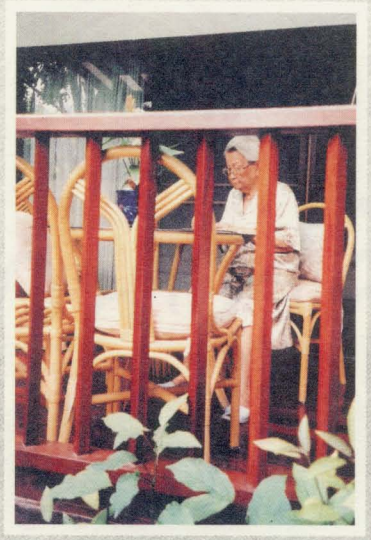

หวนอาลัย
พนดุย พนมยงค์

ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารึ

ธรรมะย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม

หอหอาลัย

จาก "มิตรกำสรวล" ถึง "หวนอาลัย"

ายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ได้ละสังขารเมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๒๖ ศิษยานุศิษย์และผู้เคารพศรัทธา ได้จัดพิมพ์หนังสือ ***"มิตรกำสรวล"*** เมื่อเดือนสิงหาคมปีเดียวกัน ภายใต้โครงการ ***"ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย"***

"มิตรกำสรวล" ได้รวบรวมสารแสดงความเสียใจจากบุคคลต่างๆ ทั้งชาวไทยและต่างประเทศ ปาฐกถาธรรมของพระคุณเจ้าหลายรูป รวมทั้งข่าวอสัญกรรมของนายปรีดี พนมยงค์ จากสื่อต่างๆ ฯลฯ

เวลาล่วงไป ๒๔ ปี ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ภริยาคู่ทุกข์คู่ยากของปรีดี ก็ได้ละสังขารไปเมื่อคืนวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๕๐ ในโอกาสดังกล่าว บุตรธิดาท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ได้จัดพิมพ์หนังสือไปแล้ว ๒ เล่ม ลำดับแรกคือ ***"ธรรมาลัย ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์"*** เป็นธรรมกถาที่ได้รับเมตตาธรรมจากพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) แสดงในพิธีไว้อาลัยท่านผู้หญิงพูนศุข เมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๐ ซึ่งบุตรธิดาท่านผู้หญิงพูนศุขได้พิมพ์เผยแพร่เป็นบรรณาการแด่ท่านผู้ร่วมงานไว้อาลัย ลำดับที่สอง ***"ไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ ทั้งสิ้น"*** ได้รวบรวมผลงาน ข้อเขียน สุนทรพจน์ ฯลฯ ของท่านผู้หญิงพูนศุข บอกเล่าชีวิตอันยาวนาน ๙๕ ปี ๔ เดือน ๙ วัน ที่ท่านผู้หญิง รู้เห็น รู้สึก มองสถานการณ์ความผันผวนปรวนแปรของเหตุการณ์บ้านเมือง ที่กระทบกระแทกอย่างหนักหน่วงรุนแรงมายังท่านและครอบครัว โดยหนังสือเล่มนี้ ได้จัดจำหน่ายสมทบกองทุนท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เพื่อสาธารณกุศล

"หวนอาลัย" เป็นหนังสือลำดับที่ ๓ ที่จัดพิมพ์ โดยมีวัตถุประสงค์รวบรวมธรรมานุสรณ์ มรณสติกถา สารและพจนาลัยของชาวต่างประเทศ คำกล่าวไว้อาลัยในพิธีไว้อาลัยเมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๐ บทกวี ข่าวจากสื่อ และอื่นๆ เพื่อเป็นบรรณาการแด่ท่านที่มาร่วมในงานปลงศพท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

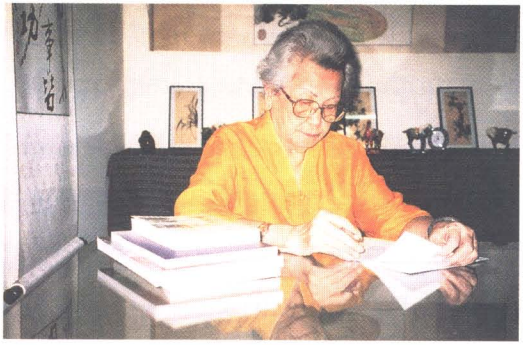

ซึ่งเป็นไปตาม ***"คำสั่งถึงลูกๆ ทุกคน"*** ที่สั่งเสียไว้ว่า เมื่อโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ได้คืนศพของท่านหลังจากนิสิตแพทย์ได้ศึกษาแล้ว ให้ทำการฌาปนกิจอย่างเรียบง่าย และทำหนังสือที่ระลึก

ด้วยมีบุคคลจำนวนมากได้ลงนามไว้อาลัยท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ทั้งที่สถาบันปรีดี พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อนุสรณสถานปรีดี พนมยงค์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บ้านพูนศุข ซอยสวนพลู อีกทั้งได้ส่งสารแสดงความเสียใจเป็นจำนวนมาก บุตรธิดาท่านผู้หญิงพูนศุข ขอขอบคุณอย่างยิ่ง และได้รวบรวมส่วนหนึ่งไว้ในเว็บไซต์สถาบันปรีดี พนมยงค์ www.pridiinstitute. com เพื่อท่านผู้สนใจสามารถเปิดเข้าไปอ่านได้

อนึ่ง สื่อต่างๆ จำนวนมากได้ให้ความสนใจข่าวการละสังขารของท่านผู้หญิงพูนศุข แต่ด้วยเนื้อที่อันจำกัด จึงคัดเลือกบางบทมาไว้ในหนังสือ ***"หวนอาลัย"*** โดยขออนุญาตตรวจสอบแก้ไขข้อมูลให้ถูกต้องตามความเป็นจริงด้วย

บุตรธิดาท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ สำนึกในเมตตาธรรมของพระคุณเจ้าทั้งหลาย และขอบคุณในน้ำใจไมตรีของมิตรสหายที่อนุญาตให้นำข้อเขียนและภาพวาดของท่านลงพิมพ์ในหนังสือ ***"หวนอาลัย"*** เพื่อร่วมรำลึกท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

คำสั่งสอนลูกทุกคน.

๑) เมื่อแม่สิ้นชีวิต ขอให้ปฏิบัติดังต่อไปนี้

๑) อย่าเห็นโรงพยาบาลคุณค่าเหมือนกรณีที่พ่อ เมื่อหมอหรือตำรวจถามหาคนเซ็นชื่อ ให้บอกว่า

๒) ไม่ต้องรับเสียงทั้งสิ้นใดๆ ทั้งสิ้น

๓) ประกาศทางวิทยุ และหนังสือพิมพ์เพื่อแจ้งให้ญาติมิตรทราบ

๔) ไม่มีการสวดอภิธรรม หรือนำไปรวมกองกับมิตรที่ท้องแก่ในงานศพ

๕) สมชายไปอาลัยที่ชาติบ้านมีรีสี พยายงค์ โกยพิมพ์ พระที่ผมนับถือ.

กตัญญูธรรมกถา แทนเสื่อกันที่ตัดให้ผม) และทำบัตรเข้าร่วมหนังสือพิมพ์ต่างๆ.

๖) ไม่ขอกองกฐินใดๆ ไม่ต่อเติมไม้ หรือเงินซื้อทำบุญ.

๗) เมื่อโรงพยาบาลสิ้นสุดแล้วก็ทำตามคำสั่งสอนของเรียบง่าย

๘) ให้บอกรู้ และสั่งการไปตลอดที่มากน้อยแล้วแต่จะเป็นชาติที่บุคคลใด.

๙) หากมีเงินเก็บ ก็ขอให้มอบวิสาสะเป็นทาน แก่มูลนิธิต่างๆที่ทำสาธารณกุศล

๑๐) ขอให้ลูกทุกคนปฏิบัติตามที่ผมได้สั่งไว้ด้วยเถิดครับ. ไม่ต้องไปนั่งความ

เห็นผู้หลักผู้ใหญ่ทั้งหลาย ลูกๆที่ปฏิบัติตามคำสั่งผม ย่อมมีความสุข ความเจริญ

ทุกคน. ทองเยอร์

เขียนไว้ที่บ้านเลขที่ ๑๗๒ ซอย ๑๒ เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๔๑.

ผมมีอายุครบ ๘๖ ปี ๙ เดือน.

สารบัญ

จาก “มิตรกำสรวล” ถึง “หวนอาลัย”		๔
๑	สตรีในประวัติศาสตร์การอภิวัฒน์ไทย พูนศุข พนมยงค์	๑๒
๒	ชีวิตในภาพ	๔๘
๓	ตอนสายครึ้มและฟ้าร้อง	๑๓๐
๔	มิตรภาพกลางคลื่นลม	๑๔๖
๕	ธรรมมานุสรณ์	๑๙๒

๖	มรณสติกถา	๒๙๒
๗	พจนาลัย	๓๐๔
๘	สื่ออาลัย	๓๘๔
๙	เป็น "พูนศุข" นิรันดร์ในหัวใจชน	๕๑๔
๑๐	มรณานุสรณ์	๕๖๘
๑๑	ภาคผนวก	๕๘๘

"แต่ทั้งนี้ผู้หญิงไทยก็ต้องยกระดับตนเองทุกๆ ด้าน พร้อมที่จะรับตำแหน่งรับผิดชอบบ้านเมือง ผู้หญิงเป็นเพศที่ละเอียดอ่อน แต่ก็เข้มแข็ง สามารถผนึกกำลังกันตรวจสอบการบริหารบ้านเมืองของทุกกลุ่มที่เข้ามาแสวงหาอำนาจและผลประโยชน์ เป็นประตูขวางกั้นมิให้เกิดการคอร์รัปชั่นหรือทุจริตในตำแหน่งหน้าที่การงานของสามีและบุคคลต่างๆ ที่จะแทรกแซงเข้ามาในครอบครัวของผู้บริหาร สิ่งนี้ฉันคิดว่าสำคัญมากที่จะทำให้การเมืองของบ้านเราก้าวไปสู่ยุคของคุณธรรมครองเมือง"

ภาพวาดโดย : ดนย บุญทัศนกุล

๑

สตรีในประวัติศาสตร์การอภิวัฒน์ไทย

พูนศุข พนมยงค์

สตรีในประวัติศาสตร์การอภิวัฒน์ไทย
พูนศุข พนมยงค์

ความสำคัญ

"ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ มิใช่เป็นเพียงบุคคลหนึ่งที่มีชื่อผ่านเข้ามาในประวัติศาสตร์ ในฐานะเป็นภริยาของท่านรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ เท่านั้น แต่ชีวิตของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เป็นประวัติศาสตร์ส่วนหนึ่งด้วยทีเดียว..."

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

กำเนิดศรีสตรี

บุตรคนที่ ๕ ของมหาอำมาตย์ตรี พระยาชัยวิชิตวิศิษฏ์ธรรมธาดา (ขำ ณ ป้อมเพชร์) กับคุณหญิงเพ็ง ชัยวิชิตฯ (สกุลเดิม สุวรรณศร) ถือกำเนิดเมื่อวันอังคารขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือนอ้าย ปีกุน ร.ศ. ๑๓๐ เวลา ๗ นาฬิกา ๒๐ นาที ตรงกับวันที่ ๒ มกราคม ปฏิทินขณะนั้นเป็น พ.ศ. ๒๔๕๔ (ต่อมาในพ.ศ. ๒๔๘๓ รัฐบาลยุคนั้นได้ประกาศพระบรมราชโองการใช้วันที่ ๑ มกราคม เป็นวันขึ้นปีใหม่แทนวันที่ ๑ เมษายนที่เคยใช้มาแต่เดิม จึงทำให้วันที่ ๒ มกราคม ร.ศ. ๑๓๐ เปลี่ยนให้เป็น พ.ศ. ๒๔๕๕) ณ จวนผู้ว่าราชการเมือง (จังหวัด)สมุทรปราการ

หอหอลัย พนดุข พนมยงค์

ริมปากแม่น้ำเจ้าพระยาเยื้องพระสมุทรเจดีย์ ขณะนั้นพระยาชัยวิชิตฯ ยังมีบรรดาศักดิ์เป็นพระสมุทบุรานุรักษ์ผู้ว่าราชการเมืองสมุทรปราการได้พาบุตรีผู้นี้ขณะมีอายุเพียงไม่กี่เดือนเข้าเฝ้าสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ขณะประทับแรมที่พลับพลาในบริเวณจวนผู้ว่าฯ เพื่อขอรับพระราชทานชื่อ ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชนามว่า "พูนศุข" เมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๕

ท่านผู้หญิงพูนศุข มีพี่น้องร่วมอุทร ๑๒ คน คือ

๑. นางพิศ อดิศักดิ์อภิรัตน (พิศ บุนนาค)
๒. หลวงวิชิตอัคนีนิภา (ขาว ณ ป้อมเพชร์)
๓. นายเข็ม ณ ป้อมเพชร์
๔. นางสารี ศรีราชบุรุษ (สารี ปุณศรี)
๕. ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
๖. นางอัมพา สุวรรณศร
๗. นางเพียงแข สุนทร-วิจารณ์
๘. นางสาวนวลจันทร์ ณ ป้อมเพชร์
๙. นางอุษา สุนทรวิภาต
๑๐. ด.ญ. เภา ณ ป้อมเพชร์
๑๑. นายอานนท์ ณ ป้อมเพชร์
๑๒. นายชาญชัย ณ ป้อมเพชร์

บรรพบุรุษอยุธยา

บรรพบุรุษของท่านผู้หญิงพูนศุข มีเทือกเถาเหล่ากออยู่ในกรุงเก่าซึ่งปัจจุบันคือจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทั้งยังรับราชการเป็นขุนนางรักษากรุงเก่า มีนิวาสถานอยู่บริเวณป้อมเพชร ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ จึงทรงพระราชทานนามสกุลแก่ตระกูลนี้ว่า "ณ ป้อมเพชร์" (na Pombejra) บรรพบุรุษผู้ปรากฏมีชื่อเสียงได้แก่ปู่ทวด และปู่คือพระพิทักษ์เทพธานี (ด้วง) และพระยาไชยวิชิตสิทธิสาตรา (นาค) โดยเฉพาะเจ้าคุณปู่พระยาไชยวิชิตฯ ก่อนจะดำรงตำแหน่งสุดท้ายเป็น "ผู้รักษากรุงเก่า" เคยมีส่วนร่วมในประวัติศาสตร์การอภิวัฒน์ไทยในยุคแรก กล่าวคือ เมื่อครั้งท่านยังมีบรรดาศักดิ์เป็นขุนนางชั้นผู้น้อยที่หลวงวิเศษสาลี ข้าราชการสถานทูตสยามประจำกรุงลอนดอน ท่านได้ร่วมกับพระบรมวงศ์ ๔ พระองค์ และข้าราชการสถานทูตสยามประจำกรุงลอนดอนและประจำกรุงปารีส ๗ ท่าน กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ขอให้ทรงสถาปนาระบบราชาธิปไตยจำกัดภายใต้รัฐธรรมนูญ (Constitutional Monarchy) เมื่อวันที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๔๒๘ (ค.ศ. ๑๘๘๕) ประวัติบรรพบุรุษส่วนนี้เป็นความภาคภูมิใจของท่านผู้หญิงพูนศุข และลูกหลานสืบมา

นายปรีดี พนมยงค์ เคยเล่าถึง "ผู้รักษากรุงเก่า" นักประชาธิปไตย ในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ท่านนี้ว่า *"ขณะที่ปรีดีเรียนอยู่ในชั้นประถมนั้น เคยได้ยินบิดา (นายเสียง พนมยงค์) สนทนากับชาวนาที่ปรับทุกข์ถึงความเดือดร้อนในการทำมาหากิน บิดาได้บอกแก่ชาวนานั้นๆ ถึงการที่ท่านได้ยินเจ้าคุณกรุง (พระยาไชยวิชิตฯ (นาค)) เล่าให้ฟังว่า ที่อังกฤษมีสภาผู้แทนราษฎร คือสภาที่ราษฎรเลือกผู้แทนไปประชุม ผู้ใดมีความทุกข์ร้อนอย่างใด ก็แจ้งแก่ผู้แทนของตนไปขอร้องรัฐบาลได้"*

ส่วนบิดาของท่านผู้หญิงพูนศุข มีความเจริญก้าวหน้าในทางราชการ จนกระทั่งมีบรรดาศักดิ์สุดท้ายที่

หอจดหมายเหตุ พนมยงค์

พระยาชัยวิชิตวิศิษฏ์ธรรมธาดา ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมราชทัณฑ์คนแรก และคนเดียวในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยที่ก่อนหน้านี้ บุคคลผู้เป็นแม่กองก่อสร้างเรือนจำลหุโทษ ถนนมหาไชย ทั้งยังเป็นผู้บัญชาการคนแรกของทัณฑสถานแห่งนี้ คือ พระยาไชยวิชิตสิทธิสาตรา (นาค) เจ้าคุณปู่ของท่านนั่นเอง

ดังนั้น ภายหลังเมื่อท่านผู้หญิงพูนศุขถูกกล่าวหาว่าเป็น "กบฏ" และถูกตำรวจนายหนึ่งขู่ว่าจะพาไปคุก ขณะที่ท่านขอตามนายปาล พนมยงค์ บุตรคนโตของท่านไปยังเรือนจำแห่งนั้น ท่านจึงตอบกลับอย่างไม่สะทกสะท้านว่า

"ไม่ต้องเอาคุกมาขู่ ปู่ฉันเป็นคนสร้างคุกนี้เอง"

นอกจากบรรพบุรุษในฝ่ายของบิดาแล้ว บรรพบุรุษในฝ่ายของมารดาที่ท่านผู้หญิงพูนศุข ให้ความเคารพนับถือมากคือ เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) ซึ่งเป็นน้าชายแท้ๆ ของคุณหญิงเพ็ง ชัยวิชิต (สกุลเดิม "สุวรรณศร") ผู้เป็นมารดาของท่านผู้หญิงพูนศุข แล้วมาเกี่ยวดองเป็นพี่เขยบิดาของท่านอีกชั้นหนึ่ง กล่าวคือ เจ้าพระยายมราชเป็นสามีของท่านผู้หญิงตลับ (สกุลเดิม ณ ป้อมเพชร์) ผู้มีศักดิ์เป็นพี่สาวต่างมารดาของพระยาชัยวิชิตฯ

มหาอำมาตย์นายก "เจ้าพระยายมราช" เป็นตำแหน่งสูงสุดในราชการปกครองมาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา ท่านเจ้าคุณเคยตามเสด็จไปประเทศอังกฤษเพื่อถวายการสอนภาษาไทยและเป็นผู้อภิบาลพระเจ้าลูกเธอในรัชกาลที่ ๕ ถึง ๔ พระองค์ โดยหนึ่งในจำนวนนี้คือ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธฯ ซึ่งต่อมาทรงครองราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖

ประสบการณ์ ๙ ปีในต่างแดนกอปรกับปณิธานรับใช้บ้านเมืองอย่างสุดความสามารถ ทำให้ท่านเจ้าคุณยมราชสร้างความเจริญให้แผ่นดินสยามมากมายในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ กระทรวง

นครบาล และกระทรวงมหาดไทย ฯลฯ จึงเป็นที่พอพระราชหฤทัยในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ถึงกับทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน "บ้านศาลาแดง" ณ ตำบลศาลาแดง อำเภอบางรัก จังหวัดพระนคร

ท่านผู้หญิงพูนศุขมีความผูกพันกับ "บ้านศาลาแดง" เป็นพิเศษ ความเมตตาที่ "คุณตาศาลาแดง" มีต่อหลานๆ บ้านป้อมเพชร์ สถิตย์อยู่ในความทรงจำของท่านผู้หญิงเสมอมา ซึ่งได้ทำให้ท่านได้เริ่มเห็นโลกอันกว้างใหญ่จากความรู้ที่ได้จาก "คุณตาศาลาแดง" ในวันตรุษสงกรานต์รดน้ำขอพรผู้ใหญ่ เพื่อเป็นสิริมงคลตลอดศกใหม่นั้น ผู้ใหญ่คนหนึ่งที่ครอบครัวท่านผู้หญิงไปกราบรดน้ำขอพรคือ "คุณตาศาลาแดง" หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ท่านเจ้าคุณยมราชได้ดำรงตำแหน่งสูงสุดเป็น ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘

ในวัยเยาว์ได้ติดตามรับใช้บิดามารดาใกล้ชิดจึงได้มีโอกาสเข้าเฝ้าพระบรมวงศานุวงศ์และได้พบขุนนางผู้ใหญ่ ทำให้ท่านผู้หญิงรับรู้จดจำเรื่องราวที่เป็นเกร็ดประวัติศาสตร์หลายแผ่นดิน ทั้งยังสามารถสาธยายความเป็นมาของสกุลใหญ่ๆ ในอดีตได้อย่างแม่นยำ จนนายปรีดี พนมยงค์ ยกให้เป็นเอ็นไซโคลปีเดีย (Encyclopaedia) หรือสารานุกรมประวัติบุคคลประจำครอบครัว

บิดามารดาของท่านผู้หญิงพูนศุข สอนให้บุตรธิดารู้หน้าที่ ทำงานบ้านเป็น และห่างไกลอบายมุข โดยห้ามการพนันทุกชนิดเข้าบ้าน ไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย ให้ถือคติว่า *"ถ้าไม่จน อยู่อย่างจน จะไม่จน ถ้าไม่รวย อยู่อย่างรวย จะไม่รวย"*

ท่านเจ้าคุณบิดามีความคิดเป็นวิทยาศาสตร์และทันสมัย ได้ฝึกบุตรธิดาให้มีความกล้าหาญ ไม่กลัวสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้ เช่น **"ผี"** ในค่ำคืนยามมืดสนิท ท่านจะพาลูกๆ เดินจากบ้านถนนสีลม ผ่านตรอกป่าช้า (ซอย

หอหอลัย พนดุข พนมยงค์

สุสาน) ไปถนนสาทรเหนือ โดยมีท่านผู้หญิงพูนศุข ขณะนั้นยังเด็กมาก เดินรั้งอยู่ท้ายแถวพี่น้อง

ประสบการณ์วัยเยาว์ครั้งนั้นเอง มีคุณค่าอย่างมหาศาลต่อชีวิตในยามวิกฤตของท่านอีกหลายสิบปีต่อมาในยามที่นายปรีดีประสบความล้มเหลวในการดำเนินการ "ขบวนการฟื้นฟูระบอบประชาธิปไตย" เมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๒ แล้วท่านผู้หญิงพูนศุข ต้องเดินผ่านป่าช้าแถวถนนสีลมกลับมาบ้านป้อมเพชร์ หลังจากเยี่ยมนายปรีดีที่บ้านฉางเกลือ ฝั่งธนบุรี

"บิดาข้าพเจ้าเป็นผู้ที่มีความคิดทันสมัย ไม่หลงงมงายในสิ่งที่ไม่อาจพิสูจน์ได้ แล้วการฝึกฝนเช่นนี้ทำให้ข้าพเจ้าไม่กลัวเกรงในอิทธิพลมืด แข็งแกร่งที่จะเผชิญกับมรสุมทางการเมืองในเวลาต่อมา...

ข้าพเจ้านึกถึงการฝึกฝนเดินผ่านป่าช้าเมื่อเด็กๆ นึกถึงพระคุณของบิดาข้าพเจ้า ถ้าไม่มีการฝึกฝนครั้งกระโน้น ข้าพเจ้านึกไม่ออกว่าตนเองจะรวบรวมความกล้าที่จะเดินผ่านป่าช้าในความมืดในวันนั้นได้อย่างไร"

ท่านผู้หญิงพูนศุข เดินผ่านป่าช้าฝ่าความมืดใน "วันนั้น" มิใช่เพื่อต่อสู้กับความกลัวผีเหมือนเมื่อครั้งเป็นเด็กหญิง แต่ต้องต่อสู้กับภัยมืดจากสายลับตำรวจและอิทธิพลของเผด็จการที่คอยสะกดรอยตามคุกคามเธอผู้พยายามปกป้องสามีนักอภิวัฒน์ของเธออย่างถึงที่สุด

การศึกษาในโรงเรียน

พ.ศ. ๒๔๖๑ ท่านเริ่มเข้าเรียนชั้น Preparatory หรือชั้นเตรียมประถม โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์ โดยเรียนแผนกภาษาอังกฤษ แต่ก็ได้เรียนวิชาภาษาฝรั่งเศส คณิตศาสตร์ ภาษาไทย การฝีมือ คัดลายมือ ดนตรี ฯลฯ

เมื่อเรียนถึงชั้น Standard ๗ ขณะอายุ ๑๗ ปี ได้ลาออกจากโรงเรียนมาแต่งงานกับนายปรีดี

แม้นว่าจะแต่งงานมีครอบครัวแล้ว ท่านผู้หญิงพูนศุขคงขวนขวายหาความรู้ต่อไป ท่านเคยเรียนภาษาฝรั่งเศสเพื่อยกระดับทักษะ ที่สมาคมฝรั่งเศส (Alliance Française) ร่วมชั้นกับนายจำกัด พลางกูร อดีตเสรีไทยตัวแทนผู้มีอำนาจเต็มของรู้ธ หัวหน้าขบวนการเสรีไทยไปปฏิบัติหน้าที่ติดต่อฝ่ายสัมพันธมิตรที่เมืองจุงกิง ประเทศจีน นายป่วย อึ๊งภากรณ์ อดีตผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยและอดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และนายกนต์ธีร์ ศุภมงคล อดีตเอกอัครราชทูตหลายประเทศ

ชะตากรรมร่วม ปรีดี - พูนศุข

เมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๗๑ นางสาวพูนศุข ณ ป้อมเพชร์ ได้เข้าสู่พิธีมงคลสมรสกับนายปรีดี พนมยงค์ (อำมาตย์ตรี หลวงประดิษฐ์มนูธรรม) อายุ ๒๘ ปี ซึ่งสำเร็จดุษฎีบัณฑิตกฎหมายและประกาศนียบัตรชั้นสูงทางเศรษฐศาสตร์จากประเทศฝรั่งเศส

อันที่จริงท่านผู้หญิงพูนศุข และนายปรีดี พนมยงค์ มีสายสัมพันธ์เป็นเครือญาติห่างๆ กล่าวคือมีเชียดร่วมกัน ดังนั้นเมื่อนายปรีดีเข้ามาเรียนโรงเรียนกฎหมายในกรุงเทพฯ จึงได้รับความอุปถัมภ์ให้พักอาศัยอยู่ภายในบริเวณบ้าน ณ ป้อมเพชร์ ที่ถนนสีลมในฐานะญาติ แม้เมื่อนายปรีดีไปเรียนที่ฝรั่งเศสและถูกเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงปารีสในเวลานั้นกลั่นแกล้งให้ส่งกลับประเทศไทย หากไม่ได้ท่านเจ้าคุณบิดาของท่านผู้หญิงพูนศุข แนะนำนายเสียงบิดาของนายปรีดีให้ทูลเกล้าถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๗ แล้ว นายปรีดี ก็อาจจะเรียนไม่สำเร็จเป็นดอกเตอร์ออองดรัวก็ได้

หลังจากแต่งงานแล้ว ครอบครัวพนมยงค์ของปรีดี - พูนศุข ก็ได้ปลูกเรือนหออยู่ภายในบริเวณบ้าน ณ ป้อมเพชร์ ถนนสีลม อยู่หลายปี ต่อมาได้ย้ายมาอยู่ที่บ้านพูนศุข สร้างบนที่ดินที่บิดามารดายกให้ลูกๆ

หอสมุดแห่งชาติ พนมยงค์

อยู่กันในบริเวณ "ป้อมเพชร์นิคม" ถนนสีลม จนมีบุตรธิดาด้วยกัน ๖ คน คือ

๑. น.ส. ลลิตา พนมยงค์
๒. นายปาล พนมยงค์
๓. น.ส. สุดา พนมยงค์
๔. นายศุขปรีดา พนมยงค์
๕. นางดุษฎี บุญทัศนกุล
๖. นางวาณี สายประดิษฐ์

นายปรีดี พนมยงค์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง "ชีวิตและการงาน ปรีดี - พูนศุข" ว่า

"ชะตากรรม (destiny) ของพูนศุขภายหลังสมรสแล้วนั้น จึงพลอยเป็นไปตามชะตากรรมของปรีดี ส่วนชะตากรรมของปรีดีนั้นก็ขึ้นอยู่กับผลกรรมแห่งการงานทาง 'อภิวัฒน์' ที่รับใช้ประเทศชาติและราษฎรไทย เพื่อที่จะก้าวหน้าไปตามทางแห่งการกู้อิสรภาพของมนุษย์ให้พ้นจากการถูกเบียดเบียน และเพื่อให้ชาติไทยมีเอกราชและประชาธิปไตยสมบูรณ์"

ผู้หญิงคนหนึ่งผู้กำเนิดในตระกูลขุนนางชั้นผู้ใหญ่ ยิ่งได้แต่งงานกับดุษฎีบัณฑิตหนุ่มนักเรียนนอกด้วยแล้ว ก็น่าจะคาดหมายได้ว่า เธอผู้นั้นจะมีชีวิตครอบครัวที่ราบรื่น โรยด้วยกลีบกุหลาบแห่งลาภ ยศ สรรเสริญ สุข แต่ในความเป็นจริง เธอมีชีวิตคู่กับผู้ชายคนหนึ่งผู้เป็น "นักอภิวัฒน์" ใต้ดิน กว่าจะมารู้ในอีก ๔ ปีต่อมาว่าเขาเป็น "มันสมอง" ของกลุ่มผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ชะตากรรมของเธอก็ได้หล่อหลอมเป็นชะตากรรมเดียวกับสามีนักอภิวัฒน์ของเธอไปแล้วอย่างแยกออกจากกันไม่ได้จนตราบชั่วชีวิต

ความตื่นรู้ทางการเมืองครั้งแรก

หลังจากเกิดเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ มีลูกศิษย์ของนายปรีดี พนมยงค์ ชื่อนายซิม วีระไวทยะ ได้มาติดต่อท่านผู้หญิงพูนศุขที่บ้านสีลม เพื่อขอเสื้อผ้าของนายปรีดีสำหรับไปผลัดเปลี่ยน แล้วแจ้งให้ทราบว่านายปรีดีจะไม่กลับบ้านในช่วงนี้ เพราะต้องทำภารกิจสำคัญในการร่างรัฐธรรมนูญและจัดตั้งรัฐบาลในระบอบการเมืองใหม่อยู่ในพระที่นั่งอนันตสมาคม

ท่านผู้หญิงพูนศุข ซึ่งในเวลานั้นเป็นเพียงแม่บ้านลูกอ่อนคนหนึ่งซึ่งไม่ประสีประสาทางการเมือง รู้สึกตกใจมากและประหลาดใจว่า จะเป็นไปได้อย่างไรในเมื่อเธอเพิ่งไปส่งสามีที่หัวลำโพงเมื่อวานนี้ เพื่อไปบวชให้บิดาที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วันเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ไม่เพียงเป็นวันเปิดหน้าประวัติศาสตร์การเมืองใหม่ของไทยเท่านั้น แต่เป็นวันที่เปิดปฐมทัศน์การเมืองใหม่ของแม่บ้านคนหนึ่งซึ่งเป็นคู่ชีวิตของผู้อภิวัฒน์ซึ่งเปรียบเสมือนครูใหญ่ที่ให้บทเรียนทางการเมืองบทแรกแก่ภรรยาอันเป็นที่รัก ซึ่งปรากฏอยู่ในจดหมายถึงภรรยาเมื่อวันที่ ๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๕

พระที่นั่งอนันตสมาคม

วันที่ ๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๕

พูนศุข น้องรัก

ขอโทษอย่างมากที่ต้องพูดปดในวันนั้นว่าจะไปอยุธยา เพราะถ้าบอกความจริงก็เกรงว่าจะมาจากบ้านไม่ได้ และผลร้ายก็จะเกิดขึ้นเปน

แม่นมั่น คือ ทางเจ้าหน้าที่ได้คิดจะทำการจับกุมฉันในวันรุ่งขึ้นเวลา ๑๐ นาฬิกาเท่าที่ได้ทราบมา การที่ทำอะไรไป ทั้งนี้ก็เพื่อเห็นแก่ชาติและราษฎรเป็นส่วนมาก เห็นว่าเกิดมาครั้งเดียว เมื่อมีโอกาสทำได้ก็ควรทำไม่ควรบำเพ็ญตนให้เป็นคนหนักโลก ที่ไม่บอกมาแต่ต้นก็เพราะกลัวว่าจะตกใจและเมื่อข่าวตกใจแพร่งพรายออกไปก็จะเสียการที่คิดไว้ทั้งหมด ทุกสิ่งทุกอย่างก่อนลงมือกระทำก็ได้เป็นห่วงและคิดไว้ว่า ถ้าตายลงไปก็คงพอมีเงินเลี้ยงลูกและเธอโดยมีประกันชีวิตร์และเงินสดในธนาคารที่ได้โอนให้เมื่อก่อนหน้ากระทำการสักสองสามวัน เรื่องโรงพิมพ์ต้องขอให้ช่วยดูที่สั่งเขาไปนั้นไม่หมายความว่าจะเอาตราไปทำอะไร ให้เอาตราไปรับเงิน C.O.D. เพื่อส่ง C.O.D. ต่างหาก แล้วให้นำเงินมามอบเธอ นับประสาอะไรเงินและ C.O.D. เงินตั้งหมื่นห้าพันฉันยังโอนให้ได้ นอกจากนั้นเงินเดือนก็ให้เขาเอามาให้ทั้งหมดไม่ได้ชักหรือหักไว้ ค่าส่ง C.O.D. วิจิตร์ว่าจะต้องใช้เงินราว ๓๐๐ บาท ฉันไม่ให้มากวนเธอ ให้วิจิตร์มาเอาจากหลวงประกอบ ไม่พอให้เขาเอาเงินเขาทดรอง หักเหลือเท่าใดให้ส่งเธอต่างหาก ขอเธออย่าเข้าใจผิด ให้เข้าใจเสียใหม่ ต่อไปการโรงพิมพ์ทั้งหมดเธอจะต้องดูแลบัญชาการทั้งนั้น ที่ไม่บอกมาแต่ต้นเพราะฉันไม่มีเวลาจริงๆ งานเหลือมือทำแทบไม่ไหว เผอิญขณะนี้ว่างลงหน่อยก็มีเวลาพอเขียนหนังสือมาคิดถึงเธอและลูกตั้งใจจะมาบ้านแต่เห็นว่าเวลานี้ควรอยู่ที่นี่กับทหารดีกว่า

ขอให้เธอนึกว่าฉันบวช เพราะก่อนลงมือได้เคยถามแล้วว่าถ้าฉันบวชสัก ๔ เดือนเธอจะว่าอย่างไร เธอก็ตอบเต็มใจ การที่ทำทั้งนี้ยิ่งกว่าการบวช เราได้กุศล ผลบุญที่ทำให้ชาติย่อมได้สืบต่อไปจนบุตร์หลาน ภรรยาก็มีส่วนร่วมอยู่ด้วย ความจริงบ่นถึงทุกวันกับหัวหน้าทหารที่นี่ว่า เธอเองคงเศร้าโศก แต่จะทำอย่างไรได้เมื่อเราทำการเพื่อชาติ และในชีวิตร์ของคนอีกหลายร้อยล้านหามีโอกาสไม่ ไม่ช้าเมื่อเรียบร้อยแล้วเราคงอยู่กันเปนปกติต่อไป ขอให้คิดถึงชาติและราษฎรให้มากๆ การทั้งหลายฉันได้เริ่มมาแต่ปารีศ เมื่อมุ่งทางนี้อยู่แล้วจะสละเกียรติยศทิ้งเสียอย่างไรได้ การเมืองก็การเมือง การส่วนตัวก็ส่วนตัว พวกบ้านมาทีไร หรือเมื่อมีใครไปเยี่ยมกลับมาก็ถามข่าวคราวทุกข์ศุขเสมอ คิดถึงหนูและปาน อยู่เปนนิตย์เหมือนกัน ไม่ใช่นิ่งเฉยเสีย*

เรื่องโรงพิมพ์เธอต้องรับควบคุมต่อไป

คิดถึงเสมอ

ปรีดี

---

*หนูหมายถึงลลิตา ปานหมายถึงปาล

หอหอสมุด พนดุง พนมยงค์

หลังจากบทเรียนแรก ท่านผู้หญิงพูนศุขก็ได้ผ่านบทเรียนอีกมากหลายในมหาวิทยาลัยชีวิตทางการเมืองอันผันผวนของสามี ทำให้ชีวิตของเธอเปลี่ยนแปลงจากแม่บ้านซึ่งวันๆ หนึ่งต้องง่วนอยู่กับการเลี้ยงลูก ต้องคอยดูแลครอบครัว ช่วยครอบครัวทำมาหาเลี้ยงชีพ กลายมาเป็นผู้หญิงที่มีความตื่นรู้ทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยที่ปรารถนาให้ผู้หญิงมีบทบาททางการเมืองโดยพฤตินัยเท่าเทียมกับผู้ชาย ก่อนละสังขารราว ๒ เดือน ท่านได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ กับบทบาททางการเมืองของสตรีไว้ว่า

"หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ พ.ร.บ.ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕ ได้ให้สิทธิชายหญิงทัดเทียมกัน ถ้าจะเปรียบกับประเทศฝรั่งเศส แม่แบบประชาธิปไตยของโลก ไทยเราก็ถือว่าให้สิทธิสตรีก่อนเสียอีก

... ...

"เมื่อก่อนนี้ผู้หญิงเป็นช้างเท้าหลัง ผู้ชายเดินนำหน้า แต่ปัจจุบันควรเดินคู่กันไป ผู้หญิงไหนจะต้องช่วยครอบครัวทำมาหาเลี้ยงชีพ ไหนจะต้องเลี้ยงลูก

ฉันเห็นใจคนเป็นแม่ในยุคนี้มาก ก็เหมือนที่ฉันได้กล่าวไปและสังคมยังไม่ให้การยอมรับบทบาทของผู้หญิงเท่าที่ควรจะเป็น

"แต่ทั้งนี้ผู้หญิงไทยก็ต้องยกระดับตนเองทุกๆ ด้าน พร้อมที่จะรับตำแหน่งรับผิดชอบบ้านเมือง ผู้หญิงเป็นเพศที่ละเอียดอ่อน แต่ก็เข้มแข็ง สามารถผนึกกำลังกันตรวจสอบการบริหารบ้านเมืองของทุกกลุ่มที่เข้ามาแสวงหาอำนาจและผลประโยชน์ เป็นประตูขวางกั้นมิให้เกิดการคอร์รัปชั่น หรือทุจริตในตำแหน่งหน้าที่การงานของสามีและบุคคลต่างๆ ที่จะแทรกแซงเข้ามาในครอบครัวของผู้บริหาร สิ่งนี้ฉันคิดว่าสำคัญมากที่จะทำให้การเมืองของบ้านเราก้าวไปสู่ยุคของคุณธรรมครองเมือง"

มรสุมการเมืองครั้งแรก

หลังจากสยามประเทศเปลี่ยนแปลงการปกครองสู่ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญไม่นาน นายปรีดี ถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ อันเนื่องมาจากการเสนอ*เค้าโครงเศรษฐกิจ*ที่ต้องการพัฒนาสยามประเทศให้ทัดเทียมนานาอารยประเทศและเป็นไปตามปณิธานบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรอันเป็นหนึ่งในหลัก ๖ ประการของคณะราษฎร

ความตั้งใจดีของนายปรีดี ได้รับการตอบแทนด้วยการถูกเนรเทศไปยังประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๖ ท่านผู้หญิงพูนศุข ในวัย ๒๑ ได้ลิ้มรสความทุกข์ครั้งแรกอันเนื่องจากเป็นภริยานักอภิวัฒน์ เผชิญกับคลื่นลมมรสุมการเมือง ต้องจำใจทิ้งลูกน้อยสองคนไว้ที่เมืองไทย เพื่อร่วมชะตากรรมกับสามีที่ไปใช้ชีวิตเนรเทศในฝรั่งเศส

แม้ท่านผู้หญิงพูนศุขจะศึกษาในระบบโรงเรียนมาไม่มากนัก แต่ความรอบรู้และประสบการณ์ที่ท่านได้รับจากมหาวิทยาลัยแห่งชีวิต โดยมี นายปรีดี พนมยงค์เป็นเสมือนอาจารย์ใหญ่นั้นเหลือคณานับ

หลังบ้านนักการเมือง

เมื่อหัวหน้าครอบครัวเป็นคนทำงานการเมืองเพื่อประเทศชาติ จนแทบไม่มีเวลาส่วนตัวให้แก่ครอบครัวมากนัก แน่นอนภาระการดูแลความเป็นไปในครอบครัวและลูกๆ ทั้ง ๖ คน จึงตกอยู่บนบ่าของแม่บ้าน ซึ่งเดิมเคยมีฐานะเป็นภรรยาของข้าราชการประจำและอาจารย์สอนหนังสือ แล้วต่อมาได้กลายสถานะเป็นภรรยาของนักการเมืองหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. ๒๔๗๕ ซึ่งมีชีวิตผันผวนมากจนถึงกับบ้านแตกแต่สาแหรกไม่ขาดเพราะผู้หญิงผู้มีความทรหดอดทนและกล้าแกร่งที่ชื่อ “พูนศุข พนมยงค์”

คนทั่วไปมักตั้งข้อรังเกียจว่า นักการเมืองที่ฉ้อราษฎร์บังหลวงนั้นมักเกิดจากความโลภของสตรีหลังบ้านนักการเมืองที่ได้ฉายาว่า คุณนายซัก ๑๐% แต่สำหรับสตรีหลังบ้านของนายปรีดี พนมยงค์นั้น ไม่เคยยุ่งเกี่ยวกับหน้าที่การงานของสามี และไม่ยอมให้สินบนหรือผลประโยชน์อันมิชอบใดๆ ผ่านเข้ามาทางหลังบ้านโดยเด็ดขาด ครอบครัวของปรีดี - พูนศุข พนมยงค์ ดำรงอยู่ด้วยเงินเดือนของหัวหน้าครอบครัว ซึ่งไม่สนใจเรื่องเงินทองแม้เมื่อรับเงินเดือนแล้วก็มักลืมทิ้งไว้ที่โต๊ะทำงานจนเจ้าหน้าที่ต้องนำมาให้ที่บ้าน

นางฉลบชลัยย์ พลางกูร ภริยานายจำกัด พลางกูร เสรีไทยคนสำคัญ และเป็นมิตรสนิทของครอบครัวโดยเคยทำงานอยู่ในธนาคารเอเชีย ซึ่งนายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้ก่อตั้ง เคยเขียนไว้ในหนังสือ *"วันปรีดี ๒๕๓๕"* มีความตอนหนึ่งว่า

"ท่านปรีดีไม่เคยสนใจในทรัพย์สินเงินทองเลย ท่านรำคาญคนที่พูดเรื่องมรดก ท่านไม่เคยใช้เงิน ไม่เคยแตะต้องเงิน"

โชคดีสำหรับรัฐบุรุษอาวุโสที่สามารถรักษาความสมถะและความซื่อสัตย์สุจริตไว้ได้อย่างขาวสะอาด เพราะมีสตรีหลังบ้านผู้มีความมักน้อยและความสุจริตทั้งไตรทวารเช่นเดียวกัน แม้นายปรีดีไม่เคยให้ของขวัญมีค่าแก่ภรรยาเช่นสามีทั้งหลายกระทำกัน แต่ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ไม่เคยน้อยเนื้อต่ำใจแต่ประการใด ตรงกันข้ามท่านกลับปลาบปลื้มใจที่ได้รับความรักความไว้วางใจอันบริสุทธิ์ของสามี เหนืออื่นใดคุณูปการและความดีที่รัฐบุรุษอาวุโสมอบแก่มวลราษฎรนั้นคือรางวัลและความภูมิใจสูงสุดที่ท่านผู้หญิงพูนศุขได้รับมอบจากสามีอันเป็นที่รัก ดังข้อเขียนของท่านเรื่อง "รำลึกถึงความหลัง" ในหนังสือ *"วันปรีดี ๒๕๓๖"* ความตอนหนึ่งว่า

"เมื่อข้าพเจ้ารำลึกถึงความหลังคราใด ก็รู้สึกซาบซึ้งที่นายปรีดีได้เสียสละและไม่เห็นแก่ตัวให้ความไว้

วางใจข้าพเจ้าอย่างเต็มที่ และอดภูมิใจไม่ได้ว่าเป็นภริยานักการเมืองที่มุ่งบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎร โดยมิเคยฉ้อราษฎร์บังหลวง และกอบโกยประโยชน์เพื่อตัวเองและครอบครัวเลย"

เมื่อนายปรีดี พนมรสุมทางการเมืองครั้งแรก ได้กลับมาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีหลายกระทรวง เพื่อปฏิบัติภารกิจสร้างชาติบ้านเมืองในระบอบประชาธิปไตยให้เจริญทัดเทียมนานาอารยประเทศ

เมื่อเป็นรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทย ท่านได้จัดตั้งเทศบาลทั่วราชอาณาจักรสยาม เพื่อให้การปกครองท้องถิ่น เป็นรากฐานสำคัญของระบอบประชาธิปไตยของประเทศ

เมื่อเป็นรัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศ ท่านได้ดำเนินการแก้ไขสนธิสัญญาไม่เสมอภาคกับนานาประเทศ โดยยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและภาษีร้อยชัก ๓

เมื่อเป็นรัฐมนตรีกระทรวงการคลัง ท่านได้ยกเลิกการเก็บภาษีที่ไม่เป็นธรรม เช่น ยกเลิกภาษีรัชชูปการ หรือภาษีรายหัว ซึ่งทำให้ราษฎรยากจนเดือดร้อน ยกเลิกอากรค่านา ค่าน้ำ แล้วจัดระบบเก็บภาษีอากรที่เป็นธรรมในระบอบประชาธิปไตย คือ "ประมวลรัษฎากร" ขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย ผู้ใดมีรายได้มากก็เสียภาษีมาก ถ้าผู้ใดบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือย ก็ต้องเสียภาษีอากรมากขึ้นตามลำดับ

ที่สำคัญคือ ท่านได้ผลักดันให้มีพระราชบัญญัติงบประมาณประจำปี เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้แทนราษฎรได้พิจารณาการใช้งบประมาณแผ่นดินที่มาจากภาษีอากรของประชาชนอย่างรอบคอบรัดกุมและเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประเทศชาติ

เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๘๒ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ แก่ "นางประดิษฐ์มนูธรรม" นับแต่นั้นมา จาก "นางพูนศุข พนมยงค์" เป็น "ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์" ขณะมีอายุได้ ๒๘ ปี

หอสมุดแห่งชาติ พนมยงค์

เคียงบ่าเคียงไหล่ "รู้ธ" รับใช้ชาติ

ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ ทหารญี่ปุ่นได้กรีฑาทัพบุกรุกประเทศไทย เมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ ในวันเดียวกันนั้นเอง นายปรีดี พนมยงค์ กับมิตรสหายผู้รักชาติได้ร่วมกันก่อตั้งองค์การต่อต้านญี่ปุ่น ซึ่งต่อมาได้ขยายเป็นขบวนการเสรีไทย ซึ่งมีเครือข่ายปฏิบัติการทั้งภายในประเทศไทย สหรัฐอเมริกา และสหราชอาณาจักรอังกฤษ มีจุดประสงค์กอบกู้เอกราชอธิปไตยของชาติ ดำเนินการต่อต้านผู้รุกรานทุกรูปแบบ เพื่อให้ฝ่ายสัมพันธมิตรยอมรับสถานะเดิมของประเทศไทย ก่อนสงครามจะอุบัติขึ้น

นายปรีดี พนมยงค์ เป็นหัวหน้าขบวนการเสรีไทย มีชื่อรหัสว่า "รู้ธ" (Ruth) เมื่อญี่ปุ่นขอให้รัฐบาลไทยเชิญนายปรีดี ออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงการคลังไปดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๘ ก็เป็นโอกาสที่ "รู้ธ" จะสามารถทำงานขบวนการใต้ดินรับใช้ชาติได้เต็มที่ โดยประสานสามัคคีกับคนไทยทุกหมู่เหล่าอย่างกว้างขวาง ทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ ประชาชน ทหาร ตำรวจ ข้าราชการพลเรือน เพื่อทำงานให้บรรลุเป้าหมายของขบวนการเสรีไทย

ตามปกตินายปรีดีไม่เคยปรึกษาราชการบ้านเมืองกับภรรยา ส่วนใหญ่จะคุยกันเรื่องข่าวสารความเป็นมาของเหตุการณ์ ทั้งในและต่างประเทศ แต่เมื่อการต่อสู้เพื่อคัดค้านผู้รุกรานเป็นหน้าที่ของราษฎรไทยทุกคน ท่านผู้หญิงพูนศุขในฐานะผู้ใกล้ชิดที่สุดจึงได้รับความไว้วางใจให้เป็นผู้ช่วย "รู้ธ" รับฟังวิทยุต่างประเทศเพื่อทราบความเคลื่อนไหวของสัมพันธมิตรและข่าวการสู้รบในสมรภูมิต่างๆ ทั่วโลก เพื่อ "รู้ธ" จะได้นำมาเป็นข้อมูลในการวิเคราะห์ประเมินสถานการณ์ และกำหนดยุทธศาสตร์ ยุทธวิธีของพลพรรคเสรีไทยในการต่อต้านผู้รุกราน

บางครั้งท่านผู้หญิงแห่งทำเนียบท่าช้างก็ช่วยงานเขียนรหัสลับวิทยุด้วยลายมือบรรจงโดยไม่ใช้พิมพ์ดีด

ทั้งยังเป็นแม่บ้านคอยอำนวยความสะดวกแก่เสรีไทยที่มาปรึกษางานกับ "รู้ธ" ณ ศาลาริมน้ำ ที่ทำเนียบท่าช้าง ซึ่งเป็นเสมือนสถานที่ทำงานของบรรดาเสรีไทย ใต้จมูกของกองกำลังทหารญี่ปุ่นซึ่งตั้งอยู่ใกล้ๆ นั้นเอง

ภารกิจสำคัญยิ่งอย่างหนึ่งในช่วงมหาสงคราม คือท่านผู้หญิงพูนศุขได้ช่วยผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในการถวายความอารักขาแด่สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าและพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ โดยอัญเชิญเสด็จประทับ ณ พระราชวังบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อให้ปลอดพ้นจากภัยทางอากาศ จนกระทั่งสงครามสงบในปี พ.ศ. ๒๔๘๘ และเพื่อให้เกิดความปรองดองระหว่างชนในชาติ นายปรีดีได้ขอให้รัฐบาลปลดปล่อย พร้อมทั้งคืนฐานันดรศักดิ์และบรรดาศักดิ์แก่บรรดาเจ้านายและขุนนางที่ถูกจับกุมคุมขังในสมัยรัฐบาลก่อน

ด้วยคุณงามความดีที่ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต และด้วยความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ ทั้งได้แสดงให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ในความปรีชาสามารถบำเพ็ญคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติเป็นอเนกประการ นายปรีดี พนมยงค์ จึงได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ยกย่องไว้ในฐานะรัฐบุรุษอาวุโสและให้มีหน้าที่รับปรึกษากิจการราชการแผ่นดิน เพื่อความวัฒนาถาวรของชาติสืบไป

เผชิญมรสุมใหญ่ทางการเมือง

ขบวนการเสรีไทยภายใต้การนำของนายปรีดี พนมยงค์ ประสบความสำเร็จในการกอบกู้รักษาอธิปไตยของประเทศไทย มิให้ตกเป็นชาติผู้แพ้สงคราม การเมืองภายในประเทศมีทีท่าว่าจะดำเนินไปด้วยดีภายในระบอบประชาธิปไตยที่ให้อำนาจแก่ประชาชนและผู้แทนราษฎรทั้ง ๒ สภาอย่างเต็มที่ตามรัฐธรรมนูญฉบับ

หอจดหมายเหตุ พนมยงค์

พ.ศ. ๒๔๘๙

แต่แล้วเหตุการณ์อันมิคาดฝันก็บังเกิดขึ้น นายปรีดี ถูกใส่ร้ายป้ายสีโดยปราศจากมูลความจริงว่าพัวพันในคดีสวรรคต รัชกาลที่ ๘ หนึ่งปีครึ่งต่อมา หลังจากเหตุการณ์ดังกล่าว เกิดรัฐประหารในวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐ คณะรัฐประหารมุ่งจับเป็นหรือจับตายนายปรีดี ผู้หญิงตัวเล็กๆ อย่างท่านผู้หญิงพูนศุข ต้องออกมาแสดงบทบาทปกป้องสามีและครอบครัวอย่างกล้าหาญ นับตั้งแต่วันที่รถถังยิงปืนใส่ทำเนียบท่าช้าง ท่านได้ตะโกนสวนเสียงปืนกลว่า ***"ที่นี่มีแต่ผู้หญิงกับเด็ก!"***

เมื่อคณะนายทหารรัฐประหารแจ้งว่า พวกเขามาเพื่อเปลี่ยนรัฐบาล ท่านผู้หญิงพูนศุข ท้วงทันทีว่า ***"ทำไมมาเปลี่ยนที่นี่ ทำไมไม่ไปเปลี่ยนที่สภาเล่า?"***

หลังจากที่ "ขบวนการประชาธิปไตย ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๒" (หรือที่เรียกกันว่า "กบฏวังหลวง") ประสบความล้มเหลวในการขับไล่เผด็จการทหาร นายปรีดี กับลูกศิษย์และมิตรสหายต้องหลบหนีการจับกุม ท่านผู้หญิงพูนศุข ได้พาสามีไปหลบซ่อน ณ บ้านฉางเกลือ ฝั่งธนบุรี เป็นเวลาร่วม ๖ เดือน ก่อนจะเป็นผู้วางแผนพาหลบหนีทางเรือประมงลำเล็กๆ ไปสู่น่านน้ำสากล จนกระทั่งในที่สุดได้ลี้ภัยทางการเมือง ณ สาธารณรัฐประชาชนจีน

ในช่วงที่ตำรวจจับและสังหารผู้ร่วมงานและมิตรสหายของนายปรีดี เป็นจำนวนมาก หากมิได้ภรรยาผู้ร่วมทุกข์อย่างซื่อสัตย์เช่นท่านผู้หญิงพูนศุขที่คอยปลอบประโลมให้กำลังใจแล้ว นายปรีดี ก็อาจจะท้อแท้ถึงขั้นทำลายชีวิตตนเองไปแล้ว

วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๕ นายปาล พนมยงค์ บุตรชายคนโตของนายปรีดี และท่านผู้หญิงพูนศุขถูกจับกุมคุมขังขณะอายุเพียง ๒๐ ปี

ผู้เป็นแม่เสียใจว่าไม่สามารถปกป้องลูกชายให้พ้นภัยได้ แม้ตัวท่านเองในอีก ๒ วันต่อมาก็ถูกจับกุมในข้อหา **"กบฏภายในและภายนอกราชอาณาจักร"**

๘๔ วันในห้องขัง แม้ร่างกายจะสูญสิ้นอิสรภาพ ถูกดูหมิ่นเหยียดหยาม แต่ท่านผู้หญิงพูนศุขไม่เคยหลั่งน้ำตา แสดงความอ่อนแอให้ฝ่ายอธรรมได้เห็น ท่านเชื่อมั่นในพุทธวัจนะที่ว่า **"ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม"** เช่นเดียวกับนายปรีดี พนมยงค์ ผู้เป็นสามี

หัวใจของครอบครัว

เมื่อได้รับอิสรภาพ ท่านผู้หญิงพูนศุข จำใจต้องจากลูกชายคนโตซึ่งถูกคุมขัง เพื่อพาลูกสาวเล็กๆ ๒ คน คือ ดุษฎี และวาณี เดินทางอ้อมทวีปยุโรปไปหานายปรีดี พนมยงค์ ที่ประเทศจีน หลังจากพลัดพรากกันเป็นเวลา ๕ ปี ต่อมาครอบครัวนายปรีดีกับท่านผู้หญิงพูนศุขได้ย้ายมาพำนักที่ประเทศฝรั่งเศส

ท่านผู้หญิงพูนศุข ยึดมั่นในคำสอนของพระบรมศาสดาที่ว่า **"ความกตัญญูเป็นเครื่องหมายของคนดี"** แม้ท่านลี้ภัยพาลอยู่ต่างแดน ก็ยังหาทางกลับมาดูแลมารดา (คุณหญิงเพ็ง ชัยวิชิต) ในวาระสุดท้ายของชีวิต สมกับเป็นลูกที่ดี

ในยามที่พ่อบ้านลี้ภัยการเมืองนั้นท่านผู้หญิงต้องทำหน้าที่เป็นทั้งแม่และพ่อในคราวเดียว ดูแลเอาใจใส่ชีวิตความเป็นอยู่และการเล่าเรียนของลูกๆ อย่างไม่ขาดตกบกพร่องตามหน้าที่ของแม่ผู้ประเสริฐ

สำหรับในฐานะของภรรยานั้น ในจดหมายลงวันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๙๓ ท่านผู้หญิงพูนศุขได้ยืนยันอย่างหนักแน่นกับนายปรีดีว่า *"สำหรับตัวฉันเองจงวางใจว่ามีความซื่อสัตย์ต่อเธออยู่เสมอ"* ท่านได้รับการยกย่องจากนายปรีดี พนมยงค์ ดังปรากฏอยู่ในจดหมายฉบับหนึ่งที่นายปรีดีเขียนถึงภรรยาว่า

หม่อมหลวง พูนศุข พนมยงค์

วันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๒

พูนศุข น้องรัก

วันนี้เป็นวันเริ่มต้นเดือนพฤศจิกายน จึงได้เขียนจดหมายนี้ส่งมาล่วงหน้าโดยหวังว่าคงจะถึงน้องไม่ช้ากว่าวันที่ ๑๖ อันเป็นวันที่เราแต่งงานกันมาครบ ๔๑ ปี พี่มิใช่เพียงระลึกถึงวันนั้นตามพิธีการเท่านั้น หากระลึกถึงคุณความดีของน้องที่ได้ซื่อสัตย์ต่อพี่ทั้งในการงานที่เราได้ร่วมรับใช้ชาติไทยและในความเป็นอยู่ส่วนตัวและครอบครัว น้องต้องพลอยได้รับความลำบากเนื่องจากศัตรูข่มเหงพี่ แต่น้องมิได้เสื่อมคลายในความรักและความเห็นใจพี่ตลอดมา น้องมิเพียงแต่เป็นภรรยาที่ดีเท่านั้นแต่เป็นเพื่อนที่ดีที่สุดของพี่ พี่ขอสนองคุณความดีของน้องโดยตั้งจิตอธิษฐานขอให้ความเสียสละที่เราร่วมบำเพ็ญมาในการรับใช้ชาติไทยจงบันดาลให้น้องปราศจากโรคาพยาธิและมีความสุขปราศจากภยันตรายทั้งปวง และขอให้เราได้อยู่ร่วมกันโดยปลอดภัยในไม่ช้า

ด้วยความรักและคิดถึงอย่างยิ่ง

ปรีดี

แรงบันดาลใจในการทำหน้าที่ของลูกที่ดี แม่ที่ดี และภรรยาที่ดีนั้น ท่านผู้หญิงพูนศุข ได้มาจากความเชื่อมั่นในสถาบันครอบครัว ท่านกล่าวว่า

"ฉันเชื่อเสมอว่าครอบครัวยังคงเป็นสถาบันที่สำคัญในชีวิตของมนุษย์ แม้ว่าเราจะต้องผจญกับสถานการณ์ต่างๆ ที่บีบบังคับเสียจนบ้านแตกสาแหรกขาด

หากครอบครัวของเราก็ยังคงอยู่ ลูกๆ ทุกคนได้ร่วมกันต่อสู้ฟันฝ่าอุปสรรรคต่างๆ เคียงข้างกับฉันและนายปรีดีอย่างเข้มแข็ง และอดทนมาโดยตลอด นั่นคือ ความภาคภูมิใจที่สุดในชีวิตของฉันแล้ว"

สืบสานปณิธานการอภิวัฒน์ประชาธิปไตย

ด้วยพลังของครอบครัวที่เข้มแข็ง ลูกๆ ของปรีดี - พูนศุข จึงถูกหล่อหลอมให้ยืนหยัดอยู่กับหลักการประชาธิปไตยสมบูรณ์ และปรารถนาให้สังคมไทยบรรลุหลัก ๖ ประการ ของคณะราษฎรดุจเดียวกับที่บุพพการีเคยเชื่อมั่นมา

นายปรีดี พนมยงค์ เคยเขียนจดหมายอวยพรภรรยา เนื่องในวาระครบรอบการสมรสครั้งหนึ่งว่า

"ตลอดเวลาที่ผ่านมานั้น น้องได้ปฏิบัติเป็นภรรยาที่ดียิ่งพร้อมด้วยความอุทิศตน เสียสละทุกอย่าง เพื่อพี่และเพื่อราษฎรไทย แม้ว่าขณะนี้น้องได้รับความลำบาก เนื่องจากความอยุติธรรมของศัตรูที่ปองร้าย แต่วันใดวันหนึ่งในภายหน้า คุณความดีของน้องจะต้องปรากฏขึ้นแก่มวลราษฎรไทย"

คำอวยพรดังกล่าวปรากฏเป็นจริงทุกประการ หลังจากท่านผู้เป็นเจ้าของคำอวยพรล่วงลับไปเมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๖ ท่านผู้หญิงพูนศุขได้รับการยอมรับนับถือจากสังคมไทยและสังคมโลกว่าเป็นสตรีที่อยู่เบื้องหลังเกียรติประวัติและความสง่างามของรัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์ ผู้ได้รับการยกย่องจากองค์การยูเนสโก (UNESCO) ให้เป็นบุคคลสำคัญของโลกในวาระครบรอบชาตกาล ๑๐๐ ปี ปรีดี พนมยงค์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๓

หอสมุด พนมยงค์

นายปรีดี พนมยงค์ ใช้ชีวิตนอกประเทศไทยมายาวนาน ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๐ คนไทยรุ่นหลังอาจจะไม่รู้จักรัฐบุรุษอาวุโสและประวัติศาสตร์การอภิวัฒน์ ๒๔๗๕ และขบวนการเสรีไทย หากแม่บ้านผู้สูงอายุท่านหนึ่งชื่อพูนศุข พนมยงค์ ไม่ออกมาทำหน้าที่อย่างแข็งขันในการแสดงสัจจะประวัติศาสตร์ ให้ปรากฏแก่สังคมไทยและคนรุ่นใหม่ โดยผ่านมูลนิธิปรีดี พนมยงค์ ที่ท่านทำหน้าที่เป็นประธานตั้งแต่แรกก่อตั้งจนวาระสุดท้ายของท่าน

ความรู้ทางประวัติศาสตร์การเมืองและสังคมไทยที่ได้สั่งสมมาจากการเป็นศิษย์นายปรีดี การร่วมทุกข์ร่วมสุขมาเป็นเวลา ๕๔ ปี และด้วยความจำเป็นเลิศ ท่านผู้หญิงพูนศุขได้รับการเชิญให้เป็นวิทยากรพิเศษในสถาบันอุดมศึกษาอยู่เนืองๆ

ธรรมะประจำใจ

ท่านผู้หญิงพูนศุข เป็นกุลธิดาที่ได้รับการอบรมมาอย่างดีในครอบครัว "บ้านป้อมเพชร์" ซึ่งมีความใกล้ชิดกับพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น บิดามารดาของท่านอบรมสั่งสอนให้ลูกๆ ปฏิบัติตามหลักศีล ๕ เป็นพื้นฐาน ท่านผู้หญิงพูนศุขเลื่อมใสในคำสอนของพระภิกษุร่วมสมัยผู้ทรงภูมิรู้ภูมิธรรมอย่างน้อย ๔ ท่าน

รูปแรกคือสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ) หรือที่คนทั่วไปรู้จักท่านในชื่อพระพิมลธรรม ผู้เป็นมหาปราชญ์ฝ่ายพุทธและพระวิปัสสนาจารย์ผู้มีชื่อเสียงแห่งยุคกึ่งพุทธกาล พระมหาเถราจารย์ท่านนี้ได้ร่วมมือกับนายปรีดี พนมยงค์ ในการปฏิรูปการพระศาสนาให้ก้าวหน้าตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ซึ่งอนุวัติการปกครองระบอบประชาธิปไตยมาใช้ในการปกครองคณะสงฆ์ซึ่งสอดคล้องกับหลักสามัคคีธรรมในพุทธศาสนา ในการนี้พระพิมลธรรม (อาจ อาสภมหาเถระ) ได้ดำรงตำแหน่งเป็นสังฆมนตรีรูปแรกในพระ

ราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับคณะราษฎรดังกล่าว

ตอนที่ผู้สำเร็จราชการฯ ปรีดี พนมยงค์ ดำริจะตั้งสวนโมกข์อีกแห่งหนึ่งที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ก็ได้เสนอให้พระพิมลธรรม เป็นผู้รับผิดชอบจัดการในเรื่องนี้

สมเด็จพระพุฒาจารย์ท่านนี้ผูกพันสนิทสนมกับครอบครัวปรีดี-พูนศุข พนมยงค์ เป็นอย่างมาก เมื่อนายปาล พนมยงค์ บุตรชายคนโตของปรีดี-พูนศุข ถูกคุมขังจำด้วยข้อหากบฏสันติภาพนั้น สมเด็จพุฒาจารย์ขณะดำรงสมณศักดิ์พระพิมลธรรมได้กรุณาสอนวิปัสสนากรรมฐานแก่นายปาลภายในคุก และเมื่อนายปาลได้รับอิสรภาพในปีพ.ศ. ๒๕๐๐ ท่านก็ได้เป็นอุปัชฌาย์ในการอุปสมบทแก่พระภิกษุปาลด้วย

สมเด็จพระพุฒาจารย์ เป็นพระมหาเถราจารย์ผู้มีความคิดเป็นประชาธิปไตย เป็นที่เคารพนับถืออย่างสูงในหมู่นักคิดทางสังคมนิยมประชาธิปไตยหัวก้าวหน้า ท่านเองสนิทสนมกับรัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์เป็นพิเศษ เห็นได้จากลิขิตที่ท่านมีถึงท่านรัฐบุรุษอาวุโส เมื่อวันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๐๑ ความว่า

วัดมหาธาตุ
กรุงเทพฯ

๒๗ สิงหาคม ๒๕๐๑

ขอเจริญพรแด่ ท่านปรีดี พนมยงค์ ที่นับถืออย่างยิ่ง

เนื่องแต่นายกุหลาบ สายประดิษฐ์พร้อมด้วยคณะจะได้เดินทางมาทัศนาจรที่เมืองจีนได้ไปลาอาตมภาพที่วัด ให้รู้สึกคิดถึงท่านและท่านผู้หญิง

หอสมุด พนดุง พนมยงค์

จึงถือโอกาสเขียนหนังสือนี้มาพร้อมกับนายกุหลาบ

วันที่อาตมภาพออกเดินทางจากประเทศไทยไปอเมริกา ได้เห็นท่านผู้หญิงไปส่งถึงท่าอากาศยานดอนเมือง อันเป็นภาพที่กระตุ้นเตือนให้นึกถึงภาระหน้าที่เป็นอันมาก ครั้นกลับมาถึงประเทศไทย ได้ทราบว่าท่านผู้หญิงไม่อยู่ มาอยู่เสียเมืองจีนกับท่าน ซึ่งก็นับว่าเป็นการถูกต้องและสมควรจักได้เป็นเพื่อนร่วมสุขร่วมทุกข์ตามวิสัย ได้ทราบว่าคุณปาล กลับเมืองไทยแล้ว แต่ยังมิได้พบกัน จึงไม่ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับท่านและท่านผู้หญิง

อาตมภาพนึกถึงพระคุณอยู่เสมอ ใคร่ที่จะได้พบได้สนทนา แต่ก็ยังไม่มีโอกาส ประกอบด้วยเวลานี้อายุสังขารก็เจริญมากขึ้นตามๆ กัน ยังไม่มีทางอื่นใดที่จะสนองพระคุณ จึงขอฝากหนังสือธรรมมาเป็นส่วนธรรมบรรณาการ เพื่อที่จะได้อ่านใคร่ครวญพิจารณาในยามว่าง ถ้าสบอารมณ์ก็จักเป็นกัลยาณมิตรที่ดีที่สุด ยิ่งในยามวิปโยคเช่นนี้ ก็อาจจะเป็นคุณแก่ชีวิตจิตใจอย่างมาก หนังสือทำนองนี้อุบัติขึ้นจากการลงมือปฏิบัติธรรม หรือจะเรียกว่าเกิดจากภาคปฏิบัติ มิใช่เกิดจากภาคทฤษฎี จึงมีส่วนใกล้กับข้อเท็จจริงเป็นอันมาก ผู้ที่เจริญด้วยภูมิปัญญาเหมือนอย่างท่าน อาจเหมาะสม ในเมื่อได้ใคร่ครวญพิจารณาโดยถูกส่วนแล้ว

แต่อย่างไรก็ดี ถ้ามีโอกาส ก็อาจที่จะซักถามนายกุหลาบได้อย่าง

สมประสงค์ เพราะเขามีความเข้าใจ โดยที่ได้ผ่านการปฏิบัติมาด้วยตนแล้ว หนังสือที่ฝากมอบมาพร้อมนี้ คือ

๑. วิปัสสนากถา

๒. ทางไปนิพพาน

๓. มรรค ผล นิพพาน

๔. อุดมธรรม

๕. คุณค่าทางสุขภาพของวิปัสสนากรรมฐาน

อาตมภาพกลับจากต่างประเทศถึงเมืองไทยแต่เมื่อวันที่ ๒๔ กรกฎาคม โดยสวัสดี มีคนไทยและคนต่างประเทศสนใจตามสมควร การไปต่างประเทศของอาตมาภาพนั้น นับว่าเป็นผลสมความประสงค์ประการหนึ่ง ซึ่งได้คอยเฝ้าหาโอกาสอยู่ตลอดมา และเชื่อว่าถ้าท่านยังมีตำแหน่งอยู่ที่เมืองไทยอย่างแต่ก่อนอาตมภาพคงได้ไปต่างประเทศนานแล้ว เพราะจำได้ว่า ครั้งหนึ่งที่อยุธยา ท่านได้พูดไว้ว่า อาตมภาพมีคุณสมบัติ “ควรไปดูกิจการในต่างประเทศ”

การไปต่างประเทศคราวที่แล้ว โดยตั้งความประสงค์ไว้ ๔ ประการ คือ

ประการที่ ๑ เพื่อสนองความปรารถนาของขบวนการเอม.อาร์.เอ. ซึ่งมีท่าน ดร.แฟรงค์ บุคแมน เป็นมูลฐาน เพราะเขาได้เพียรอาราธนามา

หอสมุด พุทธ พนมยงค์

หลายครั้งแล้ว

ประการที่ ๒ เพื่ออาศัยขบวนการเอม.อาร์.เอ. เป็นทางดำเนินการเผยแผ่พุทธธรรมแก่ชาวอเมริกาและยุโรปตามที่จะเป็นได้

ประการที่ ๓ เพื่อพิจารณาหาลู่ทางที่จะส่งนักศึกษาภิกษุไทยไปศึกษาต่อในต่างประเทศนั้นๆ เพื่อให้เกิดความรู้ความชำนาญในถิ่นฐานนั้นๆ เพื่อใช้การได้ตามความมุ่งหมายในอนาคต

ประการที่ ๔ เพื่อปลูกสร้างมิตรกับระหว่างหัวหน้าศาสนาต่างๆ ในโลก โดยมีความมุ่งหมายที่จะให้นักสอนศาสนาทุกศาสนา ร่วมมือกัน เป็นมิตรกัน ช่วยกัน เผยแผ่ศาสนธรรมของแต่ละศาสนา ไปสู่พื้นน้ำใจประชาชนทั่วโลก

การไปครั้งนี้ นับว่าได้ผลสมความมุ่งหมาย ทั้ง ๔ ประการ ซึ่งจะได้พิจารณาดำเนินการเป็นขั้นๆ ในโอกาสต่อไป แม้เพื่อประโยชน์ดังกล่าวแล้ว ทางเมืองจีนนี้อาตมภาพก็ได้ดำริไว้ว่า จักพยายามให้ได้มาดูลู่ทางสักครั้งหนึ่งเป็นอย่างน้อย สุดแท้แต่จะได้โอกาสเมื่อไร

หวังว่าท่านผู้หญิงก็คงเป็นสุขสบายดี อาตมาภาพขอส่งความระลึกมาพร้อมหนังสือนี้ และขอตั้งกุศลจิตอธิษฐาน ขออานุภาพคุณพระศรีรัตนตรัย และบุญกุศลที่อาตมภาพได้บำเพ็ญไว้ จงตามอภิบาลรักษาท่านและท่านผู้หญิง ให้ปราศจากภัยพิบัติอุปสรรคอันตราย จงเจริญยิ่ง

ด้วยจตุรพิธพร และมีใจยินดีอยู่ในพระธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัม
พุทธเจ้าตลอดกาลทุกเมื่อเทอญ

มีความยินดีและขออนุโมทนาเป็นพิเศษโดยยิ่ง

* ต่อมาดำรงสมณศักดิ์ที่สมเด็จพระพุฒาจารย์

ภารกิจสุดท้ายที่สมเด็จพระพุฒาจารย์ได้บำเพ็ญแก่ครอบครัวปรีดี-พูนศุข พนมยงค์ ก่อนที่ท่านจะถึงกาลมรณภาพคือ การนั่งรถเข็นไปเป็นประธานพิธีเปิดอนุสรณสถานปรีดี พนมยงค์ ณ บ้านเกิด ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๑

รูปที่สองคือท่านพุทธทาสภิกขุ ผู้ที่นายปรีดี พนมยงค์ให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก ถึงกับเคยนิมนต์ท่านมาสนทนาธรรมด้วยที่บ้านของผู้สำเร็จราชการทำเนียบท่าช้างหลายครั้งในปีพ.ศ. ๒๔๘๕ ทั้งที่เวลานั้นเป็นช่วงที่สงครามกำลังร้อนระอุ แต่หัวหน้าเสรีไทยผู้มีภารกิจกอบกู้บ้านเมืองเต็มมือก็ยังให้ความใส่ใจในการปฏิรูปการพระศาสนา ถึงกับขอให้ท่านพุทธทาสช่วยเปิดสวนโมกข์อีกแห่งที่อยุธยา แต่ไม่สำเร็จ เพราะนายปรีดีประสบมรสุมการเมือง หลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ ๒

หอสมุดกลาง พูนศุข พนมยงค์

ส่วนตัวของท่านผู้หญิงเองเคยตามผู้สำเร็จราชการปรีดี พนมยงค์ ไปฟังธรรมของท่านพุทธทาส เป็นครั้งแรกในคราวที่ท่านมาเทศนาอบรมผู้พิพากษาที่มหามกุฏราชวิทยาลัยในกรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖

เมื่อครอบครัวปรีดี-พูนศุข พนมยงค์ ย้ายจากจีนไปพำนักที่ฝรั่งเศส ท่านพุทธทาสก็ยังเคยส่งหนังสือธรรมะไปให้ ต่อมาเมื่อสิ้นนายปรีดีแล้วท่านผู้หญิงได้เดินทางกลับคืนสู่เมืองไทย จึงได้มีโอกาสไปกราบนมัสการพระผู้เป็นกัลยาณมิตรเก่าที่วัดสวนโมกข์ อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยเฉพาะเมื่อวันที่ ๒ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๖ ท่านพุทธทาสได้แสดงสัมโมทนียกถาเรื่อง *"นิพพาน คือความไม่มีอารมณ์"* เนื่องในวาระอายุ ๘๑ ปี ของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

รูปที่สามคือ พระพรหมมังคลาจารย์ (ท่านปัญญานันทภิกขุ) ผู้เป็นกัลยาณมิตรทางธรรมของครอบครัวปรีดี-พูนศุข พนมยงค์ มาช้านานกว่า ๖๐ ปี ทันทีที่ทราบว่าจะมีพิธีฌาปนกิจสรีระท่านรัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์ ณ สุสานแปร์ลาแชส กรุงปารีส เมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๖ ท่านปัญญานันทภิกขุ ขณะที่ยังปฏิบัติสังฆกิจอยู่ในอังกฤษก็รีบขอวีซ่าข้ามไปฝรั่งเศส เพื่อประกอบพันธกิจแห่งกัลยาณมิตรแท้ นั่นคือเป็นประธานในพิธีฌาปนกิจบุคคลสำคัญแห่งประวัติศาสตร์ดังกล่าว

ก่อนละสังขาร ๖ วัน ท่านผู้หญิงพูนศุขได้ไปนมัสการท่านปัญญานันทภิกขุที่วัดชลประทานฯ พร้อมร่วมทำบุญสร้างพระอุโบสถกลางน้ำของพระอารามในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และหนังสือธรรมะเล่มสุดท้ายที่ท่านอ่านคือ "รักลูกให้ถูกทาง" ลิขิตโดยท่านปัญญานันทภิกขุ ทั้งยังได้แนะนำให้พ่อ-แม่หลายคนอ่านหนังสือธรรมะเล่มนี้

รูปที่สี่คือ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ท่านผู้หญิงพูนศุข เลื่อมใสในปฏิปทาและภูมิธรรมของพระเถราจารย์ท่านนี้มาก มูลนิธิปรีดี พนมยงค์ ได้อาราธนาพระพรหมคุณาภรณ์เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์

ที่พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) มาเป็นองค์ปฐมปาฐกของปาฐกถาปรีดี พนมยงค์ เรื่อง "ลุอิสรภาพด้วยอนิจจัง" เนื่องในโอกาสอัญเชิญอัฐิ ฯพณฯ รัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์ กลับคืนสู่ประเทศไทย วันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๒๙ ณ หอศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เมื่อครั้งอายุ ๘๐ ปี ท่านได้ขออนุญาตจัดพิมพ์ "ธรรมนูญชีวิต" ของท่าน ป.อ. ปยุตฺโต เผยแพร่

เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๘ มูลนิธิปรีดี พนมยงค์ ได้อาราธนาท่านเมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่พระธรรมปิฎก มาทำพิธีเปิดสถาบันปรีดี พนมยงค์ ซอยทองหล่อ

และในพิธีเชิดชูเกียรติ ๑๐๐ ปี รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ บุคคลสำคัญของโลก ซึ่งจัดขึ้น ณ รัฐสภา เมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๔๓ ท่านผู้หญิงก็ได้เลือกท่าน ป. อ. ปยุตฺโต เป็นผู้แสดงปาฐกถาธรรมในวาระสำคัญดังกล่าว โดยแสดงผ่านภาพวิดีทัศน์

ครั้นในวันที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๐ อันเป็นวันพิธีไว้อาลัยของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้แสดง "ธรรมาลัย" (ผ่านภาพวิดีทัศน์) ณ สถาบันปรีดี พนมยงค์ ตามเจตน์จำนงของท่านผู้วายชนม์ ซึ่งเคยปรารภไว้ก่อนหน้านี้

นอกจากพระเถราจารย์ทั้ง ๔ รูป ข้างต้นแล้ว ท่านผู้หญิงพูนศุข ยังสนใจสดับธรรมจากพระสุปฏิปันโนท่านอื่น เช่น ในช่วงที่ยังแข็งแรงอยู่ท่านได้เดินทางไปนมัสการและสนทนาธรรมกับหลวงปู่ฝั้น อาจาโรมหาเถระ ที่วัดป่าอุดมสมพร จังหวัดสกลนคร เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๙

ท่านผู้หญิงพูนศุข ตามปกติตื่นนอนตอนตีสอง (สองนาฬิกา) เพื่อเปิดวิทยุฟังพระบรรยายธรรม ฟังข่าว วันอาทิตย์ดูรายการโทรทัศน์ที่มีการบรรยายธรรมโดยนักเทศน์ศาสนาคริสต์บ้าง ศาสนาอิสลามบ้าง (ที่ท่านสนใจศาสนาอิสลามเพราะบรรพบุรุษสายหนึ่งของท่านสืบเชื้อสายมาจากสุลต่านสุไลมาน)

หอหอสมุด พนมยงค์

ด้วยการที่ท่านผู้หญิงพูนศุข เป็นศาสนิกผู้ประพฤติปฏิบัติธรรมนี่เอง ธรรมะจึงคุ้มครองท่านให้ล่วงพ้นมรสุมชีวิตทางการเมืองมาได้ จนปรากฏเกียรติคุณเป็นที่ยอมรับแก่ชนทั่วไป สมกับพุทธภาษิตที่ท่านและรัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์ ยึดถือเสมอมาว่า *"ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม"* และ *"ผลของการที่ก่อสร้างไว้ดีแล้วย่อมไม่สูญหาย"*

ผลของการที่ก่อสร้างไว้ดีแล้วย่อมไม่สูญหาย

ท่านผู้หญิงพูนศุข ได้รับบำเหน็จแห่งความดีที่ท่านก่อสร้างไว้ กล่าวคือภายในประเทศ ท่านได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติและเข็มเกียรติยศจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประจำปี ๒๕๔๑ *"ในฐานะภริยาผู้เป็นคู่ชีวิตร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมาของท่านผู้ประศาสน์การ ได้กระทำไปโดยท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ได้มีจิตสำนึกในเรื่องประชาธิปไตย และการรับใช้ชาติอย่างแท้จริงและมั่นคง"*

นอกจากนี้ เมื่อวันที่ ๓ มิถุนายน ๒๕๔๓ ท่านยังได้เป็นศิษย์เซนต์โยเซฟตัวอย่าง สาขาการเมือง ด้วยคุณสมบัติเป็นผู้ดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพและศีลธรรม เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ และเป็นผู้มีความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม ฯลฯ

ส่วนในระหว่างประเทศนั้น เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๘ ฯพณฯ เล ดึก อันห์ ประธานาธิบดีแห่งสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม ได้มอบเหรียญมิตรภาพแด่ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ *"ที่ได้สร้างคุณูปการมากมายต่อภารกิจกอบกู้เอกราชของประเทศเวียดนาม"*

ต่อมา ในวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๑ ฯพณฯ คำไต สีพันดอน ประธานประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ได้มอบเหรียญชัยมิตรภาพแด่ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ *"ในฐานะภริยาท่านปรีดี*

พนมยงค์ เพื่อจารึกผลงาน คุณงามความดีของท่านปรีดี พนมยงค์ ที่ให้ความช่วยเหลือการปฏิวัติลาวในระยะหนึ่งที่ขบวนการต่อสู้ของประชาชนลาวอยู่ในสภาพคับขัน"

นอกจากนี้ เมื่อวันที่ ๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๘ ในโอกาสวันสตรีสากล องค์การสหประชาชาติ ณ กรุงเทพมหานคร ได้มอบรางวัลสตรีดีเด่นในพระพุทธศาสนาแห่งโลก ประจำปี ๒๕๔๘ แด่ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

บำเพ็ญทานบารมีครั้งสุดท้าย

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เป็นพุทธศาสนิกชนผู้ประพฤติตนอยู่ในศีล ๕ อย่างเคร่งครัด อานิสงส์ของศีลธรรม ช่วยให้ท่านเข้าใจในอนิจลักษณะความผันแปรของสรรพสิ่ง จนสามารถเรียนรู้ที่จะปล่อยวางเรื่องราวในอดีตที่เคยขุ่นข้องหมองใจ และให้อภัยทานอันเป็นยอดแห่งทานได้ในที่สุด

"กว่า ๙๐ ปีของชีวิตฉันที่ผ่านมา เหตุการณ์มากมายหลายอย่างได้เข้ามาสู่ชีวิตของฉัน ล้วนสอนให้ฉันได้เข้าใจใน "สัจจะ" ของโลกอย่างแจ่มชัด แม้ในอดีตจะมีความแปรผันที่ทำให้ชีวิตต้องเปลี่ยนแปลงไป และต้องผจญกับความไม่เป็นธรรมทั้งหลายที่โหมกระหน่ำเข้ามา

หากฉันตั้งอยู่ในเจตนารมณ์ที่บริสุทธิ์ ยึดมั่นในความซื่อสัตย์ สุจริต อโหสิกรรมกับทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ถือโกรธเคืองแค้นใดๆ อีก ตลอดเวลา ฉันไม่เคยลืมตัวหรือรู้สึกว่าต้องสวมหัวโขน จึงไม่เคยคิดว่าชีวิตได้มีความแปรเปลี่ยนแต่อย่างใด..."

วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ตรงกับวันคล้ายวันเกิดของนายปรีดี พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จัดให้มีการวางพานพุ่ม ณ ลานปรีดีทุกปี ที่แล้วมาท่านผู้หญิงพูนศุขไม่เคยขาดการไปวางพานพุ่มแม้สักปีเดียว

ซึ่งท่านถือโอกาสให้คตินักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในวันรับเพื่อนใหม่ด้วยว่า ***"ขอให้นักศึกษาธรรมศาสตร์จงเอานายปรีดีเป็นตัวอย่าง ทำงานอุทิศให้กับบ้านเมืองตลอดทั้งชีวิต แต่ไม่เคยคิดประโยชน์แก่ตัวเองแม้แต่น้อย"*** ในปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ท่านได้เตรียมตัวจะไปร่วมงานเช่นเคย แต่สุดท้ายก็ไปไม่ได้ เพราะต้องเข้าโรงพยาบาลอย่างกะทันหัน และสิ้นลมหายใจอย่างสงบด้วยภาวะหัวใจล้มเหลว

แม้ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ มิได้ไปวางพานพุ่ม ณ ลานปรีดี ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในวันนั้น แต่เชื่อว่าดวงวิญญาณของท่านคงเดินทางไปพบกับสามีอันเป็นที่รักในสัมปรายภพ ในคืนวันปรีดีนั่นเอง

คือ เวลา ๐๒.๐๐ น. วันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๐

สิริอายุ ๙๕ ปี ๔ เดือน ๙ วัน

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ได้ทำทานอันเป็นมหากุศลครั้งสุดท้ายในชีวิต ด้วยการบริจาคสรีระให้แก่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เพื่อประโยชน์แก่นักศึกษาแพทย์ทั้งหลายที่จะได้อาศัยสรีระของท่านเป็นเสมืออาจารย์ใหญ่ผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ด้านกายวิภาคศาสตร์อันเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างแพทย์ผู้มีคุณภาพออกไปบำบัดรักษาผู้ป่วยไข้สืบไป

ธรรมาลัย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้แสดงธรรมกถาสำหรับพิธีไว้อาลัยท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ณ สถาบันปรีดี พนมยงค์ ในวันที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๐ มีความสำคัญตอนหนึ่งว่า

"ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ถือหลักธรรมแห่งพุทธภาษิตว่า ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจาริ˚ เป็นคติประจำใจของท่านว่า "ธรรมนั่นแลย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม" และก็ได้ปรากฏว่า ธรรมได้รักษาตัวท่านไว้ให้

ท่านยังคงอยู่และปรากฏคุณงามความดีจนบัดนี้

อย่างไรก็ดี มิใช่เท่านั้น ในความหมายที่ลึกลงไปอีก พึงทราบว่า ธรรมนั้นเป็นของจริงของแท้ ดำรงอยู่ยั่งยืน เราพูดได้ว่าเป็นอมตะ ไม่ว่ากี่ร้อยกี่พันปี ในยุคไหนสมัยไหน เมื่อใด ธรรมก็อยู่อย่างนั้น

ด้วยเหตุนี้ บุคคลใดมาประพฤติธรรมรักษาธรรม บุคคลนั้นก็ชื่อว่าอยู่กับธรรมด้วย เมื่อไปอยู่กับธรรมแล้ว คำที่ว่า "ธรรมรักษาผู้ประพฤติธรรม" ก็จึงมีความหมายลึกลงไปอีกว่า ธรรมที่เป็นอมตะ พลอยทำให้บุคคลนั้นเหมือนเป็นอมตะไปด้วย

นี้คือความหมายที่สูงขึ้นไป หรือลึกลงไปอีก ซึ่งมิใช่เฉพาะจะรักษาให้ท่านอยู่รอดและมั่นคงตลอดมาได้ จนผ่านบั้นปลายแห่งชีวิตถึงวาระสุดท้ายเท่านั้น แต่ยังรักษาท่านผู้มีความดีที่ทำไว้ให้เหมือนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรม เลยอยู่กับธรรม มีธรรมเป็นที่อยู่และเป็นที่อยู่ของธรรม และอันนี้แหละที่ว่าเป็น "ธรรมาลัย"...

ขอให้ทุกท่านน้อมใจสงบ รำลึกถึงท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ผู้ล่วงลับไปแล้ว รำลึกถึงคุณความดีของท่าน และตั้งใจรำลึกน้อมอุทิศกุศลแก่ท่าน พร้อมทั้งน้อมใจที่จะนำเอาคุณความดีของท่านออกมาเชิดชู จะโดยนำไปปฏิบัติด้วยตนเองก็ตาม นำไปเผยแพร่ก็ตาม และช่วยกันที่จะทำให้เกิดเป็น "ธรรมาลัย" เพื่อประโยชน์ระยะยาวของชนรุ่นหลัง เพื่อความเจริญก้าวหน้าของสังคมนี้สืบต่อไป"

เกียรติคุณของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ สมกับพุทธภาษิตที่มีมาในพระธรรมบทว่า

"กลิ่นดอกไม้ กลิ่นไม้จันทน์หอม กลิ่นไม้กฤษณา กลิ่นไม้กระลำพัก ย่อมหอมหวนทวนลมไม่ได้ แต่กลิ่นของคนดีย่อมหอมหวนทวนลมได้ คนดีย่อมดังไปทั่วทุกทิศ"

สันติสุข โสภณสิริ

สิงหาคม ๒๕๕๑

ปรีดี - พูนศุข พนมยงค์

- น.ส. ลลิตา พนมยงค์
- นายปาล พนมยงค์
  สมรสครั้งแรกกับ
  น.ส. งามชื่น นีลวัฒนานนท์
  - นายชัยวัฒน์ พนมยงค์
  - น.ส. ตุลยา พนมยงค์
    สมรสกับ นาย Philippe Pène
    - *นาย Victor*
    - *น.ส. Thaïs*
    - *ด.ช. Pierre-Erwan*
    - *ด.ญ. Marie Emanuelle*
  - นายปาล พนมยงค์
    สมรสครั้งที่สองกับ
    น.ส. เลิศศรี จตุรพฤกษ์
    - นายปรีดิวิชญ์ พนมยงค์
- น.ส. สุดา พนมยงค์
- นายศุขปรีดา พนมยงค์
  สมรสกับ
  น.ส. จีรวรรณ วรดิลก
  - นายรุธิร์ พนมยงค์
    สมรสกับ น.ส. พัชรินทร์ พรหมมะ
    - *ด.ช. รุจิกร พนมยงค์*
    - *ด.ญ. รุธิรา พนมยงค์*
  - น.ส. ปารีส์ชาติ พนมยงค์
    สมรสกับ นาย Steven Allen Umscheid
    - *ด.ญ. Karenna (ดาว)*
    - *ด.ญ. Lucy (ดาริน)*
    - *ด.ช. Brody (ปรีดี)*
- น.ส. ดุษฎี พนมยงค์
  สมรสกับ
  นายชาญ บุญทัศนกุล
  - นายดนย บุญทัศนกุล
- น.ส. วาณี พนมยงค์
  สมรสกับ
  นายสุรพันธ์ สายประดิษ

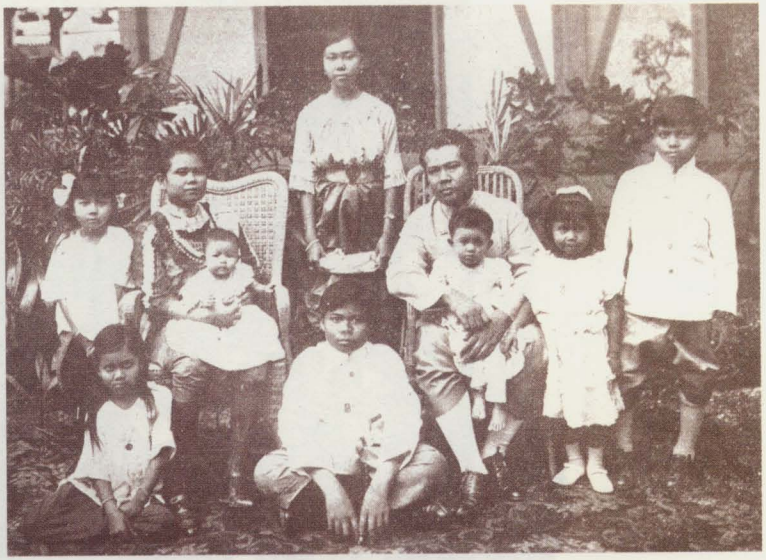

ภาพวาดโดย : ลาวัณย์ อุปอินทร์

๒๗

ชีวิตในภาพ

ครอบครัวใหญ่

คุณแม่เกิดมาในครอบครัวใหญ่ที่อบอุ่นบิดาคือพระยาชัยวิชิตวิศิษฐ์ธรรมธาดา (ขำ ณ ป้อมเพชร์) มารดาคือ คุณหญิงเพ็ง ชัยวิชิต คุณแม่เป็นลูกคนที่ ๕ ในบรรดาพี่น้อง ๑๒ คน คุณแม่กับคุณพ่อ (ปรีดี พนมยงค์) มีบุตรธิดา ๖ คน มีหลาน ๖ คน เหลน ๙ คน

หม่อมหลวง พูนศุข พนมยงค์

ภาพฝีพระหัตถ์พระบาทสมเด็จ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๖
ในงานฤดูหนาว
พระราชวังสราญรมย์ พ.ศ. ๒๔๖๖
คุณแม่อายุ ๑๑ ปี
(แถวยืนซ้ายสุด)

อายุ ๑๓ ปี

อายุ ๑๖ ปี

อายุ ๑๘ ปี

วันเริ่มชีวิตคู่ คุณพ่อ - คุณแม่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๔๗๑ คุณแม่อายุ ๑๗ ปี

หอสมุดแห่งชาติ พนมยงค์

ครอบครัว "บ้านป้อมเพชร์"
พ.ศ. ๒๔๗๔

๑ คุณพ่อ (ปรีดี)
๒ คุณแม่ (พูนศุข)

"พี่น้อง ๗ ใบเถา"
พ.ศ. ๒๔๗๙
(คุณแม่ที่สามจากขวา)

หอสมุดแห่งชาติ

ครอบครัว "บ้านป้อมเพชร์"
พ.ศ. ๒๔๘๐

๑ คุณพ่อ (ปรีดี)
๒ คุณแม่ (พูนศุข)

หวยอาลัย พูนดุจ พนมยงค์

คุณแม่กับลูกๆ

ทำเนียบท่าช้าง พ.ศ. ๒๔๘๕
รูปถ่ายครอบครัวรูปแรกและรูปเดียวที่อยู่กันพร้อมหน้าพร้อมตาพ่อแม่ลูก
เพราะหลังจากนั้นครอบครัวก็ถูกมรสุมทางการเมือง และตกอยู่ในสภาพ "บ้านแตกสาแหรกไม่ขาด"

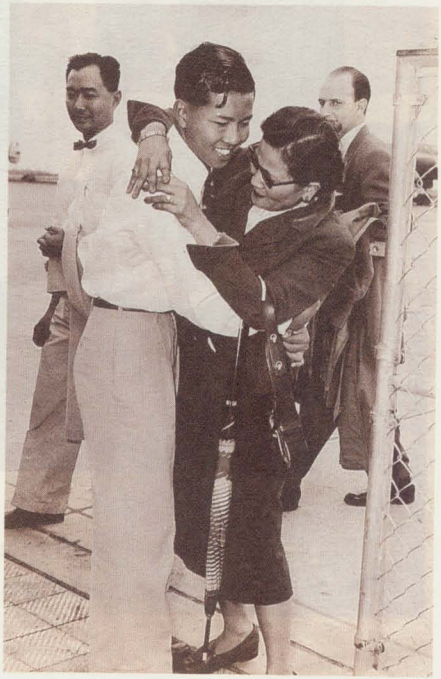
หอหอสัย พูนสุข พนมยงค์

ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณยาย (คุณหญิงเพ็ง ชัยวิชิต) พ.ศ. ๒๕๐๑

คุณแม่กับลลิตา

หวหอาลัย พูนดุจ พนมยงค์

พี่ๆ น้องๆ

คุณพ่อคุณแม่ กับ
ลูกชายและหลาน

หม่อมหลวง พูนศุข พนมยงค์

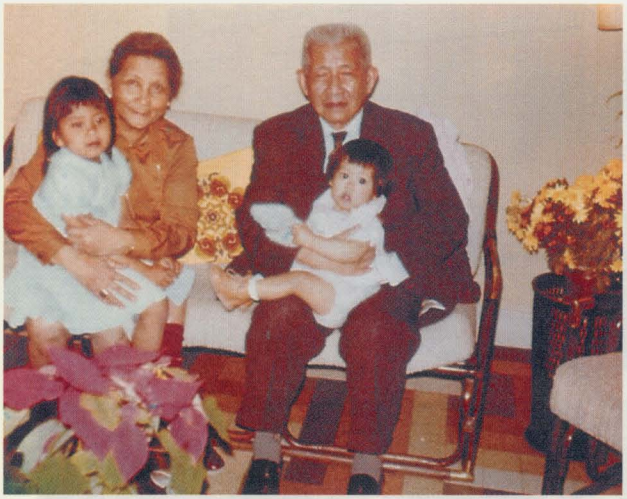

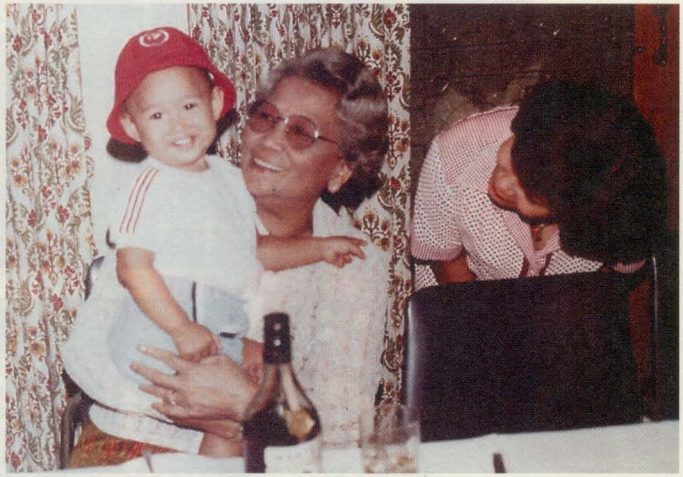

คุณแม่กับลูกๆ

คุณปู่ - คุณย่า, คุณยาย กับหลานๆ

หวยอาลัย พูนดุ๊ย พนมยงค์

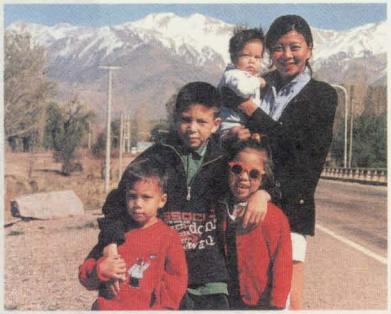

คุณย่ากับหลานๆ

คุณทวดกับเหลนๆ

หอหอลัย พูนดุษ พนมยงค์

ปรึกษางานขบวนการเสรีไทย
ทำเนียบท่าช้าง
พ.ศ. ๒๔๘๔ - ๒๔๘๘

งานเลี้ยงต้อนรับ
Lady Mounbatten
พ.ศ. ๒๔๘๘

เคียงบ่าเคียงไหล่ปรีดีรับใช้ชาติ

ยามบ้านเมืองคับขัน คุณแม่เข้าร่วมขบวนการเสรีไทย ทำหน้าที่ผู้เขียนรหัสและฟังข่าวสัมพันธมิตร
เพื่อรายงานให้คุณพ่อซึ่งเป็นหัวหน้าขบวนการเสรีไทยได้รับรู้
เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์ ยุทธวิธีในการขับไล่ผู้รุกรานในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒

กับ Lord Louis Mounbatten
พ.ศ. ๒๕๑๓

เยี่ยมราษฎร
จังหวัดพระตะบอง
พ.ศ. ๒๔๘๘

หอหอสัย พูนศุข พนมยงค์

กรุงนานกิง

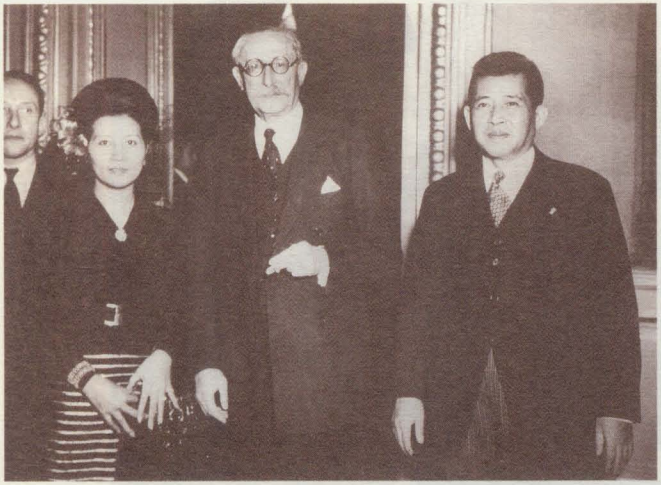

บนตึก Empire State นครนิวยอร์ก

กรุงลอนดอน

กับนายกรัฐมนตรีฝรั่งเศส (Léon Blum)

เมือง Davos สวิตเซอร์แลนด์

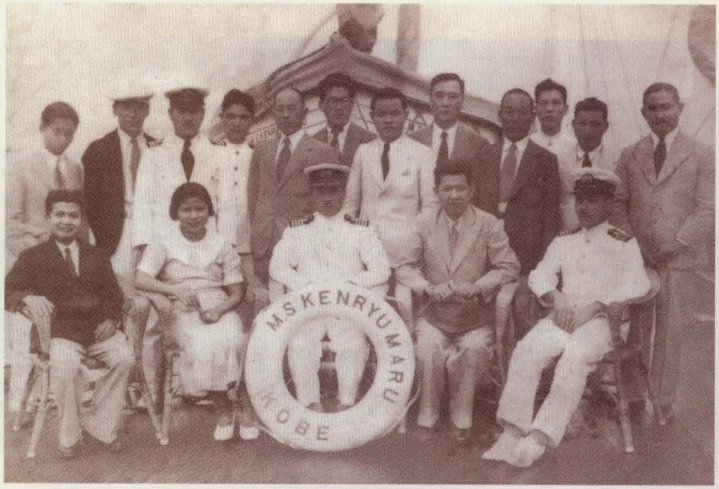

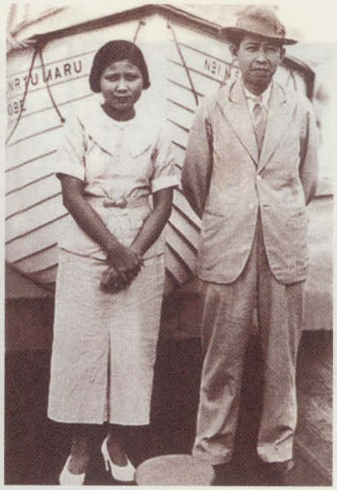
กรุงสต็อคโฮล์ม

สนามบินน้ำ
ท่าเรือคลองเตย
กุมภาพันธ์
พ.ศ. ๒๔๙๐

หอสมุดแห่งชาติ พนมยงค์

ร่วมทุกข์ร่วมสุขในต่างแดน

ครั้งที่ ๑ : เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ ด้วยการที่คุณพ่อเสนอ "เค้าโครงการเศรษฐกิจ" จึงถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์
ต่อมาเมื่อวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๖ ได้มีการยุบสภาและงดใช้รัฐธรรมนูญ
คุณพ่อถูกเนรเทศไปฝรั่งเศส คุณแม่ติดตามไปด้วย โดยฝากลูกเล็กๆ สองคนไว้กับคุณตาคุณยายที่กรุงเทพฯ

ดูงานที่ประเทศญี่ปุ่น
พ.ศ. ๒๔๗๘

หอหอสัย พูนศุข พนมยงค์

กบฏสันติภาพ

๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๕

คุณแม่ถูกจับในข้อหา "กบฏภายในและภายนอกราชอาณาจักร"

ถูกคุมขังเป็นเวลา ๘๔ วัน ศาลสั่งไม่ฟ้อง

รูปปกอัลบั้มชุดพิเศษ
ท่อไทย น.ส.พ. เมื่อวันที่ ๒๑ พฤษภาคม
๒๕๒๕ ขณะที่ทำงานที่โปสัล
อาบูเพื่อขอตำแหน่งฝากขัง
ตุ๊ ๔๐ ปี ๑๐ เดือน ๑๕ วัน.
ข้อหา ชุมนุมทางการเมืองและพยายามล้มล้างรัฐบาล

หอสมุดแห่งชาติ พนัสนิคม

ลุงเอียด (เข็ม ณ ป้อมเพชร์) นำเที่ยวปารีส

ประเทศฝรั่งเศส พ.ศ. ๒๔๙๕

ร่วมทุกข์ร่วมสุขในต่างแดน

ครั้งที่ ๒ : หลังจากได้รับอิสรภาพ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๖ คุณแม่เดินทางไปฝรั่งเศส อังกฤษ สวีเดน ฟินแลนด์ สหภาพโซเวียต เพื่อไปอยู่กับคุณพ่อที่ประเทศจีน จากประเทศจีน คุณพ่อคุณแม่ได้ย้ายมาพำนักที่ฝรั่งเศส จบจนวาระสุดท้ายของชีวิตคุณพ่อ ๒ พฤษภาคม ๒๕๒๖

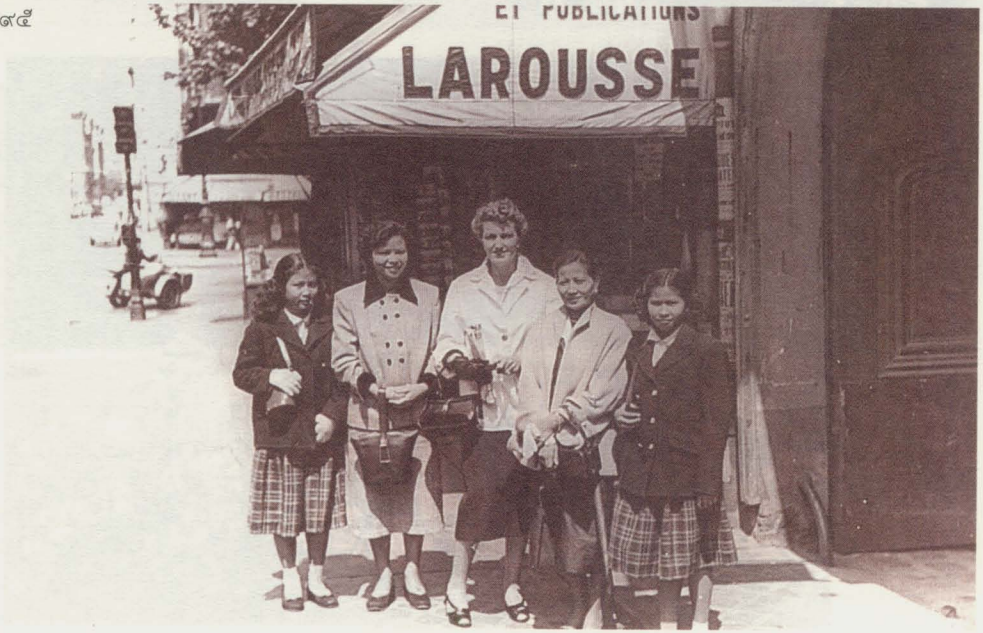
ประเทศฝรั่งเศส
พ.ศ. ๒๔๙๕

หอหอสมุด พุทธทาส พนมยงค์

ประเทศฝรั่งเศส พ.ศ. ๒๔๙๕

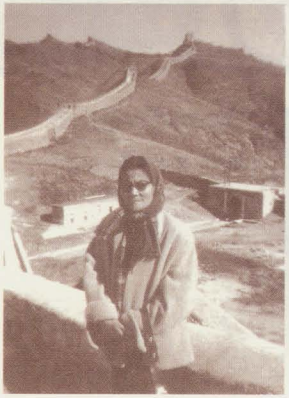

ประเทศอังกฤษ
พ.ศ. ๒๔๙๕

หอหอลัย พูนศุข พนมยงค์

ประเทศจีน

พ.ศ. ๒๔๙๕ - ๒๕๐๙

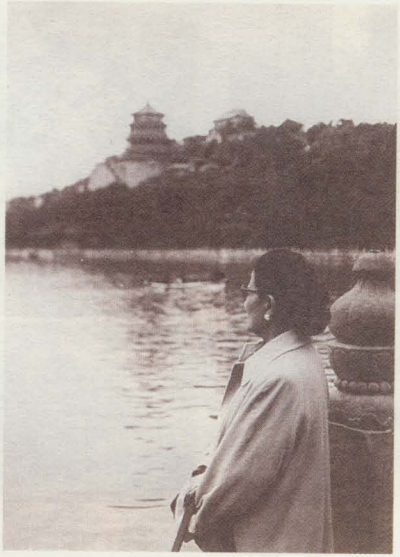
ประเทศจีน พ.ศ. ๒๔๙๕ - ๒๕๐๙

หม่อมหลวง พูนศุข พนมยงค์

ประเทศจีน

พ.ศ. ๒๔๙๕ - ๒๕๐๙

ประเทศจีน พ.ศ. ๒๔๙๕ - ๒๕๐๙

หอหอสัย พูนศุข พนมยงค์

(จากซ้ายไปขวา)
คุณพ่อ
คุณชนิด สายประดิษฐ์
(จูเลียต)
คุณแม่
คุณกุหลาบ สายประดิษฐ์
(ศรีบูรพา)

ประเทศจีน
พ.ศ. ๒๔๗๕ - ๒๕๐๙

ประธานเหมาเจ๋อตุง ณ จตุรัสเทียนอันเหมิน

นายกรัฐมนตรีโจวเอินไหล

ประเทศจีน พ.ศ. ๒๕๐๘

หม่อมหลวง พูนศุข พนมยงค์

บ้านอองโตนี ชานกรุงปารีส พ.ศ. ๒๕๑๓ - ๒๕๒๖

ประเทศฝรั่งเศส ๒๕๑๓ - ๒๕๒๖

หอหอสัย พูนศุข พนมยงค์

บ้านอองโตนี

๑๑ พฤษภาคม ๒๕๒๓

คุณพ่ออายุครบ ๘๐ ปี
๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๓

หอสมุด พูนศุข พนมยงค์

งานชุมนุมประจำปีสามัคคีสมาคม ประเทศอังกฤษ
พ.ศ. ๒๕๑๔

"คุณลุงคุณป้า" ของนักเรียนไทยในประเทศฝรั่งเศส และในยุโรป
ในสวนบ้านอองโตนี

หอหอสมุด พูนศุข พนมยงค์

À
Phoonsuk ma femme, ma meilleure amie qui a partagé les moments les plus pénibles de ma vie...
Et à
tous mes fidèles compagnons.

แด่
พูนศุข ภรรยาและเพื่อนที่ดีที่สุดของข้าพเจ้า
โดยอยู่เคียงข้างข้าพเจ้าตลอดเวลา แม้ในยามประสบเคราะห์กรรม...
และแด่
เพื่อนที่ซื่อสัตย์ของข้าพเจ้าทุกคน

ท่องยุโรป

หอหอสัย พูนศุข พนมยงค์

วันที่ไม่มีคุณพ่อเคียงข้าง
๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๖

งานฌาปนกิจศพคุณพ่อ
ณ สุสาน Père Lachaise
๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๖

งานรำลึกคุณพ่อ
จัดโดยคนไทยและนักเรียนไทยในประเทศฝรั่งเศส
๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๙

นำอัฐิคุณพ่อกลับสู่บ้านเกิด
สนามบิน Charles de Gaulle
๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๙

หอหอสัย พูนสุข พนมยงค์

อัฐิคุณพ่อกลับถึงบ้านเกิด

อัฐิธาตุคุณพ่อกลับคืนสู่ธรรมชาติ ณ อ่าวไทย ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๒๙

สนามบิน
Charles de Gaulle

ลาก่อน Paris ที่รัก !
พ.ศ. ๒๕๓๐

คุณแม่ดำรงตำแหน่ง
ประธานมูลนิธิปรีดี พนมยงค์

บั้นปลายชีวิต

คุณแม่กลับสู่บ้านเกิดเมืองนอน
เป็นการถาวร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๐
และได้สืบทอดเจตนารมณ์
เพื่อสังคม เพื่อราษฎรไทยของคุณพ่อ

หวยอาลัย พูนสุข พนมยงค์

อนุสรณ์สถาน
ปรีดี พนมยงค์
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ปราศรัยหน้าลานปรีดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

หอสมุดวชิรญาณ

วันปรีดี
๑๑ พฤษภาคม ๒๕๔๙

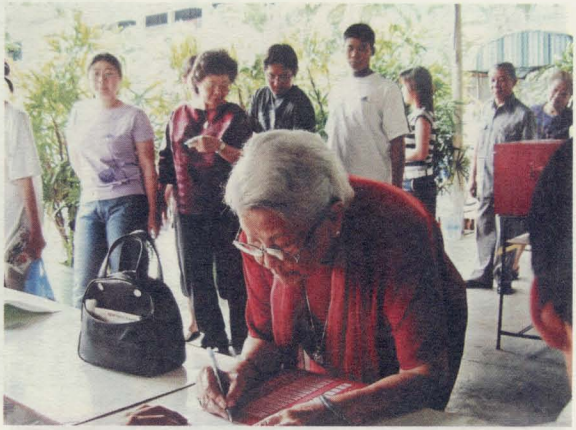

คุณแม่นำคณะนักดนตรีไทยไปแสดงซิมโฟนี "ปรีดีคีตานุสรณ์" ที่กรุงฮานอย เวียดนาม
วันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๔๕

หอสมุดแห่งชาติ

คุณแม่ใช้สิทธิตามระบอบประชาธิปไตยในวัย ๙๓ ปี

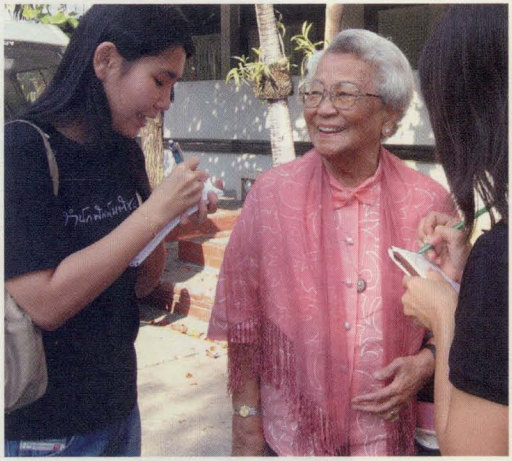

คุณแม่ให้การสนับสนุนขบวนการประชาธิปไตยของคนรุ่นใหม่
ร่วมรำลึกเหตุการณ์ “๑๔ ตุลา”
“๖ ตุลา” และ “พฤษภาคม ๒๕๓๕”

หม่อมหลวง พูนศุข พนมยงค์

รำลึกการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕
ณ วัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร

วันสันติภาพไทย "๑๖ สิงหาคม"

ทำบุญรำลึกเสรีไทยที่พลีชีพเพื่อชาติ
ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒
ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์

๖๐ ปีวันสันติภาพไทย
ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
๑๖ สิงหาคม ๒๕๔๘

๖๑ ปีวันสันติภาพไทย
๑๖ สิงหาคม ๒๕๔๙
ณ สวนเสรีไทย
เขตบึงกุ่ม กรุงเทพมหานคร

หอหอลัย พูนคุย พนมยงค์

รับเชิญเป็น
วิทยากรพิเศษ
(จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย)

ประธานเปิดงานศิลปกรรมเด็กและเยาวชน ณ สถาบันปรีดี พนมยงค์

เปิดพิพิธภัณฑ์
ไสว สุทธิพิทักษ์
มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์
พ.ศ. ๒๕๔๖

ฉลอง ๑๐๐ ปีชาตกาลศรีบูรพา
ณ วัดเทพศิรินทราวาส
พ.ศ. ๒๕๔๙

คุณแม่อวยพร
๗๒ ปี ส. ศิวรักษ์
พ.ศ. ๒๕๔๗

หม่อมหลวง พูนศุข พนมยงค์

กับศิลปินแห่งชาติ
อังคาร กัลยาณพงศ์

อาจารย์ลาวัณย์ อุปอินทร์ จิตรกรผู้วาดรูปคุณแม่

เปิดศูนย์สุขภาพไทย มูลนิธิสุขภาพไทย
พ.ศ. ๒๕๔๓

วันที่ ๒ มกราคม

พระเจ้าวรวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าภาณุพันธ์ยุคล
เสด็จมาอวยพร
วันคล้ายวันเกิด
คุณแม่ครบ ๘๔ ปี

วันคล้ายวันเกิดคุณแม่
เป็นวันที่คุณแม่
มีความสุขมาก

หม่อมหลวง พูนศุข พนมยงค์

วันคล้ายวันเกิดคุณแม่

วันคล้ายวันเกิดคุณแม่

หอสมุด พนมยงค์

ท่ามกลางมิตรเก่า
มิตรภาพยืนยาว
กว่า ๖๐ ปี

ครูฉลบชลัยย์ พลางกูร
(ขวาสุด)
คุณอาจรูญ สืบแสง
(ที่สองจากขวา)

คุณป๋วย อึ๊งภากรณ์

Tante Rose
Notton-Bressoud

คุณกนต์ธีร์ ศุภมงคล
(ยืนซ้ายสุด)

เยือนถิ่นพำนักเก่า
ในสาธารณรัฐประชาชนจีน
พ.ศ. ๒๕๓๐

หม่อมหลวง พูนศุข พนมยงค์

เยือนบ้านอองโตนี
พ.ศ. ๒๕๓๓

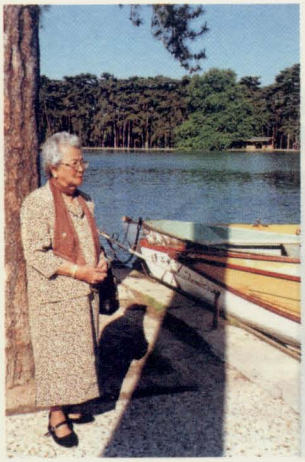

เยือนถิ่นเก่า
ปารีส และ ลอนดอน
พ.ศ. ๒๕๓๓

หวยอาลัย พูนดุจ พนมยงค์

รับเชิญเยือน
สาธารณรัฐประชาธิปไตย
ประชาชนลาว
พ.ศ. ๒๕๓๙

ฟังดนตรีในสวน
สวนลุมพินี

รับประทานอาหาร
ขันโตก กับ หลานๆ
อาจารย์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ทัศนาจร
ประสาทเมืองสิงห์
พ.ศ. ๒๕๔๖

หวนอาลัย พนดุง พนมยงค์

คุณแม่รักเด็กๆ
เด็กๆ ก็รัก
“คุณยายท่าน”

บันทึกความทรงจำ

ถ่ายทอดประสบการณ์
ให้คนรุ่นใหม่
ณ ลานปรีดี
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Marble Cake
3 cup butter or other shortening
cup sugar
2 eggs well beaten
teaspoon vanilla
cup sifted flour
teaspoon baki-
teaspoon
cup

Cornstarch Blanc Manche
3 tablespoons cornstarch
to 4 tablespoons sugar
noon salt
0 l.

วันที่ 10 15 เวลาพฤหัสฯ

ทอดมันปลาช่อน ครีมซอส พักวัสดุ

หม่อมหลวง พูนศุข พนมยงค์

ความภาคภูมิใจในชีวิต

ฉลอง ๑๐๐ ปีชาตกาลปรีดี พนมยงค์
ณ รัฐสภา
๑๑ พฤษภาคม ๒๕๔๓
ในโอกาสที่คุณพ่อได้รับการยกย่องจาก
องค์การ UNESCO
ให้เป็นบุคคลสำคัญของโลก

หอสมุดแห่งชาติ พนมยงค์

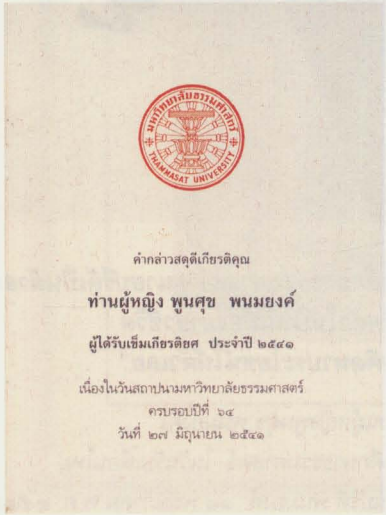
ฯพณฯ ตรัน กวางเกอ
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ
สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม
เป็นประธานมอบ
อิสริยาภรณ์มิตรภาพให้คุณแม่
ณ สถานเอกอัครราชทูตเวียดนาม
ประจำประเทศไทย
วันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๓๙

ฯพณฯ สมสะหวาด เล่งสะหวัด
รองนายกรัฐมนตรี และ
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ
สาธารณรัฐประชาชนลาว
เป็นประธานในพิธีมอบ
อิสริยาภรณ์มิตรภาพให้คุณแม่
กรกฎาคม ๒๕๔๑

พิธีมอบรางวัล
สตรีดีเด่นในพระพุทธศาสนาแห่งโลก
ประจำปี ๒๕๔๘
เมื่อ ๗ มีนาคม ๒๕๔๘
ณ ตึกสหประชาชาติ กรุงเทพฯ

คำกล่าวสดุดีเกียรติคุณ

ท่านผู้หญิง พูนศุข พนมยงค์

ผู้ได้รับเข็มเกียรติยศ ประจำปี ๒๕๔๑

เนื่องในวันสถาปนามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ครบรอบปีที่ ๖๔
วันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๔๑

สมาคมศิษย์เซนต์โยเซฟในพระบรมราชินูปถัมภ์

มีความยินดีขอประกาศให้

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

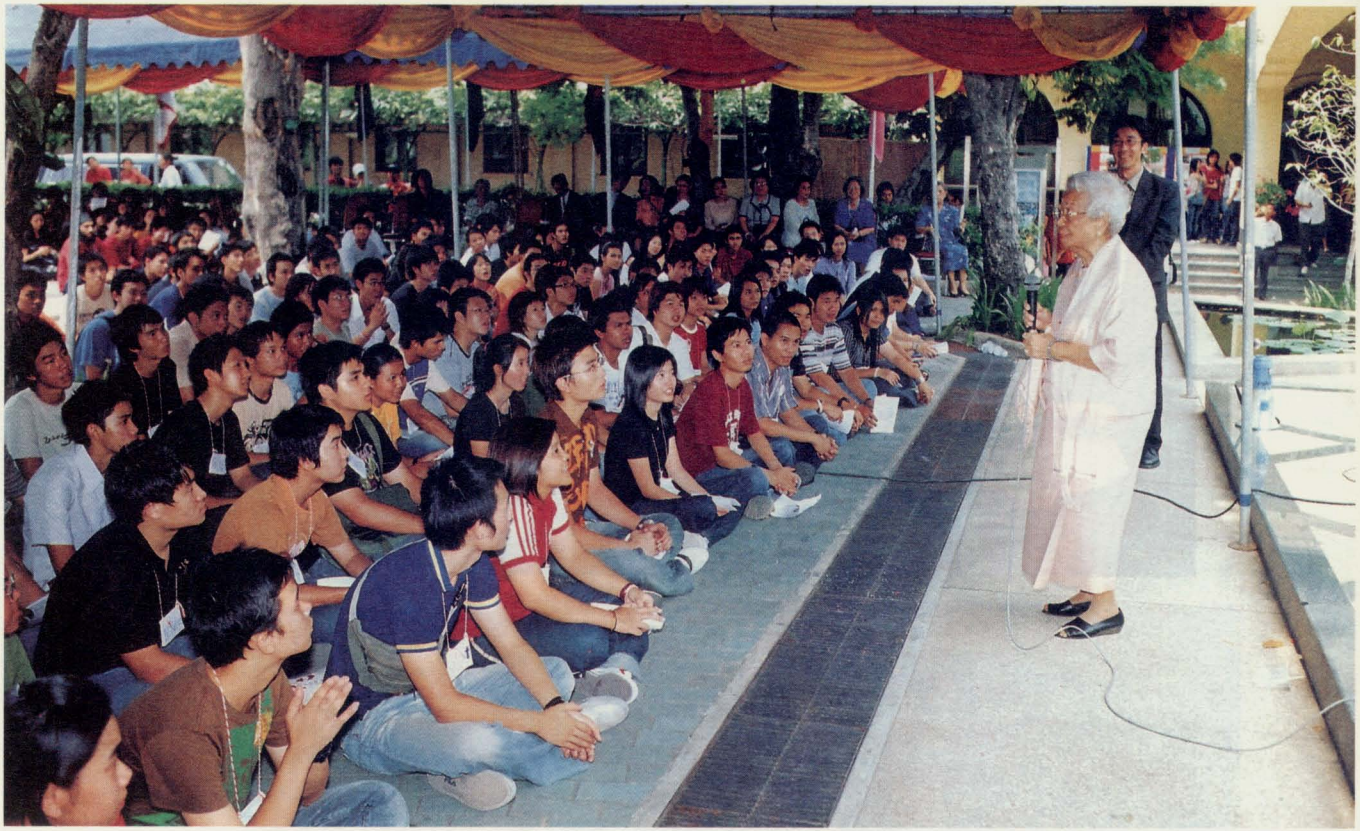
เป็นศิษย์เซนต์โยเซฟตัวอย่าง สาขา การเมือง

ตามคุณสมบัติที่ได้กำหนดไว้ดังนี้

๑. เป็นผู้ประสบความสำเร็จในอาชีพการงาน
๒. เป็นผู้ดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรมและศีลธรรม
๓. เป็นศาสนิกชนที่ดีของประเทศชาติ
๔. เป็นผู้มีความรับผิดชอบต่อสังคมและส่วนรวม

ให้ไว้ ณ วันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๓๙

หม่อมหลวง พูนศุข พนมยงค์

ฝากความหวังไว้กับเยาวชน

"ขอให้นักศึกษาธรรมศาสตร์ ดูนายปรีดีเป็นตัวอย่าง ทำงานอุทิศตัวให้บ้านเมืองมาชั่วชีวิต แต่ไม่เคยคิดหาประโยชน์ให้ตัวเลย"

คุณแม่ (ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์)
กล่าวแก่นักศึกษาธรรมศาสตร์ ในวันรับเพื่อนใหม่
ซึ่งตรงกับวันปรีดี พนมยงค์ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๘
ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์
อันเป็นปัจฉิมโอวาทของท่าน

ภาพวาดโดย : ลาวัณย์ อุปอินทร์

6

ตอนสายครีมและฟ้าร้อง

ตอนสายครั้มและฟ้าร้อง

ตอนสายครั้มและฟ้าร้อง

เป็นบันทึกประโยคสุดท้ายด้วยลายมืออันสวยงามของคุณแม่ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ในวัยย่าง ๙๖ ปี ที่เขียนไว้ในสมุดบันทึกประจำวันของท่าน เมื่อต้นบ่ายวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๕๐ จากนั้นไม่ถึงหนึ่งชั่วโมง อาการแน่นหน้าอกของคุณแม่กำเริบหนัก วาณี (ลูกคนสุดท้อง) จึงพาไปพบแพทย์ที่โรงพยาบาล วันนั้น คุณแม่ถือกระเป๋าคู่ใจใบเก่าๆ เดินขึ้นรถไปเอง แต่แล้วท่านก็ไม่ได้กลับมาที่บ้านอีกเลย

เดือนพฤษภาคม เป็นเดือนแห่งความสูญเสียอันใหญ่หลวงของลูกๆ

ครั้งแรก

วันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๒๖ คุณพ่อได้จากลูกๆ ไปอย่างสงบ ที่โต๊ะทำงาน ณ บ้านพัก เมืองออองโตนี ชานกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

ในวันเดียวกันนั้น กรุงเทพฯ เกิดแผ่นดินไหว รู้สึกได้ชัดเจน กวีชื่อดัง วิสา คัญทัพ เขียนบทกวีไว้ในช่วงนั้น ความตอนหนึ่งว่า

หอหอลัย พูนศุข พนมยงค์

.....

ประเทศไทยในรอบหนึ่งร้อยปี
นานครั้งบังเกิดมีแผ่นดินไหว
ชะรอยแตกแยกขยับรับศพใคร
รับศพรัฐบุรุษไทยผู้เที่ยงธรรม

.....

ครั้งที่สอง

คืนวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๕๐

คุณแม่จากลูกๆ ไปในวันคล้ายวันเกิดของคุณพ่อพอดี ในช่วงสุดท้ายของชีวิต หลานชายที่ยืนอยู่ข้างเตียงคุณแม่ เปรยขึ้นมาว่า

คุณปู่มารับคุณย่าแล้ว

คุณแม่....คือตัวอย่างของผู้ให้กำเนิดที่ประเสริฐ

คนเราเลือกเกิดไม่ได้ แต่เลือกทางเดินชีวิตของตนเองได้ ลูกๆ ทั้งหกคนโชคดีที่ได้เกิดมาเป็นลูกของปรีดี - พูนศุขที่เป็นบุคคลอันเปี่ยมไปด้วยคุณธรรม เป็นแบบอย่างของการยืนอยู่บนโลกใบนี้อย่างมีเกียรติและศักดิ์ศรี

คุณแม่อุ้มท้องลูกทั้งหกคน อย่างทะนุถนอม และด้วยความยากลำบาก เสี่ยงชีวิต อดทนต่อความ

เจ็บปวด คลอดเราออกมา และดูแลอภิบาลตั้งแต่แรกเกิดจนเติบโต

คุณแม่เป็นคนที่ได้ฝึกสอนแนะนำการดำเนินชีวิต และความดีงามพื้นฐาน เป็นครูสำคัญที่สุดของลูกในการวางรากฐานชีวิต เป็นผู้มีพระคุณอันใหญ่หลวงของลูก

วันแม่ที่แท้จริงของลูกทุกคนคือ วันที่แม่ให้กำเนิดลูกนั่นเอง

คุณแม่....คือตัวอย่างของผู้ให้ตลอดกาล

ท่านให้ความรัก ความเมตตา ให้ความอบอุ่นแก่ลูกทุกคนอย่างไม่เห็นแก่ตัว เลี้ยงดูลูกด้วยสมองและสองแขนของท่านจนลูกเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ท่านเป็นพลังและกำลังใจอยู่เบื้องหลังลูกๆ ให้ก้าวเดินต่อไปข้างหน้าด้วยความศรัทธา

คุณแม่พร้อมที่จะช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส นอกจากจะจุนเจือผู้ที่ขาดปัจจัยในการดำรงชีวิตเสมอๆ แล้ว ก่อนละสังขารไม่นาน ท่านได้บริจาคเงินให้กับวัดแห่งหนึ่งแถวฝั่งธน เพื่อซื้อเครื่องฟอกไตสำหรับคนยากไร้ โดยไม่ใช้ชื่อจริงนามสกุลจริง

กว่าผู้รับบริจาคเงินจะทราบว่าผู้บริจาคเป็นใคร ก็เมื่อคุณแม่ละสังขารไปแล้ว

คุณแม่เป็นผู้ที่***ปิดทองใต้ฐานพระ*** ที่ยิ่งกว่า***ปิดทองหลังพระ***

หอสมุด พุทธทาส พนมยงค์

คุณแม่...คือตัวอย่างของผู้มีความกตัญญู

คุณแม่ใช้การกระทำแทนคำพูดในการแสดงความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณทุกท่าน

คุณแม่คอยเยี่ยมเยียนครู(มาเซอร์) ที่โรงเรียนเซนต์โยเซฟเป็นประจำ

คุณแม่เดินทางกลับมารับใช้คุณยาย (คุณหญิงเพ็ง) ที่ป่วยหนักจนวาระสุดท้ายของชีวิต

คุณแม่ดูแลเอาใจใส่ผู้ที่ได้ช่วยเหลือคุณพ่อยามลี้ภัยเผด็จการ และทำทุกอย่างเพื่อตอบแทนผู้มีพระคุณเมื่อโอกาสอำนวย

คุณแม่ไม่เคยลืมบุญคุณของรัฐบาลพรรคคอมมิวนิสต์จีน ที่ได้ให้การต้อนรับและดูแลครอบครัวเรายามตกทุกข์ได้ยาก คุณแม่บริจาคเงินช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติในจีน และมองประเทศจีนในด้านบวกเสมอ

พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า

"สงครามจะไม่เกิดขึ้น เพราะคนไปทำหน้าที่ของคนกตัญญูกตเวทีกันหมด"

คุณแม่...คือตัวอย่างของผู้มีความอดทน

คุณพ่อจำต้องลี้ภัยอำนาจเผด็จการไปต่างประเทศ เป็นครอบครัวบ้านแตก แต่สาแหรกไม่ขาด และเป็นช่วงเวลาที่ลำบากมาก คุณแม่เป็นทั้งพ่อและแม่ของลูกหกคนในเวลาเดียวกัน ชีวิตครอบครัวยึดหลักเดินทางสายกลาง และดำเนินไปตามปกติเรียบง่าย ท่ามกลางความยากลำบาก

คุณแม่อดทนต่อการกดดัน การใส่ร้ายป้ายสี และการคุกคามทางการเมืองนานัปการจากผู้ครอง

อำนาจในยุคนั้นเป็นเวลายาวนานอย่างไม่ย่อท้อ

ในช่วงสุดท้ายของชีวิต คุณแม่ต่อสู้กับความเจ็บปวดอย่างอดทนที่สุดเป็นเวลาหลายวัน ด้วยอาการแน่นหน้าอก (ในบันทึกประจำวันของท่านเขียนว่า***ปวดหน้าอก***) แต่แพทย์หาสาเหตุไม่พบ จนในที่สุดเมื่อไปถึงโรงพยาบาลจุฬาฯ ก็สายเกินแก้แล้ว

คุณแม่...คือตัวอย่างของผู้มีความเข้มแข็ง

หลังจากคุณพ่อลี้ภัยการเมืองไปต่างประเทศไม่กี่ปี คุณแม่ก็ถูกจับกุมคุมขังในข้อหากบฏภายในและภายนอกราชอาณาจักร ซึ่งในที่สุดอัยการสั่งไม่ฟ้อง

๘๔ วันในที่คุมขัง ถ้าปราศจากจิตใจที่เข้มแข็ง ก็ยากที่จะทนกับสภาพที่ไร้อิสระเสรีและการถูกดูหมิ่นเหยียดหยามจากเจ้าหน้าที่

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ใน ***ธรรมาลัย ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์*** ความตอนหนึ่งว่า

ท่านผู้หญิงฯ เป็นบุคคลที่นับว่าเข้มแข็ง ชีวิตของท่าน ได้ผ่านความทุกข์ยาก ผจญภัยอันตรายอย่างที่เรียกว่าถึงขั้นลำเค็ญ ชนิดที่เรียกว่าทั้งหนักและนาน แต่ท่านก็ยังทนได้ นอกจากทนได้แล้วก็คือเป็นอยู่ผ่านมาได้

..... *ยังสามารถรักษาตนให้อยู่ในความดีได้ .....และอยู่ในความดีตลอดด้วย .....จึงเป็นความเข้มแข็งที่สำคัญ*

หอหอสัย พูนศุข พนมยงค์

..... ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ต้องใช้ความเข้มแข็งอย่างยวดยิ่ง ในการดำรงรักษาเกียรติของท่านรัฐบุรุษผู้เป็นสามีไว้

คุณแม่...คือตัวอย่างของผู้เสียสละ

ในยามที่ครอบครัวของเราขาดผู้เป็นพ่อ คุณแม่เสียสละความสุขสบายส่วนตัว ทำหน้าที่ทั้งพ่อและแม่ในเวลาเดียวกันอย่างไม่ขาดตกบกพร่องเป็นเวลาหลายปี

คุณแม่อดหลับอดนอนดูแลลูกทุกคนที่เจ็บป่วย เอาใจใส่ดูแลลูกที่ประสบเคราะห์กรรมจากฝ่ายอธรรม คอยเป็นกำลังใจให้ลูกทำงานในหน้าที่ให้ดีที่สุด

ความเสียสละของคุณแม่ ยังแสดงออกเมื่อไปร่วมทุกข์ร่วมสุขกับคุณพ่อที่ประเทศจีน ในยามที่ไทยเดินตามนโยบายอเมริกัน เป็นคู่อริกับจีน ชีวิตความเป็นอยู่ของครอบครัวเราในประเทศจีนสมัยที่ยังเป็นระบอบคอมมิวนิสต์ แม้จะดีกว่าคนจีนทั่วไป แต่ก็ไม่ได้สุขสบายนัก

คุณแม่...คือตัวอย่างของผู้กล้าหาญ

คุณแม่เดินผ่านตรอกป่าช้าที่ตัดระหว่างถนนสีลมและถนนสาทรในยามดึกดื่นเพียงคนเดียว ในสภาพที่บริเวณนั้นทั้งมืดทั้งเปลี่ยว เพื่อไปพบคุณพ่อและประสานงานให้ลี้ภัยไปต่างประเทศ

ก่อนละสังขารเพียงสองวัน เมื่อนั่งรถผ่านบริเวณดังกล่าว ท่านยังพูดถึงความทรงจำในครั้งนั้นให้ลูกฟัง

เมื่อท่านถูกฝ่ายเผด็จการจับกุมคุมขัง ในข้อหากบฏภายในและภายนอกราชอาณาจักร คุณแม่ไม่รู้สึกสะทกสะท้าน เพราะถือคติว่า ***เมื่อไม่ได้ทำผิดก็ไม่ต้องกลัว***

ภาพคุณแม่เดินไปขึ้นศาลท่ามกลางตำรวจที่มีอาวุธครบมือ ในปี พ.ศ. ๒๔๙๕ สะท้อนถึงความกล้าหาญของท่าน

ท่านไม่ยอมก้มหัวให้อธรรมอย่างเด็ดขาด

คุณแม่...คือตัวอย่างของผู้มีคุณธรรม

คุณแม่ใฝ่ในธรรมะ หนังสือบนโต๊ะข้างตัวท่าน มีทั้งของพุทธทาสภิกขุ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) พระพรหมมังคลาจารย์(ปัญญานันทเถระ) หนังสือธรรมะเล่มล่าสุดที่ท่านอ่านและแนะนำให้คนที่เป็นพ่อแม่อ่าน คือ "รักลูกให้ถูกทาง" ของ ท่านปัญญานันทเถระ

คุณแม่เป็นคนชอบฟังเทศน์ ท่านตื่นนอนตอนตีสองทุกวัน บางวันฟังเทศน์ทางวิทยุโดยพระครูไพศาลประชาทร บางวันฟังเทศน์ทางโทรทัศน์จากนักบวชคริสตศาสนา หรือบางวันก็ฟังคำสั่งสอนของศาสนาอิสลาม หลายคนอาจจะไม่ทราบว่า บรรพบุรุษท่านเป็นอิสลาม คุณแม่นับเป็นลูกหลานชั่วที่ห้าที่สืบเชื้อสายมาจากสุลต่านสุไลมาน

ตลอดระยะเวลา ๙๕ ปี ๔ เดือน ๙ วัน คุณแม่รักษาศีลห้าอย่างเคร่งครัด คุณแม่ไม่เคยให้ร้ายใคร ทั้งทางกาย วาจา และใจ ท่านยึดหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า

หอสมุดกลาง พนมยงค์

ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจาริ

ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม

คุณแม่พูดอยู่เสมอว่า การทำความดี ก็คือดี ท่านอโหสิกรรมให้ทุกคนที่คิดร้ายกับครอบครัวเรา ไม่ถือโกรธเคืองแค้นใดๆ แต่ใครที่ทำดีกับเรา เราต้องจดจำ และพยายามตอบแทน

คุณแม่ได้รับรางวัล *Outstanding Women in Buddhism Awards* จากองค์การสหประชาชาติ เมื่อวันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๔๘

คุณแม่...คือตัวอย่างของผู้มีความเมตตา

ท่านมีความเห็นใจต่อคนไทยหรือแม้แต่คนต่างชาติที่ได้ประสบเคราะห์กรรมและภัยพิบัติ หลายครั้งที่คุณแม่และคุณพ่อได้บริจาคเงินช่วยเหลือผู้ประสบภัยเหล่านั้นด้วยความบริสุทธิ์ใจ

ท่านมีเมตตาธรรมต่อผู้อื่น โดยไม่ต้องการผลตอบแทนใดๆ ทั้งสิ้น ผู้ที่ได้พบปะวิสาสะกับท่านคงจะตระหนักได้ถึงข้อนี้

แม้ในช่วงวิกฤตแห่งชีวิต ที่เริ่มมีอาการหัวใจวาย และท่านเชื่อตามที่แพทย์บอกว่าเป็นโรคกรดในกระเพาะอาหารไหลย้อน คุณแม่ปรารภหลายครั้งว่า สงสารผู้ช่วยแม่บ้าน ที่ป่วยเป็นโรคที่มีอาการเดียวกับคุณแม่ กลางวันต้องทำงานบ้าน ทั้งๆ ที่ตอนกลางคืน คงเจ็บปวดทรมานเหมือนที่ท่านเป็นอยู่ขณะนั้น วันสุดท้ายของชีวิตท่านยังพูดว่า ท่านรู้สึกเห็นใจและขอให้เธอหายป่วยเร็ววัน เพื่อดูแลเลี้ยงลูกให้เป็นเด็กดี

คุณแม่...คือตัวอย่างของผู้บำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคม

คุณแม่ไม่เคยขาดการประชุมมูลนิธิปรีดี พนมยงค์เลยสักครั้ง แม้ล่วงวัยกว่าเก้าสิบ และต้องเดินขึ้นบันไดสถาบันปรีดีฯถึง ๓ ชั้นเพื่อไปยังห้องประชุม อีกทั้งยังร่วมงานการกุศลและงานอื่นๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นงานวันที่ ๑๖ สิงหาคมวันสันติภาพไทย งานรำลึกเหตุการณ์ ๑๔ ตุลา และ ๖ ตุลา งานเปิดนิทรรศการศิลปะเด็กและเยาวชน ฯลฯ

แม้กระทั่งก่อนละสังขารเพียง ๒ เดือน คุณแม่ไปเป็นประธาน และกล่าวเปิดงาน *การประชุมวิชาการ ปรีดี พนมยงค์ ภาคแรก* ณ สำนักงานศาลปกครอง

คุณแม่ใช้การกระทำ เป็นตัวอย่างที่ดีในการสอนลูกทุกคน ให้บำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคมโดยยึดหลักทำงานเพื่อ ***รับใช้ชาติและราษฎรไทย***

คุณแม่...คือตัวอย่างของผู้ใฝ่เรียนใฝ่รู้

ท่านฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ อ่านหนังสือพิมพ์หลายๆ ฉบับเป็นประจำทุกวัน ทั้งๆ ที่สายตาเริ่มเสื่อมไปตามวัย ท่านไม่เคยตกข่าวความเคลื่อนไหวสำคัญของไทยและของโลกเลย

หัวข้อสนทนาบนโต๊ะอาหารของครอบครัว ส่วนใหญ่มักจะเป็นเรื่องข่าวสารบ้านเมืองและเรื่องที่มีสาระประโยชน์ต่อส่วนรวม

ท่านจะติดตามผลงานเล็กๆ น้อยๆ ของลูกทุกคนด้วยความสนใจ ลูกๆ ที่มีงานเขียน ถ้าเขียนได้ดี

มีสาระ ท่านก็ชมเชย บางครั้งอาจจะติติงบ้าง ถ้ามีข้อมูลคลาดเคลื่อน

ท่านมีความจำเป็นเลิศ ชนิดที่ยากจะหาได้ในคนวัยเดียวกัน จวบจนวาระสุดท้ายของชีวิต

คุณแม่...คือตัวอย่างของผู้มีจิตใจประชาธิปไตย

คุณแม่เรียนรู้เรื่องราวประชาธิปไตย จากครูใหญ่แห่งมหาวิทยาลัยชีวิตของคุณแม่ ซึ่งก็คือคุณพ่อในครอบครัวของเรา มีบรรยากาศที่เป็นประชาธิปไตยอย่างยิ่ง ลูกๆ สามารถจะเสนอความคิดเห็นที่สร้างสรรค์ต่อคุณพ่อคุณแม่ได้เสมอ และท่านก็รับฟัง

คุณแม่ไปใช้สิทธิ์ในการออกเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทุกครั้ง ด้วยวัยกว่า ๙๐ ปี ท่านยืนเข้าแถวเพื่อหย่อนบัตรฯ ในฐานะราษฎรเต็มขั้น ไม่มีอภิสิทธิ์ใดๆ และไม่มีกองทัพนักข่าวคอยติดตามดังเช่นผู้มีชื่อเสียงหรือดาราศิลปินทั้งหลาย

ท่านติดตามสถานการณ์บ้านเมืองตั้งแต่วัยสาว จนถึงก่อนวาระสุดท้ายของชีวิต

ท่านคัดค้านการทำรัฐประหารทุกรูปแบบ เพราะท่านประสบมาด้วยตนเองว่า การทำรัฐประหารนั้น ไม่สามารถทำให้สังคมรุดไปข้างหน้าได้

คุณแม่...คือตัวอย่างของผู้มีชีวิตสมถะ

คุณแม่วางแผนในการใช้เงินอย่างรอบคอบ ตั้งแต่แต่งงานมีครอบครัว ท่านจดบันทึกรายรับราย

จ่ายเป็นประจำทุกวัน แม้ในช่วงไม่อยู่บ้าน ก็ยังเขียนสั่งลูกๆ ให้ใช้จ่ายเงินทองอย่างประหยัด ท่านกระทำเช่นนี้จนถึงวันละสังขาร ท่านเป็นคนไม่สุรุ่ยสุร่าย ไม่เคยหมดเงินไปกับสิ่งฟุ่งเฟ้อ ไม่เคยเดินเข้าร้านเพชรร้านทอง ไม่เคยซื้อสินค้ายี่ห้อดังราคาแพง ท่านเป็นลูกค้าร้านก๋วยเตี๋ยวราคาชามละ ๑๐ บาท ใช้บริการร้านทำผม ร้านดอกไม้ ฯลฯ แถวตลาดสวนพลู ไม่ได้เสพสุขอยู่บนกองเงินกองทอง เพราะคุณพ่อไม่เคยโกงบ้านกินเมือง มีแต่เงินที่ได้มาจากการทำงานสุจริต คุณพ่อคุณแม่จึงรู้ค่าของเงินและใช้เงินแต่ที่จำเป็นจริงๆ เท่านั้น

ท่านบอกว่า คุณตา คุณยาย สอนให้เดินสายกลาง ถือคติว่า

ถ้าไม่จน อยู่อย่างจน จะไม่จน ถ้าไม่รวย อยู่อย่างรวย จะไม่รวย

คุณแม่เป็นแบบอย่างของ**ความพอดี** ที่ไม่จำเป็นต้องโฆษณาหรือป่าวประกาศให้คนอื่นทราบ

คุณแม่...คือตัวอย่างของผู้ครองชีวิตเรียบง่าย

ชีวิตประจำวันของคุณแม่ เป็นชีวิตของแม่บ้านธรรมดาที่สุดคนหนึ่ง สมัยลูกยังเล็ก คุณแม่ปรุงอาหารและทำขนมให้ลูกรับประทาน ช่วงที่อยู่ฝรั่งเศส คุณแม่เดินลากรถเข็นไปกลับยังตลาดสด ระยะทางกว่าสองกิโลเมตรทุกวัน เพื่อซื้อเสบียงกลับมาทำอาหารให้คุณพ่อและลูกๆ อาหารที่รับประทานเหลือมื้อนี้ก็เก็บไว้กินมื้อต่อไป

คุณแม่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ มีคำนำหน้าว่า ***ท่านผู้หญิง*** แต่นามบัตรที่ท่านพิมพ์ไว้ใช้สอย คือ ***พูนศุข พนมยงค์*** เฉยๆ ท่านกล่าวว่าไม่เคยลืมตัวหรือรู้สึกว่าต้องสวมหัวโขน ท่านยังพูด

อย่างอารมณ์ดีว่า ถ้าใครมีรูปถ่ายท่านแต่งชุดสายสะพายเต็มยศ จะให้รางวัลคนนั้น ในที่สุดก็ไม่มีใครหาพบ เพราะท่านไม่เคยแต่งชุดนี้ถ่ายรูปเลย

เมื่อวัยล่วงเลยเก้าสิบปี คุณแม่ยังใช้บริการรถแท็กซี่บ่อยครั้ง กลางดึกคืนหนึ่ง คุณแม่ประสบอุบัติเหตุลื่นหกล้มในห้องน้ำ คุณแม่ไม่อยากรบกวนลูกๆ ที่อยู่บ้านอื่น จึงให้สุดา ลูกสาวที่อยู่ด้วยกันพาไปส่งที่โรงพยาบาลใกล้บ้านด้วยรถแท็กซี่

คุณแม่...คือตัวอย่างของผู้มีอารมณ์สุนทรีย์

คุณแม่ได้รับการปลูกฝังจากคุณตาคุณยาย ให้เรียนดนตรี (เปียโน) ตั้งแต่เด็ก เมื่อมีลูก คุณแม่ก็ได้ให้ลูกทุกคนเรียนดนตรี เพราะเชื่อว่า สิ่งเหล่านี้สามารถพัฒนาสัญชาติญาณใฝ่ดีในตัวลูกๆ ได้ ลูกบางคนยึดอาชีพสอนดนตรีจนทุกวันนี้ คุณแม่คอยให้กำลังใจ และติดตามชมงานแสดงดนตรีของลูกทุกครั้ง

ก่อนละสังขารเพียงไม่กี่เดือน คุณแม่พยายามที่จะเสาะแสวงหาเปียโนหลังเล็ก เพื่อท่านจะได้เอาไว้ใช้สอนเด็กอายุ ๔ -๕ ขวบสองคน ที่คุณแม่รักและเอ็นดูเปรียบเสมือนลูกหลาน

ท่านอยากเป็นครูเปียโนในวัยชรา

คุณแม่...คือตัวอย่างของผู้มีความรักชาติ

คุณแม่เป็นสมาชิกขบวนการเสรีไทย ที่มีคุณพ่อเป็นหัวหน้า คุณแม่มีหน้าที่รับฟังวิทยุฝ่ายสัมพันธมิตร

และเขียนรหัสลับ คุณแม่ใช้การกระทำของตนเองพิสูจน์ว่า **ท่านรักชาติ** และพร้อมที่จะทำงานเสียสละเพื่อผลประโยชน์ของประเทศชาติ อย่างไม่รู้เหน็ดเหนื่อย โดยไม่ต้องอวดอ้างใดๆ ทั้งสิ้น

คุณแม่พูดอยู่เสมอว่า ความภูมิใจในชีวิตของคุณแม่ ก็คือการได้รับใช้ชาติในขบวนการเสรีไทย

ท่านฝาก ***วันสันติภาพไทย*** ๑๖ สิงหาคม ที่มีความหมายอย่างยิ่งต่อประวัติศาสตร์ชาติไทย ไว้ให้คนรุ่นหลัง

คุณแม่... เป็นตัวอย่างที่ดีที่สุดของลูกในทุกๆ เรื่อง ทั้งเรื่องความจริง ความดี และความงาม

คุณแม่... เป็นแม่ดีเด่นที่สุดของลูกๆ ทั้ง ๖ คน

ความรักที่คุณแม่มีต่อลูกๆ นั้น ไม่สามารถพรรณนาได้ด้วยตัวหนังสือใดๆ ทั้งสิ้น

อนุสาวรีย์แห่งความดีของคุณแม่ประจักษ์ชัดยิ่งขึ้น เมื่อได้เขียนคำสั่งถึงลูกๆ ๑๐ ประการ ดังที่ได้ทราบทั่วกันแล้ว

แม้ลูกคิดว่า จะต้องมีวันนี้ วันที่คุณแม่ละสังขารจากไป แต่ก็นึกไม่ถึงว่าวันนั้นจะมาถึงเร็วเช่นนี้ เพราะปกติคุณแม่เป็นคนแข็งแรงกว่าคนในวัยเดียวกันมาก และใส่ใจในการกินอยู่ คุณแม่เป็นคนไม่ประมาท เมื่อมีอาการป่วยจะรีบไปพบแพทย์ทันที และปฏิบัติตามคำแนะนำของแพทย์อย่างเคร่งครัด แม้หลังจากแพทย์วินิจฉัยว่าเป็นโรคกรดในกระเพาะอาหารไหลย้อน คุณแม่ยังปรารภว่า คงต้องงดอาหารที่ทำให้เกิดกรดมากๆ.....

คุณแม่พูดอยู่บ่อยๆว่า ***จะมีชีวิตอยู่ถึงร้อยปี***

ก่อนละสังขารเพียง ๒ วัน ท่านรู้สึกไม่สบาย จึงไปพบแพทย์ที่โรงพยาบาล ยังมีคนเข้ามาทักว่าท่านดูท่าทางแข็งแรง คงอยู่ได้ถึง ๑๒๐ ปี แน่ๆ เลย

หลวงอาลัย ดุษฎี พนมยงค์

ถ้าย้อนวันคืนได้ ลูกก็อยากจะให้เป็นเช่นนั้น จึงตั้งตัวไม่ทัน เมื่อคุณแม่ด่วนจากไปอย่างกะทันหันเช่นนี้ วันนี้ ลูกเพียงจะบอกว่า ***รักและคิดถึงคุณแม่ที่สุด !***

บันทึกสุดท้ายของคุณแม่

ตอนสายครึ้มและฟ้าร้อง

คืนวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๔๕๐ ฟ้าร้องไห้ ให้กับคุณแม่

แม่จ๋า แม่คือฟ้าอันสูงส่ง
แม่ยืนยงบนหนทางสร้างสิ่งดี
แม่จ๋า แม่คือฟ้า คือศักดิ์ศรี
คือความรัก คือสตรี
ที่ไม่ท้อต่อผองภัย

ดุษฎี พนมยงค์
เขียนในนามลูกๆ ทุกคนของคุณแม่

ภาพวาดโดย : ชัย ราชวัตร

๔

มิตรภาพกลางคลื่นลม

แด่ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ผู้มีพระคุณล้นเหลือ

ฉันได้รู้จักชื่อท่านผู้หญิงพูนศุข (ซึ่งต่อไปนี้จะขอเอ่ยชื่อท่านว่า "คุณพูนศุข" ตามที่ท่านเคยขอร้องไว้) มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๑ ตอนที่ท่านยังไม่ได้แต่งงาน ยังคงใช้ชื่อ นางสาวพูนศุข ณ ป้อมเพชร์ อยู่ ทั้งนี้ก็เพราะว่าดิฉันได้ไปเข้าเป็นนักเรียนประจำโรงเรียนราชินี และได้เป็นเพื่อนสนิทกับน้องสาว ๓ คนของท่าน คือ คุณเพียงแข คุณนวลจันทร์ และคุณอุษา เรานอนห้องนอนเดียวกันด้วย พวกนักเรียนประจำมักจะเล่าเรื่องพี่น้องครอบครัวของตนให้กันและกันฟังทุกแง่ทุกมุม ดังนั้นดิฉันจึงรู้จักคุณพูนศุขดีพอใช้ ทั้งที่ยังไม่ได้เห็นตัวจริงของท่าน

พ.ศ.๒๔๗๕ ขณะที่ดิฉันกำลังเรียนอยู่ชั้นม.๘ คณะราษฎรได้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์ (เป็นประมุข) ภายใต้รัฐธรรมนูญ ดิฉันได้ทราบว่าคุณหลวงประดิษฐ์มนูธรรม (นายปรีดี พนมยงค์) เป็นผู้นำฝ่ายพลเรือน แน่นอนดิฉันได้ทราบมาก่อนแล้วว่าคุณพูนศุข แต่งงานกับคุณหลวงประดิษฐ์ เลยทำให้อยากเห็นตัวจริงของท่านทั้งสองเป็นอย่างมาก แต่ก็ยังไม่มีโอกาส

พ.ศ. ๒๔๗๙ ขณะที่ดิฉันกำลังเรียนอักษรศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์นั้น สอบได้ทุน King's

Scholarship ไปเรียนต่อที่ประเทศอังกฤษ ดิฉันไปตัดเสื้อผ้าสำหรับวันเดินทางกับคุณเจริญ ชูพันธุ์ ซึ่งเป็นพี่สาวของคุณบุญเหลือ ชูพันธุ์ ซึ่งจะเดินทางไปพร้อมกับดิฉันนั่นเอง ระหว่างที่กำลังลองเสื้ออยู่นั้นมีเพื่อนหญิงของคุณเจริญคนหนึ่งมาหาและพูดคุยกันอย่างสนิทสนมมาก พอผู้หญิงคนนั้นกลับไปแล้ว คุณเจริญบอกว่า นั่นคือคุณพูนศุข พนมยงค์ เพื่อนรักที่สุดของเธอ ดิฉันเสียใจมากที่พลาดโอกาส ไม่ได้รับการแนะนำให้รู้จักกับท่าน แต่ก็ดีใจที่ได้เห็นตัวจริงแล้ว ต่อมาภายหลังเมื่อดิฉันรู้จักกับท่านดีแล้ว ท่านบอกว่าตอนนั้นท่านก็รู้แล้วว่าดิฉันเป็นใคร เพราะเคยเห็นรูปถ่ายของดิฉันที่ให้น้อง ๆ ของท่าน และเห็นรูปในหนังสือพิมพ์ด้วย เพราะปีนั้นดิฉันเป็นผู้หญิงคนเดียวที่ได้ King's Scholarship

พ.ศ. ๒๔๘๐ ดิฉันอยู่ที่ประเทศอังกฤษ แต่ระหว่างปิดภาคเรียนได้ถูกส่งตัวไปเรียนภาษาฝรั่งเศสเพิ่มเติมที่กรุงปารีส วันหนึ่งมีงานเลี้ยงที่สถานทูต จะเป็นเฉลิมพระชนมพรรษา หรือวันขึ้นปีใหม่ก็จำไม่ได้แล้ว ดิฉันได้พบคุณพูนศุขที่นั่น จำกัด พลางกูร ซึ่งตอนหลังได้แต่งงานกับดิฉัน ได้แนะนำดิฉันให้รู้จักกับท่านเป็นทางการ ท่านพูดคุยด้วยอัธยาศัยไมตรีอันดียิ่ง ไม่ได้แสดงท่าทีว่าเป็นผู้ใหญ่หรือคนสำคัญอะไรเลย ท่านยังได้เล่าให้ดิฉันฟังว่า ท่านเคยเรียนพิเศษภาษาฝรั่งเศสที่ Alliance Française ที่กรุงเทพ อยู่ชั้นเดียวกับจำกัด และเอ่ยถึงเพื่อนร่วมชั้นที่ดิฉันรู้จักหลายคน เช่น คุณป๋วย อึ้งภากรณ์ และคุณกนต์ธีร์ ศุภมงคล ท่านคุยกับเราแบบที่ทำให้เราสบายใจ ไม่รู้สึกอึดอัดใจสักนิดเดียว ดิฉันยังจำความประทับใจในตอนนั้นได้ดีตราบเท่าทุกวันนี้

พ.ศ. ๒๔๘๒ ดิฉันกลับเมืองไทย และได้แต่งงานกับจำกัด ในวันที่ ๑๑ มิถุนายน ในปีนั้น คุณหลวงประดิษฐ์ฯ และคุณพูนศุข ได้กรุณาสละเวลามาให้เกียรติรดน้ำแก่เราด้วย

พ.ศ. ๒๔๘๔ เมื่อกองทัพญี่ปุ่นรุกรานประเทศไทย จำกัด พลางกูร สามีดิฉัน ผู้ซึ่งรักระบอบ

ประชาธิปไตยเป็นชีวิตจิตใจ ไม่เห็นด้วยเลยที่รัฐบาล (เผด็จการ) ตอนนั้นยอมจำนน และร่วมเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น ได้ไปหาคุณหลวงประดิษฐ์ฯ (ซึ่งต่อไปนี้จะขอเอ่ยถึงท่านในนาม นายปรีดี พนมยงค์ เพราะท่านได้ลาออกจากบรรดาศักดิ์แล้ว) จำกัดเคยรู้จักท่านปรีดี เมื่อตอนที่ท่านเดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศต่าง ๆ หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง เขารู้แน่ว่าท่านจะต้องไม่เห็นด้วยกับรัฐบาลแน่ และก็จริงดังคาด ท่านปรีดีกำลังคิดจะจัดตั้งขบวนการใต้ดินต่อต้านญี่ปุ่น เขาเลยไปหาท่านแทบทุกวัน จะเว้นเสียบ้างก็เพื่อไม่ให้ดูผิดสังเกตเท่านั้น

ยิงทีเดียวได้นก ๒ ตัว

อย่างไรก็ตาม พ.ศ. ๒๔๘๕ คุณพูนศุขได้ส่งธิดาคนหัวปีของท่าน ชื่อ คุณลลิตา พนมยงค์ มาเป็นนักเรียนประจำโรงเรียนดิฉัน โดยส่งพี่เลี้ยงมาอยู่ด้วยเพื่อไม่ให้เป็นภาระหนักแก่ดิฉันเกินไป เพราะคุณลลิตาเป็นเด็กที่ผิดปกติเล็กน้อย สมองต่ำกว่ามาตรฐานของเด็กธรรมดา เนื่องจากการป่วยมากตอนที่อายุเพียง ๓-๔ เดือน

ดิฉันคิดว่าท่านคงอยากจะช่วยด้านการเงินของเราด้วย เนื่องจาก โรงเรียนต้องปิด ๆ เปิด ๆ ค่าเรียนเก็บได้ไม่เต็มที่ เป็นการยิงทีเดียวได้นก ๒ ตัว นอกจากนี้ ระยะนั้นเกิดน้ำท่วมใหญ่ ท่านได้ส่งเรือสำปั้นลำใหญ่มาให้เราเพื่อให้พาคุณลลิตากลับไปเยี่ยมคุณพ่อคุณแม่วันเว้นวัน เรื่องนี้ก็เช่นเดียวกัน ท่านปรีดีต้องการให้จำกัดไปพบท่านอย่างน้อยวันเว้นวันโดยไม่ให้ใครสงสัย เพราะเราพาคุณลลิตาไปเยี่ยมท่านจริง ๆ ยิงทีเดียวได้นก ๒ ตัวอีก

หม่อมราชวงศ์ พูนศุข พนมยงค์

ได้พบและเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จากคุณพูนศุขมาก

แน่นอนจำกัดไปพบและอยู่กับท่านปรีดีตลอดเวลาและดิฉันก็มีโอกาสได้พบคุณพูนศุขมากขึ้น ทีแรกเกรงว่าพบท่านบ่อย ๆ จะไม่มีเรื่องอะไรคุยกับท่าน แต่บังเอิญดิฉันรู้จักคนที่คุณพูนศุขรู้จักหลายพวก เช่น บรรดาเจ้านายทั้งหลายที่เป็นครูโรงเรียนราชินี พวก ส.ส.เพื่อนของจำกัดหลายคน ที่เป็นรัฐมนตรีก็มี พวกนักหนังสือพิมพ์บ้าง พวกเพื่อนนักเรียนอังกฤษของเราก็หลายคนและในวงศ์วานว่านเครือของพวกสกุลพลางกูรอีกหลายคนด้วย ไหนยังจะเพื่อนนักเรียนราชินีของดิฉัน ซึ่งเป็นเพื่อนของน้อง ๆ ของท่านเหมือนกัน ในจำพวกหลังนี้หลายคน ท่านรู้จักบุพการีของเขาด้วย

ยิ่งกว่านั้นเมื่อคุณแม่ของจำกัดถึงแก่กรรม จำกัดและพวกน้อง ๆ ผู้ชายได้ถูกส่งตัวไปกราบฝากอยู่กับกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร (พระองค์เจ้าธานีนิวัติ) และหม่อมประยูร (สุขุม) ซึ่งเป็นญาติลำดับน้ำของคุณพูนศุข ท่านจึงรู้จักเจ้านายในวังนี้ดี ส่วนดิฉันได้ติดตามจำกัดไปเฝ้ากรมหมื่นฯ หลายครั้งจึงพลอยรู้จักท่านเหล่านั้นด้วย นี่แหละค่ะ ที่ช่วยให้ดิฉันหมดความหวาดเกรงที่เคยมีอยู่ก่อน และคุยกับท่านได้อย่างสบาย แต่แน่นอนสิ่งที่ดิฉันรู้พอจะคุยกับท่านได้นั้นเป็นเศษหนึ่งส่วนร้อยหรือส่วนพันในโลกของท่านเหล่านั้น

นอกจากจะรู้จัก และรู้เรื่องของผู้คนมากมายแล้ว คุณพูนศุข ยังรู้เหตุการณ์ของบ้านเมืองทั้งในและนอกประเทศอย่างกว้างขวาง ความจำของท่านดีเลิศ ด้านประวัติศาสตร์เหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นเมื่อไร อะไรก่อนอะไรหลัง ท่านจะบอกได้ไม่ค่อยผิดพลาดเลย ความรู้รอบตัวของท่านมากจริง ๆ การคุยกับท่านจะได้ความรู้เพิ่มขึ้นเสมอไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง ไม่มากก็น้อย เรื่องนี้ดิฉันเป็นหนี้บุญคุณท่านอย่างพรรณนาไม่ถูกทีเดียว

ไปอยู่ทำเนียบท่าช้างวังหน้า

เมื่อจำกัดออกจากประเทศไทยไปเมืองจีนเพื่อทำงานเสรีไทยแล้ว โรงเรียนซึ่งปิด ๆ เปิด ๆ ตอนหลังต้องปิดตลอดไปตามคำสั่งของกระทรวงศึกษาฯ เพราะว่าเครื่องบินของสัมพันธมิตรมาทิ้งระเบิดบ่อยขึ้น ท่านปรีดีจึงให้คุณพูนศุขมารับดิฉันไปอยู่กับท่านทั้งสองเพื่อความปลอดภัย

กิจวัตรประจำวัน

คุณพูนศุขไม่เคยทิ้งดิฉันไว้คนเดียวเลยไม่ว่าจะไปที่ไหนท่านจะต้องพาดิฉันไปด้วย กิจวัตรประจำวันของท่านก็คือ หลังจากอาหารเช้าแล้วจะไปหาคุณแม่ของท่าน (คุณหญิงเพ็ง ชัยวิชิต) ที่บ้านป้อมเพชร์ ถนนสีลม ที่นั่นจะได้พบกับพวกพี่ ๆ น้อง ๆ ของท่านเกือบทุกคนทุกวัน ดิฉันกลายเป็นเสมือนส่วนหนึ่งของครอบครัวของท่าน ถ้าวันไหนดิฉันไม่ได้ไป คุณหญิงท่านจะถามหา ปกติทุกคนจะอยู่ที่นั่นจนใกล้เวลาเที่ยงจึงจะแยกย้ายกันกลับบ้าน หลังจากอาหารกลางวัน ท่านปรีดีมีเวลาว่างนิดหน่อย ก็มักจะมีญาติพี่น้องทั้งฝ่ายท่านปรีดีและทางฝ่ายคุณพูนศุข (ซึ่งไม่ค่อยได้พบกัน) มาเยี่ยมเยียน บางทีก็เป็นพวกเพื่อนฝูง ท่านทั้งสองจะให้ดิฉันอยู่ร่วมด้วยเสมอ และแนะนำว่าดิฉันเป็น “เพื่อน” ของท่าน

บางวันคุณพูนศุขทำงานอดิเรกที่ชอบมากคือ เปิดตำราอาหาร(ฝรั่ง) และทำตามนั้น แต่ที่ทำได้ดีมากคือ cake แบบต่าง ๆ ดิฉันได้แต่นั่งเฝ้าดูและศึกษาวิธีการของท่าน จะเป็นแม้แต่ “ลูกมือ” ของท่านยังไม่ได้เลย แต่ก็ได้ความรู้หลายอย่าง

หอหอสมุด พนมยงค์

หลังจากกินน้ำชา (อาหารว่าง) แล้ว ต่างคนก็ถือโอกาสพักผ่อน แต่ดิฉันไม่เห็นท่านปรีดีพักผ่อนเลย โดยมากท่านจะไปง่วนอยู่ในห้องทำงานของท่าน หลังจากอาหารเย็นไม่นาน ท่านปรีดีมักจะมีแขกสำคัญๆ ซึ่งบางทีอยู่จนดึก คงจะเป็นพรรคพวกที่กำลังร่วมงานใต้ดินนั่นเอง ตอนนี้แหละที่คุณพูนศุข และดิฉันได้พูดคุยกันนานก่อนนอนนับเป็นชั่วโมง การศึกษาความรู้รอบตัวอันมีค่ายิ่งสำหรับดิฉัน ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ไปคอยฟังข่าวที่หัวหิน

ก่อนที่จำกัด (สามีดิฉัน) จะเดินทางออกจากประเทศไทย เพื่อไปประเทศจีนในเรื่องงานเสรีไทยนั้น ได้ไปกราบลาท่านปรีดี และท่านพูดกับเขาว่า ถ้าโชคดีอีก ๔๕ วันคงจะได้พบกัน โดยหมายความว่าถ้าไปถึงประเทศจีนได้สำเร็จ จะติดต่อขอให้ทางสัมพันธมิตรส่งเครื่องบินทะเลมารับพวกเราออกนอกประเทศ ท่านได้สั่งให้คุณพูนศุขและดิฉันจัดเสื้อผ้า ๑ ชุด เสื้อนอน ๑ ตัวและแปรงสีฟัน ยาสีฟัน ใส่กระเป๋าเล็กเตรียมพร้อมไว้

จำกัดออกจากบ้าน ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๖ ถ้าคิดเวลา ๔๕ วันก็ควรจะเป็นประมาณกลางเดือนเมษายน ฉะนั้นราว ๆ วันที่ ๑๐ เมษายน (หรือราว ๆ นี้ จำไม่ได้แน่) คุณพูนศุขพาดิฉัน และญาติพี่น้องลูกหลานหลายคนไปหัวหิน ทำทีเหมือนไปตากอากาศอย่างธรรมดา คนอื่น ๆ ไม่มีใครรู้นอกจากเราสองคน ที่หัวหินเราไปอยู่ในบริเวณวังไกลกังกล เพราะท่านปรีดีเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ถ้าไปหัวหินก็ควรจะต้องไปพักที่นั่น แต่ท่านปรีดีไม่ได้อยู่หัวหินด้วยตลอด เพียงแต่ไปเยี่ยมเท่านั้น เพราะมีงานเสรีไทยที่จะต้องพบใครต่อใครมากที่กรุงเทพฯ

ทุก ๆ วันใครจะไปเที่ยวไหนก็ตาม แต่คุณพูนศุขกับดิฉันจะนั่งคุยกันในที่ที่มองเห็นทะเลได้มากที่สุด

เราจะคอยจ้องมองไปไกลในทะเล ซึ่งเป็นจุดนัดแนะที่จะให้เขามารับ ไม่มีผู้ใดสงสัยเพราะเห็นเป็นของธรรมดา แต่อยู่ไปตั้งหลายวัน ก็ยังไม่มีวี่แววอะไรเลย

จนกระทั่งวันที่ ๑๖ เมษายน คุณถวิล อุดล และพรรคพวกอีก ๒-๓ คนได้เอาวิทยุมาให้ ๑ เครื่อง บอกว่าเมื่อคืนที่แล้ว (๑๕ เม.ย.) ได้ฟังข่าวจากวิทยุเมืองจุงกิง ความว่า อาจาง กับอาลี ได้มาถึงที่นั่นโดยปลอดภัยแล้ว ขอให้พี่น้องคนไทยหมดกังวลได้หรืออะไรทำนองนี้ และเขาบอกด้วยว่าจะแจ้งข่าวนี้ซ้ำอีกครั้งในคืนวันที่ ๑๖ เม.ย. นั้น เราทุกคนฟังวิทยุด้วยกัน โดยไม่มีใครสงสัย เพราะคิดว่าคุณพูนศุขคุยกับแขกอย่างธรรมดาจึงไม่มารบกวนเลย แล้วเราก็ได้ฟังข่าวนั้นจริงๆ คุณถวิลและพวกกลับไปโดยทิ้งวิทยุไว้ให้เรา

เมื่อเป็นที่แจ้งชัดแล้วว่า เวลา ๔๕ วันตามที่นัดหมายไว้ไม่สำเร็จผล ต่อจากนั้นอีก ๒-๓ วัน คุณพูนศุขก็พาพวกเราทั้งหมดกลับบ้าน ดิฉันได้รับความสบายใจที่จำกัดปลอดภัยไม่ถูกฆ่าตายในระหว่างการเดินทางตามที่ได้กลัวไว้เป็นหนักหนา ท่านปรีดีได้บอกไว้ด้วยว่า ถ้าโชคไม่ดี ๒ ปีคงได้พบกัน คือหมายถึงตอนสงครามสิ้นสุด จากนั้นดิฉันหมดความกลัว มีแต่ความหวังที่จะได้พบเขาตามกำหนดนี้

ขนของไปเก็บไว้ต่างจังหวัด

เมื่อโรงเรียนทั้งหมดต้องปิด (เพราะสงคราม) ดิฉันได้เก็บหนังสือของจำกัดซึ่งมีอยู่กว่า ๑,๐๐๐ เล่ม กับเอกสารสำคัญ ๆ พร้อมทั้งปริญญาบัตรและรูปต่าง ๆ ของเขาทั้งหมดบรรทุกเรือ เอาไปเก็บไว้ที่บ้านคุณพ่อที่จังหวัดสมุทรสงคราม โดยเกรงว่า โรงเรียนอาจจะถูกระเบิดไฟไหม้หมด ทางต่างจังหวัดน่าจะปลอดภัยกว่า

ส่วนตัวดิฉันนั้นไปอยู่กับครอบครัวท่านปรีดีเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็กลับไปดูโรงเรียนบ้าง ซึ่งที่จริงไม่

ต้องห่วง เพราะจำกัดเอาเด็กหนุ่ม หลานชายของคุณเตียง ศิริขันธ์หลายคนมาอยู่ด้วย โดยเผื่อไว้ว่าอาจจะต้องเรียกใช้เป็นการด่วน (เรื่องงานใต้ดิน)

ไม่นานหลังจากนั้นเกิดเหตุร้ายที่ไม่เคยนึกฝันขึ้น คือไฟไหม้บ้านที่จังหวัดสมุทรสงครามหมดทั้งหลัง ได้ความว่าบ้านของเราอยู่ติดกับบ้านต้นเพลิง จึงขนของออกมาไม่ได้เท่าไร

ดิฉันต้องไปช่วยคุณพ่อและนาย (ดิฉันเรียกคุณแม่ว่า "นาย") จัดการเรื่องต่าง ๆ ทุกอย่าง และเมื่อพวกลูกโต ๆ ต้องกลับกรุงเทพฯ กันหมด เพราะมีงานต้องทำ ดิฉันก็เลยต้องอยู่เป็นเพื่อนคุณพ่อและนายต่อไป

ระยะนั้นพอดีกับที่เจ้าคุณพหลฯ อพยพครอบครัวไปอยู่ที่จังหวัดสมุทรสาคร ซึ่งอยู่ใกล้กับสมุทรสงคราม และรู้ว่าดิฉันไปอยู่ที่นั่น โดยท่านเจ้าอาวาสวัดบ้านแหลมให้ครอบครัวเราอยู่ในโรงเรียนนักธรรมทั้งหลัง ระหว่างที่เรากำลังสร้างบ้านชั่วคราวอยู่ ท่านเลยขอส่งลูก ๕ คนมาอยู่เพื่อเรียนด้วยเพราะเด็ก ๆ ว่างไม่มีอะไรจะทำ แต่ก็อยู่เพียงระยะหนึ่ง พอท่านอพยพไปอยู่ที่อื่น ก็มารับกลับไป ดิฉันเห็นว่าทางคุณพ่อนั้นอะไร ๆ เข้ารูปรอยพอสมควรแล้ว จึงกลับเข้ากรุงเทพฯ มาอยู่กับครอบครัวท่านปรีดีตามเดิม

ทำงานที่ธนาคารเอเชีย

ท่านปรีดีไม่อยากให้ดิฉันอยู่ว่าง อยากให้มีงานทำเต็มมือ จะได้คลายความวิตกกังวลถึงจำกัด ก็พอดีกับเวลาที่คุณทิพยา ณ ป้อมเพชร พี่สะใภ้ของคุณพูนศุข ซึ่งเป็นผู้ช่วยสมุห์บัญชีที่ธนาคารเอเชียขอลาไปคลอดบุตร และคิดว่าจะไม่กลับไปทำอีก ดิฉันจึงถูกส่งตัวไปทำแทน

ครอบครัวท่านปรีดี อพยพไปอยู่อยุธยา

ไม่นานหลังจากนั้น ทางรัฐบาล (แนะโดยท่านปรีดี) ได้กราบทูลเชิญสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า เสด็จโดยทางเรือไปประทับหลบภัยที่จ.อยุธยา และท่านปรีดีซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการฯ มีหน้าที่รับผิดชอบงานถวายความปลอดภัยนี้โดยตรง ได้ให้คุณพูนศุขตามเสด็จไปด้วยพร้อมทั้งลูกๆทั้งหมด

คุณพูนศุขจะพาลูกไปเฝ้าสมเด็จฯ ทุกเย็น และตัวท่านปรีดีเองกับผู้ติดตามซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่พระราชวังจะเดินทางโดยรถยนต์ไปเฝ้าสมเด็จทุกเช้าวันเสาร์ และกลับเย็นวันอาทิตย์

ดิฉันขอติดตามท่านไปทุกครั้ง ถ้าเสาร์ไหนที่ท่านติดราชการไปไม่ได้ ดิฉันก็จะไปเองโดยรถไฟ และกลับมาวันจันทร์แต่เช้าเพื่อมาทำงานที่ธนาคาร

การที่ดิฉันยังไปกับคุณพูนศุขไม่ได้ ก็เพราะทางธนาคารยังหาคนแทนไม่ได้ ท่านปรีดีได้คุณเที่ยง จินดาวัฒน์ ญาติทางคุณพูนศุขมาอยู่เป็นเพื่อน ระยะนั้นเศรษฐกิจปั่นป่วน ดิฉันมีหน้าที่นำรายงานการเงินของธนาคารมาให้ท่านปรีดีดูทุกวัน

ลาออกจากธนาคารเอเชีย

เครื่องบินสัมพันธมิตรมาทิ้งระเบิดในกรุงเทพฯตอนกลางวันถี่ขึ้น ท่านปรีดีกลัวว่าดิฉันจะไม่ปลอดภัย เลยให้ลาออกจากธนาคาร และไปหลบภัยอยู่กับคุณพูนศุขที่อยุธยา

หอหอสมุด พนดุ พนมยงค์

เปลี่ยนไปอยู่บางปะอิน

สมเด็จพระพันวัสสาฯ ประทับอยู่ที่อยุธยาไม่นานนัก ปรากฏว่ามีเรื่องจะต้องซ่อมแซมที่ประทับเล็กน้อย หรืออะไรทำนองนี้ จึงกราบทูลเชิญเสด็จเปลี่ยนไปประทับในพระราชวังบางปะอิน ซึ่งมีตึกใหญ่น้อยหลายหลังจึงมีเจ้านายตามเสด็จไปประทับอยู่เต็มไปหมดทุกตำหนัก และมีลูกเด็กเล็กแดงของพวกข้าหลวงไม่ใช่น้อย

ท่านปรีดีและคุณพูนศุขก็ปฏิบัติหน้าที่ตามเดิมมิได้ตกหล่น

ตั้งโรงเรียนในวังบางปะอิน

ท่านปรีดีเห็นว่าเด็กเหล่านั้นไม่มีอะไรจะทำ ได้แต่วิ่งเล่นเพ่นพ่าน ไม่ใช่ของดี เพราะต่อไปนาน ๆ อาจจะทำอะไรที่ผิด ๆ ได้ง่าย จึงจัดการให้ขออนุญาตตั้ง โรงเรียนพิเศษเป็นทางการขึ้นที่โรงจากใหญ่ในวังบางปะอิน โรงจากนี้เท่าที่จำได้ดูเหมือนว่าเป็นของโรงเรียนวชิราวุธฯ ที่ได้สร้างขึ้นเพื่อฝึกการเข้าค่ายของลูกเสือหรืออะไรทำนองนี้ กว้างขวางมากและยังอยู่ในสภาพที่ดี ข้าวของเครื่องใช้ทุกอย่างขอยืมจากโรงเรียนใกล้ ๆ นั้น และครูก็ไม่ต้องไปหาที่ไหน พวกเราเหล่าอพยพทั้งหลาย เต็มใจที่จะช่วยกันสอน เพราะทำให้มีงานทำหายเหงาไปวัน ๆ พวกเด็ก ๆ ลูกหลานของเราก็เข้าเรียนโรงเรียนนี้ทั้งหมด

คุณพูนศุขได้ไปกราบทูลเชิญเจ้านายแต่ละตำหนักที่มีเด็กให้ส่งมาเรียนฟรีและโดยที่เจ้านายเหล่านั้นไว้ใจในตัวคุณพูนศุข ว่าคงจะดูแลเป็นที่เรียบร้อยอย่างดี จึงมีหม่อมเจ้าน้อยๆ ทั้งหญิง และชายหลายองค์

หม่อมราชวงศ์ หม่อมหลวงหลายคน รวมทั้งบรรดาลูก ๆ ของพวกข้าราชบริพารทั้งหลายมาเข้าเรียนกันไม่ใช่น้อย นอกจากนี้ยังอนุญาตให้เด็ก ๆ นอกวังเข้าเรียนได้ด้วย ดิฉันได้ร่วมเป็นครูกับเขาคนหนึ่ง คุณพูนศุขไม่ได้ลงมือสอนเอง แต่เท่ากับเป็นผู้อำนวยการและที่ปรึกษาให้การสอนเป็นไปโดยเรียบร้อย

การตั้งโรงเรียนขึ้นนี้นับเป็นการลดความหนักใจอันใหญ่หลวงให้แก่บรรดาผู้อพยพมาอยู่ที่นี่ เพราะนอกจากทุกคนจะสบายใจว่าพ้นภัยจากลูกระเบิดที่ในกรุงแล้ว ลูกหลานก็ยังได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ไม่มีใครรู้ว่าสงครามจะยืดเยื้อไปอีกนานเท่าใด สิ่งนี้ได้รับการสรรเสริญชมเชยมาก

ส่วนตัวดิฉันนั้นกลางวันเป็นครูสอนเด็ก แต่ตอนเย็นและกลางคืนและในเวลาว่างทั้งหลายก็เป็นลูกศิษย์ของคุณพูนศุขต่อไป

เจ้านายฝ่ายในที่ได้เสด็จมาประทับหลบภัยในพระราชวังบางปะอินนี้แทบทุกพระองค์ได้ทรงรู้จักกับคุณพูนศุขมาก่อนแล้ว เพราะคุณพ่อคุณแม่ของท่านคือพระยาชัยวิชิตฯ และคุณหญิงเพ็งนั้นได้เคยอยู่ในแวดวงของเจ้านายมาเป็นเวลานาน ตัวคุณพูนศุขเองได้รับพระราชทานชื่อจากสมเด็จพระพันปีฯ ในรัชกาลที่ ๕ และน้อง ๆ ของท่านหลายคนได้ถวายตัวเป็นข้าหลวงเรือนนอกในสมเด็จกรมหลวงเพชรบุรีฯ (พระปิตุจฉาของในหลวงองค์ปัจจุบัน) ซึ่งได้ส่งตัวไปเข้าเรียนที่โรงเรียนราชินี มาตอนนี้ดิฉันเลยได้พลอยรู้เรื่องเจ้านายทั้งหลายในวังบางปะอินไปด้วย

ความจริงตอนที่เรียนอยู่โรงเรียนราชินีนั้น ดิฉันมีเพื่อนๆ และครูหลายคนซึ่งเป็นหม่อมเจ้า โดยมาจากหลายสาย เช่นสายกรมพระยาดำรงราชานุภาพ (ดิศกุล) สายกรมพระสวัสดิ์ฯ (สวัสดิวัตน์) สายกรมหลวงราชบุรีฯ (รพีพัฒน์) สายกรมหลวงจันทบุรีฯ (กิตติยากร) ฯลฯ ได้รู้เรื่องราวต่าง ๆ ของเจ้านายเหล่านี้บ้างเป็นเลา ๆ แต่ไม่เคยรู้ว่าสายไหนเกี่ยวโยงกับสายไหนอย่างไร เพิ่งมารู้กระจ่างแจ้งจากคุณพูนศุขนี่เอง

หอหอสมุด พุนศุข พนมยงค์

ทั้งนี้ก็เพราะว่าเรามีเวลาว่างอยู่ด้วยกันนานเมื่อพูดถึงเจ้าสายหนึ่งก็อาจจะโยงไปถึงอีกสายหนึ่ง แล้วก็อีกสายหนึ่ง บางครั้งโยงถอยหลังไปจนถึงต้นราชวงศ์จักรีก็มี !

สงครามสิ้นสุด

เราอยู่ที่บางปะอินกันอย่างสุขกายสบายใจ จนกระทั่งวันสงครามโลกครั้งที่ ๒ ยุติ ญี่ปุ่นประกาศยอมแพ้โดยไม่มีเงื่อนไขในวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๔๘๘ ประเทศไทยจึงประกาศในวันที่ ๑๖ สิงหาคม เป็นวันสันติภาพของไทย รุ่งขึ้นคุณพูนศุขเดินทางเข้ากรุงเทพเพื่อไปสืบเรื่องราว ต่อมาอีกวันหนึ่งก็กลับมาบางปะอิน บังเอิญเป็นเวลาที่คุณวัฒนา อิศรภักดี เพื่อนของจำกัดและดิฉันมาเยี่ยม และดิฉันกำลังชี้ให้คุณวัฒนาดูต้นมะพร้าว ต้นหมาก และต้นปาล์มต่าง ๆ ซึ่งจำกัดชอบ แล้วเราก็พูดกันถึงเรื่องจำกัดต่าง ๆ นา ๆ ทั้งนี้ก็เพราะดิฉันคิดว่าคงจะได้พบจำกัดในเวลาอีกไม่กี่วัน คุณพูนศุขมาเล่าให้ฟังภายหลังว่าท่านเดินมายืนข้างหลังเราโดยที่เราไม่เห็นท่านและท่านไม่สามารถทนฟังต่อไปได้ เพราะท่านรู้มาแล้วเรื่องจำกัดเสียชีวิต ท่านรีบเดินหนีไป และไปคิดว่าท่านจะมองหน้าดิฉันได้อย่างไร คงปิดไม่สำเร็จแน่ ท่านจึงบอกพวกเราว่า ท่านยังทำธุระที่กรุงเทพฯไม่เสร็จบางอย่าง ขอกลับไปกรุงเทพฯ อีก ซึ่งเราก็ไม่ติดใจสงสัยอะไรเลย

ตอนนั้น โรงเรียนหยุดสอนแล้ว และพวกเจ้านายบางพระองค์ก็เสด็จกลับกรุงเทพฯ แต่สมเด็จพระพันวัสสาฯ กับเจ้านายที่ใกล้ชิดอีกหลายองค์ยังคงอยู่ต่อไป พวกญาติของคุณพูนศุขทั้งหมดก็ยังอยู่ด้วย

คุณพูนศุขคงจะไปบอกท่านปรีดีให้รีบแจ้งข่าวเรื่องจำกัดเป็นทางการแก่ดิฉันเสียโดยเร็ว เพราะดิฉันเคยบอกท่านว่าทุก ๆ วันที่ ๒๔ สิงหาคม ซึ่งเป็นวันแต่งงานของเรา จำกัดและดิฉันจะไปถ่ายรูปคู่กัน และเมื่อ

จำกัดไม่อยู่ดิฉันก็ไปถ่ายรูปคนเดียว ยังไง ๆ ดิฉันก็จะต้องเข้ากรุงเทพในอีกไม่กี่วัน และถ้าดิฉันมารู้เรื่องเอาเองก็จะเป็นการไม่สมควร ฉะนั้นท่านปรีดีจึงส่งคุณเฉลียว ปทุมรส ข้าราชการสำนักพระราชวังมารับดิฉันประมาณวันที่ ๒๐ หรือ ๒๑ สิงหาคม ๒๔๘๘

ตลอดทางจากบางปะอินจนมาถึงกรุงเทพฯ คุณเฉลียวกับดิฉันไม่ได้พูดกันสักคำเดียว ซึ่งเป็นเรื่องแปลกมาก และดิฉันน่าจะคิดในเรื่องนี้ แต่ความที่ในใจดิฉันนั้นมีการพูดกับตนเองอยู่ตลอดเวลา รู้สึกว่าตนไม่ว่างเลย และคิดว่าดีแล้วที่ได้มีเวลาอิสระเช่นนั้น ไม่อยากให้ใครมาพูดกวนใจให้เสียเวลาแม้แต่น้อย ดิฉันคิดว่าการที่ท่านปรีดีให้มารับนี้ คงจะให้ได้พบกับจำกัดกระมังหรือว่าเพียงแต่คุณพูนศุขเห็นว่ายังไง ๆ ดิฉันก็จะมากรุงเทพฯอยู่แล้ว ก็เลยช่วยส่งรถมารับเท่านั้นเอง แต่ที่แปลกที่สุดก็คือว่า ทำไมใคร ๆ กลับมากันแล้วแต่จำกัดยังไม่มา คงจะเป็นอย่างนั้น ถ้าจะเป็นอย่างนี้ หรืออาจจะเป็นอย่างโน้น คิดไปสารพัดอย่าง แต่ในทางที่ดีทั้งนั้น คุณเฉลียวจะรู้บ้างหรือเปล่านะ ? ไม่ว่าจะเป็นข่าวอะไรก็ตามที่เกี่ยวกับจำกัดดิฉันจะต้องทราบจากท่านปรีดีเอง

เมื่อมาถึงบ้านท่านปรีดี ได้พบใครต่อใครหลายคน นอกจากท่านปรีดีและท่านผู้หญิง ก็มีกำแหง น้องชายจำกัด คุณหลุยน้องชายท่านปรีดี คุณหมอบุญช่วย สุวรรณศร ญาติท่านผู้หญิง จะมีคุณจรูญ สืบแสงด้วยหรือเปล่าไม่แน่ใจ ดิฉันหวังมาครึ่ง ๆ ว่าอาจจะได้พบจำกัด แต่ไม่มีจำกัด และไม่เห็นมีใครพูดถึง ดิฉันครุ่นคิดอยู่ในใจว่า จำกัดอาจจะได้รับมอบหมายให้ทำธุระสำคัญอยู่ที่ใดที่หนึ่ง ยังทิ้งมาไม่ได้ในตอนนั้น หรือเขาอาจจะป่วยมากจนถึงกับยังเดินทางไม่ได้ หรือเขาจะ...เป็นไปไม่ได้ ไม่ได้แน่ ๆ เขาต้องยังไม่ตาย ตอนแรก ๆ ที่เขาออกเดินทางไป ดิฉันกลัวเหลือเกินตลอดเวลา ว่าเขาอาจจะถูกฆ่าตายเสียก่อนที่จะเข้าเขตจีนได้ แต่เมื่อได้ฟังวิทยุจากเมืองจีน เมื่อวันที่ ๑๖ เมษายน ว่าเขาได้ไปถึงแล้วโดยปลอดภัย ก็หมดห่วงแต่นั้นมา

หอสมุดแห่งชาติ

หวังไว้เต็มที่ว่ายังไง ๆ ถ้าไม่ได้พบกันก่อน ก็ต้องได้พบตอนสงครามสงบ

ระหว่างนั้นใครจะพูดอะไร ดิฉันได้ยินบ้างไม่ได้ยินบ้าง เพราะมัวแต่ครุ่นคิดอะไรต่ออะไรร้อยแปดทั้งด้านบวกและด้านลบ ดิฉันได้สัญญากับจำกัดว่า จะไม่ถามข่าวคราวของเขาจากท่านปรีดีเลย เพราะถ้ามีอะไรควรบอก ท่านก็คงจะบอกเอง ยิ่งระยะก่อนนั้นดิฉันเองรู้อยู่เต็มอก ว่าท่านกำลังแบกภาระอันหนักมากเพียงไหนอยู่ แต่มาถึงตอนนั้นทุกอย่างมันเบาบางลงแล้ว และสิ่งที่ดิฉันข้องใจที่สุดก็คือ ดิฉันรู้แน่ ๑๐๐ % ว่า ถ้าไม่มีอะไรขัดข้องจนเหลือแสนแล้ว จำกัดจะกลับมาหาดิฉันในวินาทีแรกที่เขาจะทำได้ อย่างไรก็ตาม คืนนั้นดิฉันนอนไม่หลับเลย

วันรุ่งขึ้นก็แบบเดียวกันอีก คนพวกเดิมมาพบกัน นั่งคุยกันในห้องรับแขกชั้น ๓ แต่วันนี้มีท่านชิ้น (ม.จ.ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิวัตน) มาร่วมด้วย จำได้ดีว่าระหว่างนั้นเสียงวิทยุที่เปิดอยู่นอกห้องดังชัดเข้ามาข้างใน บรรยายถึงเรื่องเสรีไทยตั้งแต่ต้นว่า พวกแรก ๆ ที่ส่งไปได้มีการเสียชีวิต ดิฉันได้ยินแต่ไม่สนใจเลย ไม่สังหรณ์สักนิดว่าจะเป็นเรื่องอะไรที่เกี่ยวกับตัวเรา หลังจากคุยกันอยู่สักพัก ท่านชิ้นขยับเข้ามานั่งใกล้ดิฉันและเล่าว่าท่านได้ไปพบจำกัดที่จุงกิง ได้ไปทำงานอะไรต่ออะไรด้วยกันมากมาย ดิฉันเริ่มใจไม่ดีแล้ว ยิ่งตอนที่ท่านเริ่มกล่าวสรรเสริญชมเชยจำกัดหลายต่อหลายประการ ดิฉันยิ่งเริ่มจะแน่ใจ ฟังไม่รู้เรื่องว่าท่านพูดอะไรต่อไปบ้าง จนในที่สุดท่านบอกว่าท่านเสียพระทัยอย่างสุดซึ้งในการเสียชีวิตของจำกัด และขอแสดงความเสียพระทัยอย่างเหลือล้นต่อดิฉันด้วย

ดิฉันพูดไม่ออกเลย ลืมสติ เกลียดท่านชิ้นอย่างจับใจในฉับพลันนั้น คิดว่าถ้าที่นั่นเป็นบ้านของตนเองก็คงจะร้องกรี๊ดออกมาดัง ๆ และถ้าท่านชิ้นเป็นสิ่งของ ก็คงจะทำลายให้แหลกลาญไปกับมือ แต่นั่นเป็นบ้านของท่านผู้ใหญ่ และอยู่ระหว่างคนที่ดิฉันเคารพนับถือทั้งนั้น ทำอะไรไม่ได้แสนที่ปวดร้าวหัวใจ พยายามลุก

ขึ้นจากเก้าอี้ด้วยเรี่ยวแรงที่เกือบไม่มีเหลืออยู่แล้ว และวิ่งเข้าไปในห้องนอน ซึ่งอยู่ห่างจากห้องนั้นไม่มากนัก ไม่รู้ว่าจะร้องไห้อย่างไรและแค่ไหนจึงจะสมกับความหวังที่แตกสลายไป ความสูญเสียครั้งนี้อธิบายไม่ถูกว่ามันใหญ่หลวงเพียงไร รู้สึกว่าในทรวงอกไม่มีอะไรอยู่เลย

ท่านปรีดีกับกำแหง เดินตามเข้ามา ท่านปรีดีโอบกอดทั้งกำแหงและดิฉันไว้แล้วพูดพลางร้องไห้ด้วยว่า "ต่อไปนี้ ขอให้เราถือเป็นครอบครัวเดียวกันนะ มีอะไรขอให้มาบอกเล่า และปรึกษาหารือกัน" ท่านพูดอะไรอีกนั้น ดิฉันฟังไม่ใคร่ได้ยิน ดิฉันได้แต่เพียงกราบท่านโดยมิได้พูดอะไรเลย เผยอปากไม่ออกจริง ๆ ดิฉันรู้ซึ้งอยู่เต็มหัวใจว่า ตัวท่านเองก็เสียใจไม่น้อยไปกว่าเราเลย ดิฉันหักใจได้ว่าการสูญเสียของดิฉันนี้ ไม่มีใคร (แม้แต่เทพยดาองค์ไหน) จะสามารถทำอะไรให้ได้กลับคืนมา พรหมลิขิตโชคชะตาของเราให้เป็นไปอย่างนี้ เราก็ต้องยอมรับโดยดุษณี

ครูใหญ่หลังจากที่ท่านปรีดีและกำแหงกลับออกไปแล้ว เด็กรับใช้คนหนึ่ง มาเคาะและเปิดประตู เอาเสื้อกระโปรงสีดำของคุณพูนศุขมาให้ เอาอีกแล้ว คิดว่าหักใจได้อยู่หยก ๆ แต่มันไม่ง่ายเช่นนั้น ถ้าเป็นอยู่ที่บ้านของดิฉันเอง ดิฉันคงเอาเสื้อพร้อมทั้งไม้แขวนขว้างหน้าเด็กคนนั้นไปแล้ว ไม่อยากใส่เสื้อดำ ไม่อยากเห็นสีดำ กลับร้องไห้อีกพักใหญ่ แล้วนึกขึ้นได้ว่า ขณะนั้นตนเองก็ไม่มีปัญญาที่จะทำอะไรให้วิญญาณของจำกัดเลย การสวมสีดำเพื่อเขาเป็นสิ่งเดียวที่จะทำได้ในตอนนั้น ก็เลยลุกขึ้นเปลี่ยนเสื้อผ้า ใส่ชุดดำของคุณพูนศุข แล้วคงจะนอนหลับไปหรืออย่างไรไม่ทราบ แปลกที่ว่าดิฉันจำเหตุการณ์ ๒-๓ วัน หลังจากนั้นไม่ได้เลย

คุณพูนศุขคงจะรู้ว่าท่านปรีดีได้พูดอะไรกับดิฉัน และท่านเองก็คงจะคิดเช่นเดียวกัน ฉะนั้นท่านจึงปฏิบัติต่อดิฉันเหมือนเป็นครอบครัวเดียวกันจริงๆมาโดยตลอด ไม่เคยมีอะไรเปลี่ยนแปลงเลย ซึ่งพระคุณอันสูงนี้ ได้ฝังแน่นลึกอยู่ในดวงใจของดิฉัน แต่ก็ไม่มีปัญญาที่จะทดแทนท่านได้อย่างไร

หอหอสมุด พนดุง พนมยงค์

ดิฉันมารู้ทีหลังว่า วันแรกที่ดิฉันมาถึงนั้น ท่านปรีดีได้จัดคณะที่จะช่วยกันแจ้งข่าวร้ายแก่ดิฉัน และจัดคุณหมอบุญช่วยมาอยู่ด้วย เผื่อว่าดิฉันจะเป็นลมหมดสติไป แต่เอาเข้าจริง ถึงเวลาแล้วก็ไม่มีใครกล้าเอ่ยอะไรเลย วันรุ่งขึ้นจึงต้องไปทูลเชิญท่านชิ้นให้มาช่วยแจ้งแทน ดิฉันขอขอบพระคุณท่านทุกคนที่ได้เห็นใจดิฉันถึงเพียงนั้น

กลับไปอยู่บางปะอิน แล้วอพยพกลับกรุงเทพ

ดิฉันอยู่ที่ทำเนียบท่าช้างกี่วันจำไม่ได้ แต่ระยะนั้นพวกเสรีไทยเข้า ๆ ออก ๆ ตลอดเวลาเกี่ยวกับธุรกิจซึ่งยังคั่งค้างอยู่ ท่านปรีดีไม่อยากให้ดิฉันเห็นพวกนั้น โดยเฉพาะพวกเสรีไทยอังกฤษ ซึ่งจะทำให้สะเทือนใจมากไม่มีวันสงบ จึงส่งดิฉันกลับไปอยู่บางปะอิน โดยที่คุณพูนศุขไป ๆ มา ๆ ไม่ทอดทิ้ง เพราะสมเด็จพระพันวัสสาฯ ก็ยังประทับอยู่ที่นั่น

มาอยู่บางปะอินระยะหลังนี้ไม่มีอะไรทำ หรือไม่คิดอยากทำอะไรมากกว่า ดิฉันใช้เวลานอนร้องไห้เสียเป็นส่วนใหญ่ คุณพูนศุขยังให้ญาติของท่านอยู่ต่อไปก่อน ซึ่งได้ให้ความอบอุ่นและความเมตตาแก่ดิฉันอย่างมาก ดิฉันเป็นหนี้บุญคุณต่อท่านทุกคนและจะไม่มีวันลืมเลย

เราอยู่บางปะอินต่อไปนานเท่าไรจำไม่ได้ แต่คิดว่าคงไม่นานนัก เมื่อรัฐบาลกราบทูลเชิญสมเด็จพระพันวัสสาฯ กลับ เราก็ตามเสด็จกลับมาด้วย ดิฉันมาอยู่กับคุณพูนศุขเหมือนเมื่อตอนจำกัดเดินทางจากไปใหม่ ๆ โรงเรียนต่าง ๆ กลับเปิดอีกในภาค ๒ (๕ ก.ย.) แต่ดิฉันยังไม่มีกำลังกายและใจพอที่จะทำงานได้ จึงยังไม่เปิดโรงเรียน ฉะนั้นก็ไม่มีอะไรทำได้แต่นั่ง ๆ นอน ๆ แต่ระยะนี้มีเพื่อนฝูงมาเยี่ยมบ้าง นอกจากนี้แล้ว

ดิฉันไปเยี่ยมบ้านคุณพ่อจำกัดครั้งหนึ่งแล้วไม่ได้ไปไหนอีกเลย เว้นแต่ไปกับคุณพูนศุข ไปบ้านคุณแม่ท่าน ซึ่งเป็นกิจวัตรประจำวันของท่านเท่านั้น

เมื่อดิฉันแอบหนีมาโรงเรียน

เมื่ออยู่ที่ทำเนียบท่าช้างมาได้ประมาณ ๒ เดือน โดยไม่ได้ทำประโยชน์อะไรเลยดังที่กล่าวแล้ว เย็นวันหนึ่งดิฉันเกิดความกลัดกลุ้มอย่างบอกไม่ถูกแล้วในทันทีนั้นก็นึกถึงโรงเรียนขึ้นมาได้ ตอนค่ำ ๆ วันนั้นจึงไปที่โรงเรียนโดยไม่ได้บอกใครที่บ้านไว้ การที่ไปตอนค่ำก็เพราะไม่อยากจะให้เพื่อนบ้านรอบ ๆ โรงเรียนรู้

ไปถึงมืดมากแล้ว เพราะไม่ได้เปิดไฟไว้เลย ไม่รู้ว่าไฟเสียหรือเปล่า ไม่กล้าเปิด เดินย่องเข้าไปในห้องรับแขก เอามือลูบดูรู้สึกว่าเต็มไปด้วยฝุ่น แต่ก็นั่งลงไปทั้งอย่างนั้น ปรากฏว่ายุงชุมมาก จึงเอาผ้าพันคอชีฟองซึ่งตามปกติดิฉันมีไว้ในกระเป๋าถือ ๒-๓ ผืนเสมอ คลุมหัวและแขนขา ไม่รู้สึกหิวข้าว แต่หิวน้ำ ลองไปเปิดก๊อกดู น้ำก็ยังไหลดี

ดิฉันนั่งเฉย ๆ อยู่อย่างนั้นในความมืดตลอดคืน ไม่คิดกลัวอะไรเลย และไม่รู้เหมือนกันว่าตนทำเช่นนั้นทำไม รู้แต่ว่าอยากทำเท่านั้น

ตอนเช้าตรู่ คุณพูนศุขมา ท่านบอกว่าเมื่อคืนนี้ทุกคนที่บ้านตกใจที่ดิฉันหายตัวไป คอยอยู่จนดึกแล้วก็ยังไม่กลับ แต่ท่านปรีดีรู้จิตวิทยาดีเดาได้ว่าดิฉันจะต้องไปโรงเรียนแน่ ๆ ดิฉันกราบขอโทษท่านที่ได้ทำให้เกิดความยุ่งยากขึ้นเช่นนั้น เรียนไปตามตรงว่า ตัวเองก็ไม่รู้ว่าทำไมจึงทำเช่นนั้น

คุณพูนศุขขอให้กลับไปบ้านก่อน แล้วถ้าอยากเปิดโรงเรียนจริง ๆ ก็จะได้ช่วยกันคิด ช่วยกันทำให้

เป็นเรื่องเป็นราวและเรียบร้อย

ดิฉันจะไม่เล่ารายละเอียดถึงเรื่องที่ท่านปรีดีและคุณพูนศุขได้ช่วยจัดการจนเปิดโรงเรียนใหม่ได้ตามต้องการ จะเล่าที่เกี่ยวกับคุณพูนศุขเท่านั้น ท่านขอให้ดิฉันไปค้างกับท่านในวันเสาร์-อาทิตย์ ถ้าวันไหนติดขัดจะต้องทำงาน ตัวท่านเองก็แวะมาเยี่ยมเป็นประจำ

ตอนเปิดโรงเรียนใหม่คราวนี้ พวกเพื่อนของเราโดยเฉพาะพวกเพื่อน ส.ส.ของจำกัด พากันเอาลูก ๆ มาเข้าหลายคน กิจการโรงเรียนกำลังดำเนินไปเรียบร้อยดี จนกระทั่งเช้าตรู่วันที่ **๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐** เมื่อจอมพลผินทำการปฏิวัติ ทหารเอารถถังไประดมยิงทำเนียบท่าช้าง แต่ท่านปรีดีลงเรือหนีรอดไปได้ ผู้ปกครองของเด็ก ๆ ของดิฉันหลายคนต้องหลบซ่อนเอาตัวรอด ดิฉันจึงเอาเด็ก ๆ เหล่านั้นเข้ามาอยู่เป็นนักเรียนประจำทั้งหมด

๑๖ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ บังเอิญวันนั้นเป็นวันครบรอบแต่งงานของท่านปรีดีและคุณพูนศุข คุณพูนศุขพาดิฉันไปด้วย ไปพบท่านปรีดีที่บ้านเพื่อนคนหนึ่งที่ชลบุรี เย็นนั้นเรากลับมาทำเนียบ แต่ท่านปรีดีไปพักอยู่ในกรมนาวิกโยธินที่สัตหีบ รุ่งขึ้นคุณพูนศุขและลูก ๆ ตามไปอยู่ด้วย แต่ดิฉันไปแต่เช้าตรู่และกลับตอนเย็นทุกวันเพื่อจะได้รับใช้ทำอะไรให้ท่านบ้าง

๑๙ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ เป็นวันเกิดของดิฉัน ฉะนั้นดิฉันจึงจำได้ดี วันนั้นกลับจากสัตหีบเร็วหน่อย เพราะท่านปรีดี ขอให้เอาจดหมายสั้น ๆ ไปให้คุณหลวงอดุลฯที่วังปารุสกวัน เข้าใจว่าเป็นเพียงคำอวยพร เพราะคุณประไพลูกคุณหลวงอดุลแต่งงานในวันนั้น ดิฉันพบคุณหลวงอดุลฯด้วยตัวเอง แต่แทบไม่ได้พูดกันสักคำ เพราะท่ามกลางงาน แขกเหรื่อมากมาย คุณหลวงอดุลฯไม่ได้ถามอะไร และไม่ได้สั่งอะไรมาด้วย

รุ่งเช้า ๒๐ พฤศจิกายน ดิฉันไปสัตหีบตามเคย ปรากฏว่าท่านปรีดีออกจากสัตหีบไปแล้ว หลังจาก

นั้นดิฉันไม่ได้ไปสัตหีบทุกวัน เพราะโรงเรียนยังเปิดสอนอยู่ แต่ก็ไม่เว้นเกิน ๒-๓ วัน พอโรงเรียนปิดเทอมกลาง วันที่ ๖ ธันวาคม ดิฉันก็ไปอยู่กับคุณพูนศุขที่สัตหีบเลย แต่เมื่อโรงเรียนเปิดเทอม ๓ ก็กลับมา

คุณพูนศุขอยู่สัตหีบประมาณ ๓ เดือน ก็กลับมาย้ายบ้านจากท่าช้างมาอยู่กับคุณแม่ที่บ้านป้อมเพชร์ สีลม อยู่ได้ประมาณปีกว่า จึงย้ายไปอยู่ "บ้านพูนศุข" ซึ่งเป็นบ้านของท่านเอง และอยู่ในถนนสีลมไม่ไกลกัน แต่ตอนหลังย้ายจาก "บ้านพูนศุข" (ดูเหมือนจะให้เช่า) ไปอยู่บ้านถนนสาทรเหนือ ไม่ว่าท่านจะอยู่ที่ไหนท่านก็ให้ดิฉันไปอยู่ด้วยทุกแห่ง เพราะไม่ไว้ใจพวกรัฐบาลทมิฬ ซึ่งสงสัยว่าใครเป็นพวกท่านปรีดีก็จะพยายามทำลายล้าง หรือจับไปขังโดยยังไม่มีข้อผิดแต่อย่างใด

ปี ๒๔๙๕ คุณพ่อของดิฉัน ซึ่งอุปสมบทเป็นพระภิกษุอยู่ที่จังหวัดสมุทรสงคราม ได้เดินทางมาจำศีลชั่วคราวที่วัดระฆังฯ ที่ซึ่งคุณอาของดิฉัน (อุบาสิกาแนบ มหานีรานนท์) จำศีลภาวนาอยู่ วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๙๕ ดิฉันได้นิมนต์คุณพ่อให้มาฉันเพลที่โรงเรียนดิฉัน ขณะที่ดิฉันกำลังถวายอาหารคุณพ่ออยู่ก็มีโทรศัพท์ซึ่งคิดว่ามาจากบ้านคุณพูนศุขว่า ตำรวจมาค้นบ้าน และคุณพูนศุขก็ไม่อยู่ ดิฉันตอบไปว่ากำลังถวายอาหารพระ ประเดี๋ยวจะไป ก็พอดีมีโทรศัพท์ซ้ำมาว่าคุณพูนศุขถูกจับ เท่านั้นละดิฉันบอกน้อง ๆ ให้มาทำหน้าที่แทน บอกคุณพ่อว่ามีเรื่องด่วน ขอกราบลาไปก่อน แล้วไปที่บ้านสาทรทันที

เมื่อไปถึงเห็นนายตำรวจชื่อประชา (นามสกุลจำไม่ได้) นั่งเก้าอี้มองดูพวกลูกน้องค้นโน่นค้นนี่ แต่ก็ไม่พบอะไร ตอนนั้นยังไม่มีคุณพูนศุขเลย วันนั้นดิฉันจึงอยู่ที่นั่น จนเมื่อเขาเอาตัวคุณพูนศุขมาบ้าน มาจัดข้าวของเพื่อจะไปเข้าห้องขังที่สันติบาล และเมื่อเขาพาท่านไปสันติบาลนั้น ดิฉันคงไปด้วยแน่แต่จำไม่ได้ว่าไปอย่างไร จำได้แต่ว่าท่านให้ส่งคุณดุษฎีและคุณวาณีไปอยู่กับท่านด้วย เพราะที่บ้านไม่มีใครดูแล ขออนุญาตเขาว่าจะให้อยู่จนกว่าจะจัดการเข้าโรงเรียนประจำได้

ระหว่างที่คุณพูนศุขถูกขังที่สันติบาลนั้นดูเหมือนจะมีวันให้เยี่ยมได้เพียงวันเดียวในสัปดาห์(ถ้าจำไม่ผิด) แต่ดิฉันสงสารท่าน อยากให้กำลังใจแก่ท่านบ้าง จึงไปหานายตำรวจใหญ่ที่มีหน้าที่ควบคุมท่าน (นายตำรวจคนนี้เคยเป็นเสรีไทย ในสมัยสงครามโลกที่ ๒) ซึ่งออกปากว่าจะให้เขาช่วยทำอะไรได้บ้าง ดิฉันว่าจะไม่รบกวนอะไรเลย เพียงแต่ขอเป็นพิเศษให้ดิฉันได้เยี่ยมคุณพูนศุขทุกวัน โดยรับรองว่าแต่ละครั้งจะไม่อยู่นาน นายตำรวจคนนั้นบอกว่า "เมื่อคุณกล้าขอมาเช่นนี้ผมก็กล้าให้เหมือนกัน แต่ต้องสัญญาเป็นแม่นมั่นว่าจะไม่ทำอะไรผิดกฎหมายหรือผิดข้อบังคับต่าง ๆ"

ดิฉันได้รับอุปการะลูก ๆ ของคนที่ถูกออกจากราชการโดยไม่ยุติธรรม เพียงเพราะเป็นพวกของท่านปรีดีไว้หลายคน และพวกที่หัวหน้าครอบครัวต้องหลบ ๆ ซ่อน ๆ เพื่อหลีกเลี่ยงการถูกจับขังคุกด้วย เพราะสมัยนั้นเรียกกันว่า สมัยทมิฬ คนถูกจับขังโดยยังหาข้อผิดไม่ได้ เมื่อถึงวันที่ ๒ มกราคม วันเกิดของคุณพูนศุข ดิฉันได้พาเด็ก ๆ เหล่านี้ไปยืนเป็นกลุ่มที่พื้นชั้นล่างด้านใกล้ห้องที่คุณพูนศุขอยู่ และขอให้ท่านโผล่หน้าต่างออกมา แล้วเด็ก ๆ ก็ร้องเพลง Happy Birthday ให้ท่าน ทั้งนี้ก็เพื่อให้พวกตำรวจเห็นว่า เด็ก ๆ พวกนี้น่าสงสารเพียงไร (เพราะการกระทำอันโหดเหี้ยมของตำรวจ) เราทำสิ่งที่ควรกระทำ ไม่ได้ทำอะไรผิดข้อบังคับของเขา

คุณพูนศุข ถูกขังอยู่ ๘๔ วัน ก็มีคำสั่งศาลให้ปล่อยตัว ไม่ฟ้อง เพราะไม่รู้จะฟ้องเรื่องอะไร เมื่อได้รับอิสรภาพแล้วประมาณ ๒ เดือน ท่านจึงตัดสินใจพาลูกเล็ก ๒ คนคือ คุณดุษฎีและคุณวาณี ออกจากเมืองไทยโดยมุ่งหมายจะไปฝรั่งเศส ที่ซึ่งคุณสุดา ลูกสาวอีกคนหนึ่งกำลังศึกษาอยู่ ตอนนั้นเดือน เมษายน ๒๔๙๖

เดินทางออกนอกประเทศครั้งแรก โชคดีโดยไม่คาดฝัน

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙ ดิฉันมีเรื่องทะเลาะเอะอะกับหลวงแผ้วพาลชน อธิบดีตำรวจ เพราะเขาไม่ยอมออกหนังสือเดินทางให้ดิฉัน จึงคิดว่าตนเองคงหมดหวังที่จะออกนอกประเทศแล้ว แต่หลายปีต่อมามีผู้มาช่วยให้ดิฉันได้หนังสือเดินทาง เมื่อได้มาแล้ว ดิฉันก็ตั้งหน้าตั้งตาคอยโอกาสเหมาะที่จะออกไป จนกระทั่งปี ๑๙๖๖ (พ.ศ. ๒๕๐๙) ดิฉันเพิ่งได้โอกาสที่จะเดินทางออกนอกประเทศได้เป็นครั้งแรก โดยการร่วมคณะ Tour ของคุณสมถวิล สังขทรัพย์ ไปเที่ยวประเทศญี่ปุ่น

ขากลับพอมาถึงฮ่องกง ทางเรือบินประกาศว่า มีเพื่อนชายคนหนึ่งมาคอยพบดิฉันอยู่ที่ทางออก ดิฉันไม่รู้จักชายคนนี้เลย แต่เขาปราดเข้ามาหาดิฉัน และถามว่า "คุณฉลบชลัยย์ ใช่ไหมครับ ?" พอดิฉันรับว่าใช่ เขาก็แบะกระเป๋าเสื้อบนให้เห็นมุมหนึ่งของจดหมาย ซึ่งพอเห็นแว้บเดียว ดิฉันก็จำได้ว่าเป็นลายมือคุณพูนศุข ดิฉันให้เขาขึ้นรถ bus ไปกับเราไปคุยกันที่โรงแรม โดยหลอกเพื่อน ๆ ว่า ชายคนนี้เป็นผู้ปกครองของลูกศิษย์คนหนึ่งของดิฉัน บ้านเขาอยู่มาเก๊า เขารู้โปรแกรมว่าเราจะไปเที่ยวมาเก๊าในวันรุ่งขึ้น เขาจะไปคอยรับและขออนุญาตพาดิฉันไปเที่ยวบ้านเขา โดยจะจัดการพามาส่งให้ทันเรือเที่ยวสุดท้ายที่จะกลับฮ่องกง

ที่แท้ชายคนนี้พาดิฉันไปพบคุณพูนศุขและลูก ๆ ที่โรงแรมใกล้ ๆ นั่นเอง ดิฉันพรรณนาไม่ถูกเลยว่าความรู้สึกตอนนั้นเป็นอย่างไร ได้แต่ร้องไห้อย่างเดียว แต่คุณพูนศุขบอกว่าเราต้องรีบ แล้วท่านส่งบัตรแผ่นหนึ่งให้ดิฉันถือไว้พาขึ้นรถ bus บอกว่าไม่ให้พูดอะไรเลย ในบัตรนั้นมีรูปดิฉันติดอยู่ เพิ่งนึกได้ว่าคุณพูนศุขเคยขอรูปดิฉันไปใบหนึ่งและรูปนั้นแหละเลยได้เป็นประโยชน์ในงานนี้

รถ bus พาเราผ่านประตูสำคัญ ซึ่งกั้นเขตแดนมาเก๊าและจีนแผ่นดินใหญ่ มีทหารเฝ้าอยู่หลายคน

และมีรถพาชาวท่องเที่ยวไปจอดดูหลายคัน เราผ่านตึกใหญ่ ๆ ไปหลายตึก แล้วไปหยุดที่ตึกหนึ่ง ซึ่งดิฉันได้มีโอกาสอันไม่เคยคาดฝันเลยว่าจะเป็นจริงได้ ดิฉันกราบท่านปรีดี พร้อมกับร้องไห้อย่างไม่อยากหยุด ด้วยความดีใจอันแสนจะสุดซึ้ง นับจาก พ.ศ. ๒๔๙๐ มา ดิฉันเพิ่งได้กราบท่านครั้งนี้เอง

ดิฉันมีข้อสงสัย ถามคุณพูนศุขว่า ผู้ชายคนนั้นตรงเข้ามาหาดิฉันถูกได้อย่างไรที่ทางออกของสนามบินฮ่องกง ท่านเอากระดาษแผ่นหนึ่ง ซึ่งตัดมาจาก หนังสือพิมพ์ (ฉบับไหนจำไม่ได้) ให้ดิฉันดู เป็นรูปคณะ Tour ของดิฉัน ซึ่งได้ถ่ายร่วมกันก่อนขึ้นเครื่อง และท่านได้ X ตรงรูปดิฉันซึ่งยืนอยู่เห็นได้ชัด และได้มอบให้ชายคนนั้นไป

และอีกอย่างหนึ่ง คือว่าดิฉันกับเพื่อนสนิท ๒-๓ คน ไม่ได้กลับพร้อมคณะคุณสมถวิล เราอยู่เที่ยว Tokyo ต่อ ๒ วัน แล้วยังมาแวะไต้หวันอีก ๒ วันจึงจะมาถึงฮ่องกง อันนี้รู้ได้อย่างไร ?

ดิฉันไม่รู้ว่าจะขอบคุณคุณพูนศุขอย่างไร จึงจะคุ้มกับการที่ท่านได้เห็นการณ์ไกลและใช้ความฉลาดรอบคอบถี่ถ้วน ลงทุนลงแรงและเวลาจัดการเรื่องนี้ได้สำเร็จอย่างน่าสรรเสริญ ซึ่งให้ความสุขและความปลาบปลื้มแก่ดิฉันอย่างเหลือล้น

ความจริงการที่ดิฉันไปขอหนังสือเดินทางเมื่อปี ๒๔๙๙ นั้น ก็เพราะหวัง (อย่างลม ๆ แล้ง ๆ) ว่าอาจจะมีโอกาสได้พบคุณพูนศุข เพราะท่านได้พาลูกสาวเล็ก ๆ ๒ คน คือคุณดุษฎี และคุณวาณี ออกจากเมืองไทยเมื่อต้น ๆ ปี ๒๔๙๖ เข้าใจว่าคงจะไปอยู่ Paris กับคุณแป๋ว (สุดา) ลูกสาวที่กำลังเรียนอยู่ที่นั่น แต่เมื่อคุณพูนศุขเข้ามาเมืองไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ เนื่องจากคุณหญิงเพ็งมารดาของท่านป่วยหนัก จึงได้ทราบว่าท่านพาลูก ๒ คนออกจาก Paris ในปีนั้นเอง โดยเดินทางผ่าน Sweden, Finland ไปถึง Moscow แล้วต่อไปโดยรถไฟสายยาวที่สุดในโลก ผ่านไซบีเรียไปสิ้นสุดที่เมืองด่านแรกของจีน โดยมีท่านปรีดีมาคอย

รับอยู่ที่นั่นแล้ว

เมื่อคุณพูนศุขกลับไปเมืองจีนครั้งนี้ ได้มีการติดต่อทางจดหมายและส่งอาหารไทย(แห้ง) ไปนาน ๆ ครั้ง โดยมีพรรคพวกที่ฮ่องกงจัดการให้ ตอนนั้นชักมีความหวังว่าสักวันหนึ่งคงมีโอกาสได้ไปพบท่านปรีดีด้วย แต่ยังไง ๆ ก็คงจะต้องไปดูลู่ทางก่อนหลายครั้ง ไม่เคยนึกเลยว่า พอออกเดินทางไปครั้งแรกก็ได้พบท่านทั้งสองแล้ว โชคดีอะไรเช่นนั้น แน่นอนทั้งนี้เป็นเพราะความสามารถของคุณพูนศุขแท้ทีเดียว ดิฉันคิดถึงเรื่องนี้ทีไรก็นอนไม่หลับเพราะความดีใจอยู่เป็นเวลานานแสนนาน

ตอนที่ดิฉันได้เล็ดลอดเข้าไปในเขตจีนครั้งนี้ ได้พบคุณแป๋ว (สุดา) ด้วย ได้ความว่าเธอเรียนจบวิชาดนตรีแล้ว แวะไปเยี่ยมคุณพ่อคุณแม่ก่อนจะกลับเมืองไทย แต่กลับไม่ได้เพราะจอมพลสฤษดิ์ จับทุกคนที่กลับจากประเทศจีน คุณสุดาก็มีหมายจับด้วย จึงต้องอยู่ในจีนต่อไป

คุณพูนศุขและคุณสุดากลับไปอยู่ Paris

ปี ๒๕๐๙ ดิฉันได้เล็ดลอดเข้าไปพบท่านปรีดี และคุณพูนศุขในเขตเมืองจีน ดังได้กล่าวแล้ว พอรุ่งขึ้นปี ๒๕๑๐ คุณพูนศุขก็พาคุณสุดากลับ Paris เหตุที่ท่านกลับไปนี้ ตามที่ดิฉันเข้าใจเอาเอง ไม่ทราบว่าผิดหรือถูกคือว่า :-

๑. ท่านคงจะเกรงใจรัฐบาลจีนที่ไปให้เขาเลี้ยงดูหลายคนเกินไป(เพราะคุณสุดากลับเข้าเมืองไทยไม่ได้เนื่องด้วยมีหมายจับ)

๒. คุณสุดาอยู่ว่าง ๆ คงอาจจะอยากกลับไปเรียนต่อหรือไปทำงาน ฉะนั้นคุณพูนศุขก็จะไปอยู่เป็น

เพื่อนลูก

๓. คุณปาลกำลังศึกษาใน Paris แต่อยู่คนละแห่ง

๔. ที่สำคัญที่สุดเห็นจะเป็นเพราะว่าจะไปเตรียมหาที่อยู่สำหรับท่านปรีดีที่จะอยู่พร้อมหน้าพร้อมตากันทั้งครอบครัวได้ อนึ่ง ท่านอาจจะต้องเดินทางเข้าเมืองไทยบ่อย ๆ เพื่อดูแลบ้านช่องและที่ทางที่ยังพอมีเหลืออยู่บ้าง (ได้ขายที่แปลงใหญ่ เพื่อเอาเงินไปซื้อบ้านใน Paris)

ท่านปรีดีเคยเล่าว่าท่านได้สนทนาและปรึกษากับผู้นำของประเทศจีน คือ ประธานเหมาเจ๋อตุง และนายกรัฐมนตรีโจวเอินไหลว่าเมื่อท่านอายุแก่มากแล้วถึง ๗๐ ปี ก่อนที่จะลาโลกไปท่านอยากจะมีชีวิตอิสระอย่างที่เคยมีแต่ก่อน อยากจะไปอยู่ประเทศฝรั่งเศส เพราะที่นั่นเป็นประเทศแห่งความหลังของท่าน ถือเป็นบ้านที่ ๒ รองจากประเทศไทย และเป็นประเทศประชาธิปไตยที่ท่านจะไปไหน ๆ หรือทำอะไรๆ ได้ตามสะดวกใจ (ตอนนั้นเมืองจีนยังเป็นประเทศปิดอยู่) ญาติพี่น้องเพื่อนฝูงจะไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนกันได้ง่าย จะเขียนหนังสือก็สะดวกในการศึกษาค้นคว้าหรือค้นหาเอกสาร หลักฐานต่าง ๆ

ท่านผู้นำจีนทั้งสองเห็นใจท่านปรีดี และเข้าใจจิตใจของท่านเป็นอย่างดี จึงพยายามช่วยเหลือในเรื่องต่าง ๆ เพื่อให้ความประสงค์ของท่านได้สำเร็จเรียบร้อย โดยมิได้มีการระคายเคืองกันแต่อย่างใด

สำหรับคุณพูนศุขนั้นการจัดหาซื้อบ้านที่เหมาะสมไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะทุนรอนของท่านมีจำกัด บ้านที่จะมีเนื้อที่อาคารพอให้ลูกทั้งหมดอยู่รวมกันได้ด้วยนั้นหายากเต็มทีที่จะได้ราคาถูกจะต้องใช้เวลาสืบหากันอีกนาน

ในปี ๒๕๑๐ นี้เองดิฉันก็ไปยุโรปเป็นปีแรก นับแต่ที่จากมาเมื่อ ๒๘ ปี มาแล้ว ดิฉันยังไม่กล้าเดินทางคนเดียว กลัวว่าจะเกิดการขาดตกบกพร่องบางอย่าง จึงเลือกร่วมกับคณะ Tour ที่มีรายการอย่างน้อย ๓ สัปดาห์ จะได้มีการหยุดที่ Paris อย่างน้อย ๔ วัน ตอนนั้นคุณพูนศุขกับดิฉันติดต่อกันได้สะดวกแล้ว (คณะ

Tour ทั่วไป จะไม่หยุดที่ไหนเกิน ๔ วัน)

วันแรกที่ไปถึง Paris เขาปล่อยให้อิสระทั้งวัน เพราะลูก Tour ส่วนมากกระหายที่จะ shopping กันนัก พอกินอาหารเช้าแล้วดิฉันก็ไปหาท่านทันที และอยู่จนถึงเวลาให้กลับมาทันกินอาหารเย็นที่โรงแรม ห้องที่ท่านอยู่เป็นห้องเล็ก ๆ แต่ท่านไม่เคยแสดงความอึดอัดใจเลย ที่ดิฉันสงสารอย่างจับใจก็ตอนที่ท่านต้องการโต๊ะเล็กๆ แต่แข็งแรงพอที่จะตั้งเครื่อง T.V. ได้ แต่ไม่มีงบประมาณ ท่านเดินผ่านร้าน furniture หลายครั้ง เห็นโต๊ะแบบที่ท่านต้องการแล้ว แต่ราคาที่ถูกที่สุดก็ยังนับว่าแพงเกินไปสำหรับท่านในขณะนั้น ท่านตัดใจไม่ซื้อ เพราะคิดว่ามันไม่ใช่ของจำเป็นเหลือแสน ในที่สุดไปเก็บเอาลังไม้ที่คนเขาเอามาทิ้งหน้าบ้าน ซึ่งดูว่าขนาดพอดี ท่าทางแข็งแรงและสะอาดสะอ้าน เอามาคว่ำหน้าลงเอาผ้าปูโต๊ะคลุมไว้ ก็ทำให้น่าดูพอใช้ได้ทีเดียว

คุณพูนศุขเคยเล่าว่าเจ้าคุณพ่อของท่านเคยสั่งสอนลูกทุกคนให้รู้จักกระเหม็ดกระแหม่ เช่นจะเดินทางโดยรถไฟก็ให้ขึ้นชั้น ๓ เพราะถ้าขึ้นชั้น ๑-๒ จนเคยตัวแล้ว ต่อไปภายหน้าไม่รู้ว่าจะมีเงินทำเช่นนั้นหรือไม่ ชั้น๓ เป็นชั้นต่ำที่สุดแล้ว ถ้าจำเป็นจะต้องไปไหนจริง ๆ ก็จะต้องใช้ชั้น ๓ อยู่ดี

อีกเรื่องหนึ่ง ท่านไปไหน (จำไม่ได้) โดยรถไฟกับพรรคพวก คนที่มาคอยรอรับไปยืนกันเป็นกลุ่มอยู่ที่ตรงรถชั้น ๑ จอด พวกเขาพากันแปลกใจมากที่เห็นคณะของท่านไปชั้น ๓

ดิฉันขอบอกว่ารู้สึกประทับใจในเรื่องที่เล่ามานี้จริง ๆ

วันที่ ๒ ทางคณะ Tour จะพาไปเที่ยวที่ไหนก็จำไม่ได้ แต่บอกว่าจะไปทั้งวัน ดิฉันกลัวว่าจะไม่ได้พบท่าน แต่ท่านบอกว่าไหน ๆ ก็เสียเงินให้เขาแล้วก็ไปกับเขาเถิด จะยอมขาดทุนทำไม ท่านจะเป็นผู้มาหาดิฉันเอง เพราะตัวท่านตื่นแต่เช้าเป็นประจำอยู่แล้วไม่เป็นการยากเลย แล้วก็จริง ๆ ท่านมาที่โรงแรมของเราแต่เช้าตรู่ เราได้คุยกันนานจนกระทั่งกินอาหารเช้าแล้ว คณะ Tour จึงเริ่มเดินทาง

หอสมุดแห่งชาติ พนมยงค์

คราวนี้มีเรื่องขันที่อยากจะเล่า คือ สุภาพสตรีคนหนึ่งในคณะ Tour นี้ มาแอบกระซิบกับดิฉันถามว่าเพื่อนดิฉันคนนี้ชื่ออะไรนามสกุลอะไร ทำไมจึงเหมือนท่านผู้หญิงพูนศุขมาก เสียงก็เหมือนเปี๊ยบเลย เขาคิดว่าดิฉันไม่รู้จักคุณพูนศุขจึงย้ำอีกว่า ท่านผู้หญิงพูนศุข ภริยาท่านปรีดี พนมยงค์ น่ะ เขาเล่าต่อไปว่า นานมาแล้วเขาตามสามีกับคณะเพื่อน ๆ พวกลูกศิษย์ท่านปรีดีไปหาท่านปรีดีที่บ้าน เขาไปได้ตุ๊กตาที่น่ารักมากตัวหนึ่งมา แต่เขาไม่มีลูกหลานเล็ก ๆ เลย จึงอยากเอาไปให้ลูกสาวท่าน เพราะเขาเคยเห็นลูกสาวเล็กๆ ของท่าน(ไม่รู้ว่าคนไหน)เขาว่า "คุณรู้ไหม ท่านผู้หญิงทำอย่างไร? ท่านเรียกลูกมาและบอกว่าให้กราบขอบคุณ" เขาตกใจเพราะท่านใช้คำว่า กราบ แทนที่จะให้ไหว้ธรรมดา เขายังจำติดตาติดใจมาได้ไม่มีวันลืมเลย

ดิฉันแกล้งพูดปดไปว่า คุณชื่อเพ็ญแข (นึกถึงเพียงแขน้องของคุณ) เป็นเพื่อนนักเรียนกับดิฉันมาตั้งแต่ยังเด็กๆ นามสกุลอะไรจำไม่ได้แล้ว และเดี๋ยวนี้เขาแต่งงานแล้ว นามสกุลก็ต้องเปลี่ยนไป !

วันที่ ๓ เขาปล่อยให้ว่างอีก ดิฉันก็ไปอยู่กับคุณทั้งวัน

วันที่ ๔ ดูเหมือนเขาจะให้ว่างครึ่งวันตอนบ่าย ดิฉันก็ไปหาคุณอีก เป็นอันว่าคุ้มกับการมา Paris กับคณะ Tour แล้ว

พ.ศ. ๒๕๑๑ ดิฉันไปยุโรปอีก โดยเปลี่ยนคณะ Tour แต่ก็มีรายการหยุดที่ Paris ๔ วัน เหมือนกัน ดิฉันได้พบคุณทุกวันแบบ พ.ศ. ๒๕๑๐ นั่นเอง

พ.ศ. ๒๕๑๒ ดิฉันชวนเพื่อนพวกโรงเรียนราชินี ๓ คนร่วมคณะ Tour ไปด้วย เป็นคนที่คุณรู้จักทั้งนั้น คุณเชิญพวกเขาไปกินข้าวไทยที่ห้องพัก เก้าอี้มีไม่พอที่จะนั่งที่โต๊ะอาหาร คุณสุดาต้องตักแบ่งไปนั่งกินใกล้ ๆ เพื่อนๆ ดิฉันบอกว่าถ้าไม่มาเห็นด้วยตาตนเองแล้ว จะไม่เชื่อเลยว่า คุณมาอยู่อย่างกระเบียดกระเสียนเช่นนั้น เห็นแต่ใคร ๆ เขามาซื้อบ้านในต่างประเทศหรู ๆ กันทั้งนั้น ดิฉันพบคุณทุกวันตามเคย ปล่อยให้

เพื่อนไปกับคณะ Tour เอง

พ.ศ. ๒๕๑๓ ดิฉันคิดว่าดิฉันพอดูแลตัวเองได้แล้ว จึงริอ่านเดินทางคนเดียว ตรงไป Paris เลย คุณพูนศุขกับคุณแป๋ว (สุดา) มารับที่สนามบินและบอกว่าจะมี surprise สำหรับดิฉัน เชื่อไหมคะ? surprise นั้นใหญ่มากสำหรับดิฉันจริง ๆ เพราะเราไปที่บ้านใหม่ที่คุณเพิ่งซื้อได้ไม่นานนักและที่นั่นดิฉันได้กราบท่านปรีดีด้วยความลิงโลดใจ ผิดกับครั้งที่ได้กราบในเมืองจีนเมื่อ ๔ ปีก่อนอย่างลิบลับ อะไรจะน่าตื่นเต้นยินดีไปกว่านี้! รู้สึกอยากร้องชโยดัง ๆ สักหลาย ๆๆ ครั้ง

เป็นอันว่าตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๐ จนถึง พ.ศ. ๒๕๒๖ ก่อนท่านปรีดีถึงอนิจกรรมนั้น ดิฉันไป Paris ทุกปี ยกเว้นปีหนึ่งไป America และอีกปีหนึ่งไป Australia และ New Zealand

ชีวิตใน Paris

ชีวิตของดิฉันขณะที่อยู่กับท่านที่ Paris นั้นก็เหมือนกับที่เมืองไทย คือไม่ได้ช่วยใครทำอะไรเลย ยิ่งกว่านั้นต้องขอบอกว่ามีความสุขอย่างเหลือแสนทั้งกายและใจเพราะท่านทั้งสองเอาใจใส่ดูแลดิฉันเกินกว่าที่ดิฉันจะคาดถึง ลูก ๆ ของท่านก็ปฏิบัติเช่นเดียวกัน วันหนึ่งดิฉันได้ยินคุณพูนศุขพูดกับคุณวาณีลูกสาวคนเล็กซึ่งเป็นผู้ดูแลเรื่องอาหารการกินว่า "ครูจวนจะกลับเมืองไทยแล้ว ยังทำอาหารที่ครูชอบให้กินไม่ครบเลย!" ดิฉันมารู้ทีหลังว่าคุณพูนศุขให้คุณวาณีจดไว้ว่าดิฉันชอบกินอะไร และในระหว่าง ๑ เดือนที่ดิฉันอยู่กับท่านนี้ต้องจัดทำให้ครบ! ดิฉันเกรงใจท่านเหลือเกิน ความจริงตัวดิฉันเองก็ยังจำไม่ได้ด้วยซ้ำว่าตนชอบกินอะไรบ้าง

ไม่ใช่คุณพูนศุขเท่านั้น ท่านปรีดีบอกว่าดิฉันไปเยี่ยมท่านปีละ ๑ หน ท่านจะต้องพาดิฉันไปดูอะไรที่

คณะ Tour เขาไม่พาไป หรือไม่ก็ไปกินอาหารร้านมีชื่อซึ่งเป็นที่ใคร ๆ เขารู้จักกัน ดิฉันเรียนท่านว่าไม่มีความจำเป็นเลยทั้ง ๒ อย่าง เพราะดิฉันเคยมา Paris หลายครั้งเต็มทีนับรวมถึงตอนเป็นนักเรียนด้วย ฉะนั้นก็ได้ดูอะไร ๆ ที่คิดว่าควรจะดูหมดแล้ว ส่วนการไปกินอาหารที่นอกบ้านก็เป็นการเปลืองเงินเปล่า ๆ เพราะดิฉันขอเรียนตามตรงว่า อาหารที่บ้านนี้อร่อยกว่าเคยกินตามภัตตาคารใหญ่ ๆ เป็นไหน ๆ (นี่พูดตามจริงแท้ ๆ) ท่านบอกว่า "ไม่เป็นไรน่า เปลี่ยนที่กินเสียบ้างปีละหนเดียวเท่านั้น!"

ดิฉันคิดในใจว่าเรานี่มีบุญจริง ๆ ถ้าอยู่บ้านของตัวเองก็ไม่มีใครจะมาเอาใจใส่ดูแลเช่นนี้เลย ฉะนั้นเวลา โรงเรียนเปิดดิฉันจึงอุทิศเวลาทั้งหมดให้นักเรียน ทำด้วยความสุขใจจริง ๆ ไม่เคยนึกเบื่อหน่าย ถึงวันหยุดก็ไปเที่ยวไหน ๆ กับเพื่อน ๆ ต่าง ๆ คณะซึ่งเป็นความสุขอีกแบบหนึ่ง แล้วก็ตั้งหน้าตั้งตาคอยวันหยุดปลายปีที่จะได้ไปอยู่ Paris

กิจวัตรธรรมดา

ตามปกติดิฉันมักตามคุณพูนศุขไปจ่ายตลาดสด ไม่ได้ไปทุกวัน ขาไปเดินไป ขากลับมีข้าวของหลายอย่างใส่รถลากมา ก็มักจะขึ้นรถประจำทาง บางทีไปตลาดนัดที่มีสัปดาห์ละครั้ง เปลี่ยนที่ไปจัดที่โน่นบ้างที่นี่บ้าง เผื่อจะมีสินค้าหรือเครื่องใช้อะไร ๆแปลกๆ ราคาถูกๆ ที่ทางบ้านยังขาดอยู่บ้าง แต่โดยมากก็ซื้อได้เพียงนิดหน่อย ท่านไม่เคยไป shopping ตามห้างใหญ่ ๆ อย่างที่ใคร ๆ เขาไปกันเลย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าอายุป่านนี้แล้ว เสื้อผ้าเครื่องแต่งตัวเครื่องใช้สอยก็มีพอแล้ว จึงไม่จำเป็นต้องเสียเงินซื้อหาอีก มีอยู่เพียงปีเดียวที่ดิฉันตามไปด้วยเมื่อคุณเจริญ ชูพันธุ์เพื่อนรักของท่าน(ที่ดิฉันได้เอ่ยชื่อไว้ตอนต้นเรื่องนี้) ไปเยี่ยมท่าน ท่านจึงพาคุณ

เจริญไป shopping คุณเจริญรู้จักราคาสินค้าในเมืองไทย เห็นว่าอะไรที่ Paris ถูกกว่ามากก็ซื้อมา ฝ่ายดิฉันไม่เคยรู้ราคาอะไรเลย ก็ซื้อตามไปบ้างเท่านั้น

ถ้าดิฉันต้องการจะซื้อของใช้สำหรับโรงเรียนดิฉันมักจะไปกับหลานสะใภ้ของท่าน ซึ่งรู้ดีว่าดิฉันต้องการของแบบไหน เขาจะพาไปร้านใหญ่เหมือนกัน แต่ตรงไปที่จุดนั้น ๆ เลย ไม่ต้องเที่ยวเดินหาเดินดูให้เสียเวลา

พาร่วมคณะ Tour ฝรั่ง

มีอยู่ปีหนึ่ง คุณพูนศุขบอกว่าจะพาดิฉันร่วมคณะ Tour ฝรั่งไปชมปราสาทต่าง ๆ ที่มีชื่อเสียงตลอดฝั่งแม่น้ำ Loire ทัวร์นี้จะกินเวลาทั้งวัน ต้องออกจากบ้านยังไม่สว่าง และจะกลับถึงบ้านก็หลายทุ่ม แน่นอนจะต้องราคาแพง เราจะต้องกินอาหารของเขาทั้ง ๓ มื้อ ดิฉันขอไม่ไปเพราะรู้อยู่ว่าเปลืองเงินมาก ถ้าอนุญาตให้ดิฉันออกเงินเอง ดิฉันจึงจะไปด้วย ท่านไม่ยอม บอกว่าอยากไป Tour นี้มานานแล้ว แต่หาเพื่อนไม่ได้ คราวนี้ได้โอกาสจะให้ดิฉันได้เห็นด้วย พูดขัดอย่างไรๆ ก็ไม่สำเร็จ ต้องตามใจท่าน แต่แน่ละท่านได้เห็นคุ้มกับเงินที่เสียไป ปราสาทบางหลังใหญ่โตและมีชื่อเสียงมาก ท่านเคยได้ยินประวัติและจำได้ดี สำหรับดิฉันนั้น ถ้าเป็นเงินที่ตัวออกเองก็จะไม่เสียดายเลย เพราะเมื่อดิฉันร่วมคณะ Tour จากเมืองไทยไปไหน ๆ นั้นก็ราคาแพงกว่านี้ แต่นี่เป็นเงินของท่าน คิดดูซิคะมาอยู่กับท่าน มากินของท่าน แล้วยังให้ท่านพาไปเที่ยวเสียเงินอีก ดิฉันคิดเรื่องนี้อยู่ต่อมาอีกนานกว่าจะค่อย ๆ ลืมไปได้

หอสมุดแห่งชาติ พนมยงค์

พาไปดูนิทรรศการวัตถุโบราณของจีน

ครั้งหนึ่งทางสถานเอกอัครราชทูตจีนประจำประเทศฝรั่งเศสได้ส่งบัตรมาเชิญท่านปรีดีและคุณพูนศุขไปดูนิทรรศการวัตถุโบราณของจีน ซึ่งนำมาแสดงอยู่ที่ "พระราชวังน้อย" (Petit Palais) ของสำคัญที่สุดที่จะให้ดูคือเสื้อหยก วันนั้นเป็นวันที่เขาเชิญคณะรัฐบาลฝรั่งเศสและข้าราชการสำคัญ ๆ ไป

ท่านทั้งสองได้ขอให้เขาเชิญดิฉันด้วย โดยท่านบอกว่าเป็น "เพื่อน" เขาก็ส่งบัตรเชิญมาทันที ท่านบอกว่าวันนี้คงจะได้เดินกระทบไหล่รัฐมนตรีบ้างละ และก็เป็นความจริง บางตอนคนแน่นดิฉันเดินเบียดกับผู้หญิงคนหนึ่ง ท่านบอกว่านั่นคือ รัฐมนตรีสาธารณสุข (นาง Simone Weil)

ขอให้ไปประเทศจีน

จะเป็นวันปีใหม่หรืออะไรไม่แน่ใจท่านเอกอัครราชทูตจีนมาเยี่ยมท่านและคุณพูนศุขที่บ้าน ดิฉันเรียนท่านและคุณว่าดิฉันอยากไปประเทศจีน เพราะจำกัดไปเสียชีวิตที่นั่น ท่านบอกทูตจีนและเขาก็แสนดี บอกให้คุณวาณีเขียนจดหมายเป็นทางการ (ภาษาจีน) ไปยังสถานที่ไหนจำไม่ได้ แต่ตอนนั้นไทยกับจีนตัดความสัมพันธ์ทางการทูตต่อกัน เราบอกไปว่าเราจะขอไปต่อเมื่อเมืองไทยกับจีนกลับเป็นสัมพันธมิตรดีดังเดิม

นี่ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งดิฉันเป็นหนี้บุญคุณคุณพูนศุขอย่างใหญ่หลวง คือในปีหนึ่งที่คุณพูนศุขกลับมาเยี่ยมบ้านที่เมืองไทยพออยู่มาได้เกือบ ๒ สัปดาห์ ก็มีจดหมายจากทางการของจีนถามมาว่า ตามที่ดิฉันได้เคยขอร้องอยากจะไปเมืองจีนนั้น ยังคงต้องการไปหรือเปล่า ถ้ายังอยากไป เขาจะส่งบัตรเชิญมาให้พร้อมกับ

ของคุณวาณีด้วย คุณวาณีคิดว่าถ้าคุณพูนศุขไปด้วยทางการจีนคงจะเกรงใจ และดิฉันจะได้เห็นอะไรต่ออะไรอีกหลายอย่าง ซึ่งทางจีนเขานึกไม่ถึงที่จะจัดให้เราดูก็ได้ คุณพูนศุขเห็นดีด้วย จึงให้คุณวาณีแจ้งเขาไปว่าตัวคุณเองก็อยากไปเยี่ยมเมืองจีนเหมือนกัน เขาจึงส่งบัตรเชิญมา ๓ ใบตามที่เราขอไป

ตอนนั้นเป็นระยะเวลาที่ไทยได้กลับมาสัมพันธไมตรีกับจีนใหม่ นายกรัฐมนตรีของไทยตอนนั้น (ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ฯ) ก็ได้ไปเยี่ยมจีนเพิ่งกลับมาไม่นานนัก

อันที่จริงนั้นดิฉันเชื่อแน่ว่าคุณพูนศุขไม่ได้อยากไปเมืองจีนเท่าใดนัก เพราะท่านอยู่ที่นั่นมาหลายปีดีดักอะไร ๆ ก็ได้เห็นได้ดูแล้วทั้งนั้น แต่คุณพูนศุขเสียสละเวลาเพื่อดิฉันแท้ ๆ โดยเหตุสำคัญที่ว่าจำกัดไปเสียชีวิตที่นั่น จึงอยากให้ดิฉันได้ไปเห็น เป็นการเสียสละแทนท่านปรีดีด้วย ถ้าวิญญาณของจำกัดได้รับรู้ความจริงเรื่องนี้ ก็คงจะต้องรู้สึกซาบซึ้งใจเป็นที่สุด

ดิฉันเกรงใจคุณมากเพราะคุณทิ้งท่านปรีดีมาถึง ๒ สัปดาห์แล้ว ถ้าไปเมืองจีนอีก ก็จะกลายเป็นเวลานานมาก ดิฉันเกรงใจท่านปรีดีมากด้วย อึดอัดใจจริง ๆ แต่คุณรับรองว่าจะพูดกับท่านเอง

อย่างไรก็ตามดิฉันต้องไป Paris ก่อนแล้วจึงจะจับเครื่องบิน China Airlines สายตรงไปปักกิ่ง ท่านปรีดีบอกว่าให้อยู่เมืองจีน ๒ สัปดาห์ก็พอ ซึ่งดิฉันก็เห็นด้วย แต่พอไปถึงเข้าจริง ๆ เขาส่งโปรแกรมให้เราสำหรับ ๓ สัปดาห์เต็ม ดิฉันเตือนคุณว่า ท่านสั่งให้อยู่แค่ ๒ สัปดาห์ แต่คุณพูนศุขก็บอกอีกว่าคุณจะจัดการเจรจากับท่านเอง

ต้องเป็นเพราะบารมีของคุณพูนศุขแน่ ๆ ที่ทางจีนรับรองเราอย่างดีเลิศ อธิบายไม่ถูกเลย เริ่มต้นตั้งแต่ Paris แล้ว ท่านเอกอัครราชทูตจีนที่นั่นได้เชิญท่านปรีดี คุณพูนศุข คุณวาณีและดิฉันไปรับประทานอาหาร บอกว่าจะแจ้งให้ทราบว่า อากาศที่เมืองจีนตอนนั้นเป็นอย่างไร จะได้เตรียมเสื้อผ้าไปถูก ความจริงท่านทั้งสาม

อยู่เมืองจีนมานานหลายปี ย่อมรู้ดีอยู่แล้ว มีแต่ดิฉันเท่านั้นที่ไม่รู้

ดิฉันอ่านโปรแกรมดู และตกใจ เพราะเขาจัดเต็ม ๒๑ วัน ไม่เว้นเลย ทุกวันตั้งแต่เช้าถึงเย็น มิหนำบางวันมีให้ดู opera กลางคืนอีก เมืองสำคัญต่าง ๆ นั้นไม่ต้องถามละ เขาจัดพาไปครบแน่นอน โบราณสถานที่มีชื่อทั้งหลายที่เราเคยได้ยินชื่อมา ก็ไม่ต้องวิตกว่าจะขาดอะไรไป เขารู้ว่าดิฉันเป็นครู ก็เลยจัดให้ดูพิเศษกว่านักท่องเที่ยวอื่น ๆ คือให้ชมตั้งแต่ โรงเรียนอนุบาล ประถม มัธยม และถึงขั้นมหาวิทยาลัย ทุกแห่งที่ไปเขาจะเตรียมการแสดงต่าง ๆ ให้ชมด้วย สิ่งที่มีชื่อของจีนที่แปลกกว่าประเทศอื่น ๆ ในโลก เช่นการรักษาโรคด้วยการฝังเข็มนั้น ได้ดูอย่างละเอียดลออ

ระยะนั้นเราเพิ่งกลับมีสัมพันธไมตรีกับจีนใหม่ ๆ ยังหาล่ามที่พูดไทยไม่ได้ เพราะเขาโอนไปให้ประเทศลาวเสียหมด ยังไม่ได้จัดขึ้นใหม่ เราจึงต้องใช้ล่ามพูดอังกฤษ แต่โชคดี เราได้หญิงสาวที่น่ารัก มีความสามารถ และเป็นคนที่ปฏิบัติหน้าที่อย่างเคร่งครัด เช่น ครั้งหนึ่งเขาจะพาเราไปดูโรงงานทอพรม ซึ่งเขาไม่เคยพาใครไปมาก่อน คืนวันก่อนไปเขาจะเปิด encyclopedia ศึกษาท่องจำศัพท์พวก technical terms ที่จำเป็นจะต้องใช้ และวิธีการต่าง ๆ เกี่ยวกับการนั้น ๆ ที่ควรรู้ควรอธิบายให้เราเข้าใจได้อย่างวิเศษ

ถ้าจะให้เล่าว่าไปเมืองจีน ๒๑ วัน ได้รู้ได้เห็นอะไรมาบ้างอย่างละเอียด ก็เห็นจะเป็นหนังสือเล่มโตทีเดียว

สถานที่พักนั้นในปักกิ่ง ก็อยู่โรงแรมปักกิ่ง ซึ่งใหญ่โตและสมบูรณ์พร้อมที่สุด และในเมืองอื่น ๆ ก็เป็นโรงแรมชั้น Deluxe ทั้งสิ้น เว้นแต่ที่เมืองเซี่ยงไฮ้ ที่ได้ไปอยู่ในบ้านรับรองแขกเมืองที่ใหญ่โตมโหฬาร แต่ละห้องกว้างใหญ่ราวกับพระราชวัง นอกจากเมืองสำคัญ ๆ แล้ว เรายังได้ไปเยี่ยมชนบทอีกหลายแห่ง และได้ไปชม Commune ประชาชนหมู่บ้านของเกษตรกร ที่ได้จัดสร้างไว้เป็นระเบียบเรียบร้อยน่าดูมาก

ด้านอาหารการกิน เขาแอบสืบเลยว่า พวกเราแต่ละคนชอบอาหารประเภทไหน และจัดให้ตามนั้น สำหรับคุณพูนศุขนั้นไม่ใช่ของแปลก เพราะเขารู้เรื่องเกี่ยวกับตัวท่านมาก่อนนานแล้ว แต่สำหรับดิฉันนั้นไปรู้เอาที่เมืองเทียนสิน ก่อนเวลากลับเมืองไทยไม่กี่วัน คือเจ้าภาพในการเลี้ยงนั้นมาบอกดิฉันว่าเขาเสียใจเหลือเกินที่วันนั้นเขาให้คนไปหาซื้อปลาสดทุกตลาด แต่ไม่มีเลย ดิฉันไม่เข้าใจว่า ทำไมเขาต้องบอกเช่นนั้น แต่คุณวาณีกระซิบว่า เขาสืบรู้มาก่อนแล้วว่า ดิฉันชอบอาหารแบบไหน เช่นชอบกินปลานี่แหละ! ได้ฟังแล้วดิฉันก็รู้สึกเกรงใจเขาหลายเท่าทวีคูณทีเดียว

ในการไปเที่ยวต่าง ๆ นี้ บางวัน บางแห่ง คุณพูนศุขต้องขอตัว ยกเว้นเสียบ้าง ซึ่งดิฉันเองก็เห็นใจท่านที่สุด เพราะถ้าจะไปให้ครบตามที่เขาจัดให้แล้ว ก็อยากจะเรียกว่าแทบไม่มีเวลาหายใจทีเดียว แต่สถานที่หลายแห่งที่ท่านชอบ เช่นกำแพงเมืองจีนนั้น ท่านก็ยินดีไปซ้ำ

การไปเมืองจีนครั้งนี้ท่านปรีดีได้ขอให้เขาทำเรื่องขออนุญาตพิเศษ ให้คณะเราได้ไปเมืองจุงกิงด้วย ดิฉันก็เพิ่งทราบว่าในเมืองจีนระยะนั้น เขายังมีบางเมืองที่ยังปิดอยู่ เมื่อครั้ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ไป ก็ไม่ได้ไปจุงกิง คนไทยพรรคพวกเราเองที่อยู่เมืองจีนมาหลายปีแล้วก็ไม่เคยไปและได้ทำเรื่องขออนุญาตติดตามคณะเราไปด้วย การที่ดิฉันอยากไปจุงกิง ก็เพราะในสงครามโลกครั้งที่ ๒ เมืองหลวงของจีนได้ย้ายไปอยู่ที่จุงกิง และที่สำคัญที่สุด ก็คือว่า จำกัด (สามีดิฉัน) ไปเสียชีวิตที่นั่น

เมื่อไปถึงจุงกิง จึงเห็นว่าเขากำลังปรับปรุงเมืองเป็นการใหญ่ จะเรียกว่าทั้งเมืองก็ว่าได้ ถนนแทบทุกสายซึ่งเป็นทางขึ้น ๆ ลง ๆ ภูเขาอยู่แล้ว ก็ถูกขุดออกหมด ทำให้รถแล่นลำบากพอใช้ เขาให้เราไปพักที่โรงแรมใหญ่แห่งหนึ่ง ซึ่งอยู่ด้านตรงข้ามถนนกับบ้านของเจียงไคเช็คสมัยสงคราม อยู่ไม่ไกลกันนัก พอมองเห็นด้านนอกได้ถนัด และแน่ละได้ไปชี้โรงแรมที่จำกัดเคยพักอยู่แต่ว่าเราไม่ได้ไปถึงจุดนั้นทีเดียว เพราะมี

คลองคั่นอยู่ และถนนก็ถูกขุดเกะกะไปหมด ดิฉันพอใจแล้วที่ได้เห็นภูมิประเทศที่เต็มไปด้วยภูเขา ซึ่งจำกัดได้บรรยายไว้ในบันทึกของเขาว่าบ่อยครั้งที่เขาต้องเดินข้ามภูเขา ๒ ลูก เพื่อแอบไปติดต่อกับสถานทูตอังกฤษและอเมริกัน โดยไม่ให้ทางจีนรู้

การที่ดูเหมือนว่าดิฉันได้เขียนเล่าเรื่องไปเที่ยวเมืองจีนอย่างมาก (แต่ซึ่งอันที่จริงแล้วเป็นเพียงเศษเสี้ยวนิดเดียวของการที่ได้ไปเห็นจริงๆ) นั้น ก็เพราะอยากให้ใคร ๆ ได้รู้ว่า ทั้งหมดนี้เกิดขึ้นได้ก็โดยบารมีและพระคุณของท่านปรีดีและคุณพูนศุข โดยแท้จริง ซึ่งดิฉันไม่มีหนทางที่จะตอบแทนอะไรแก่ท่านได้เลย

กลับมาอยู่เมืองไทย

เมื่อไม่มีท่านปรีดีแล้ว คุณพูนศุข ยังจำเป็นต้องอยู่ที่ Paris ต่อไป เพื่อจัดการภาระต่าง ๆ และการขายบ้านช่องให้เสร็จสิ้น ส่วนดิฉันนั้นก็ไป Paris อีกไม่ได้เพราะหมอห้ามเด็ดขาด แต่ว่าคุณยังคงไป ๆ มา ๆ ที่เมืองไทยอยู่ ก็เลยได้พบกันโดยไม่ขาดระยะยาวนัก จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๕๓๐ คุณพูนศุขย้ายกลับมาอยู่เมืองไทยเลย นับถึงปีนี้ก็ได้ ๒๑ ปีแล้ว ชีวิตของดิฉันก็เลยกลับไปคล้ายกับที่เคยอยู่กับคุณเมื่อก่อนรัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ ผิดกันแต่ว่าตอนนี้คุณต้องรับภารกิจเพิ่มขึ้นมากมายเหลือเกิน

นอกจากคุณพูนศุขจะต้องเป็นประธานในงานต่าง ๆ เช่น ๒๔ มิถุนายน วันเปลี่ยนแปลงการปกครอง พิธีการจัดขึ้นที่วัดพระศรีมหาธาตุ ๒๗ มิถุนายน วันก่อตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๑๖ สิงหาคม วันสันติภาพ จัดที่สวนเสรีไทย บึงกุ่ม ๒ พฤษภาคม วันมรณกรรมของท่านปรีดีที่วัดพนมยงค์ จังหวัดอยุธยา ๑๑ พฤษภาคม วันปรีดี ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แล้วยังมีวันงานต่าง ๆ เช่น การปาฐกถา การแสดงดนตรี

หรืออื่น ๆ ที่สถาบันปรีดีฯ ซอยทองหล่อ ซึ่งมีขึ้นตลอดปี ในวันเหล่านี้ตามปกติแต่เดิมดิฉันจะไม่ขาด แต่มาปีหลัง ๆ นี้สุขภาพดิฉันเสื่อมโทรม เดินเองไม่ได้ ต้องใช้รถเข็นตลอด ก็เลยไปได้เฉพาะสถานที่ที่สะดวกพอสำหรับรถเข็นจะไปได้เท่านั้น

นอกจากงานทางการที่กล่าวแล้ว คุณพูนศุขยังต้องรับเป็นประธานในงานส่วนตัวต่าง ๆ อีกเช่น งานศพ งานแต่งงานลูกหลานของคนที่เคารพนับถือท่านและคุณมาตลอดเวลานาน ทั้ง ๆ ที่บางครั้งสุขภาพของคุณพูนศุขก็ไม่ใคร่จะสมบูรณ์นักแต่ก็ยังพยายามปลีกตัวไปเท่าที่จะทำได้ ความกรุณาของคุณในเรื่องนี้เป็นที่ปลื้มเปรมอิ่มเอิบใจแก่ผู้ที่ได้รับทั้งหลายเป็นอย่างมาก

สำหรับตัวดิฉันเองนั้น เมื่อคิดถึงเรื่องนี้ทีไร ก็รู้สึกละอายใจเหลือเกินที่ว่าตนเองนั้นทำอะไรให้คุณไม่ได้ครึ่งของคุณพูนศุขที่กรุณาทำให้ ทุกครั้งที่ดิฉันเจ็บป่วย ไม่ว่าจะอยู่ โรงพยาบาลหรืออยู่ที่บ้านก็ตาม คุณไม่เคยละเว้นที่จะมาเยี่ยมเลย ถ้าคราวใดต้องอยู่โรงพยาบาลนาน ก็จะไปหลายครั้ง แม้แต่งานวันเกิดของดิฉันคุณก็ไม่เคยขาดสักปีเดียวไม่ว่าจะจัดขึ้นที่โรงเรียนหรือตามโรงแรมต่าง ๆ ยิ่งกว่านั้นเมื่อคุณพูนศุขไปตลาดนัด (ส่วนมากที่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) เห็นของใช้ต่าง ๆ ซึ่งคิดว่าจะใช้ได้ดี คุณพูนศุขซื้อเองแล้วยังเอามาฝากดิฉันอีกด้วย ดิฉันตื้นตันใจอย่างบอกไม่ถูกทีเดียว

ภาพที่ลืมไม่ได้

แต่เรื่องที่ดิฉันจะลืมไม่ได้เป็นอันขาด ก็คือว่าเมื่อ ๖ พฤษภาคม ๒๕๕๐ ดิฉันนอนป่วยอยู่กับบ้านไม่ได้เป็นอะไรมากนัก คุณพูนศุขมาเยี่ยมกับคุณวาณี เป็นการเยี่ยมอย่างธรรมดาโดยไม่ได้ทราบว่าดิฉันป่วย

พอเห็นดิฉันนอนอยู่ ก็พูดแล้วพูดเล่าให้ดิฉันระวังเรื่องสุขภาพให้ดีเพราะเป็นห่วงมาก คุณพูนศุขคุยอยู่นานจนคุณวาณีต้องเตือนถึง ๓ ครั้งว่า อยากให้ดิฉันพักผ่อนและตัวคุณเองก็จะต้องไปนมัสการท่านเจ้าคุณปัญญานันทะอีก คุณพูนศุขลุกขึ้นเดินออกจากประตูห้อง พลางก็พูดเตือนย้ำดิฉันเรื่องสุขภาพอีก คุณยังเดินเร็ว และพูดเสียงดังไม่มีร่องรอยของการเจ็บป่วยแต่ประการใดเลย ดิฉันยังจำภาพนั้นได้ติดตาอย่างแจ่มชัดที่สุด

แล้วก็จะไม่ให้ดิฉันตกใจอย่างสุดขีดได้อย่างไร เมื่อได้รับโทรศัพท์ตอนเช้าตรู่วันที่ ๑๒ ว่าคุณหมดลมปราณเสียแล้วเมื่อคืนนี้เอง ดิฉันคิดอะไรไม่ออกเลย ไม่รู้ว่าควรจะทำอะไรทั้งนั้น คิดได้อย่างเดียวว่าต้องไปกราบคุณก่อนก็แล้วกัน

ดิฉันไม่ทราบว่าชาติก่อน ชาติหน้ามีจริงหรือไม่ และไม่เคยสนใจในเรื่องนี้เลย แต่มาสะดุดใจตอนที่ท่านปรีดีถึงอนิจกรรม ซึ่งตอนนั้นท่านเจ้าคุณปัญญานันทะอยู่ที่ประเทศอังกฤษ คุณพูนศุขได้นิมนต์ให้มาทำพิธีศพให้ท่าน คุณจำได้ไหมคะ คุณยังให้ดิฉันได้พูดกับท่านปัญญาด้วย? อันที่จริงนั้นดิฉันได้นัดจะไปร่วมทอดกฐินที่อังกฤษกับท่านเจ้าคุณปัญญา แต่ดิฉันจดวันที่ผิด จึงไปประเทศอังกฤษเร็วไป ไปทราบเอาเมื่อตอนถึงกำหนดจะกลับ Paris แล้วว่า อีก ๓-๔ วันจึงจะถึงวันทอดกฐิน ซึ่งดิฉันไม่สามารถคอยได้ เพราะมีนัดอะไรต่ออะไรไว้หลายอย่าง และพอดิฉันกลับมา Paris เพียง ๓-๔ วันท่านปรีดีก็สิ้น ท่านปัญญาบอกว่าชาติก่อนคงจะเคยรับใช้กันมา จึงทำให้ดิฉันบังเอิญจดวันทอดกฐินผิด ถ้าจดถูก ดิฉันก็จะคงยังอยู่ที่อังกฤษในวันที่ท่านปรีดีสิ้น คงจะไม่ได้เห็นใจท่าน และแน่ละค่ะคงไม่ได้มีโอกาสช่วยเป็นกำลังใจให้คุณพูนศุข และไม่ได้รับใช้คุณเล็ก ๆ น้อย ๆ ในนาทีอันวิกฤตชุลมุนวุ่นวายนั้น

และที่แปลกอีกอย่างหนึ่งก็คือว่าดิฉันไป Paris ตั้งแต่ปี ๒๕๑๐ จนถึงปี ๒๕๒๖ (ยกเว้น ๒ ปีที่ไป America และไป Australia - New Zealand) รวมไปทั้งหมด ๑๕ ครั้ง แต่พอท่านสิ้นในปี ๒๕๒๖

นั้นแล้ว ดิฉันก็เกิดมีโรคร้ายปุบปับขึ้นมาทันที คือเส้นโลหิตที่ไปเลี้ยงสมองตีบมาก หมอห้ามเดินทางไกลโดยเด็ดขาด มิฉะนั้นอาจจะเป็นอัมพาตหรือถึงตายได้ เป็นอันว่าดิฉันไม่ได้ออกนอกประเทศมาตั้งแต่ปี ๒๕๒๗ ถึงบัดนี้ก็ ๒๕ ปีแล้ว และไม่คิดจะไปอีกในชีวิตนี้

คุณพูนศุขขา ดิฉันขอกราบลาคุณแต่เพียงนี้นะคะ ถ้าชาติหน้ามีจริงก็ขอให้จำกัดและดิฉันได้พบท่านและคุณอย่างในชาตินี้ซึ่งเป็นความสุขที่สุดของเราเกินสิ่งอื่นใด แต่ถ้าชาติหน้าไม่มีก็ขอกราบเรียนว่า ในชาตินี้จำกัดกับดิฉันโชคดีมากแล้ว ที่ได้เกิดมาในโลกแล้วไม่ได้ผ่านไปเปล่า ได้มีโอกาสใกล้ชิดที่สุดกับคนที่ดีเหมาะสมกับความเคารพบูชาของเราอย่างที่สุด วิญญาณของจำกัดคงจะมีความสุขมาก ถ้าได้ทราบว่า ความหวังของเขาที่เพียงจะขอให้ท่านช่วยดิฉันดำเนินกิจการโรงเรียนต่อไปนั้น ได้สำเร็จเกินกว่าที่เขาคาดหวังได้มากมาย โดยที่ท่านและคุณพูนศุขยังได้นับดิฉันเป็นเหมือนหนึ่งในครอบครัวมาตลอดอีกด้วย ดิฉันหมดปัญญาที่จะหาถ้อยคำอันใดมาบรรยายถึงความรู้สึกอันแท้จริงของหัวใจดิฉันได้ แต่ดิฉันมั่นใจว่าคุณต้องเข้าใจแน่นะคะ

กราบมาด้วยความอาลัยรักอย่างสุดซึ้ง

ฉลบชลัยย์ พลางกูร

๓๐ ตุลาคม ๒๕๕๑

หอหอสัย พูนศุข พนมยงค์

กราบอวยพรท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เนื่องในโอกาสอายุครบรอบ ๘๐ ปี ในวันที่ ๒ มกราคม ๒๕๓๕

วันเอ๋ยวันนี้ สุขเกษม เปรมปรีดิ์ จะหาไหน

สองมกรา สามห้า จำขึ้นใจ มาขอกราบ อวยชัย มงคลปอง

ขอประทาน อวยพรท่าน ผู้หญิงพูนศุข ยอดคู่ทุกข์ ท่านปรีดี มิมีสอง

ชีวิตท่าน ผ่านมหา ภัยเนืองนอง ถึงขั้นต้อง เรียกว่า เลือดตากระเด็น

ท่านได้เป็น กำลังใจ ให้สามี กอปรความดี แก่ประเทศ ชาติสูงเด่น

เสี่ยงชีวิต เสี่ยงภัย เมื่ออำเป็น มิพักเห็น แต่ประโยชน์ สุขส่วนตัว

เมื่อยามท่าน ปรีดี ได้รับทุกข์ ท่านผู้หญิง สละสุข ไม่สับสน

รับภาระ ประคับ ประคองกมล
สู้ฝืนทน ปวดร้าว ทั้งกายใจ

โดยที่ท่าน ประกอบแต่ กุศลกรรม
จึงตกน้ำ ไม่ไหล ไฟไม่ไหม้

บัดนี้ท่าน พ้นแล้ว จากผองภัย
เหล่าญาติมิตร สนิทใน เปรมปรีดา

โอกาสท่าน อายุครบ แปดสิบปี
ในวันนี้ เราสุด แสนหรรษา

ขอกราบสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ ทั่วโลกา
ช่วยพิทักษ์ รักษา ยอดนารี

ให้พ้นโศก นฤโรค นิราศทุกข์
สบแต่สิ่ง ศานติสุข ประเสริฐศรี

อริร้าย พ่ายแพ้ บารมี
ขอชีวี ยืนยิ่ง เจริญวัย

พร้อมพลา - นามัย เปี่ยมสมบูรณ์
สุขเพิ่มพูน ดั่งนาม ท่านขานไข

สุดท้ายนี้ พวกเรา ต่างพร้อมใจ
ร่วมเปล่งเสียง อวยชัย ชโยเทอญ

ชโย ชโย ชโย

ฉลบชลัยย์ พลางกูร
๒ มกราคม ๒๕๓๕

หวงอาลัย พูนศุข พนมยงค์

กราบบรรยายความอาลัยรักและกตัญญูต่อ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

สุดปัญญา จะหา วจีใด แจงความอาลัย-
รักและ กตัญญู ต่อคุณ
ยามสงคราม บ้านเมือง เป็นจุณ ได้พึ่งใบบุญ
ชีวิตฉัน จึงรอด ตลอดมา
พาอพยพ ไปอยู่ อยุธยา แต่แล้วมิช้า
ก็ย้ายไป พำนัก ณ บางปะอิน
จนกระทั่ง สงคราม เสร็จสิ้น จึงกลับคืนถิ่น
กรุงเทพฯ บ้านรัก ของเรา
แล้วเมื่อ ยามฉัน โศกเศร้า คุณเป็นผู้เฝ้า
ปลอบประโลม ด้วยความ เมตตา

พาไป ที่ต่างต่าง นานา แทบไม่คลาดคลา
อากกัน สักหนึ่ง โมงยาม
ครั้นเมื่อ ฉันค่อย ลดความ ทุกข์ที่คุกคาม
กลับอิต สู้โลก ต่อไป
คุณยัง เป็นห่วง เป็นใย หมั่นโทร. ถามไถ่
และมา เยี่ยมเยียน ตลอดกาล
ทุกครั้ง ฉันเข้า โรงพยาบาล แม้ป่วยที่บ้าน
คุณจะรีบ มาให้ กำลังใจ
ภาพสุดท้าย ที่ฉัน จำได้ เป็นภาพที่ไม่
สามารถ ลืมเลือน ได้เลย
คุณมา เยี่ยมฉัน ตามเคย แม้ฉันจะเอ่ย
ห้ามปราม คุณก็ มิฟัง
อาทิตย์ หก พ.ค. คุณยัง ปราศรัยเสียงดัง
และเดิน แคล่วคล่อง เกินวัย
คุณพร่ำ พูดด้วย น้ำใจ ว่าคุณห่วงใย
ให้รักษา สุขภาพ สำคัญ

หวงอาลัย พนดุ๊ พนมยงค์

แค่เพียง ต่อมา สี่วัน ใครจะนึกฝัน
คุณต้อง เข้าโรง-พยาบาล
ราวกับ สวรรค์ บันดาล ให้คุณวายปราณ
ในวันเกิด ท่านผู้ คู่ชีวี
ตัวคุณ อาจจะ ยินดี ส่วนพวกเรานี้
ยากที่ จะทำใจ ง่ายดาย
แต่คุณ ทำงาน มากมาย เกินที่ชนอีกหลาย
จะสามารถ ทำได้ เทียมทัน
ฉะนั้นก็ ควรจะ ถึงวัน ให้คุณสุขสันต์
กับการ พักผ่อน เสียที
เมื่อต่าง คิดได้ เช่นนี้ ทุกคนก็มี
สติดับ โศกให้ น้อยลง
แต่ความ อาลัยรัก ยังคง ตราแนบที่ตรง
กลางหัว-ใจลึก ชั่วนิรันดร์

ฉลบชลัยย์ พลางกูร
พฤษภาคม ๒๕๕๐

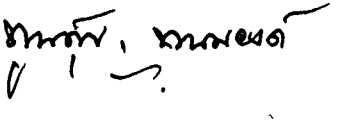

วันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๕๑
เมื่อครูฉลบฯ นำต้นฉบับบทความเรื่อง
"แด่ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
ผู้มีพระคุณล้นเหลือ" มามอบให้

"ฉันไม่ได้คิดว่าตัวเองมีความเข้มแข็งเป็นพิเศษ ถ้าคนอื่นๆ ต้องเจอเรื่องราวต่างๆ เหมือนฉันก็คงต้องอดทนและเข้มแข็งเหมือนกัน

นายปรีดีกับฉันยึดหลักธรรมที่ว่า ผลของการที่ก่อสร้างไว้ดีแล้วย่อมไม่สูญหาย เราพยายามทำความดี ความประพฤติปฏิบัติของเราแน่วแน่อยู่ในธรรมะของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เราจะไม่ประพฤติผิด เราไม่เอา เราไม่ทำ"

ภาพวาดโดย : หงษ์จร เสน่ห์งามเจริญ

๕

ธรรมานุสรณ์

พระนิพพาน คือความไม่มีอารมณ์

ธรรมะสูงสุดมีอยู่สองคำ อันที่จริงคือคำเดียวนั่นแหละ คือไม่มีอารมณ์ อย่ามีอารมณ์ อย่ามีอารมณ์แห่งผู้มา อย่ามีอารมณ์แห่งผู้ไป อย่ามีอารมณ์แห่งผู้อยู่ อย่ามีอารมณ์แห่งการจุติ อย่ามีอารมณ์แห่งการบังเกิด ห้าคำนี้สำคัญ ไม่มีการมา ไม่มีการไป ไม่มีการอยู่ ไม่มีการจุติ ไม่มีการอุบัติบังเกิด ก็ไม่มีปัญหา นั่นแหละ คือพระนิพพาน ความหมายของพระนิพพาน ไม่มีผู้ที่ทำอะไร ย่อมไม่มีปัญหา เป็นที่สิ้นสุดแห่งความทุกข์ เรียกว่าพระนิพพาน ถ้าพูดอย่างวิทยาศาสตร์คือ ไม่มีทั้ง Objective ไม่มีทั้ง Subjective นั่นคือพระนิพพาน แต่ภาษาไทยเราที่เป็นภาษาบาลี ไม่มีอารมณ์ ไม่มีอารมณ์แห่งการมา ไม่มีอารมณ์แห่งการไป ไม่มีอารมณ์แห่งการอยู่ ไม่มีอารมณ์แห่งการจุติ ไม่มีอารมณ์แห่งการเกิด นี่คือพระนิพพาน คือไม่มีความทุกข์ใดๆ เหลืออยู่ ไม่มีความทุกข์ใดๆ เหลืออยู่ พูดแล้วก็เหลือที่จะฟัง ไม่มา ไม่ไป ไม่อยู่ ไม่จุติ ไม่อุบัติ ไม่มีอารมณ์ ไม่มีอารมณ์อะไร จิตที่ไม่มีอารมณ์อะไร เขาเรียกว่าจิตว่าง ว่างจากอารมณ์ เมื่อไม่มีอารมณ์ก็ไม่มีความหมาย ไม่มีความหมายก็ไม่มีปัญหาอะไร ไม่มีปัญหาอะไรก็ไม่มีความทุกข์อะไร ตื่นขึ้นมาทำให้จิตไม่มีอารมณ์ เรียกว่าไม่มีอารมณ์มา ไม่มีอารมณ์ไป ไม่มีอารมณ์อยู่ ไม่มีอารมณ์จุติ ไม่มีอารมณ์อุบัติใหม่เกิดขึ้น คำของพระพุทธเจ้าตรัสไว้ดังนี้ มิใช่โลกนี้ มิใช่โลกอื่น มิใช่ระหว่างแห่งโลก เป็นอยู่ก็ไม่ใช่ ตายแล้วก็ไม่ใช่ ความ

หมายเป็นอย่างนี้ คือไม่มีความทุกข์ นั่นก็คือสิ้นสุด สิ้นสุด สิ้นสุด สิ้นสุด สิ้นสุดแห่งความทุกข์ ไม่มีความทุกข์เหลืออยู่ในใจ เรียกว่าไม่มีอารมณ์ พูดอีกอย่างหนึ่งก็พูดว่า สัมมัตตะ เป็นภาษาบาลีคือ มีความถูกต้อง ถูกต้อง ถูกต้อง ถูกต้อง กี่คำ กี่คำ กี่คำ ที่แท้คำสำคัญๆ ก็มีอยู่สิบคำ ถูกต้อง ถูกต้อง ถูกต้อง ถูกต้อง มีแต่ความถูกต้อง ก็ไม่มีปัญหา ไม่มีปัญหา มันก็ไม่มีความทุกข์ ความถูกต้องสิบคำคือ ถูกต้องทางความคิดเห็น ถูกต้องทางความปรารถนา ถูกต้องทางการพูดจา ถูกต้องทางการทำงาน ถูกต้องทางอาชีพ ถูกต้องทางพยายาม ถูกต้องทางมีสติสัมปชัญญะ ถูกต้องทางความมีสมาธิ ถูกต้องทางญาณะคือความรู้ ถูกต้องทางวิมุติคือหลุดพ้น

คำที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้มีสิบสัมมา ได้ยินได้ฟังกันอยู่บ่อยๆ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปโป สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว สัมมาวายาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ สัมมาญาณะ สัมมาวิมุติ สิบสัมมานี้เป็นที่รวบรวมแห่งคำสอนทั้งหมดทั้งสิ้น สัมมาสิบสัมมารวมกันหมดเป็นความถูกต้อง ความถูกต้อง ความถูกต้อง ความถูกต้อง ความถูกต้อง ไม่มีปัญหาใดๆ เหลืออยู่ ไม่มีความทุกข์ใดๆ เหลืออยู่ ทางเศรษฐกิจก็ถูกต้อง ทางการเมืองก็ถูกต้อง ทางการสังคมก็ถูกต้อง ทางการเคลื่อนไหวใดๆ ก็ถูกต้อง ถูกต้อง ถูกต้อง สิ่งสูงสุดกว่าสิ่งใดๆ คือความถูกต้อง สูงสุด สูงสุด ยิ่งกว่าพระเป็นเจ้าทั้งโลกรวมกัน พระเป็นเจ้าล้านๆ ล้านองค์ ก็ไม่สู้ความถูกต้องได้ พระเป็นเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลกไม่สู้ความถูกต้องได้ ความถูกต้องเหนือกว่า เหนือกว่า ความถูกต้องเป็นพระพุทธ เป็นพระธรรม เป็นพระสงฆ์ มีความถูกต้อง ถูกต้อง ถูกต้อง เมื่อถูกต้องแล้วก็อยู่เหนือความหมายใดๆ เรียกว่าเหนืออารมณ์ใดๆ

คำว่านิพพาน ในความหมายหนึ่งคือความถูกต้อง ในความหมายลึกๆ คือไม่มีอารมณ์ ไม่มีอารมณ์แห่งการมา แห่งการไป แห่งการอยู่ แห่งการจุติ แห่งการอุบัติบังเกิดใหม่ นี่ไม่มีอารมณ์ สามข้อสั้นๆ ก็ว่า ไม่อยู่ ไม่ตั้งอยู่ คือไม่อยู่ แล้วก็ไม่เป็นไป แล้วก็ไม่มีอารมณ์ ตื่นนอนขึ้นมาทำจิตให้ไม่มีอารมณ์ได้นี่ประเสริฐสูงสุด

ที่สุด ตื่นนอนเวลาไหนก็ตาม ไม่มีอารมณ์ได้ประเสริฐที่สุด จะไม่มีความทุกข์ใดๆ เหลืออยู่ได้ เพราะความไม่มีอารมณ์ ฝึกในข้อนี้ ตื่นนอนขึ้นมาทำจิตให้ไม่มีอารมณ์ใดๆ ไม่มีอารมณ์ใดๆ ไม่มีอารมณ์ใดๆ บวกหรือลบไม่มี object หรือ subject ก็ไม่มี คือไม่มีอารมณ์เป็นสิ่งที่ควรพยายามอย่างยิ่ง และเป็นสิ่งที่อยู่ในวิสัยที่พอจะทำได้ การทำจิตไม่ให้มีอารมณ์ใดๆ อยู่ในวิสัยที่พอจะทำได้ ถ้าทำได้เรียกว่าพระนิพพาน พระนิพพานแปลว่า ไม่มีอารมณ์ ไม่ใช่อารมณ์ ไม่เป็นอารมณ์ ไม่เป็นอารมณ์ ไม่เป็นอารมณ์ ไม่ได้ ไม่เสีย ไม่ถูกกระทำ ไม่มีการกระทำ คือมันไม่มีความหมายใดๆ ในการรู้สึกเงียบไปเป็นเฉยได้ นั่นคือความถูกต้อง ถูกต้อง ถูกต้อง การไม่มีความทุกข์เลย นั่นคือความถูกต้อง จิตไม่มีความทุกข์เลยนั่นคือความถูกต้อง เป็นพระพุทธ เป็นพระธรรม เป็นพระสงฆ์รวมกัน เมื่อจิตไม่มีอารมณ์ใดๆ มีแต่ความถูกต้อง ถูกต้อง ถูกต้อง ถูกต้อง มันก็มีเท่านี้

ธรรมะที่สูงสุดก็มีเพียงเท่านี้ สูงสุดอยู่ที่ไม่มีอารมณ์ใดๆ ไม่มีความหมายแห่งอารมณ์ใดๆ ไม่รัก ไม่โกรธ ไม่เกลียด ไม่ชัง ไม่ตื่นเต้น ไม่วิตกกังวล ไม่อาลัยอาวรณ์ ไม่อิจฉาริษยา ไม่หวง ไม่หึง จะแยกเป็นกี่สิบกี่ร้อย กี่พันก็ได้ แต่ว่ามันไม่มีอารมณ์เสียแล้ว มีแต่ความไม่ทุกข์ ไม่เป็นทุกข์ ไม่มีความทุกข์ ความทุกข์ไม่มีทั้งตั้งไม่เหลืออยู่ นี่คือที่สิ้นสุดแห่งความทุกข์ อายุมากแล้วก็หัดทำความไม่มีอารมณ์คำเดียว ทำความไม่มีอารมณ์ในที่ทุกแห่ง ทุกเวลา ทุกโอกาส ไม่มีอารมณ์ ไม่มีอารมณ์ มันสูงสุดกันเพียงเท่านี้ ธรรมะสูงสุดกันเพียงไม่มีอารมณ์ ไม่มีอารมณ์เป็นพระนิพพาน ถ้ายังมีอารมณ์นั่น อารมณ์นี่อยู่ ก็เต็มไปด้วยปัญหา เต็มไปด้วยความทุกข์ ท่านพูดไว้มันน่าอัศจรรย์ น่าอัศจรรย์ มันไม่ใช่ธาตุดิน มันไม่ใช่ธาตุน้ำ มันไม่ใช่ธาตุไฟ มันไม่ใช่ธาตุลม พระนิพพานมันไม่ใช่ธาตุอะไร ไม่มีความหมายแห่งความเป็นธาตุดิน ไม่มีความหมายแห่งความเป็นธาตุน้ำ ไม่มีความหมายแห่งความเป็นธาตุไฟ ไม่มีความหมายแห่งความเป็นธาตุลม ไม่ใช่อากาศ ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่ใช่วิญญาณอันไม่มีที่สิ้นสุด ไม่ใช่ความไม่มีอะไรอันไม่มีที่สิ้นสุด รู้สึกตัวก็ไม่ใช่ ไม่รู้สึกตัวก็ไม่ใช่ กระทั่ง

รู้สึกตัวก็ไม่ใช่ ไม่รู้สึกตัวก็ไม่ใช่ นั่นเป็นการสิ้นสุดแห่งอารมณ์ มิใช่โลกนี้ มิใช่โลกอื่น มิใช่ระหว่างแห่งโลกทั้งสอง มิใช่การมา มิใช่การไป มิใช่การหยุด มิใช่การจุติ มิใช่การอุบัติ และก็มิได้ตั้งอยู่ และก็มิได้เป็นไป แล้วก็มิใช่อารมณ์ นี่คำสรุปท้ายสามคำของพระนิพพานให้มันเหลือคำเดียว ไม่มีอารมณ์ ไม่มีอารมณ์ ไม่มีอารมณ์ จะรู้สึกว่าอะไร ว่าอย่างไร ว่าเท่าใด ว่าเมื่อไร ว่าเป็นอะไร คือไม่มีอารมณ์ก็หมดกัน หมดเกลี้ยง หมดไม่มีเหลือ หมดความทุกข์ไม่มีเหลือ เป็นพระนิพพาน หมดความทุกข์ไม่มีเหลือ เป็นที่พึ่งสูงสุด สูงสุดกว่าสิ่งใด คือไม่มีความทุกข์ เป็นที่พึ่งสูงสุดกว่าสิ่งใด ก็หมายถึงพระนิพพาน แต่ชื่อฟังแล้วมันน่ากลัว มันรู้สึกว่ายากเหลือวิสัย ที่จริงท่านทรงมุ่งหมายเพียงว่าไม่มีอารมณ์ ใครที่ไหน เมื่อไร เท่าใด อย่างไร ไม่มีอารมณ์ อาตมาสรุปความสั้นๆ ที่สุด นี่คือ ความถูกต้องสูงสุดกว่าสิ่งใด คือ ความถูกต้อง ถูกต้อง ถูกต้อง ขอให้มีความถูกต้อง มีความถูกต้อง ไม่มีปัญหาใดๆ เหลืออยู่ นี่คือพระนิพพาน นี่มันสูงสุดเพียงแค่พระนิพพาน ไม่มีปัญหาใดๆ เหลืออยู่

ขอให้ลองฝึก ลองฝึกเถอะ มันไม่ยาก มันไม่เหลือวิสัย มันไม่เกินไปหรอก ตื่นขึ้นมาทำจิตไม่ให้มีอารมณ์ใดๆ จิตไม่มีอารมณ์ใดๆ แก่ใคร ที่ไหน เมื่อไร เท่าไร อย่างไร ไม่มีอารมณ์ อนารัมมณัง แปลว่าไม่มีอารมณ์ รวมทั้งมิใช่อารมณ์ รวมทั้งไม่ใช่อารมณ์ ไม่มีอารมณ์ ไม่เป็นอารมณ์ มิใช่อารมณ์ คำสูงสุดเป็นคำเดียวคือไม่มีอารมณ์ เป็นพระนิพพานทั้งหมด เป็นความดับทุกข์สิ้นเชิงทั้งหมด เรื่องมันมีเท่านี้ เมื่อไม่มีความทุกข์โดยประการใด เมื่อใด ที่ไหน เมื่อใด ก็ใช้ได้ มันไม่มีความทุกข์ ขอให้ทำจิตให้เป็นดังนี้ จิตไม่มีอารมณ์ เป็น subject มีตัวตนก็ไม่ใช่ มี object ก็ไม่ใช่ ไม่มีทั้ง object และไม่มี subject ไม่มีทั้งการกระทำ ไม่มีผู้กระทำ และไม่มีผู้ถูกกระทำ คือไม่มีอารมณ์ ก็ไม่มีความทุกข์เหลือ ฟังดูก็คล้ายๆ ยากเหลือวิสัย แต่ว่าทำไปๆ ก็ค่อยๆ รู้จัก ค่อยๆ รู้จัก ความไม่มีอารมณ์ หรือไม่เป็นอารมณ์ หรือมิใช่อารมณ์ เราสอนธรรมะสูงสุดอย่างนี้ แม้แต่สอนพวกฝรั่งก็เหมือนกัน คือเรื่องความไม่มีอารมณ์เป็นคำสูงสุดของพระพุทธเจ้า อัปปติฏฐัง ไม่ได้ตั้ง

อยู่ อัปปวัตตัง มิได้เป็นไป อนารัมมณัง ไม่มีอารมณ์ สามคำนี้พอ คือไม่ใช่ตั้งอยู่ที่นี่และไม่ใช่เป็นไปที่ไหน และก็ไม่มีอารมณ์ใดๆ ว่าอะไร ว่าอย่างไร ว่าที่ไหน ว่าเมื่อไร ว่าเท่าไร ไม่มีอารมณ์ มันหมดเท่านี้ ความทุกข์สิ้นสุดไป ไม่มีความทุกข์เหลือคืออย่างนี้

ลองพยายามดู ตื่นขึ้นมาพยายามอย่าให้มีอารมณ์ ถ้ารู้สึกตัวขึ้นมา อย่าให้มีอารมณ์ อย่าให้มีอารมณ์ อย่าให้มีอารมณ์ สิ่งสูงสุด สูงสุด ของพระพุทธเจ้ามีเท่านี้ คือพระนิพพาน ไม่มีอารมณ์ ดูเหมือนยาก ยาก ยาก แต่จะค่อยๆ ทำได้ขึ้นมาเอง ค่อยๆ ทำได้โดยอัตโนมัติ โดยตนเอง ตื่นขึ้นมาไม่มีอารมณ์ ไม่มีอารมณ์ อารมณ์มันก็บอกได้หลายๆ อย่าง อารมณ์หยาบๆ อารมณ์ตื้นๆ คือความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ความตื่นเต้น ความวิตกกังวล ความอาลัยอาวรณ์ ความอิจฉาริษยา ความหวง ความหึง คืออารมณ์หยาบๆ ต่ำๆ อยู่อย่างไม่มีอารมณ์ใดๆ ไม่มีความหมายใดๆ ไม่มีการกระทำ ไม่มีผู้กระทำ ไม่มีผู้ถูกกระทำ ถ้าไม่มีอารมณ์ได้ก็หมดปัญหา สิ้นสุดแห่งปัญหา ไม่มีทางเกิดแห่งปัญหา ถ้ามีอารมณ์ก็มีปัญหาอยู่เรื่อย มันจะมีคำถามอยู่เรื่อยไป ถ้ามันมีอารมณ์ มีคำถามแบบ questionก็มีคำถามแบบ problem ก็มีอยู่เรื่อย จะต้องไม่มีทั้ง question ไม่มีทั้ง problem สันติภาพสูงสุดคือความถูกต้อง สูงสุดแค่พระนิพพาน คือไม่มีอารมณ์

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)

สัมโมทนียกถาของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) *เรื่อง พระนิพพานคือความไม่มีอารมณ์*
เนื่องในวันคล้ายวันเกิดของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ วันที่ ๒ มกราคม ๒๕๓๖
ณ สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

สรรพสิ่งมีเกิดมีดับเป็นธรรมดา

ไม่ว่าคนหรือสัตว์ พืช ทุกชนิด เมื่อเกิดแล้วก็เปลี่ยนไปทุกลมหายใจ เข้าออก ผลที่สุดก็แตกดับเป็นธรรมดา เราเห็นคนอื่นตายอย่าพูดว่า ไม่คิดเลยว่าจะตายคนพูดเช่นนั้น พูดด้วยความหวัง ควรพูดว่ามันเป็นเช่นนั้นเองและทุกคนก็ต้องตาย เมื่อรู้ว่าจะตาย ควรตายธรรมอยู่

เกิดมาทำไม อยู่เพื่ออะไร ควรรีบทำความดีก่อนตาย ตายแล้วทำไม่ได้ ควรจะไม่ประมาทในชีวิต บอกตนเองว่าเราก็จะตายเหมือนกัน รีบทำความดีก่อนตาย ชีวิตจะมีค่ามีราคาสมกับเกิดมาในโลก

พระพรหมมังคลาจารย์ (ปัญญานันทเถระ)

คำไว้อาลัยท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ของพระพรหมมังคลาจารย์ (ปัญญานันทเถระ)
เมื่อวันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๕๐ ณ สถาบันปรีดี พนมยงค์ ถนนสุขุมวิท ๕๕ (ซอยทองหล่อ)

อนุโมทนา

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ปรารภวันอายุมงคลครบ ๘๐ ปี ซึ่งจะบรรจบในวันที่ ๒ มกราคม ๒๕๓๕ นี้ ได้ถือเป็นโอกาสที่จะบำเพ็ญกุศลจริยาตามหลักคำสอน ในพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมประเพณีไทย

นอกเหนือจากการทำบุญเลี้ยงพระ ให้กำลังแก่พระสงฆ์ในการปฏิบัติศาสนกิจ และบำรุงพระพุทธศาสนาตามปกติแล้ว ท่านผู้หญิงได้แสดงความปรารถนาที่จะให้มีการเผยแพร่หลักธรรมเกี่ยวกับชีวิตประจำวัน เพื่อประโยชน์ในทางจริยศึกษาแก่เด็กและเยาวชน และสันติสุขของประชาชนทั่วไป จึงได้แจ้งกุศลฉันทะขอพิมพ์หนังสือ ***"ธรรมนูญชีวิต"*** เผยแพร่เป็นธรรมทาน โดยจะแจกมอบแก่ญาติมิตร สถานศึกษา และผู้สนใจทั่วๆ ไป นับว่าเป็นการส่งเสริมสัมมาทัศนะ เป็นเครื่องอุดหนุนสัมมาปฏิบัติ และส่งเสริมประโยชน์สุขที่แท้จริงแก่มหาชน ตามหลักแห่งธรรมมงคล ซึ่งเป็นธรรมวิธี

อาตมภาพขออนุโมทนาบุญเจตนา ของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ไว้ ณ โอกาสนี้ เป็นอย่างยิ่ง ขออำนาจบุญจริยาที่ได้บำเพ็ญด้วยธรรมทานนี้จงเป็นปัจจัยอภิบาลให้ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ พร้อมทั้งลูกหลานและญาติมิตรเจริญด้วยจตุรพิธพรชัย ร่มเย็นเป็นสุข รุ่งเรืองงอกงามในธรรม ตลอดกาลนาน

พระเทพเวที (ป. อ. ปยุตฺโต)

๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๓๔

"๗ รอบ พูนศุข พนมยงค์"

วันที่ ๒ มกราคม ๒๕๓๙ เป็นมงคลวารที่ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ จะมีอายุครบ ๘๔ ปี เต็ม ๗ รอบ ในโอกาสอันสำคัญนี้ ท่านผู้หญิงและบุตรหลานมีจิตศรัทธาจะบำเพ็ญบุญกิริยาตามหลักพระพุทธศาสนา รวมทั้งการบำเพ็ญธรรมทานที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ ว่าเป็นทานอันเลิศ และได้แจ้งกุศลฉันทะที่จะพิมพ์คำปราศรัย ชื่อ "Peace Through Freedom and Happiness" ที่อาตมภาพได้กล่าวในพิธีรับถวายรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ ที่สำนักงานใหญ่องค์การยูเนสโก กรุงปารีส พร้อมทั้งคำแปล โดยที่ท่านผู้หญิงเห็นว่าเหมาะและสอดคล้องกับวาระครบรอบ ๕๐ ปีของวันสันติภาพไทย เมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๓๘ อาตมภาพขออนุโมทนาบุญเจตนาของท่านผู้หญิงและบุตรหลานในการบำเพ็ญธรรมทานกุศลจริยาครั้งนี้

มงคลวารคล้ายวันเกิดครบ ๘๔ ปีนี้ นับว่ามีความสำคัญเป็นพิเศษ นอกจากเป็นวาระที่มีอายุเต็มอีกรอบหนึ่งแล้ว ยังเป็นรอบใหญ่ซึ่งแสดงถึงความเป็นผู้ที่ได้มีอายุยาวนานล่วงกาลผ่านวัย พบเห็นสะสมประสบการณ์มามาก โดยเฉพาะประสบการณ์ชีวิตของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์นั้น เป็นส่วนสำคัญอยู่ในประวัติศาสตร์ตอนหนึ่งแห่งกิจการบ้านเมืองของประเทศไทย ซึ่งมีความหมายหลายอย่าง ไม่ว่าจะในแง่ที่

ท่านผู้หญิงได้ร่วมอยู่ ร่วมรู้เห็นเหตุการณ์ในครั้งนั้นก็ตาม ในแง่ที่ได้คิดพูดหรือทำการใดๆ ที่มีผลต่อผู้อื่นที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ก็ตาม หรือในแง่ที่เป็นผู้ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นเป็นไปในช่วงเวลานั้นก็ตาม

ประวัติศาสตร์ หมายถึงความรู้เรื่องราวเกี่ยวกับความเป็นไปของชีวิตและสังคมของมนุษย์ แต่ถ้าจะให้ได้ความหมายที่มีสาระยิ่งขึ้น อาจแปลว่า เรื่องราวที่ทำให้เข้าใจถึงความเป็นไปของชีวิตและสังคมของมนุษย์ เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ ไม่ใช่เป็นเพียงสำหรับให้รู้ว่าอะไรได้เกิดขึ้นเท่านั้น แต่เป็นสื่อหรือเป็นจุดกำหนดให้เราศึกษาสืบค้นและรู้เข้าใจโยงไปถึงเหตุการณ์อื่นๆ ตลอดจนสภาพชีวิตและสังคมในยุคสมัยหรือครั้งคราวนั้นทั้งหมด ว่าทำไมเหตุการณ์นั้นจึงเกิดขึ้น แนวความคิดหรือค่านิยมอะไรของสังคม และสภาพจิตหรือแรงจูงใจอะไรของบุคคลใด มีอิทธิพลต่อการเกิดขึ้นของเหตุการณ์นั้น เหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นได้ในสภาพแวดล้อมอย่างไร ในทางรูปธรรมก็ดี นามธรรมก็ดี เหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นแล้วมีผลสืบเนื่องให้เกิดความเป็นไปต่อไปอย่างไร ส่งผลกระทบต่อชีวิตจิตใจของผู้คนทั้งหลายอย่างไร คนที่ประสบสถานการณ์นั้นนำตนผ่านพ้นหรือไม่ผ่านพ้นมาได้อย่างไร มีคติอะไรสำหรับคนในอนาคตที่จะได้จากความรู้เรื่องในอดีตนั้นดังนี้เป็นต้น

ถ้ามองประวัติศาสตร์ด้วยความเข้าใจความหมายอย่างนี้ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ มิใช่เป็นเพียงบุคคลหนึ่งที่มีชื่อผ่านเข้ามาในประวัติศาสตร์ในฐานะเป็นภริยาของท่านรัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์เท่านั้น แต่ชีวิตของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เป็นประวัติศาสตร์ส่วนหนึ่งด้วยทีเดียว อย่างน้อย ในกระแสแห่งความผันผวนปรวนแปรของเหตุการณ์บ้านเมือง ที่ชีวิตของท่านผู้หญิงพูนศุข ถูกกระทบกระแทกอย่างหนักหน่วงรุนแรงครั้งแล้วครั้งเล่า ตลอดช่วงเวลายาวนาน ท่านผู้หญิงรู้เห็น รู้สึก มองสถานการณ์และเหตุการณ์

เหล่านั้นอย่างไร รวมทั้งนำชีวิตและบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะครอบครัวลุล่วงผ่านพ้นมาได้อย่างไร ก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาอย่างมาก

มงคลวารแห่งวันคล้ายวันเกิดที่เวียนมา ถือกันว่าเป็นโอกาสอันผู้ปรารถนาดีจะตั้งจิตอำนวยพรแก่ท่านเจ้าของวันเกิด แต่สำหรับท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์นั้น กล่าวได้ว่าหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ท่านผู้หญิงได้ยึดถือปฏิบัติมา จะเป็นคติธรรมแห่งการตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ที่ถือตามคำสอนของบุพการีของท่านก็ดี หรือพุทธภาษิตว่า "ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจาริ" ที่แปลว่า ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรมก็ดี เป็นพรที่อำนวยผลแก่ท่านผู้หญิง อันนำท่านผ่านล่วงคลื่นลมร้ายแห่งชีวิตมาได้ จนลุถึงช่วงเวลาแห่งชีวิตที่เรียบรื่นสงบสุขในบัดนี้ เป็นพรที่สัมฤทธิ์ผลเป็นจริงแล้ว ควรแก่ความปีติปลาบปลื้มใจ

ชาวพุทธย่อมรู้ตระหนักในความจริงว่า เป็นธรรมดาของชีวิตเมื่อดำเนินไป ย่อมประสบโลกธรรมทั้งหลาย คือความเปลี่ยนแปลงผันผวนปรวนแปรต่างๆ ทั้งในทางร้ายและดี ทั้งที่น่าปรารถนาและไม่น่าปรารถนา คือลาภ เสื่อมลาภ ยศ เสื่อมยศ สรรเสริญ นินทา สุข และทุกข์ แต่สำหรับท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์นั้น โลกธรรม ที่ท่านประสบ ถือได้ว่าเป็นระดับพิเศษ มีความพลิกผันรวดเร็วและรุนแรง ทั้งมีฝ่ายที่ไม่น่าปรารถนารุมระดมอยู่ยืดเยื้อยาวนาน บัดนี้ ท่านผู้หญิงได้นำทั้งชีวิตของท่านเอง และพาครอบครัวร่วมกันฟันฝ่าอุปสรรคผ่านพ้นโลกธรรมฝ่ายร้ายมาได้ โดยยังสามารถดำรงอยู่ในธรรม ความเข้มแข็งอดทน สติปัญญาและความดีงาม ความสามารถ ที่ทำให้นำชีวิตผ่านพ้นโลกธรรมส่วนร้ายมาได้ นี้คือบทพิสูจน์แห่งชีวิตที่งดงาม ซึ่งเป็นพลังอำนาจที่จะอำนวยอานิสงส์นำชีวิตให้บรรลุความสุขสดใสยิ่งขึ้นไป เป็นมงคลอันอุดมอนุวรรตตามพระพุทธภาษิตว่า

ผุฏฺฐสฺส โลกธมฺเมหิ จิตฺตํ ยสฺส น กมฺปติ
อโสกํ วิรชํ เขมํ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ

"ผู้ใดถูกโลกธรรมทั้งหลายกระทบแล้ว จิตไม่หวั่นไหว ไร้โศก ปราศสิ่งหมองมัว ปลอดโปร่งอยู่ได้ นี่คือมงคลอันสูงสุด"

ขออนุโมทนาธรรมทานบุญกิริยาที่ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ พร้อมทั้งบุตรหลานได้บำเพ็ญเนื่องในมงคลวารอายุครบ ๘๔ ปีครั้งนี้ ขอคุณพระศรีรัตนตรัย อันแสดงออกในธรรมที่ประพฤติปฏิบัติด้วยความมั่นในใจ จงอำนวยผลให้ท่านผู้หญิง และบุตรหลานญาติมิตร เจริญด้วยจตุรพิธพรชัย ไร้โรค ไร้โศก พรั่งพร้อมด้วยสิริสุขสวัสดิ์ ลุถึงสันติทั้งภายนอกและภายใน ร่มเย็นผ่องใส ตลอดกาลทุกเมื่อ

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

อนุโมทนา จากหนังสือ "๗ รอบ พูนศุข พนมยงค์" ๒ มกราคม ๒๕๓๙

อนุโมทนา

กาลเวลาผ่านมา ในความรู้สึกว่ารวดเร็วมาก นับจากวันที่ ๒ มกราคม ๒๕๓๙ ที่ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ มีอายุครบ ๘๔ ปี เต็ม ๗ รอบ ถึงวันที่ ๒ มกราคม ๒๕๔๕ ที่ใกล้เข้ามาบัดนี้ รอบปีก็จะล่วงไปอีก ๖ วาระ และท่านผู้หญิงก็จะมีอายุพ้นทศกะที่ ๘ ขึ้นมาเต็มทศกะที่ ๙ คือครบ ๙๐ ปี อันนับว่าเป็นมงคลวารสำคัญมากอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งบุตร ธิดา หลานเหลน และผู้ที่เคารพรักนับถือ จะได้แสดงน้ำใจกตัญญูและมุทิตาเป็นการพิเศษอีกวาระหนึ่ง ทั้งนี้รวมทั้งการพิมพ์หนังสือที่ระลึก *"๑๐๑ ปีปรีดี - ๙๐ ปีพูนศุข"* ที่จะเป็นหลักฐานแห่งความมีน้ำใจและรักษาความทรงจำไว้ได้ยืนนาน

สำหรับท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ กาลเวลายาวนานแห่งชีวิตที่ผ่านโลกธรรมทั้งหลายมากมายมาได้ด้วยดี นอกจากพิสูจน์ความเข้มแข็งมั่นคงแห่งชีวิตจิตใจของท่านผู้หญิงแล้ว ก็ย่อมกลายเป็นทุนทางธรรมที่เป็นมงคลแห่งชีวิตของท่านผู้หญิงสืบไป

ในขณะเดียวกัน สำหรับบุตร ธิดา หลานเหลน และบุคคลแวดล้อม ท่านผู้ใหญ่ที่ตนเคารพรักยิ่งมีชีวิตอยู่ยืนนาน ก็ย่อมเป็นหลักที่อาศัยให้ความอบอุ่น และเป็นศูนย์รวมที่ประสานจิตใจให้รู้สึกใกล้ชิดสนิทสนมกันและสมานสามัคคี

ณ มงคลวารสำคัญ ๒ มกราคม ๒๕๔๕ อันเป็นวาระมีอายุครบ ๙๐ ปีนี้ ขอคุณพระศรีรัตนตรัย และกุศลจริยา ที่ท่านผู้หญิงและบุตรหลานได้บำเพ็ญ จงเป็นพลวปัจจัยอภิบาลให้ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ พร้อมทั้งบุตรหลาน ญาติมิตร เจริญด้วยจตุรพิธพรชัย สมบูรณ์ด้วยสุขภาพกาย มีจิตใจเอิบอิ่ม สดชื่น ผ่องใส งอกงามในธรรมและความสุขทุกเมื่อ

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

๒๑ กันยายน ๒๕๔๔

อนุโมทนา จากหนังสือ "๑๐๑ ปี ปรีดี - ๙๐ ปี พูนศุข พนมยงค์" ๒ มกราคม ๒๕๔๕

ธรรมาลัย
ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ [หนึ่ง]

จริญพร สาธุชนทุกท่าน ผู้มาร่วมประชุมในพิธีไว้อาลัยท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ในวาระที่ท่านล่วงลับจากไป อันเป็นการแสดงน้ำใจในวาระสำคัญ ซึ่งถือกันว่า เป็นวาระสุดท้ายของชีวิต

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ได้ล่วงลับจากไปเมื่อคืนวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ย่างขึ้นวันที่ ๑๒ พฤษภาคม ถือได้ว่าท่านล่วงลับไปในวันเกิดของท่านรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ผู้เป็นสามีของท่าน ซึ่งคงเป็นวันเกิดที่ท่านรัฐบุรุษอาวุโสอายุครบ ๑๐๖ หรือ ๑๐๗ ปี

อนึ่ง เวลาที่ท่านจากไปนั้นว่าเป็นตีสอง ซึ่งเป็นเวลาที่ตามปกติท่านลุกขึ้นทำงาน หรือเป็นเวลาตื่นนอนประจำวัน อันเป็นกิจวัตรสืบมา

เวลาอย่างนี้เท่ากับเป็นเครื่องกำหนดหมาย อย่างน้อยก็ทำให้จำง่าย

การที่ท่านผู้หญิงล่วงลับจากไปนี้ เป็นเหตุการณ์ใหญ่ มิใช่เฉพาะส่วนตัวหรือส่วนครอบครัวของท่านเท่านั้น แต่เป็นเหตุการณ์สำคัญของสังคมประเทศชาติ เพราะเนื่องด้วยฐานะของท่านที่ได้ดำรงมาในอดีตกาล

[หนึ่ง] ธรรมกถา ของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) สำหรับพิธีไว้อาลัยท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ณ สถาบันปรีดี พนมยงค์ ในวันที่ ๒๐ พ.ค. ๒๕๕๐ (เนื่องจากองค์แสดงอาพาธ จึงถ่ายวีดิทัศน์ล่วงหน้า ที่วัดญาณเวศกวัน เมื่อ ๑๖ พ.ค. ๒๕๕๐)

ยาวไกล อันเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์ของประเทศชาติไทยนี้

แม้เมื่อมองในวงแคบ การที่บุคคลซึ่งเป็นที่เคารพรักจากไป ย่อมเป็นเหตุให้ผู้ที่อยู่ใกล้ชิด โดยเฉพาะบุคคลในครอบครัว ลูกหลาน มีความเศร้าโศกอาลัยเป็นอย่างมาก

ยิ่งท่านเป็นผู้ใหญ่ที่นับว่ามีสุขภาพดี แม้จะมีอายุถึง ๙๕ ปี ใกล้จะครบ ๙๖ ปีบริบูรณ์แล้ว ก็ยังแข็งแรงอยู่ การที่ท่านจากไปในภาวะที่มีสุขภาพดีอย่างนี้ ถือว่าเป็นการจากไปที่ค่อนข้างฉับพลันทันที คนที่อยู่ใกล้ชิดหลายคนจึงอาจจะทำใจได้ยาก

ยิ่งมองกว้างออกไปว่า ท่านได้ดำรงชีวิตมายาวนาน และในชีวิตที่ยืนยาวนั้น ก็ได้มีสถานะสำคัญเกี่ยวกับสังคมประเทศชาติ กับทั้งได้มีความสัมพันธ์กับผู้คนมากมายกว้างขวาง ได้ทำความดีบำเพ็ญประโยชน์ไว้มาก การล่วงลับจากไปของท่านผู้เช่นนี้ ก็ยิ่งก่อให้เกิดความเศร้าโศกเสียใจแก่คนมากมายกว้างออกไป เราจึงมาประกอบพิธีไว้อาลัยนี้ขึ้น

๑
ไว้อาลัย

ไว้อาลัย ด้วยเก็บคงค้างไว้ในใจ

ในทางพระศาสนานั้น การทำพิธีเช่นนี้ ถือว่าเป็นการทำบุญอุทิศผู้ล่วงลับอย่างหนึ่ง และในบรรดาวัตถุประสงค์ของการทำบุญเพื่อผู้ล่วงลับนั้น ซึ่งกล่าวไว้ว่ามี ๕ ประการ การทำพิธีไว้อาลัยนี้ จัดว่าตรงกับข้อที่ ๓ คือข้อที่ว่า "บูชาท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว" ซึ่งเป็นเรื่องที่มีความหมายอันน่าศึกษา

หอหอาลัย พนดุ พนมยงค์

อย่างไรก็ตาม ในที่เฉพาะหน้าบัดนี้ ต้องถือว่าเป็นความมีน้ำใจดีงามของท่านผู้มาร่วมประชุม ที่ได้มาแสดงออกซึ่งความระลึกถึง อย่างที่เราเรียกเป็นพิเศษในที่นี้ว่า "ไว้อาลัย"

คำว่า "ไว้อาลัย" นี้ มีความหมายที่น่าสังเกต ซึ่งเราทั้งหลาย เมื่อมาทำพิธีไว้อาลัย น่าจะมาทำความเข้าใจให้ชัดเจน

ถ้ามองตามความหมายที่เข้าใจกันตามพจนานุกรม "ไว้อาลัย" ก็เป็นเรื่องของการแสดงความระลึกถึงด้วยความเสียดาย แต่ซ้อนอยู่ภายในหรือลึกลงไป ยังมีนัยที่พึงเข้าใจเพิ่มมากกว่านั้น

จึงขอพูดถึงความหมายของคำว่า "อาลัย" เล็กน้อย

อาลัย นี้ พจนานุกรมของเราในภาษาไทยย่อมให้ความหมายไปตามที่เราใช้กัน ดังที่ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ แสดงไว้ว่ามีความหมาย ๒ อย่าง (ฉบับ พ.ศ. ๒๕๔๒ ก็ให้ความหมายอย่างเดียวกัน)

ความหมายที่ ๑ *อาลัย* แปลว่า "ห่วงใย พัวพัน ระลึกถึงด้วยความเสียดาย" เหมือนอย่างในบัดนี้ ณ ที่นี้ เรามาทำพิธีไว้อาลัย ก็คือเป็นการมาแสดงออกซึ่งความระลึกถึงด้วยความเสียดาย

ต่อไป ความหมายที่ ๒ *อาลัย* นั้น แปลว่า "ที่อยู่ ที่พัก" เช่น ในคำว่า ชลาลัย ซึ่งแปลว่า "ที่อยู่แห่งน้ำ" ได้แก่ แม่น้ำ และทะเล เป็นต้น หรือ หิมาลัย "ที่อยู่แห่งหิมะ" คือภูเขาอันเป็นแดนที่อยู่ของหิมะ

ที่ว่ามานี้เป็นความหมายตามที่ได้นำมาใช้ในภาษาไทย แต่ถ้ามองลึกลงไป แท้จริงนั้น ความหมายทั้งสองนี้ก็อันเดียวกัน

จะสังเกตเห็นว่า ความหมายหนึ่ง เป็นความหมายทางนามธรรม อีกความหมายหนึ่ง เป็นความหมายทางรูปธรรม

อาลัย ที่แปลว่า "ห่วงใย พัวพัน ระลึกถึงด้วยความเสียดาย" นั้น เป็นความหมายทางนามธรรม หรือทางจิตใจ

ส่วนที่แปลว่า "ที่อยู่ ที่พัก" เป็นความหมายทางรูปธรรมชัดเจน

แต่ความหมายสองอย่างนี้ ที่จริงโยงถึงกัน เป็นเรื่องเดียวกัน

โดยทั่วไปนั้น ความหมายทางนามธรรม โดยเฉพาะในทางธรรม มักสืบเนื่องหรือโยงต่อมาจากความหมายทางรูปธรรม คือ เป็นความหมายทางรูปธรรมก่อนแล้ว ต่อมาก็มีการใช้เชิงเทียบเคียงเพื่อสื่อนัยทางนามธรรม ใช้ไปใช้มา กาลเวลาผ่านไป ก็เกิดมีความหมายทางนามธรรมเพิ่มขึ้นมา

สำหรับคำว่า ***อาลัย*** นี้ ความหมายทางรูปธรรมก็ดังที่ได้กล่าวแล้วเมื่อกี้นี้ว่า "ที่อยู่ ที่พัก" ซึ่งถ้าแปลให้กว้างออกไปอย่างภาษาพระ ก็บอกว่า อาลัย ก็คือ ที่ติด ที่ข้อง ที่ขัง ที่ค้าง ที่พัก ที่อยู่ ที่อาศัย และในที่สุดก็คือแหล่งนั่นเอง ที่อยู่ที่อาศัยของน้ำ ก็เป็นแหล่งน้ำ ที่อยู่อาศัยของหิมะ ก็เป็นแหล่งหิมะ หรือแดนหิมะ

ทีนี้ ความหมายทางรูปธรรมที่ว่านั้น พอโยงมาที่จิตใจ ก็เกิดมีนัยเทียบเคียงทางนามธรรมขึ้นมา กล่าวคือ เวลาเรามีอะไรติดค้างอยู่ในใจ ก็กลายเป็นอาลัยขึ้นมา คือ สิ่งนั้นหรือเรื่องนั้นค้างอยู่ในใจของเรา เพราะมีความรักความใฝ่หาหรือความปรารถนาเหนี่ยวรั้งหรือเกาะเกี่ยวยึดไว้ ใจของเราก็เลยกลายเป็นที่ค้างที่ขังหรือที่พักอยู่ ของสิ่งนั้นเรื่องนั้น ตลอดจนบุคคลนั้น ที่เรารักใครใฝ่หาปรารถนา ดังที่เราอาลัยถึงท่านผู้จากไปอยู่ในขณะนี้

จะเห็นว่า ในที่สุด ความหมายทั้งทางรูปธรรมและทางนามธรรม ก็โยงถึงกันเป็นอันเดียว กล่าวคือ ที่อยู่ ที่อาศัย ที่ขัง ที่ค้าง ที่ติด ที่ข้อง หรือแหล่ง อะไรต่างๆ เหล่านี้ เมื่อนำมาใช้ในทางนามธรรม ก็กลายเป็นสื่อความหมายว่า สิ่งนั้น บุคคลนั้น ยังค้างอยู่ในใจของเรา และเรายังระลึกถึงด้วยความรักใคร่ห่วงใยใฝ่หา

หรือด้วยความอยากความปรารถนาอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น อยากให้ท่านอยู่ต่อไป หรือยังคงอยู่ เป็นต้น นั่นคือกลายเป็นความอาลัยของจิตใจ

เราไว้อาลัยท่านผู้ใด ก็คือเก็บท่านผู้นั้นค้างเอาไว้ ให้พักอยู่ในใจของเรา

ไว้อาลัย ด้วยเก็บรักษาให้คงคุณค่าอยู่ต่อไป

รวมความว่า ***อาลัย*** ในแง่ว่าระลึกถึงด้วยความเสียดายนี้ เป็นความหมายที่ใช้กันทั่วไป เป็นความหมายพื้นๆ

แต่เราน่าจะมองต่อไปว่า มีทางไหมที่จะทำให้การไว้อาลัยมีความหมายที่สื่อคุณค่ามากขึ้นไปกว่านี้ มิฉะนั้น พิธีไว้อาลัยก็จะเป็นเพียงการมาพบกัน และแสดงความคิดถึง ระลึกถึงท่านผู้ล่วงลับ แล้วก็แยกจากและเงียบหายกันไป

ในเมื่อ *อาลัย* นั้น เป็นที่อยู่ ที่ค้าง ที่พัก เราก็สามารถใช้อาลัยในความหมายที่จริงจังและยั่งยืนกว่าที่กล่าวมาแล้วด้วย

ในภาษาพระ จะเห็นว่า ***อาลัย*** มีถ้อยคำทางรูปธรรมใช้มากมาย นอกจาก *ชลาลัย* และ*หิมาลัย* ที่ว่าเมื่อกี้ เราก็เคยได้ยิน เทวาลัย คือที่อยู่ของเทวดา

ใกล้ตัวกว่านั้นก็มี *ชนาลัย* ได้แก่ที่พักที่มาชุมนุมของผู้คน ดังที่สถานที่นี้ คือสถาบันปรีดี พนมยงค์ กลายเป็นชนาลัย คือเป็นที่มาประชุม มารวมกัน มาพักอยู่ด้วยกันของเหล่าสาธุชน ในขณะนี้

นอกจากนั้นก็ยังมี *สามเณราลัย* คือ ที่อยู่ของสามเณร และ สมณาลัย คือ ที่อยู่ของสมณะ วชิราลัย คือ แหล่งแห่งเพชร รัตนาลัย คือ แหล่งแห่งรัตนะ ฯลฯ

หันไปดูทางนามธรรม ก็มีตัวอย่างไม่น้อย เช่น *วิทยาลัย* แปลว่า ที่อยู่ของวิชาความรู้ *คุณาลัย* ที่อยู่ของคุณธรรม หรือคุณงามความดี และ *ธรรมาลัย* คือแดนที่อยู่ที่อาศัยของธรรม หรือแหล่งธรรม

อย่างที่กล่าวแล้ว การทำพิธีไว้อาลัยครั้งนี้ เราคงจะไม่ยอมให้เป็นเพียงการระลึกถึงด้วยความเสียดายแล้วก็จากกันและเลือนลับหายหมดไป แต่เราควรจะก้าวต่อสู่อาลัยในความหมายที่สูงขึ้นไป ด้วยการจัดให้เกิดมีอาลัยขึ้นมา เป็นที่พักอาศัยที่คงค้างอยู่ของสิ่งที่ดีงามมีคุณค่าปรากฏสืบต่อไป

นั้นก็คือว่า ท่านผู้ล่วงลับไป คือ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ได้มีประสบการณ์ในชีวิตถึงขั้นที่ว่าความเป็นมาเป็นไปในชีวิตของท่านนี้ ถือได้ว่าเป็นประวัติศาสตร์ส่วนหนึ่งของประเทศไทย และเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงสภาพของสังคมนี้ในยุคสมัยของท่าน เราก็มาทำประสบการณ์ของท่านไว้ให้เป็นอาลัย โดยจัดที่อยู่ ที่พัก หรือที่เก็บรักษาประสบการณ์ อันเป็นประวัติของท่านไว้

แม้เพียงว่า เราเก็บประสบการณ์ของท่านไว้ในความทรงจำของเรา ก็เป็นอาลัยขั้นหนึ่งแล้ว แต่เราคงจะมีวิธีจัดดำเนินการทางรูปธรรมที่เก็บรักษาไว้ได้ดียิ่งกว่านั้น

นอกจากประสบการณ์ที่เป็นประวัติความเป็นไปในชีวิตแล้ว ก็คือคุณธรรมความดีที่ท่านได้บำเพ็ญไว้ เราก็ใช้อาลัยนี้มาเป็นที่เก็บที่รักษาด้วยเช่นเดียวกัน เพื่อให้คงปรากฏอยู่ในระยะยาวสืบต่อไป

อาลัย ที่ว่าเป็นการเก็บรักษาเรื่องของท่านผู้ล่วงลับแล้วนั้นไว้ ไม่ว่าจะเป็นประวัติ เป็นประสบการณ์ หรือเป็นคุณธรรมความดีของท่าน ก็ตาม มีความหมายมิใช่เพียงเพื่อการระลึกถึงท่านผู้ล่วงลับเท่านั้น แต่จุดหมายที่แท้ ก็มุ่งเพื่อประโยชน์แก่สังคมนั่นเอง

ทั้งนี้หมายความว่า เราเก็บอาลัยไว้ เพื่อเป็นแหล่งที่ศึกษาหาความรู้ เช่น ในเชิงประวัติศาสตร์ และเพื่อให้เป็นแบบอย่าง เช่น ในทางคุณธรรมความดี เป็นต้น

เมื่อทำอย่างนี้ก็จะเกิดเป็นอาลัยขึ้นมา ซึ่งจะมีความหมายที่แท้จริง อันเป็นการไว้อาลัยในความหมายขั้นที่สองซึ่งซ้อนลึกเข้าไป

การ "ไว้อาลัย" ที่เราพูดกันตามนิยมนั้น แท้จริงแล้วหาได้ "ไว้" ไม่ คือแสดงออกมาว่าอาลัยแล้ว ก็จบและหายไปเลย

แต่ "ไว้อาลัย" แบบที่สองนี้ ยังคง "ไว้" หรือรักษา "ไว้" และยังอยู่เพื่อประโยชน์แก่สังคมและคนรุ่นหลังต่อไป

เพราะฉะนั้น ถ้าประสงค์จะ "ไว้อาลัย" ให้จริงแท้ จึงน่าจะปฏิบัติให้ถูกต้องตามความหมายที่สองอย่างที่กล่าวทีหลังนี้

ไว้อาลัย ด้วยเก็บธรรมไว้ให้หมู่ชนบูชา

ถ้าเราปฏิบัติในการ "ไว้อาลัย" ตามความหมายอย่างที่สอง ก็จะเป็นการปฏิบัติที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ในทางธรรม

ทั้งนี้เพราะว่า ความอาลัยที่ระลึกถึงกันด้วยความเสียดายนั้น แม้จะเป็นเรื่องของคุณธรรมความดีที่แสดงถึงความเคารพรัก แต่ในแง่หนึ่งก็เป็นความเศร้าโศกเสียใจ ซึ่งทางพระย่อมจะสอนให้เรารู้จักทำใจ เพื่อแก้ไขให้คลายโศกหายเศร้า โดยให้ระลึกถึงธรรมดาของชีวิต ดังเช่นพุทธภาษิตว่า มรณนฺตำ หิ ชีวิตำ แปลว่า ชีวิตมีความตายเป็นที่สุด ซึ่งเป็นภาษิตที่แสดงความจริงอย่างง่ายที่สุด

ยังมีพุทธภาษิตที่เป็นคำตรัสยาวและกล่าวคติกว้างขวางกว่านี้อีกมากมาย แต่รวมความก็คือ สอนให้เรารู้เท่าทันคติแห่งธรรมดา ซึ่งเป็นกฎธรรมชาติอันแน่นอน ได้แก่ความเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ที่เป็น

เรื่องของความเปลี่ยนแปลงและเป็นไปตามเหตุปัจจัย อันเราไม่อาจจะให้เป็นไปตามความปรารถนาของตนได้ แต่จะต้องรู้เท่าทัน และปฏิบัติการด้วยปัญญาที่เข้าถึงเหตุปัจจัยนั้น

เพราะฉะนั้น จึงเป็นธรรมดาตามคติแห่งธรรมว่า การไว้อาลัยในความหมายขั้นที่หนึ่ง ซึ่งเป็นการระลึกถึงด้วยความเสียดายนั้น ควรต้องให้จบสิ้นลง เพราะเป็นเรื่องของอารมณ์ความรู้สึกที่ระคนด้วยความโศกเศร้าเสียใจ มีความหดหู่สลดแห้งมัวหมอง ซึ่งจะต้องระงับเสียด้วยการยอมรับความจริง และเข้าถึงธรรมที่จะนำใจให้สงบผ่องใสเป็นกุศลต่อไป

แต่เมื่อการไว้อาลัยในความหมายขั้นที่หนึ่งจบไป เรามิใช่สิ้นสุดแค่นั้น หากพากันก้าวต่อขึ้นสู่ความหมายขั้นที่สอง อันเป็นขั้นแห่งปัญญา และขึ้นมาถึงธรรมอย่างแท้จริง เริ่มแต่พิจารณ์คำนึงในทางกุศลว่า จะทำอย่างไรให้การทำพิธีไว้อาลัยนี้เกิดมีผลเป็นประโยชน์สืบไป คือก้าวไปสู่การไว้อาลัยในระดับที่สองอย่างที่กล่าวแล้ว เพื่อให้เป็นการ "ไว้อาลัย" หรือ "อาลัยไว้" อย่างแท้จริง

การไว้อาลัยในความหมายขั้นที่สอง ที่ว่าเรามาจัดทำดำเนินการให้ประสบการณ์หรือประวัติ และคุณธรรมความดีที่ท่านบำเพ็ญไว้ คงปรากฏอยู่เพื่อเป็นประโยชน์แก่สังคม และแก่คนรุ่นหลังสืบต่อไป ความหมายอย่างนี้แหละที่ได้กล่าวไว้แต่ต้นแล้วว่า มาบรรจบหรือสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ประการที่ ๓ ในการทำบุญอุทิศแด่ท่านผู้ล่วงลับ คือการบูชาท่านผู้วายชนม์

บูชา นั้นแปลว่า ยกย่อง เชิดชู ตลอดจนว่า มองเห็นคุณค่า ชื่นชม แล้วนิยม อยากยึดถือตาม หรือนำเอามาเป็นแบบอย่าง

บูชานี้ เป็นคำที่สำคัญมาก แต่เรามักจะใช้ในความหมายที่แคบเกินไป โดยยกขึ้นจำกัดไว้ในความหมายที่สูง คล้ายว่านำขึ้นหิ้งหรือตั้งบนแท่น แล้วก็กราบไหว้บูชา ความหมายเช่นนั้นอาจถือได้ว่าเป็นการใช้เชิง

หอสมุดกลาง พุทธปี พุทธมงคล

สัญลักษณ์

ทว่าในภาษาพระ ***บูชา*** มิใช่มีความหมายจำกัดเพียงเท่านั้น แต่แปลได้ง่ายๆ ว่า ยกย่อง เชิดชู นั่นเอง และใช้แม้แต่ในความหมายสามัญในชีวิตประจำวัน

มีตัวอย่างในตำราภาษาบาลีว่า ชายผู้หนึ่งเป็นคนยากจนเข็ญใจ แต่กลายเป็นคนมั่งมี ได้ครอบครองโภคทรัพย์มากมาย เรื่องลงท้ายว่า พระราชา "บูชา" บุรุษนั้น ด้วยตำแหน่งเศรษฐี[สอง] ในกรณีนี้ ก็เป็นที่แจ้งชัดว่า คำว่าบูชา ก็คือ ยกย่อง เชิดชู นั้นเอง

บุคคลใดก็ตาม ที่ทำสิ่งดีงามเป็นประโยชน์ไว้ ก็ควรได้รับการยกย่องเชิดชู ที่เรียกว่าบูชา

อย่างไรก็ตาม จะต้องมองให้ลึกลงไปอีกว่า ***บูชา*** มีความหมายมิใช่เฉพาะว่าจะบูชายกย่องบุคคลนั้น แต่แท้จริงแล้ว เมื่อจับให้ถึงสาระ การที่เราบูชาคนดี ก็คือบูชาความดีที่มีอยู่ในตัวคนดี หรือบูชาความดีที่ทำให้เขาเป็นคนดี

เพราะฉะนั้น จุดหมายปลายทางของการบูชาคนดี ก็คือบูชาธรรมที่ทำให้คนเป็นคนดี หรือบูชาธรรมที่มีอยู่ในคนที่เรียกว่าดีนั้นนั่นแหละ

ถ้าสังคมมนุษย์ยังเชิดชูคนดี ซึ่งหมายถึงเชิดชูความดี คือยังเชิดชูธรรมอยู่ สังคมนั้นก็ยังมีหลัก และมีทางที่จะเจริญมั่นคงต่อไป แต่สังคมใดไม่เชิดชูบูชาคนดี ไม่ยกย่องคนดี ก็คือสังคมนั้นไม่เห็นความสำคัญของความดี ไม่ยึดถือไม่นิยมธรรม สังคมนั้นก็ย่อมจะต้องเสื่อม หรือไถลลงสู่ความวิบัติพินาศ

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสไว้ในมงคลสูตร ตั้งแต่ขั้นต้นๆ เป็นมงคลข้อที่ ๓ ว่า

สอง สมัยนั้น เศรษฐีเป็นตำแหน่งเกียรติยศของบ้านเมือง มีการแต่งตั้งโดยพระราชาหรือผู้ปกครองประเทศ

ปูชา จ ปูชนียานำ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมำ

แปลว่า การบูชาคนที่ควรบูชา เป็นอุดมมงคล หรือเป็นมงคลอันสูงสุด

นี่แหละคือคติที่เตือนให้สังคมมนุษย์ มีสำนึกที่จะเชิดชูบูชาคนดี คอยยกย่องคนดีไว้

เวลานี้ ปัญหาสำคัญอย่างยิ่งของเรา ที่จะทำให้สังคมเสียหลัก ก็คือ สังคมปัจจุบันละเลย ไม่ค่อยบูชาคนดี ไม่ใส่ใจที่จะยกย่องคนดีกันอย่างจริงใจ ซึ่งก็หมายความว่า สังคมนี้ไม่บูชาธรรม ไม่เคารพธรรม ไม่ยกย่องเชิดชูธรรม

เมื่อสังคมไม่เอาธรรมเป็นหลัก ไม่นับถือธรรม ไม่ให้ความสำคัญแก่ธรรมแล้ว สังคมนั้นเองก็จะเสื่อมสลาย

เพราะฉะนั้น เรื่องของการบูชาบุคคลที่ล่วงลับนี้ จึงเป็นเรื่องสำคัญอันควรใส่ใจ และพระพุทธเจ้าจึงตรัสระบุไว้ให้เป็นวัตถุประสงค์อย่างหนึ่งแห่งการทำบุญอุทิศแก่ผู้ที่จากไป

เมื่อมีท่านผู้ใดผู้หนึ่งล่วงลับไป ก็มีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งพุทธศาสนิกชนเรียกว่าการทำบุญอุทิศกุศล

ในการทำพิธีนั้น พึงตระหนัก และตักเตือนกัน ให้ระลึกไว้อย่างหนักแน่นว่า ความประสงค์หรือวัตถุประสงค์ที่สำคัญอย่างหนึ่ง ก็คือการบูชาท่านผู้ล่วงลับนั้น ซึ่งอาจจะพูดให้ยาวขึ้นว่า บูชาคุณความดีของท่านที่ล่วงลับ

ตามปกตินั้น ท่านผู้ล่วงลับย่อมจะมีคุณธรรม มีความดี หรือมีพระคุณที่ได้กระทำไว้ต่อบุคคลที่ยังอยู่ในวงกว้างวงแคบ หรือในขอบเขตอันใดอันหนึ่ง อย่างน้อยก็ในครอบครัวของตน

อย่างน้อยลูกๆ ก็มาบูชาคุณความดีของคุณพ่อคุณแม่ว่า ท่านได้ทำความดีให้เราไว้ และคุณความดีที่

ทำไว้นั้นก็จะเป็นแบบอย่างแก่เรา แต่ทั้งนี้ เราจะต้องมองเห็นด้วย ไม่ใช่สักแต่ว่าไปทำเป็นพิธี คือจะต้องเป็นอย่างที่บอกเมื่อกี้ว่า มองเห็นคุณค่าและนับถือเอามาเป็นแบบอย่าง คือต้องเจาะให้ได้ว่าอะไรเป็นคุณธรรมความดีของท่าน ที่เราควรจะนำมายึดถือปฏิบัติเป็นแบบอย่างต่อไป

บุคคลที่อยู่ในสังคมนี้ ย่อมมีคุณธรรมความดี หรือประโยชน์ที่ได้บำเพ็ญไว้แก่ผู้คนทั้งหลาย ในวงแคบบ้าง กว้างขวางบ้าง ต่างกันออกไป เพราะฉะนั้น การทำพิธีบูชาคุณผู้ล่วงลับ ก็จึงเป็นไปโดยสอดคล้องกับสถานะของบุคคลนั้น แต่รวมแล้วก็เป็นการบูชาคุณความดีนั่นเอง คือ สาระสำคัญอยู่ที่ว่า จะต้องมายกย่องเชิดชูคุณความดีหรือธรรมะนี้ ให้คนทั้งหลายมีใจมุ่งไปที่ธรรม

เมื่อคนทั้งหลายปฏิบัติสืบต่อกันไปอย่างนี้ ก็จะเป็นวิถีแนวทางของสังคม ที่จะให้สังคมมีหลักยึดถือทำให้เราพากันยึดถือธรรมเป็นใหญ่ นับถือธรรม คือนับถือธรรมที่ทำให้คนเป็นคนดี แล้วก็นับถือคนดีนั่นเอง

การที่เรามาบูชาคนดีที่ล่วงลับไปนั้น นอกจากเป็นการประกาศเกียรติคุณของท่านแล้ว ความหมายที่เกิดขึ้นเป็นประโยชน์อันแรกก็คือ ตัวเราแต่ละคนที่มาร่วมพิธีบูชานั้น เมื่อเข้าใจหลักการนี้และมองเห็นคุณค่าความดี และประโยชน์ที่ท่านได้บำเพ็ญแล้ว ตนเองก็จะได้ระลึกถึงอะไรที่ดีๆ ซึ่งอาจจะเอาไปเป็นแบบอย่างหรือนำไปเผยแพร่

ส่วนในแง่สังคมส่วนรวม ก็จะได้ช่วยกันประกาศความดีนี้ให้กว้างขวางออกไป และดำรงรักษาหลักการแห่งการเชิดชูบูชาธรรมนั้นให้หนักแน่นมั่นคงและยั่งยืนสืบต่อไป

ไว้อาลัย ด้วยเก็บธรรมไว้ให้รักษาสังคมสืบไป

การที่เรามาทำพิธีไว้อาลัยในวันนี้ เมื่อมองตามความหมายที่กล่าวมา ก็คือเป็นการบูชาคุณความดีของ

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ที่ท่านได้บำเพ็ญไว้

คุณความดีของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ นั้น ย่อมมีเป็นอเนกประการ ไม่สามารถบรรยายให้ทั่วถ้วนในที่นี้ แต่ข้อที่นับว่าประจักษ์ชัดตั้งแต่แก่คนใกล้ชิดเป็นต้นไป มองเห็นเด่นในประวัติของท่านอย่างหนึ่งก็คือ **ความเข้มแข็ง**

ท่านผู้หญิงเป็นบุคคลที่นับว่าเข้มแข็ง ชีวิตของท่านได้ผ่านความทุกข์ยากผจญภัยอันตรายอย่างที่เรียกว่าถึงขั้นลำเค็ญ ชนิดที่ทั้งหนักและนาน แต่ท่านก็ทนได้ นอกจากทนได้แล้วก็คือ เป็นอยู่ผ่านมาได้

แต่เพียงเป็นอยู่ผ่านมาได้เท่านั้น เราคงยังไม่พอใจ ข้อสำคัญก็คือ ท่านเป็นอยู่ผ่านมาได้ด้วยดี โดยยังสามารถรักษาตนให้อยู่ในความดีได้ด้วย ตรงนี้สิสำคัญ

ถ้าเป็นอยู่ผ่านมาได้ ก็เป็นความเข้มแข็งเพียงขั้นต้น ยังไม่แน่ แต่ถ้าผ่านมาลุล่วงได้และอยู่มาในความดีตลอดด้วย คือสามารถดำรงตนอยู่ในความถูกต้อง และรักษาความถูกต้องไว้ได้ อันนี้จึงจะเป็นความเข้มแข็งที่สำคัญ

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ นั้น นอกจากรักษาตัวของท่านให้ผ่านมาได้และอยู่ในความดีตลอดด้วยแล้ว ก็ยังรักษาคนที่อยู่ในความดูแลรับผิดชอบ โดยเฉพาะที่ใกล้ชิดที่สุด คือครอบครัว ให้อยู่มาด้วยดีโดยตลอดด้วย

ครอบครัวของท่าน แม้จะไม่ใหญ่นัก ก็นับได้ว่าค่อนข้างใหญ่หรือเป็นครอบครัวขนาดกลาง แม้จะผ่านความทุกข์ยากลำเค็ญอย่างไร ก็อยู่กันมาได้

นอกจากนั้น ก็อยู่กันด้วยดี มีความสามัคคีในครอบครัว มีความรักความเคารพและนับถือบิดามารดาเป็นบุคคลที่เคารพบูชาเป็นแบบอย่าง ถือได้ว่า เป็นครอบครัวที่ดำรงตัวผ่านพ้นภัยอันตรายมาโดย

สวัสดิภาพ และยังสามารถดำรงอยู่ในความถูกต้องดีงามด้วย จึงเป็นเรื่องที่น่าอนุโมทนา

การที่ครอบครัวอยู่มาได้ด้วยดี ย่อมโยงไปถึงหรือเล็งไปที่คุณสมบัติของท่านผู้เป็นหัวหน้าครอบครัว คือบิดามารดา ผู้ได้ทำหน้าที่ตามหลักที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ กล่าวคือ

๑. **เป็นพระพรหมของลูก** โดยเป็นผู้แสดงโลกแก่ลูกในทางที่ถูกต้อง และมีคุณธรรมที่เรียกว่าพรหมวิหาร คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา

๒. **เป็นบูรพาจารย์ของลูก** คือเป็นอาจารย์คนแรกของบุตรธิดา ซึ่งได้ฝึกสอนแนะนำการดำเนินชีวิตและความดีงามพื้นฐาน เป็นครูสำคัญสุดยอดในการวางรากฐานของชีวิต

๓. **เป็นอาหุไนยบุคคลของลูก** ดังที่เราเรียกในภาษาไทยว่าเป็นพระอรหันต์ของลูก คือเป็นผู้มีคุณธรรม มีความดี เป็นผู้บริสุทธิ์ต่อลูก เช่น มีความรักจริง ปรารถนาดีโดยบริสุทธิ์ใจต่อลูก ควรแก่ความเคารพน้อมไหว้ของลูก

คุณธรรมความดีงามเหล่านี้ ทำให้บิดามารดาเป็นบุคคลเป็นที่น่าบูชา และครอบครัวที่ดีก็โยงไปถึงบิดามารดาที่ดีเป็นเหตุปัจจัยหลัก คุณธรรมความดีงามและการทำหน้าที่ของบิดามารดานี้เป็นเรื่องสำคัญยิ่ง เพราะว่าครอบครัวที่ดีเป็นรากฐานของสังคมใหญ่ทั้งหมด ถ้าครอบครัวดี ก็จะทำให้สังคมใหญ่สงบสุขเป็นปึกแผ่นมั่นคงได้ จึงเป็นข้อที่ควรจะยกขึ้นมาชื่นชมเป็นแบบอย่างไว้ประการหนึ่ง

นอกจากรักษาตัว และรักษาครอบครัวแล้ว พร้อมกันนั้น ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ก็ต้องใช้ความเข้มแข็งยวดยิ่ง ในการดำรงรักษาเกียรติของท่านรัฐบุรุษผู้เป็นสามีไว้

ความเข้มแข็งข้อนี้เป็นคุณความดีสำคัญมาก เพราะดังที่กล่าวแล้ว ประวัติของท่านทั้งสองนี้ผ่านความระหกระเหิน ความลำบากยากเข็ญมามากมาย และตัวท่านผู้หญิงนั้น นอกจากจะรักษาตัวท่านเองแล้ว ก็

จะต้องรักษาเกียรติยศของสามีด้วย โดยเฉพาะสามีดำรงสถานะที่สำคัญของประเทศชาติ ตลอดจนในวงกว้างขวางออกไปแม้แต่ในระดับโลก ปัจจุบันนี้ ยูเนสโกก็ได้ยกย่องนายปรีดีเป็นบุคคลสำคัญของโลกแล้ว ท่านผู้หญิงพูนศุขจึงมีภาระผูกพันหรือมีหน้าที่ที่จะต้องรักษาเกียรติยศของสามีไว้ และท่านก็มีความสามารถที่จะรักษาได้จริงด้วย จึงเป็นคุณความดีสำคัญอีกประการหนึ่ง

ต่อจากนั้น กว้างออกไปก็คือการรักษาเกียรติยศของสังคมประเทศชาติ ยิ่งตนเองดำรงอยู่ในสถานะสูงใหญ่ ก็ยิ่งต้องมีความรับผิดชอบมากและกว้างขึ้นไป

ท่านผู้หญิงพูนศุขได้ดำรงสถานะที่สำคัญ เช่น เป็นภริยาของนายกรัฐมนตรี เป็นภริยาของผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เป็นต้น ซึ่งเป็นตำแหน่งสถานะที่สำคัญของประเทศชาติ ของสังคม และสำคัญแม้แต่ในวงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ความเป็นอยู่เป็นไปของส่วนตัว ก็กลายเป็นเกียรติยศของประเทศชาติด้วย

เมื่อท่านรักษาตัวได้ดี ก็เท่ากับรักษาเกียรติยศของประเทศชาติและสังคมไว้ด้วย และก็ปรากฏว่าท่านผู้หญิงได้รักษาเกียรติยศของสังคมประเทศชาตินี้ไว้ได้สมตามสถานะ

เพราะฉะนั้น จึงถือว่าเป็นความเข้มแข็งของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ที่แสดงออกมาให้ปรากฏแล้วในการที่ได้สามารถดำรงรักษาทั้งตัว ทั้งครอบครัว ทั้งเกียรติยศของท่านรัฐบุรุษอาวุโส ตลอดจนเกียรติยศของประเทศชาติสังคมไทยไว้ได้ และทุกอย่างทั้งหมดนี้ ที่รักษาไว้ได้ ก็เพราะรักษาธรรมนั่นเอง

การที่จะให้เกียรติยศ ตั้งแต่เกียรติคุณของตนเองเป็นต้นไปดำรงอยู่ได้ด้วยดี ก็ต้องมีธรรม คือต้องรักษาธรรม เพราะฉะนั้น ความเข้มแข็งในการดำรงรักษาทั้งหมดทุกอย่างที่กล่าวมา ก็คือ***ความเข้มแข็งในการดำรงรักษาธรรม***

เมื่อบุคคลใดรักษาธรรม บุคคลนั้นก็มีธรรมอยู่ในตัว คือเป็นผู้ประพฤติธรรม บุคคลใดมีธรรมประพฤติ

หอหอลัย พนดุง พนมยงค์

ธรรม บุคคลนั้นก็เป็นบุคคลที่ควรแก่การบูชา

เรื่องก็มาบรรจบตรงนี้ คือ เราตระหนักรู้อยู่ว่า การที่สังคมจะมีหลักและดำรงอยู่ด้วยดีได้ จะต้องเชิดชูบูชาคนดีหรือยกย่องความดีที่มีอยู่ในตัวคนดีนั้น ดังนั้น เมื่อมีคนดีผู้มีความดีที่ควรบูชา และเมื่อมาถึงโอกาสอันสมควร จึงเป็นหน้าที่ทางสังคมที่ว่า สาธุชนทั้งหลายจะมาแสดงออก ด้วยการนำเอาความดีนั้นออกมาแสดง ออกมาชื่นชมและเชิดชู เพื่อจุดมุ่งหมายที่จะให้เป็นประโยชน์แก่สังคมสืบต่อไป

ทั้งนี้ ตั้งต้นที่ตัวของแต่ละบุคคลที่เข้ามาร่วมพิธีนี้ จะต้องได้รับประโยชน์ที่กล่าวมา ถ้ามิฉะนั้น ก็คงไม่เข้าถึงสาระของการทำพิธีไว้อาลัย ที่ว่าเป็นการบูชาบุคคลที่ควรบูชา ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการประกอบพิธี "ไว้อาลัย" อันมุ่งอุทิศแก่ท่านผู้ที่ล่วงลับไป เป็นการที่เราได้มาทำหน้าที่ต่อสังคม ด้วยการ "บูชาบุคคลที่ควรบูชา" เพื่อให้ความดีที่ทำให้เขาเป็นบุคคลที่ควรบูชานั้น ดำรงอยู่เป็นเครื่องเชิดชูรักษาสังคมนั้นเองสืบต่อไป

พูดอีกสำนวนหนึ่งว่า คนดี คือคนมีความดี โดยมีธรรมที่เขาเองได้บูชาด้วยการประพฤติปฏิบัติเสวนารักษาด้วยตนเองมาแล้ว

การไว้อาลัย ก็คือปฏิบัติการแห่งการประสานสืบต่อ ที่สังคมเก็บประมวลความดีหรือธรรมของบุคคลดีนั้น เพื่อเอาไว้บูชาด้วยการเชิดชูรักษาประพฤติปฏิบัติกันสืบต่อไป

๒
รักษาธรรม

จะรักษาธรรม ต้องบูชาธรรมและเห็นแก่ประชา

กิจกรรมที่อุทิศต่อท่านผู้ล่วงลับนี้ จะเรียกว่าการไว้อาลัย หรือการทำบุญให้ ก็ตาม เมื่อทำโดยเข้าใจความหมายถูกต้อง ก็เป็นเรื่องสำคัญมากทีเดียว เพราะเป็นกิจกรรมทางสังคม หรือเป็นการทำหน้าที่ต่อสังคม ทั้งเพื่อพัฒนาบุคคล และเพื่อดำรงรักษาสังคม

กิจกรรมทางสังคมนั้น ต้องมีความหมายที่บ่งชี้ธรรมให้ชัดออกมา ฉะนั้น เราจะต้องทำให้เห็นจะแจ้งว่า ธรรมที่เราปฏิบัติในโอกาสนี้ คือการบูชาคนที่ควรบูชา ซึ่งสื่อต่อไปถึงสาระแห่งการที่จะยกย่องเชิดชูธรรม หรือยกย่องเชิดชูความดี ไว้ให้เป็นหลักของสังคมต่อไป

บุคคลที่ควรบูชา เมื่อมีปรากฏไว้ ก็จะได้เป็นแบบอย่างแก่คนทั้งหลาย สังคมก็มีตัวอย่างที่จะยกขึ้นเชิดชูนับถือ เพื่อให้คนรุ่นต่อๆ ไปปฏิบัติสืบต่อดำเนินตาม ยิ่งเรามีคนดีไว้เป็นแบบอย่างมากเท่าไรสังคมก็เหมือนยิ่งมีป้ายมีเครื่องหมายและมีสัญญาณบอกทิศทางที่จะเดินไปสู่จุดหมายที่ถูกที่ต้องการพร้อมบริบูรณ์เท่านั้น

ขณะนี้สังคมของเรามีสภาพที่น่ากลัวว่า กำลังจะเลื่อนลอย ขาดหลัก ไร้ทิศทาง ไม่เฉพาะแต่จะไปไม่ถึงธรรมเท่านั้น แม้เพียงแค่จะเจอะเจอคนดีที่จะสื่อธรรม ก็ยังยาก

เราต้องการคนดี เพื่อเป็นรูปธรรมที่จะสื่อไปถึงความดีที่เป็นนามธรรม คนดีเป็นตัวแสดง เป็นประจักษ์พยาน เป็นหลักฐาน และเป็นเครื่องกระตุ้นเตือน ที่จะโยงเราเข้าไปหาตัวความดี ให้ถึงธรรมอีกทีหนึ่ง

ในเมื่อบุคคลดีหรือคนดีนั้นเป็นสื่อถึงธรรม ที่ช่วยให้ความดีมีช่องแสดงตัว เราจึงมาประกอบพิธีนี้

โดยถือเป็นหน้าที่ทางสังคมของทุกคนที่จะปฏิบัติให้ได้สาระที่แท้จริงอย่างที่กล่าวมาแล้ว

เมื่อแต่ละคนมาร่วมพิธีโดยรู้ตัวตระหนักว่าเรากำลังทำหน้าที่ทางสังคมนั้น ขณะที่การทำพิธีที่เป็นกิจกรรมของสังคมกำลังดำเนินไป อันมีความหมายว่าเป็นการยกย่องเชิดชูคนดี เพื่อแสดงถึงการเชิดชูบูชาธรรม แต่ละคนนั้นจะต้องมีจิตสำนึกนี้ คือจิตสำนึกที่จะเชิดชูบูชาธรรม อยู่ในตัวทุกคน ซึ่งเป็นจิตสำนึกต่อสังคม และการทำพิธีนั้นก็เป็นการกระตุ้นย้ำจิตสำนึกต่อสังคมนั้นให้แจ่มจ้าแรงเข้มขึ้นอีกด้วย

มีข้อที่ควรทำความเข้าใจเพิ่มต่อไปว่า จิตสำนึกต่อสังคมนั้นมี ๒ ด้าน คือ มองที่ผู้อื่น ด้านหนึ่ง และมองที่ตัวเอง ด้านหนึ่ง

ด้านที่หนึ่ง มองที่ผู้อื่น ก็อย่างที่พูดกันมาแล้ว คือ การที่เรามาทำการบูชาคนที่ควรบูชานั้น ก็เพราะเรามองดูคนอื่นและเห็นคุณงามความดีของเขา เป็นการมองดูคนอื่นทำความดี ยอมรับความดีของเขา ยกย่องเชิดชู และจะเอาคนอื่นมาเป็นตัวอย่างแก่ตัวเรา มองเห็นได้ชัดว่าเป็นหน้าที่ต่อสังคม เป็นการแสดงออกของตัวเราต่อผู้อื่น

ด้านที่สอง มองที่ตัวเอง ตอนนี้ไม่ใช่แค่มองดูคนอื่นทำความดี และเอาอย่างคนดีเท่านั้น แต่เราจะต้องทำความดีด้วยตัวเองให้เป็นแบบอย่างแก่ผู้อื่น

ด้านที่ ๒ ซึ่งต้องทำด้วยตัวเอง เริ่มจากตัวเองออกไปนี้ เมื่อเทียบกันแล้ว เป็นข้อที่ยากกว่า จึงกลายเป็นว่าต้องเอาด้านมองคนอื่นเป็นข้อแรก แต่ก็นับว่าเป็นธรรมดาของการเรียนรู้ ที่จะเป็นไปตามลำดับอย่างนี้

หลักการแสดงจิตสำนึกต่อสังคม ด้วยการปฏิบัติทั้งสองด้านนี้ ท่านย้ำเน้นไว้มาก ควรเรียกได้ว่าเป็นคู่กัน เรียกง่ายๆ ว่าจิตสำนึกทางสังคมสองด้าน

ด้านมองที่ผู้อื่นนั้น บอกแล้วว่าง่ายกว่า และท่านก็สอนไว้สำหรับคนทั่วไป เพื่อให้ทุกคนช่วยกันผดุง

รักษาสังคม

ส่วนด้านมองที่ตนเอง ท่านเน้นให้เป็นจิตสำนึกของบุคคลซึ่งเป็นผู้ใหญ่ ที่จะต้องคำนึงถึงคนรุ่นหลัง และทำตัวให้เป็นแบบอย่าง พระพุทธเจ้าและพระสาวกผู้ใหญ่ถือคตินี้เป็นสำคัญ

หลักการนี้มากับคำพระ จึงขอบอกเป็นภาษาบาลี ท่านใช้คำว่า ปจฺฉิมาชนตานุกมฺปน (อ่านว่า: ปัจฉิมาชะนะตานุกัมปะนะ) แปลว่า การอนุเคราะห์หมู่ชนที่จะมีภายหลัง หรือการมีน้ำใจเกื้อการุณย์ต่อคนรุ่นหลัง คือมีใจหวังดีมุ่งให้เป็นประโยชน์แก่คนรุ่นหลัง ที่บางทีก็เรียกกันว่าอนุชน

เมื่อมีใจหวังดีต่ออนุชนแล้ว ก็ประพฤติตนให้เขาถึง ***ทิฏฐานุคติ*** ซึ่งแปลว่า "การดำเนินตามสิ่งซึ่งได้เห็น" คือทำตามอย่าง หมายความว่าจะต้องให้สังคมมีแบบอย่าง หรือตัวอย่างที่ดี ที่จะยึดถือหรือทำตาม หรือเห็นทางปฏิบัติได้นั่นเอง

หลักการนี้ก็ว่าไปตามธรรมดาของธรรมชาตินี่แหละ คือจะให้ได้ผลง่ายหน่อย ก็ต้องเอาสิ่งที่เขามองเห็นหรือเรื่องที่เห็นๆ กันอยู่ ยิ่งชัด ก็ยิ่งดี เพราะว่าคนเรานี้จะให้เข้าไปถึงนามธรรมเลยทีเดียวนั้นยาก จึงต้องเอาตัวคนที่เป็นรูปธรรมชนิดมองเห็นๆ เป็นตัวอย่าง จะได้ติดตาติดใจและปฏิบัติตามได้ทันที นี่แหละเรียกว่า ***ทิฏฐานุคติ*** แปลง่ายๆ ก็คือตัวอย่างที่เห็นๆ

ทิฏฐานุคติ ก็มาจาก **ทิฏฐ+อนุคติ;** อนุคติ แปลว่า ไปตาม หรือดำเนินตาม, ทิฏฐ แปลว่า สิ่งที่มองเห็น หรือตัวคนที่มองเห็น, รวมกันเข้า ก็แปลว่า เดินตามคนที่ตนมองเห็น คือ ทำตามอย่างคนที่ทำความดีงามถูกต้องให้เห็น

ทีนี้ ถ้าไม่มีตัวคนที่มองเห็นให้เดินตาม หรือเห็นเยอะแยะไป แต่เป็นคนที่ทำไม่ถูกไม่ดีทั้งนั้น สังคมนี้ก็แย่แน่

หอหอสัย พนดุย พนมยงค์

ตอนนี้เราก็ต้องมาถามกันว่า เรามีคนนำหน้าไปดีที่จะให้คนอื่นเดินตามได้ไหม ถ้ามี ก็อุ่นใจได้หน่อยหนึ่ง

เป็นอันว่า เบื้องต้นทีเดียว ทุกคนจะต้องมีจิตสำนึกและถือเป็นหน้าที่ทางสังคม ที่จะยกย่องเชิดชูคนดี หรือเชิดชูบูชาธรรม แต่ไม่ใช่แค่นั้น ถ้าจะให้ครบ โดยเฉพาะคนที่อยู่ในฐานะที่เรียกว่าเป็นผู้ใหญ่ จะต้องมีจิตสำนึกและทำหน้าที่ต่อสังคม ๒ อย่าง คือ

๑. (มองที่ผู้อื่น) ยกย่องเชิดชูคนดี ตามหลักที่ว่า "บูชาคนควรบูชา" เพื่อสื่อไปถึงการเชิดชูบูชาธรรม

๒. (มองที่ตัวเอง) ประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างแก่สังคม ตามหลักที่ว่า "มีน้ำใจหวังประโยชน์แก่คนรุ่นหลัง ทำความดีงามถูกต้องไว้ให้เขาดำเนินตาม"

ถ้าได้สองข้อนี้ก็ครบ สังคมก็จะดำเนินไปได้ด้วยดี โดยสืบต่อไปในความถูกต้องชอบธรรมและคุณธรรมความดี และธรรมก็จะดำรงรักษาสังคมไว้ได้ ก็เป็นเรื่องของเรา ที่จะต้องมาสำรวจสังคมปัจจุบันของตัวเองว่าสังคมของเรามีหลักสองด้านนี้ไหม

โดยเฉพาะข้อที่ ๑ ซึ่งเป็นจิตสำนึกพื้นฐาน จะต้องมีในทุกคน จนกลายเป็นลักษณะทั่วไปของสังคมนี้ที่มีบรรยากาศแห่งการยกย่องเชิดชูคนดี

จะรักษาธรรม ต้องเข้มแข็งในความดี

วันนี้ ได้ยกคุณธรรมสำคัญขึ้นมาเป็นตัวอย่างข้อหนึ่ง คือ "ความเข้มแข็ง" ซึ่งหมายถึงความเข้มแข็งในความดี หรือพูดให้เต็มว่า ความเข้มแข็งในการดำรงรักษาความดี หรือความเข้มแข็งในการรักษาธรรม

เมื่อดำรงรักษาธรรม ก็เข้ากับพุทธภาษิตบทหนึ่งคือ ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารึ ซึ่งแปลว่า "ธรรม

นั้นแล ย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม"

ปรากฏตามประวัติว่า ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ยึดถือพุทธภาษิตข้อนี้ หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่า ท่านผู้หญิงยกพุทธภาษิตข้อนี้ขึ้นมาอ้างบ่อย คือพุทธภาษิตที่ว่า ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม

ตามหลักนี้ บุคคลรักษาธรรมก่อน เมื่อคนรักษาธรรม ธรรมก็รักษาคน ที่ว่าธรรมรักษาผู้ประพฤติธรรม ก็คือธรรมรักษาคนที่รักษาธรรมนั่นเอง

ที่ว่าคนรักษาธรรม ก็รักษาด้วยการประพฤติธรรมนั่นเอง เมื่อเรารักษาธรรม ธรรมก็รักษาเรา

เหมือนกับว่า เมื่อทหารรักษาป้อมไว้ได้ ป้อมก็รักษาทหารไว้ด้วย หรือว่า เมื่อกองทัพรักษาฐานที่มั่นไว้ได้ ฐานที่มั่นก็รักษากองทัพไว้ด้วย ธรรมก็เช่นเดียวกัน และธรรมนั้นยิ่งใหญ่กว่าเรื่องกองทัพ ธรรมนั้นไม่ใช่แค่กองทหาร ไม่ใช่แค่กองทัพเท่านั้น แต่ธรรมเป็นของจริงในธรรมชาติ เป็นของแท้ที่ยั่งยืน เมื่อเรารักษาธรรม ธรรมก็รักษาเรา อันนี้เป็นหลักการใหญ่ตามคติแห่งธรรมดา

ฉะนั้น เราจึงมายึดเป็นหลักกันไว้ว่า จะต้องพากันรักษาธรรม ถ้าบุคคลรักษาธรรม ธรรมก็รักษาบุคคลนั้น ถ้าสังคมรักษาธรรม ธรรมก็รักษาสังคมนั้นไว้

ธรรมข้อสำคัญที่จะทำให้เรารักษาธรรมได้ ก็คือความเข้มแข็งที่จะตั้งตัวมั่นอยู่ในธรรม

ความเข้มแข็งในการรักษาธรรมนี้ เป็นเรื่องใหญ่ยิ่ง ตามปกติ ความเข้มแข็งเป็นสิ่งที่เราต้องการอย่างที่เวลานี้เราบอกว่าต้องการให้สังคมเข้มแข็ง เราพูดกันนักว่าจะให้ชุมชนเข้มแข็ง จะให้ครอบครัวเข้มแข็ง แล้วเราจะให้ครอบครัวเข้มแข็ง ให้ชุมชนเข้มแข็ง ให้สังคมเข้มแข็งได้อย่างไร

ถ้าพูดให้สั้นที่สุด ก็บอกว่า ต้องให้ครอบครัว ให้ชุมชน ให้สังคมนั้น เข้มแข็งในธรรมนั่นเอง

หมายความว่า ต้องให้คนตั้งมั่นยืนหยัดอยู่ในธรรม ตั้งมั่นอยู่ในความดี ทำหน้าที่ของตนๆ ให้ถูกต้อง

ตั้งแต่ขยันหมั่นเพียรในการเล่าเรียนศึกษา ประกอบอาชีพการงาน ทำการทั้งปวงโดยสุจริต ดูแลรับผิดชอบต่อกัน เกื้อกูลกัน ถ้าเราตั้งมั่นอยู่ในธรรมได้ นั่นก็คือเรารักษาธรรม ซึ่งจะเป็นเหตุให้ธรรมรักษาเรา และรักษาสังคมของเรา

ความเข้มแข็งนี้ เป็นเรื่องที่จะต้องเน้นย้ำให้มาก เพราะมองไปแล้ว สังคมไทยเวลานี้ออกอาการว่าอ่อนแอมาก

อ่อนแออย่างไร? ก็อ่อนแอไหลเรื่อยไปตามกระแสต่างๆ มีกระแสอะไรมา ก็ไหลไปๆ ผู้คนหล่นกระแสกันไปง่ายๆ ไม่ว่าจะมีกระแสอะไรมา ก็ร่วงหล่นลงไป แล้วก็ถูกกระแสนั้นฉุดลากกระชากไป พัดพาเลื่อนลอยเคว้งคว้างไป ไร้จุดหมาย ไม่มีทิศทางของตัวเอง

สังคมที่ไม่มีความเข้มแข็งอย่างนี้ แม้เพียงจะตั้งตัวอยู่ ก็ไม่ไหว การที่จะก้าวหน้าไปทำอะไรที่สร้างสรรค์เป็นอันไม่ต้องพูดถึง เพราะฉะนั้นจึงต้องสร้างความเข้มแข็งขึ้นมาให้ได้

เวลานี้ จะต้องมาพูดกันในเรื่องที่จะทำให้คนในสังคมของเรามีความเข้มแข็ง

เพื่อให้สังคมเข้มแข็ง ต้องเตือนกันว่า "ทุกคนต้องช่วยสังคมนี้" จะช่วยอย่างไร ทุกคนช่วยได้

เริ่มต้น อย่าคิดแต่จะได้จะเอา ต้องคิดให้บ้าง

เวลานี้คนมีความโน้มเอียงไปในทางที่คิดแต่จะได้จะเอาเวลามองอะไรก็นึกถึงแต่ตัวเองก่อนว่าจะได้อะไร ถึงเวลาที่จะต้องเปลี่ยนทิศทางของความคิดบ้าง คือหันไปเน้นความคิดที่จะ "ให้"

การให้นั้น ไม่จำเป็นว่าจะต้องให้วัตถุ ถึงคนที่ไม่มีเงินไม่มีวัตถุจะให้ ก็ให้ได้ ให้อะไรได้? ให้กำลังก็ได้ ให้ความมีส่วนร่วมก็ได้ ให้ส่วนร่วมในการทำความดี ให้กำลังร่วมในการสร้างสรรค์

ให้กำลังนี้แหละสำคัญนัก บางครั้งมันสำคัญยิ่งกว่าการให้เงินทองสิ่งของวัตถุด้วยซ้ำ และทุกคนก็

สามารถให้กำลังนั้นได้ ให้กำลังก็คือให้ความเข้มแข็งของเรา

เพียงแต่เรามีความเข้มแข็ง ไม่ยอมแก่ความเกียจคร้าน ความเฉื่อยชา ความเพลิดเพลินลุ่มหลงมัวเมา ความเอาแต่ใจตัว ไม่ยอมปล่อยตัวคล้อยไปตามแรงชักจูงในทางที่ผิด ไม่ยอมหล่นไหลไปตามกระแสตูมตาม เราก็ให้กำลังและให้ส่วนร่วมแก่สังคมนี้แล้ว เราก็ร่วมสร้างสรรค์สังคมนี้แล้ว

เพราะฉะนั้น "อย่ายอมแก่ความอ่อนแอ" อะไรก็ตามที่จะทำให้อ่อนแอ เราไม่ยอม ตั้งใจไว้อย่างนี้ ไม่ว่ากระแสอะไรมา เราไม่ยอมไปตามความตื่นเต้น แต่ต้องใช้ปัญญาตรวจสอบก่อน เราจะไม่ยอมเป็นเหยื่อให้ใครมาปั่นกระแสได้ นี่คือตั้งอยู่ในความไม่ประมาท

ที่ว่าไม่ประมาท ก็คือไม่ยอมปล่อยตัว ไม่ยอมแม้แต่จะเผลอไผลพลัดหล่นลงไปในกระแส กระแสอะไร?

กระแสที่ ๑ ***รวยลัด ลาภลอย นอนคอยโชค*** อันนี้เป็นกระแสใหญ่ไหลแรงที่ท่วมทันขึ้นมาข้างในสังคมไทยปัจจุบัน ถ้ายอมปล่อยตัวให้ไหลไปในกระแสนี้แล้ว ก็น่าเป็นห่วงมาก เพราะนี่คือความอ่อนแออย่างยิ่ง

เนื้อแท้ของมันก็คือ ความหวังพึ่งพา ความอยากได้โดยไม่ต้องทำ การไม่มีความเพียรพยายามที่จะทำอะไรให้สำเร็จด้วยตนเอง ***ลัทธิรอผลดลบันดาล*** นี้น่ากลัวมาก มันกำลังครอบงำนำพาสังคมไทย

สังคมที่เข้มแข็งก็มาจากแต่ละคนที่เข้มแข็ง เมื่อแต่ละคนมีความเพียรพยายามที่จะทำการให้สำเร็จด้วยความเพียรของตนเองก็แน่นอนว่าความเข้มแข็งจะเกิดขึ้นมา เมื่อตัวเองเข้มแข็งแล้ว เมื่อแต่ละคนเข้มแข็งแล้ว สังคมก็เข้มแข็ง

กระแสที่ ๑ นี้ เราต้องรู้ทัน และต้องไม่ยอมมัน อะไรก็ตามที่จะทำให้เราอ่อนแอ เราไม่ยอม ต้องตั้งใจเด็ดเดี่ยวว่า "ฉันจะไม่ยอมแก่ความอ่อนแอ"

แทรกนิดหนึ่ง ในกระแสที่ ๑ นั้น มีอีกกระแสหนึ่งซ่อนมาด้วยมันมาด้วยกัน ควบกันมาเลย ก็คือ กระแสตื่นตูม ลือกันไป โจษจันกันแซ่ เดี๋ยวเกจิขลังองค์นั้น เดี๋ยวเกจิขลังองค์นี้ เดี๋ยวเทพนั่น เดี๋ยวเทพนี่ แม้กระทั่งต้นไม้ประหลาด สัตว์อวัยวะวิปริตนำโชค ข่าวตูมตามขึ้นมาก็ตื่นกันไป ล้วนแต่เรื่องของการหวังลาภลอยนอนคอยโชค เป็นกระแสความตื่นตูมที่พ่วงมากับกระแสลัทธิรอผลดลบันดาล

การตื่นตูมไปตามกระแสง่ายๆ อันนี้น่ากลัวมาก แสดงว่าเป็นคนไม่หนักแน่น ไม่ใช้ปัญญา ไม่รู้จักพิจารณาเหตุผล

ต่อไป กระแสที่ ๒ คือ ***บริโภคนิยม*** หรือกระแส ***ลัทธิเสพบริโภค*** ก็เป็นกระแสใหญ่ไหลแรงมากเช่นกัน แต่ไหลจากข้างนอกเข้ามาท่วมสังคมไทย

กระแสนี้มีอาการแสดงออกคือ ความเห็นแก่การเสพบริโภค เห็นแก่การบำรุงบำเรอปรนเปรอ ชอบโก้เก๋ฟุ้งเฟ้อ เอาแต่บันเทิงสนุกสนานเพลิดเพลินจนลุ่มหลงมัวเมา

เนื้อแท้ของกระแสนี้ก็คือ ความเอาง่ายเข้าว่า หรือมักง่าย อยากจะได้ฝ่ายเดียว

ด้านหนึ่ง ก็เป็นที่มาของนิสัยเกียจคร้าน เอาแต่เสพ ไม่อยากทำ ไม่คิดจะสร้างสรรค์

อีกด้านหนึ่ง ก็เป็นที่มาของลัทธิเอาแต่ได้ เพราะเมื่อคนติดในบริโภคนิยม เอาแต่เสพบริโภค คอยหาทางบำรุงบำเรอตัวเอง เขาก็คิดเอาแต่ได้อย่างเดียว ไม่คิดจะให้ ถ้าแรงขึ้น ก็คิดแย่งชิงเบียดเบียน

ถ้าเราฝึกนิสัยที่คิดจะทำ และคิดจะให้ ก็จะมาช่วยแก้ไขไม่ให้ตกกระแสนี้ง่ายๆ และจะทำให้เป็นคนเข้มแข็งขึ้นมา

กระแส ๒ อย่างนี้เป็นปัญหาสำคัญมากสำหรับสังคมไทยในขณะนี้ เราจะต้องมาช่วยกันแก้ปัญหาเหล่านี้ด้วยการสร้างความเข้มแข็งขึ้นมา การสร้างความเข้มแข็งขึ้นมานี้ก็คือการที่จะตั้งมั่นยืนหยัดอยู่ได้ในธรรมนั่นเอง

หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่า คือความเข้มแข็งที่จะรักษาธรรมไว้

ถ้าเราไม่เข้มแข็งที่จะรักษาธรรมแล้ว เราจะให้ธรรมมารักษาเราได้อย่างไร เมื่อเรามีความเข้มแข็งที่จะรักษาธรรม ธรรมก็รักษาเราและรักษาสังคมของเรา สังคมก็จะเจริญเป็นปึกแผ่นมั่นคงต่อไป

วิธีฝึกความเข้มแข็งอย่างง่ายที่สุด ก็คือ ในเมื่อเราอยู่ในสังคมไทยที่เต็มไปด้วยกระแสจำพวกนี้ เราอยู่ท่ามกลางมัน เราก็เอากระแสเหล่านั้นแหละเป็น **แบบฝึกหัดในการสร้างความเข้มแข็ง** เสียเลย

พอกระแสพวกนี้ฮือมา เราก็ตั้งใจ และตั้งปัญญารับมันเลย

ด้านจิตใจ ก็ตั้งใจว่าเราจะไม่ยอมแก่ความอ่อนแอ เราจะไม่ยอม ปล่อยตัวให้ถูกกระแสใดๆ พัดพาไหลไป

ส่วนด้านปัญญา ก็ศึกษามันเลย ทั้งหาความรู้เรื่องราวของมัน วิเคราะห์วิจัยให้รู้คุณโทษและทางแก้ไข เป็นต้น

ถ้าอย่างนี้ นอกจากมันจะทำอะไรเราไม่ได้ เราไม่ถูกมันกระทำ ไม่ตกเป็นเหยื่อแล้ว เราจะกลับเป็นผู้กระทำต่อมัน เราจะได้ประโยชน์ จะพัฒนามากขึ้น ไม่เพียงเข้มแข็งขึ้นเท่านั้น แต่จะเจริญสติเจริญปัญญา เป็นต้นขึ้นมาได้มากๆ ด้วย

จะรักษาธรรม ต้องให้สังคมเข้มแข็งด้วยสามัคคี

เมื่อแต่ละคนมีความเข้มแข็งแล้ว ก็จะเกิดเป็นความเข้มแข็งของส่วนรวม ซึ่งทำให้สังคมมีความเข้มแข็ง

อย่างไรก็ดี สังคมจะมีความเข้มแข็งแท้จริง จะต้องขึ้นต่อหลักการอีกอย่างหนึ่งด้วย นั่นคือความสามัคคี

หอสมุดกลาง พุทธปีที่ พุทธมงคล

ความสามัคคีเป็นอย่างไร? ดูง่ายๆ ความเข้มแข็งของแต่ละคนที่จะตั้งมั่นในธรรม ยืนหยัดในความดี ในการที่จะก้าวไปในความดี และในการที่จะสร้างสรรค์ต่างๆ นั้น ถ้ามีจุดหมายรวมหรือจุดหมายร่วมกันขึ้นมา ก็จะเกิดเป็นความสามัคคี

"สามัคคี" นั้นมีความหมายว่า มีจุดรวม มียอดร่วม หรือมียอดเดียวกัน แยกศัพท์อย่างง่ายๆ ว่า **สํ** แปลว่าร่วม **อคฺค** แปลว่ายอดแล้วก็ไปทำตามวิธีไวยากรณ์จนเป็นคำนามว่าสามัคคี คือความที่คนมียอดรวมหรือร่วมกัน ยอดก็คือจุดหมายนั่นเอง มียอดรวมก็จึงหมายถึงมีจุดหมายร่วมกัน แต่ในที่นี้มุ่งเอาจุดหมายที่เป็นธรรม

ถ้าสังคมมีจุดหมายดีที่เป็นธรรมเป็นจุดรวมกันแล้ว เมื่อแต่ละคนที่มีความเข้มแข็งมารวมกันแล้ว เกิดความสามัคคี สังคมนั้นก็เจริญก้าวหน้าได้แน่นอน

เวลานี้เราพูดกันนักถึงคำว่า "สมานฉันท์" (พจนานุกรมบอกว่าอ่านได้สองอย่าง จะอ่านว่า สะ-มา-นะ-ฉัน หรือ สะ-หมาน-นะ-ฉัน ก็ได้) แต่ความหมายของสมานฉันท์นั้น พูดได้ว่าเวลานี้เราใช้กันด้วยความเข้าใจที่คลุมเครือพร่ามัวมาก จนกลายเป็นว่าใช้กันไปอย่างนั้นๆ เอง ไม่มีอะไรชัดเจนออกมา

"สมานฉันท์" มาจาก สมาน + ฉันท์

"ฉันท์" คือฉันทะ แปลว่าความพอใจที่จะทำ หรือความอยากจะทำ ถ้าไม่มีอะไรจะทำ จะเรียกสมานฉันท์ไม่ได้

ส่วน "สมาน" แปลว่า ตรงกัน เสมอกัน เท่ากัน เมื่อความอยากจะทำ หรือความพอใจที่จะทำของหลายคนมาตรงกัน จึงเรียกว่า สมานฉันท์ คือมีความพอใจที่จะทำอะไรอย่างใดอย่างหนึ่งตรงกัน

สมานฉันท์ ใช้ได้ทั้งทางดีและทางร้าย ยกตัวอย่างว่า โจรมีสมานฉันท์ในการปล้น ก็คือพอใจตรงกันหรือพร้อมใจกันในการปล้นนั้น ก็มีทางปล้นได้ผลสำเร็จอย่างมาก แต่ถ้าโจรไม่มีสมานฉันท์ในการปล้น ความ

พอใจอยากจะทำการปล้นไม่ตรงกัน เช่น บางคนไม่อยากปล้นที่นั่น ก็ปล้นสำเร็จได้ยาก นี้ใช้ในทางร้าย

ส่วนที่ใช้ในทางดีก็ทำนองเดียวกัน เช่น พระโพธิสัตว์นำหมู่คนไปทำบุญโดยมีสมานฉันท์ หรือว่าคนเหล่านั้นมีสมานฉันท์กับพระโพธิสัตว์ในการทำบุญ ตั้งแต่สร้างถนน ขุดบ่อ สร้างสะพาน ช่วยจัดพาหนะให้คนไปโน่นไปนี่ได้สะดวก งานบุญเหล่านั้นก็สำเร็จผลด้วยดี และคนที่ร่วมกันทำก็มีความสุข

ขอแทรกข้อสังเกตว่า สังคมไทยโบราณเราทำบุญแบบที่ว่าในคัมภีร์อย่างนี้กันมาก แต่คนไทยปัจจุบันมักลืมไปเสีย

คนไทยสมัยก่อนทำบุญกันตั้งแต่ขั้นต้นนี้ เช่น มีน้ำใจสร้างถนน สร้างสะพาน ขุดบ่อน้ำ ปลูกสวน ปลูกป่า จัดสรรบริการและเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ แล้วก็เชื่อมต่อขึ้นมาเป็น ทาน ศีล ภาวนา ว่าไปตามลำดับ

แต่เวลานี้คนไทยไม่ค่อยรู้จักแม้แต่คำว่าบุญ มักไปคิดถึงบุญชนิดเป็นนามธรรมที่ไม่ชัดเจน แม้แต่บุญในขั้นวัตถุก็เชื่อมต่อความหมายไม่ชัด เช่น ให้ทานก็ไม่ชัดว่ามีความมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์อย่างไร อะไรๆ ก็พร่าๆ เพี้ยนๆ ไปหมด ฉะนั้น ในสังคมไทยนี้จึงมีเรื่องที่จะต้องมาชำระสะสางกันมาก ความหมายต่างๆ มันเพี้ยน

เวลานี้ เมื่อเอาคำว่า "สมานฉันท์" มาใช้ ก็ไม่ทำความเข้าใจในความหมายกันให้ชัดเจน แล้วก็ใช้กันไปแบบพร่าๆ มัวๆ คลุมเครือ จึงน่ากลัวว่าเดี๋ยวก็จะเพี้ยนอีก

เหมือนกับคำศัพท์อะไรต่ออะไรอื่นๆ อีกมากมาย ที่ใช้กันไปใช้กันมาในภาษาไทย แล้วไม่มีการศึกษาความหมายก็ค่อยๆ กลายและแปลกไปจากเดิม ในที่สุดก็เลยเคลื่อนคลาดเพี้ยนไปหมด

ฉะนั้น สำหรับคำว่า "สมานฉันท์" นี้ คงจะต้องมาทำความเข้าใจกันให้ชัด อย่างน้อยให้รู้ว่า ต้องมีอะไรที่จะทำ แล้วมีความอยากที่จะทำอันนั้นตรงกัน แล้วก็เกิดเป็นสมานฉันท์ที่จะทำร่วมกัน ถ้าไม่มีอะไรจะทำ

อย่าเรียกว่า สมานฉันท์

เมื่อเทียบกันจะเห็นว่า สมานฉันท์แคบกว่าสามัคคี เพราะสมานฉันท์ต้องมีอะไรที่จะทำเป็นเรื่องๆ ไป คือมีสมานฉันท์ในเรื่องที่จะทำนั้นๆ เป็นกรณีๆ หรือเป็นอย่างๆ ไป

ส่วน สามัคคี นั้นไปรวมที่จุดหมายเลย คือมีจุดหมายร่วมกัน และในกรณีนี้เราต้องการให้เป็นจุดหมายที่เป็นธรรม ถ้าไม่มีจุดหมายที่เป็นธรรม คนก็สามัคคีในทางร้ายได้เหมือนกัน สามัคคีจึงมีทั้งทางร้ายและทางดี เพราะจุดหมายที่รวมคนเข้าด้วยกันเป็นจุดหมายร้ายก็มี เป็นอันว่า ในที่นี้ เรามุ่งเอาจุดหมายที่ดี

จุดหมายเป็นเครื่องรวมคนเข้าด้วยกัน เป็นเหมือนยอดที่เป็นจุดมุ่งให้ส่วนประกอบทั้งหลายไปรวม เราสร้างอะไรต่ออะไรก็เหมือนไปรวมกันที่ยอด ฉะนั้น สามัคคีจึงเป็นธรรมที่สำคัญมาก

สังคมไทยที่ผ่านมาแต่ก่อนนั้น เราเน้นคำว่าสามัคคีมากกว่าสมานฉันท์ เพราะสมานฉันท์เป็นองค์ประกอบหรือเป็นเรื่องเฉพาะกิจในแต่ละครั้งแต่ละคราวซึ่งบางทีเมื่อรวมเข้าด้วยกันทั้งหมดจึงเป็นความสามัคคี

ฉะนั้น จึงน่าจะให้สติกันไว้บ้างว่าต้องระวัง บางทีเราก็จะเพลินเกินเลยไป เรื่องนี้ก็อาจจะเป็นความตื่นอย่างหนึ่ง เป็นความตื่นไปตามนิยมของยุคสมัย

ความตื่นยุคสมัย มักจะมีปมแห่งความฉาบฉวยซ้อนมาด้วย ลำพังความตื่นยุคสมัยนั้น ในตัวมันเองก็มิใช่เสียหายมากนัก แต่ปัญหาซึ่งซ้อนอยู่คือความผิวเผินฉาบฉวย ซึ่งเป็นความเสียหายที่อาจจะร้ายแรงได้ นั่นคือความคลุมเครือพร่ามัว ความไม่ชัดเจน ที่เป็นทั้งความบกพร่องหรือขาดแคลนทางปัญญา และเป็นตัวขัดขวางการพัฒนาปัญญา

เมื่อความรู้ความเข้าใจอะไรๆ ไม่ชัดเจน มีแต่ความคลุมเครือ ตั้งแต่ถ้อยคำที่พูดจา ก็สื่อความหมายไม่ชัดเจน ก็ทำให้อะไรๆ พร่า คลุมเครือ มัวซัว ไม่ชัดเจนไปหมด เช่น เมื่อเข้าใจความหมายไม่ชัด ก็คิดไม่ชัด

เมื่อคิดไม่ชัด ก็ปฏิบัติจัดการอะไรๆ ไม่ชัด นำไปสู่ความล้มเหลว อย่างน้อยก็ไม่มั่นคง

เรื่องที่ว่าตรงนี้ ขอให้ตระหนักว่าสำคัญมาก อย่าได้ดูเบา อย่าได้มองข้ามความสำคัญไปเสีย เพราะถ้าความชัดเจนไม่มี ปัญญาก็พัฒนาไม่ไป

แต่นี่คนไทยเรา ทั้งที่รู้อยู่ชัดๆ ว่าตนเองพูดอะไรออกไปโดยมีความหมายไม่ชัด ก็ยังพูดออกมาอย่างหน้าชื่นๆ ไม่ฉุกใจคิดที่จะปรับปรุงแก้ไข ขอให้มาช่วยกัน อย่าเอาความตื่นยุคสมัย มาหลงมั่วเป็นความตื่นตัวทางปัญญา

ถ้อยคำมากมายที่คนไทยพูดจากันเวลานี้ ใช้กันอย่างคลุมเครือ ไม่ชัดเจน หรือไม่ก็เพี้ยนไปไกล การใช้คำว่า "สมานฉันท์" เป็นเพียงปรากฏการณ์ตัวอย่างอันหนึ่ง ที่บ่งชี้หรือฟ้องถึงสภาพนี้

สภาพคลุมเครือ พร่ามัว ไม่ชัดเจนนี้ กำลังแผ่ไปครอบคลุมสังคมไทย ทำให้เกิดความอ่อนแอทางปัญญาเป็นภัยใหญ่ที่ไม่รู้ตัว ควรตระหนักรู้ และเร่งแก้ไข หรือปรับตัวใหม่โดยเร็ว

เวลานี้อะไรๆ ก็จะสมานฉันท์ ทั้งๆ ที่ความหมายก็ไม่ชัดสักหน่อย ที่จริงนั้น จะต้องทั้งสมานฉันท์และทั้งสามัคคี คือสมานฉันท์ไม่พอ ต้องไปให้ถึงสามัคคี

การที่จะสามัคคี ก็ต้องให้มีธรรมหรือสิ่งดีงามเป็นจุดหมายที่รวมคนเข้าด้วยกัน แต่ขอให้ดูว่า ในสังคมนี้มีไหม จุดหมายดีงามที่จะรวมคนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ที่จะพาคนทั้งหมดไปด้วยกัน เวลานี้ถ้าสำรวจดูอาจจะขาดก็ได้

สังคมนี้ เท่าที่มองดู ไม่ชัดว่าจะมีจุดหมายร่วมกัน ทิศทางที่จะไปร่วมกันก็ไม่เห็น จึงเป็นสังคมที่เคว้งคว้างได้ง่าย เพราะฉะนั้นจะต้องมาสะสางสังคมของเรากันให้จริงจัง เราจะต้องก้าวไปให้ดี

หอหอสมุด พุทธทาส พนมยงค์

จะรักษาธรรมมั่นคงได้ ต้องให้สังคมเป็นธรรมาลัย

เป็นอันว่า เวลานี้ เรามาถึงจุดสำคัญที่จะต้องรักษาธรรมด้วยความเข้มแข็งในการตั้งมั่นยืนหยัดในการทำความดี และการทำความดีก็ให้ทำร่วมกันโดยมีสมานฉันท์ และมารวมกันเพื่อมุ่งไปสู่จุดหมายด้วยความสามัคคี ถ้าทำได้อย่างนี้ สังคมก็จะมีความเข้มแข็งที่แท้จริง และมีพลังก้าวหน้าต่อไปได้แน่นอน

เหมือนอย่างในวันนี้ ได้เกิดมีความสามัคคีขึ้น เพราะทุกท่านที่มาร่วมในที่ประชุมนี้ มาโดยมีจุดหมายร่วมกัน คือระลึกถึงท่านผู้ล่วงลับ และคุณความดีของท่านผู้ล่วงลับนั้น ได้เป็นจุดรวมใจ พาให้ท่านทั้งหลายมาเกิดความสามัคคี

สามัคคีอย่างที่ ๑ คือ สามัคคีทางกาย หมายความว่า พาตัวมาร่วมประชุม ทางพระเรียกว่า "กายสามัคคี" เป็นความสามัคคีด้วยการที่เรามีร่างกายที่มาประชุมกันพร้อม

อย่างไรก็ตาม ถึงจะมีกายสามัคคี แต่ถ้าใจไม่สามัคคี ก็แห้งแล้ง สักว่าประชุมพร้อมกัน และไม่สำเร็จผลจริง จึงต้องต่อด้วยด้านที่ ๒

สามัคคีอย่างที่ ๒ เรียกว่า "จิตตสามัคคี" คือ มีสามัคคีทางใจ หรือใจสามัคคี หมายความว่า มีใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คือมีความรู้สึกนึกคิด มีศรัทธา มีความใฝ่ปรารถนารวมเป็นอันเดียวกัน อย่างนี้จึงจะเกิดความสามัคคีที่แท้จริง ซึ่งทำให้มีความเข้มแข็งอย่างแน่นอน

เราต้องการให้สังคมเวลานี้มีความสามัคคีที่มาถึงจุดหมายนี้

ดังนั้น ถ้าเราระลึกถึงท่านผู้ล่วงลับแล้ว เกิดแรงเตือนใจที่โยงไปถึงประวัติชีวิตของท่าน และโยงไปถึงคติธรรมที่ท่านเอ่ยอ้างอย่าง ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารึ แล้ว พุทธภาษิตบทนี้ก็จะโยงไปเองถึงหลักธรรมทั้งหลาย ที่สังคมและชีวิตของเราแต่ละคนควรจะปฏิบัติ แล้วก็พากันมีใจใฝ่ที่จะปฏิบัติอย่างนั้น

ถ้าทำได้อย่างนี้ ก็จะเป็นที่น่าอนุโมทนา

แต่ ณ ที่นี้ อย่างน้อยก็ขออนุโมทนาน้ำใจของทุกท่านที่ได้มาร่วมในที่ประชุมนี้ ซึ่งเป็นการแสดงถึงความมีจิตใจกุศลดีงาม เมื่อระลึกถึงพระคุณความดีของท่านที่ตนเคารพนับถือแล้ว ก็ไม่นิ่งดูดาย ยังได้มีฉันทะ คือมีน้ำใจ มาร่วมกันแสดงออกในโอกาสนี้

อย่างไรก็ดี ดังที่กล่าวแล้วว่า เราควรจะทำให้กิจกรรมที่เรียกว่าพิธี "ไว้อาลัย" นั้นมีความหมายยิ่งขึ้น คือมิใช่ไว้อาลัยเพียงว่าแสดงความระลึกถึงด้วยความเสียดายท่านเท่านั้น ว่าท่านได้จากไปเสียแล้ว เพราะถ้าทำได้แค่นี้ ก็ดังที่กล่าวเบื้องต้นว่าจะละลายหายไปในมิช้า

แต่เราควรจะก้าวไปสู่การไว้อาลัย อันจะทำให้อาลัยนั้นยังไว้อยู่ ด้วยการปฏิบัติขั้นที่ ๒ คือ ทำ หรือจัดทำให้มีแหล่งที่ค้าง ที่พัก ที่อยู่แห่งประวัติชีวิต คุณธรรมความดีที่ท่านได้ทำไว้ เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิตและสังคมกว้างขวางสืบต่อไป อันจะสมคุณค่าของการไว้อาลัยในความหมายที่แท้จริง ซึ่งจะเป็นประโยชน์คุ้มค่าอย่างแท้จริงในการทำพิธี

กับทั้งเมื่อเราปฏิบัติดังที่กล่าวแล้ว ก็จะเป็นการเข้าถึงหลักการสำคัญอีกประการหนึ่งด้วย คือเป็นการที่เรามารักษาธรรม และธรรมก็จะรักษาเรา

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ถือหลักธรรมแห่งพุทธภาษิตว่า ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารึ เป็นคติประจำใจของท่านว่า "ธรรมนั่นแล ย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม" และก็ได้ปรากฏว่า ธรรมได้รักษาตัวท่านไว้ ให้ท่านยังคงอยู่และปรากฏคุณความดีจนบัดนี้

อย่างไรก็ดี มิใช่เท่านั้น ในความหมายที่ลึกลงไปอีก พึงทราบว่า ธรรมนั้นเป็นของจริงของแท้ ดำรงอยู่ยั่งยืน เราพูดได้ว่าเป็นอมตะ ไม่ว่ากี่ร้อยกี่พันปีในยุคไหนสมัยไหนเมื่อใด ธรรมก็อยู่อย่างนั้น

หอหอลัย พุทธุ พนมยงค์

ด้วยเหตุนี้ บุคคลใดมาประพฤติธรรมรักษาธรรม บุคคลนั้นก็ชื่อว่าอยู่กับธรรมด้วย เมื่อไปอยู่กับธรรมแล้ว คำที่ว่า "ธรรมรักษาผู้ประพฤติธรรม" ก็จึงมีความหมายลึกลงไปอีกว่า ธรรมที่เป็นอมตะพลอยทำให้บุคคลนั้นเหมือนเป็นอมตะไปด้วย

นี้คือความหมายที่สูงขึ้นไป หรือลึกลงไปอีก ซึ่งมิใช่เฉพาะจะรักษาให้ท่านอยู่รอดและมั่นคงตลอดมาได้ จนผ่านบั้นปลายแห่งชีวิตถึงวาระสุดท้ายเท่านั้น แต่ยังรักษาท่านผู้มีความดีที่ทำไว้ ให้เหมือนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรม เลยอยู่กับธรรม มีธรรมเป็นที่อยู่และเป็นที่อยู่ของธรรม และอันนี้แหละที่ว่าเป็น "ธรรมาลัย"

ถึงตอนนี้ การไว้อาลัยก็มาบรรจบกับคติ ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจาริ ในความหมายว่า อาลัยของเราได้มาถึงธรรม ที่ธรรมมารักษาผู้ประพฤติธรรมไว้ให้เป็นอมตะยั่งยืนได้

กล่าวคือ ถ้าเราสามารถประพฤติปฏิบัติตามธรรมนั้นแล้ว เราก็คงอยู่ในธรรม โดยที่ธรรมนั้นเป็นที่อยู่เป็นที่พักพิงเป็นที่ติดค้างอยู่ของบุคคลนั้น นี่คือเป็นธรรมาลัย

เป็นอันว่า ถ้าเราปฏิบัติให้ถูกต้อง เราก็จะได้อะไรหลายอย่างจากพิธีไว้อาลัยนี้ มิใช่แค่ไว้อาลัยในการระลึกถึงท่านผู้ล่วงลับด้วยความเสียดาย แต่ได้อะไรมากมายดังที่ว่ามาแล้ว

ถ้ามองในแง่ประวัติ ก็มีเรื่องราวและประสบการณ์ชีวิตของท่าน ซึ่งเป็นประโยชน์ในการศึกษา นี้คือได้ "วิทยาลัย" ที่แปลว่า แหล่งของความรู้ เช่นเรื่องของข้อมูลด้านประวัติ เป็นต้น

ถ้ามองในแง่ของคุณงามความดี ก็เรียกว่า "คุณาลัย" คือเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย ที่พัก ที่ติดค้างอยู่ของคุณธรรมความดี

สุดท้าย ทั้งหมดนั้นก็มารวมกันที่ "ธรรมาลัย" คือเป็นแหล่งที่อยู่ของธรรมนั่นเอง

เพราะฉะนั้น ในที่สุดเราก็มารวมกันที่ "ธรรมาลัย"

สังคมปัจจุบันนี้ จะต้องให้ชวนกันมาอยู่ที่ธรรมาลัย มิฉะนั้นจะพากันไหลไปวุ่นวายอยู่กับธนาลัยเสียหมด

"ธนาลัย" คืออะไร ธนาลัย ก็แปลว่า ที่อยู่ของเงิน ได้แก่ ธนาคาร เป็นต้น ถึงเวลานี้ เราควรเตือนกันว่าเราได้มุ่งไปหาธนาลัยกันเกินไปแล้ว ขอให้ชวนกันมาอยู่ที่ธรรมาลัยให้มากสักหน่อย

แต่ถ้าจะให้สังคมนี้อยู่รอดปลอดภัยมีความมั่นคงจริงๆ แล้ว เราจะต้องมาช่วยกันสร้างธรรมาลัย ให้ถึงขั้นที่สังคมนั้นเป็นธรรมาลัย แล้วก็ชวนกันมาอยู่ในธรรมาลัยกันต่อไป หากทำได้อย่างนี้ สังคมของเราจะเจริญงอกงาม มั่นคงสืบต่อไปอย่างแน่นอน

อาตมภาพขออนุโมทนาอีกครั้งหนึ่ง ต่อทุกท่านที่มาร่วมประชุมในวันนี้ ในพิธีไว้อาลัย ซึ่งหวังว่าเราจะได้เดินก้าวหน้าไปสู่อาลัยในความหมายที่แท้จริง ซึ่งเป็นการที่เราจะช่วยให้อาลัยนั้นเป็นที่มีธรรม เป็นแหล่งที่มาคงค้างอยู่ของธรรม และธรรมก็จะได้ดำรงรักษาชีวิตของเราแต่ละคน และรักษาสังคมนี้ไว้ให้เจริญมั่นคงสืบต่อไป

อย่างน้อย การที่ทุกท่านได้มาร่วมประชุมในวันนี้ ก็เข้าหลักตามวัตถุประสงค์ในทางธรรมที่ว่า "บูชาคนที่ควรบูชา" ซึ่งเป็นอุดมมงคล หรือเป็นมงคลอันสูงสุดประการหนึ่ง ที่จะนำเรา นำชีวิตของแต่ละคนและนำสังคมนี้ไปสู่ความสุขความเจริญยิ่งขึ้นไป

ถือว่าทุกท่านได้มีส่วนร่วมในการปฏิบัติรักษาธรรมดังที่กล่าวมาแล้ว จึงขออนุโมทนาและขอให้การกระทำของท่านอันเป็นกุศลนี้ซึ่งเป็นมงคลดังที่กล่าวมา จงเป็นเครื่องอำนวยพรให้ท่านทั้งหลายมีความสุขความเจริญยิ่งขึ้นสืบไป

ขอให้ทุกท่านน้อมใจสงบ รำลึกถึงท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ผู้ล่วงลับไปแล้ว รำลึกถึงคุณความดี

หอหอสัย พนดุ๋ย พนมยงค์

ของท่าน และตั้งใจรำลึกน้อมอุทิศกุศลแก่ท่าน พร้อมทั้งน้อมใจที่จะนำเอาคุณความดีของท่านออกมาเชิดชู จะโดยนำไปปฏิบัติด้วยตนเองก็ตาม นำไปเผยแพร่ก็ตาม และช่วยกันที่จะทำให้เกิดเป็น "ธรรมาลัย" เพื่อประโยชน์ระยะยาวของชนรุ่นหลัง เพื่อความเจริญก้าวหน้าของสังคมนี้สืบต่อไป

ขอให้ทุกท่านมีความสุขความเจริญงอกงามในธรรมทั่วกัน ทุกเมื่อเทอญ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

รำลึกถึง...
ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

อาตมาได้รับการประสานงานจากลูกๆของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ให้เขียนบทความที่ท่านผู้หญิงได้เคยมีส่วนเกี่ยวข้องกันอยู่บ้าง โดยที่ลูกบอกว่า คุณแม่บอกว่า...นับถืออาตมา อาตมาก็อยากจะบอกว่า พระก็นับถือโยมเช่นกัน ตามภาษาพระคงไม่เป็นไรถ้าอาตมาจะพูดเช่นนั้น เพราะท่านเป็นคนดีจากสายตาของอาตมา ซึ่งได้เคยพบปะพูดคุยกัน ๒-๓ ครั้ง

ครั้งแรกตอนบวชใหม่ๆ ประมาณสักพรรษา ๖-๗ ได้ไปทอดผ้าป่าในประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส หลายๆประเทศ ณ สมัยนั้นก็จำได้ว่า คุณเสวต เปี่ยมพงษ์ศานต์ เป็นประธาน เป็นผู้นิมนต์ไปเทศน์ที่ประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส และอีกหลายๆประเทศ

ได้แวะไปที่บ้านของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ซึ่งได้จัดให้มีเทศน์ที่หอพักนักศึกษานานาชาติในกรุงปารีสให้คนที่อยู่ในละแวกนั้นได้ฟัง ยังนึกถึงภาพนั้น มีคนบันทึกภาพ เก็บภาพไว้ เมื่อดูภาพนี้ทีไรก็นึกถึงโยมผู้หญิงคนนี้ ที่ท่านเป็นคนมีศรัทธา มีสติปัญญา มีความประพฤติอันดีงาม และมีสัมมาทิฐิเป็นมรดกธรรมประจำชีวิต

และหลังจากนั้นก็ได้ไปเกี่ยวข้องตอนที่ไปเทศน์ที่อนุสรณ์สถานปรีดี พนมยงค์ ที่อยุธยา หลังจาก

นั้นมาก็ได้มาเทศน์ที่สถาบันปรีดี พนมยงค์ รวมแล้ว ๓-๔ ครั้งที่ได้แวะวนไปเทศน์บ้าง แล้วแต่โอกาส

สรุปว่า การได้เกิดมาพบคนที่มีสติปัญญาสูง มีคุณงามความดี ที่ใครๆก็ต้องยอมรับว่าทั้งตัวท่านปรีดี พนมยงค์ ที่เป็นบุคคลสำคัญ เป็นอดีตนายกรัฐมนตรี และเป็นสามีของท่านผู้หญิงพูนศุข รวมทั้งลูกๆก็ได้ไปมาหาสู่ ทำบุญ ทำทาน สนับสนุนค้ำจุน พระศาสนา ผ่านทางวัดสวนแก้วมา ก็นับได้ว่าทำกุศลร่วมกัน

ได้พบปะแสดงธรรม และท่านก็ตั้งใจฟังอย่างดี จึงกลายเป็นเรื่องที่น่าหวนระลึกนึกถึง ในยามที่จากกันอย่างไม่มีวันที่กลับมาเห็นหน้ากันอีกแล้ว

แต่ยังเห็นความดีที่ยังไม่จางหาย ยังเห็นความดีของท่านไม่ดับสูญ ถึงหน้าตาของท่านจะหายลับไปแล้วโดยสรีระ แต่โดยภาวะของความดี ความเป็นคนน่ายกย่อง

สรุปก็คือว่าเป็น ทิฏฐานุคติบุคคล เป็นบุคคลแบบอย่างต้นแบบที่อนุชนรุ่นหลัง ควรจะศึกษาชีวิตของท่านผู้หญิงพูนศุขไว้ให้ดี ควรจะเป็นตัวอย่างที่เป็นต้นแบบของคนไทยต่อไป

ถ้าพูดกันเทียบเคียงกับสมัยนี้ แล้วท่านเป็นคนไม่ชอบต่อล้อต่อเถียง ไม่ชอบต่อปากต่อคำ ไม่ชอบต่อความยาวสาวความยืด ชอบอยู่แบบสมถะ แบบเรียบง่าย ชอบอยู่แบบสงบอกสงบใจ สงบปากสงบคำ และพร้อมมีข้อคิดคำเตือน

ในขณะที่สนทนาด้วย ถ้าฟังประวัติชีวิต ต้องไปอยู่ต่างประเทศ ต้องเลี้ยงดูลูก ต้องอดทน

การที่ต้องเป็นเสาหลักให้กับลูกๆ เมื่อสิ้นพ่อไปแล้ว ก็ได้พยายามเป็นเสาหลักที่เรียกกันว่าไม่ใช่ขาดพ่อเหมือนถ่อหัก ขาดแม่เหมือนแพแตก

แต่ครอบครัวนี้แม้จะขาดทั้งพ่อและแม่ ไม่แตกไม่หัก ไม่ล่มสลาย ยังเป็นตระกูลที่มีสายเลือดที่สืบ

ความน่าชื่นชม น่านับถือ

ขอให้ลูกๆและญาติมิตรที่ไปงานศพ เมื่อได้หนังสือ ***"หวนอาลัย"*** ท่านผู้หญิงพูนศุข จะได้เป็นบรรณาการที่ดีงาม ดีกว่าแจกแก้ว ยาหม่อง แจกของที่ไม่ได้มีคุณ มีประโยชน์อะไร

บางทีเราก็เอาแบบใช้สวย มากกว่าใช้สอย อาตมาเชื่อว่า หนังสือที่พิมพ์แจกเป็นบรรณาการในงานปลงศพท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ มีความหมายที่ได้บุญ คนเป็นก็ได้ปัญญา จากบทความต่างๆของคนที่เขียน นึกถึงความดีของท่าน และแถมยังมีพระที่ทรงคุณวุฒิไปปาฐกถาธรรม

ใครไปงานศพนี้ไม่เสียเวลาเปล่าๆ คงได้อะไรติดไม้ติดมือติดสมอง ติดสติปัญญามา แล้วการนี้คงไม่ต้องไปเสียค่าพวงหรีด ค่าอะไร และเชื่อว่าจะได้รับประโยชน์ในความดีของท่าน เมื่อปลงศพท่านแล้วก็ขอให้แข็งแกร่งเหมือนครอบครัวของท่านต่อไป เจริญพร

พระราชธรรมนิเทศ

(พระพยอม กัลยาโณ)

ตุลาคม ๒๕๕๑

น้ำใจของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

ผู้เขียนได้จัดรายการ "แง่คิด" ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงกรุงเทพมหานครคลื่น เอ เอ็ม ๘๗๓ เวลา ๐๕.๐๐ น. ซึ่งรายการดังกล่าวนี้เป็นการแสดงแง่คิดแง่มุมมองต่างๆ หลากหลายเรื่องทั้งคดีโลก คดีธรรม ประสบการณ์ชีวิต ประวัติศาสตร์ เท่าที่จะสรรหามานำเสนอกับท่านผู้ฟัง รายการนี้ได้รับความสนใจจากท่านผู้ใส่ใจมากพอสมควร ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เป็นผู้หนึ่งที่ให้ความสนใจรายการนี้ที่ทราบเนื่องจากผู้เขียนได้เปิดคลินิกรักษาโรคแพทย์แผนปัจจุบัน โดยไม่เก็บค่ายาค่ารักษาใดๆ ทั้งสิ้น เปิดหอพักนักศึกษาที่ไม่มีที่พักให้เข้าพักอาศัยโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆทั้งสิ้น ส่งให้นักเรียนได้ศึกษาเล่าเรียนถึงระดับปริญญาโท เปิดโรงผลิตน้ำดื่มเพื่อการสาธารณะกุศลช่วยเหลือพี่น้องเมื่อยามยาก เปิดแผนกศูนย์ล้างไตด้วยเรื่องฟอกไต ดังได้กล่าวมานี้เป็นการยังประโยชน์ให้แก่เพื่อนมนุษย์โดยยึดหลักเมตตาธรรมค้ำจุนโลก ครั้งใดรายการแง่คิดพูดผิดพลาดหรือเรื่องราวที่นำเสนอลึกซึ้ง คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงไปบ้าง ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ท่านจะเมตตาโทรศัพท์มาเล่าเรื่องราวต่างๆ ให้ฟัง จากนั้นจึงได้นำเสนอให้ถูกต้อง ผู้เขียนจึงยึดมั่นว่าท่านเป็นผู้ชี้ขุมทรัพย์สุดประมาณค่ามิได้

ครั้งใดได้เจริญกุศลศรัทธาเกี่ยวกับเรื่องงานดังกล่าวข้างต้น ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ จะต้องส่ง

ทุนทรัพย์ทางธนาณัติร่วมการกุศลเสมอมา ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ท่านมีอุดมคติเป็นเอกลักษณ์โดดเด่นเป็นเนติแบบของบุคคลทั่วไปได้อย่างสนิทใจ จึงขอยกย่องท่านไว้ ณ ที่แห่งนี้ว่า

ท่านไม่ได้ทำเพื่อลาภสักการะ ฉะนั้น ท่านจึงไม่กลัวยากจน

ท่านไม่ได้ทำเพื่อความเป็นใหญ่ ฉะนั้น ท่านจึงไม่กลัวตกต่ำ

ท่านไม่ได้ทำให้ใครยกย่องสรรเสริญ ฉะนั้น ท่านจึงไม่กลัวครหานินทา

ท่านไม่ได้ทำเพื่อโลกีย์สุข (สุขส่วนตัว) ฉะนั้น ท่านจึงไม่กลัวทุกข์ยาก

แต่ท่านทำเพื่ออนาคตอันสดใสของ...ลูกหลาน

หลังจากท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ได้ถึงแก่กรรม บรรดาลูกหลานท่านได้พบเห็นใบอนุโมทนาบัตรจำนวนหลายใบที่ท่านทำบุญไว้กับมูลนิธิศรีรัตนโกสินทร์ฯ เพื่อประโยชน์ดังกล่าวข้างต้น ประการสำคัญบรรดาลูกหลานของท่านผู้หญิงเห็นความสำคัญว่า "แม่สนใจในการทำบุญ ทั้งติดตามฟังรายการแง่คิดเสมอมา" บรรดาลูกหลานจึงได้นิมนต์ให้ผู้เขียนพร้อมพระสงฆ์ไปเจริญรับกุศลศรัทธาที่บ้านของท่าน จำได้อย่างมั่นคงว่าเมื่อลงจากรถถึงบ้านเจ้าภาพ เห็นศาลพระภูมิตั้งเด่นเป็นสง่างามยิ่งนักแม้ว่าศาลพระภูมิจะเก่าไปบ้าง แต่สิ่งที่ได้แง่คิดมุมมองทั้งได้ถามลูกหลานว่าใครเป็นผู้ดำริเริ่มตั้งศาลพระภูมินี้ หลานชายของท่านผู้หญิงกล่าวตอบทันทีว่าคุณยายเป็นผู้ตั้งศาลพระภูมินี้ เรื่องของการตั้งศาลพระภูมิไม่แปลกเป็นเรื่องธรรมดา แต่ที่แปลกเพราะศาลพระภูมิทั่วๆ ไปใจกลางในศาลพระภูมิจะตั้งด้วยเจว็ด แต่ศาลพระภูมิบ้านท่านผู้หญิงกลับไม่มีเจว็ดกลับมีองค์พระพุทธรูปปางนาคปรกตั้งแทนเจว็ด แง่คิดได้ความหมายถึงลูกหลานอยู่ในอาณาเขตบ้านเรือนหลังดังกล่าว มีพระคอยปกป้องคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุข

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เป็นหลักของตระกูลพนมยงค์ คอยให้กำลังใจลูกหลาน ให้ความรู้เชิดชู

หอหอสัย พนดุย พนมยงค์

สถาบันทั้ง ๓ ซึ่งเป็นเนติแบบของสตรีทั่วโลกได้อย่างองอาจ เป็นที่ยกย่องของชนทั่วไป ผู้เขียนจึงขอยกย่องอุดมคติดังกล่าวข้างต้นด้วยความสนิทใจ

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ท่านเป็นผู้ที่มาดี การงานการกระทำดี แม้ท่านจากไปร่างกายของท่านยังได้รับเกียรติยกย่องว่าเป็น "อาจารย์ใหญ่" ของเหล่าแพทย์ทั้งหลาย ของดวงจิตอันใสสะอาดของท่านประกอบกับความรักประเทศชาติบ้านเมือง เคารพนับถือพระพุทธศาสนาว่าเป็นสรณะตลอดชีวิต ทั้งเชิดชูสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นที่ประจักษ์ชัดประดับจิตใจของบุคคลทั่วไป ด้วยเหตุนี้จึงเชื่อมั่นว่าดวงวิญญาณของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ต้องถึงพร้อมด้วยศรีสมบัติ โภคสมบัติ ปัญญาสมบัติ ตราบเท่านิพพานสมบัติ ในอนาคตอย่างไม่ต้องสงสัยสำหรับปัญญาชนทั้งหลาย

พระครูไพศาลประชาทร

วัดสุทธาราม แขวงบางลำภูล่าง

เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร

ตุลาคม ๒๕๕๑

ชีวิตที่วายชนม์ทำให้คนได้คิด

อาตมามีภาพติดตาติดใจตั้งแต่ครั้งแรกเมื่อได้เห็นญาติโยมกลุ่มหนึ่งเดินเข้ามาที่วัด ซึ่งประกอบด้วยหญิงผู้สูงวัยพร้อมด้วยลูกหลาน มาทำบุญ ฟังธรรม สนทนากับพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณอาจารย์พระพรหมคุณาภรณ์ บุคลิกของหญิงผู้สูงวัยมีลักษณะที่น่าเคารพ พูดจาฉะฉาน มีความมั่นใจสูง แต่ไม่วางตัวจนเกินงาม มีความอ่อนน้อมถ่อมตน มีความประสานสอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยอย่างลงตัวและเหมาะสม

ครั้นต่อมาได้ทราบว่า ญาติโยมกลุ่มนี้มีท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เป็นผู้นำคณะมา ก็รู้สึกในใจว่าไม่ใช่ธรรมดา ผู้มียศฐาบรรดาศักดิ์เป็นถึงท่านผู้หญิง เป็นภรรยาของท่านรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ด้วยแล้ว ทำให้มีความรู้สึกเป็นเกียรติอย่างยิ่งที่ได้พบปะและทำความรู้จัก ยิ่งได้อ่านชีวประวัติท่านผู้หญิงฯด้วยแล้ว ทำให้ซาบซึ้งถึงคุณูปการของครอบครัวนี้ที่ได้มีต่อชาติบ้านเมือง ทำให้เห็นได้ว่าคนที่ผ่านพ้นวิกฤตการณ์ ผ่านร้อนผ่านหนาวมาอย่างโชกโชนนั้น กลับมิได้มีความถือตัวถือตนอะไรเลย มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปัน ใจบุญ ใฝ่ในการกุศล น่าถือเป็นแบบอย่างของคนในสังคมไทยปัจจุบัน

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เป็นผู้มีความเคารพศรัทธาเสื่อมใสในพระรัตนตรัย มีปัญญาที่รู้เข้าใจว่าจะทำบุญกุศลอย่างไรให้เกิดผลดีแก่วัดและพระศาสนา ดูท่านจะพิถีพิถันละเอียดอ่อนในเรื่องนี้มาก จากการ

หวหอาลัย พูนศุข พนมยงค์

พูดคุยสนทนากัน รู้สึกได้ว่า น้ำเสียงของท่านผู้หญิงเป็นผู้หญิงแกร่ง มีความมั่นใจสูง

เมื่อท่านผู้หญิงฯล่วงลับจากไป ทำให้สังคมไทยต้องสูญเสียบุคคลที่มีคุณค่าไปอีกท่านหนึ่ง ยังความเศร้าโศกเสียใจและเสียดายมาสู่ลูกหลาน ญาติมิตร ผู้ที่ใกล้ชิดทั่วไปเป็นอย่างยิ่ง

ชีวิตและร่างกายของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ได้เอื้อประโยชน์แก่เพื่อนร่วมชาติเป็นเอนกประการ ทั้งเมื่อยังมีชีวิตอยู่และเมื่อวายชนม์ไปแล้วก็ยังได้เป็นอาจารย์ใหญ่ให้นักศึกษาแพทย์ได้ศึกษาค้นคว้าจนสำเร็จประโยชน์ดังมุ่งหมาย แล้วส่งมอบคืนแก่ลูกหลานญาติมิตรเพื่อที่จะมีการประกอบพิธีครั้งสำคัญในเดือนธันวาคม ๒๕๕๑ นี้ อาจารย์ดุษฎี พนมยงค์ ซึ่งเป็นบุตรีของท่านผู้หญิงฯได้ติดต่อนิมนต์ให้เขียนความในใจเกี่ยวกับคุณแม่ที่ท่านจากไป

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ได้ผ่านพ้นวิกฤต มรสุมชีวิตมาหลายระลอก ได้ประสบพบกับโลกธรรม ๘ ครบถ้วน ท่านคงจะเข้าใจในรสชาติของชีวิตได้เป็นอย่างดี โดยมีท่าทีสง่างามด้วยความอาจหาญ และไม่ระย่อท้อแท้

ท่านผู้หญิงคนนี้ เป็นลูกของใคร คุณพ่อคุณแม่ก็ชื่นชม ดีใจ

เป็นภรรยาของท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นก็มีความภูมิใจ สุขใจ

เป็นคุณแม่ของใคร ลูกๆ ก็มีความภาคภูมิใจ เบิกบานใจ อบอุ่นใจ และมีความมั่นคงปลอดภัย ปกป้องคุ้มภัยได้

ท่านผู้หญิงฯเป็นคนงามทั้งรูปร่าง มรรยาท น้ำใจงาม และมีคุณธรรมในจิตใจสูง ไม่อาฆาตเคียดแค้นชิงชังใคร ถึงได้มีชีวิตในบั้นปลายที่สุขสงบ เป็นที่เคารพรักนับถือของลูก หลาน ญาติมิตร ผู้คนที่ได้พบเห็นทั่วไป

แต่น่าเสียดายที่ชีวิตของมนุษย์เรานั้นเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอน และสั้นมาก ตามหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา เปรียบชีวิตอันน้อยนิดนี้ว่า

ชีวิตของมนุษย์ทั้งหลาย นิดหน่อย รวดเร็ว มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก จะพึงถูกต้องได้ด้วยปัญญา ควรกระทำกุศล ควรประพฤติพรหมจรรย์ เพราะสัตว์ที่เกิดมาแล้ว จะไม่ตายไม่มี

๑. ชีวิตเหมือนหยาดน้ำค้างบนยอดหญ้า เมื่ออาทิตย์ขึ้นมา ย่อมแห้งหายไปได้เร็ว ไม่ตั้งอยู่นาน

๒. ชีวิตเหมือนฟองน้ำ ย่อมแตกเร็ว ตั้งอยู่ไม่นาน

๓. ชีวิตเหมือนกระแสน้ำที่ไหลจากภูเขา

๔. ชีวิตเหมือนรอยขีดลงในน้ำ ย่อมกลับเข้าหากันเร็ว ไม่ตั้งอยู่นาน

๕. ชีวิตเหมือนก้อนเขฬะ(น้ำลาย)ที่ปลายลิ้น พึงถ่มไปโดยง่ายดาย

๖. ชีวิตเหมือนโคที่เขากำลังนำไปฆ่า ทุกย่างก้าวของโค ความตายก็ใกล้เข้ามาทุกขณะ

๗. ชีวิตเหมือนชิ้นเนื้อนาบไฟ ไฟเผาตลอดทั้งวัน ย่อมจะย่อยยับไปรวดเร็ว ไม่ตั้งอยู่นาน

ครั้นได้ตระหนักถึงความจริงข้างต้นนี้แล้ว มนุษย์ทุกคนควรจะต้องตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท ไม่มัวเมากันอีกต่อไป ใช้วันเวลาที่ผันผ่านไปอย่างรวดเร็วนี้ ด้วยการสร้างสมทำคุณงามความดีไว้ให้มาก ถ้าจะพึงมีความโกรธ เกลียดใคร ก็ควรจะรีบขอโทษ และกลับฟื้นคืนดีกันเสีย ไม่ควรจะปล่อยให้ล่วงวันคืนนั้นไป เพราะเราไม่อาจจะมั่นใจได้ว่าวันพรุ่งนี้จะมีลมหายใจอยู่อีกหรือเปล่า

สิ่งที่ทำให้โลกและสังคมปั่นป่วนวุ่นวายอยู่ทุกวันนี้นั้น ไม่มีอะไรอื่นไกล นอกจากกิเลสในตัวมนุษย์เรานี่เอง นั่นก็คือ ความอยากได้ อยากใหญ่ และใจแคบ (ตัณหา มานะ ทิฏฐิ) เราควรจะแก้ไขด้วยการสร้างคุณธรรมฝ่ายบวกขึ้นมาแทนที่ เช่น

หอหอสัย พนดุ พนมยงค์

๑. มีฉันทะ ความปรารถนาที่จะสร้างสรรค์ทำสิ่งที่ดีงามให้เกิดมีแก่สังคม และโลกทั้งมวล

๒. มีทมะ ความฝึกฝนปรับปรุงตน ไม่หยุดนิ่ง ไม่ปล่อยใจไปตามอำนาจกิเลส

๓. มีสัจจานุรักษ์ คือการรักษาความจริง ความถูกต้องดีงามไว้ในสังคม ในโลก ยอมรับฟังความคิด ความเห็นของคนอื่นเขาบ้าง ไม่ปิดกั้นความคิด และยึดติดแต่เพียงว่า ความคิด ทฤษฎี ลัทธิ อุดมการณ์ของเราเท่านั้นที่ถูกต้อง ของคนอื่นผิดหมด ลักษณะเช่นนี้ใช้ไม่ได้ จะต้องไม่ใจคับแคบ

เมื่อมีชีวิตหนึ่งล่วงลับดับไป ก็ไม่ควรปล่อยให้ผ่านไปเปล่า จะต้องได้คติเตือนใจ หันกลับมาทำดียิ่งขึ้นไป เราจะเชิดชูบูชาท่านผู้หญิงพูนศุขได้ ด้วยการน้อมนำเอาธรรมมาประพฤติปฏิบัติ อันจะมีค่าสำคัญยิ่งกว่าการกระทำสิ่งอื่นใด

พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ

วัดญาณเวศกวัน จังหวัดนครปฐม

ตุลาคม ๒๕๕๑

ธรรมาลัย

อาตมารู้จักกับท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์เมื่อท่านมีอายุมากแล้ว พบแต่ละครั้งก็รู้สึกว่าท่านเป็นคนดี ตรงจุดนี้ขอให้ผู้อ่านหยุดอ่านแล้วถามตัวเองว่าเข้าใจความหมายของประโยคนี้หรือเปล่า เพราะผู้เขียนสงสัยว่าหลายคนอาจจะไม่เข้าใจ เพราะสิ่งที่เรามักจะไม่เข้าใจ หรือเข้าใจผิดบ่อยๆคือสิ่งง่ายๆที่เราเชื่อว่ารู้แล้ว เช่น ความดี เป็นต้น

คำว่า ดี นั้นเป็นคำที่เราใช้กันเป็นประจำทุกวัน แต่เป็นอีกคำหนึ่งที่ดูเผินๆ เหมือนจะมีความหมายชัดเจน แต่เมื่อพิจารณาอีกทีอาจจะต้องยอมรับว่าลึกซึ้งกว่าที่คิด ณ ที่นี้ อาตมาจึงขอทำความเข้าใจเรื่องความดีในทางพระพุทธศาสนาบ้างเล็กน้อย เพื่อเป็นธรรมทานแก่ผู้อ่านทั้งหลาย โดยขออุทิศส่วนกุศลอันใดที่เกิดขึ้นจากการให้ข้อคิดครั้งนี้แก่ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ขอให้ท่านมีแต่ความสุขความเจริญในความดีทั้งหลายตลอดกาลนานเทอญ

ถึงแม้ว่าทุกลัทธิ ทุกศาสนา กล่าวถึงความดีกันทั้งนั้น เราไม่ควรสรุปว่า ทุกลัทธิ ทุกศาสนากล่าวถึงสิ่งเดียวกัน เพราะความเข้าใจในความหมายของคำว่าดีไม่ค่อยจะเหมือนกัน ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะว่าความดีย่อมสัมพันธ์กับสิ่งที่ดีที่สุดอยู่เสมอ ความดีคือสิ่งที่เอื้อต่อหรือสอดคล้องกับสิ่งสูงสุด ในเมื่อสิ่งสูงสุดของ

หอสมุดกลาง พุทธมณฑล

แต่ละศาสนาไม่เหมือนกัน ก็เป็นเรื่องธรรมดาว่าความดีต่างๆก็ย่อมไม่เหมือนกัน

ในทางพุทธธรรมเราถือว่าความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงคือสิ่งสูงสุดที่มนุษย์เข้าถึงได้ และควรจะพยายามเข้าถึง ความดีของเราจึงหมายถึงการกระทำด้วยกาย วาจา และใจ ซึ่งเอื้อต่อการดับทุกข์ เพื่อประโยชน์และความสุขของสรรพสัตว์ทั้งหลาย ความดีจึงเป็นชื่อรวมของคุณธรรมต่างๆที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกิเลสทั้งหลาย และที่ถึงพร้อมใน ศีล สมาธิ และปัญญาอันสมบูรณ์

เมื่อพระพุทธศาสนาเน้นการกระทำความดี จึงมีข้อสังเกตหลายประการ เช่น เราจะดี เราต้องเรียนรู้ธรรมชาติของความไม่ดี เพื่อความฉลาดในการป้องกันและแก้ไขสิ่งที่ขัดขวางและคอยบ่อนทำลายความดี

เราต้องอยู่ด้วยความไม่ประมาท เพราะความดีของปุถุชนไม่แน่นอน ถ้าไม่ระวังเมื่อไร ความดีอาจถูกความไม่ดีครอบงำได้ ความดีข้อหนึ่งเกิดขึ้นแล้ว นิ่งนอนใจไม่ได้ ต้องเพียรทำให้ดียิ่งๆขึ้นไป เพื่อส่งเสริมการพัฒนาชีวิตในด้านที่สูงขึ้น

จากที่กล่าวมาแล้ว เราอาจจะเห็นได้ว่า ความดีในพระพุทธศาสนามีความหมายที่จำเพาะและชัดเจน เพราะมีความจริงของธรรมชาติเป็นที่ตั้ง ความดีในพระพุทธศาสนามีเอกลักษณ์ตรงที่ว่า เรามองคุณธรรมภายในกรอบของการพัฒนาชีวิตไปสู่ความหลุดพ้น คุณธรรมแต่ละข้อมีบทบาทในระบบการฝึกปรือ หรือระบบการศึกษาของพระพุทธองค์ และมีความสัมพันธ์เนื่องอาศัยกับข้ออื่นในลักษณะที่ธรรมชาติกำหนดให้ เช่น ในกรณีของความเป็นคู่ระหว่างความสันโดษและความขยัน คุณธรรมทุกข้อล้วนแต่เป็นส่วนประกอบของระบบองค์รวม เราจะแยกดูทีละข้ออย่างโดดเดี่ยวไม่ได้

เพราะฉะนั้นการที่คุณธรรมบางข้อมีชื่อเดียวกันกับคุณธรรมในศาสนาอื่น ไม่ได้หมายความว่าเป็นเรื่องเดียวกันเสมอไป เราอาจจะเปรียบเทียบคุณธรรมในศาสนาต่างๆเหมือนน้ำมันก็ได้ เช่น น้ำมันมะกอก

กับน้ำมันดิบทั้งสองมีชื่อว่าน้ำมันเหมือนกัน แต่ลักษณะอาการและประโยชน์ในการใช้สอยต่างกันมาก

ในทางพุทธธรรมผู้ทำความดีต้องรู้เท่าทันความดีว่าสักแต่ว่าของธรรมชาติเท่านั้น จึงจะไม่เป็นทุกข์เพราะความดี ยกตัวอย่าง พระพุทธเจ้าสอนว่า ผู้ที่ซื่อสัตย์ แล้วยึดมั่นถือมั่นในความซื่อสัตย์นั้นว่า เป็นตนหรือของตน แล้วยกตนข่มท่านเพราะเหตุแห่งความซื่อสัตย์นั้นนับว่าเป็นพาล ใครถือว่าความดีในตนทำให้สูงกว่าคนอื่นนับว่าไม่ฉลาดในเรื่องความดี

ข้อสำคัญคือการเน้นที่การชำระเจตนา และการใช้ปัญญา เพราะความดีต่างๆจะดีจริงๆต่อเมื่อเกิดจากความเข้าใจในหน้าที่ ขีดจำกัดและจุดประสงค์ของมัน เครื่องชี้วัดความดีอยู่ที่ผลต่อความรู้สึก และการกระทำ เช่น ในเรื่องความรู้สึกละอายต่อบาป เกรงกลัวต่อบาป ความไม่วุ่นวายใจ ไม่เบียดเบียนตนหรือผู้อื่น และความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

ในเมื่อความดีต่างๆต้องมีปัญญาคอยกำกับอยู่เสมอ การฝึกสติ ให้รู้เท่าทันอารมณ์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นและดับไปในจิตใจจึงเป็นเรื่องสำคัญยิ่ง ถ้าขาดการดูด้านในอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง ความดีในความหมายของพระพุทธศาสนาจะเจริญงอกงามไม่ได้

อย่างไรก็ตาม ความเข้าใจเรื่องความดีในหมู่ชาวพุทธยังมีความสับสนอยู่บ้าง คุณธรรมมีหลายข้อเราแต่ละคนคงมีไม่ครบ ในการมองความขาดตกบกพร่อง คำวิจารณ์ที่เรามักจะได้ยินบ่อยๆคือ คนนั้นเป็นคนดีแต่ไม่ฉลาด ไม่ทันเขา หรือดีแต่ไม่เก่ง การคิดอย่างนี้น่าสนใจ และน่าพิจารณา เพราะเป็นคำพูดที่มีกลิ่นไอของมิจฉาทิฏฐิ

อิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกในประเทศไทยมีมาก ตัวอย่างบางประการเช่น ความนิยมในการแต่งตัวเห็นได้ชัด แต่แนวความคิด คุณค่าต่างๆมีมากหลายข้อที่ได้ซึมเข้ามาโดยที่คนส่วนมากไม่ค่อยจะรู้สึกตัว ที่

หอสมุด พุทธ พุทธมณฑล

น่าเป็นห่วงคือแนวความคิดที่ไม่สอดคล้องกับความจริงของธรรมชาติ ผิดหลักธรรม แต่กลายเป็นหลักชีวิตของผู้ที่ถือว่าตัวเองเป็นพุทธ ความขัดแย้งนี้อยู่ได้นานเพราะความเชื่อบางอย่าง เช่น เชื่อว่า ฝรั่งเก่ง รู้ดีกว่าเรา ความอ่อนแอจึงเกิดขึ้นทั้งในระดับศรัทธาในพระศรีรัตนตรัย และที่สำคัญในภาคปฏิบัติเพื่อให้เกิดความรู้เป็นประสบการณ์ตรงว่าอะไรเป็นอะไร

ความเข้าใจในเรื่องความดี และความสัมพันธ์ระหว่างความดีและความฉลาดหรือความเก่งเป็นข้อหนึ่งที่ชาวพุทธมองผ่านแนวความคิดของตะวันตกมานานแล้ว

ในประวัติศาสตร์ของตะวันตก วิทยาศาสตร์เคยต้องสู้กับศาสนาเป็นเวลานาน เพราะหัวใจของศาสนาตะวันตกคือศรัทธา สิ่งใดที่คุกคามความมั่นคงของศรัทธา ศาสนาจึงต้องระแวงและรังเกียจเป็นธรรมดา สู้กันไปสู้กันมา ไม่มีฝ่ายใดได้ชัยชนะเด็ดขาด ต้องคอยประนีประนอมกัน ในที่สุดศาสนาและวิทยาศาสตร์แบ่งเขตแดนกัน

การใช้เหตุผล ความคิดวิเคราะห์ ฯลฯ ถือว่าเป็นเรื่องภายนอก เป็นเรื่องการอยู่ในโลก ส่วนความเชื่อถือต่างๆซึ่งอาจจะต้องงดเว้นจากการใช้เหตุผล และการวิเคราะห์บ้าง นับเป็นเรื่องส่วนตัว เรื่องภายใน เป็นเรื่องของศาสนา เมื่อศาสนาลดบทบาททางสังคมให้น้อยลง ความเจริญทางวัตถุและเทคโนโลยีเริ่มทวีขึ้น

เมื่อมีการแยกระหว่างความดี และความฉลาด เริ่มมีการมองว่าคนดีขาดความฉลาดบางประการ โดยเฉพาะความรู้เท่าทันเล่ห์เหลี่ยมของคนที่ฉลาดแต่ไม่ดี แนวความคิดนี้เข้ากับหลักศาสนาที่ถือศรัทธาเป็นใหญ่อยู่แล้ว เพราะศาสนาเหล่านี้สอนเรื่องบาปเดิมของมนุษย์ ซึ่งทำให้เข้าใจว่าความไม่ดีมีความลึกซึ้งและเที่ยงแท้กว่าความดี ตอนหลังทฤษฎีของนักวิทยาศาสตร์ชื่อดัง เช่น Darwin และ Freud เสริมความคิดอย่างนี้ให้หนักแน่นขึ้น Darwin ให้มองว่าชีวิตจริงคือการแข่งขันเพื่อเอาตัวรอด Freud ให้เชื่อว่าความดีเป็นแค่ม่าน

สวยงามที่ปกปิดความจริงคือความต้องการทางเพศ

แนวความคิดดังกล่าว ชาวพุทธส่วนใหญ่คงบอกว่าไม่เชื่อ ไม่ใช่ แต่สิ่งที่น่าเสียใจก็คือทุกวันนี้ชาวพุทธจำนวนไม่น้อยทีเดียวมองโลกผ่านความคิดและค่านิยมที่ตั้งไว้บนฐานแห่งมุมมองมนุษย์และโลกที่ตนบอกว่าไม่เชื่อเหล่านี้ เรื่องนี้เป็นไปได้อย่างไร ตอบว่าเป็นไปได้เพราะการมองด้านใน การเรียนรู้หลักความจริงของชีวิตจากประสบการณ์ตรง คือการปฏิบัติธรรมไม่ค่อยมี

ผู้ที่ศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างจริงใจน่าจะตระหนักได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ เป็นศาสนาที่สอนเรื่องการพัฒนาชีวิตเป็นระบบองค์รวม ซึ่งเรียกว่าอริยมรรคมีองค์แปด เราไม่เคยกลัวปัญญาหรือการวิเคราะห์ด้วยเหตุผล ตรงกันข้ามเราถือว่าปัญญาเป็นคุณธรรมสูงสุด ศรัทธาเป็นเพียงส่วนประกอบของการศึกษาที่ต้องกำกับด้วยปัญญาอยู่เสมอ

ความดีแปลจากภาษาบาลีว่ากุศล รากศัพท์ของคำว่ากุศลคือความฉลาด กุศลจึงมีความหมายทั้งในแง่ของความดี และในแง่ความฉลาด พุทธธรรมสอนว่าดีแต่ไม่ฉลาดคือไม่ดีจริง หรือขาดความดีฝ่ายปัญญาในการพัฒนาชีวิตในระดับไตรสิกขา สมาธิคือการอบรมสิ่งดีงามทั้งหลาย ปัญญาคือการดูความจริง สองข้อนี้ต้องไปด้วยกันอยู่เสมอ เพราะสมาธิที่ขาดปัญญามักจะไม่ทนทาน ปัญญาที่ขาดสมาธิมักจะไม่ลึก

ในเมื่อศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่ไม่เน้นศรัทธาแต่เน้นปัญญาและการพัฒนาชีวิตอย่างเป็นระบบองค์รวม เราไม่ควรยอมรับการวิพากษ์วิจารณ์ศาสนาแห่งศรัทธาทั้งหลายว่าเป็นการวิจารณ์ศาสนาของเราด้วย (ทั้งๆที่ผู้วิจารณ์มักจะใช้คำว่า ศาสนาทั้งหลายเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ โดยทึกทักว่าทุกศาสนาเหมือนกัน) การที่นักวิชาการของเราไม่ชี้แจงในเรื่องนี้เป็นความผิดพลาดที่ทำให้เกิดผลร้ายหลายประการ เช่น ทำให้พุทธศาสนาถูกมองว่าอาจจะนำไปสู่ความไม่ยุติธรรมต่อศาสนาอื่น ทั้งๆที่ความเป็นมิตรต่อศาสนาอื่นเป็นจุดเด่นและเป็นสิ่งที่

หอสมุดกลาง พุทธศาสนา

น่าภูมิใจอย่างยิ่งของพระพุทธศาสนา ประเด็นนี้เป็นสิ่งที่ทำให้ประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาต่างกันมากกับประวัติศาสตร์ของศาสนาที่เน้นศรัทธาทั้งหลาย และเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวต่างชาติหันมานับถือพระพุทธศาสนา แต่เรื่องเหล่านี้กลับถูกมองข้ามไปอย่างสิ้นเชิง

จริงอยู่ความฉลาดเฉพาะเรื่อง เฉพาะวิชา อาจจะต้องใช้แต่ความดีบางข้อ เช่น ความอดทน ความขยันโดยไม่ต้องดีหรือฉลาดในด้านอื่นๆของชีวิต คนประสบความสำเร็จทางโลกทั้งๆ ที่เป็นสามีที่ไม่ดี เป็นพ่อหรือแม่ที่ไม่ดี หรือสร้างความทุกข์ ความเดือดร้อนให้คนอื่นบ่อยๆ มีมาก เมื่อเรามองคนประเภทนี้ เราควรจะพิจารณาว่า อะไรคือความสำเร็จที่แท้จริงในชีวิต ผู้ที่ตอบว่า เงินทอง ทรัพย์สมบัติ อำนาจ ชื่อเสียง กามสุข อาจจะตกลงว่าคนเราเอาคุณธรรมเฉพาะข้อที่เกี่ยวกับความก้าวหน้าในอาชีพก็เพียงพอแล้ว แต่ในสายตาของชาวพุทธ นั่นคือความคิดที่คับแคบ และมืดบอด ถึงแม้ว่าบางคนเอาความรวยเป็นเครื่องพิสูจน์ว่าเขาเก่งและฉลาดจริง แต่สิ่งที่เขาไม่กล้าดูคือคุณภาพของจิตใจตัวเอง และสิ่งที่เขาไม่กล้าพิจารณาคือกฎแห่งกรรม

ความฉลาดคืออะไร ถ้าเราถือหลักว่าความฉลาดอยู่ที่ความสามารถในการตอบปัญหาอย่างถูกต้อง ดีงาม และมีประสิทธิภาพ คำถามต่อไปคือ อะไร คือคำตอบต่อปัญหาความเกิด แก่ เจ็บ ตาย อะไรคือคำตอบต่อปัญหาการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร

ถ้ากฎแห่งกรรมมีจริง ถ้าการเวียนว่ายตายเกิดมีจริง คนฉลาดน่าจะต้องดำเนินชีวิตในทางที่จะได้รับประโยชน์จากความจริงนั้นให้มากที่สุด และประโยชน์นั้นจะเกิดขึ้นได้อย่างไรถ้าไม่เกิดจากการฝึกตนให้ทำกรรมชั่วให้น้อยที่สุด ทำกรรมดีให้มากที่สุด คือพูดง่ายๆปฏิบัติตนให้เป็นคนดี

เมื่อทุกสิ่งทุกอย่างเกิดที่จิต รู้ที่จิต เสวยที่จิต ถ้าเราละเลยในการศึกษา และฝึกอบรมจิตแล้ว จะนับว่าฉลาดในเรื่องของชีวิตได้อย่างไร

สรุปว่า สำหรับพุทธมามกะ ความดีและความฉลาดย่อมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะความสุขที่แท้จริงในระยะยาวอยู่ที่การศึกษาความจริงของชีวิตและทำหน้าที่ต่างๆในทางที่ลืมหูลืมตาต่อความจริง ไม่ใช่มุ่งแต่แสวงหาผลประโยชน์ในระยะสั้นด้วย ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ที่คอยบั่นทอนคุณงามความดีภายในและความสุขที่สูงกว่าในระยะยาว

เมืองไทยต้องการความเก่ง ต้องการคนเก่ง แต่น่าจะยกย่องความเก่งภายในกรอบความฉลาดและความดีที่กว้างขวาง และลึกซึ้ง ซึ่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้นได้บรรลุ และทรงเปิดเผย ให้เป็นแนวทางดำเนินชีวิตที่เลิศที่ประเสริฐให้แก่คนทั้งปวง

ชยสาโรภิกขุ

ตุลาคม ๒๕๕๑

ธรรมานุสรณ์งานปลงศพ
ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ดำรงชีวิตที่มีคุณค่า คุณประโยชน์และคุณธรรม จวบจนวาระสุดท้าย เมื่ออายุ๙๕ปี ด้วยความหมดจดงดงาม ท่ามกลางความรักเคารพ และอาลัยของญาติมิตร วิสสาสิกชน ยิ่งคนใดได้รู้ถึงเกียรติประวัติอันแท้จริงของท่าน ต่างยอมรับทั่วไปว่าท่านเป็นรัตนสตรี ที่มีคุณความดี สม เป็นคู่ชีวิตของท่านรัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์ เป็นอย่างยิ่ง

ท่านดำเนินบทบาทสำคัญในฐานะเป็นแม่หลายประการ อาทิ

๑. **เป็นแม่ศรีเรือน** จัดการงานบ้านเรียบร้อยมิให้ท่านรัฐบุรุษอาวุโสต้องห่วงกังวลครอบครัว ดังคำกล่าวว่า "เบื้องหลังความสำเร็จหรือความยิ่งใหญ่ของผู้ชาย ก็คือผู้หญิง" ข้อนี้เป็นความจริงที่สุด แม้เมื่อท่านปรีดีมีอำนาจวาสนา ท่านก็ไม่เข้ามาก้าวก่ายแทรกแซงการเปลี่ยนแปลงในบ้านเมืองเพื่อตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. ๒๔๗๕ หรือการกอบกู้อิสรภาพให้ประเทศของขบวนการเสรีไทย ต่างจากภริยานักการเมืองในยุคหลังๆ ท่านศรัทธาไว้วางใจ สนับสนุนให้สามีปฏิบัติหน้าที่รับใช้บ้านเมืองอย่างเต็มที่

๒. **เป็นแม่ที่ประเสริฐของลูก** การอบรมเลี้ยงดูลูก ปลูกฝังให้เป็นคนดี มีความรู้ความสามารถและ

ความสุข ในการช่วยเหลือสังคมตามอัตภาพของตน ท่านทำได้อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง แม้จะมีข้อจำกัดจากวิกฤตทางการเมือง ต้องอพยพย้ายประเทศ หรือความจำกัดทางเศรษฐกิจ แต่ท่านก็ได้ให้สิ่งที่ลูกควรได้ คือ ความรัก ความอบอุ่น แบบอย่างที่ดี ให้ลูกทุกคนช่วยเหลือสังคมด้วยความสำนึกเสียสละ ความยากลำบาก ความพลัดพรากและความไม่สมบูรณ์พรั่งพร้อม ทำให้เห็นคุณค่าความเป็นแม่ผู้เปี่ยมด้วยพรหมวิหารธรรม คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เด่นชัดยิ่งขึ้น

๓. **เป็นแม่แบบสตรีไทย** "เปลก็ไกว ดาบก็แกว่ง แข็งหรือไม่" ในยามที่ชาติต้องการความเข้มแข็งเด็ดเดี่ยว อุทิศตน ท่านก็พร้อมเป็นคนแรกที่เป็นผู้นำ ดังที่เคยกล่าวว่า ท่านภาคภูมิใจ ภาพที่ท่านเดินด้วยความองอาจ สง่าผ่าเผย รายล้อมด้วยตำรวจติดอาวุธครบมือ ในวันที่ถูกจับคุมข้อหากบฏในราชอาณาจักร หรือที่เรียกกันว่า "กบฏสันติภาพ" จนกระทั่งต้องถูกคุมขังถึง ๘๔ วัน ก็ตาม แม้เมื่อต้องลี้ภัย ท่านก็ยังช่วยรักษาชื่อเสียงเกียรติยศของชาติ โดยยอมอยู่อย่างอดทนมัธยัสถ์ ความข้อนี้ต่างจากนายกรัฐมนตรีของไทยในภายหลังอย่างเห็นได้ชัด

๔. **เป็นแม่พระ** นอกจากท่านเป็นแม่ที่บวชพระลูกชายในพระพุทธศาสนา และสนับสนุนส่งเสริมพระที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบแล้ว ท่านยังมีเมตตากรุณา ให้อภัยทาน ไม่ตอบโต้จองเวรแก่ผู้ที่มาเบียดเบียนให้ร้ายท่าน ด้วยจิตศรัทธายึดมั่นในพุทธภาษิตว่า "ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารึ - ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม" ท่านจึงเป็นแม่พระผู้มีพระธรรมในจิตใจมั่นคงยิ่ง

ธรรมที่ท่านปฏิบัติสม่ำเสมออย่างจริงจังและจริงใจ ซึ่งช่วยคุ้มครองป้องภัยให้ท่านมั่นคงปลอดภัย คือ อธิษฐานธรรม ๔ ประการ ได้แก่

๑. **ปัญญา** คือความรอบรู้ธรรมดาของโลกและชีวิต ป้องกันจิตไม่ให้ผิดหวังเป็นทุกข์และเกิดความ

ลำเอียง เพราะ ความชอบ ความชัง ความขลาด และความเขลา

๒. **สัจจะ** คือ ยึดมั่นในความจริงเป็นสิ่งไม่ตาย และขวนขวาย อดทน หยัดยืน ซื่อสัตย์ต่อตนเอง และผู้อื่น และหน้าที่การงานทั้งปวง

๓. **จาคะ** คือการให้ ทั้งการแบ่งปันวัตถุสิ่งของ ให้อภัย ให้ความรู้ ให้โอกาส และให้แบบอย่างกำลังใจแก่ผู้ทำความดี

๔. **อุปสมะ** คือความสงบสุข ทั้งกาย วาจา ใจ เพราะการปล่อยวางความยึดมั่น ดับความปรุงแต่ง เกิดความเย็นเป็นสันติสุขในใจและสันติภาพในสังคม

ความสุขทั้งสามระดับที่ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ได้รับและทำให้เพิ่มพูนขึ้น สมดังพุทธภาษิตว่า "ธมฺมจารี สุขํ เสติ – ผู้ประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุข" ได้แก่

๑. ความสุขเพราะไม่เบียดเบียนทำร้ายกัน สำรวมอินทรีย์ไว้ด้วยดี เพราะตั้งจิตคิดว่า ทุกคนเป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น (ดังพระบาลีว่า อพฺยาปชฺฌ สุขๆ โลเก ปาณภูเต สุ สญฺญโม) คือ มีศีล

๒. ความสุขจากการอยู่เหนืออำนาจกาม และไม่ยึดติดสุขอย่างโลกๆ มีสุขจากสมาธิ (สุขาวิราคตา โลเก กามานำ สมติคฺคโม) คือ มีสมาธิ

๓. สุขเพราะไม่ยึดมั่นถือมั่นในตัวตน หลุดพ้นจากความหลงผิดคิดเห็นแก่ตัว อันเป็นสุขอย่างยิ่ง (อสฺมิมานสฺส วินโย เอตำ เว ปรมำสุขำ) คือ มีปัญญา

ความลำบากยากเข็ญทั้งกายและใจเป็นบทเรียนสำคัญในชีวิตที่สอนให้รู้จักการ "แสวงหาสุขได้จากทุกข์"

เหมือนหาพบ "เพชรในหัวคางคก" คือหุบปากแน่น ไม่ร้องขอครวญครางเพราะความสุขและความทุกข์ หรือโอ้อวดคุณวิเศษใดๆของตนดังกบเขียดร้องขับขาน นำเภทภัยมาสู่ตนเอง หากคางคกอ้าปากเฉพาะเวลากินอาหารแล้วกบดานเงียบนิ่งสงบนาน

ยิ่งกว่านั้น ท่านยังสานต่อความดำริที่ท่านอาจารย์พุทธทาส ต้องการปฏิรูปแนวปฏิบัติเรื่องความตายและการทำศพอย่างเรียบง่าย ได้สาระทางธรรม ตามพุทธประสงค์ ดังคำสั่งเสีย ๑๐ ประการ ที่ท่านสั่งเสียไว้ให้ลูกหลานจัดการศพ แสดงถึงความไม่ติดยึดในรูปแบบหรือชื่อเสียง เช่น งานศพต้องสวดอภิธรรม (แต่ไม่ก่อให้เกิดความเข้าใจธรรม ทั้งผู้สวดและผู้ฟัง) ต้องมีพวงหรีด (ควรเปลี่ยนเงินให้เป็นประโยชน์ยั่งยืนต่อสังคม) ตลอดจนการประกาศความดีงาม ไม่ว่าแบบคนตายขายคนเป็น หรือคนเป็นขายคนตาย แม้การอุทิศศพให้โรงพยาบาล เพื่อให้ความรู้เป็นครูใหญ่ ก็นับว่าเป็นแนวทางที่ควรดำเนินตาม เป็นการประยุกต์ศาสนพิธีให้มีประโยชน์สูงประหยัดสุด สัมปยุตด้วยปัญญา

การสรรเสริญคุณงามความดีของบุคคลที่ควรบูชาเช่นนี้ เป็นมงคลชีวิตที่เราควรกระทำแก่ปูชนียบุคคลที่หาได้แสนยาก ขอให้ชาวไทยที่มีหัวใจกตัญญู ที่มาร่วมปฏิบัติบูชาคุณของท่าน ร่วมสืบสานปณิธานความเข้มแข็งแกร่งกล้า และพากเพียรตั้งมั่นในสัจจธรรม จาคธรรม ขันติธรรม และสันติธรรม มิให้คุณความดีของท่านจางคลายไปจากโลกนี้ชั่วกาลนาน

พระดุษฎี เมธังกุโร

วัดทุ่งไผ่ อ.เมือง จ.ชุมพร

ตุลาคม ๒๕๕๑

เรียนธรรมผ่านชีวิต ของกัลยาณมิตรแห่งสังคมไทย : ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

พูนศุข พนมยงค์

พูน *อิสรภาพกำซาบให้*
ศุข *สุขทุกข์ทุกข์ยอม*
พนม *ศีลสมาธิจอม*
ยงค์ *อย่างสว่างกู้*

สยามหอม
หยัดสู้
เจต (ะ) สิกแม่
เกียรติแก้วแก่สมัย.

ว.วชิรเมธี

ปรีดี - พูนศุข พนมยงค์
คู่ชีวิต คู่แห่งกัลยาณมิตรของสังคมไทย

นับแต่ประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตยแต่ พ.ศ.๒๔๗๕ จนมาถึงบัดนี้เป็นเวลากว่า ๗๖ ปีเข้ามานี่แล้ว ตลอดเวลาอันยาวนานของประวัติศาสตร์แห่งการเปลี่ยนผ่านหรือการ "อภิวัฒน์" ประเทศไทยจากสยามเก่าเข้าสู่สยามใหม่โดยการนำของผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่ชื่อ "คณะราษฎร" อันมีนายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้นำคนสำคัญนั้น มีชื่อของสตรีคนหนึ่งโดดเด่นขึ้นมาในประวัติศาสตร์ช่วงสำคัญตอนนี้ด้วยอย่างมีนัยสำคัญ ทั้งบทบาทนั้นยังดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง และยาวนานพอๆ กับวันเวลาที่ประชาชนคนไทยได้ลิ้มรสชาติของประชาธิปไตย สตรีคนนี้ก็คือ **ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์** ภริยาคู่ทุกข์คู่ยาก คู่บุญญาบารมี คู่อัญมณีแห่งชีวิต ของอดีตรัฐบุรุษคนสำคัญของไทยนายปรีดี พนมยงค์ นั่นเอง

อดีตรัฐบุรุษปรีดี พนมยงค์ กล่าวถึงภริยาของท่านว่า

"ชะตากรรม (destiny) ของพูนศุขภายหลังสมรสแล้วนั้น จึงพลอยเป็นไปตามชะตากรรมของปรีดี ส่วนชะตากรรมของปรีดีนั้น ก็ขึ้นอยู่กับผลกรรมแห่งการงานทาง 'อภิวัฒน์' ที่รับใช้ประเทศชาติราษฎรไทย เพื่อที่จะก้าวไปตามทางแห่งการกู้อิสรภาพของมนุษย์ให้พ้นจากการถูกเบียดเบียน และเพื่อให้ชาติไทยมีเอกราชและประชาธิปไตยสมบูรณ์"

และข้อความสำคัญยิ่งต่อจากนี้ก็คือ

"น้อง (หมายถึงท่านผู้หญิงพูนศุข) *มิเพียงแต่เป็นภรรยาที่ดีเท่านั้น แต่เป็นเพื่อนที่ดีที่สุดของพี่"*

ส่วนท่านผู้หญิงพูนศุข ก็ได้เอ่ยถึงสามีด้วยความทรงจำอันดียิ่งว่า

หอจดหมายเหตุ พนัส พนมยงค์

"สำหรับตัวฉันนี่นะคะ นายปรีดีนี่ให้ความรัก ให้ความรู้และมอบความไว้วางใจให้...อยู่ไกลกันยังไงก็ถ่ายทอดความรู้ให้ ไม่หยุดยั้งเลย เรียนกันจนแก่ คือ ได้รับความรู้ ฉันเรียนหนังสือก็ไม่มาก แต่มาอยู่กับคนที่เป็นครูบาอาจารย์ก็ได้รับความรู้ ได้รับอะไรต่างๆ..."

"ตลอดเวลากว่า ๕๔ ปีที่ฉันได้ร่วมชีวิตกับนายปรีดีนั้น เราได้อยู่กันด้วยความเข้าใจ เห็นใจ และให้เกียรติซึ่งกันและกัน แม้ว่าเหตุการณ์บ้านเมืองทำให้เราต้องแยกกันอยู่บางขณะ แต่ในที่สุดเราก็ได้มาอยู่ร่วมกันในบั้นปลายของชีวิต จนได้จากกันไปตามกฎธรรมชาติ แม้ยามมีเคราะห์กรรม ก็ไม่หวั่นไหว เพราะเราทั้งสองได้อาศัยหลักธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง โดยยึดพุทธภาษิต ***'ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารึ'*** *คือ ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม ในการดำเนินชีวิตเสมอมา"*

ข้อความของบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ของการเมืองไทยทั้งสองท่าน ดังกล่าวมาข้างต้นนั้น สะท้อนให้เห็นหลักธรรมสำคัญประการหนึ่งที่เป็นเหตุปัจจัยอันทำให้ชีวิตของคนทั้งสองขึ้นสู่สถานะอันสำคัญทั้งในประวัติศาสตร์การเมืองไทยและในความทรงจำของอนุชนรุ่นหลัง นั่นก็คือ หลักธรรมเรื่องการเป็น "กัลยาณมิตร" ของกันและกัน

"กัลยาณมิตร" (มิตรแท้) เป็นคำสำคัญมากในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าถึงกับเคยตรัสว่า ผู้ใดมีกัลยาณมิตร ก็เท่ากับว่า ผู้นั้นมี "แสงเงินแสงทอง" ของการมีชีวิตที่ดีงาม ในบางกรณีพระองค์ตรัสอีกว่ากัลยาณมิตรเป็น "ทั้งหมด" ของพรหมจรรย์ หรือเป็นสาระสำคัญของการมีชีวิตประเสริฐ กล่าวอีกนัยหนึ่งว่าใครมีกัลยาณมิตรก็เท่ากับมีหลักประกันว่าจะมีชีวิตที่ดำเนินขึ้นสู่มรรคอันเป็นหนทางแห่งการดับทุกข์อย่างสิ้นเชิง เช่น

"ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิต ฉันใด ความมี

กัลยาณมิตรก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิต แห่งการเกิดขึ้นของอารยอัษฎางคิกมรรค แก่ภิกษุ ฉันนั้น"

"ความมีกัลยาณมิตร เท่ากับเป็นพรหมจรรย์ (การครองชีวิตประเสริฐ) ทั้งหมดทีเดียว เพราะว่า ผู้มีกัลยาณมิตรพึงหวังสิ่งนี้ได้ คือ จักเจริญ จักทำให้มากซึ่งอารยอัษฎางคิกมรรค"

"เราไม่เล็งเห็นองค์ประกอบภายนอกอื่นแม้สักอย่างเดียว ที่มีประโยชน์มากสำหรับภิกษุผู้เป็นเสขะ เหมือนความมีกัลยาณมิตร, ภิกษุผู้มีกัลยาณมิตร ย่อมกำจัดอกุศลได้ และย่อมยังกุศลให้เกิดขึ้น"

กัลยาณมิตร หรือมิตรแท้ ในความหมายขั้นสูงท่านหมายเอาคนที่เป็น "ผู้นำทางจิตวิญญาณ" หรือเป็นสำคัญ เมื่อกล่าวตามคัมภีร์ คนเช่นนี้ท่านหมายรวมตั้งแต่พระพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก วิญญูชน กัลยาณชนทั่วไป ที่ไทยเราใช้คำเรียกรวมๆ กันว่า "นักปราชญ์ราชบัณฑิต" หรือที่เรียกกันในหมู่ผู้ปฏิบัติธรรมว่า "พ่อแม่ครูบาอาจารย์"

คนที่จะเป็นกัลยาณมิตรตามความหมายระดับสูงเช่นนี้ ท่านระบุว่า ต้องมี "กัลยาณมิตรธรรม" ๗ ประการ อันประกอบด้วย

๑. **ปิโย** น่ารัก ในฐานเป็นที่สบายใจและสนิทสนม ชวนให้อยากเข้าไปปรึกษาไต่ถาม

๒. **ครุ** น่าเคารพ ในฐานประพฤติสมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้ และปลอดภัย

๓. **ภาวนีโย** น่าเจริญใจ หรือน่ายกย่อง ในฐานทรงคุณคือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนอยู่เสมอ ควรเอาอย่าง ทำให้ระลึกและเอ่ยอ้างด้วยซาบซึ้งภูมิใจ

๔ **วตฺตา จ** รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไรอย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี

๕. **วจนกฺขโม** อดทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา ซักถาม คำเสนอ และวิพากษ์ วิจารณ์

หอสมุดกลาง พุทธมณฑล

อดทนฟังได้ไม่เบื่อไม่ฉุนเฉียว

๖. **คมฺภีรญฺจ กถำ กตฺตา** แถลงเรื่องล้ำลึกได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจ และให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

๗. **โน จฏฺฐาเน นิโยชเย** ไม่ชักนำในอฐาน คือ ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย

แต่เมื่อกล่าวโดยทั่วไป กัลยาณมิตร ท่านหมายถึง เพื่อนผู้มีน้ำใจงาม (สุหทมิตร) อันควรสนิทเสวนา เป็นเพื่อนคู่คิด มิตรที่ปรึกษา ในยามสุขก็ร่วมเสพ ในยามทุกข์ก็ร่วมต้าน ในกรณีทั่วไปอย่างนี้ กัลยาณมิตรมีคุณสมบัติดังนี้

๑. **มิตรอุปการะ** มีลักษณะ ๔ คือ

๑) เพื่อนประมาท ช่วยรักษาเพื่อน

๒) เพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สินของเพื่อน

๓) เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งพำนักได้

๔) มีกิจจำเป็น ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก

๒. **มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์** มีลักษณะ ๔ คือ

๑) บอกความลับแก่เพื่อน

๒) ปิดความลับของเพื่อน

๓) มีภัยอันตราย ไม่ละทิ้ง

๔) แม้ชีวิตก็สละให้ได้

๓. **มิตรแนะประโยชน์** มีลักษณะ ๔ คือ

๑) จะทำชั่วเสียหาย คอยห้ามปรามไว้

๒) คอยแนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี

๓) ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ไม่เคยได้รู้ได้ฟัง

๔) บอกทางสุขทางสวรรค์ให้

๔. **มิตรมีน้ำใจ** มีลักษณะ ๔ คือ

๑) เพื่อนมีทุกข์ พลอยไม่สบายใจ (ทุกข์ ทุกข์ด้วย)

๒) เพื่อนมีสุข พลอยแช่มชื่นยินดี (สุข สุขด้วย)

๓) เขาติเตียนเพื่อน ช่วยยับยั้งแก้ให้

๔) เขาสรรเสริญเพื่อน ช่วยพูดเสริมสนับสนุน

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ มีโชคดีของชีวิตที่ได้คู่ชีวิตเป็นกัลยาณมิตรในการดำเนินชีวิต และนั่นทำให้เป็นโชคดีของสังคมไทยในเวลาต่อมา เพราะแม้ท่านปรีดีจะจากไปแล้ว แต่ตลอดเวลาที่ท่านผู้หญิงพูนศุขยังคงอยู่ ท่านได้บำเพ็ญตนเป็นกัลยาณมิตรของสังคมไทยมาโดยตลอด ทั้งนี้ ก็โดยการให้คำแนะนำอันมีคุณค่าต่อคนร่วมยุคสมัยทั้งแก่นักการเมือง ปัญญาชน นักศึกษา นักกิจกรรมเพื่อสังคม สื่อมวลชน และหยัดยืนบำเพ็ญตนมีชีวิตที่สะอาดให้คนร่วมสมัยได้เห็นจนหลายต่อหลายคนยึดเอาท่านเป็น "แรงบันดาลใจ"

หม่อมหลวง พูนศุข พนมยงค์

ในการดำเนินชีวิตและเอ่ยอ้างถึงได้อย่างภาคภูมิใจ

"กัลยาณมิตร" เป็นต้นธารของการเกิดขึ้นแห่ง "กัลยาณชีวิต" เมื่อมีกัลยาณมิตรแล้ว ก็เป็นอันมั่นใจได้ว่า กัลยาณชีวิตจะงอกงามตามมาอย่างแน่นอน ชีวิตของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ คือ ตัวอย่างร่วมสมัยของบุคคลผู้มีทั้งกัลยาณมิตรและกัลยาณชีวิตที่น่าชื่นชม

"กัลยาณมิตร" เป็นคำสำคัญมากในพุทธศาสนา ทั้งยังเป็นคำสำคัญที่สุดเมื่อมองในแง่ของการพัฒนาชีวิตของปัจเจกชน สังคม และมวลมนุษยชาติ ให้เกิดมีวิวัฒนาการไปในทางอันประเสริฐสูงส่ง เพราะการมีกัลยาณมิตรหมายถึงการมีแสงเงินแสงทองของชีวิตและสังคมที่รุ่งโรจน์โชตนา แต่เป็นที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่งว่าในเวลานี้ สังคมไทยไม่ค่อยคุ้นเคยกับคำที่สำคัญที่สุดเช่นนี้มากนัก หันไปทางไหนในสังคมไทย เราได้ยินแต่คำว่า "พันธมิตร" (เพื่อนที่ผูกพันกันเพราะผลประโยชน์) หรือ "ปาปมิตร" (มิตรเลว,มิตรเทียม) ชั้นแต่ในหมู่บุคคลผู้รับสมอ้างว่าเป็นผู้บริหารประเทศชาติบ้านเมือง หรือปัญญาชน นักวิชาการ ในเวลานี้ จะหาบุคคลที่พอมีคุณสมบัติเป็นกัลยาณมิตรของแผ่นดิน คะเนดูแล้วยากยิ่งกว่างมหาเข็มในมหาสมุทร

ชาติบ้านเมืองที่ขาดกัลยาณมิตร ก็เหมือนเรือที่ไร้หางเสือคอยกำกับ ชะตากรรมต่อจากนั้นก็มีแต่ความไม่แน่นอน ผันผวนปรวนแปร การณ์ภายหน้าจะเป็นไปในทางดีทางร้ายยากจะคาดเดา

ท่านผู้หญิงพูนศุข เป็นคู่กัลยาณมิตรไม่น้อยไปกว่าการเป็นคู่ชีวิตของนายปรีดี ดังท่านเล่าไว้เองว่า

"เมื่อการต่อสู้เพื่อคัดค้านผู้รุกรานเป็นหน้าที่ของราษฎรไทยทุกคน ข้าพเจ้าได้ช่วยนายปรีดีรับฟังวิทยุต่างประเทศเพื่อทราบความเคลื่อนไหวของสัมพันธมิตร ข่าวการสู้รบในสมรภูมิต่างๆ ทั่วโลกและบางครั้งข้าพเจ้าก็ช่วยเขียนรหัสด้วยลายมือโดยไม่ใช้พิมพ์ดีด นอกจากนั้นก็อำนวยความสะดวกแก่เสรีไทยที่มาปรึกษางานกับนายปรีดี..."

ผลแห่งการทำงานร่วมกันนั้น ทำให้ท่านได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากคู่ชีวิตโดยตรง อิทธิพลทางความคิดประการหนึ่งซึ่งสำคัญมากก็คือ คำเตือนของนายปรีดีที่ว่า

"...ขอให้คิดถึงชาติและราษฎรให้มากๆ"

เพราะการ "คิดถึงชาติ" และ "ราษฎร" นั่นเอง ทำให้ท่านผู้หญิงพูนศุข ไม่เคยทอดทิ้งสังคมไทย แม้บ่อยครั้งสังคมไทยจะเป็นฝ่ายทำให้ท่านต้องเสียน้ำตาครั้งแล้วครั้งเล่า แต่กระนั้น ท่านก็ยังคงยืนหยัดบำเพ็ญตนเป็น "กัลยาณมิตรของสังคมไทย" มาอย่างยาวนาน ผลแห่งการอุทิศตนเป็นกัลยาณมิตรแก่สังคมไทยนั้นแยกไม่ออกว่าเป็นผลแห่งการสั่งสมอบรมอันผลิบานผ่านมาทางรัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์ สามีผู้เป็นปัญญาชนแห่งสยาม

เมื่อหวนรำลึกถึงความทรงจำในอดีต ท่านผู้หญิงพูนศุข จึงเล่าว่า

"เมื่อข้าพเจ้าหวนรำลึกถึงความหลังคราใด ก็รู้สึกซาบซึ้งที่นายปรีดีได้เสียสละและไม่เห็นแก่ตัว ให้ความไว้วางใจข้าพเจ้าอย่างเต็มที่ และอดภูมิใจไม่ได้ว่า เป็นภริยานักการเมืองที่มุ่งบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรโดยมิเคยฉ้อราษฎร์บังหลวง หรือกอบโกยประโยชน์เพื่อตัวเองหรือครอบครัวเลย..."

ความข้างต้นนี้ ควรเป็นธรรมานุสติสำหรับนักการเมืองไทยทั้งที่ยังคงโลดแล่นอยู่ในเวทีการเมืองในปัจจุบัน และที่กำลังทะเยอทะยานปรารถนาจะเป็นนักการเมืองไทยในอนาคตได้ศึกษาสำเหนียกไว้ให้จงดีว่าเมื่อสามีเป็นนักการเมือง ภริยาก็ต้องเป็นนักการเมืองโดยตำแหน่ง และทุกการกระทำของคู่สามีภริยานักการเมือง ย่อมมีผลสะเทือนถึงประเทศชาติบ้านเมืองทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

ความโชคดีของท่านผู้หญิงพูนศุข ที่มีสามีเป็นกัลยาณมิตร จึงไม่ใช่ความโชคดีของสตรีสามัญคนหนึ่งในสังคมไทย หากแต่ได้กลายเป็นความโชคดีของสังคมไทยโดยรวมด้วย เนื่องเพราะสามีของท่านผู้หญิง

ไม่ใช่คนธรรมดา หากแต่ยังเคยดำรงตำแหน่งทางการเมืองสูงสุดถึงขนาดเป็นอดีตนายกรัฐมนตรี, อดีตผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน, อดีตรัฐบุรุษอาวุโสอีกด้วย ตลอดเวลาอันสำคัญยิ่งดังกล่าวนี้ หากภริยาคือท่านผู้หญิงมิได้ปฏิบัติตนเป็นกัลยาณมิตรของแผ่นดินแล้วไซร้ ก็เป็นการยากเป็นอย่างยิ่งที่จะช่วยสามีให้สามารถหยัดยืนต้านทานแรงลมของอำนาจ ยศศักดิ์อัครฐาน และบริษัทบริวาร ได้อย่างสง่างามโดยไม่หลงเพริดเตลิดไปอย่างเช่นที่เห็นและเป็นมาแล้วในอดีต เนื่องเพราะมีคนดีจำนวนมากมายที่ในยามปกติก็ยังคงแสดงตนว่าเป็นคนดีได้อย่างเนียนสนิท แต่ครั้นเข้าสู่วังวนแห่งอำนาจแล้ว ก็ไม่อาจทนเป็นคนดีต่อไปได้อีก ทั้งนี้ ก็เพราะทนต่อความเย้ายวนอันหอมหวานของอำนาจราชศักดิ์ไม่ได้ การที่นายปรีดี เป็นนักการเมืองน้ำดีอยู่มาได้ตลอดยุคสมัย ก็คงไม่ต้องสงสัยเลยว่า เป็นเพราะท่านมีกัลยาณมิตรที่เป็นคู่คิดที่ปรึกษาชั้นนำเช่นท่านผู้หญิงพูนศุขอยู่ข้างกายนั่นเอง

คนทั่วไปพุทธศาสนายังเรียกร้องว่า จำเป็นต้องมีกัลยาณมิตรไว้เป็นเข็มทิศชีวิตให้ได้ จึงไม่จำต้องกล่าวถึงคนระดับผู้นำของประเทศว่า ในชีวิตของพวกเขาจะต้องการกัลยาณมิตรมากเพียงใด ชีวิตทางการเมืองของท่านผู้หญิงพูนศุข จึงนับว่า เป็นอนุสติอันดียิ่งสำหรับบรรดาภริยาผู้นำนักการเมืองรุ่นหลังที่ควรเจริญรอยตาม เพราะหากภริยานักการเมืองสามารถหยัดยืนบำเพ็ญตนเป็นกัลยาณมิตรให้กับสามีได้เป็นอย่างดีแล้ว กล่าวอย่างตรงไปตรงมาที่สุดว่า นี่แหละคือ การป้องกันการทุจริตคอร์รัปชั่นและการทำร้ายประเทศโดยนักการเมืองที่ได้ผลดีที่สุดประการหนึ่ง

บำเหน็จสำหรับผู้อยู่ในธรรม

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ มีสุภาษิตประจำใจอยู่บทหนึ่ง ซึ่งท่านมักยกมาอ้างถึงอยู่บ่อยครั้งผ่าน

บทสัมภาษณ์ หรือผ่านถ้อยสนทนาในเวทีวิชาการหลายครั้ง สุภาษิตที่ว่านี้ก็คือ

"ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจาริ"

แปลว่า "ธรรมะ ย่อมรักษา ผู้ประพฤติธรรม"

ท่านผู้หญิงพูนศุข และท่านปรีดี พนมยงค์นั้น มีอัธยาศัยต้องกันอยู่ประการหนึ่งซึ่งควรศึกษาเป็นพิเศษนั่นก็คือ ทั้งสองท่านเป็นผู้นำทางการเมืองที่ "ฝักใฝ่ในทางธรรม" เป็นอย่างยิ่ง และการฝักใฝ่ในทางธรรม (ธมฺมกามตา) นั้นไม่ใช่การฝักใฝ่ไว้สร้างภาพลักษณ์ทางการเมืองเพื่อต่อยอดไปสร้างความนิยมจากประชาชนก็หาไม่ หากแต่เป็นความฝักใฝ่ในทางธรรมเพื่อความร่มเย็นเป็นสุขแห่งชีวิตและเป็นเข็มทิศในการทำงานเพื่อประชาชนโดยแท้

เป็นที่ทราบกันดีในหมู่ผู้เคยศึกษาชีวประวัติของทั้งสองท่านว่า ท่านอดีตรัฐบุรุษปรีดี พนมยงค์ และท่านผู้หญิงพูนศุขนั้น เคารพนับถือ "พุทธทาสภิกขุมหาเถระ" เป็นครูบาอาจารย์ ว่าเฉพาะท่านปรีดีเองนั้น เคยไปฟังธรรมจากท่านพุทธทาสภิกขุเมื่อคราวขึ้นมาปากฐกถาธรรมที่กรุงเทพฯ แต่เมื่อครั้งยังเป็นพระภิกษุหนุ่มอายุเพียง ๓๐ ต้นๆ เท่านั้น (ทั้งๆ ที่ในขณะนั้นนายปรีดี เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแล้ว) และทุกครั้งที่ท่านพุทธทาสภิกขุขึ้นมากรุงเทพฯ ทั้งสองท่านก็ใช้เวลาในการเสวนาธรรมกันครั้งละหลายชั่วโมง นอกจากท่านพุทธทาสภิกขุแล้ว พระนักปราชญ์แห่งสยามอีกสองรูปที่คู่กัลยาณมิตรทั้งสองนับถือเป็นครูบาอาจารย์ก็คือ ท่านปัญญานันทภิกขุ แห่งวัดชลประทานรังสฤษฎ์ และท่าน ป. อ. ปยุตฺโต แห่งวัดญาณเวศกวัน จังหวัดนครปฐม

ความสนใจใฝ่ธรรมของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ดังกล่าวมานี้ ท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) กล่าวสรุปไว้ในธรรมกถาคราวหนึ่งว่า

"ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ถือหลักธรรมแห่งพุทธภาษิตว่า ธมฺโม หเว รกฺขติ

ธมฺมจาริ" เป็นคติประจำใจของท่านว่า "ธรรมนั่นแล ย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม" และก็ได้ปรากฏว่า ธรรมได้รักษาตัวท่านไว้ ให้ท่านยังคงอยู่และปรากฏคุณความดีจนบัดนี้

อย่างไรก็ดี มิใช่เท่านั้น ในความหมายที่ลึกลงไปอีก พึงทราบว่าธรรมนั้นเป็นของจริงของแท้ ดำรงอยู่ยั่งยืน เราพูดได้ว่าเป็นอมตะ ไม่ว่ากี่ร้อยกี่พันปีในยุคไหนสมัยไหนเมื่อใด ธรรมก็อยู่อย่างนั้น

ด้วยเหตุนี้ บุคคลใดมาประพฤติธรรมรักษาธรรม บุคคลนั้นก็ชื่อว่าอยู่กับธรรมด้วย เมื่อไปอยู่กับธรรมแล้ว คำที่ว่า "ธรรมรักษาผู้ประพฤติธรรม" ก็จึงมีความหมายลึกลงไปอีกว่า ธรรมที่เป็นอมตะพลอยทำให้บุคคลนั้นเหมือนเป็นอมตะไปด้วย..."

ที่ว่า "ธรรมะย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม" นั้น หมายความว่า ธรรมะสามารถเป็นหลักคิดในการดำเนินชีวิตให้เป็นไปในทางดีงามอยู่เสมอ และด้วยอาศัยธรรมเป็นธงชัยในการดำเนินชีวิตและการทำงานทางการเมืองนั่นเอง ท่านผู้หญิงพูนศุข จึงสามารถรักษาตัว รักษาใจ ให้สงบเย็นอยู่ได้แม้ท่ามกลางอันตรายรุมเร้าที่แรงร้อนรอบด้าน

สำหรับภริยานักการเมืองระดับนายกรัฐมนตรีและผู้สำเร็จราชการแผ่นดินนั้น หากไม่มีธรรมเป็นกรอบในการดำเนินชีวิตแล้ว คงไม่ง่ายเลยที่จะก้าวข้าม "อำนาจราชศักดิ์" อย่างสงบ สง่างาม ระหว่างห้วงเวลาที่ชีวิตขึ้นสู่ความหอมหวานของเกียรติยศขั้นสูงนั้น ท่านผู้หญิงพูนศุขและสามีไม่เคยหลงตัวเองไปกับมายาการอันวิจิตรของชีวิต ท่านเล่าว่า

"ฉันกับนายปรีดีใช้ชีวิตกันอย่างเรียบๆ นายปรีดีไปทำงาน ก็กลับบ้านตามเวลา กลับมาก็ทำงาน ไม่มีเวลาที่จะไปเที่ยวสนุก ตั้งแต่แต่งงานมา เงินเดือนให้ฉันหมด ใช้จ่ายอะไรไม่ฟุ่มเฟือย เก็บหอมรอมริบไว้อย่างเช่นชุดสูทใส่มา ๓๕ ปีแล้ว ก็ใส่ชุดนั้น ลงโลงและก็เผา ทั้งชีวิตมีสูทไม่กี่ชุด นับได้เลย สอนลูกไม่ให้

ฟุ้งเฟ้อ สุรุ่ยสุร่าย เงินทองไม่ได้หามาได้ง่ายๆ ชีวิตต้องอยู่อย่างเรียบง่าย..."

ผลแห่งการเป็นผู้อยู่ในธรรมนี้เอง ทำให้ท่านผู้หญิงมีภูมิคุ้มกันต่อโลกธรรม ๘ (ได้ลาภ เสื่อมลาภ, ได้ยศ เสื่อมยศ,สรรเสริญ นินทา,สุข ทุกข์) เป็นอย่างสูง จึงเมื่อวันหนึ่งชีวิตต้องผ่านพบกับความผันผวนรุนแรงถึงขั้นสามีต้องลี้ภัยไปอยู่ต่างประเทศ ตัวเองต้องแบกภาระเลี้ยงลูกคนเดียว ซ้ำยังถูกกล่าวหาว่าเป็นกบฏต่อความมั่นคงภายในของประเทศ กระทั่งในที่สุดก็ต้องถูกจำขังอย่างหมดอิสรภาพ และเมื่อพิสูจน์ตนเองอย่างถึงที่สุดแล้ว ธรรมะที่รักษาไว้ ก็ช่วยรักษาผู้รักษาธรรมให้ก้าวข้ามอันตรายมาได้อย่างปลอดภัยเสมอ

ท่านผู้หญิงพูนศุขสรุปให้เห็นว่า อานิสงส์ของการปฏิบัติธรรมนั้น ทำให้ชีวิตของท่านผ่านโมงยามแห่งวิกฤตการณ์มาได้อย่างสงบโดยวิธีเช่นไร

"กว่า ๙๐ ปี ของชีวิตฉันที่ผ่านมา เหตุการณ์มากมายหลายอย่าง ได้เข้ามาสู่ชีวิตของฉัน ล้วนสอนให้ฉันได้เข้าใจในสัจจะของโลกอย่างแจ่มชัด แม้ในอดีต จะมีความแปรผันที่ทำให้วิถีชีวิตต้องเปลี่ยนแปลงไปและต้องผจญกับความไม่เป็นธรรมทั้งหลายที่โถมกระหน่ำเข้ามา

หากฉันตั้งอยู่ในเจตนารมณ์ที่บริสุทธิ์ ยึดมั่นในความซื่อสัตย์สุจริต อโหสิกรรมกับทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ถือโกรธเคืองแค้นใดๆ อีกตลอดเวลา

ฉันไม่เคยลืมตัวหรือรู้สึกว่า ชีวิตได้มีความแปรเปลี่ยน แต่อย่างใด..."

นักปราชญ์คนหนึ่งเคยกล่าวว่า ชีวิตของมนุษย์ไม่ต่างอะไรกับของเล่นในห้องทดลองของพระเจ้า ส่วนพระพุทธศาสนาก็มีคติว่า ชีวิตของมนุษย์นั้นหมุนวนไปตามแรงส่งของกฎแห่งกรรม ในชั่วชีวิตหนึ่งเราไม่รู้ว่าพระเจ้าจะทรงเล่นตลกอะไรกับของเล่นในห้องทดลองของพระองค์ และเราก็ไม่มีสิทธิ์รู้ล่วงหน้าว่า เมื่ออดีตกาลนานไกลหลายชาติภพที่ผ่านมา เราสั่งสมอดีตกรรมอันใดไว้ ด้วยเหตุดังนั้น เราจึงไม่ควรทอดทิ้งธรรม

หากแต่ควรดำรงชีวิตให้อยู่ในครรลองของธรรมอยู่เสมอ เพราะหากไม่มีธรรมเป็นหลักเหนี่ยวนำใจแล้ว เมื่อความผันผวนปรวนแปรเกิดขึ้นมาในชีวิต ผลสัมฤทธิ์ของชีวิตที่ขาดธรรมก็อาจนำไปสู่ความคุมแค้น ความโกรธเกลียดชิงชัง ความเครียดทุกข์ตรมขมไหม้ กระทั่งไม่สามารถปล่อยวางความทุกข์ออกจากใจได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด

ปุถุชนทุกคนหนีไม่พ้นต้องมีทุกข์ แต่สำหรับปุถุชนที่เป็นนักการเมือง เป็นคนของประชาชนยิ่งมีโอกาสเผชิญทุกข์มากกว่า นั่นเป็นเหตุให้นักการเมือง ผู้นำประเทศทุกคน ไม่ควรหันหลังให้ธรรม เพราะเมื่อหันหลังให้ธรรม ไม่เพียงแต่ตัวเองจะทุกข์เท่านั้น แต่ยังมีโอกาสสูงมากที่จะทำให้ประเทศชาติและประชาชนต้องจมลงสู่ห้วงทุกข์ตามตัวเองไปด้วยโดยปริยาย แต่ในทางกลับกัน เมื่อนักการเมืองมีธรรม รักษาธรรม ก็เท่ากับรักษาทั้งตนเอง ประเทศชาติ และประชาชนไปด้วยพร้อมๆ กัน

ท่านผู้หญิงพูนศุข และท่านปรีดี พนมยงค์ เป็นนักการเมืองที่เป็นนักศึกษาธรรม และปฏิบัติธรรม ด้วยเหตุดังนั้น เมื่อตอนที่ยังอยู่ในอำนาจและหลังจากเดินลงจากเก้าอี้แห่งอำนาจแล้ว จึงสามารถครองตัวอยู่ได้โดยสันติสุข มีสุขภาพกายสุขภาพจิตที่แข็งแรง อายุยืนกว่า ๙๕ ปี ทั้งยังมีเวลาเหลือมากมายสำหรับการอุทิศตนบำเพ็ญประโยชน์ให้คนรุ่นหลัง แม้บางช่วงเวลาของชีวิตอาจจะถูกคลื่นลมของโลกธรรมกระทบอย่างรุนแรง แต่ในที่สุดก็สามารถหยัดยืนฝ่าพายุอันแรงร้ายนั้นมาได้ และเมื่อวันเวลาผ่านไปก็ยังคงเรียนรู้ที่จะปล่อยวางอย่างอโหสิกรรมให้กับเคราะห์กรรมของชีวิตได้สำเร็จ ผลของการปฏิบัติธรรม ทำให้ผู้ครองธรรมนำชีวิตผ่านวันเวลาที่มืดมิดมาได้อย่างสงบเช่นนี้เอง

ชีวิตภาคการเมืองของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ น่าจะเป็นนิทัศน์อุทาหรณ์สำหรับนักการเมืองร่วมสมัยในเวลานี้ได้เป็นอย่างดีว่า เมื่อต้องมาเป็นนักการเมือง หรือเป็นคู่ชีวิตของนักการเมืองแล้ว ต้องปฏิบัติตน

อย่างไร จึงจะทำให้ชีวิตการเมือง และชีวิตปัจเจกชนซึ่งอิงแอบแนบชิดกันอย่างแยกไม่ออก สามารถที่จะยืนหยัดฝ่าคลื่นลมแห่งมรสุมไปได้อย่างสันติ โดยไม่มีการบาดเจ็บล้มตายเกิดขึ้นมาโดยไม่จำเป็น

ในมงคล ๓๘ ประการ พระพุทธเจ้าตรัสว่า "บทพิสูจน์ของความเป็นบัณฑิตก็คือ การที่เมื่อถูกโลกธรรมกระทบแล้วจิตไม่หวั่นไหว ใครทำได้ดังนี้ คนนั้นก็เป็นบัณฑิต" นักการเมืองหรือคู่ชีวิตของนักการเมืองจึงควรเรียนรู้ธรรมเพื่อเตรียมตัวสู่การเป็นบัณฑิตที่พร้อมเผชิญโลกธรรมด้วยเสมอไป เพราะในโลกของการเมืองซึ่งเกี่ยวข้องกับมหาชนนั้น โลกธรรมมีแรงเหวี่ยงมหาศาลเป็นพิเศษ หากนักการเมืองและคู่ชีวิตมีความเป็นบัณฑิตในตัว ยามใดที่ถูกโลกธรรมกระทบ ก็จะไม่แปรโลกธรรมเป็นความแค้นทางการเมือง หากแต่จะแปรโลกธรรมนั้นเป็นความเข้าใจ และยอมรับโลกธรรมอย่างวิญญูชน วางตนเป็นเพียงผู้เฝ้าดูโลกธรรมโดยไม่เป็นผู้ถูกโลกธรรมทำร้าย และเมื่อนักการเมืองไม่หวั่นไหวต่อโลกธรรม ยอมรับสภาพความขึ้นลงของชีวิตอย่างไม่หวั่นไหว นั่นก็คือ โชคดีของประเทศชาติ โชคดีของประชาชน เหมือนกับที่ท่านผู้หญิงพูนศุขสรุปว่าเหตุที่ท่านและนายปรีดีไม่กลับมาเมืองไทยนั้นเป็นเพราะ

"อยากกลับบ้าน แต่ถ้าเรากลับมาแล้ว บ้านเมืองวุ่นวาย ต้องมีคนไม่ชอบ แล้วอย่างนี้จะกลับได้ยังไง อยากให้บ้านเมืองสงบ คิดว่าอยู่ต่างประเทศดีกว่า ใจน่ะอยากกลับ ถ้ากลับมาไม่สงบ ก็เป็นคนไม่รักชาติ เราต้องการให้ชาติบ้านเมืองมีความสงบรุ่งเรือง..."

และการที่สามารถเผชิญชะตากรรมเลวร้ายด้วยจิตใจมั่นคงไม่อาฆาตมาดร้ายใครนั้นก็เพราะความเข้าใจต่อโลกและชีวิตอย่างลึกซึ้ง เป็นความลึกซึ้งถึงขั้นปล่อยวางอย่างคนที่เห็นโลกมาแล้วทุกแง่มุม

"เราไม่จำ ใครทำร้ายเรา เราไม่จำ อโหสิกรรมให้หมด ระลึกถึงแต่พระคุณของคนที่ดีกับเรา ช่วยเหลือเรา คนที่เขาช่วยเหลือเรามีนับไม่ถ้วน..."

หอหอลัย พนดุย พนมยงค์

มรณัสสติศึกษา : ภูมิปัญญาการเตรียมตัวอย่างชาวพุทธ

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เคยเล่าถึงปรัชญาในการดำเนินชีวิตที่ทำให้ท่านสามารถผ่านมรสุมลูกแล้วลูกเล่าของชีวิตได้อย่างสงบเย็นโดยไม่เป็นคนวิกลจริตไปเสียก่อน เหมือนกับคนอื่นอีกมากมาย ว่า

"นายปรีดีกับฉันยึดหลักธรรมที่ว่า ผลของการที่ก่อสร้างไว้ดีแล้ว ย่อมไม่สูญหาย เราพยายามทำความดี ความประพฤติปฏิบัติของเราแน่วแน่อยู่ในธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เราจะไม่ประพฤติผิด เราไม่เอา เราไม่ทำ...

เราประกอบกรรมดีไม่เคยทำร้ายใคร เราเชื่อกฎแห่งกรรมมาก วันหนึ่งจะต้องปรากฏ แม้บางทีสิ้นชีวิตไปแล้วก็ยังไม่เห็น แต่เราอยู่นานเกินไปจึงได้เห็น เห็นหมด เพราะฉะนั้น ปลงได้ เห็นคนตั้งแต่เกิดมาคาบช้อนเงินช้อนทองแล้วปลายชีวิตเป็นอย่างไร บางคนต้นชีวิตดูไม่ได้เลย แต่ตอนปลายชีวิตกลับรุ่งเรือง เห็นหมด เพราะอยู่มานานเลยได้เห็นของเหล่านี้ มันเป็นเรื่องกรรมทั้งนั้น...

ถึงวันนี้ ฉันวางหมด ไม่เอา คือเราป่านนี้แล้ว ๙๔ ย่าง ๙๕ มีพอกินพอใช้ ไม่เดือดร้อนอะไร ไม่มีหนี้สิน ได้น้อยใช้น้อย ทานอาหาร ก็ไม่ได้มีอะไรเป็นพิเศษ อาหารมื้อกลางวันเหลือก็เก็บไว้กินมื้อเย็น

ทุกวันนี้ ก็สุขดี แข็งแรงดีตามวัย สวดมนต์ก่อนนอนทุกวัน ทำมาตลอด ตั้งแต่รู้ความ อยู่ที่ไหนก็ทำนานๆ จึงไปฟังเทศน์ของพระคุณเจ้าที่เคารพบ้าง อ่านหนังสือธรรมะของท่านพุทธทาสบ้าง ท่านพระพรหมคุณาภรณ์บ้าง (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) เตรียมใจวันที่ต้องจากไปตามกฎธรรมชาติ..."

การให้ประการหนึ่งซึ่งสำคัญไม่น้อยไปกว่าการให้สิ่งที่มีคุณค่าในทางประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองของไทยซึ่งคนส่วนใหญ่ทราบกันดีอยู่แล้ว ก็คือ การให้บทเรียนในการเตรียมตัวตายอย่างมีสติ (มรณัสสติศึกษา) แก่คนไทย ซึ่งท่านผู้หญิงพูนศุขได้เล่าไว้เองว่า

"ฉันไม่ประมาทในเรื่องนี้ เมื่ออายุ ๘๖ ปี ๙ เดือน ได้เขียนคำสั่งถึงลูกๆ ทุกคน ทั้งดวงตาและร่างกายได้อุทิศให้โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ฉันไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ ทั้งสิ้น และแม้แต่การสวดพระอภิธรรมก็ไม่ต้องมี มีเพียงพิธีไว้อาลัยที่สถาบันปรีดี พนมยงค์ โดยนิมนต์พระสงฆ์ที่ฉันนับถือมาแสดงธรรมเทศนาก็พอแล้ว..."

รูปธรรมหนึ่งของการเตรียมตัวตายอย่างมีสติเช่นที่ปัญญาชนชาวพุทธพึงกระทำ ก็คือ การที่ท่านผู้หญิงพูนศุข ได้เขียน "คำสั่งถึงลูกๆ ทุกคน" อันเป็นเสมือนพินัยกรรมในการจัดการชีวิตหลังจากที่ท่านลาจากโลกนี้ไปแล้วดังนี้

คำสั่งถึงลูกๆ ทุกคน

เมื่อแม่สิ้นชีวิต ขอให้ปฏิบัติดังต่อไปนี้

๑) นำส่งโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ทันที เมื่อหมอตรวจว่าหมดลมหายใจแน่แล้ว

๒) ไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ ทั้งสิ้น

๓) ประกาศทางวิทยุ และลงหนังสือพิมพ์เพื่อแจ้งข่าวให้ญาติมิตรทราบ

๔) ไม่มีการสวดอภิธรรม ทั้งนี้ไม่รบกวนญาติมิตรที่ต้องมาร่วมงาน

๕) มีพิธีไว้อาลัยที่สถาบันปรีดี พนมยงค์ โดยนิมนต์พระที่แม่นับถือแสดงธรรมกถา (เช่นเดียวกันที่จัดให้ปาล) และทำบัตรสำหรับหนังสือที่ระลึก

๖) ไม่รบกวนญาติมิตร ไม่ว่าจะเป็นดอกไม้ หรือเงินช่วยทำบุญ

๗) เมื่อโรงพยาบาลคืนศพมาก็ทำการฌาปนกิจอย่างเรียบง่าย

หอหอสัย พูนศุข พนมยงค์

๘) ให้นำอัฐิและอังคารไปลอยที่ปากน้ำเจ้าพระยาซึ่งเป็นสถานที่ๆ แม่เกิด

๙) หากมีเงินบ้าง ก็ขอให้บริจาคเป็นทาน แก่มูลนิธิต่างๆ ที่ทำสาธารณะกุศล

๑๐) ขอให้ลูกทุกคนปฏิบัติตามที่แม่สั่งไว้อย่างเคร่งครัด. ไม่ต้องฟังความเห็นผู้หวังดีทั้งหลาย ลูกๆที่ปฏิบัติตามคำสั่งแม่จงมีความสุข ความเจริญ

พูนศุข พนมยงค์

เขียนไว้ที่บ้านเลขที่ ๑๗๒ สาธร ๓ เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๔๑
แม่มีอายุครบ ๘๖ ปี ๙ เดือน

เมื่อพิจารณา "คำสั่งถึงลูกๆ ทุกคน" ก็จะพบความจริงประการหนึ่ง นั่นก็คือ การที่ท่านผู้หญิงพูนศุข มีความกล้าหาญทางจริยธรรมจนเกิดความเชื่อมั่นว่า เมื่อตนเองล่วงไปแล้ว ควรจัดงานศพอย่างเรียบง่าย ไม่เน้นพิธีรีตองใดๆ ทั้งสิ้น ประการสำคัญก็คือ การประกาศเจตนารมณ์ "ไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ ทั้งสิ้น" อันเป็นการทวนกระแสโลกอย่างสิ้นเชิง แบบแผนการจัดงานศพเช่นนี้ ไม่ต้องสงสัยเลยว่า เป็นอิทธิพลมาจากการศึกษาพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง จนมองเห็นว่าแก่นสารของการดำเนินชีวิตนั้นขึ้นอยู่กับสภาวะเมื่อยัง "มีชีวิตอยู่" เป็นสำคัญ เหมือนกับคติที่ว่า

"ตายอย่างไรไม่สำคัญเท่ากับว่า ดำรงอยู่กันมาอย่างไรมากกว่า"

อย่างไรก็ตาม นอกจากเหตุปัจจัยทางพุทธศาสนาแล้ว แรงบันดาลใจประการหนึ่งก็คงมาจากการที่ท่านเอง คงคำนึงถึงมรณกรรมของสามีคือท่านรัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์ ซึ่งได้ถึงแก่อสัญกรรมไปอย่าง

สงบและพิธีการฌาปนกิจศพก็ดำเนินไปอย่างธรรมดาสามัญเป็นที่สุด ในต่างประเทศ

ในวัฒนธรรมพุทธ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมของการเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานนั้น ท่านให้ความสำคัญกับ "ปัจจุบันขณะ" หรือ "ปัจจุบันชีวิต" เป็นอย่างมาก ดังนั้น ชีวิตหลังจากตายแล้วจึงไม่ใช่เรื่องใหญ่ที่ควรให้ความสำคัญมากนัก ดังเมื่อครั้งหนึ่งก่อนแต่พุทธปรินิพพาน พระอานนท์เคยเป็นกังวลว่าจะปลงพระศพพระพุทธสรีระอย่างไรจนไม่เป็นอันหลับอันนอน คราวนั้น พระพุทธองค์ตรัสเตือนพระอานนท์พุทธอนุชาว่าควรปล่อยให้เป็นหน้าที่ของฝ่ายบ้านเมืองจะจัดการไปตามประเพณี และสิ่งที่พระอานนท์ควรทำก็คือ การปฏิบัติธรรม ไม่ใช่การกังวลเรื่องงานพระบรมศพ

เมื่อครั้งท่านพุทธทาสยังมีชีวิตอยู่ เมื่อมีผู้กราบเรียนถามว่า หลังจากท่านล่วงไปแล้ว สวนโมกข์จะเป็นอย่างไร ท่านตอบง่ายๆ ว่า ก็แล้วแต่ผู้อยู่ข้างหลังจะว่ากันไปเอง เนื่องเพราะในยุคของท่าน ท่านได้ทำในสิ่งที่ควรทำอย่างดีที่สุดแล้ว

น่าสังเกตว่า คนไทยเป็นชาติที่ให้ความสนใจในเรื่องงานฌาปนกิจศพเป็นอย่างสูง หรืออาจจะสูงมากที่สุดกว่าทุกชนชาติในโลกก็ว่าได้ และสิ้นเปลืองทรัพย์สินเงินทอง แรงงาน และเวลา ไปเป็นอันมากกับงานอันเนื่องด้วยการฌาปนกิจศพของปัจเจกชนแต่ละคราว ที่เป็นดังนี้ อาจเป็นไปได้ว่า เพราะเราเข้าใจพุทธศาสนาน้อยเกินไป งานศพซึ่งควรเป็นงานที่ทำกันอย่างเรียบง่าย แต่ได้สาระทางธรรมมากที่สุด จึงกลายเป็นงานที่สะท้อนถึง "อัตตา" ของผู้วายชนม์อย่างมโหฬาร จนเกิดเป็นสำนวนไทยขึ้นมาสำนวนหนึ่งว่า "คนตายขายคนเป็น" อันหมายถึง คนที่ยังอยู่พยายามจัดงานศพอย่างสมเกียรติผู้ตายอย่างถึงที่สุด โดยไม่คำนึงว่าเมื่อเสร็จสิ้นงานฌาปนกิจศพแล้วตัวเองจะต้องแบกหนี้สินกันมากมายเพียงไร

เมื่อตอนที่ท่านพุทธทาสมหาเถระถึงแก่มรณภาพแล้วนั้น พิธีฌาปนกิจของท่านทำกันอย่างง่ายๆ

หอหอสมุด พนดุง พนมยงค์

กลางป่าที่ในสวนโมกข์นั่นเอง พิธีกรรมก็ไม่มีอะไรมาก เพียงยกโลงของท่านขึ้นตั้งบนกองฟืนที่ราดน้ำมัน แล้วก็จุดไฟเผา เบื้องบนนภากาศก็กั้นด้วยผ้าจีวรเพียงผืนเดียว งานศพของท่านจึงเป็นงาน "แสดงธรรมครั้งสุดท้าย" ที่มีคุณค่าทางธรรมเป็นอย่างสูง และนั่นแหละคือ แบบแผนการจัดงานศพของปัญญาชนชาวพุทธที่แท้ ซึ่งในทัศนะของผู้เขียน เชื่อว่า ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ก็คงได้รับอิทธิพลการจัดงานศพของตัวท่านเองเช่นนี้มาจากพุทธธรรมและพุทธทาสด้วยอย่างไม่ต้องสงสัย ส่วนจะมีนัยทางการเมืองด้วยหรือไม่นั่นก็แล้วแต่ผู้ที่อยู่ข้างหลังจะตีความ

ในพุทธศาสนา การตายของคนเรามีลักษณะ ๓ ประการ กล่าวคือ

(๑) **ตายสง่า** หรือตายเพราะสิ้นบุญเนื่องจากอายุสังขารเสื่อมสภาพถึงที่สุด

(๒) **ตายสงบ** หรือตายอย่างมีสติไม่ทุรนทุราย

(๓) **ตายสว่าง** หรือตายอย่างผู้รู้เท่าทันความเป็นอนิจจังของสังขารอันเป็นเพียงสิ่งปรุงแต่งชั่วคราวที่มีการเกิดขึ้นในเบื้องต้น เปลี่ยนแปรไปในท่ามกลาง และต้องแตกดับไปในที่สุด เมื่อรู้ทันแล้ว จึงพร้อมที่จะตาย ไม่มีอาลัยอาวรณ์ ยินดีต้อนรับความตายดังหนึ่งคนงานรอสัญญาณระฆังเวลาเลิกงาน ระฆังดังเมื่อไหร่ก็พร้อมผละจากไปในทันทีเมื่อนั้น

เมื่อพิจารณาวิธีเตรียมตัวตายอย่างมีสติที่ท่านผู้หญิงพูนศุข ปฏิบัติตนมานับแต่ย่างเข้าวัยสนธยากาลของชีวิต ก็เป็นอันสรุปได้ว่า มรณกรรมของท่านผู้หญิงนั้นเป็นการแตกดับไปด้วยการตายทั้งสามลักษณาการดังกล่าวมาข้างต้นนั้น ที่กล่าวเช่นนี้หาใช่การกล่าวเกินไปแต่อย่างใดก็หาไม่เพราะท่านผู้หญิงได้เคยกล่าวไว้เองว่า

"เพราะฉะนั้น หากจะต้องปิดฉากชีวิตลง ก็ถือว่า เป็นการปิดโดยธรรมชาติ ไม่คิดว่าเป็นเรื่องของความเปลี่ยนแปลงอะไรที่จะรับไม่ได้ เพราะฉันเชื่อว่า 'สรรพสิ่งในโลกย่อมเปลี่ยนผันไปตามกรรม'..."

ธรรมานุสติ : ชีวิตหนึ่งเท่านี้ รังสรรค์ความดีนับอนันต์

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ จากไปอย่างสงบเมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๐ ขณะมีอายุ ๙๕ ปี ๔ เดือน ๙ วัน คล้อยหลังมรณกรรมของท่านไม่นาน สังขารของท่านก็ได้รับเกียรติให้เป็น "อาจารย์ใหญ่" ของนักศึกษาแพทย์ที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยตามเจตนารมณ์ที่ท่านแสดงไว้แต่เมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ กุศลกรรมดังกล่าวมานี้เอง คือการทำบุญใหญ่ครั้งสุดท้ายของวีรสตรีคนสำคัญที่สุดคนหนึ่งของสังคมไทย อันสะท้อนให้เห็นถึงจิตสำนึกแห่งการเป็น "ผู้ให้" ที่ประเสริฐที่สุด ซึ่งการเป็นผู้ให้อย่างไม่หวังอะไรเป็นการตอบแทนนี้เอง คือ สิ่งที่สังคมไทยในวันนี้กำลังถวิลหาเป็นอย่างยิ่ง เนื่องเพราะเราได้พากันทอดทิ้งวัฒนธรรมแห่งการ "ให้" หันมาใช้วัฒนธรรมแห่งการ "โกง" กันอย่างไม่อายฟ้าดินจนประเทศชาติประสบวิกฤติไปทั่วทุกหย่อมหญ้า

หากการอุทิศร่างกายให้เป็นอาจารย์ใหญ่แก่นักศึกษาแพทย์ ของโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ จะกลายเป็นธรรมานุสติ ให้สังคมไทยหันกลับมาทบทวนวัฒนธรรมแห่งการเป็นผู้ให้อันเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทยเรามาแต่ก่อน แทนวัฒนธรรมแห่งการฉ้อราษฎร์บังหลวงที่ลุกลามไปจนกลายเป็นวัฒนธรรมกระแสหลักอย่างหนึ่งของสังคมไทยไปแล้ว นี่ก็คงจะเป็น "ธรรมบรรณาการ" อันเลอค่าที่สุดที่สังคมไทยจะพึงได้รับจากการเสียสละของวีรสตรีคนสำคัญคนหนึ่งของสังคมไทยคนนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) พระนักปราชญ์คนสำคัญแห่งสยามประเทศ เคยกล่าวถึงท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ว่า

"ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ มิใช่เป็นเพียงบุคคลหนึ่งที่มีชื่อผ่านเข้ามาในประวัติศาสตร์ ในฐานะเป็นภริยาของท่านรัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์ เท่านั้น แต่ชีวิตของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เป็น

ประวัติศาสตร์ส่วนหนึ่งด้วยทีเดียว อย่างน้อยในกระแสแห่งความผันผวนแปรปรวนของเหตุการณ์บ้านเมือง ที่ชีวิตของท่านผู้หญิงพูนศุขถูกกระทบกระแทกอย่างหนักหน่วงรุนแรงครั้งแล้วครั้งเล่าตลอดช่วงเวลายาวนาน ท่านผู้หญิง รู้เห็น รู้สึก มองสถานการณ์และเหตุการณ์เหล่านั้นอย่างไร รวมทั้งนำชีวิตและบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะครอบครัวลุล่วงผ่านพ้นมาได้อย่างไร ***ก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาอย่างมาก****"*

ผู้เขียนมีเวลาอันจำกัดเพียงสั้นๆ ในการศึกษาชีวิต ความคิด การงาน ของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ แต่แม้จะเป็นเพียงเวลาสั้นๆ ทว่าก็ได้รับประโยชน์อย่างอเนกอนันต์ไม่น้อยไปกว่าการศึกษาชีวิตของคนสำคัญท่านอื่นๆ ที่ผู้เขียนเคยรู้จักอย่างท่านอาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ อดีตประธานองคมนตรี เป็นต้น

ชีวิตของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เมื่อมองด้วยสายตาของคนที่ศึกษาธรรมะมาพอสมควร ก็ทำให้เราเกิดความเข้าใจขึ้นมาประการหนึ่งว่า คนเรานั้นเมื่อเกิดมาในโลกแล้ว ก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่จะต้องพบกับความขึ้นสูงลงต่ำของชีวิต อันเป็นครรลองของชาวโลกที่เรียกกันว่า ***"โลกธรรม"*** *อันโลกธรรมนั้น เป็นกฎเกณฑ์ธรรมดาสามัญที่มีอยู่ประจำโลก หากผู้ใดล่วงรู้ เข้าใจ โลกธรรมอย่างลึกซึ้ง วันหนึ่งข้างหน้าเมื่อถูกโลกธรรมกระทบ ก็จะไม่ถูก* ***"โลกกระทำ"*** *เมื่อโลกธรรมกระทบแล้วจิตมั่นคงไม่หวั่นไหว สามารถปล่อยวางความผันผวนปรวนแปรไปในชีวิตอย่างผู้ที่รู้เท่าทัน ดำรงตนดังหนึ่งผู้ที่ยืนอยู่บนฝั่งมองดูความขึ้นลงของคลื่นในทะเลอย่างผู้สังเกตการณ์ ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ เพียงแต่วางตนเป็นเพียงผู้รู้ ผู้เฝ้าดู อยู่บนฝั่งอย่างเป็นกลางโดยสงบ ปุถุชนผู้มั่นคงต่อโลกธรรมได้ถึงเพียงนี้ ก็จะสามารถครองตนอยู่ท่ามกลาง* ***"โลก"*** *กะ* ***"ธรรม"*** *ได้อย่างสงบสุขตราบจนวาระสุดท้ายของชีวิต*

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ นับเป็นตัวอย่างของกัลยาณปุถุชนผู้วางตนอยู่ท่ามกลาง "โลก" กะ "ธรรม" ได้อย่างสมดุลคนหนึ่ง ด้วยเหตุนี้เอง ชีวิตของท่านจึงไม่ได้มีคุณค่าในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์

การเมืองการปกครองของไทย ในช่วงเวลาอันสำคัญที่สุดช่วงหนึ่งอย่างที่เคยตระหนักรู้กันอยู่โดยทั่วไปเท่านั้น แต่ยังคงเป็นชีวิตที่มีคุณค่าเป็นอย่างยิ่งในฐานะเป็นเวทีแสดงออกของสัจธรรมอันมนุษยชาติทั้งมวลผู้ยังคงลอยคออยู่ในกระแสแห่งโลกธรรม ควรสำเหนียกศึกษาไว้ใช้เป็นประทีปธรรมนำทาง สำหรับการครองตนอยู่ในโลกอย่างศานติสุขสืบไป

พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี
สถาบันวิมุตตยาลัย
ตุลาคม ๒๕๕๑

ชีวิตดั่งตำนาน

"ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ มิใช่เป็นเพียงบุคคลหนึ่งที่มีชื่อผ่านเข้ามาในประวัติศาสตร์ ในฐานะที่เป็นภริยาของท่านรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ เท่านั้น แต่ชีวิตของท่านผู้หญิงเป็นประวัติศาสตร์ส่วนหนึ่งด้วยทีเดียว อย่างน้อยกระแสการผันผวนปรวนแปรของเหตุการณ์บ้านเมืองในชีวิตของท่านผู้หญิงถูกกระทบอย่างหนักหน่วงครั้งแล้วครั้งเล่า ท่านผู้หญิงเห็น รู้สึก และก็มองเหตุการณ์สถานการณ์นั้นอย่างไร รวมทั้งนำชีวิตและบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะครอบครัวลุล่วงผ่านพ้นมาได้อย่างไร ก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาอย่างมาก"

ข้อความข้างต้นที่ตัดตอนมาจากหนังสือ ๑๐๑ ปีปรีดี – ๙๐ ปีพูนศุข โดย พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) นี้ แม้จะสั้น หากก็บอกได้ชัดเจนถึงความเป็น **ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์**

ข้าพเจ้าโชคดีที่มีโอกาสได้ทำงานกับท่านผู้หญิงในช่วงสุดท้ายแห่งวัยอันงดงาม

โดยในวันหนึ่ง ท่านผู้หญิงได้ให้เกียรติมาเป็นแขกรับเชิญเพื่อสนทนาแลกเปลี่ยนกับข้าพเจ้า ในรายการโทรทัศน์ 'นี่แหละ...ชีวิต'

ด้วยวัยที่เดินทางมาถึงช่วงปลายของชีวิต หลายคนเกรงว่าท่านผู้หญิงจะตอบคำถามอย่างยืดยาวเกิน

ความจำเป็น

ทว่าในความเป็นจริงนั้น ท่านผู้หญิงตอบสั้น กระชับ และชัดเจน อย่างมั่นคงอยู่ด้วยสติ

พูดในสิ่งที่ควรพูด

และสื่อสารกับคนอีกรุ่นหนึ่งโดยปราศจากความเลอะเลือน

การบันทึกเทปกว่าหนึ่งชั่วโมงที่ผ่าน

คือเวลากว่า ๖๐ นาทีที่ข้าพเจ้าพบว่าท่านกำลังแสดงธรรมอยู่เบื้องหน้า

เรื่องราวต่าง ๆ ที่ถูกถ่ายทอดผ่านการเล่านั้น ในกาลก่อนอาจจะเคยนำมาซึ่งความทุกข์

ทว่าในวันนั้น มันคือการย้อนความหลังให้ลูกหลานฟัง...

ด้วยรอยยิ้มที่ประดับอยู่บนใบหน้า

ท่านผู้หญิงทำให้พวกเราเห็นว่า...

ท่านพร้อมที่จะให้อภัย

และด้วยความที่ชีวิตของท่านน่าสนใจกระทั่งไม่อาจหยุดไว้เพียงการสัมภาษณ์ในรายการโทรทัศน์นิตยสาร 'สาวิกา' ของเสถียรธรรมสถานจึงต่อยอดด้วยการสัมภาษณ์เพื่อถ่ายทอดบางส่วนเสี้ยวของชีวิต หากแต่ทรงคุณค่าของท่านผู้หญิงเป็นตัวอักษร

'ชีวิตดั่งตำนาน' คือคำที่สามารถจะจำกัดความได้เมื่อการสัมภาษณ์จบลง

และทุกครั้งที่ได้ยินนามนี้...**พูนศุข พนมยงค์**

ข้าพเจ้าได้เห็นครูที่ยิ่งใหญ่ท่านหนึ่งอยู่ตรงหน้า...ครูซึ่งได้เคยบอกกับเราท่านว่า...

"มีคนเคยบอกว่า ฉันชื่อไม่สมตัว ไม่สุขเหมือนชื่อ เพราะฉันขาดความสุข...ฉันผ่านมาแล้วทุกอย่าง ที่

หอหอลัย พูนศุข พนมยงค์

มีชีวิตอยู่จนถึงปัจจุบันนี้ ก็เพราะ 'ธรรมะย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม'"

เนื่องเพราะนามนี้ทำให้ข้าพเจ้าเห็นหลักธรรมที่เป็นหลักใจที่ฉายชัดของผู้หญิงท่านนี้ที่แม้ว่าท่านจะคืนชีวิตนี้สู่ธรรมชาติไปแล้ว แต่ปิติที่ได้ระลึกถึงการต่อสู้ของท่านซึ่งเป็นครู...ที่ทำให้ดู แล้วมีความสุขให้เห็นนั้น ท้าทายคนรุ่นหลังตลอดเวลาว่า ความเชื่อมั่นในธรรมทำให้ท่านอาจหาญจนถึงที่สุด...ในวาระสุดท้ายของชีวิต

ธรรมะศักดิ์สิทธิ์เสมอ...สำหรับบุคคลผู้ประพฤติธรรม

และธรรมะก็ได้หนุนเนื่องให้ **ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์** กอปรในกิจซึ่งเป็นประโยชน์ต่อทั้งตัวของท่านเอง ครอบครัว และแผ่นดิน

"ฉันซื่อไม่สมตัว ไม่สุขเหมือนซื่อ เพราะฉันขาดความสุข"

ในวันนั้น...อาจจะมีคนเอ่ยเช่นนี้จริงยามที่ได้รับรู้ถึงสิ่งที่ท่านผู้หญิงพานพบมา

แต่วันนี้...อีกหนึ่งความจริงที่ไม่อาจปฏิเสธก็คือ

นามนี้...เป็นที่มาแห่งการพอก **พูน** ของความ **สุข** ที่อยู่ในใจผู้คนมากมาย...

และจะเป็นเช่นนี้ตราบนานเท่านาน...

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

ธรรมสวัสดี

แม่ชีศันสนีย์ เสถียรสุต

เสถียรธรรมสถาน

ตุลาคม ๒๕๕๑

แด่ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

ด้วยพระนามของพระองค์อัลลอฮฺ ผู้ทรงกรุณาปราณี ผู้ทรงเมตตาเสมอ

"แท้จริงเราเป็นของอัลลอฮฺ และแท้จริงเราเป็นผู้กลับไปหาพระองค์" (อัลกรุอาน) ในทัศนะอิสลามการตายถือเป็นการพ้นทุกข์ และกลับไปสู่ความเมตตาของพระผู้เป็นเจ้า

การจากไปของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ยังความโศกเศร้าเสียใจมายังครอบครัว ญาติสนิทมิตรสหาย แต่ในความเป็นจริงนั้น ท่านผู้หญิงได้หมดภารกิจบนผืนโลกนี้ ทั้งการเป็นภริยาและเพื่อนสนิทของท่านอาจารย์ปรีดี ในยามสุขและทุกข์ยาก หมดภาระจากการเป็นแม่ที่ดีของลูกๆ ทุกคน ทิ้งไว้แต่คุณความดีแบบอย่างให้ทุกคนที่ได้พบและสืบทอดแบบอย่างต่อไป

ขอพระองค์อัลลอฮฺฯ โปรดรับท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ไว้ในความเมตตาของพระองค์ อามีน

ชุมชนมุสลิมบ้านครัว

ตุลาคม ๒๕๕๑

แด่ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

แด่ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ผู้มั่นคงในอุดมการณ์ ท่านเป็นมารดาผู้ประเสริฐของลูกทุกคน และเพื่อนของลูกด้วย

ชีวิตของท่านเป็นแบบฉบับของความเข้มแข็ง อดทน และแน่วแน่

ด้วยเดชะพระเมตตาของพระเป็นเจ้า ขอวิญญาณของท่านจงพำนักในสันติเทอญ

ภราดา ดร. ประทีป โกมลมาศ

อธิการบดีกิตติคุณ

มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ (Assumption University)

๑๖ พฤษภาคม ๒๕๕๐

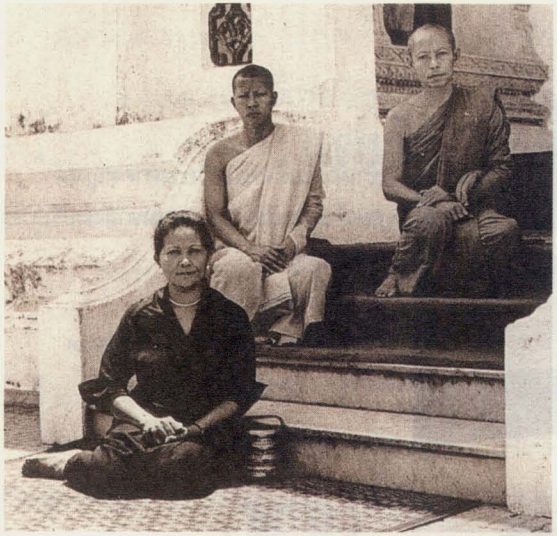
เข้าเฝ้าสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
(จวน อุฏฐายี)
วัดมกุฏกษัตริยาราม
ภาพนี้ถ่าย ณ ฮ่องกง พ.ศ. ๒๕๑๓

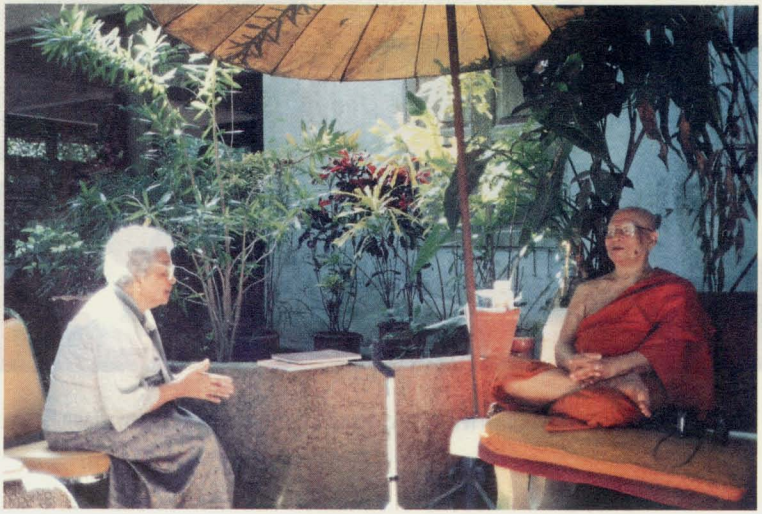

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (วาสน วาสนมหาเถระ)
วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม
เสด็จเปิดที่ทำการชั่วคราว มูลนิธิปรีดี พนมยงค์ ณ ซอยสวนพลู ถนนสาทรใต้ พ.ศ. ๒๕๒๖

หวยอาลัย พนดุง พนมยงค์

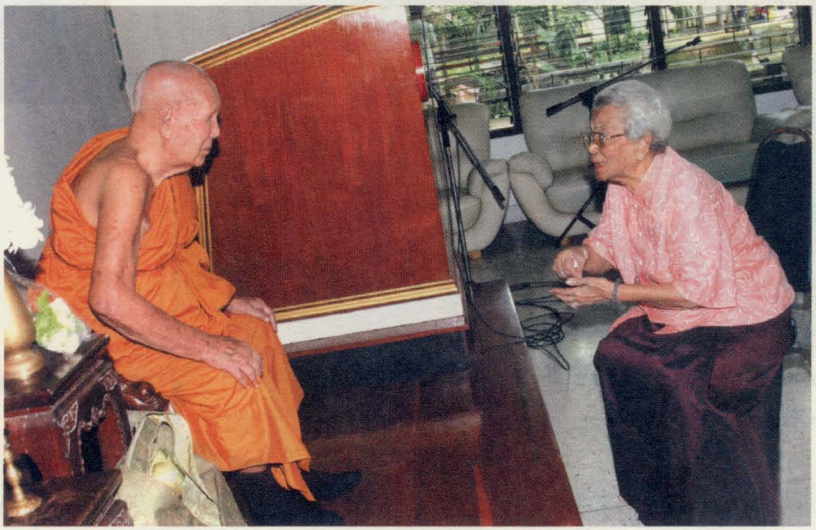
สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภเถระ)
ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ พระพิมลธรรม
รับเป็นพระอุปัชฌาย์ในการบวชของ
ปาล พนมยงค์
ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์
๒๔ มิถุนายน ๒๕๐๐

พระธรรมโกศาจารย์
(พุทธทาสภิกขุ)
แสดงสัมโมทนียกถา
ในโอกาสวันเกิดคุณแม่
๒ มกราคม ๒๕๒๓
ณ สวนโมกขพลาราม

พระพรหมมังคลาจารย์
(ปัญญานันทเถระ)
ให้พรวันคล้ายวันเกิดคุณแม่
๒ มกราคม ๒๕๓๕
ณ ตึกวชิรญาณวงศ์ ร.พ.จุฬาลงกรณ์

คุณแม่สนทนาธรรมกับ
พระพรหมมังคลาจารย์
(ปัญญานันทเถระ)
ก่อนละสังขารเพียง ๖ วัน
วันที่ ๖ พฤษภาคม ๒๕๕๐
ณ วัดชลประทานรังสฤษฎ์

หอหอสัย พุทธุย ฟนมยงค์

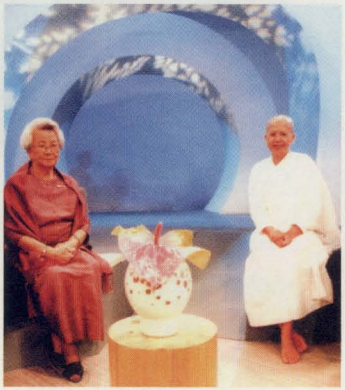
สนทนาธรรม กับ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) แสดงธรรมกถาให้คนไทยและนักเรียนไทยในประเทศฝรั่งเศส ณ เมืองมหาวิทยาลัย กรุงปารีส

ร่วมรายการโทรทัศน์
"นี่แหละ...ชีวิต"
กับแม่ชีศันสนีย์ เสถียรสุต
วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๕

ภาพวาดโดย : สุรพล ปัญญาวชิระ

๖

มรณสติกถา

มรณสติกถา

รณธมฺโมมหิ มรณ์ อนตีโต

ณ บัดนี้อาตมภาพจักได้แสดงพระธรรมเทศนา เพื่อเป็นคติเตือนใจในเรื่องมรณธรรม อันจักเป็นเครื่องประดับสติปัญญาบารมีของท่านสาธุชนผู้ใฝ่ธรรม

วันนี้พวกเราทั้งหลายได้มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นี้ด้วยความผูกพันและระลึกถึงท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ซึ่งในอีกไม่กี่นาทีข้างหน้าสรีระของท่านก็จะสลายกลายเป็นอังคารหรือเถ้าธุลีก่อนที่จะกลับคืนสู่ธรรมชาติ อันเป็นธรรมดาของสรรพสิ่ง

ครั้งหนึ่งท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ได้เคยมีชีวิตและเดินเหินอยู่บนโลกนี้เช่นเดียวกับเรา ได้เคยโอภาปราศรัยและพูดคุยกับเรา ได้เคยพบสุขและประสบทุกข์เช่นเดียวกับเราทุกคน แต่ในที่สุดท่านก็ต้องละจากโลกนี้ไป แม้จะทิ้งร่างเอาไว้ แต่ร่างอันเป็นรูปขันธ์ของท่านนั้น ก็ต้องเสื่อมสลายเช่นกัน อย่างไรก็ตาม สิ่งหนึ่งที่ยังคงอยู่ก็คือคุณงามความดีของท่าน ซึ่งไม่เพียงประทับแน่นในใจของพวกเราเท่านั้น แต่ยังถูกบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์ของชาติ ในฐานะภริยาผู้ที่ทั้งอยู่เบื้องหลังและเคียงบ่าเคียงไหล่กับท่านรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ผู้มีคุณูปการอย่างสูงต่อประเทศและประชาชนไทย

หมอลัย พนดุ พนมยงค์

คุณงามความดีของท่านนั้นมิได้บำเพ็ญเมื่อยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น แม้เมื่อสิ้นลมแล้ว สรีระที่ท่านอุทิศให้ยังสร้างสรรค์คุณประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ต่อไปด้วยการเป็น "อาจารย์ใหญ่" ให้แก่นิสิตแพทย์ เพื่อนำความรู้ไปช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ในวันข้างหน้า

บัดนี้ภารกิจในการเป็นอาจารย์ใหญ่ของท่านผู้หญิงพูนศุขได้ลุล่วงแล้ว ถึงเวลาที่เราทั้งหลายจะร่วมกันทำหน้าที่ของผู้ที่ยังอยู่ได้แก่การปลงสรีระของท่านพร้อมกับร่วมกันบำเพ็ญบุญกุศลอุทิศให้ท่านตามประเพณี เพราะสำหรับผู้ที่วายชนม์นั้น ไม่มีอะไรเป็นที่พึ่งพาได้ในสัมปรายภาพนอกจากบุญกุศลเท่านั้น

อย่างไรก็ดีตามประเพณีของชาวพุทธ การบำเพ็ญกุศลในงานศพนั้นนอกจากมุ่งประโยชน์แก่ผู้วายชนม์แล้ว ยังมุ่งให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ที่ยังอยู่ด้วย นั่นคือการเตือนใจให้ทุกคนระลึกถึงสัจธรรมของชีวิตที่ไม่มีผู้ใดหนีพ้น ได้แก่ความจริงที่ว่าเมื่อเกิดมาแล้วก็ต้องแก่ เจ็บ และตาย สัจธรรมดังกล่าวได้ปรากฏแก่เราทุกคนในที่นี้โดยมีสรีระของท่านผู้หญิงเป็นเครื่องแสดง มองในแง่นี้ความเป็นอาจารย์ใหญ่ของท่านผู้หญิงพูนศุขจึงยังไม่สิ้นสุด เป็นแต่ว่าผู้ที่พึงศึกษาน้อมรับบทเรียนจากท่านในบัดนี้มิใช่นักศึกษาแพทย์ แต่เป็นพวกเราทุกคน ณ ที่นี้

ความตายเป็นธรรมดาของชีวิต ดังมีพุทธภาษิตย้ำเตือนว่า ***มรณธมฺโมมหิ มรณ์ อนตีโต*** แปลว่า "เรามีความตายเป็นธรรมดา หาล่วงพ้นความตายไปได้ไม่" ความจริงข้อนี้แม้ไม่มีใครปฏิเสธ แต่น้อยคนที่ให้เวลากับการครุ่นคำนึงถึงความตายของตนอย่างจริงจัง การพูดถึงความตายของตนมักถือกันว่าเป็นเรื่องอัปมงคล ดังนั้นคนส่วนใหญ่จึงมีชีวิตอยู่ราวกับลืมตาย หรือหลงคิดว่าตนเองจะไม่ตาย ไม่มีการเตรียมตัวเตรียมใจไว้รับมือกับความตาย ดังนั้นเมื่อความตายเข้ามาประชิดตัว จึงทุกข์ทรมาน หวาดวิตก คิดแต่จะหาทางหนี แต่เมื่อหนีไม่พ้น จึงสิ้นลมด้วยความทุรนทุราย ซึ่งในทางพุทธศาสนาถือว่าส่งผลถึงทุคติได้

แท้จริงแล้วความตายไม่ใช่สิ่งน่ากลัว สิ่งที่น่ากลัวมากกว่าคือความกลัวตายต่างหาก ความกลัวตายทำให้เรานอกจากเป็นทุกข์แล้ว ยังทำให้เราปฏิเสธที่จะเตรียมรับมือกับความตาย การปฏิเสธดังกล่าวในที่สุดย่อมนำความทุกข์ทรมานแสนสาหัสมาให้เมื่อวันนั้นมาถึง แต่หากเรายอมรับว่าเราเองต้องตายไม่ช้าก็เร็ว เราย่อมตระหนักว่าแทนที่จะวิ่งหนีความตายไปจนตลอดชีวิต จะเป็นการดีกว่าหากเราหันมาเตรียมใจให้พร้อมรับมือกับความตาย เพราะนี้คือวิธีเดียวเท่านั้นที่เราจะพบกับความสงบเมื่อวาระสุดท้ายมาถึง

มีผู้รู้กล่าวว่า "ในโลกนี้ไม่มีอะไรน่ากลัว มีแต่สิ่งที่ต้องทำความเข้าใจ" ความจริงข้อนี้ครอบคลุมถึงความตายด้วยเช่นกัน สาเหตุที่เรากลัวความตายก็เพราะเราไม่รู้จักความตายดีพอ ความตายนั้นแม้จะเป็นวิกฤตที่นำความแตกดับมาสู่ชีวิต แต่ในเวลาเดียวกันก็สามารถเป็นโอกาสในทางจิตวิญญาณได้ ในพระไตรปิฎกมีเรื่องราวเกี่ยวกับผู้คนเป็นอันมากทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่บรรลุธรรมเป็นอริยบุคคลขณะที่กำลังจะสิ้นลมในสถานการณ์ต่าง ๆ กัน ทั้งนี้เพราะท่านเหล่านั้นได้เห็นความไม่เที่ยงและเป็นทุกข์ของสังขารอย่างชัดเจน จนจิตปล่อยวางจากความยึดติดถือมั่นอย่างสิ้นเชิง

ด้วยเหตุนี้ท่านอาจารย์พุทธทาสจึงกล่าวว่า ช่วงขณะที่กำลังจะตายนั้นเป็น "นาทีทอง"ของชีวิต เราทุกคนสามารถใช้ความตายให้เกิดประโยชน์ในทางจิตวิญญาณได้ แม้จะไม่ถึงขั้นบรรลุธรรมเป็นอริยบุคคล แต่ก็อาจอาศัยความตายเป็นเครื่องกระตุ้นใจให้ปล่อยวางสิ่งต่าง ๆ ที่มิใช่สาระของชีวิตหรือที่เคยเป็นภาระแก่จิตใจ ทำให้จิตใจเข้าถึงความสงบโปร่งเบา ขณะเดียวกันก็หันเข้าหาธรรมจนพบแสงสว่างของชีวิตอันเป็นเครื่องนำทางให้ผ่านพ้นความตายไปได้โดยสวัสดี

มีผู้คนเป็นอันมากที่สามารถเผชิญความตายได้ด้วยใจสงบ แม้มีทุกขเวทนาทางกายบีบคั้นก็ตาม ทั้งนี้ก็เพราะยอมรับได้ว่าความตายเป็นธรรมดาของชีวิต ไม่ปฏิเสธ ผลักไส หรือขัดขืน ต่อสู้กับความตาย

อีกต่อไป ขณะเดียวกันก็ไม่มีสิ่งใดค้างคาใจ ที่ทำให้วิตกกังวลหรือห่วงใย มีก็แต่ความภาคภูมิใจในความดีที่ได้กระทำมา ทำให้มั่นใจในคติภพข้างหน้า ไม่หวาดกลัวในสิ่งที่จะต้องประสบหลังตาย

ผู้ที่จะทำใจเช่นนี้ได้จำเป็นต้องมีการฝึกฝนจิตใจอยู่เป็นประจำ โดยเฉพาะการหมั่นเจริญมรณสติอยู่เนือง ๆ ได้แก่การพิจารณาว่าความตายจะต้องบังเกิดขึ้นกับตนอย่างแน่นอน ไม่ว่าจะร่ำรวย ยิ่งใหญ่ทรงอำนาจเพียงใด ในที่สุดก็ต้องตาย แต่ในความแน่นอนเที่ยงแท้ของความตายนั้น ก็เต็มไปด้วยความไม่แน่นอนว่า ความตายจะมาถึงตนเมื่อใด อาจจะเป็นสิบปีข้างหน้า ปีหน้า เดือนหน้า พรุ่งนี้ หรือแม้แต่คืนนี้ก็ได้ ไม่มีผู้ใดเลยที่ล่วงรู้ได้ ดังมีภาษิตธิเบตกล่าวว่า "ระหว่างวันพรุ่งนี้กับชาติหน้า ไม่มีใครรู้ได้ว่าอะไรจะมาก่อน"

เมื่อพิจารณาเช่นนี้แล้ว ก็ต้องถามต่อไปว่า หากเราต้องตายในวันนี้หรือคืนนี้ เราพร้อมจะตายหรือยัง เราได้สร้างสมคุณงามความดีมากพอหรือยัง เราได้ใช้เวลาในโลกนี้อย่างมีคุณค่ามากพอแล้วหรือ มีภารกิจสำคัญอันใดที่ยังคั่งค้างอยู่บ้าง และมีสิ่งใดบ้างที่เรายังเป็นห่วงกังวลหรือค้างคาใจที่ทำให้ไม่พร้อมที่จะตาย

การเจริญมรณสติดังกล่าวจะช่วยให้เราตระหนักว่าเรามีเวลาอยู่ในโลกนี้อย่างจำกัด ดังนั้นในขณะที่ยังมีเวลาและสุขภาพดีอยู่ จึงต้องเร่งทำภารกิจที่สำคัญและมีความหมายต่อชีวิตให้แล้วเสร็จ ไม่ว่าการบำเพ็ญคุณงามความดี การฝึกฝนพัฒนาจิตใจ ตลอดจนการทำหน้าที่ต่อบุคคลที่มีความสำคัญในชีวิตของเรา กิจเหล่านี้คนส่วนใหญ่มักผัดผ่อนทอดธุระ เพราะเห็นว่าไม่ใช่เรื่องเร่งด่วนและไม่มีเส้นตายที่จะต้องทำให้เสร็จ แต่การเตือนตนอยู่เสมอว่าความตายจะมาถึงเราเมื่อไรก็ได้ จะกระตุ้นให้เราขวนขวายทำกิจเหล่านี้ ไม่ผัดผ่อนทอดธุระอีกต่อไป เรียกว่าเป็นการมีชีวิตอยู่อย่างไม่ประมาท

มีหลายคนที่เมื่อจินตนาการว่าความตายกำลังจะเกิดขึ้นกับตนในวันนี้หรือคืนนี้ เขาพบว่ามีหลายคนและหลายสิ่งที่ตนยังยึดติดผูกพันหรือห่วงใยอยู่ ตราบใดที่ยังมีความยึดติดผูกพันดังกล่าวอยู่ ก็ยากที่เรา

จะจากโลกนี้ด้วยใจสงบได้ เพราะจะมีแต่ความอาลัยอาวรณ์และเศร้าโศกท่วมท้นใจ การเจริญมรณสติจึงเป็นสิ่งกระตุ้นเตือนให้เราเห็นถึงความสำคัญของการรู้จักปล่อยวางบุคคลและสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าทรัพย์สมบัติ ชื่อเสียงเกียรติยศ รวมทั้งความหวงแหนอาลัยในชีวิต แม้ในการดำเนินชีวิตประจำวันจะปล่อยวางได้ยาก แต่ก็ควรฝึกใจให้พร้อมปล่อยวางอย่างทันท่วงทีเมื่อวาระสุดท้ายของชีวิตมาถึง

สิ่งที่เรายึดติดนั้นมิได้มีเพียงสิ่งอันเป็นที่รักที่พอใจ เช่น บิดามารดา บุตรธิดา ทรัพย์สมบัติ หรือชีวิตเท่านั้น แม้สิ่งอันไม่เป็นที่รักที่พอใจเราก็มักยึดติดโดยไม่รู้ตัว เช่น ความโกรธเกลียดหรือ พยาบาทต่อคนบางคน รวมถึงความรู้สึกผิดที่ทำไม่ดีกับผู้อื่น อารมณ์เหล่านี้ก็เป็นสิ่งที่เราควรรู้จักปล่อยวางเช่นกัน ไม่เช่นนั้นก็อาจจะรบกวนจิตใจให้เป็นทุกข์ หม่นหมอง หรือเร่าร้อนในเวลาใกล้ตายได้

การปล่อยวางดังกล่าวเกิดขึ้นได้ส่วนหนึ่งก็จากการขวนขวายทำภารกิจต่าง ๆ ให้เสร็จสิ้นจนไม่มีอะไรค้างคาใจ เช่น การตอบแทนบุญคุณบิดามารดา การเลี้ยงดูบุตรธิดา การจัดการทรัพย์สินหรือมรดก ส่วนอารมณ์ฝ่ายอกุศลก็สามารถปล่อยวางได้ ด้วยการขอขมาหรือปรับความเข้าใจผิดกับผู้ที่เคยมีเรื่องบาดหมางกัน รวมทั้งการให้อภัยตนเอง และยอมรับความผิดพลาดของตนโดยไม่เก็บกดไว้ในใจ

การระลึกว่าความตายอาจมาถึงเราเมื่อไรก็ได้ ยังทำให้เราเห็นถึงคุณค่าของแต่ละวันที่เรามีชีวิตอยู่ในโลกนี้ เพราะเราไม่รู้เลยว่าวันพรุ่งนี้จะมีหรือไม่ ทำให้เราเห็นถึงคุณค่าของแต่ละวันที่คนรักยังอยู่กับเรา เพราะเราไม่รู้เลยว่าวันพรุ่งนี้จะได้พบกันอีกหรือไม่ ทำให้เราชื่นชมกับสิ่งดี ๆ ที่มีอยู่กับตัวและรอบตัว เพราะเราไม่รู้เลยว่าวันพรุ่งนี้เราจะมีโอกาสชื่นชมสิ่งเหล่านั้นหรือไม่ ทำให้เราติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่นด้วยความใส่ใจ เพราะเราไม่รู้เลยว่าพรุ่งนี้จะได้พบกันอีกหรือไม่

กล่าวโดยสรุปการเจริญมรณสติอยู่เสมอช่วยกระตุ้นให้เราขวนขวายในสิ่งที่ชอบผัดผ่อน ปล่อยวาง

หอสมุดกลาง พุทธปัญญา พนมยงค์

ในสิ่งที่ชอบยึดติด และเห็นคุณค่าของทุกสิ่งที่มีอยู่หรือกระทำอยู่ในปัจจุบัน ทั้งหมดนี้ไม่เพียงเอื้ออำนวยให้เราสามารถตายอย่างสงบเท่านั้น แต่ยังช่วยให้อยู่อย่างมีความสุขด้วย

ชีวิตกับความตายเป็นสิ่งที่ไม่ได้แยกจากกัน ความข้อนี้นอกจากจะหมายความว่าชีวิตกับความตายเป็นของคู่กันแล้ว ยังหมายความอีกว่าเราอยู่อย่างไร เราก็ตายอย่างนั้น ถ้าหากเราต้องการ "ตายดี" ก็ต้องมีชีวิตที่ดีงาม กล่าวคือสร้างสมคุณงามความดีหรือบุญกุศล ถึงพร้อมด้วยประโยชน์ตนและประโยชน์ท่าน นอกจากการหมั่นบำเพ็ญทาน และรักษาศีลตลอดจนช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นแล้ว ที่ขาดไม่ได้ก็คือ การเจริญภาวนาเป็นนิจ หมายถึงการฝึกฝนใจให้บังเกิดความสงบและความสว่าง รู้เท่าทันความเป็นจริงของชีวิต จนไม่เผลอเป็นทุกข์เพราะความผันผวนปรวนแปรต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาในชีวิต

ในชีวิตของคนเรานั้น ย่อมต้องประสบกับสิ่งที่พอใจและสิ่งที่ไม่พอใจอยู่เสมอ ผู้คนทั่วไปมักพยายามยึดสิ่งที่พอใจเอาไว้ และปฏิเสธผลักไสสิ่งที่ไม่พอใจ แต่ในความเป็นจริงย่อมเป็นไปไม่ได้เลยที่เราจะควบคุมสิ่งต่าง ๆ ให้เป็นไปดังใจได้เสมอไป สิ่งที่พอใจนั้นไม่ว่าเราอยากยึดเพียงใด ในที่สุดก็ต้องแปรเปลี่ยนหรือพรากจากเราไป ส่วนสิ่งที่ไม่พอใจก็ยากที่จะหนีพ้น ไม่ว่าจะมาจากภายนอกหรือเกิดกับกายและใจของเราเอง ยิ่งความแก่ ความเจ็บ และความตายด้วยแล้ว ไม่มีทางที่จะหนีพ้นเลย

ผู้ที่พยายามยึดติดสิ่งที่พอใจ และปฏิเสธผลักไสสิ่งที่ไม่พอใจ จึงเต็มไปด้วยความทุกข์ ความไม่สมหวังอยู่เนือง ๆ แต่เมื่อใดที่เราตระหนักถึงความเป็นจริงว่าสิ่งทั้งปวงย่อมแปรเปลี่ยนเป็นนิจ ไม่จีรังยั่งยืน และไม่สามารถควบคุมให้เป็นไปดังใจได้ เราก็จะยึดติดถือมั่นหรือปฏิเสธผลักไสสิ่งต่าง ๆ น้อยลง สามารถวางใจเป็นกลางได้มากขึ้น ในยามที่ได้ทรัพย์ ได้เกียรติยศ ได้รับคำสรรเสริญ หรือประสบสุข ก็ไม่หลงใหลปลาบปลื้ม เพราะรู้ดีว่าสิ่งเหล่านี้ล้วนไม่เที่ยง ดังนั้นเมื่อต้องสูญเสียทรัพย์ สูญเสียเกียรติยศ ถูก

ตำหนิติฉิน หรือประสบทุกข์ ก็ไม่คร่ำครวญหรือคับข้องใจ เพราะรู้ดีว่านี่เป็นธรรมดาโลก ซึ่งพุทธศาสนาเรียกว่าโลกธรรม

การเจริญภาวนาคือการฝึกฝนจิตใจให้เห็นถึงความผันแปรของโลกธรรม รวมไปถึงสิ่งทั้งปวงที่เรียกว่าสังขาร เริ่มจากการฝึกจิตให้เห็นถึงอาการขึ้นลงแปรเปลี่ยนของความรู้สึกนึกคิด โดยวางใจเป็นกลางต่อสิ่งเหล่านั้นได้ ไม่ฟู-แฟบ ยินดี-ยินร้าย หรือมีท่าทีชอบ-ชัง เมื่อมีสติเป็นเครื่องรักษาใจไม่ให้หวั่นไหวไปกับอาการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในใจ ต่อไปก็สามารถวางใจเป็นกลางต่อความผันผวนปรวนแปรของโลกธรรมได้

เราทุกคนไม่สามารถหลีกหนีโลกธรรมได้ แต่เมื่อใดที่โลกธรรมเกิดขึ้น โดยเฉพาะโลกธรรมฝ่ายบวก นอกจากวางใจเป็นกลางแล้ว เราควรใช้โอกาสนี้พิจารณาถึงความไม่เที่ยงของลาภ ยศ สุข สรรเสริญ จนเห็นว่าสิ่งเหล่านี้ยึดถือไม่ได้ และไม่น่ายึดถือ เพราะนอกจากจะไม่จีรังแล้ว มันยังไม่ช่วยให้พ้นทุกข์หรือเป็นสุขได้อย่างยั่งยืน เมื่อใดก็ตามที่เผลอยึดมั่นถือมั่นว่าลาภ ยศ สุข สรรเสริญเป็นของเรา เราก็จะตกเป็นทาสของมันและเป็นทุกข์เพราะมัน เพราะได้เท่าไรก็ไม่รู้จักพอ และไม่ว่าได้เท่าไรก็ต้องเป็นทุกข์เพราะต้องหวงแหนรักษามันไว้ แต่ไม่ว่าจะหวงแหนและพยายามรักษาเพียงใด ก็ต้องสูญเสีย พลัดพรากหรือถูกแย่งชิงไปในที่สุด ปัญญาที่เห็นโทษของความยึดมั่นถือมั่นดังกล่าว ย่อมเปลื้องจิตให้เป็นอิสระจากโลกธรรม แทนที่จะเป็นทาสมัน ก็กลับเป็นนายมัน คือรู้จักใช้มันให้เกิดประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ และเมื่อถึงคราวที่มันต้องแปรเปลี่ยนไป ก็หาได้เป็นทุกข์กับมันไม่

ปัญญาที่รู้เท่าทันในโลกธรรม ย่อมช่วยให้เราวางใจเป็นกลางได้มากขึ้นต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาในชีวิต ไม่ว่าบวกหรือลบ ดีหรือร้าย และเมื่อมีความผันผวนปรวนแปรเกิดขึ้นกับตนเอง เช่น ความแก่ ความเจ็บป่วย และความตาย ก็สามารถยอมรับได้ด้วยใจสงบ เพราะรู้ดีว่ามันเป็นธรรมดาของชีวิต สำหรับ

ผู้ที่มีปัญญา แม้ขณะที่ยังเป็นหนุ่มสาว มีสุขภาพดี ก็เตรียมใจไว้แล้วว่าความเป็นหนุ่มสาวและความไม่มีโรคนั้นเป็นของชั่วคราว ไม่จีรังยั่งยืน ดังนั้นเมื่อเกิดความแปรเปลี่ยนกับตนเอง จึงยอมรับสิ่งที่เกิดขึ้นได้

ควรกล่าวย้ำในที่นี้ว่าการเจริญภาวนานั้นไม่ได้หมายถึงการปลีกตัวหลีกเร้นหรือนั่งหลับตาตามลมหายใจเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงการไตร่ตรองเพ่งพินิจชีวิตไม่ว่าในยามขึ้นหรือลง ได้หรือเสีย เจริญหรือเสื่อม แทนที่จะปล่อยใจเคลิบเคลิ้มหรือคร่ำครวญ เราควรใคร่ครวญเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยสติและปัญญา สำหรับผู้ที่เคยมั่งคั่งแต่ภายหลังกลับยากไร้ ที่เคยสูงส่งด้วยยศศักดิ์ แต่ภายหลังกลับตกต่ำ ที่เคยได้รับการยกย่องแต่ภายหลังกลับถูกหยามเหยียด ความผันผวนเหล่านี้สามารถเป็นบทเรียนสอนใจให้เห็นแจ้งในสัจธรรมว่าสิ่งทั้งปวงไม่เที่ยงโดยแท้

ในทำนองเดียวกันความเจ็บป่วยและทุพพลภาพก็สามารถสอนธรรมแก่เราได้เป็นอย่างดีว่า ร่างกายนอกจากจะไม่เที่ยงแล้ว ยังไม่ใช่ของเรา ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาของเราได้ จะว่าไปแล้วไม่มีอะไรเลยที่เป็นของเราสักอย่าง ไม่เว้นแม้แต่ชีวิตนี้ เพราะเมื่อตายไปแล้วก็เอาอะไรไปไม่ได้แม้แต่อย่างเดียว ผู้ที่มีปัญญาเห็นแจ้งในความจริงข้อนี้ ย่อมยอมรับความตายได้ด้วยใจสงบ เพราะปล่อยวางแล้วจากทุกสิ่ง ยิ่งผู้ที่บำเพ็ญภาวนาจนประจักษ์แจ้งในมายาภาพของตัวตน และละวางจากความยึดถือในตัวตน จนตัวตนไม่มีที่ตั้ง ดังท่านอาจารย์พุทธทาสเรียกว่า "ตายก่อนตาย" สำหรับบุคคลเช่นนี้ ความตายย่อมไม่มีความหมายอีกต่อไป เพราะมีแต่ความตายแต่ไม่มีผู้ตาย

การที่เรามาบำเพ็ญกุศลในวันนี้ถือว่าเป็นการเปิดโอกาสให้เราได้มาเรียนรู้สัจธรรมของชีวิตอันมีความตายเป็นที่สุดโดยมีผู้วายชนม์คือท่านผู้หญิงพูนศุขเป็นครูสอน แต่ในความเป็นจริง ท่านผู้หญิงพูนศุขไม่ได้เป็นเพียงอาจารย์ใหญ่ที่สอนสัจธรรมแก่เราในยามที่ท่านสิ้นลมไปแล้วเท่านั้น หากท่านยังเป็นแบบอย่างใน

ทางจริยธรรมแก่เราเมื่อครั้งที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ ท่านได้แสดงให้เราประจักษ์ถึงความเสียสละ ความกล้าหาญ ความกตัญญู และจิตใจอันเปี่ยมด้วยเมตตาที่สามารถให้อภัยแก่ผู้มุ่งร้ายได้

ยิ่งไปกว่านั้นท่านยังเป็นแบบอย่างของผู้มีสติมั่นคง ไม่หวั่นไหวในโลกธรรม มีน้อยคนที่จะประสบความผันผวนปรวนแปรอย่างรุนแรงมากเท่ากับท่าน จากหญิงสูงศักดิ์สตรีหมายเลขหนึ่งกลายเป็นผู้ต้องคดีในข้อหากบฏ จากเสรีชนกลายเป็นนักโทษ จากธิดาขุนนางชั้นผู้ใหญ่กลายเป็นผู้พลัดถิ่น จากชีวิตที่สุขสบายกลายมาอยู่อย่างยากลำบาก ท่านต้องประสบกับความสูญเสียและพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักมากมาย ไม่ว่า สามี บุตรธิดา บ้านเกิดเมืองนอน สถานภาพ อิสรภาพ และความสุขสบาย ทั้ง ๆ ที่ความผันผวนดังกล่าวเกิดจากเหตุปัจจัยภายนอกโดยเฉพาะสถานการณ์บ้านเมืองที่เข้ามากระทบกระแทกชีวิตของท่านอย่างหนักหน่วงและต่อเนื่องยาวนาน สร้างความทุกข์นับครั้งไม่ถ้วน ท่านไม่เพียงยืนหยัดมั่นคงในธรรม ด้วยเชื่อมั่นว่า "ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม" ในที่สุดท่านยังสามารถรักษาจิตให้เป็นปกติ ไม่พลอยกระเทือนไปกับสิ่งที่มากระแทก ทั้งนี้เพราะท่านเข้าใจในสัจธรรมของชีวิตว่าไม่มีอะไรจีรังยั่งยืน จึงสามารถปล่อยวางและปลดปลงได้ ทั้งไม่ถือโทษโกรธเคืองผู้ใด และไม่ถือเอาเหตุร้ายในอดีตมาเป็นอารมณ์รบกวนใจ ท่านจึงมีชีวิตในบั้นปลายอย่างสงบสุข และเมื่อละจากโลกนี้ไป ก็ไม่อาลัยในสิ่งใด รวมทั้งไม่ปรารถนาเกียรติยศใด ๆ ทั้งสิ้น แม้สถานะของท่านจะคู่ควรกับเกียรติยศอันสูงส่งก็ตาม

เมื่อครั้งที่พระเดชพระคุณหลวงพ่อปัญญานันทภิกขุได้แสดงธรรมในพิธีฌาปนกิจศพท่านปรีดีพนมยงค์ ท่านได้ยกพุทธภาษิตบทหนึ่งว่า *รูปํ ชีรติ มจฺจานํ นามโคตฺตํ น ชีรติ* แปลความว่า "รูปกายของมนุษย์ เป็นสิ่งที่ต้องแตกดับไป แต่คุณงามความดีนั้นเป็นสิ่งที่ไม่อาจจะสูญสลายได้" พุทธภาษิตนี้ไม่ได้เหมาะกับท่านปรีดี พนมยงค์เท่านั้น แต่ยังคู่ควรกับท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ในวาระเช่นนี้ด้วยเช่นกัน แม้สรีระของท่านผู้

หอสมุด พนมยงค์

หญิงพูนศุขกำลังจะกลายเป็นเถ้าธุลี แต่คุณงามความดีของท่านจะยังอยู่ในใจของเราทุกคน เป็นที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ชาติไทย อีกทั้งบุญกุศลที่ท่านบำเพ็ญยังจะตามติดท่านไปในสัมปรายภพ อำนวยให้ประสบสุขและวิบากสมบัติอย่างแน่นอน

ในท้ายที่สุดนี้ด้วยอำนาจบุญทักษิณานุประทานที่ทุกท่านได้ร่วมบำเพ็ญ ขอจงสำเร็จเป็นวิบากราศีอำนวยสุขสมบัติแก่ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ตามสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพ สมดังมโนปณิธานของท่านทุกประการ

พระไพศาล วิสาโล

เจ้าอาวาสวัดป่าสุคโต อ.แก้งค้อ จ.ชัยภูมิ

ปาฐกถาธรรมแสดงเมื่อวันที่ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๕๑ ในงานปลงศพท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ณ วัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร

ภาพวาดโดย : ลาวัณย์ อุปอินทร์

๗

พจนาลัย

ĐIỆN CHIA BUỒN

Kính gửi: Gia đình Cố Thủ tướng Pridi Banomyong

Thưa Gia quyến,

Được tin Cụ bà Thanphuying Phoonsuk Banomyong, Phu nhân cố Thủ tướng Pridi Banomyong, người bạn thân thiết của nhân dân Việt Nam đã qua đời ngày 12/5/2007, thay mặt Chính phủ, nhân dân Việt Nam và nhân danh cá nhân, tôi xin gửi tới Gia quyến lời chia buồn sâu sắc nhất.

Chính phủ và nhân dân Việt Nam luôn ghi nhớ và chân thành cảm ơn những đóng góp quý báu của Cụ ông, cụ bà và các thành viên trong Gia đình đối với sự nghiệp xây dựng và bảo vệ đất nước của nhân dân Việt Nam trước đây cũng như việc tăng cường, củng cố mối quan hệ hữu nghị truyền thống tốt đẹp giữa hai nước Việt Nam và Thái Lan hiện nay.

Chúng tôi nghiêng mình trước anh linh Cụ bà Phoonsuk Banomyong và tin tưởng rằng Gia quyến sẽ vượt qua nỗi đau thương và mất mát to lớn này.

Nguyễn Tấn Dũng
Thủ tướng Chính phủ
nước Cộng hòa Xã hội Chủ nghĩa Việt Nam

สารแสดงความเสียใจจาก ฯพณฯ Nguyen Tan Dung นายกรัฐมนตรีสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม

หอสมุด พนดิ พนมยงค์

Unofficial translation

MESSAGE OF CONDOLENCE

To: Family of the late Prime Minister Pridi Banomyong

Dear bereaved relatives,

We are deeply moved to learn the passing-away on 12/5/2007 of Mrs Thanphuying Phoonsuk Banomyong, wife of the late Prime Minister Pridi Banomyong, a close friend of the people of Vietnam. On behalf of the Government and people of Vietnam and on my own name, I would like to convey to the bereaved Family my deepest condolences.

The Government and people of Vietnam always bears in mind and are grateful to Mr Pridi Banomyong and Mrs Phoonsuk Banomyong as well as other members of the Family for the latter precious contribution to the Vietnam's national construction and defense in the past as well as to the consolidation and promotion the fine traditional friendship between Vietnam and Thailand at present.

We bow in deep respect to the hallowed soul of Mrs. Phoonsuk Banomyong and are confident that the Family will overcome this great loss.

Nguyen Tan Dung
Prime Minister
Socialist Republic of Vietnam

คำแปลภาษาอังกฤษสารแสดงความเสียใจจาก ฯพณฯ Nguyen Tan Dung นายกรัฐมนตรีสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม

Hà Nội, ngày 17 tháng 5 năm 2007

ĐIỆN CHIA BUỒN

Kính gửi: **Gia quyến Cụ bà Phoonsuk Banomyong**

Được tin Cụ bà Phoonsuk Banomyong vừa qua đời đột ngột, thọ 95 tuổi, Tôi xin gửi tới toàn thể gia quyến lời chia buồn sâu sắc./.

Đại Tướng **Võ Nguyên Giáp**

โทรสารแสดงความเสียใจจากจอมพล Vo Nguyen Giap แห่งกองทัพประชาชนเวียดนาม มิตรร่วมรบประธานโฮจิมินห์ ที่ร่วมกอบกู้เอกราชอธิปไตยเวียดนาม

หอหอลัย พนดุย พนมยงค์

Unofficial Translation

Message of Condolences

May 17th 2007

To: **The Family of Thanphuying Phoonsuk Banomyong**

On learning of the passing away of Thanphuying Phoonsuk Banomyong at the age of 95, I would like to convey to the Family of Thanphuying Phoonsuk Banomyong my most profound condolences.

General Vo Nguyen Giap

คำแปลภาษาอังกฤษสารแสดงความเสียใจจากจอมพล Vo Nguyen Giap แห่งกองทัพประชาชนเวียดนาม มิตรร่วมรบประธานโฮจิมินห์ ที่ร่วมกอบกู้เอกราชอธิปไตยเวียดนาม

ĐIỆN CHIA BUỒN

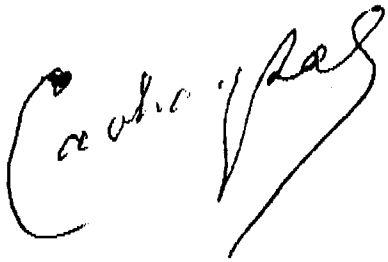
***

Hà Nội, ngày 17 tháng 5 năm 2007

Thưa toàn thể gia quyến,

Tôi và gia đình vô cùng xúc động khi được tin Cụ bà Phoonsuk Banomyong đã qua đời, sau một cơn đau tim đột ngột, hưởng thọ 95 tuổi.

Trong lúc đau thương này, tôi và gia đình xin gửi tới toàn thể gia quyến của Cụ lời chia buồn sâu sắc nhất./.

CAO HỒNG LÃNH

โทรสารแสดงความเสียใจจาก ฯพณฯ Cao Hong Lanh อดีตผู้นำอาวุโสของพรรคเลาดงเวียดนาม

หอหอลัย พนดัย พนมยงค์

Unofficial Translation

Message of Condolences

May 17th 2007

To: **The Family of Thanphuying Phoonsuk Banomyong**

My family and I are deeply sorrowed on learning of the passing away of Thanphuying Phoonsuk Banyong at the age of 95.

In this moment of deep sorrow, my family and I would like to convey to the family of the deceased our most profound condolences.

Cao Hong Lanh

คำแปลภาษาอังกฤษสารแสดงความเสียใจจาก ฯพณฯ Cao Hong Lanh อดีตผู้นำอาวุโสของพรรคเลาดงเวียดนาม

HỘI HỮU NGHỊ VIỆT NAM-THÁI LAN
Địa chỉ : 105A Quan Thánh, Hà Nội.
ĐT : 84-4-8232012; Fax : 84-4-7338214/7330201
Email: hoivietlct@yahoo.com.vn

Hà Nội, ngày 14 tháng 5 năm 2007

ĐIỆN CHIA BUỒN

Kính gửi : Ông Sukprida Panomyong,
Bangkok, Thailand

Chúng tôi rất đau buồn được tin Cụ bà Phoonsuk Panomyong, người mẹ đáng kính của ông từ trần, thay mặt Hội Hữu nghị Việt Nam-Thái Lan và nhân danh cá nhân, tôi xin gửi tới ông và gia quyến lời chia buồn sâu sắc nhất.

Cụ bà Phoonsuk Panomyong là một người bạn thân thiết và đáng kính của nhân dân Việt Nam. Sinh thời, Cụ đã hoạt động không mệt mỏi và có nhiều đóng góp vào sự nghiệp cách mạng cứu quốc chống ngoại xâm trước đây của nhân dân Việt Nam cũng như vào việc củng cố, tăng cường mối quan hệ hữu nghị truyền thống tốt đẹp giữa nhân dân hai nước Việt Nam và Thái Lan hiện nay. Nhân dân Việt Nam luôn ghi nhớ và chân thành cám ơn những đóng góp quý báu nói trên của Cụ bà.

Chúng tôi xin chúc ông cùng gia quyến sẽ vượt qua đau thương và mất mát to lớn này, tiếp tục có nhiều đóng góp vào việc tăng cường mối quan hệ hữu nghị và hợp tác toàn diện giữa nhân Việt Nam và nhân dân Thái Lan.

Xin kính cẩn nghiêng mình trước anh linh Cụ bà Phoonsuk Panomyong./.

Ta Quang Ngọc

Bộ trưởng Bộ Thủy Sản,
Chủ tịch Hội Hữu nghị
Việt Nam-Thái Lan

สารแสดงความเสียใจจาก ฯพณฯ Ta Quang Ngoc รัฐมนตรีว่าการกระทรวงประมง และนายกสมาคมมิตรภาพเวียดนาม-ไทย

หอหอสัย พนดัย พนมยงค์

Unofficial translation

VIETNAM-THAILAND FRIENDSHIP ASSOCIATION
Add: 105A Quan Thanh, Ha Noi
Tel: 84-4-8232012; Fax: 84-4-7338214/7330201
Email: hoivietlet@yahoo.com.vn

Hanoi, 14 May 2007

Dear Mr. Sookprida Banomyong,

We were deeply saddened to hear the news about the passing of your beloved mother, Mrs. Phoonsuk Banomyong. On behalf of the Vietnam-Thailand Friendship Association and in my own name, I would like to express our deepest condolences.

Mrs. Phoonsuk Banomyong is a great friend of Vietnam. She has spent part of her life making restless effort and valuable contribution to the struggle for national liberation salvation against foreign invaders of Vietnamese people in the past as well as to consolidation and promotion of the traditional friendship between our two peoples. The Vietnamese people always keep in mind and are grateful to her for these commitments.

We believe that you and your beresaved would soon overcome this great loss and make more contributions to strengthening the friendship and comprehensive cooperation between the peoples of Vietnam and Thailand.

Please allow us to bow our heads to the immortality of the soul of Mrs. Phoonsuk Banomyong.

Ta Quang Ngoc
(signed)
MINISTER OF FISHERY MINISTRY
PRESIDENT
VIETNAM-THAILAND FRIENDSHIP ASSOCIATION

คำแปลภาษาอังกฤษสารแสดงความเสียใจจาก ฯพณฯ Ta Quang Ngoc รัฐมนตรีว่าการกระทรวงประมง และนายกสมาคมมิตรภาพเวียดนาม-ไทย

ສາທາລະນະລັດ ປະຊາທິປະໄຕ ປະຊາຊົນລາວ
ສັນຕິພາບ ເອກະລາດ ປະຊາທິປະໄຕ ເອກະພາບ ວັດທະນະຖາວອນ

ຮອງນາຍົກລັດຖະມົນຕີ,
ລັດຖະມົນຕີວ່າການກະຊວງການຕ່າງປະເທດ

ນະຄອນຫລວງວຽງຈັນ, ວັນທີ 14 ພຶດສະພາ 2007

ຊຽນ: ຄອບຄົວພະນົມຍົງ

ໃນນາມລັດຖະບານແຫ່ງ ສາທາລະນະລັດ ປະຊາທິປະໄຕ ປະຊາຊົນລາວ, ແລະ ໃນນາມສ່ວນຕົວ ຂ້າພະເຈົ້າ ມີຄວາມເສົ້າສະຫລົດໃຈເປັນຢ່າງຍິ່ງ ທີ່ໄດ້ຊາບຂ່າວ ການເຖິງແກ່ມໍລະນະກຳ ຂອງ ທ່ານ ຜູ້ຍິງ ພູນສຸກ ພະນົມຍົງ, ຊຶ່ງຂ້າພະເຈົ້າ ຂໍແບ່ງເບົາຄວາມເສົ້າໂສກເສຍໃຈນຳຄອບຄົວ ພະນົມຍົງ ດ້ວຍ.

ທ່ານ ຜູ້ຍິງ ພູນສຸກ ພະນົມຍົງ ເປັນທີ່ຮູ້ກັນດີຂອງທຸກຄົນ ໃນຖານະທີ່ ທ່ານ ຜູ້ຍິງ ໄດ້ສ້າງ ຄຸນງາມຄວາມດີຢ່າງຫລວງຫລາຍໄວ້ໃຫ້ແກ່ວົງຕະກຸນ ພະນົມຍົງ ແລະ ສັງຄົມ, ເປັນແບບຢ່າງອັນດີເດັ່ນໃນການດຳລົງຊີວິດທີ່ຮຽບງ່າຍ ທັ້ງໄດ້ອຸທິດຕົນ ເພື່ອ ສາທາລະນະປະໂຫຍດ ມາໂດຍຕະຫລອດ.

ຕໍ່ປະເທດລາວ ແລະ ປະຊາຊົນລາວ ທ່ານ ຜູ້ຍິງ ພູນສຸກ ພະນົມຍົງ ໄດ້ຍືນຢູ່ຄຽງຂ້າງສາມີ ທ່ານ ປຣີດີ ພະນົມຍົງ ມາໂດຍຕະຫລອດ ໃນການສ້າງສາຍສຳພັນອັນດີງາມ ລະຫວ່າງສອງປະເທດ ລາວ ແລະ ໄທ, ຊຶ່ງໄດ້ສືບທອດມາເຖິງປະຈຸບັນ. ດ້ວຍຄຸນງາມຄວາມດີອັນໃຫຍ່ຫລວງ ທີ່ໄດ້ສ້າງໄວ້ ໃນສາຍພົວພັນອັນດີງາມກັບ ປະເທດລາວ ແລະ ປະຊາຊົນລາວ ດັ່ງກ່າວ ທ່ານ ຜູ້ຍິງ ພູນສຸກ ພະນົມຍົງ ຈຶ່ງໄດ້ຮັບ

หอหอสมุด พนดุง พนมยงค์

ຄວາມເຄົາລົບນັບຖື ແລະ ຮັກແພງຈາກປະຊາຊົນລາວຕະຫລອດມາ ແລະ ຄຸນງາມ
ຄວາມດີນີ້ ຈະຖືກຈາລຶກໄວ້ຕະຫລອດໄປຢ່າງບໍ່ມີວັນຫລົງລືມ.

ຂ້າພະເຈົ້າ ຂໍສະແດງຄວາມອາໄລຮັກ ແລະ ຂໍໃຫ້ດວງວິນຍານຂອງ ທ່ານ
ຜູ້ຍິງ ພູນສຸກ ພະນິມຍິງ ຈົ່ງໄປສູ່ສຸຄະຕິດ້ວຍເຖີ້ນ.

ຮອງນາຍົກລັດຖະມົນຕີ,
ລັດຖະມົນຕີວ່າການກະຊວງການຕ່າງປະເທດ
ແຫ່ງ ສາທາລະນະລັດ ປະຊາທິປະໄຕ ປະຊາຊົນລາວ

ດຣ. ທອງລຸນ ສີສຸລິດ

สารแสดงความเสียใจจาก ฯพณฯ ดร.ทองลุน สีสุลิด รองนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ
แห่งสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

LAO PEOPLE'S DEMOCRATIC REPUBLIC

PEACE, INDEPENDENCE, DEMOCRACY, UNITY, PROSPERITY

Deputy Prime Minister
Minister for Foreign Affairs

นครหลวงเวียงจันทน์ วันที่ 14 พฤษภาคม 2007

เรียน ครอบครัว พนมยงค์

ในนามรัฐบาล แห่ง สาธารณรัฐ ประชาธิปไตยประชาชนลาว และ ในนามส่วนตัว ข้าพเจ้า มีความเศร้าสลดใจเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้ทราบข่าวการถึงแก่มรณกรรมของท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ ซึ่งข้าพเจ้าขอแบ่งเบาความเศร้าโศกเสียใจกับครอบครัวพนมยงค์ด้วย

ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ เป็นที่รู้จักดีของทุกคน ในฐานะที่ท่านผู้หญิงได้สร้างคุณงามความดีอย่างมากมายไว้ให้แก่วงศ์ตระกูลพนมยงค์ และ สังคม เป็นตัวแบบที่ดีเด่นในการดำรงชีวิตที่เรียบง่าย ทั้งได้อุทิศตนเพื่อสาธารณะประโยชน์มาโดยตลอด

หอหอลัย พูนคุย พนมยงค์

ต่อประเทศลาว และ ประชาชนลาว ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ ได้ยืนอยู่เคียงข้างสามีท่าน ปรีดี พนมยงค์ มาโดยตลอด ในการสร้างความสัมพันธ์อันดีงามระหว่างสองประเทศลาว และ ไทย ซึ่งได้สืบสานมาถึงปัจจุบันนี้ ด้วยคุณงามความดีอันใหญ่หลวงที่ได้สร้างไว้ในสายสัมพันธ์อันดีงามกับประเทศลาว และ ประชาชนลาวดังกล่าว ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ จึงได้รับความเคารพนับถือจากประชาชนลาวตลอดมา และ คุณงามความดีนั้นจะถูกจารึกไว้ตลอดไปอย่างไม่มีวันหลงลืมได้

ข้าพเจ้า ขอแสดงความอาลัยรัก และ ขอให้ดวงวิญญาณของท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ จงไปสู่สุขคติด้วยเทอญ

รองนายกรัฐมนตรี
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ
แห่งสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ดร. ทองลุน สีสุลิด

Liberté • Egalité • Fraternité
RÉPUBLIQUE FRANÇAISE

AMBASSADE DE FRANCE EN THAILANDE

Bangkok, le 15 mai 2007

POUR LA FAMILLE BANOMYONG

C'est avec une grande tristesse que j'ai appris la disparition de Thanpuying Phoonsuk Banomyong.

En cette douloureuse circonstance, je voudrais rendre hommage à l'engagement de Thanpuying Phoonsuk Banomyong qui, tout au long de sa vie, aux cotés de son mari, s'est attachée à œuvrer pour la démocratie.

La France est honorée d'avoir pu accueillir pendant plusieurs années une femme qui, dans des circonstances exceptionnelles, a su faire preuve d'un courage sans faille et a démontré un dévouement constant à sa famille comme à ses idées.

หอหอสัย พนดัย พนมยงค์

Permettez-moi de vous présenter, en mon nom personnel et au nom de la France, mes plus sincères condoléances et vous assurez de mon soutien dans ces moments de peine.

Laurent Aublin
Ambassadeur de France en Thaïlande

Pridi Banomyong Institute
Sukhumvit 55 (soi Thonglor)
Wattana
BANGKOK

35 Charoenkrung 36, Bangkok 10500
Téléphone : +66 (0) 2 657 5100 Télécopie: +66 (0) 2 657 5111
http://www.france.or.th ambassade@ambafrance-th.org

สารแสดงความเสียใจจาก ฯพณฯ Laurent Aublin เอกอัครราชทูตฝรั่งเศส ประจำประเทศไทย

EMBASSY
OF THE RUSSIAN FEDERATION
IN THE KINGDOM OF THAILAND

Bangkok, May 17, 2007

Dear Mrs. Vani,

Let me express to you our heartfelt condolences in connection with passing away of Thanphuying Phoonsuk, spouse of the late Thailand's Senior Statesman Pridi Banomyong.

I would like to convey to you and through you to the bereaved family and friends of the late Thanphuying Phoonsuk our words of most sincere sympathy.

With respect,

Mikhail V. Baranov
Charge d'Affaires a.i.

Mrs. Vani Saipradit (Banomyong)
Daughter of the Late Senior Statesman
Pridi Banomyong and Thanphuying
Phoonsuk Banomyong

35 Soi Ratchawithi 4 (Soi Phranang)
Ratchawithi Road, Phayathai, Bangkok 10400

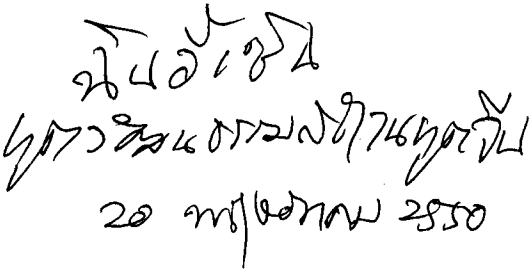
สารจาก ฯพณฯ Mikhail V. Baranov อุปทูตสหพันธรัฐรัสเซียประจำราชอาณาจักรไทย

หวนอาลัย พุนตุย พนมยงค์

深切悼念蓬素·帕依莱夫人

向帕依莱家人 致以亲切慰问

祝安康如意

คำไว้อาลัยจากนายฉินอี้เซิน ทูตวัฒนธรรม สถานเอกอัครราชทูตสาธารณรัฐประชาชนจีนประจำประเทศไทย

蓬素·帕濃榮夫人千古

痛悼前賢

中國 北京大學教授
泰國 商會大學客座教授
張振國敬輓

泰國民主之父比里先生夫人蓮座

史册流芳

世界老子道德
信息總會趙姚果 姚美玲
趙淑芳敬賀

一品夫人李戒怕佛掌蓮座

中國典範

形象流芳

劉超然拜賀

二〇〇五年十五日

หวงอาลัย พูนคุณ พนมยงค์

Đời đời nhớ ơn bà cụ mãi mãi
Trong lòng Việt kiều Thái lan

Ý Anh Tuyết
18-5-07

ท่านผู้นำชุมชนชาว พนมยงค์ ผู้เกษียณอายุราชการ
สถิตอยู่ในหัวใจคนไทย ประเทศไทย
ตลอดชั่วฟ้าดินสลาย

En hommage à une grande dame, dont l'engagement
à favoriser la démocratie est un honneur pour sa
famille, et que la France n'a jamais cessé d'avoir
à l'esprit.

Isabelle Autissier
Ambassadeur de France en Thaïlande
18 May 2007.

หม่อมหลวง พูนศุข พนมยงค์

Condoléances très emues de la part de Thierry AUBE
Président de la Commission Asie - Pacifique du Parti
Socialiste.
10, rue de Solférino 75007 Paris.
Avec Khanphuying Phoonsuk disparaît une figure très
marquante de l'histoire moderne de la Thaïlande, qui a
accompagné toujours Pridi, son illustre époux, dans son
entreprise de construction de l'Etat moderne de son beau
pays.

Thierry AUBE

คำไว้อาลัยจากมิตรต่างประเทศ

DEAR RUTH & FAMILY,

MY FAMILY AND I WOULD LIKE TO EXTEND OUR DEEPEST REGRET AND SYMPATHY TO THE LOSS OF YOUR GRANDMA AND A GREAT ICON TO YOUR COUNTRY.

ALL OUR SYMPATHY & PRAYERS.

JUNE, BARRY & JOHN ETAOIE

You're the inspiration for every individual even for non-Thai's, who follow Thailand closely and love the country.

You would live for ever.

Regards.

Alice Chapy.

คำไว้อาลัยจากมิตรต่างประเทศ

หอหอสัย พนดัง พนมยงค์

Maurice - Prapaiphan Bouchet
Uthai Thani

Chère พี่ Suda,

La nouvelle du décès de votre Maman, que rien ne semblait présager, nous a profondément attristés.

Même si l'on sait que personne n'est éternel, la perte d'un être aussi exceptionnel n'est pas sans provoquer un vide incommensurable.

Nous considérons comme un immense privilège d'avoir connu une personne aussi extraordinaire et nous garderons toujours en mémoire le souvenir précieux de la grande gentillesse et de la simplicité étonnante de "คุณ ป๋า" et de sa vie jusqu'au bout exemplaire.

Les mots sont peu de choses en ces pénibles circonstances. Nous partageons votre douleur et vous adressons, ainsi qu'à พี่ Wanee, พี่ Dusadee et พี่ Sukprida l'expression de nos plus sincères condoléances.

Maurice

Dimanche, 20 mai 2007

Chère Acharn Suda,

Nous sommes de tout coeur avec vous, avec Acharn Dusadee, avec vos proches, et nous partageons vos émotions de tristesse, de fierté et de soulagement de savoir que votre Mère, Chanpuying Poonsuk après avoir eu le bonheur, le jour de son anniversaire, d'honorer publiquement et grandiosement la mémoire de son époux est allée le rejoindre sans plus souffrir et qu'elle jouit maintenant d'un repos éternel.

La lecture de la biographie de Chanpuying Poonsuk est, sincèrement, une inspiration pour nous qui aimons la Thaïlande depuis que nous y avons élu domicile, il y a 53 ans.

Votre Mère incarne le personnage héroïque qu'une famille, qu'une Nation, qu'un pays, que l'Humanité, que l'Histoire aime et aimera citer en exemple.

Nous nous sentons privilégiés d'avoir eu des occasions de rencontrer Madame Poonsuk et gardons précieusement le souvenir d'avoir pu lui témoigner notre admiration et affection en la saluant d'un « Wai » respectueux. Nous sommes maintenant très reconnaissants d'avoir en elle, l'exemple d'une Héroïne thaïlandaise que nous citerons avec fierté et très spontané

A vous et à votre famille, nous présentons nos profondes condoléances. Mais, comme une médaille a son revers doré, vos parents brilleront maintenant d'un nouvel éclat : la presse continue d'exposer élogieusement l'exemplaire parcours de votre Mère et

หม่อมหลวง พูนศุข พนมยงค์

2.

par conséquent un plus grand nombre d'admirateurs se recueillera et s'inspirera de sa remarquable biographie.

Nous reconnaissons en vous des valeurs et des principes qui font et qui ont fait la force et la grandeur de Pridi et de Pounsuk Banomyong.

Nous vous souhaitons Bon Courage et nous vous assurons de toute notre sincère amitié,

Jacek + Michèle Lukasiewicz

คำไว้อาลัยจากมิตรต่างประเทศ

Chúng tôi vô cùng thương tiếc Phu nhân Bun-sục Pha-nôm-yông. Bà và Gia đình là những người bạn thân thiết của Chủ tịch Hồ Chí Minh và nhân dân Việt Nam. Xin gửi lời chia buồn sâu sắc tới Gia đình.

Cơ quan thường trú Báo NHÂN DÂN
tại Thái Lan

VŨ MAI HOÀNG

HÀ THANH GIANG

หวหอาลัย พนดุง พนมยงค์

Chúng tôi vô cùng đau buồn được tin Cụ Bà Phoonsuk Banomyong, người bạn thân thiết của nhân dân Việt Nam, đã qua đời. Trong suốt sinh thời, Cụ và gia đình đã có nhiều đóng góp quý báu cho sự nghiệp cách mạng của nhân dân Việt Nam cũng như việc củng cố và phát triển mối quan hệ hữu nghị tốt đẹp giữa nhân dân hai nước Việt Nam và Thailand.

Chúng tôi mãi mãi trân trọng những tình cảm và sự đóng góp quý báu của Cụ và gia đình.

Thay mặt cho tất cả cán bộ và nhân viên Đại sứ quán Việt Nam tại Thailand, tôi xin chuyển đến toàn thể gia quyến sự cảm thông và lời chia buồn sâu sắc nhất.

Đại sứ Việt Nam

Nguyễn Duy Hùng

คำไว้อาลัยจากมิตรต่างประเทศ

คำกล่าวไว้อาลัย
ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

การจากไปของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ประธานมูลนิธิปรีดี พนมยงค์ นับเป็นการสูญเสียอันยิ่งใหญ่ ไม่เฉพาะแต่ในวงศาคณาญาติ คือ บรรดา บุตร ธิดา ลูก หลาน เหลน และปวงญาติทั้งหลายของท่านเท่านั้น แต่ยังนับว่าเป็นการสูญเสียใหญ่หลวงของบรรดาศิษย์ทั้งหลาย และผู้เลื่อมใสศรัทธาในความคิด และอุดมการณ์ของนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งท่านผู้หญิงได้เป็นคู่คิดและคู่ทุกข์คู่ยากมาโดยตลอด

เช่นเดียวกับนายปรีดี พนมยงค์ ท่านผู้หญิงยึดมั่นในพระพุทธวจนะที่ว่า "ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม" ในการดำเนินชีวิตมาโดยตลอด และในการสัมภาษณ์สื่อมวลชนเมื่อไม่นานมานี้ ท่านผู้หญิงได้เน้นถึงการที่ท่านได้ให้อภัยและอโหสิแก่ผู้ที่เคยมุ่งร้าย หรือกลั่นแกล้งต่อท่าน และนายปรีดี พนมยงค์ต่างๆ นานา โดยขอลืมเหตุการณ์หรือการกระทำของบุคคลใดๆ เสียทั้งหมด แต่ในขณะเดียวกัน ท่านไม่เคยลืมในพระคุณ ความปรารถนาดี และความช่วยเหลือใดๆ ของผู้ที่เคยมีต่อนายปรีดีและท่านผู้หญิงมาในอดีต

มูลนิธิปรีดี พนมยงค์ ภายใต้การนำของท่านผู้หญิงได้ก่อตั้งสถาบันปรีดี พนมยงค์ขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์แด่นายปรีดี พนมยงค์ และเพื่อดำเนินกิจกรรมเผยแพร่แนวความคิด อุดมการณ์ สันติธรรมของนายปรีดี พนมยงค์ ท่านผู้หญิงจึงเป็นดุจร่มโพธิ์ ร่มไทรของสถาบันปรีดี พนมยงค์ ซึ่งท่านได้ให้ความสนับสนุน

หวนอาลัย พูนศุข พนมยงค์

และให้กำลังใจแก่สถาบันนี้มาโดยตลอด แม้ในช่วงปีหลังๆ ที่ท่านมีอายุสูงมากแล้ว ท่านก็ยังได้มาร่วมเป็นประธานในการประชุมของมูลนิธิ และได้มาร่วมเป็นประธานในกิจกรรมต่างๆ ของสถาบัน

แต่แล้วท่านผู้หญิงก็ได้จากพวกเราไปในคืนวันปรีดี หรือคืนวันคล้ายวันเกิดของนายปรีดี พนมยงค์ คือในคืนวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๕๐ ซึ่งเป็นวันที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับญาติมิตร และศิษยานุศิษย์ของนายปรีดี พนมยงค์ ได้จัดให้มีพิธีวางพุ่มดอกไม้เป็นการคารวะและแสดงความกตัญญูต่อผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองเช่นที่เคยปฏิบัติมา

กรรมการมูลนิธิปรีดี พนมยงค์ กรรมการบริหาร กรรมการและกรรมการที่ปรึกษาสถาบันปรีดี พนมยงค์ รวมทั้งพนักงานทุกคนของสถาบันตลอดจนผู้สนับสนุนมูลนิธิ และสถาบันปรีดี พนมยงค์ ขอร่วมกันแสดงความเศร้าสลด และคารวะอาลัยต่อการจากไปอย่างไม่มีวันกลับของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ประธานมูลนิธิปรีดี พนมยงค์ และขอปวารณาที่จะดำเนินการเพื่อสืบสานเจตนารมณ์ และอุดมการณ์สันติธรรม ของนายปรีดี และท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ต่อไปโดยไม่หยุดยั้ง

คำกล่าวไว้อาลัยท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ โดย ศาสตราจารย์ ดร.วิเชียร วัฒนคุณ
ประธานกรรมการบริหารสถาบันปรีดี พนมยงค์ วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๐ ณ สถาบันปรีดี พนมยงค์ สุขุมวิท ๕๕ (ซอยทองหล่อ) จุลสารธรรมศาสตร์ ปีที่ ๔๐ ฉบับที่ ๕ เดือนมิถุนายน ๒๕๕๐

คำกล่าวไว้อาลัย
ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

ท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ได้มีชีวิตร่วมกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในระยะเวลาสั้นๆ เพียง ๑๕ ปี ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง คนธรรมศาสตร์ก็ไม่ได้มีโอกาสได้เรียนรู้เรื่องราวของท่านอาจารย์ปรีดีอีก ในช่วง ๒๐ ปีสุดท้ายของท่าน เมื่อท่านผู้หญิงพูนศุขได้กลับมาอยู่ประเทศไทยอย่างถาวรแล้วนั้น เรื่องราวชีวิต ความยากลำบากในการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยของท่านอาจารย์ปรีดี จึงได้เป็นที่รับรู้ของสังคมไทยโดยผ่านท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ แม้ว่าจะมีความพยายามมากมายที่จะทำให้เรื่องราวเหล่านี้ไม่ปรากฏในสังคมไทยก็ตามที ในแง่มุมนี้นับได้ว่าท่านผู้หญิงพูนศุขเป็นสัญลักษณ์ เป็นผู้แทน และเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนธรรมศาสตร์ ในฐานะที่ท่านเป็นภาพของท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ที่พวกเราสัมผัสได้ที่พวกเราได้พบเห็น ได้พูดคุย และได้เรียนรู้จากท่านทั้งหลายตลอดระยะเวลาที่ได้มีกิจกรรมต่างๆ ในธรรมศาสตร์ การจากไปของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ จึงทำให้คนธรรมศาสตร์ได้ตระหนักว่าไม่เพียงแต่ชีวิตที่ยิ่งใหญ่ของท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์เท่านั้น แต่ชีวิตของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ก็เป็นแบบอย่าง และมีความยิ่งใหญ่ไม่แตกต่างจากท่านอาจารย์ปรีดี ท่านผู้หญิงมีชีวิตที่เป็นแบบอย่างหลายประการ ท่านเป็นผู้หญิงที่ใช้ชีวิตเรียบง่าย สมถะ เป็นกันเองกับทุกคน ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เป็นอดีต

หอหอลัย พูนศุข พนมยงค์

ภริยาของท่านผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ อดีตภริยาของนายกรัฐมนตรี ท่านได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าในชั้นที่เรียกได้ว่าเป็น "ท่านผู้หญิง" ตั้งแต่เมื่ออายุยังไม่ครบ ๓๐ ปี ***แต่ตลอด ๒๐ ปีสุดท้ายคนที่ธรรมศาสตร์ได้พบกับท่าน ท่านคือผู้หญิง "ธรรมดาสามัญ" คนหนึ่ง เป็นหญิงชราใจดี ที่ไม่มียศฐานะบรรดาศักดิ์ และเป็น "คนธรรมศาสตร์" เหมือนกับคนอื่นๆ***

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ มีความเข้มแข็ง มีความกล้าหาญ หากกล่าวถึงเรื่องราวที่ท่านผู้หญิงประสบตลอดชีวิตของท่าน ชีวิตที่ตกต่ำถึงที่สุด ครั้งเมื่อถูกจับกุมคุมขัง ชีวิตที่ต้องลี้ภัยทางการเมืองไปจากประเทศที่ท่านรัก ความยากลำบากในต่างแดน เรื่องราวเหล่านี้ยากที่คนคนหนึ่งจะทนรับได้ แต่ท่านผู้หญิงได้ผ่านเรื่องราวเหล่านี้มาได้ ท่านได้พบเห็นเรื่องราวสำคัญๆ ของบ้านเมือง ท่านได้มีส่วนร่วมรับรู้ในความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ของประเทศมากมาย เรื่องราวสำคัญๆ ที่ยังคงเป็นประวัติศาสตร์ เป็นคำถาม เป็นเรื่องที่อยู่ในความสนใจของคนจำนวนมากที่เกี่ยวพันกับการรัฐประหารเมื่อปี ๒๔๙๐ แต่ไม่เคยมีใครได้รับทราบข้อเท็จจริงเหล่านี้จากท่านผู้หญิงเลยว่าเกิดอะไรขึ้นกับประเทศไทย เกิดอะไรขึ้นกับท่านอาจารย์ปรีดีในเวลานั้น ข้อเท็จจริงเหล่านี้คงจะสูญหายไปพร้อมกับชีวิตของท่าน นี่เป็นความยากลำบากประการหนึ่งที่คนปรกติธรรมดาในสังคมอาจจะไม่สามารถทำได้ ที่จะดำรงความกล้าหาญ ความมั่นคงเช่นนั้นไว้จนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ไม่ผูกอาฆาต พยาบาทกับใคร นี่เป็นลักษณะที่เรียนรู้จากท่านและจากคนที่แวดล้อมท่าน ท่านผู้หญิงพูนศุขได้ถูกกระทำมากเหลือเกิน แต่ไม่เคยที่ท่านผู้หญิงจะกล่าวถึงบุคคลอื่นๆ ซึ่งเคยกระทำต่อท่านในทาง "ลบ" มากที่สุดที่ท่านพูดถึง คือ ท่านได้ "ลืม" เหตุการณ์นั้นไปเสียแล้ว ท่านระลึกไม่ได้อีกต่อไปแล้ว เมื่อกล่าวถึงความยากลำบาก และทุกข์ทรมานในต่างแดนที่ท่านมีอยู่นั้น หาได้น้อยคนนักที่จะสามารถไม่ผูกพยาบาท ไม่อาฆาตแค้นกับบุคคลอื่นได้อย่างที่ท่านเป็นอยู่

ท่านผู้หญิงพูนศุข รักและหวังดีแก่สังคมไทย หากกล่าวถึงสิ่งที่ท่านได้รับจากสังคมไทย เป็นเรื่องที่ยากมากที่จะยังทำให้คนๆ หนึ่งมีความปรารถนาดี มีความหวังดีต่อสังคมที่ได้กระทำต่อท่านเช่นนั้น ทุกๆ ครั้งที่คนธรรมศาสตร์พูดคุย สอบถาม หรือสัมภาษณ์ท่าน ทุกๆ ครั้งที่ท่านตอบ ทัศนคติของท่านต่อสังคมไทยล้วนแล้วแต่เป็นไปในทิศทางที่สร้างสรรค์ ท่านมีความคาดหวังให้คนในสังคมนี้ประสบความสำเร็จ มีความสุขและสามารถแก้ไขปัญหา ข้อขัดแย้งต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ทั้งๆ ที่สังคมนี้กระทำต่อท่านมากมายในทางที่ไม่เป็นคุณ ท่านผู้หญิงพูนศุขยึดมั่นอยู่ใน "อุดมการณ์" และ "แนวคิด" แนวทางที่ท่านเคยเชื่อ ท่านเคยเชื่อเช่นนั้นเมื่อ ๗๕ ปีที่แล้ว เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ในโอกาสสุดท้ายที่ท่านผู้หญิงได้พบกับนักศึกษาธรรมศาสตร์ ***เมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๔๘ ท่านผู้หญิงยังคงยืนยันในสิ่งที่ท่านเคยเชื่อเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง ด้วยการบอกกับนักศึกษาว่า "ขอให้นึกถึงสิ่งที่นายปรีดีได้ทำ ขอให้ศึกษาแนวความคิด หลักการที่นายปรีดี และคณะราษฎรได้สร้างไว้ให้กับสังคมไทยเมื่อ ๗๕ ปีที่แล้ว"*** ถ้าชีวิตของคนคนหนึ่งได้ผ่านเรื่องยากลำบากเช่นนั้น ยาวนานเช่นนั้น ๓ ส่วน ๔ ของศตวรรษที่ผ่านไป ท่านยังคงยึดมั่นในสิ่งที่ท่านเคยคิด และเคยเชื่อ ท่านถือได้ว่าเป็นสตรีพิเศษ ที่เป็นแบบอย่างสำหรับสังคมไทยในหลายๆ ด้าน

การจากไปของท่านผู้หญิงพูนศุข จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ไม่น้อยไปกว่าที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้สูญเสีย "พ่อปรีดี" เมื่อ ๒๔ ปีที่แล้ว การจากไปของท่านผู้หญิงพูนศุข ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ เป็นแบบอย่าง และเป็นเรื่องราวที่ทำให้คนธรรมศาสตร์ได้สูญเสีย "แม่" ไปอีกคนหนึ่ง ท่านผู้หญิงจากไปอย่างเร็วมาก เมื่อดูจากสุขภาพ เมื่อดูจากหลักปฏิบัติของท่าน ธรรมศาสตร์ไม่คาดคิดว่าท่านจะจากไปเร็วเช่นนั้น ในส่วนของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยได้คิดและเตรียมการที่จะทำ

หอหอลัย พนดุข พนมยงค์

อะไรบางอย่างให้กับท่านซึ่งยังไม่เสร็จสิ้น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้หารือกับสถาบันปรีดีว่าด้วยความยากลำบากของท่านในการขึ้นมายังห้องประชุมของสถาบันปรีดีฯ เนื่องด้วยวัยของท่านผู้หญิงที่สูงขึ้น จึงจะจัดทำลิฟท์ให้ท่าน เพื่อขึ้นมาที่ห้องประชุมนี้ และมอบให้เป็นของขวัญแก่ท่านในวาระครบ ๙๖ ปีของท่านในวันที่ ๒ มกราคม ๒๕๕๑ งานนี้ยังไม่สำเร็จ แต่จะมุ่งมั่นทำสิ่งนี้ให้สำเร็จเพื่อเป็นของขวัญในวาระครบ ๙๖ ปีของท่านผู้หญิง ธรรมศาสตร์ได้เรียนขออนุญาตและได้รับอนุญาตจากท่านผู้หญิงในการจัดตั้ง "สถาบันการศึกษานานาชาติปรีดี พนมยงค์" ขึ้นภายในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยได้กราบเรียนเชิญท่านผู้หญิงเพื่อเป็นประธานในการเปิดสถาบัน ซึ่งท่านรับปาก ธรรมศาสตร์จะทำเรื่องนี้ให้สำเร็จ แม้ว่าท่านจะไม่สามารถเป็นประธานเปิดสถาบันนี้ได้ก็ตาม วันสุดท้าย ในวันที่ท่านผู้หญิงเสียชีวิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กำลังจะดำเนินการปรับปรุงห้องอนุสรณสถานผู้ประศาสน์การซึ่งได้สร้างมาแล้วกว่า ๑๐ ปีให้ทันสมัย มีเรื่องราวใหม่ๆ เพิ่มขึ้น และจะเชิญท่านผู้หญิงเป็นประธานในพิธีเปิด วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๕๑ หลังจากนั้นไม่ถึง ๒๔ ชั่วโมง ก็ได้ทราบว่าท่านผู้หญิงเสียแล้ว ถึงอย่างไร ธรรมศาสตร์จะยังคงดำเนินการปรับปรุงห้องอนุสรณสถานนั้น และขออนุญาตทายาทของท่านผู้หญิงในการนำเรื่องราวชีวิตและประวัติของท่านไปไว้คู่กับท่านผู้ประศาสน์การเพื่อที่คนไทยจะได้เรียนรู้เรื่องราวชีวิต ***ความสำคัญของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ มิใช่เป็นเพียงภริยาของท่านผู้ประศาสน์การของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เท่านั้น แต่เพื่อให้สังคมไทยได้เรียนรู้ได้รู้จัก "สตรีสามัญ" ผู้หนึ่งซึ่งยิ่งใหญ่ในใจของคนธรรมศาสตร์ และจะยิ่งใหญ่อยู่ในใจของชาวไทยทุกคนตลอดไป***

คำกล่าวไว้อาลัยท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ โดย ศาสตราจารย์ ดร.สุรพล นิติไกรพจน์
อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๐ ณ สถาบันปรีดี พนมยงค์ สุขุมวิท ๕๕ (ซอยทองหล่อ)
จุลสารธรรมศาสตร์ ปีที่ ๔๐ ฉบับที่ ๕ เดือนมิถุนายน ๒๕๕๐

คำกล่าวไว้อาลัย
ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

นนามของชมรม ต.ม.ธ.ก. สัมพันธ์ ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของท่านปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ท่านปรีดีได้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยนี้ขึ้น โดยหลังจากการก่อตั้ง ๔ ปี ท่านปรีดีได้กรุณาเปิดหลักสูตรเตรียมปริญญา ซึ่งในขณะนั้นในพื้นที่ต่างจังหวัดนั้นไม่มีการศึกษาในระดับมัธยม ๗ และ ๘ ซึ่งเป็นความกรุณาสำหรับพวกเราอย่างยิ่ง ในความรู้สึกของพวกเรานั้น มีความระลึกว่ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คือ ครอบครัวที่เรามีส่วนร่วมอยู่ตลอดชีวิต และในโอกาสที่ท่านผู้หญิงได้จากเราไปนั้น มีความสำคัญ และผูกพันต่อชีวิตพวกเราอย่างมาก เนื่องจากท่านผู้ประศาสน์การได้สนใจในชีวิตการเรียนของเราตลอดเวลา ท่านมาเยี่ยม มาถามสารทุกข์สุขดิบ แม้แต่อาหารกลางวัน ท่านก็ยังจัดให้เราได้ทาน สิ่งเหล่านี้ส่วนหนึ่งก็มาจากครอบครัวของท่าน

อุดมการณ์ และปรัชญาของท่าน มิได้อยู่ที่ตัวท่านผู้ประศาสน์การเท่านั้น หากแต่ยังมาถึงครอบครัวด้วย ด้วยอภิมหากรุณาทั้งหลาย พวกเราได้รู้สึกซาบซึ้งยิ่งกว่านั้นเมื่อจบการศึกษาแล้ว พวกเราเมื่อมีใครผ่านไปประเทศฝรั่งเศส ก็จะไปเยี่ยมเคารพท่าน เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๖ ก่อนที่ท่านจะถึงแก่อสัญกรรม ก็มีศิษย์อาวุโสของเราคนหนึ่งได้ไปกราบคารวะท่าน ท่านผู้หญิงพูนศุขก็ได้ออกมาต้อนรับและ

หอมอาลัย พูนศุข พนมยงค์

แนะนำว่า ในการที่พวกเรา ๘ รุ่นโดยมีประธาน มีกรรมการบริหารได้จัดประชุม และรำลึกถึงครูบาอาจารย์ตลอดทุกเดือน และทุกปีนี้ควรจะจัดตั้งเป็นชมรม ต.ม.ธ.ก. สัมพันธ์ขึ้น และก็ได้ถือว่า ชมรม ต.ม.ธ.ก. สัมพันธ์นั้นได้ถือกำเนิดขึ้น ณ ครอบครัวของท่านปรีดี พนมยงค์ และในโอกาสที่ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ถึงแก่อนิจกรรมนั้นถือว่าเป็นการปิดฉากในคุณูปการที่ท่านทำ ที่ท่านต่อสู้มาเพื่อปกป้อง อภิบาล ฉากสุดท้ายที่ท่านได้จบลงนั้นคือฉากแห่งความหวาดระแวงที่ได้จบลงไปด้วย ในนามของ ต.ม.ธ.ก. สัมพันธ์ ซึ่งถือเสมือนว่าท่านเป็นทั้งบิดา เป็นมารดา ได้สิ้นสุดลงแล้ว ขอให้คุณูปการที่ท่านได้มีต่อชาติ ต่อแผ่นดินจงเป็นพลังที่จะส่งให้ท่านไปสู่สุคติเป็นนิจนิรันดร์

คำกล่าวไว้อาลัยท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ โดย นายวิเชียร กลิ่นสุคนธ์
ประธานชมรม ต.ม.ธ.ก. สัมพันธ์ วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๐ ณ สถาบันปรีดี พนมยงค์ สุขุมวิท ๕๕ (ซอยทองหล่อ)
จุลสารธรรมศาสตร์ ปีที่ ๔๐ ฉบับที่ ๕ เดือนมิถุนายน ๒๕๕๐

คำขอบคุณของบุตรธิดา
ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

กราบนมัสการ พระคุณเจ้า

กราบเรียน ญาติมิตร ทูตานุทูต และท่านผู้มีเกียรติ

ในนามบุตรธิดาของ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ขอกราบนมัสการพระคุณเจ้า พระพรหมคุณาภรณ์ด้วยความเคารพยิ่ง และสำนึกในเมตตาธรรมของพระคุณเจ้าที่ได้แสดงธรรมกถาอันทรงคุณค่ายิ่งในวันนี้

นับแต่ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เสียชีวิตด้วยโรคหัวใจล้มเหลว เมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคมนี้ พระคุณเจ้า ญาติมิตร ทูตานุทูต และท่านผู้มีเกียรติ ได้แสดงน้ำใจที่บ้านพูนศุข และที่สถาบันปรีดี พนมยงค์ ตลอดมาจนถึงวันนี้ ท่านทั้งหลายยังได้มาร่วมงานพิธีไว้อาลัยที่มูลนิธิปรีดี พนมยงค์ ร่วมกับบุตรธิดาของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ได้จัดขึ้นตาม "คำสั่งถึงลูกๆ ทุกคน" อย่างเคร่งครัด จึงขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

หวนอาลัย พูนศุข พนมยงค์

ไม่ว่าจะเป็นกำลังใจ คำพูด ข้อเขียน รวมทั้งการช่วยเหลือใดๆ ที่ท่านทั้งหลายได้กระทำเพื่อรำลึกถึงท่านผู้หญิง พนมยงค์ นั้น ยังความซาบซึ้งแก่บุตรธิดาและจะจารึกอยู่ในใจของบุตรธิดาของท่านผู้หญิง พูนศุข พนมยงค์ อย่างมิรู้ลืม

คำขอบคุณของบุตรธิดา ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ โดย นางสาวสุดา พนมยงค์
วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๐ ณ สถาบันปรีดี พนมยงค์ สุขุมวิท ๔๕ (ซอยทองหล่อ)
จุลสารธรรมศาสตร์ ปีที่ ๔๐ ฉบับที่ ๕ เดือนมิถุนายน ๒๕๕๐

หลังวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๕๐

หวนอาลัย พุทธุ ฟนมยงค์

วันละสังขาร ณ ตึก สก.
โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์
วันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๐

หวงอาลัย พูนศุข พนมยงค์

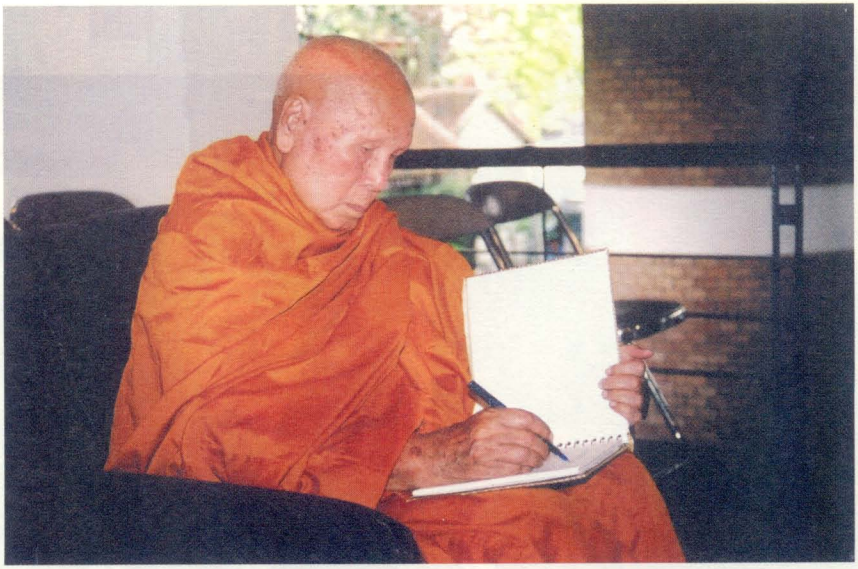

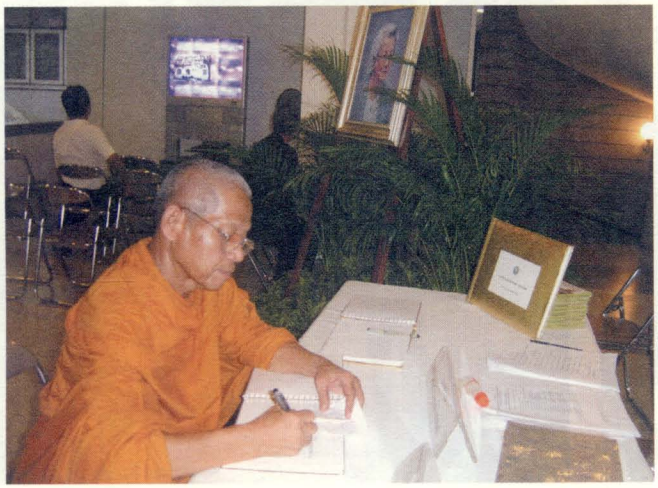

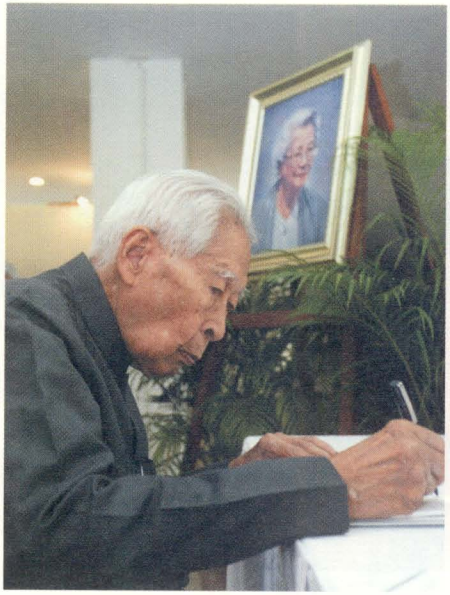
หอหอสัย พุทธัย พนมยงค์

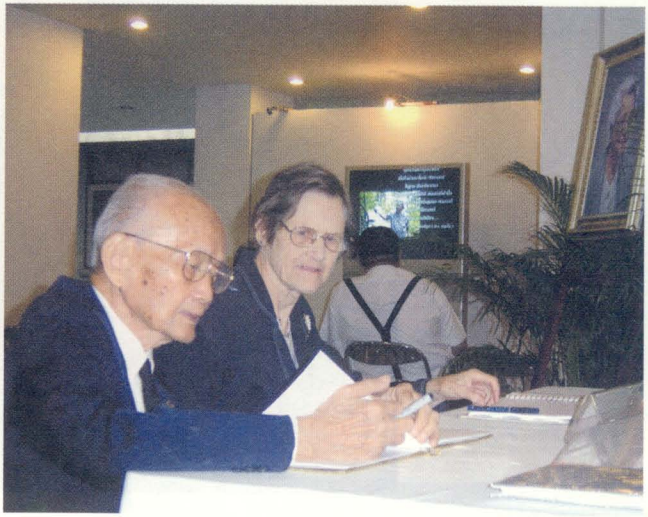

กัลยาณมิตรลงนามไว้อาลัย
ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
ณ สถาบันปรีดี พนมยงค์
วันที่ ๑๔-๓๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๐

หอหอสมุด พูนศุข พนมยงค์

พิธีไว้อาลัยท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
ณ สถาบันปรีดี พนมยงค์
วันที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๐

หม่อมหลวง พูนศุข พนมยงค์

หอหอสัย พูนศุข พนมยงค์

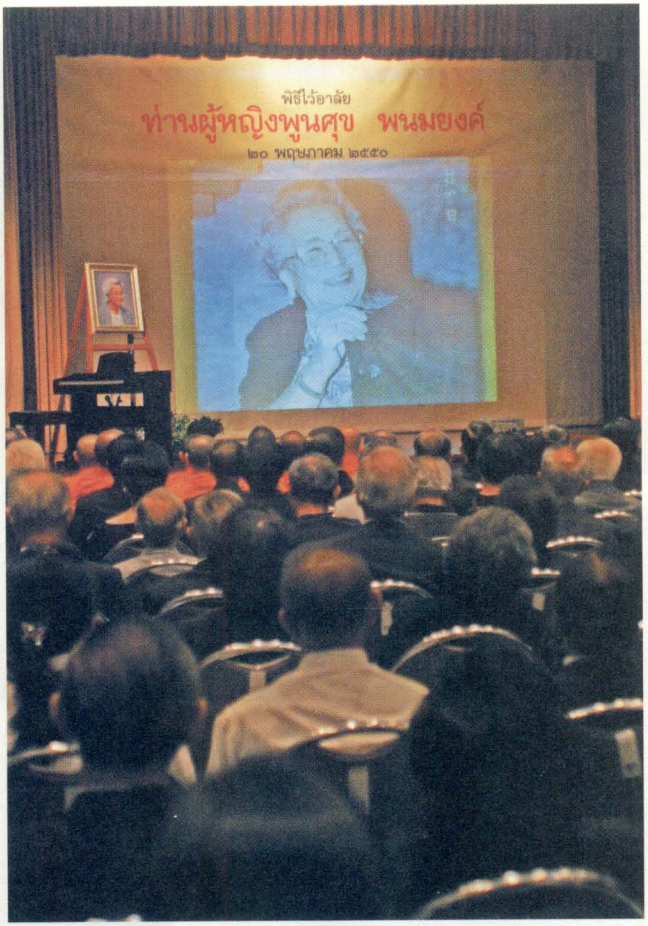

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

พิธีไว้อาลัย
ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๐

หอหอสัย พุทธัย พนมยงค์

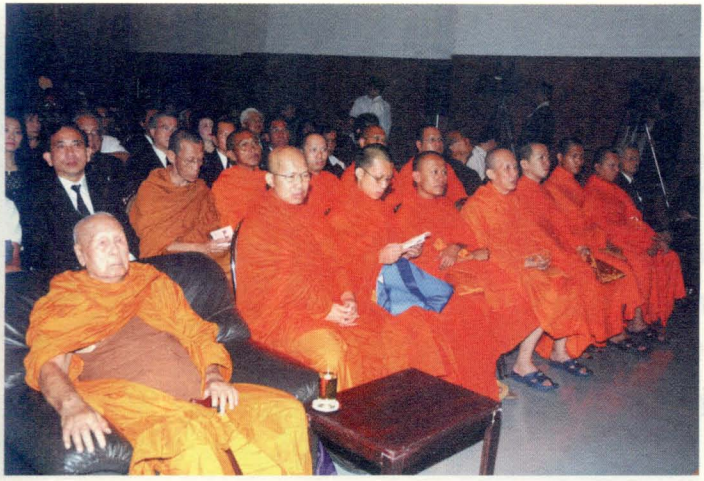

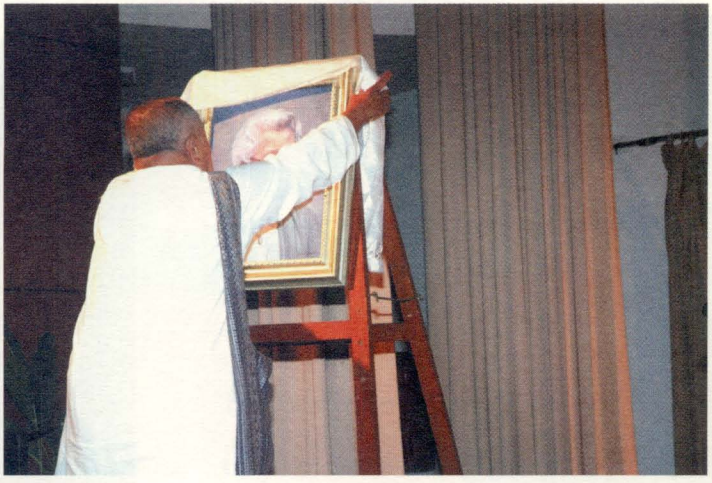

ศรัทธา-ธิ
ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
๑๑ พฤษภาคม ๒๕๕๐

หอประชุม พูนศุข พนมยงค์

เมื่อคืน วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๕๐

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

ภริยาท่านผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัย
และรัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์
ได้ถึงแก่อนิจกรรมด้วยโรคหัวใจล้มเหลว สิริอายุ ๙๕ ปี
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ขอแสดงความไว้อาลัย
กับการจากไปของท่าน อย่างสุดซึ้งมา ณ ที่นี้

งานรำลึกท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
เนื่องในงาน ๗๓ ปี
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ณ หอประชุมศรีบูรพา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

งานรำลึกท่านผู้หญิง พูนศุข พนมยงค์
๗๕ ปี ประชาธิปไตย-๗๓ปี มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง
๒๗ มิถุนายน ๒๕๕๐

๗๕ปีประชาธิปไตย-๗๓ปี มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์
๒๗ มิถุนายน ๒๕๕๐

หอสมุด พูนศุข พนมยงค์

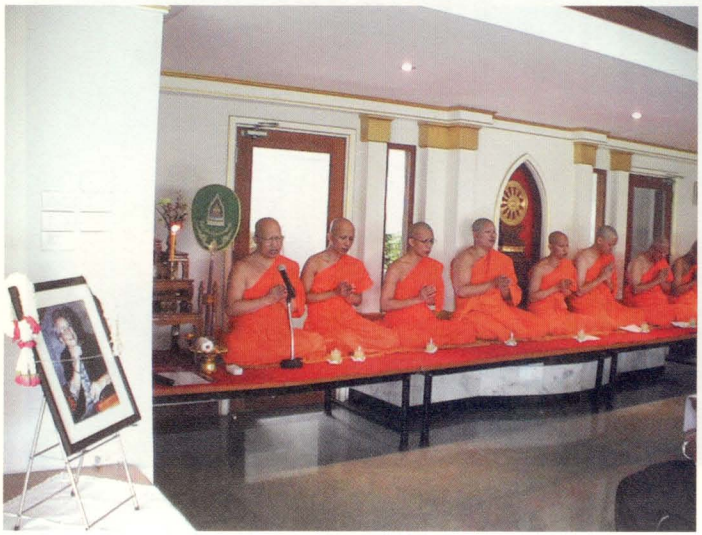

ทำบุญทักษิณานุประทานครบ ๕๐ วัน แห่งการละสังขาร
ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
ณ วัดญาณเวศกวัน อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม
วันที่ ๒๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๐

หอหอลัย พุทธบูชา พนมยงค์

หอหอสัย พุทธบูชา พนมยงค์

ทำบุญทักษิณานุประทานครบ ๑๐๐ วันแห่งการละสังขาร
ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
ณ ตึกวชิรญาณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์
วันที่ ๑๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๐

หอสมุด พูนศุข พนมยงค์

ทำบุญทักษิณานุประทาน
เนื่องในวาระอายุครบ ๙๖ ปี
ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
ณ สถาบันปรีดี พนมยงค์
วันที่ ๒ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๑

หอประชุมพูนศุข พนมยงค์

หอประชุมพูนทรัพย์ พนมยงค์

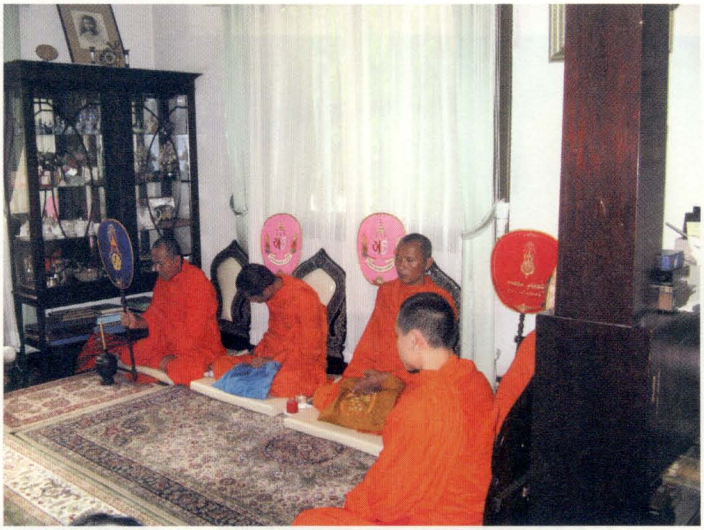

หอประชุมพูนศุข พนมยงค์
Phoonsuk Banomyong Auditorium

พิธีทำบุญครบ ๑ ปี แห่งการละสังขาร
ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
ณ บ้านพูนศุข ซอยสวนพลู
วันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๑

หอหอสัย พูนดุษ พนมยงค์

พิธีอาจาริยบูชา "อาจารย์ใหญ่"
ณ อาคารเรียนรวมใหม่
โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์
วันที่ ๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๑

อาจาริยบูชา
๖ มิถุนายน ๒๕๕๑

หอพักอาจารย์ พนมยงค์

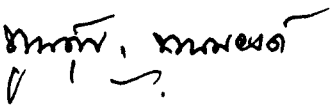

ขอบคุณ

ขอขอบคุณญาติมิตร
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
น.ส.พ.ในเครือมติชน
น.ส.พ.ในเครือเดอะ เนชั่น
และ น.ส.พ.Bangkok Post
ที่เอื้อเฟื้อบางภาพในพิธีไว้อาลัย
ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
ในวาระต่างๆ

"ฉันเชื่อเสมอว่าครอบครัวยังคงเป็นสถาบันที่สำคัญในชีวิตของมนุษย์ แม้ว่าเราจะต้องผจญกับสถานการณ์ต่างๆ ที่บีบบังคับเสียจนบ้านแตกสาแหรกขาด

หากครอบครัวของเราก็ยังคงอยู่ ลูกๆ ทุกคนได้ร่วมกันต่อสู้ฟันฝ่าอุปสรรรคต่างๆ เคียงข้างกับฉันและนายปรีดีอย่างเข้มแข็ง และอดทนมาโดยตลอด นั่นคือ ความภาคภูมิใจที่สุดในชีวิตของฉันแล้ว"

ภาพวาดโดย : กษิดิศ เจตน์มงคล มัธยมศึกษาปีที่ ๔ โรงเรียนเบญจมราชูทิศ จันทบุรี

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
แม่แบบสตรีเคียง 'ผู้นำ'
ธรรมศาสตร์...หลัง
ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
Special Issue
ชีวิตที่งดงาม
กลางคลื่นมรสุมร้าย ทางการเมือง
ฉบับที่ 30 ฉบับที่ 10063
ฉบับที่ 6 ฉบับที่ 2032 วันจันทร์ที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ. 2550
ท่านผู้หญิงพูนศุข
ฉบับที่ 21,032 วันจันทร์ที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ. 2550
ราคา 8 บาท
http://www.dailynews.co.th
ท่านผู้หญิงพูนศุข
อนิจกรรม
หัวใจวายสิ้นใจหลัง 'วันปรีดีฯ'
ฉบับที่ 5 ค่ำ เดือน 7 ปีกุน
ฉบับที่ 1 วันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ. 2550
ฉบับที่ 8 ฉบับที่ 2032 วันจันทร์ที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ. 2550
ฉบับที่ 2490
ฉบับที่ 1 วันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ. 2550
ฉบับที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ. 2550
ฉบับที่ 20 ฉบับที่
ราคา 20 บาท
ฉบับที่ 1 วันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ. 2550

ไทยโพสต์
วันอาทิตย์ที่ 13 พฤษภาคม พ.ศ. 2550 แรม 12 ค่ำ เดือน 6 ปีกุน
ท่านผู้หญิงพูนศุข ถึงแก่อนิจกรรม
มติชน
http://www.matichon.co.th
วันจันทร์ที่ 14 พฤษภาคม พุทธศักราช 2550 ปีที่ 30 ฉบับที่ 10656 ราคา 10
ข่าวสด
Farewell Poonsuk
People sign farewell notes at the Pridi Banomyong Institute on Soi Thong Lor off Sukhumvit road in memory of the late Thanpuying Poonsuk Banomyong, 95, widow of revered statesman Pridi Banomyong
กรุงเทพธุรกิจ
ท่านผู้หญิงพูนศุข ถึงแก่อนิจกรรม โรคหัวใจล้มเหลว
สั่งเสียครอบครัวให้จัดพิธีอย่างเรียบง่าย
ประชาชื่น
พูนศุข พนมยงค์
พิสูจน์ชีวิตงดงาม
ผู้จัดการ
วันจันทร์ที่ 21 พฤษภาคม 2550 ปีที่ 17 ฉบับที่ 5133 (5131) ราคา 15 บาท
ไทยรัฐ
ท่านผู้หญิงพูนศุข ถึงแก่อนิจกรรม
เนชั่น
Special Issue
อำลาอาลัย 'สตรีที่กล้าแกร่ง'

๔

สื่ออาลัย

ปิดฉากชีวิต...ผู้เสียสละ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เกิดในสมัยรัชกาลที่ ๖ ในตระกูล ณ ป้อมเพชร์ ซึ่งเป็นตระกูลขุนนาง บิดาคือ พระยาชัยวิชิตวิศิษฏ์ธรรมธาดา เป็นอธิบดีกรมราชทัณฑ์คนแรกของประเทศไทย วัยเด็กเรียนหนังสือที่โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์ อายุไม่ถึง ๑๗ ปี ท่านผู้หญิงก็สมรสกับนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งอายุห่างกันถึง ๑๑ ปี ตอนนั้น นายปรีดีเป็นดอกเตอร์นักกฎหมายชื่อดังกลับจากเมืองนอก

ใน ๔ ปีต่อมา นายปรีดีได้กลายเป็นบุคคลสำคัญในฐานะหนึ่งในผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และได้เป็นนายกรัฐมนตรีในเวลาต่อมา

ทั้งนี้ เมื่ออายุได้ ๒๒ ปี ท่านผู้หญิงพูนศุขต้องลี้ภัยไปต่างประเทศ เนื่องจากนายปรีดีประสบปัญหาทางการเมือง ภายหลังการเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นแนวสังคมนิยม

หลังเหตุการณ์ทางการเมืองคลี่คลาย ท่านได้เดินทางกลับประเทศไทยและทำหน้าที่ติดตามสามี นายปรีดีไปทุกหนทุกแห่ง ในฐานะภริยารัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย กระทรวงการต่างประเทศ และกระทรวงการคลัง

เมื่ออายุเพียง ๒๘ ปี ท่านก็ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น "ท่านผู้หญิง"

หอจดหมายเหตุ พูนศุข พนมยงค์

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เคยให้สัมภาษณ์**นิตยสารสารคดี** เมื่อปี ๒๕๓๙ ถึงเรื่องราวและเหตุการณ์สำคัญทางการเมืองต่างๆ ในชีวิตท่าน ตั้งแต่เมื่อครั้งเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ท่านผู้หญิงพูนศุข ในฐานะภริยาผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ได้เข้าร่วมกับขบวนการเสรีไทย ทำงานใต้ดิน ส่งข่าวออกนอกประเทศให้แก่สัมพันธมิตร

และหลังจากนายปรีดีลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้ไม่นาน ก็ถูกนักการเมืองฝ่ายตรงข้ามกล่าวหาว่า มีส่วนพัวพันกับกรณีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ในที่สุดทหารกลุ่มหนึ่งได้ก่อการรัฐประหาร เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ ขับรถถังมาจ่อหน้าทำเนียบท่าช้าง และสาดกระสุนเข้าไปในบ้านที่ท่านผู้หญิง และลูกๆ พำนักอยู่ เหตุการณ์นั้น ทำให้นายปรีดี ต้องหนีตายไปอยู่ต่างประเทศ

ต้นปี ๒๔๙๕ เมื่ออายุได้ ๔๐ ปี ท่านผู้หญิงและลูกชายถูกอำนาจเผด็จการสั่งจับกุมคุมขัง ในข้อหากบฏภายในและภายนอกราชอาณาจักร จนท่านผู้หญิงไม่อาจทนอยู่เมืองไทยได้ ตัดสินใจติดตามไปอยู่กับนายปรีดีที่ประเทศจีน และฝรั่งเศส เป็นเวลากว่า ๓๐ ปี จนกระทั่ง สามีอันเป็นที่รักได้จากไปเมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๒๖

นายปรีดี พนมยงค์ เคยเขียนจดหมายถึงท่านผู้หญิงพูนศุข เนื่องในโอกาสครบ ๔๐ ปีแห่งการสมรสว่า

"ตลอดเวลาที่ผ่านมานั้น น้องได้ปฏิบัติเป็นภรรยาที่ดียิ่ง พร้อมด้วยความอุทิศตน เสียสละทุกอย่าง เพื่อพี่และเพื่อราษฎรไทย แม้ว่าขณะนี้น้องได้รับความลำบาก เนื่องจากความอยุติธรรมของศัตรูที่ปองร้าย แต่วันใดวันหนึ่งในภายหน้า คุณความดีของน้องก็จะต้องปรากฏขึ้นแก่มวลราษฎรไทย..."

จาก *คอลัมน์เคียงข่าว น.ส.พ.มติชนรายวัน* วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๕๐

ท่านผู้หญิงพูนศุข อนิจกรรม มอบศพรพ.จุฬาฯ จัดไว้อาลัย ๒๐ พค. ย้ำขอพิธีเรียบง่าย

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ภริยา "ปรีดี พนมยงค์" อดีตนายกรัฐมนตรีและรัฐบุรุษอาวุโส ถึงแก่อนิจกรรมแล้วด้วยโรคหัวใจล้มเหลว สิริอายุ ๙๕ ปี เขียนจดหมายสั่งลูกให้จัดงานเรียบง่ายห้ามสวดอภิธรรมศพ ให้ส่งมอบร่างกายให้โรงพยาบาลจุฬาฯทันที ปฏิเสธไม่รับเกียรติยศใดๆ รวมทั้งดอกไม้และเงินช่วยเหลือ ให้ประกาศแจ้งข่าวผ่านหนังสือพิมพ์ วิทยุ และให้บริจาคทานให้มูลนิธิต่างๆ กำชับให้ทำตามอย่างเคร่งครัด ห้ามฟังความเห็นผู้หวังดี ด้านอธิการบดี มธ.ยกให้เป็นแบบอย่างในการใช้ชีวิตสมถะ ไม่ถือตัว ต่อสู้ทุกอย่าง กล้าหาญ ไม่หวั่นเกรง จนเป็นวิสัยของคน มธ. เตรียมจัดพิธีไว้อาลัยในวันที่ ๒๐ พ.ค. นี้ ที่สถาบันปรีดี พนมยงค์

เมื่อวันที่ ๑๒ พ.ค. ๕๐ ทายาทท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ แจ้งว่า เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๐ พ.ค. ๕๐ ท่านผู้หญิงพูนศุข ภริยารัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์ อดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในรัชกาลที่ ๘ มีอาการทางโรคหัวใจ จึงได้เข้ารับการรักษา ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ต่อมาในค่ำวันศุกร์ที่ ๑๑ พ.ค. ซึ่งเป็น **วันปรีดี พนมยงค์** อาการของท่านผู้หญิงได้ทรุดหนักลงโดยลำดับ กระทั่งได้ถึงแก่อนิจกรรมโดยสงบเมื่อเวลา ๐๒.๐๐ น. ของวันที่ ๑๒ พ.ค. ด้วยโรคหัวใจล้มเหลว สิริอายุ ๙๕ ปี ๔ เดือน ๙ วัน

หอหอลัย พูนศุข พนมยงค์

ทั้งนี้ ทายาทของท่านผู้หญิงขอขอบคุณคณะแพทย์และพยาบาลโรงพยาบาลจุฬาฯ ที่ได้พยายามดูแลรักษาจนสุดความสามารถอย่างดียิ่งทุกประการ และเมื่อเวลา ๐๘.๐๐ น. วานนี้ (๑๒ พ.ค.) ทายาทของท่านผู้หญิงได้ทำพิธีรดน้ำศพแบบเรียบง่าย จากนั้นได้ส่งมอบสรีระให้กับทางโรงพยาบาลตามความประสงค์ของท่านผู้หญิง เพื่อเป็นประโยชน์สำหรับการศึกษาให้กับโรงพยาบาลจุฬาฯ ไว้ล่วงหน้าแล้ว

ในการจัดพิธีศพท่านผู้หญิงพูนศุขนั้น ทายาทจะปฏิบัติตาม "คำสั่งถึงลูก" ที่ท่านผู้หญิงได้เขียนไว้ด้วยลายมือเมื่อวันที่ ๑ ต.ค. ๒๕๔๑ ความว่า เมื่อแม่สิ้นชีวิตขอให้ปฏิบัติดังต่อไปนี้ ๑. นำส่งโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ทันที เมื่อหมอตรวจว่าหมดลมหายใจแน่แล้ว ๒. ไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ ทั้งสิ้น ๓. ประกาศทางวิทยุ และลงหนังสือพิมพ์เพื่อแจ้งข่าวให้ญาติมิตรทราบ ๔. ไม่มีการสวดอภิธรรม ทั้งนี้ ไม่รบกวนญาติมิตรที่ต้องมาร่วมงาน ๕. มีพิธีไว้อาลัยที่สถาบันปรีดี พนมยงค์ โดยนิมนต์พระที่แม่นับถือแสดงธรรมกถาและทำบัตรสำหรับหนังสือที่ระลึก

๖. ไม่รบกวนญาติมิตร ไม่ว่าจะเป็นดอกไม้หรือเงินช่วยทำบุญ ๗. เมื่อโรงพยาบาลคืนศพมาก็ทำการฌาปนกิจอย่างเรียบง่าย ๘. ให้นำอัฐิและอังคารไปลอยที่ปากน้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นสถานที่แม่เกิด ๙. หากมีเงินบ้างก็ขอให้บริจาคเป็นทานแก่มูลนิธิต่างๆ ที่ทำสาธารณกุศล ๑๐. ขอให้ลูกทุกคนปฏิบัติตามที่แม่สั่งไว้อย่างเคร่งครัด ไม่ต้องไปฟังความเห็นผู้หวังดีทั้งหลาย ลูกๆ ที่ปฏิบัติตามคำสั่งแม่ จงมีความสุข ความเจริญ ลงชื่อ**พูนศุข พนมยงค์**

ทั้งนี้ กำหนดลงนามไว้อาลัยท่านผู้หญิงพูนศุข ตั้งแต่วันจันทร์ที่ ๑๔ พ.ค. ๕๐ ที่สถาบันปรีดี พนมยงค์ ๖๕/๑ สุขุมวิท ๕๕ (ซอยทองหล่อ) แขวงคลองตันเหนือ เขตวัฒนา ในเวลาราชการ และกำหนดพิธีไว้อาลัยท่านผู้หญิงพูนศุข วันอาทิตย์ที่ ๒๐ พ.ค. ๕๐ ณ สถาบันปรีดี พนมยงค์

ด้าน ศ.ดร. สุรพล นิติไกรพจน์ อธิการบดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (มธ.) กล่าวว่า นับเป็นการสูญเสียครั้งสำคัญของชาวมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (มธ.) เมื่อวันที่ ๑๑ พ.ค. ๕๐ มีพิธีวางพานพุ่มสักการะระลึกถึงท่านปรีดี ทุกปีท่านผู้หญิงพูนศุขจะมาร่วมงาน ปีนี้ทราบว่าป่วยเข้ารพ. มาไม่ได้ก็เป็นห่วงกัน ทราบในเวลาอันรวดเร็วต่อมาว่าท่านผู้หญิงพูนศุขถึงแก่อนิจกรรมแล้วทำให้คนมธ.ทั้งหมดช็อคเพราะท่านผู้หญิงพูนศุขผูกพันกับท่านปรีดีฯ และมธ.มาตั้งแต่วันแรกของการประสาทมหาวิทยาลัย การสูญเสียครั้งนี้สำคัญยิ่งไม่เฉพาะครอบครัวพนมยงค์เท่านั้น ทาง มธ.จะเข้าไปร่วมจัดกิจกรรมรำลึกถึงไว้อาลัยโดยประสานกับครอบครัวอย่างใกล้ชิด

"ทั้งงานวันปรีดีฯ หรือวันแรกพบนักศึกษาใหม่ ท่านผู้หญิงพูนศุขจะมาร่วมกันทุกครั้ง เป็นบุคคลในตำนานของ มธ.คนเดียวที่ยังเหลืออยู่ ที่จะบอกเล่าเรื่องราวเริ่มต้นของมหาวิทยาลัยและการเปลี่ยนแปลง ท่านผูกพันกับคน มธ.มาก ใจดีไม่ถือตัว ใช้ชีวิตสมถะ เป็นแบบอย่างให้คน มธ.ได้ เราก็จะพยายามทำให้นักศึกษาใหม่ทุกคนรำลึกและมีนัยนำเสนอเรื่องราวของท่านปรีดี และความผูกพันกับท่านผู้หญิงพูนศุข คู่ชีวิตซึ่งเป็นแบบอย่างของการต่อสู้ทุกอย่าง กล้าหาญ ไม่หวั่นเกรง เป็นวิสัยให้คน มธ.ถือเป็นแบบอย่างได้" อธิการบดี มธ.กล่าว

สำหรับประวัติ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ปัจจุบันเป็นประธานมูลนิธิปรีดี พนมยงค์ เกิดเมื่อวันที่ ๒ มกราคม ๒๔๕๕ ที่จังหวัดสมุทรปราการ เป็นบุตรของพระยาชัยวิชิตวิศิษฏ์ธรรมธาดา (ขำ ณ ป้อมเพชร์) และคุณหญิงเพ็ง ชัยวิชิต (สกุลเดิมสุวรรณศร) สมรสกับนายปรีดี พนมยงค์ (รัฐบุรุษอาวุโส) เมื่อ ๑๖ พ.ย. ๒๔๗๑ มีบุตรชาย ๒ คน ธิดา ๔ คน เมื่ออายุ ๒๘ ปี ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น "ท่านผู้หญิง"

ปี ๒๔๗๖ เมื่อมีการยุบสภา-งดใช้รัฐธรรมนูญ ท่านผู้หญิงพูนศุขได้ตามนายปรีดีที่ถูกเนรเทศไปอยู่

หอสมุด พนดุง พนมยงค์

ฝรั่งเศสด้วยกัน กลับเมืองไทยอีกครั้งเมื่อเดือนกันยายน ๒๔๗๖ ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ (๒๔๘๔ - ๒๔๘๘) ขณะที่ญี่ปุ่นรุกรานไทย ท่านผู้หญิงพูนศุข ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะเสรีไทยรับฟังวิทยุสัมพันธมิตรและคัดลายมือรหัสวิทยุติดต่อสัมพันธมิตร วันที่ ๑๕ พ.ย. ๒๔๙๕ ถูกตำรวจจับข้อหา "กบฏภายในและภายนอกราชอาณาจักร" ถูกขังที่กองสันติบาล กรมตำรวจ นาน ๘๔ วัน ก่อนจะได้รับการปล่อยตัวเมื่อกรมอัยการพิจารณาว่าไม่มีหลักฐานที่จะฟ้องฐานกบฏ หลังจากนั้นจึงเดินทางไปฝรั่งเศส อังกฤษ สวีเดน ก่อนจะไปพบนายปรีดีที่พำนักอยู่ที่ประเทศจีน หลังจากที่ต้องพลัดพรากจากกันถึง ๕ ปี โดยอาศัยในต่างประเทศทั้งที่กรุงปักกิ่ง และบ้านพักหลังเล็กๆ ที่เมืองอองโตนี ชานกรุงปารีส ฝรั่งเศส เป็นเวลานานถึง ๓๐ ปี จน "ท่านปรีดี" เสียชีวิตเมื่อ ๒ พ.ค. ๒๕๒๖ จึงขายบ้านและกลับเมืองไทยเป็นการถาวรเมื่อปี ๒๕๓๐ เป็นอันสิ้นสุดระยะเวลา ๓๔ ปี ที่ต้องจากบ้านเกิดเมืองนอน

จาก *น.ส.พ.บ้านเมือง* วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๕๐

จัดไว้อาลัย 'ท่านผู้หญิงพูนศุข' ๒๐ พ.ค.

เมื่อวันที่ ๑๓ พฤษภาคม ที่สถาบันปรีดี พนมยงค์ ถนนสุขุมวิท ๕๕ ซอยทองหล่อ ได้มีการประชุมเพื่อเตรียมความพร้อมจัดงานพิธีไว้อาลัยให้กับท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ภริยานายปรีดี พนมยงค์ อดีตนายกรัฐมนตรีและรัฐบุรุษอาวุโส

นายสินธุ์สวัสดิ์ ยอดบางเตย ผู้จัดการสถาบันปรีดีฯ กล่าวว่า ในการจัดงานไว้อาลัยท่านผู้หญิงพูนศุขจะปฏิบัติตามคำสั่งอย่างเคร่งครัด โดยงดดอกไม้ พวงมาลา และเปิดให้ประชาชนมาลงนามในสมุดไว้อาลัยตั้งแต่วันที่ ๑๔-๒๐ พฤษภาคม เวลา ๐๙.๐๐ - ๑๗.๐๐ น. โดยจะมีการจัดพิธีไว้อาลัยในวันที่ ๒๐ พฤษภาคม ที่สถาบันปรีดี พนมยงค์ ตั้งแต่เวลา ๑๓.๐๐ น. เป็นต้นไป ซึ่งจะมีพระธรรมคาถาของพระพรหมคุณาภรณ์ ป. อ. ปยุตฺโต และจัดทำวีดิทัศน์ นิทรรศการประวัติของท่านผู้หญิงพูนศุข และแจกบัตรรับหนังสือที่ระลึก สำหรับศพได้บริจาคให้กับโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ และหลังจากโรงพยาบาลคืนศพก็จะทำฌาปนกิจอย่างเรียบง่าย

นางดุษฎี พนมยงค์ บุตรสาวกล่าวว่า รู้สึกใจหายที่คุณแม่จากไปเร็วอย่างนี้ ความจริงคุณแม่ต้องทำหน้าที่เป็นทั้งพ่อทั้งแม่ในเวลาเดียวกัน ตอนที่คุณพ่อถูกเหตุการณ์ทางการเมืองทำให้ต้องลี้ภัยไปต่างประเทศ

หวนอาลัย พนดุย พนมยงค์

คุณแม่เป็นคนเข้มแข็งและลูกๆ ภาคภูมิใจในตัวท่าน

นางสาวสุดา พนมยงค์ กล่าวว่า คุณแม่ปรารภในช่วงสุดท้ายของชีวิตว่า ถ้าบ้านเมืองมีประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ตามหลักของคุณพ่อและคณะราษฎร คือหลัก ๖ ประการ ก็คงจะไม่วุ่นวายเช่นทุกวันนี้

นายองอาจ คล้ามไพบูลย์ โฆษกพรรคประชาธิปัตย์ แถลงว่า พรรคประชาธิปัตย์ ขอแสดงความอาลัยและเสียใจอย่างสุดซึ้งต่อการถึงแก่อนิจกรรมของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ และในวันที่ ๑๔ พฤษภาคม เวลา ๑๐.๐๐ น. นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ จะเดินทางไปที่สถาบันปรีดีฯ เพื่อลงนามไว้อาลัยอย่างเป็นทางการอีกครั้งหนึ่ง

จาก *น.ส.พ.มติชนรายวัน* วันที่ ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๕๐

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ บุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์

ทุกชีวิตเกิดมาไม่มีใครอยู่ค้ำฟ้า ไม่วันหนึ่งวันใดก็ต้องล่วงลับดับสูญกลายเป็นผงธุลีเหมือนกันทุกคน แม้จะรับรู้ว่า นี่คือสัจธรรมที่เที่ยงแท้แน่นอนที่สุด ไม่มีใครหลีกหนีพ้นความตายไปได้ สุดแท้แต่ว่าช้าหรือเร็วเท่านั้น แต่สำหรับการถึงอนิจกรรมของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ด้วยอาการหัวใจล้มเหลวเมื่อเวลา ๐๒.๐๐ น. วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๐ ก็ไม่อาจห้ามความเศร้าโศกเสียใจมิให้เกิดกับญาติพี่น้องและผู้ที่ให้ความรัก ความเคารพต่อท่านผู้หญิงพูนศุข

ด้วยวัย ๙๕ ปี ๔ เดือน ๙ วันที่ท่านผู้หญิงพูนศุขมีชีวิตอยู่บนโลกใบนี้ เป็นห้วงเวลาที่พิสูจน์คุณค่าของผู้หญิงตัวเล็กๆ คนหนึ่งที่เกิดมาไม่เสียเปล่า หากแต่ได้ทำคุณประโยชน์ให้กับประเทศชาติไว้มากมายสุดจะพรรณนาได้ครบถ้วน โดยเฉพาะการเป็นคู่ทุกข์คู่ยากของนายปรีดี พนมยงค์ ผู้นำก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบประชาธิปไตย หากหญิงผู้นี้ไม่มีคุณสมบัติที่เป็นเลิศของการเป็นภรรยาและมารดาของบุตร ๖ คน ไฉนเลยนายปรีดีจะมีกำลังกายและกำลังใจในการอุทิศตนเพื่อสร้างชาติให้จำเริญก้าวหน้าขณะเดียวกันก็ต้องฝ่าฟันอุปสรรคขวากหนามของฝ่ายตรงข้ามที่ไม่ปรารถนาดีและมุ่งใส่ร้าย ทำลายล้างอยู่ตลอดเวลาทุกลมหายใจ

หอหลัง พูนศุข พนมยงค์

ท่านผู้หญิงพูนศุขคงไม่คิดว่า การได้แต่งงานกับหนุ่มนักกฎหมาย ที่ชื่อนายปรีดีในปี ๒๔๗๑ นั้นใน ๔ ปีต่อมา นายปรีดีจะปกปิดเป็นความลับในการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์การปกครองของสยามประเทศและชีวิตของเธอนับจากนั้นมาจะต้องผันผวนอย่างใหญ่หลวงต่อตัวเอง สามีและบุตรชนิดเสี่ยงเป็นเสี่ยงตาย แต่โลกก็ต้องบันทึกไว้อย่างภาคภูมิใจว่า ในยามที่ยากลำบากที่สุด จิตใจของท่านผู้หญิงพูนศุขเข้มแข็งดุจเหล็กเพชร

เสี้ยวหนึ่งของชีวิตที่ควรบันทึกไว้ด้วยความชื่นชมก็คือ ในช่วงระหว่างเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๘๔ - ๒๔๘๘ ท่านผู้หญิงพูนศุข ภรรยาของนายปรีดีซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ได้เข้าร่วมกับขบวนการเสรีไทย ทำงานใต้ดินส่งข่าวออกนอกประเทศให้แก่สัมพันธมิตร ในภาวะหน้าสิ่วหน้าขวานเช่นนี้ไม่มีใครรับประกันได้ว่าหากเกิดพลาดพลั้งขึ้นมาไม่ว่าจะด้วยเหตุใดก็ตาม นั่นหมายถึงความตายจะคืบคลานเข้ามาอย่างมิปฏิเสธได้

หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ สิ้นสุด นายปรีดีได้ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ต่อมาได้เกิดรัฐประหารในวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ และต้นปี พ.ศ. ๒๔๙๕ เมื่ออายุได้ ๔๐ ปี ท่านผู้หญิงพูนศุขและบุตรชายถูกอำนาจเผด็จการสั่งจับกุมคุมขังในข้อหากบฏภายในและนอกราชอาณาจักร นอกจากจะเอาคุกตะรางมาคุมขังผู้หญิงคนหนึ่งและบุตรอันเป็นที่รักยิ่งให้ไร้อิสรภาพ ต่อมาเมื่อได้รับการปลดปล่อย ด้วยความคับแค้นใจจึงตัดสินใจติดตามไปอยู่กับนายปรีดีที่ประเทศจีนและฝรั่งเศสเป็นเวลา ๓๐ กว่าปี กระทั่งนายปรีดีถึงแก่อสัญกรรมในต่างแดนเมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๒๖

นายปรีดีเคยเขียนจดหมายถึงท่านผู้หญิงพูนศุข เนื่องในโอกาสครบ ๔๐ ปี แห่งการสมรสว่า "ตลอดเวลาที่ผ่านมานั้น น้องได้ปฏิบัติเป็นภรรยาที่ดียิ่ง พร้อมด้วยความอุทิศตน เสียสละทุกอย่างเพื่อพี่และเพื่อ

ราษฎรไทย แม้ว่าขณะนี้ น้องได้รับความลำบาก เนื่องจากความอยุติธรรมของศัตรูที่ปองร้าย แต่วันใดวันหนึ่งในภายหน้า คุณความดีของน้องก็จะต้องปรากฏขึ้นแก่มวลราษฎร..."

มิใช่แค่ความรู้สึกของนายปรีดีเท่านั้นที่ภูมิใจกับคู่ทุกข์คู่ยากคนนี้ บรรดาบุตร ญาติพี่น้องก็คงภูมิใจ และที่สำคัญ คุณความดีของท่านผู้หญิงพูนศุขได้เป็นที่ประจักษ์แก่ผู้มีใจรักความเป็นธรรมทั้งมวลนานแล้วว่า ท่านผู้หญิงพูนศุข เป็นผู้ที่ทำคุณประโยชน์ให้กับประเทศไทยและประชาชนชาวไทยทั้งทางตรงและทางอ้อม ไม่มีใครจะมาบิดเบือนหรือเสกสรรปั้นแต่งให้เข้าใจเป็นอย่างอื่นไปได้

การถึงแก่อนิจกรรมของท่านผู้หญิงพูนศุขเป็นแค่การจากไปก็เพียงร่างกายเท่านั้น หากแต่คุณงามความดีที่สร้างสมไว้จะดำรงคงอยู่คู่แผ่นดินให้คนรุ่นปัจจุบันและคนรุ่นหลังได้จดจำและอาลัยไปตราบชั่วนิรันดร์ หนทางพิสูจน์ม้าฉันใด กาลเวลาได้พิสูจน์ผู้หญิงคนหนึ่งนามว่า "ท่านผู้หญิงพูนศุข" คือบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ที่เคียงคู่อย่างมั่นคงและยืนหยัดเคียงข้างนายปรีดีและประชาชนผู้รักประชาธิปไตยที่จะได้รับการสรรเสริญอย่างมิรู้ลืม

จาก *บทนำมติชน น.ส.พ.มติชนรายวัน* วันที่ ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๕๐

อาลัยท่านปรีดี-ท่านผู้หญิงพูนศุข ผ่านแนวคิด 'ประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ'

โดยปกติทุกๆ เช้าวันที่ ๑๑ พฤษภาคมของทุกปี ผมจะไปงาน "วันปรีดี" ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพื่อแสดงความเคารพคุณงามความดีของผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัย ท่านปรีดี พนมยงค์ ผู้สร้างคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติมากมายนานับไม่ถ้วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเป็นผู้วางรากฐานการปกครองในระบอบประชาธิปไตย เป็นหัวหน้าเสรีไทยและผู้สำเร็จราชการที่ไม่ลงนามในการประกาศสงครามกับอังกฤษและอเมริกา จนทำให้การประกาศสงครามของรัฐบาลไทยกับสัมพันธมิตรในอดีตกลายเป็นโมฆะ และประเทศไทยจึงเป็นเอกราชไม่ตกอยู่ในฐานะผู้แพ้สงครามโลกครั้งที่ ๒

โดยในปีนี้ผมมีความตั้งใจเป็นพิเศษที่จะไปแสวงหาความรู้เกร็ดประวัติศาสตร์จากหนังสือที่แจกในงานและจากผู้อาวุโสทั้งหลาย (ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ที่มางานนี้) เพื่อที่จะได้นำความรู้ที่ได้มาเขียนคอลัมน์มุมเอกในวันนี้ เผื่อคนรุ่นหลังอย่างพวกเราจะได้ตระหนักถึงคุณงามความดีที่ท่านปรีดีสร้างไว้ให้กับประเทศไทยและนำไปเป็นแบบอย่างใช้ในการพัฒนาประเทศต่อไป

แต่งานวันปรีดีในปีนี้ผมไม่ได้มีโอกาสกราบท่านผู้หญิงพูนศุขคู่ชีวิตที่ผ่านร้อนผ่านหนาวในการทำคุณประโยชน์ให้กับชาติไทยร่วมกับท่านปรีดีมาโดยตลอดเนื่องจากท่านป่วยต้องเข้าโรงพยาบาล ผมได้แต่ภาวนา

ในใจขอให้ท่านปลอดภัย แต่ทุกสิ่งทุกอย่างก็ไม่สามารถหลีกหนีสัจจะของโลกไปได้โดยท่านผู้หญิงพูนศุขได้ถึงแก่อนิจกรรมอย่างสงบเมื่อคืน "วันปรีดี" นั่นเอง และในโอกาสนี้ ผมขอยกคำให้สัมภาษณ์ตอนหนึ่งจากหนังสือธรรมะท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ซึ่งได้สะท้อนชีวิตและสัจธรรมที่คนรุ่นหลังน่าจะนำไปเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต ดังนี้

"กว่า ๙๐ ปีของชีวิตฉันที่ผ่านมา เหตุการณ์มากมายหลายอย่างได้เข้ามาสู่ชีวิตของฉัน ล้วนสอนให้ฉันได้เข้าใจใน "สัจจะ" ของโลกอย่างแจ่มชัด แม้ในอดีตจะมีความแปรผันที่ทำให้วิถีชีวิตต้องเปลี่ยนแปลงไป และต้องผจญกับความไม่เป็นธรรมทั้งหลายที่โถมกระหน่ำเข้ามา หากฉันตั้งอยู่ในเจตนารมณ์ที่บริสุทธิ์ ยึดมั่นในความซื่อสัตย์ สุจริต อโหสิกรรมกับทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ถือโกรธแค้นใดๆ อีก

ตลอดเวลาฉันไม่เคยลืมตัวหรือรู้สึกว่าต้องสวมหัวโขนจึงไม่เคยคิดว่าชีวิตได้มีความแปรเปลี่ยนแต่อย่างใด...เพราะฉะนั้น หากจะต้องปิดฉากชีวิตลงก็ถือว่าเป็นการปิดโดยธรรมชาติ ไม่คิดว่าเป็นเรื่องของความเปลี่ยนแปลงอะไรที่จะรับไม่ได้ เพราะฉันเชื่อว่า "สรรพสิ่งในโลกย่อมเปลี่ยนผันไปตามกรรม"

เพื่อให้ท่านผู้อ่านที่ยังไม่เคยได้ยินได้ฟังประวัติของท่านทั้งสองมาก่อน ผมจะขอยกตัวอย่าง "ความไม่เป็นธรรม" บางเหตุการณ์ที่พัดกระหน่ำจนท่านทั้งสองต้องเร่ร่อนไม่มีที่อยู่และเกือบไม่มีชีวิตรอด เช่นในปี ๒๔๗๖ ท่านปรีดีถูกกล่าวหาใส่ร้ายว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ทั้งๆ ที่ท่านเป็นคนหนึ่งที่นำประชาธิปไตยมาสู่ประเทศไทยในปี ๒๔๗๕ เหตุการณ์นี้ทำให้ท่านทั้งสองต้องถูกเนรเทศไปฝรั่งเศสและต้องทิ้งลูกๆ ไว้เพียงลำพังที่เมืองไทย

หรือเหตุการณ์ในปี ๒๔๙๐ ที่คณะรัฐประหารใช้รถถังยิงกราดใส่ที่พักของอดีตนายกรัฐมนตรีปรีดี ซึ่งมีแต่ท่านผู้หญิงและลูกๆ พำนักอยู่ในขณะนั้น นี่หรือความเป็นธรรมต่อเสรีไทยหญิงคนหนึ่งที่มีส่วนช่วย

ทำให้ทหารไทยไม่ต้องถูกปลดอาวุธจากพันธมิตรในฐานะผู้แพ้สงคราม แต่แล้ววันหนึ่งอาวุธนั้นกลับถูกนำมาทำร้ายท่านและลูกๆ

ผมขอย้อนกลับมาถึงเรื่องที่ผมตั้งใจเขียนในวันนี้เรื่อง แนวคิดของท่านปรีดี เรื่อง "ประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ" ซึ่งผมเห็นว่าเป็นเรื่องเหมาะสมกับสถานการณ์บ้านเมืองในปัจจุบันมากที่กำลังอยู่ในช่วงร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่อยู่ท่านปรีดีเคยกล่าวไว้ว่า

"การมีระบอบประชาธิปไตยทางการเมืองแต่เพียงด้านเดียวเท่านั้นแม้จะเป็นประโยชน์แก่ราษฎร ส่วนมากดีกว่าไม่มีระบอบประชาธิปไตยทางการเมืองเสียเลยก็จริงอยู่ แต่ถ้าไม่มีระบอบประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจด้วยแล้ว ราษฎรส่วนมากก็ไม่มีโอกาสในทางปฏิบัติที่จะใช้สิทธิประชาธิปไตยได้ เพราะคนส่วนน้อยที่กุมอำนาจเศรษฐกิจอยู่ในมือย่อมมีโอกาสดีกว่าในการใช้สิทธิประชาธิปไตยทางการเมือง"

เพื่อสร้างประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ ท่านปรีดีจึงได้วางรากฐานการสร้างความเสมอภาคและเสรีภาพทางเศรษฐกิจให้แก่ราษฎรไทยไว้หลายด้าน เช่น การจัดทำประมวลรัษฎากรขึ้นเพื่อสร้างความเป็นธรรมทางภาษีอากรและยกเลิกการเก็บภาษีที่ไม่เป็นธรรม เช่น เงินรัชชูปการ อากรเช่านา ซึ่งเก็บจากคนยากจนเป็นส่วนใหญ่ เป็นต้น

นอกจากนั้น ท่านปรีดียังมีแนวคิดให้ประชาชนรวมตัวเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และมีอำนาจต่อรองกับบรรดากลุ่มนายทุน อีกทั้งยังมีแนวคิดในเรื่องการจัดสวัสดิการสังคมเพื่อสร้างหลักประกันให้ราษฎรตั้งแต่เกิดจนตาย แต่น่าเสียดายที่แนวคิดดังกล่าวไม่ได้รับการยอมรับในสมัยนั้น แต่กลับเป็นที่ยอมรับและนิยมใช้กันในหลายประเทศในปัจจุบันนี้

ในการมีประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจนั้นท่านปรีดีได้เน้นว่าประเทศไทยเราไม่ควรปล่อยให้ต่างชาติเข้า

มีอิทธิพลเหนือการบริหารนโยบายเศรษฐกิจ ดังนั้น ท่านจึงได้เป็นผู้นำในการแก้ไขสนธิสัญญาที่ไทยเสียเปรียบอำนาจอธิปไตยทางเศรษฐกิจกับประเทศต่างๆ เช่น สนธิสัญญาที่ห้ามไม่ให้ไทยเก็บภาษีสินค้านำเข้าได้เกิน ๓%

นอกจากนั้น การที่จะมีอำนาจอธิปไตยทางเศรษฐกิจอย่างสมบูรณ์ ประเทศไทยจะต้องสร้างเสถียรภาพทางการเงินของประเทศในการนี้ท่านปรีดีจึงได้จัดตั้งสำนักงานธนาคารชาติไทยขึ้นเพื่อดูแลรักษาค่าเงินให้มีเสถียรภาพ ซึ่งในที่สุด สำนักงานธนาคารชาติไทยก็ได้แปรสภาพมาเป็นธนาคารแห่งประเทศไทยในปัจจุบันนี่เอง

แม้ว่าท่านปรีดีจะถึงแก่อนิจกรรมไปนานแล้ว แต่ท่านผู้หญิงพูนศุขก็ยังคงทำหน้าที่เป็นผู้แทนสานต่อเจตนารมณ์ของท่านปรีดีที่เกี่ยวกับการร่างรัฐธรรมนูญ เพื่อมวลราษฎรไทยและแนวคิดเรื่อง "ประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ" จวบจนวาระสุดท้าย ดังจะเห็นได้จากบทความในจุลสารธรรมศาสตร์ ฉบับเดือนพฤษภาคม ๒๕๕๐ เรื่อง **"นายปรีดี พนมยงค์ กับข้อคิดในการร่างรัฐธรรมนูญ"** ซึ่งได้ยกข้อความตอนหนึ่งของท่านปรีดีเพื่อเป็นอุทาหรณ์สำหรับผู้ที่กำลังร่างรัฐธรรมนูญให้รักษาผลประโยชน์ของปวงชนชาวไทยว่า

"ถ้าผู้ร่างกับสมาชิกสภานั้นมีทัศนะยืนหยัดในปวงชนบทบัญญัติในร่างรัฐธรรมนูญนั้นก็กระจ่างชัดแจ้งว่า เป็นประชาธิปไตยที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่ โดยไม่มีสิทธิพิเศษของอภิสิทธิ์ชนแฝงไว้"

ผมก็หวังว่าคนรุ่นหลังจะศึกษาแนวคิดของท่านปรีดีและท่านผู้หญิงพูนศุขและช่วยกันสานต่อเจตนารมณ์ในการพัฒนาประเทศต่อไป

จาก *ดร.เอก เศรษฐศาสตร์ คอลัมน์ทัศนะวิจารณ์ น.ส.พ.กรุงเทพธุรกิจ* วันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๕๐

'หมอเสม -นรนิติ' ไว้อาลัยท่านผู้หญิงพูนศุข

เมื่อวันที่ ๑๔ พฤษภาคม ที่สถาบันปรีดี พนมยงค์ ถนนสุขุมวิท ๕๕ (ซอยทองหล่อ) ได้เปิดให้ประชาชนร่วมลงนามไว้อาลัยท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ภริยานายปรีดี พนมยงค์ อดีตนายกรัฐมนตรี และรัฐบุรุษอาวุโส เป็นวันแรก ภายในงานมีการนำภาพท่านผู้หญิงพูนศุขมาตั้งและจัดสมุดลงนามจำนวนหลายเล่ม โดยมีนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์คอยต้อนรับ และแจกเอกสารคำสั่งเสียของท่านผู้หญิงพูนศุข รวมทั้งนำเทปรายการ *นี่แหละชีวิต* ที่เคยออกอากาศทางช่อง ๕ เมื่อ ๒ ปีที่แล้ว ซึ่งมีท่านผู้หญิงพูนศุข และนางดุษฎี พนมยงค์ บุตรสาว ร่วมรายการมาฉายด้วย

ทั้งนี้ มีประชาชนเข้าร่วมลงนามอย่างต่อเนื่อง โดยมีบุคคลสำคัญที่มีชื่อเสียง เช่น นพ.เสม พริ้งพวงแก้ว อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข นายนรนิติ เศรษฐบุตร ประธานสภาร่างรัฐธรรมนูญ นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ พร้อมคณะกรรมการบริหารพรรค นายอภิรักษ์ โกษะโยธิน ผู้ว่าฯ กทม. นายธีรยุทธ บุญมี อาจารย์ประจำคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ม.ร.ว.สายสิงห์ ศิริบุตร บุตรี ม.จ.ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิวัตน อดีตเสรีไทยสายอังกฤษ เป็นต้น

จาก *น.ส.พ.มติชน* วันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๕๐

ท่านผู้หญิงที่เรียบง่าย จวบจนวาระสุดท้าย

พ้นวันคล้ายวันเกิด นายปรีดี พนมยงค์ (๑๑ พ.ค.) เพียงสองชั่วโมง ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ภริยาอดีตนายกรัฐมนตรีและรัฐบุรุษอาวุโส ซึ่งเข้ารับการรักษาโรคหัวใจ ณ รพ.จุฬาลงกรณ์ก่อนหน้านี้ ก็ถึงแก่อนิจกรรมอย่างสงบด้วยอาการหัวใจล้มเหลว เมื่อวันที่ ๑๒ พ.ค. ที่ผ่านมา เวลา ๐๒.๐๐ น. สิริอายุ ๙๕ ปี ๔ เดือน ๙ วัน

เนื่องจากท่านผู้หญิงพูนศุขบริจาคสรีระเพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาแก่ รพ.จุฬาลงกรณ์ ล่วงหน้าแล้ว ทายาทของท่านผู้หญิงจึงประกอบพิธีศพด้วยความเรียบง่าย ไม่มีสวดพระอภิธรรม ไม่มีการวางพวงหรีด เพียงกำหนดจัดแสดงไว้อาลัย ในวันที่ ๒๐ พ.ค. นี้ ที่สถาบันปรีดี พนมยงค์ ซอยทองหล่อ โดยนิมนต์ท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) แสดงปาถกฐาธรรม ทั้งนี้บุตร-ธิดาปฏิบัติตาม "คำสั่งถึงลูก" ซึ่งท่านผู้หญิงเขียนด้วยลายมือ ณ บ้านเลขที่ ๑๗๒ สาทร ๓ เมื่อวันที่ ๑ ต.ค. ๒๕๔๑ ขณะอายุครบ ๘๖ ปี ๙ เดือน

"คำสั่งถึงลูกๆ ทุกคน เมื่อแม่สิ้นชีวิต ขอให้ปฏิบัติดังต่อไปนี้ ๑. นำส่งโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ทันที เมื่อหมอตรวจว่าหมดลมหายใจแล้ว ๒. ไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ ทั้งสิ้น ๓. ประกาศทางวิทยุ และลง

หอหอลัย พนดุย พนมยงค์

หนังสือพิมพ์เพื่อแจ้งข่าวให้ญาติมิตรทราบ ๔. ไม่มีการสวดอภิธรรม ทั้งนี้ไม่รบกวนญาติมิตรที่ต้องมาร่วมงาน ๕. มีพิธีไว้อาลัยที่สถาบันปรีดี พนมยงค์ โดยนิมนต์พระที่แม่นับถือแสดงธรรมกถา (เช่นเดียวกับที่จัดให้ปาล) และทำบัตรรับหนังสือที่ระลึก ๖. ไม่รบกวนญาติมิตร ไม่ว่าจะเป็นดอกไม้ หรือเงินช่วยทำบุญ ๗. เมื่อโรงพยาบาลคืนศพมาก็ทำการฌาปนกิจอย่างเรียบง่าย ๘. ให้นำอัฐิและอังคารไปลอยที่ปากน้ำเจ้าพระยาซึ่งเป็นสถานที่ๆ แม่เกิด ๙. หากมีเงินบ้าง ก็ขอให้บริจาคเป็นทาน แก่มูลนิธิต่างๆ ที่ทำสาธารณกุศล ๑๐. ขอให้ลูกทุกคนปฏิบัติตามที่แม่สั่งไว้อย่างเคร่งครัด ไม่ต้องฟังความเห็นผู้หวังดีทั้งหลาย ลูกๆ ที่ปฏิบัติตามคำสั่งของแม่จงมีความสุข ความเจริญ"

ตลอดช่วงชีวิตท่านผู้หญิงพูนศุข ดำรงตนในความเหมาะสมเรียบง่าย เห็นได้จากบทความเรื่อง *"รำลึกถึงความหลัง"* ซึ่งท่านผู้หญิงเขียนในหนังสือ "วันปรีดี พนมยงค์" ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๖ ความตอนหนึ่งว่า *"เมื่อเกิดรัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ นายปรีดีจำต้องลี้ภัยไปต่างประเทศ ไม่มีเงินติดตัวเลย ต้องยืมจากกัปตันเรือน้ำมันที่โดยสารไปสิงคโปร์ เมื่อถึงสิงคโปร์แล้วจึงได้โทรเลขยืมเงินจากคุณดิเรก ชัยนาม ซึ่งขณะนั้นเป็นเอกอัครราชทูตไทยประจำประเทศอังกฤษ ในระหว่างที่นายปรีดีระหกระเหิน ข้าพเจ้าได้ทำ Letter of Credit ให้ไว้ใช้จ่ายจำนวนหนึ่ง*

นายปรีดีไม่เคยให้ของขวัญมีค่าแก่ข้าพเจ้าเช่นสามีหลายท่านกระทำกัน แต่ภายหลังวายชนม์ข้าพเจ้าค้นเอกสารได้พบพินัยกรรมที่นายปรีดีเขียนด้วยลายมือตนเอง ลงวันที่ ๒ มกราคม ๒๕๐๙ ซึ่งเป็นวันคล้ายวันเกิดข้าพเจ้า จึงทำให้ข้าพเจ้าได้รับบำเหน็จตกทอดจากนายปรีดีเป็นเงิน ๑๒๓,๙๖๐ บาท ขณะมีชีวิตอยู่นายปรีดีได้รับบำนาญเดือนละ ๔,๑๓๒ บาท ดังนั้นข้าพเจ้าจึงได้รับบำเหน็จตกทอด ๓๐ เท่าของบำนาญ

"เมื่อข้าพเจ้ารำลึกถึงความหลังคราใด ก็รู้สึกซาบซึ้งที่นายปรีดีได้เสียสละและไม่เห็นแก่ตัว ให้ความ

ไว้วางใจข้าพเจ้าอย่างเต็มที่ และอดภูมิใจไม่ได้ว่าเป็นภริยานักการเมืองที่มุ่งบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎร โดยมิเคยฉ้อราษฎร์บังหลวงหรือกอบโกยประโยชน์เพื่อตนเองและครอบครัวเลย"

คู่ทุกข์คู่ยากรัฐบุรุษอาวุโส

ท่านผู้หญิงพูนศุข เกิดเมื่อวันที่ ๒ ม.ค. ๒๔๕๔ เป็นธิดาในตระกูลขุนนาง ณ ป้อมเพชร์ พระยาชัยวิชิตวิศิษฏ์ธรรมธาดา ผู้เป็นบิดาดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมราชทัณฑ์คนแรกของประเทศ มารดาคือ คุณหญิงเพ็ง (สุวรรณศร) เมื่ออายุได้ ๑๗ ปี สมรสกับนายปรีดี พนมยงค์ ดอกเตอร์หนุ่มนักกฎหมาย ในวันที่ ๑๖ พ.ย. ๒๔๗๑ ซึ่งอีกสี่ปีต่อมานายปรีดีคือบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ ในฐานะหนึ่งในผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ สู่ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข มีบุตร-ธิดา ๖ คน ได้แก่ นางสาวลลิตา พนมยงค์, นายปาล พนมยงค์ (เสียชีวิต), น.ส.สุดา พนมยงค์, นายศุข ปรีดา พนมยงค์, นางดุษฎี (พนมยงค์) บุญทัศนกุล และ นางวาณี (พนมยงค์) สายประดิษฐ์

เมื่อนายปรีดีประสบปัญหาทางการเมืองภายหลังการเสนอเค้าโครงเศรษฐกิจ ท่านผู้หญิงในวัย ๒๒ ปี ต้องลี้ภัยการเมืองไปต่างประเทศ ต่อมาเมื่อกลับเมืองไทยรับบทบาทภรรยาของ รมว.กระทรวงมหาดไทย กระทรวงการต่างประเทศ และกระทรวงการคลัง ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น "ท่านผู้หญิง" เมื่ออายุเพียง ๒๘ ปี

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ นายปรีดีเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ส่วนท่านผู้หญิงพูนศุขเข้าร่วมกับขบวนการเสรีไทย ทำงานใต้ดิน ส่งข่าวออกนอกประเทศแก่สัมพันธมิตร กระทั่งหลังสงครามโลกสิ้นสุด

หอจดหมายเหตุ พนมยงค์

นายปรีดีดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแต่ไม่นานครอบครัวต้องประสบมรสุมเมื่อเกิดรัฐประหารในวันที่ ๘ พ.ย. ๒๔๙๐ นายปรีดีลี้ภัยไปอยู่ต่างประเทศ กระทั่งต้นปี ๒๔๙๕ ท่านผู้หญิงและลูกชายถูกอำนาจเผด็จการสั่งคุมขังด้วยข้อหากบฏภายในและภายนอกราชอาณาจักร ท่านผู้หญิงจึงติดตามไปอยู่กับนายปรีดีที่ประเทศจีนและฝรั่งเศส กลับมาเมืองไทยช่วงสั้นๆ ในปี ๒๕๐๑ และ ๒๕๑๘ แต่เดินทางไปมาระหว่างไทยกับฝรั่งเศส

ท่านผู้หญิงพูนศุขกลับมาเมืองไทยเป็นการถาวร หลังจากนายปรีดีถึงแก่อสัญกรรมอย่างสงบด้วยอาการหัวใจวาย ขณะกำลังเขียนหนังสือที่โต๊ะทำงานในบ้านที่ฝรั่งเศส เมื่อวันที่ ๒ พ.ค. ๒๕๒๖ โดยดำรงตำแหน่งประธานมูลนิธิปรีดี พนมยงค์ สร้างสาธารณประโยชน์ในหลายด้าน

จาก *น.ส.พ.เดลินิวส์* วันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๐

ความเรียบง่าย
เป็นเรื่องยากเย็นที่สุดสำหรับมนุษย์

ดังนั้น, เมื่อ**ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์** เขียน ***"คำสั่งถึงลูก"*** ด้วยลายมือของตัวเองเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๔๑ ก่อนที่ท่านจะถึงแก่อนิจกรรมอย่างสงบเมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคมถึง ๙ ปีข้อหนึ่งว่า

"ไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ ทั้งสิ้น..."

จึงเป็นความเรียบง่ายปล่อยวาง และเป็นการตอกย้ำถึงคุณค่าของมนุษย์ที่ประเสริฐแท้

เพราะเกียรติยศของคนนั้นอยู่ที่ใจของตน มิได้พึ่งพาการป่าวร้องของคนอื่น ไม่ว่าเสียงป่าวประกาศนั้นจะสูงด้วยยศถาบรรดาศักดิ์เพียงใดก็ตาม

ท่านผู้หญิงพูนศุข สั่งไว้ในกระดาษหนึ่งแผ่นนั้นว่า

"ไม่มีการสวดอภิธรรม ทั้งนี้ ไม่รบกวนญาติมิตรที่ต้องมาร่วมงาน"

และ ***"ไม่รบกวนญาติมิตรไม่ว่าจะเป็นดอกไม้หรือเงินช่วยทำบุญ..."***

นี่คือความเชื่อส่วนบุคคลของคนที่ได้เห็นโลกมานานพอ (สิริอายุ ๙๕ ปี ๔ เดือน ๙ วัน) สำหรับคู่ชีวิตของรัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์ อดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในรัชกาลที่ ๘ หัวหน้าคณะเสรีไทย และผู้ประศาสน์การคนแรกของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เพราะท่านผู้หญิงพูนศุขใช้คำว่า **"ไม่รบกวนญาติมิตร"** ถึงสองครั้งในข้อความไม่ยาวนักสำหรับให้ลูก

หลานดำเนินการเมื่อท่านชีวิตหาไม่แล้ว

เพราะดอกไม้และเงินช่วยทำบุญนั้นล้วนเป็นเพียงแค่ **"การแสดงออก"** ที่ดูเหมือนจะเป็นความต้องการของเจ้าของพิธีการมากกว่าที่จะแสดงถึงความรู้สึกผูกพัน และระลึกถึงจากคนที่ยังมีชีวิตอยู่ต่อผู้จากไป

"วัตถุ" ย่อมมิอาจจะทดแทนหรือสะท้อนถึงความรู้สึกจากจิตใจได้...จึงไม่ควรจะกลายเป็น **"สิ่งจำเป็น"** ที่จะต้องนำออกแสดง

การสวดอภิธรรมคือการบอกกล่าวถึงสิ่งที่ดีงามต่อกันสำหรับคนอยู่และคนไป...หากใจรักและเคารพต่อกันแล้ว ความจำเป็นที่จะต้องไปปรากฏตัวเพียงแต่ได้มาแสดงตนในพิธีจึงไม่มี

แต่หากมีพระที่ผู้วายชนม์นับถือมาแสดงธรรมกถาในพิธีไว้อาลัยสำหรับผู้ที่มาร่วมงานก็ย่อมจะมีความหมายมากกว่าสำหรับผู้อยู่ข้างหลัง

นั่นคือเนื้อหาของข้อ ๕ ใน **"คำสั่งถึงลูก"** ๑๐ ข้อที่ท่านผู้หญิงพูนศุขเขียนไว้ให้ลูกๆ ดำเนินการเมื่อ **"แม่สิ้นชีวิต"**

ที่แสดงถึงความมุ่งมั่น จริงจังและรอบคอบของท่านคือคำสั่งข้อสุดท้าย

"ขอให้ลูกทุกคนปฏิบัติตามที่แม่สั่งไว้อย่างเคร่งครัด ไม่ต้องฟังความเห็นผู้หวังดีทั้งหลาย ลูกๆ ที่ปฏิบัติตามคำสั่งของแม่จงมีความสุขความเจริญ"

ท่านผู้หญิงพูนศุข คงจะรู้จักสังคมไทยดี และคงเคยได้เห็นว่า "ผู้หวังดี" ที่ทำให้ความเรียบง่ายและความถูกต้องแปรเปลี่ยนไปเป็นคนละเรื่องละราวได้อย่างไร

เพราะสุดท้าย ประโยคที่ว่า *"ไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ ทั้งสิ้น"* นั้นคือคำอธิบายทุกประเด็นในชีวิตของสุภาพสตรีผู้อุดมด้วยเกียรติแห่งความเป็นคนดี คนจริงและคนยึดมั่นในหลักการผู้นี้อย่างสุดยอดแล้ว

จาก *คอลัมน์กาแฟดำ น.ส.พ.กรุงเทพธุรกิจ* วันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๕๐

'สมคิด - พิชัย' ร่วมอาลัยท่านผู้หญิงพูนศุข

เมื่อเวลา ๐๙.๐๐ น. วันที่ ๑๕ พ.ค. ที่สถาบันปรีดี พนมยงค์ ถนนสุขุมวิท ทางสถาบันเปิดให้ลงนามไว้อาลัยท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ภริยาของนายปรีดี พนมยงค์ อดีตนายกรัฐมนตรี และรัฐบุรุษอาวุโส ที่ถึงแก่อนิจกรรมด้วยอาการหัวใจล้มเหลวฉับพลัน เมื่อวันที่ ๑๒ พ.ค.ที่ผ่านมา บรรยากาศการลงนามเป็นไปอย่างเรียบง่าย งดดอกไม้และพวงมาลาทุกชนิด ตามที่ท่านผู้หญิงสั่งไว้ก่อนเสียชีวิต โดยทางสถาบันจัดสมุดลงนามพร้อมแจกกำหนดการพิธีไว้อาลัยท่านผู้หญิงให้กับผู้ที่มาลงนามด้วย

นางดุษฎี พนมยงค์ บุตรีของท่านผู้หญิง เปิดเผยว่า การจัดงานพิธีไว้อาลัยนั้น ลูกๆ ทำตามคำสั่งของท่านผู้หญิงอย่างเคร่งครัด โดยยึดหลัก ๑๐ ประการที่ท่านให้ไว้ คือจะเป็นไปด้วยความเรียบง่ายที่สุดตามความประสงค์ของท่าน จะไม่มีการสวดพระอภิธรรม และงดพวงหรีดทุกชนิด อีกทั้งจะบริจาคสรีระเพื่อเป็นประโยชน์สำหรับการศึกษาให้โรงพยาบาลจุฬาฯ สำหรับพิธีไว้อาลัยนั้น ทายาทของท่านผู้หญิงและมูลนิธิปรีดี พนมยงค์จะจัดขึ้นวันที่ ๒๐ พ.ค. นี้ ที่สถาบันปรีดี พนมยงค์ โดยจะนิมนต์พระที่ท่านให้การนับถือ คือพระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) จากวัดญาณเวศกวัน อ.สามพราน จ.นครปฐม ซึ่งท่านจะแสดงปาฐกถาธรรมในงานด้วย

หวหอาลัย พนดุ๊ พนมยงค์

นางดุษฎี กล่าวต่อว่า หวังว่าหลัก ๑๐ ประการของท่านน่าจะเป็นตัวอย่างของคนที่มีความพอดีในทุกๆ เรื่อง ไม่ว่าจะเป็นลาภยศ ชื่อเสียง รวมทั้งที่ท่านพูดกับลูกๆ ว่า คนเรามาก็ตัวเปล่า ไปก็ควรจะตัวเปล่าเช่นกัน เพราะฉะนั้นสิ่งที่อยากให้ทำ คือว่าคนมาร่วมรำลึกแล้วได้รับอะไรกลับไปซึ่งอาจจะยังไม่มีใครคิดที่จะทำเช่นนี้ ท่านคงอยากให้เป็นตัวอย่างในเรื่องของความพอดีของชีวิตคนเรา และจะเป็นเครื่องเตือนสติให้กับคนที่ยังมีชีวิตอยู่ได้รับประโยชน์บ้างไม่ได้เพียงแต่จัดแค่พิธีกรรมแล้วไม่มีอะไรเกิดขึ้น

ผู้สื่อข่าวรายงานว่า ตลอดทั้งวันมีบุคคลที่มีชื่อเสียงจากทุกสาขาอาชีพ อาทิ นายสมคิด จาตุศรีพิทักษ์ อดีตรองนายกฯ และนายพิชัย รัตตกุล รวมถึงประชาชนทั่วไปเดินทางมาร่วมลงนามไว้อาลัยจำนวนมาก

พฤษภาอาลัย
"ท่านผู้หญิงพูนศุข"
จารึกไว้ในใจชน

จาก *น.ส.พ.ข่าวสด* วันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๕๐

มรณัสสติ จากอนิจกรรมของ ท่านผู้หญิง “พูนศุข พนมยงค์”

“ชนทั้งหลาย ไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ มั่งมีหรือขัดสน เป็นคนพาลหรือบัณฑิตล้วนมีความตายรออยู่ข้างหน้า ภาชนะดินที่นายช่างปั้นไว้ ไม่ว่าเล็กหรือใหญ่ ไม่ว่าจะสุกหรือดิบล้วนมีความแตกดับ ทำลายไปในที่สุด ชีวิตของสรรพสัตว์ทั้งหลาย ล้วนถึงความแตกทำลายในที่สุดฉันนั้น”

พุทธวจนะ

...

คำสั่งเสียก่อนตายของท่านผู้หญิง “พูนศุข พนมยงค์” ทำให้ผมเกิดอนุสติเตือนใจตัวเอง

ทำให้ผมต้องเขียน “ผู้จัดการบันเทิง” ในวันนี้

เป็นการเตือนให้ผมระลึกนึกถึงสิ่งที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเรียกว่า “มรณัสสติ” คือความระลึกนึกถึงว่า ความตายเป็นธรรมดา

สติดังกล่าวเป็นหนึ่งในสติสิบประการที่เราควรระลึกนึกถึงทุกวัน ดังบทสวดแผ่พรหมวิหาร ๔ ตอนหนึ่งที่เขียนไว้

ชะราธัมโมมหิ...เรามีความแก่เป็นธรรมดา

พยาธิธัมโมมหิ...เรามีความเจ็บป่วยเป็นธรรมดา

มะระณะธัมโมมหิ...เรามีความตายเป็นธรรมดา

การถึงแก่กรรมของท่านผู้หญิง "พูนศุข พนมยงค์" จึงเป็นเรื่องธรรมดาของโลก

แต่สิ่งที่ทำให้ผมรู้สึกว่า

การจากไปของท่านแม้ว่าจะเป็นเรื่องธรรมดาของโลก แต่ไม่ธรรมดาสำหรับทางธรรม

ทำให้ผมมีความคิดเช่นนั้น ก็เพราะผมได้อ่านคำสั่งเสียก่อนตายของท่าน ๑๐ ประการ เมื่อผมอ่านแล้วทำให้ผมนึกถึง "กิริยาบุญ ๑๐ ประการ" ตามหลักพระพุทธศาสนา

คำสั่งเสียของท่านผู้หญิง "พูนศุข พนมยงค์" ท่านเขียนด้วยลายมือของท่าน เขียนไว้ก่อนที่ท่านจะถึงอนิจกรรมถึง ๙ ปี

ความจริงผมไม่อยากจะนำมาเขียนอีก เพราะหากท่านได้อ่านข่าวของท่านผู้หญิงแล้ว ท่านก็คงจะทราบว่าท่านสั่งไว้อย่างไรบ้าง

หากผมจะขออีกที เพื่อเป็นการบันทึกเอาไว้ในคอลัมน์ที่ผมรักนี้

ทั้งยังเป็นคอลัมน์ที่ผมต้องการให้ท่านผู้อ่านได้รับความรู้ ความเป็นสาระของชีวิตไปพร้อมกับความบันเทิง

ผมอยากจะให้ท่านได้พิจารณาคำสั่ง ๑๐ อย่างของท่านผู้หญิง เพื่อให้เกิดปัญญา เป็นแนวทางที่ท่านจะสามารถวางไว้กับความตายของท่านที่จะต้องมาถึงไม่ช้า...ก็เร็วนี้

ท่านผู้หญิงเขียนสั่งลูกหลานไว้ว่า (ผมขอเขียนย่อเพราะเนื้อที่มีจำกัด แต่เนื้อหาสาระจะไม่บกพร่อง)

๑. เมื่อตรวจรู้ว่าท่านหมดลมหายใจแล้ว ให้นำศพของท่านไปที่โรงพยาบาลจุฬาฯ

๒. ท่านไม่ขอรับเกียรติใดๆ ทั้งสิ้น

๓. ให้ประกาศการตายของท่านผ่านวิทยุ หนังสือพิมพ์ เพื่อแจ้งข่าวให้ได้รู้

๔. ไม่มีการสวดพระอภิธรรม เพื่อไม่รบกวนผู้คนมาร่วมงาน

๕. ทำพิธีไว้อาลัยด้วยการนิมนต์พระที่ท่านเคารพนับถือมาแสดง "ธรรมกถา" ที่สถาบันปรีดี พนมยงค์

๖. ไม่รบกวนญาติมิตร ไม่ว่าจะเป็นเงินหรือดอกไม้

๗. เมื่อโรงพยาบาลคืนศพมา ก็ทำการฌาปนกิจอย่างเรียบง่าย

๘. นำอัฐิและอังคารไปลอยแม่น้ำเจ้าพระยา

๙. เงินที่เหลือนำไปบริจาคเป็นทานแก่มูลนิธิเพื่อสาธารณกุศล

และ ๑๐. เป็นการอวยพรให้ลูกที่ปฏิบัติตามคำสั่งเสียทั้ง ๙ ข้อดังกล่าว

ท่านผู้อ่านที่เคารพ

ผมอ่านคำสั่งเสียของท่านผู้หญิง "พูนศุข พนมยงค์" แล้วทำให้ผมรู้สึกว่า

ความตายของท่านเป็นสงบ

เป็นการตายที่ทั้งสงบ ทั้งสง่า

เหมือนการดับขันธ์ของพระอรหันต์ที่หมดสิ้นความอยาก ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นกิเลส

และกิเลสเหล่านี้นำมาซึ่งความเศร้าหมอง ทั้งนำมาซึ่งความทุกข์ในที่สุด

สิ่งนี้ทำให้ผมได้ตระหนักว่า

ท่านผู้หญิง "พูนศุข พนมยงค์" ได้ปฏิบัติตนพ้นจากกิเลสเหล่านี้ ทั้งในขณะที่ท่านยังมีชีวิตและทั้งเมื่อท่านเสียชีวิตถึงอนิจกรรมไป

หอหอสัย พูนศุข พนมยงค์

หากจะยกคำกล่าวของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงกล่าวถึงบุคคลเช่นนี้ว่าเป็น...คนบริสุทธิ์

ในคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา กล่าวมาถึงความตายของผู้บริสุทธิ์ไว้ ๓ ประการ
ผู้บริสุทธิ์ย่อมมีสติสมบูรณ์ ในขณะที่ความตายมาถึง...หนึ่ง
ผู้บริสุทธิ์ย่อมสามารถล่วงรู้เวลาของความตายที่จะมาถึง...หนึ่ง
ผู้บริสุทธิ์ย่อมตายในอาการเสวยวิมุตติสุข ไม่มีความทุกข์ให้ปรากฏ...หนึ่ง
ทั้งสามประการดังกล่าว ท่านผู้หญิง "พูนศุข พนมยงค์" ได้มาถึงแล้ว
เป็นผู้บริสุทธิ์ทั้งเมื่อยังมีชีวิตอยู่
เป็นผู้บริสุทธิ์ทั้งเมื่อสิ้นชีวิตไป
สมดังคำพุทธพจน์ที่กล่าวว่า "รูป ชีรติ มจฺจานำ นามโคตฺตำ น ชีรติ"
แปลได้ว่า
...รูปนั้นดับ แต่นามนั้นยังประดับโลกไว้...

จาก *สันติ เศวตวิมล คอลัมน์ผู้จัดการบันเทิง น.ส.พ.ผู้จัดการรายวัน* วันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๕๐

จากลูกถึง 'สตรีผู้กล้า'
'พูนศุข พนมยงค์' คือ 'แม่..ผู้แข็งแกร่ง'

เมื่อเวลาประมาณ ๐๒.๐๐ น. ของวันที่ ๑๒ พฤษภาคมที่ผ่านมา เมืองไทยสูญเสียบุคคลสำคัญไปอีกหนึ่งท่าน นั่นก็คือ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ภริยาของรัฐบุรุษ ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งถึงแก่อนิจกรรมด้วยสิริอายุ ๙๕ ปี ทั้งนี้ สตรีผู้มีคุณูปการต่อสังคมไทยมาตลอด แม้จนถึงบั้นปลายสุดของชีวิต ท่านผู้หญิงผู้นี้ก็ยังไม่ลด ละ เลิก ที่จะทำประโยชน์ ด้วยการบริจาคร่างให้โรงพยาบาลจุฬาฯ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาต่อไป

วันที่ ๑๔-๑๙ พฤษภาคม เป็นช่วงวันที่จะเปิดลงนามไว้อาลัย ณ สถาบันปรีดี พนมยงค์ เลขที่ ๖๕/๑ สุขุมวิท ๕๕ (ซอยทองหล่อ) แขวงคลองตันเหนือ เขตวัฒนา และพิธีไว้อาลัยจะมีขึ้นในวันอาทิตย์ที่ ๒๐ พฤษภาคม

ผู้ที่ตระหนักดีถึงคุณูปการของสตรีท่านนี้ต่างก็อาลัย

แต่อาลัยใดจะเท่าอาลัยอาวรณ์ของ "ลูก" ที่มีต่อ "แม่"

วาณี พนมยงค์ สายประดิษฐ์ บุตรหญิง-บุตรคนสุดท้องของท่านผู้หญิงพูนศุข พูดถึงคุณแม่ว่า...ท่านมิใช่เป็นเพียงภริยาของรัฐบุรุษปรีดี พนมยงค์ หรือเป็นแม่ของลูกทั้ง ๖ คนเท่านั้น แต่ชีวิตของคุณแม่ท่านเป็นหนึ่งในประวัติศาสตร์ ในกระแสแห่งความผันผวนปรวนแปรของเหตุการณ์บ้านเมือง แม้จะถูกกระทบกระแทกอย่างหนักหน่วงรุนแรงครั้งแล้วครั้งเล่า แต่ก็สามารถนำชีวิตและบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะ

ครอบครัวผ่านพ้นมาได้

คุณแม่เล่าให้ฟังว่า ท่านเกิดในสมัยรัชกาลที่ ๖ ในตระกูล ณ ป้อมเพชร์ ซึ่งเป็นตระกูลขุนนาง บิดาของท่านคือ พระยาชัยวิชิตวิศิษฏ์ธรรมธาดา พออายุ ๑๖ ปีเศษ ท่านได้สมรสกับคุณพ่อปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเป็นดอกเตอร์นักกฎหมายหนุ่มชื่อดังในสมัยนั้น เริ่มต้นของครอบครัวคุณแม่อยู่ในบ้านป้อมเพชร์ ถนนสีลม ซึ่งเวลานี้กลายเป็นถนนนราธิวาสราชนครินทร์ ตรงหัวมุมถนนสีลมตัดกับถนนสายใหม่ไปแล้ว ขณะนั้นถนนสีลมเปลี่ยวมาก ไม่มีรถราง มีป่าช้าฝรั่ง มีคลองที่คุณตาได้ฝึกพวกลูกๆ ซึ่งหมายถึงคุณแม่ด้วย... ...

๔ ปีต่อมา คุณพ่อกลายเป็นบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์สยาม ในฐานะหนึ่งในผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบประชาธิปไตย จากนั้นไม่นานช่วงอายุ ๒๒ ปี คุณแม่ต้องลี้ภัยการเมืองไปต่างประเทศ เนื่องจากคุณพ่อถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ และเมื่อกลับมาคุณแม่ก็ต้องติดตามคุณพ่อไปทุกหนทุกแห่งในฐานะภรรยาของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างๆ

เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ คุณแม่ได้เข้าร่วมกับ "ขบวนการเสรีไทย" ทำงานใต้ดิน ส่งข่าวออกนอกประเทศให้แก่สัมพันธมิตร ซึ่งเป็นช่วงเวลาแห่งความเป็นความตายของครอบครัวพนมยงค์ ช่วงนี้ลูกๆ ได้เห็นความแข็งแกร่ง มั่นคง ของคุณแม่อย่างชัดเจน

บุตรท่านผู้หญิงพูนศุขเล่าต่อไปว่า...หลังคุณพ่อลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้ไม่นานก็ถูกกล่าวหาว่ามีส่วนพัวพันกรณีสวรรคตของรัชกาลที่ ๘ และต่อมามีการก่อรัฐประหารขึ้นเมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ แม้ช่วงนั้นตนเองจะมีอายุเพียง ๙ ขวบ แต่จำได้ว่ามีรถถังมาจ่อหน้าทำเนียบท่าช้างและสาดกระสุนเข้ามาในบ้านขณะที่คุณแม่และลูกๆ พำนักอยู่ เหตุการณ์นั้นทำให้คุณพ่อต้องหนีไปอยู่ต่างประเทศ

"เป็นช่วงที่ลำบากมาก คุณแม่ทำขนมขายเลี้ยงลูกๆ และลำบากมาจนถึงปี ๒๔๙๕ ที่คุณแม่และพี่

ชายถูกอำนาจเผด็จการสั่งจับกุมคุมขังในข้อหากบฏ และเค้นข้อมูลตามหาคุณพ่อ ครั้งนั้นคุณแม่ถูกคุมขัง ๘๔ วันที่สันติบาล ท้ายที่สุดอยู่เมืองไทยไม่ได้ เราจึงตัดสินใจไปอยู่กับคุณพ่อที่จีน และฝรั่งเศส จนกระทั่งคุณพ่ออันเป็นที่รักของภรรยา และลูกๆ ได้จากไปเมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๒๖"

คุณวาณีได้เล่าถึงจดหมายที่คุณพ่อเขียนถึงคุณแม่เนื่องในโอกาสครบ ๔๐ ปีแห่งการสมรส ซึ่งท่านปรีดีได้บอกกับท่านผู้หญิงพูนศุขว่า... *"ตลอดเวลาที่ผ่านมานั้น น้องได้ปฏิบัติเป็นภรรยาที่ดียิ่ง พร้อมด้วยความอุทิศตน เสียสละทุกอย่างเพื่อพี่และเพื่อราษฎรไทย แม้ว่าขณะนี้น้องได้รับความลำบากเนื่องจากความอยุติธรรมของศัตรูที่ปองร้าย แต่วันใดวันหนึ่งในภายหน้า คุณความดีของน้องก็จะต้องปรากฏขึ้นแก่มวลราษฎรไทย"*

และการณ์ก็เป็นไปดังที่ท่านปรีดีเคยระบุไว้ในจดหมาย

ณ วันนี้ ท่านผู้หญิงพูนศุข จากลูกๆ ของท่านไปแล้ว โดยได้เขียนคำสั่งถึงลูกๆ ทุกคน สรุปได้ว่า...เมื่อแม่สิ้นชีวิตขอให้ปฏิบัติดังต่อไปนี้ คือนำส่งโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ทันที ... ... โดยไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ แต่ให้ประกาศแจ้งข่าวให้ญาติมิตรทราบ และไม่มีการสวดอภิธรรม ให้จัดพิธีไว้อาลัยที่สถาบันปรีดีฯ โดยไม่รบกวนญาติมิตร ไม่ว่าจะเป็นดอกไม้หรือเงินช่วยทำบุญ และเมื่อโรงพยาบาลคืนศพมาก็ทำการฌาปนกิจอย่างเรียบง่าย โดยนำอัฐิและอังคารไปลอยที่ปากน้ำเจ้าพระยา และหากมีเงินให้บริจาคเป็นทาน ขอให้ลูกทุกคนปฏิบัติตามที่แม่สั่งไว้อย่างเคร่งครัด ไม่ต้องฟังความเห็นผู้หวังดีทั้งหลาย (เขียนไว้ที่บ้านเลขที่ ๑๗๒ สาธร ๓ เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๔๑)

"คุณแม่เป็นภริยาที่อยู่เคียงข้างสามีได้อย่างเหมาะสม สง่างาม คุณแม่เป็นดวงใจที่ลูกๆ ทุกคนเคารพรัก วันนี้ลูกๆ ทั้ง ๕ คน อย่างพี่ลลิตา พี่สุดา พี่ศุขปรีดา พี่ดุษฎี และตนเอง... กำลังขาดที่พึ่งทางกาย ทางใจ

หวยอาลัย พูนศุข พนมยงค์

ทุกคนนึกถึงคุณแม่ขึ้นมาน้ำตาไหลทุกที แต่ทุกคนได้แบบอย่างความเป็นสตรีที่แข็งแกร่งอย่างคุณแม่มามาก และทุกครั้งที่นึกถึงการกระทำของคุณแม่ จะทำให้เรามีพลัง"...คุณวาณีกล่าวถึงท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ "แม่ผู้แข็งแกร่ง" ของลูกๆ

อีกหนึ่ง "สตรีผู้กล้า" เลือดไทย!!!!

จาก *คอลัมน์สกู๊ปหน้า ๑ น.ส.พ.เดลินิวส์* ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๕๐

'ดุษฎี - สุดา พนมยงค์' เล่าเรื่อง 'แม่'

รัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐

เมื่อวันเกิดรัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ รถถังบุกเข้ามาถึงทำเนียบท่าช้าง

คุณพ่อลงเรือไปเสี้ยวนาทีก่อนที่รถถังของฝ่ายอธรรมจะบุกเข้ามา ปืนใหญ่ที่ยิงเข้ามาทำให้ผนังเป็นรูใหญ่เท่ารังนกกระจอก แล้วมีไฟสาดส่องเข้ามา ตอนนั้นยังเล็ก เรานอนห้องเดียวกัน คุณแม่มาอยู่ห้องลูกๆ แล้วก็กอดพวกเราไว้ คุณแม่ตะโกนว่า อย่ายิง ที่นี่มีแต่ผู้หญิงกับเด็ก ซึ่งพวกอธรรมไม่ได้ยินหรอก แต่คุณแม่ก็ตะโกน

"ที่คุณพ่อต้องหนี เพราะไม่เคยคิดว่าจะมีการใช้กำลังรุนแรง" สุดาเล่าเสริม

ถ้าลำดับเหตุการณ์จะเห็นว่า รัชกาลที่ ๘ สวรรคตเมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน ๒๔๘๙ แต่รัฐประหารเกิดขึ้นหลังจากกรณีสวรรคตถึง ๑ ปี ๖ เดือน คือ เมื่อ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐

ตอนนั้นคุณพ่อไม่มีตำแหน่งแล้ว เป็นแค่รัฐบุรุษอาวุโส มีหน้าที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน

พอการยิงสงบแล้วมีนายทหารชั้นผู้ใหญ่เข้ามาเจรจากัน คุณแม่ก็ถามว่ามาทำไม เขาบอกว่าจะมาเปลี่ยนรัฐบาล คุณแม่บอกว่า "จะเปลี่ยนรัฐบาลทำไมไม่ไปเปลี่ยนที่รัฐสภา"

หอหอลัย พนดุย พนมยงค์

"ผู้หญิงธรรมดาคนหนึ่งพูดได้อย่างนี้ เท่ากับว่าเข้าใจครรลองประชาธิปไตย และยึดมั่นในระบอบประชาธิปไตย" สุดาเล่า

เมื่อเสาหลักของบ้านไม่อยู่ คุณแม่จึงต้องทำหน้าที่เป็นทั้งพ่อและแม่ในขณะเดียวกัน

พวกเรากลับไปอยู่ที่สีลมกับคุณยาย กระนั้นก็ยังมีตำรวจลับคอยสะกดรอยติดตามตลอดเวลา

"หน้าบ้านคุณยายจะมีชายฉกรรจ์มานั่งกินกาแฟมาป้วนเปี้ยน ไปไหนจะต้องโดนคนสะกดรอยตามตลอดเวลา เพราะต้องการสืบให้ได้ว่านายปรีดีไปอยู่ที่ไหน"

ตอนเกิดรัฐประหารเรายังเด็ก แต่ยังจำได้ว่า "วาณี" น้องคนเล็กไปโรงเรียน ยังมีคนมาพูดไม่ดี ทำนองว่าเป็นลูกปรีดี แต่แม่ชีทุกคนในโรงเรียน ครูทุกคนเข้าใจ รักเราเห็นใจเรา แม้ไม่ได้พูดสงสารหรือเห็นใจ แต่ก็เอาตัวเรามากอด"

เมื่อจับตัวนายปรีดีไม่ได้ ท่านผู้หญิงพูนศุขก็เป็นเป้ารายต่อไป

"คุณแม่ถูกจับข้อหากบฏภายในภายนอกราชอาณาจักร แล้วคุณแม่ก็ให้ลูก ๒ คนไปอยู่โรงเรียนประจำ พอเสาร์อาทิตย์กลับบ้าน แม่ก็เอาลูกเล็กๆ ๒ คนไปอยู่ในกรงขังด้วยที่สันติบาล ไปนอนด้วย ทั้งหมด ๘๔ วัน

ตอนนั้นคุณแม่ได้แสดงให้เห็นว่าในเมื่อถูกต้องแล้วเราไม่ต้องกลัวอะไร

ที่น่าแปลกใจคือในภาพตอนที่ถูกควบคุมตัวจะเห็นตำรวจรายล้อมดูแล้วรู้สึกว่าผู้หญิงคนหนึ่งเท่านั้นนะ คิดว่าเป็นอาชญากรขนาดไหนถึงได้รายล้อมขนาดนั้น

และนั่นคือภาพที่คุณแม่สั่งไว้ว่าให้ใช้ภาพนี้ในพิธีไว้อาลัย เพราะท่านเองคิดว่าเป็นภาพที่สะท้อนทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิต

คุณพ่อพูดเสมอว่ากรรมคือการกระทำ ใครทำกรรมดีไว้ก็คือดี ถ้าทำไม่ดี เขาก็ต้องได้รับผล

ตอบแทนจะช้าหรือเร็วเท่านั้น เดี๋ยวนี้กรรมติดจรวด

ทุกวันนี้เวลาไปทำกิจกรรมบางกิจกรรม ก็ยังได้ยินคนซุบซิบ ว่าอย่าเอามาทำเลยลูกปรีดี ตราบใดที่คนไทยยังไม่ได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์อย่างแท้จริง ยังไม่มีวิจารณญาณอย่างแท้จริง ก็เป็นเช่นนี้

รูปใบเดียวที่ถ่ายพร้อมหน้าพร้อมตา

ความที่ครอบครัวพนมยงค์ต้องประสบกับมรสุมทางการเมืองครั้งแล้วครั้งเล่า ทำให้โอกาสที่ครอบครัวจะอยู่กันอย่างครบหน้าครบตาได้ยากมาก

"เชื่อไหม รูปถ่ายครอบครัวพร้อมหน้ามีรูปเดียว ถ่ายในปี ๒๔๙๐ แต่เดือนไหนจำไม่ได้ หลังจากนั้นก็ไม่เคยมีรูปถ่ายที่ครบคนอีกเลย แต่ถึงจะอยู่แยกกัน แต่ใจเราอยู่ด้วยกัน"

คำสั่งเสียสุดท้าย

สุดาเล่าว่า ที่บ้านเราจะพูดถึงความตายแบบเป็นเรื่องธรรมดา เพราะทุกคนอย่างไรก็ต้องตาย ถ้าเตรียมตัวสักหน่อยก็ดี คุณแม่จึงได้เขียนหลักปฏิบัติทั้งสิบข้อหลังท่านสิ้นชีวิต

อย่างงานศพที่ว่าไม่ให้มีการสวดอภิธรรม จะได้ไม่ต้องรบกวนญาติมิตรมาร่วมงาน คุณแม่เป็นคนแรกๆ ที่ทำอย่างนี้ เหมือนกับตอนงานศพพี่ชาย (ปาล) เมื่อ ๒๐ กว่าปีก่อน คุณแม่คิดเอง คือไม่ต้องมีพวงหรีด ดอกไม้แล้วที่สำคัญไม่ต้องมีเกียรติยศใดๆ ทั้งสิ้น ถ้าเงินเหลือก็มอบสาธารณกุศล โดยจะแจกธรรมกถา

คุณแม่จะพูดเรื่อยๆ ว่า ท่านพุทธทาสภิกขุ บอกว่าจะต้องตายก่อนตาย ถึงได้ไม่ประมาท คุณแม่เคยพูดทีเล่นทีจริงบอกว่าไม่เคยเป็นอาจารย์ แต่ตอนนี้ถ้าตายจะได้เป็นแล้ว เป็นอาจารย์ใหญ่ เพราะผู้ที่อุทิศ

ร่างจะได้เป็นอาจารย์ใหญ่ คนเราถ้าจะทำประโยชน์แม้แต่สิ่งที่เราละไปแล้วคือสังขารก็เป็นประโยชน์ได้

ชีวิตประจำวันท่านผู้หญิงพูนศุข

คุณแม่เป็นคนติดตามข่าวสารบ้านเมืองอย่างใกล้ชิด วิทยุนี่จะมีติดตัวตลอดเวลา หนังสือพิมพ์แต่ก่อน ๕-๖ ฉบับ เป็นแฟนมติชนสุดสัปดาห์ ตอนหลังตาไม่ค่อยดีจะอ่านพาดหัว แล้วยังมีรายสัปดาห์อย่างน้อย ๒ ฉบับ วันศุกร์เข้าโรงพยาบาล วันพฤหัสฯ หนังสือรายสัปดาห์ก็มาส่งแล้ว คุณแม่ติดตามข่าวสารบ้านเมืองตลอดเวลา

ทุกวันคุณแม่จะตื่นตีสอง แล้วเสียชีวิตตอนตีสองเป๊ะ ตอนที่สัญญาณชีพจรหมดตีสอง ....

ตื่นตีสอง เข้าห้องน้ำแล้วก็นอนเล่น เปิดวิทยุฟังธรรมะ จนตีสี่เกือบตีห้า จะลุกขึ้นมาออกกำลังกาย วันที่จะเสียชีวิตก็ยังออกมาเดินรอบบ้าน ๓ รอบ แล้วออกกำลังแขน สักพักหนังสือพิมพ์มาส่งก็อ่านหนังสือพิมพ์

ตอนเช้าเจอหน้าลูกๆ ยังเล่าข่าวให้ฟังเลย จะเป็นคนรู้ข่าวก่อนเราอีก ข่าวต่างประเทศก็รู้ ...หลังจากนั้นก็ทำงาน ประมาณ ๑๑ โมงก็รับประทานอาหาร แล้วพัก ๑ ชั่วโมง บ่ายๆ ก็รับแขกในบ้าน พอห้าโมงเย็นใกล้มืดก็เข้าบ้านกินข้าว ดูข่าว

วันที่คุณแม่เสีย เป็นวันปรีดี พนมยงค์ เราถือว่ายังเป็นวันปรีดี พนมยงค์ เพราะคนไทยถือว่ารุ่งสางจึงจะถือเป็นวันใหม่ แต่ฝรั่งบอกสองยามเป็นวันใหม่ จะยังไงก็เป็นคืนวันที่ ๑๑ พฤษภาคม มีหลานชายบอกก่อนท่านจะสิ้น ๕ นาที ว่าคุณปู่มารับคุณย่า แต่เราลูกๆ ก็ภาวนาว่าคุณพ่ออย่าเพิ่งมารับคุณแม่ เพราะเห็นยังแข็งแรง สมองยังดีเยี่ยม อยากให้อยู่เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรจนครบร้อย

ช่วงชีวิตของครอบครัวที่มีความสุขที่สุด

ตอนที่พวกเราอยู่ที่ฝรั่งเศส เรียกว่าเป็นช่วงที่ชีวิตค่อนข้างสงบ เพราะชีวิตที่ผ่านมาผันผวนตลอดเวลา แต่ตอนนั้นอยู่เกือบพร้อมหน้า ขาดพี่สาวคนหนึ่ง ลูกๆ ที่เรียนก็เรียนไป ที่ทำงานก็ทำงานไป ทุกคนหาเลี้ยงชีพ เสาร์-อาทิตย์ก็ไปสวนสาธารณะ ไปเดินเล่น นั่งเล่น บางทีก็เอาอาหาร เครื่องดื่มร้อนๆ ใส่กระติกเล็กๆ ไปปิคนิค

ที่ฝรั่งเศสคุณแม่จ่ายตลาดเองทุกวัน ขาไปส่วนใหญ่เดิน ขากลับขึ้นรถเมล์ระยะทางประมาณ ๒ กิโล แม้แต่ตอนที่คุณพ่อเสียแล้ว คุณแม่อายุ ๗๑ กว่าๆ ก็ยังลากรถเข็นไปตลาดอยู่เลย ท่านยังแข็งแรงจนวันสุดท้ายของชีวิต

คุณพ่อกับคุณแม่เปรียบเสมือนผ้าขาว แม้จะโดนสาดโคลนอย่างไร ผ้าขาวก็ยังเป็นผ้าขาว นี่น่าจะเป็นบทสรุปที่ดีที่สุดสำหรับชีวิตคนสองคนที่คู่กันมาตลอดเวลา

จาก *คอลัมน์ประชาชื่น น.ส.พ.มติชน* วันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๕๐

อาลัยรัก ท่านผู้หญิงพูนศุข

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ถึงแก่อนิจกรรมอย่างสงบ เมื่อวันเสาร์ที่ ๑๒ พฤษภาคม ที่ผ่านมา ท่านเป็นแบบอย่างของ **"หญิงเหล็ก"** ที่อ่อนโยนภายนอก แต่เข้มแข็งภายในยิ่งกว่าเหล็กไหล

ท่านเป็นบุตรีของขุนนางผู้ใหญ่ชั้นพระยา แต่แต่งงานเมื่ออายุเพียง ๑๗ ปี กับสามัญชนชื่อ **ปรีดี พนมยงค์** ซึ่งต่อมากลายเป็น **"มันสมอง"** ของคณะราษฎร นำการอภิวัฒน์สังคมไทยสู่ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ที่เป็นสากลในปี ๒๔๗๕

นับจากนั้นเป็นต้นมา ชีวิตอันสุขสบายของท่านก็พลิกจากหน้ามือเป็นหลังมือ เพราะว่าสามีเป็นผู้มีบทบาทสูงมากในการประคับประคองทารกประชาธิปไตย ที่ยังอยู่ในวัยแบเบาะ ให้เป็น **ประชาธิปไตยสมบูรณ์ทั้งเศรษฐกิจและสังคม**

ผู้สูญเสียอำนาจและกลุ่มผู้ต้องการอำนาจใหม่ ได้ใส่ไคล้ทำลายชื่อเสียงทางการเมืองของท่านอย่างต่อเนื่อง และขั้นสุดท้ายก็ก่อรัฐประหาร โดยการนำรถถังบุกยิงถล่มบ้านที่ท่าช้าง จนต้องลี้ภัยไปอยู่ต่างประเทศจนสิ้นชีวิต

ท่ามกลางมรสุมร้ายข้างต้น ท่านผู้หญิงพูนศุขได้ยืนอยู่เคียงข้างสามีอย่างเข้มแข็ง ไม่พรั่นพรึง ตั้ง

แต่การทำหน้าที่เป็นทั้งแม่และพ่อในเวลาเดียวกันในการดูแลลูกๆ กระทั่งถูกจับในข้อหา *"กบฏสันติภาพ"* โดยถูกควบคุมตัวไว้ที่กรมตำรวจนานถึง ๘๔ วัน และได้รับการปล่อยตัวเมื่ออัยการสั่งไม่ฟ้อง

คุณูปการสุดท้ายที่ท่านผู้หญิงพูนศุขมอบให้สังคมไทย คือคำสั่งถึงลูกทุกคนเมื่อแม่สิ้นชีวิต โดย **การสร้างค่านิยมใหม่ไม่ให้มีพิธีงานศพอย่างประเพณีนิยม** เพื่อให้สังคมไทยเอาเยี่ยงอย่าง เนื่องจากสังคมไทยทุกวันนี้สิ้นเปลืองและเสียเวลากับเรื่องพิธีกรรมในแต่ละปีอย่างไม่อาจประเมินมูลค่าความสูญเสียทางเศรษฐกิจนี้ได้

หากว่า เงินค่าพวงหรีดที่ถูกทิ้งกองเป็นภูเขาขยะหลังวัดของแต่ละวัน ถูกบริจาคไปสร้าง หรือปรับปรุงห้องน้ำของแต่ละวัดให้สะอาดทันสมัย ปรับปรุงที่จอดรถหรือปรับปรุงห้องเรียนห้องน้ำของโรงเรียนวัด ซื้ออุปกรณ์การสอน อุปกรณ์กีฬา หรือสร้างสนามกีฬาให้แก่โรงเรียนเหล่านี้ สังคมไทยก็คงจะได้อะไรมากกว่านี้

หากว่ามีการเปลี่ยนค่านิยมตามท่านผู้หญิงพูนศุข ที่ให้สติแก่สังคมไทย โดยการทำเป็นแบบอย่าง เวลาที่เสียไปในงานศพแต่ละงาน ซึ่งแต่ละคนใช้เวลาไม่ต่ำกว่า ๓-๔ ชั่วโมงในการเดินทางและฟังพระสวด ก็จะเหลือไว้เพื่อทำประโยชน์อื่นๆ การจราจรในกรุงเทพฯ ก็จะดีขึ้น ประเทศก็ได้ประหยัดพลังงานและเงินตราต่างประเทศ

การให้สติกับสังคมไทยอย่าง**กล้าหาญ** ของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เป็นคุณูปการที่สะท้อนถึงความเป็นห่วงเป็นใยสังคมไทย ซึ่งฝังอยู่ในจิตสำนึกของท่าน และเป็นเรื่องที่สังคมไทยต้องนำมาพิจารณาอย่างจริงๆ จังๆ เสียที

จาก *กมล กมลตระกูล คอลัมน์คิดทางขวาง น.ส.พ.กรุงเทพธุรกิจ* วันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๕๐

เงาของไม้ นามของคน

... ...

... ...

ท่านผู้หญิงพูนศุขถึงแก่อนิจกรรมไปแล้ว ได้สร้างแบบอย่างที่พึงประสงค์ต่อสังคมไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งแบบอย่างสอนคนเป็นอย่างภรรยานักการเมือง ในปัจจุบัน ที่จิตวิญญาณแห่งความเป็นมนุษย์ถูกทุนกลืนกินจนหมดสิ้น คือ

ท่านผู้หญิงพูนศุขยามมีชีวิตอยู่อย่างมีเกียรติ มีศักดิ์ศรี สมถะเรียบง่าย ยามจากโลกไปก็ไปอย่างควรเอาอย่าง ไม่สร้างความลำบากให้กับลูกหลาน ญาติมิตร ทิ้งคำสั่งเสียเกี่ยวกับพิธีศพว่าไม่ให้จัดพิธีการใดๆ ไม่ยอมรับเกียรติ ไม่รบกวนญาติมิตรทั้งปวงเพียงให้นิมนต์พระภิกษุที่ศรัทธามาแสดงธรรม ตามแบบอย่างที่ท่านผู้หญิงเคยจัดให้แก่บุตร

ภายในงานจัดพิธีไว้อาลัยอย่างเรียบง่ายที่สุด คือ มีเพียงภาพท่านผู้หญิงประดิษฐานไว้ในห้องโถงของสถาบันปรีดี และเปิดโอกาสให้ญาติมิตรเข้าแสดงความอาลัยโดยไม่ต้องมีพวงหรีดหรือเงินทำบุญใดๆ เพื่อให้เป็นแบบอย่างให้คนทั้งปวงเห็นความจริงอันเป็นไปตามธรรมชาติของคำสั่งสอนของบรมศาสดาว่า

สรรพสิ่งเกิดขึ้นแล้ว ย่อมตั้งอยู่ เสื่อมไปและดับไปเป็นธรรมดา ไม่พึงยึดมั่นถือมั่น ไม่มีอะไรจะนำไปสู่ปรโลกได้ เว้นแต่คุณงามความดี ที่ได้บำเพ็ญไว้แต่หนหลัง อย่าได้ทำงานอลังการ ยิ่งใหญ่แบบ "คนตายขายคนเป็น" เบียดเบียนคนที่อยู่ข้างหลังให้ได้รับความเดือดร้อน จนแทบสิ้นเนื้อประดาตัว

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ยามมีชีวิตอยู่ก็อยู่แบบเรียบง่าย ยามวายชนม์ก็ยังทรงเกียรติ ดังที่คำสั่งเสียฉบับวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๔๑ อันเป็นแบบอย่างของศรีภรรยาผู้มีอำนาจในบ้านเมืองที่ดำรงอยู่ในความซื่อสัตย์ สุจริตต่อแผ่นดิน เป็นชีวิตที่เต็มเปี่ยมไปด้วยการยืนหยัดต่อสู้ดังที่ให้สัมภาษณ์ไว้ครั้งหนึ่งว่า

"กว่า ๙๐ ปีของชีวิตฉัน ที่ผ่านมามีเหตุการณ์มากมายหลายอย่างเข้ามาในชีวิตของฉัน ล้วนสอนฉันให้เข้าใจในสัจจะของโลกอย่างแจ่มชัด แม้ในอดีตจะมีความแปรผัน ที่ทำให้ชีวิตเปลี่ยนแปลงไป และต้องผจญกับความไม่เป็นธรรมทั้งหลาย ที่โถมกระหน่ำเข้ามา

...หากฉันตั้งอยู่ในเจตนาที่บริสุทธิ์ ยึดมั่นในความซื่อสัตย์ อโหสิกรรมแก่ทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ถือโกรธเคืองแค้นใดๆ อีก ตลอดเวลาฉันไม่เคยลืมตัวหรือ รู้สึกว่าสวมหัวโขน จึงไม่เคยคิดว่าชีวิตได้มีความเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด

สิ่งที่ฉันได้กระทำลงไปทั้งหมด ฉันถือว่าเป็นหน้าที่ที่พึงกระทำในฐานะของภรรยาของสามีและแม่ของลูก ฉันเชื่อเสมอว่าครอบครัวยังเป็นสถาบันที่สำคัญในชีวิตมนุษย์ แม้ว่าเราผจญกับสถานการณ์ต่างๆ ที่บีบบังคับเสียจนบ้านแตกสาแหรกขาด

ครอบครัวของเราก็ยังคงอยู่ ลูกๆ ทุกคนได้ร่วมกันต่อสู้ฟันฝ่าอุปสรรคต่างๆ เคียงข้างฉัน และนายปรีดีอย่างเข้มแข็ง และอดทนมาโดยตลอด นั่นคือ ความภูมิใจที่สุดในชีวิตของฉันแล้ว

เพราะฉะนั้นหากเราต้องปิดฉากชีวิตลงก็ถือว่า เป็นการปิดโดยธรรมชาติไม่คิดว่าเป็นเรื่องของความ

เปลี่ยนแปลงอะไรที่จะรับไม่ได้ เพราะฉันเชื่อว่า ***"สรรพสิ่งในโลกย่อมเปลี่ยนผันไปตามกรรม"*** เป็นคำเคยให้สัมภาษณ์ของท่านผู้หญิงพูนศุข

ชีวิตของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เป็นชีวิตของคนซื่อสัตย์สุจริต และอุทิศเพื่อปวงชน แม้ว่าท่านรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ จะเคยมีอำนาจวาสนาถึงขั้นสูงสุด เป็นถึงผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เป็นนายกรัฐมนตรี แต่ไม่มีประวัติด่างพร้อยในเรื่องต่างๆ

ด้วยเหตุนี้จึงมีทรัพย์สินที่ท่านผู้หญิงได้เปิดใจให้สัมภาษณ์ครั้งหนึ่งว่า *"นายปรีดีไม่เคยให้ของขวัญมีค่าแก่ฉันเช่นสามีหลายท่านกระทำกัน แต่ภายหลังวายชนม์ฉันค้นเอกสารได้พบพินัยกรรมที่นายปรีดีเขียนด้วยลายมือตนเองลงวันที่ ๒ มกราคม ๒๕๐๙ ซึ่งเป็นวันคล้ายวันเกิดของฉัน จึงทำให้ฉันได้รับบำเหน็จตกทอดนายปรีดีเป็นเงิน ๑๒๓,๙๖๐ บาท ขณะที่มีชีวิตอยู่ นายปรีดีได้บำนาญเดือนละ ๔,๑๒๓ บาท ดังนั้นฉันจึงได้รับบำเหน็จตกทอด ๓๐ เท่าของบำนาญ*

"เมื่อฉันรำลึกถึงความหลังคราใดก็รู้สึกซาบซึ้งที่นายปรีดีได้เสียสละ และไม่เห็นแก่ตัว ให้ความไว้วางใจแก่ฉันอย่างเต็มที่

และอดภูมิใจไม่ได้ว่าเป็นภริยา นักการเมืองที่มุ่งบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎร โดยมิเคยฉ้อราษฎร์บังหลวงหรือกอบโกยผลประโยชน์เพื่อตัวเองและครอบครัวเลย" เป็นวาทะของท่านผู้หญิงพูนศุข ศรีภรรยาของรัฐบุรุษอาวุโส

... ...

... ...

จาก *คนลุ่มน้ำสงคราม คอลัมน์วิพากษ์เมืองไทย น.ส.พ. The Asian Pacific News* วันที่ ๑๗ - ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๕๐

อำลาอาลัย 'สตรีที่กล้าแกร่ง'

เช้าวันที่ ๑๔ พฤษภาคมที่ผ่านมา เลขที่ ๖๕/๑ ถนนสุขุมวิท ๕๕ ซอยทองหล่อ อันเป็นที่ตั้งของสถาบันปรีดี พนมยงค์ ได้เปิดประตูบ้านต้อนรับผู้คนจากทุกวงการที่เดินทางมาร่วมลงนามไว้อาลัยแด่ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ภริยา ดร.ปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง และรัฐบุรุษอาวุโส อย่างอุ่นหนาฝาคั่งตลอดทั้งวัน หลังจากท่านผู้หญิงถึงแก่อนิจกรรมอย่างสงบด้วยโรคหัวใจล้มเหลว เมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๐

บรรยากาศการลงนามไว้อาลัยเป็นไปอย่างเรียบง่าย ผู้มาร่วมงานมากันตั้งแต่เช้าตั้งแต่วงในสุดคือญาติสนิทมิตรสหาย ถัดจากวงเครือญาติก็เป็นบรรดาลูกศิษย์ของท่านอาจารย์ปรีดีและท่านผู้หญิง โดยมีนางวาณี พนมยงค์ และนายศุขปรีดา พนมยงค์ บุตรสาวและบุตรชายของท่านผู้หญิงพูนศุขกับอาจารย์ปรีดี คอยต้อนรับตั้งแต่เช้าจรดบ่ายอย่างไม่รู้เหน็ดเหนื่อยและเป็นกันเอง

นอกจากนี้ยังมีนายแพทย์เสม พริ้งพวงแก้ว ราษฎรอาวุโส ดร.นรนิติ เศรษฐบุตร อดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ดร.อัษฎา ชัยนาม อดีตเอกอัครราชทูตไทย และอาจารย์ธีรยุทธ บุญมี อาจารย์คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

หอหอลัย พูนศุข พนมยงค์

ขณะที่นักการเมืองจากพรรคประชาธิปัตย์ นำโดยนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ นายองอาจ คล้ามไพบูลย์ โฆษกพรรค พร้อมด้วยนายชำนิ ศักดิเศรษฐ์ นายสุทัศน์ เงินหมื่น นายจุรินทร์ ลักษณวิศิษฏ์ และนายศิริโชค โสภา ก็เดินทางมาลงนามไว้อาลัยกันแต่เช้า

เว้นเสียแต่นายชวน หลีกภัย ประธานที่ปรึกษาพรรคประชาธิปัตย์ อดีตนายกฯ ที่เดินทางมาคนเดียวแบบเงียบๆ

ไม่นับรวมนักข่าวและช่างภาพที่เดินทางมาทำข่าวและร่วมไว้อาลัยแด่ท่านผู้หญิงอีกหลายสิบคน

นายชวนกล่าวว่า โดยส่วนตัวรู้จักกับท่านผู้หญิงพูนศุขหลังจากท่านกลับจากต่างประเทศ ท่านเป็นกุลสตรีที่ผูกพันกับครอบครัวและดูแลท่านผู้ประศาสน์การ (มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง) **ในช่วงเวลาที่ท่านเดินทางไปต่างประเทศ ซึ่งท่านผู้หญิงถือเป็นตัวอย่างที่ดีคนหนึ่งในฐานะกุลสตรีไทย ขณะที่ ดร.นรนิติเล่าว่าผมรู้จักท่านเป็นส่วนตัว เพราะเคยไปที่ปารีส นอกนั้นเจอที่เมืองไทย สมัยที่ผมเป็นแค่รองอธิการบดี (ม.ธรรมศาสตร์) เจอล่าสุดเมื่อ ๒ ปีก่อน แต่เมื่อไม่นานมานี้ตั้งใจจะไปกราบท่านแต่ก็ไม่ทันเสียแล้ว (ละ)**

"ท่านผู้หญิงพูนศุขเป็นผู้ใหญ่ที่มีเมตตา มีหลักการ ท่านเข้มแข็ง มีความคิดที่จะเสนอแนะเรา มีคำสอนที่บอกเราแล้วสามารถเห็นสิ่งที่ดี นอกจากนี้ท่านเป็นผู้ใหญ่ที่เป็นตัวอย่างที่ดีคนหนึ่งของผม เป็นสุภาพสตรีและน้อยคนที่จะเป็นแบบท่านได้ ผมจึงประทับใจท่านและเคารพท่านมาก นับถือมาตั้งแต่ที่ได้เคยเจอกัน"

ทั้งนี้งานร่วมลงนามไว้อาลัยท่านผู้หญิงพูนศุขจะมีไปตั้งแต่วันที่ ๑๔-๑๙ พฤษภาคม ถัดจากนั้น ๑ วัน จะมีการจัดพิธีไว้อาลัยท่านผู้หญิงพูนศุขอย่างเป็นทางการอีกครั้งหนึ่งในวันอาทิตย์ที่ ๒๐ พ.ค. เวลา ๑๔.๐๐ น. ณ สถาบันปรีดี พนมยงค์

ในวันนั้นจะมีกิจกรรมร่วมไว้อาลัยอย่างเป็นทางการแต่เรียบง่าย โดยไฮไลต์ของงานคือ การแสดงธรรมกถาโดย พระพรหมคุณาภรณ์ หรือ พระประยุทธ์ ปยุตฺโต นอกจากนี้ยังมีบทกวีจากเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์

กวีซีไรต์ การกล่าวคำไว้อาลัยแด่ท่านผู้หญิงโดยอธิการบดีหรือตัวแทนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ การกล่าวขอบคุณผู้มาร่วมไว้อาลัยทุกคน โดยสุดา พนมยงค์ และปิดท้ายกิจกรรมไว้อาลัยด้วยการร้องเพลง "แม่จ๋า" และ "คนดีมีค่า" จากคณะนักร้องประสานเสียงสวนพลู

ศุขปรีดากล่าวว่า ที่จัดงานลงนามในวันที่ ๑๔-๑๙ ก็เพื่อให้แต่ละคนจะได้ทยอยมา เพราะวันที่ ๒๐ พฤษภาคม บางท่านแจ้งว่าติดงาน ติดธุระ ไม่สามารถมาร่วมงานได้

"งานวันที่ ๒๐ จะทำอย่างเรียบง่าย นอกจากนี้จะมีสารแสดงความเสียใจจากเอกอัครราชทูตประเทศต่างๆ โดยเฉพาะสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม ซึ่งทั้ง ๒ ประเทศนี้เขาถือว่าอาจารย์ปรีดีและท่านผู้หญิงเป็นที่เคารพรักของประชาชนเขาเหมือนกัน แต่ถ้าใครไม่ได้มาร่วมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จะเป็นเจ้าภาพจัดงานไว้อาลัยอีกครั้งหนึ่ง"

นอกจากนี้ ศุขปรีดาเล่าว่าก่อนหน้านี้ อาการเกี่ยวกับโรคหัวใจของคุณแม่ไม่ปรากฏ เพราะท่านเป็นคนแข็งแรงมาก แต่ในที่สุดก็ค้นพบว่าท่านมีปัญหาเรื่องโรคหัวใจ ..... แต่ด้วยความที่ท่านอายุมากแล้ว ท่านจึงได้จากไปอย่างสงบ

"ท่านกับพ่อของผมถูกสาดโคลนมามากมาย แต่ก็ไม่สามารถทำอะไรท่านทั้ง ๒ ได้ ความบริสุทธิ์ก็ยังคงอยู่แล้วท่านก็มีความรู้สึกอโหสิกรรม ไม่ได้เจ็บแค้นกับผู้ใดทั้งสิ้น สุดท้ายที่ท่านพูดกับผมเมื่อ ๒-๓ อาทิตย์ก่อน ก็คุยกันเรื่องบ้านเมืองนิดหน่อย ท่านบอกว่าเท่าที่มีชีวิตอยู่ไม่เคยเห็นบ้านเมืองยุ่งยากดูไม่ออกเท่าในปัจจุบัน"

บ่ายแก่ๆ ของวันนั้น นอกจากคำลงนามในสมุดร่วมไว้อาลัยแล้ว สิ่งที่ไม่มีวันจางหายคือ ความรักและศรัทธาที่บรรดามวลมิตรสหายมีให้แก่ ท่านผู้หญิงพูนศุข และนายปรีดี พนมยงค์

จาก *คอลัมน์ Special Issue น.ส.พ.ประชาชาติธุรกิจ* วันที่ ๑๗ - วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๐

แด่...ผู้หญิงแห่งสันติ
ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

"ที่สำคัญ วันนี้เป็นวันของเด็กรุ่นใหม่ ควรเอาใจใส่เรื่องการเมือง สื่อมวลชนควรมีจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ เราต้องอย่าลืมอดีต ไม่มีอดีตจะมีปัจจุบันได้อย่างไร"

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ภรรยา**รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์** กล่าวกับ 'เนชั่นสุดสัปดาห์' เมื่อหลายปีก่อน ในสวนบริเวณบ้านพูนศุข ซอยสวนพลู ที่ร่มรื่นไปด้วยแมกไม้ ส่วนหนึ่งของที่ดินในบ้านแห่งนี้ถูกสร้างเป็นหอพักให้นักเรียนหญิงเช่าในราคาถูก

"ยายอยู่อย่างเรียบง่ายที่สุด ไม่เหงาหรอก เพราะลูกสอนดนตรีที่นี่ ได้ยินเสียงดนตรีทุกวัน ยายได้ยินแต่สิ่งที่ดีงามทั้งนั้น ชีวิตจึงไม่ซึมเศร้า มีความบริสุทธิ์ใจทุกอย่าง ซื่อสัตย์ต่อประเทศชาติ ต่อบุพการีที่มีพระคุณทั้งหลาย"

เมื่อกล่าวถึงผู้มีพระคุณในช่วงชีวิตตกยากหลายครั้งหลายคน ท่านผู้หญิงรำลึกความหลังว่า ตั้งแต่นายปรีดีหนีภัยรัฐประหารครั้งแรก ก็ได้อาศัยเรือน้ำมันของบริษัทหนึ่ง ตอนนั้นไม่มีเงินติดตัวสักบาท ก็ขอยืมกัปตันเรือเขาไปถึงสิงคโปร์ ตั้งแต่นั้นมาเรานึกถึงเขาตลอด

"อีกรายเป็นนักธุรกิจใหญ่ เขาเห็นคุณงามความดี ก็บริจาคให้มูลนิธิปรีดี พนมยงค์ล้านบาท และ

ศิษย์เก่าเตรียมธรรมศาสตร์และการเมือง (ต.ม.ธ.ก.) ก็เป็นกำลังในการสร้างสถาบันปรีดี พนมยงค์ ก่อนนอนยายสวดมนต์นึกถึงผู้มีพระคุณเหล่านี้ บางคนเขาช่วยเราไม่ได้ ตอนนั้นเขาก็สวดมนต์ให้เราเหมือนกัน แล้วยายรักษาศีลห้ามาตลอด ชีวิตยายไม่เหมือนนักการเมืองที่เป็นๆ อยู่หรอก เก้าอี้นี่ลูกให้ ตู้โต๊ะในบ้านของเก่าทั้งนั้น อยู่อย่างสมถะที่สุด ไม่กลัวอะไรทั้งนั้น เชื่อกฎแห่งกรรมอย่างเดียว"

เวลาว่าง ท่านผู้หญิงไปทำบุญกันในหมู่ญาติพี่น้อง ไปเลี้ยงเด็กกำพร้าในสถานสงเคราะห์ฯ ท่านบอกว่า ทำในสิ่งที่เราศรัทธา

"รวยก็ไม่อยากรวย รวยแล้วลำบาก ไม่ต้องการส่วนที่เกิน มีเท่าไรใช้เท่านั้น ของในตู้นี่ ยายก็หยิบให้คนไปเรื่อยๆ"

ชีวิตประจำวันที่ผ่านมาของท่านผู้หญิงที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ เขียนคำไว้อาลัยให้กับคนรู้จัก

"ยายมีอาชีพเขียนคำไว้อาลัย เดี๋ยวคนนั้นขอ เดี๋ยวคนนี้ขอ คือเขียนคำไว้อาลัยนี่ต้องใกล้ชิดสนิทสนมถึงจะเขียนได้"

ไม่เพียงแต่คำไว้อาลัยเท่านั้น ท่านยังเขียน 'คำสั่งถึงลูกๆ ทุกคน' ด้วยลายมือ ไว้ตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๑ เมื่อวันที่ท่านมีอายุครบ ๘๖ ปี ๙ เดือน ว่า

เมื่อแม่สิ้นชีวิต ขอให้ปฏิบัติดังต่อไปนี้

๑) นำส่งโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ทันทีเมื่อหมอตรวจว่าหมดลมหายใจแล้ว

๒) ไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ ทั้งสิ้น

๓) ประกาศทางวิทยุ และลงหนังสือพิมพ์เพื่อแจ้งข่าวให้ญาติมิตรทราบ

๔) ไม่มีการสวดอภิธรรม ทั้งนี้ ไม่รบกวนญาติมิตรที่ต้องมาร่วมงาน

๕) มีพิธีไว้อาลัยที่สถาบันปรีดี พนมยงค์ โดยนิมนต์พระที่แม่นับถือแสดงธรรมกถา (เช่นเดียวกับที่จัดให้ปาล) และทำบัตรรับหนังสือที่ระลึก

๖) ไม่รบกวนญาติมิตร ไม่ว่าจะเป็นดอกไม้ หรือเงินช่วยทำบุญ

๗) เมื่อโรงพยาบาลคืนศพมา ก็ทำการฌาปนกิจอย่างเรียบง่าย

๘) ให้นำอัฐิและอังคารไปลอยที่ปากน้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นสถานที่ที่แม่เกิด

๙) หากมีเงินบ้าง ก็ขอให้บริจาคเป็นทานแก่มูลนิธิต่างๆ ที่ทำสาธารณกุศล

๑๐) ขอให้ลูกทุกคนปฏิบัติตามที่แม่สั่งไว้อย่างเคร่งครัด ไม่ต้องฟังความเห็นผู้หวังดีทั้งหลาย ลูกๆ ที่ปฏิบัติตามคำสั่งของแม่ จงมีความสุข ความเจริญ

* วันพฤหัสบดีที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๐ ท่านผู้หญิงพูนศุข ภริยารัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ อดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในรัชกาลที่ ๘ มีอาการทางโรคหัวใจ จึงได้เข้ารับการรักษา ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ต่อมาในค่ำวันศุกร์ที่ ๑๑ พฤษภาคม ซึ่งเป็น**วันปรีดี พนมยงค์** อาการของท่านผู้หญิงได้ทรุดหนักลงโดยลำดับ กระทั่งได้ถึงแก่อนิจกรรมโดยสงบ เมื่อเวลา ๐๒.๐๐ น. ด้วยโรคหัวใจล้มเหลว สิริอายุ ๙๕ ปี ๔ เดือน ๙ วัน (*บันทึกทายาทท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์)

วันนี้ที่บ้านพูนศุข แวดล้อมไปด้วยต้นไม้ครึ้ม คงเหลือไว้แต่ลายมือและคำไว้อาลัยถึงท่าน ...หลังบ้านรัฐบุรุษอาวุโสคนสำคัญของเมืองไทย ที่ไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ ทั้งสิ้น ...คำสุดท้ายที่ท่านเอ่ยกับเราในวันนั้น ยังจำได้...

"ยายชอบซุ้มการเวก แต่ก่อนมีคนต่อต้าน แท้จริงดีออก ทำให้ร่มเย็น แหมแต่เสียดาย ไม่เห็นออกดอกสักที"

แต่จริงๆ แล้ว ดอกการเวกเบ่งบานในใจคนไทยทั่วทั้งประเทศมานานแล้ว

ย้อนรอยไปเมื่อ ๖๒ ปีก่อน วันที่ไทยประกาศสันติภาพหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ในวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๔๘๘ หากไม่มีอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ผู้รับภาระเป็นหัวหน้าใหญ่เสรีไทย และท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ช่วยท่านทุกอย่าง ประกาศสันติภาพฉบับนั้นคงไม่เกิดขึ้น

ในหนังสือ 'ปฏิบัติงานใต้ดินของอดีตเสรีไทย' อ.ปรีดี บันทึกไว้ว่า ตอนนั้นราษฎรไม่อาจหวังพึ่งรัฐบาลได้อีกต่อไป เพราะรัฐบาลยอมทำตามคำเรียกร้องของญี่ปุ่นมากยิ่งขึ้น จนกระทั่งประเทศชาติเข้าผูกพันกับญี่ปุ่นอย่างเต็มตัว ขบวนการเสรีไทยจึงเกิดขึ้นเพื่อติดต่อกับฝ่ายสัมพันธมิตรต่อต้านญี่ปุ่นอย่างลับๆ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๘๔

เมื่อญี่ปุ่นยอมแพ้สงครามในวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๔๘๘ ท่านผู้หญิงบันทึกเหตุการณ์ตอนนี้ไว้ในหนังสือ 'วันสันติภาพไทย ๑๖ สิงหาคม ๒๕๓๓' ว่า *นายปรีดีและดิฉันก็เหมือนชาวไทยทั้งปวงที่รู้สึกดีใจและโล่งใจ สัมพันธมิตรได้ส่งสาส์นด่วนถึงนายปรีดีให้รีบประกาศว่า การที่ประเทศไทยประกาศสงครามต่อบริเตนใหญ่และสหรัฐอเมริกาเป็นโมฆะ ฉะนั้น ในวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๔๘๘ นายปรีดีในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล จึงได้ประกาศสันติภาพขึ้น*

และนั่นทำให้ประเทศไทยเข้าสู่สภาพเดิมก่อนสงคราม คือมีเอกราชและอธิปไตยมาจนถึงทุกวันนี้

ในคราวนั้น ท่านผู้หญิงพูนศุข นอกจากปกติจะเป็นเลขาฯ ส่วนตัวของอาจารย์ปรีดี ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในเวลากลางวันแล้ว ในตอนกลางคืนยังเป็นเลขาฯ ส่วนตัวของหัวหน้าขบวนการกู้ชาติ ต้องทำหน้าที่รับฟังวิทยุสัมพันธมิตร และคัดลายมือรหัสวิทยุติดต่อสัมพันธมิตรด้วย ท่านเล่าให้ฟังว่า เป็นเลขาฯ

หอหอสมุด พนดุง พนมยงค์

ของอาจารย์ปรีดีสบาย

"เธอทำอะไรเองหมด หนังสือก็ร่างเอง เพราะเธอเคยเป็นเสมียนทนายความมาก่อน พอมารับราชการกรมราชทัณฑ์ ก็มาเป็นเสมียนอีก รู้งานเยอะ บางคนที่ไม่เคยเป็นอะไรแล้วมาเป็นใหญ่โตไม่ดีหรอก สู้เป็นเสมียนมาก่อนไม่ได้ นอกจากนโยบายแล้ว งานรูทีนก็ทำได้ ในชีวิตยายก็ยังไม่พบใครที่มีความสามารถขนาดนี้

"การทำงานของเสรีไทย ต้องเป็นความลับอย่างมาก เสรีไทยทุกคนจึงต้องเก็บความลับยิ่งชีวิต ไม่งั้นทำงานไม่สำเร็จ เพราะงั้นนักเขียนบางคนเคยเขียนว่า เสรีไทยไม่รักษาความลับ ถ้าเป็นเช่นนั้นจริงก็ตายกันหมด ยายช่วยงานเสรีไทยตามแต่หัวหน้าจะสั่ง เช่น ให้ฟังวิทยุของฝ่ายตรงข้าม(ญี่ปุ่น) เพราะเวลานั้นเขาห้ามประชาชนไทยฟังวิทยุฝ่ายสัมพันธมิตร แต่ใครๆ เขาก็แอบฟังกันทั้งนั้นแหละ แต่ยายไม่ต้องแอบฟัง เพราะกรมประชาสัมพันธ์เขาให้ใบอนุญาตเราเพราะนายปรีดีเป็นผู้สำเร็จราชการเราก็ตั้งใบประกาศไว้บนหลังวิทยุ

"ลำบากมากตอนนั้น เพราะไหนจะดูแลลูก ๖ คน แล้วฝ่ายสัมพันธมิตรยังทิ้งระเบิดทั้งกลางวันกลางคืนอีก ทำเนียบท่าช้างอยู่ตรงข้ามสถานีบางกอกน้อย ก็เป็นจุดยุทธศาสตร์ ลูกระเบิดเคยลงในบ้านด้วย ระเบิดลงใกล้ๆ บ้าน ลงน้ำบ้าง ทีแรกเรือบินมาแต่เดือนหงาย คนก็อพยพกันไปเฉพาะเดือนหงาย ต่อมาเดือนมืดก็มา ตอนหลังกลางวันก็มา เราไม่มีหลุมหลบภัย บ้านเป็นสามชั้น ชั้นล่างอยู่กับพื้นดิน ใช้กระสอบทรายวางล้อมรอบ มีเก้าอี้นั่งอยู่ด้วยกัน ก็เริ่มรู้สึกว่าไม่ปลอดภัยแล้ว ตอนนั้นโรงเรียนหยุด ยายก็จ้างครูมาสอนหนังสือลูกๆ ขาดเครื่องอุปโภคบริโภคจนต้องเลี้ยงลูกคนสุดท้องที่อายุ ๕ เดือน ด้วยมะละกอและกล้วยน้ำว้า"

พอภายหลังเครื่องบินมาทิ้งระเบิดหนักๆ ท่านผู้หญิงกับอาจารย์ปรีดีและครอบครัวก็ย้ายไปอยู่ที่คุ้มขุนแผน จ.พระนครศรีอยุธยา

"ตอนหลังไปอยู่ที่บางปะอิน เพราะนายปรีดีได้กราบบังคมทูลเชิญเสด็จฯ สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า และพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ ไปประทับที่พระราชวังบางปะอิน เพื่อถวายความปลอดภัยและความสะดวก และได้แจ้งให้สัมพันธมิตรทราบ เพื่อที่จะได้ไม่มาทิ้งระเบิดที่นี่"

และแล้วเมื่อญี่ปุ่นยอมแพ้ ประเทศไทยจึงได้ประกาศการทำสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตรเป็นโมฆะและประกาศสันติภาพในวันต่อมา ต่อเหตุการณ์ครั้งนี้ท่านผู้หญิงเล่าว่า ผ่านมาตั้ง ๕๐ ปี เพิ่งมาประกาศกันในรัฐบาลคุณชวน หลีกภัย ว่า วันที่ ๑๖ สิงหาคมเป็นวันสันติภาพไทย ซึ่งไม่ค่อยมีใครรู้ ทั้งๆ ที่สำคัญมาก ที่เรามีเอกราชอธิปไตยเพราะคำประกาศสันติภาพนี้"

เพียงข้ามปีที่ไทยประกาศสันติภาพหลังจากที่นายปรีดีได้กราบทูลเชิญในหลวงอานันทมหิดลขึ้นครองราชย์ ก็เกิดเหตุการณ์ไม่คาดฝัน เมื่อพระองค์ต้องพระแสงปืนจนเสด็จสวรรคต หลังจากนั้นอีกครึ่งปีก็เกิดรัฐประหาร พ.ศ. ๒๔๙๐

ในคืนวันที่ ๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐ เวลาหลังสองยาม คณะรัฐประหารได้ใช้ปืนกลยิงกราดไปที่ห้องนอน ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์ แต่กระสุนไม่ทะลุ เพียงแต่กำแพงเป็นช่องโหว่ ...รุ่งเช้า ๘ พฤศจิกายน ก็มีขบวนรถถังบุกพังประตูทำเนียบฯ เข้าไป แต่ไม่สามารถเข้าไปได้ (เพราะมีวีรสตรีผู้หนึ่ง ยืนขวางกั้นรถถังไว้ไม่ยอมให้เข้าไป วีรสตรีผู้นั้นคือ อาจารย์ฉลบชลัยย์ พลางกูร ซึ่งภายหลังอาจารย์ท่านนี้อยู่กับท่านผู้หญิงพูนศุขในฝรั่งเศส ในยามที่รัฐบุรุษอาวุโสปรีดี จากโลกนี้ไปด้วย)

เหตุการณ์ครั้งนั้น ทำให้อาจารย์ปรีดี ต้องลี้ภัยไปจีนแต่เพียงลำพัง เพราะถูกกล่าวหาว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับคดีดังกล่าว ท่านผู้หญิงพูนศุขไม่ได้มีโอกาสร่ำลาสามีเลย และต้องห่างกันเป็นเวลาเกือบ ๕ ปี

ในช่วงเวลานั้นท่านผู้หญิงต้องทำหน้าที่เป็นทั้งพ่อและแม่ให้กับลูกๆ และยังเจอมรสุมอันหนักหน่วง

อีกครั้ง ดังบันทึกของลูกๆ ในหนังสือ '๗ รอบ พูนศุข พนมยงค์ ๒ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๙' ตอนหนึ่ง

"...ถึงแม้คุณพ่อไม่ได้อยู่เมืองไทย เป็นเสี้ยนหนามขวางทางรัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐ แล้วก็ตาม แต่ครอบครัวเราก็ถูกกลั่นแกล้งจากผู้มีอำนาจในแผ่นดินมาโดยตลอด เมื่อจับคุณพ่อไม่ได้ ก็จับคุณแม่แทน วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๕ ตำรวจในยุคของ พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ จับกุมคุณแม่ในข้อหา 'กบฏภายในและภายนอกราชอาณาจักร' ขณะนั้นคุณแม่อายุ ๔๐ ปี

๘๔ วันในที่คุมขังกองสันติบาล แม้คุณแม่จะปวดร้าวเพียงใดที่ถูกทำร้ายทางใจ และถูกลิดรอนเสรีภาพซ้ำ 'ปาล' ลูกชายคนโตก็โดนจับกุมข้อหาเดียวกัน แต่คุณแม่มีจิตใจเข้มแข็ง ไม่ได้แสดงความอ่อนแอแม้แต่น้อย"

ท่านผู้หญิงเล่าถึงตอนที่อยู่ในที่คุมขังว่า เช้าขึ้นที่บ้านเอากาแฟไปส่งกระติกหนึ่ง แต่เขาปิดตึก เลยเข้าไม่ได้ ก็ไม่ได้กิน ส่วนกาแฟที่อื่นไม่กินอยู่แล้ว อยู่ไปวันๆ อ่านหนังสือบ้าง พอสิบสองวันเขาก็พาไปศาลที มีหนังสือพิมพ์มาถ่ายรูปเขาก็ไม่พอใจ

"ยายเขียนไว้หลังภาพนี้ว่า 'ภาพประวัติศาสตร์' เขาให้ยายอยู่ในห้องทำงานของตำรวจ ในห้องนั้นมีห้องส้วมอยู่ แต่ห้องอาบน้ำต้องออกไปข้างนอก เฉลียงก็มีลูกกรงเป็นเหล็กดัด คนมาเยี่ยมได้เฉพาะวันเสาร์ เวลาพูดกันก็จะมีตำรวจเฝ้า ตอนนั้นยายจิตใจไม่ปกติ เลยทำให้เป็นโรคแทรกหลายอย่าง ทั้งโลหิตจาง ความดัน แต่ก็ไม่ถึงขนาดล้มหมอนนอนเสื่อ สมเด็จพระสังฆราช วัดมกุฏฯ ท่านบอกว่า เขาทำร้ายร่างกายไม่ได้ ก็เลยทำร้ายจิตใจเรา ...นอกจากจะขังยายกับลูกแล้ว ยังพากันไปค้นบ้านคุณแม่และบ้านยายอีก แหมทารุณที่สุด แต่ยายก็คิดซะว่า ส่วนที่ล่วงมาแล้วเป็นกรรมของเรา ยายไม่อาฆาตแล้ว"

พอออกจากที่คุมขัง ท่านผู้หญิงจึงเดินทางไปหาอาจารย์ปรีดีที่สาธารณรัฐประชาชนจีน และพำนัก

อยู่ที่นั่นเป็นเวลา ๑๓ ปี

"อยู่เมืองจีนที่กวางตุ้งปีหนึ่ง เขาฉลองวันชาติที่ปักกิ่ง ยายกับนายปรีดีก็ไปฉลองกับเขา ไปถึงเขาก็ให้พบกับนายกฯ โจวเอินไหล ก่อนจะกลับกวางตุ้งเขาก็เลี้ยง แล้วถามว่าเป็นอย่างไรบ้าง มาอยู่เมืองจีนนานแล้ว ไม่คิดถึงบ้านหรือ ไม่อยากไปเที่ยวไหนบ้างหรือ นายปรีดี บอกว่า อยากไปน่ะอยากไป แต่ไม่มีพาสปอร์ต พอดีเจ้าหน้าที่ในกระทรวงต่างประเทศ สามารถออกหนังสือพิเศษให้ เป็นพาสปอร์ตแสดงสัญชาติได้ ทางนายกฯโจว เขาก็สั่งเจ้าหน้าที่ให้ทำ ก็เลยได้ออกมา ตอนนั้นนายปรีดีอายุ ๗๐ ปี อยากมาพบลูกหลานที่อยู่ในฝรั่งเศส เพราะเมืองจีนใครก็ไปไม่ได้ เป็นเมืองต้องห้าม ก็เลยออกจากเมืองจีนด้วยดี"

ส่วนท่านผู้หญิงพูนศุขเดินทางออกจากประเทศจีนมาเตรียมที่อยู่ในฝรั่งเศสล่วงหน้าก่อนแล้ว ๓ ปี ตอนนั้นท่านต้องวิ่งเต้นขายบ้านในเมืองไทยเพื่อนำเงินไปซื้อบ้านที่ฝรั่งเศส และเมื่อไปอยู่ที่นั่นแล้ว ท่านเล่าว่า *"ยายกรอกอาชีพใบแสดงสัญชาติของนายปรีดี ว่าเป็นอาจารย์ เวลาไปซื้อหนังสือในฝรั่งเศสได้ลดราคาเพราะเป็นครู"*

"ตอนนั้นยายอายุ ๖๐ กว่าแล้ว ไปตลาดก็ต้องลากรถไปตั้งเกือบสองกิโลเมตร แต่ฟุตบาทเขาเรียบไม่ขรุขระอย่างนี้ ขากลับถ้าไม่เหนื่อย ก็ลากกลับอีก ตอนหลังมีผู้ช่วย ก็เบาแรงหน่อย มีเวลาอ่านหนังสือ ดูโทรทัศน์ ไปเดินเล่นในสวนสาธารณะ"

"ยายรับหนังสือพิมพ์แทบทุกแขนงของเมืองนอก ทั้งซ้าย ขวา กลาง ของไทยมีคนส่งหนังสือพิมพ์รายวันไปให้บ้าง แต่ไม่คุ้มค่าไปรษณีย์ ยายเลยได้อ่านสตรีสารเป็นส่วนใหญ่ ว่างๆ ก็นั่งรถเมล์ไปเที่ยวดูบ้านเมืองเขาจนสุดสาย แล้วก็ไปพักผ่อนในสวนสาธารณะ หอบเสื่อไปปูนั่ง บางทีพวกนักศึกษาต่างชาติที่อยู่ตึกข้างๆ ก็มานั่งคุยด้วย

"อยู่ที่นั่นก็เริ่มฟ้องบำนาญที่ไม่ได้มากว่า ๒๐ ปีด้วย เพราะตั้งแต่เขาฟ้องคดีสวรรคต เราไม่ได้เป็นจำเลย แต่รัฐบาลเขาตัดบำนาญเราไปด้วย เราก็เลยฟ้องได้มาสูงสุดเดือนละ ๖๐๐ บาท ตอนหลังเขาจ่ายคืนมาให้อีก เดือนละ ๔,๐๐๐ กว่าบาท มีตำรวจบางคนที่เคยเป็นบอดี้การ์ด ตอนหลังเป็นนายพันมาเยี่ยม บอกว่าเห็นท่านทำงานรับผิดชอบมากมาย บำนาญน้อยกว่าเขาอีก บำนาญเขาตั้ง ๗,๐๐๐ บาท แต่ยายก็คิดเสียว่า เราไม่ได้อยู่ในประเทศนี่ เขาก็จ่ายตามกฎหมายนั้นแหละ แต่มันก็ไม่สมกับการงานที่ทำหรอก"

และแล้วในวันที่ท่านผู้หญิงจะต้องห่างจากอาจารย์ปรีดีเป็นครั้งสุดท้ายก็มาถึง เป็นการจากกันตามธรรมชาติ เมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๖

"ยายจำได้ตลอดเวลา เธอกำลังเขียนหนังสืออยู่ ยายยืนเกาะโต๊ะอยู่ข้างๆ เธอถอดแว่นแล้วพูดอะไรไม่รู้ ฟังไม่ออก แล้วเธอหมดสติ ยายก็เรียกคุณฉลบชลัยย์ให้เรียกรถพยาบาล เราช่วยกันประคองนายปรีดีจากที่นั่งอยู่ให้ไปนอนที่เตียงช่วยกันพยาบาล แล้วโทรศัพท์เรียกรถหมอด่วนมา มีรถมาจอดอยู่หน้าบ้านหลายคัน รวดเร็วดี ถ้าเป็นเมืองไทยไม่รู้ว่าเรียกแล้วจะมาเมื่อไหร่ พอหมอมาถึงเขาก็บอกว่าเสียชีวิตแล้ว

"นอนอยู่บนเตียงตั้งแต่วันจันทร์ถึงวันศุกร์ถึงได้ลงหีบ วันจันทร์เผา นอนตายเหมือนคนนอนหลับ ดูไม่ออกว่าเป็นคนตายแล้ว ตอนนั้นลูกๆ อยู่เมืองไทย ๓ คน ลูกชายคนที่สองอยู่ฮ่องกง และอยู่ที่ฝรั่งเศส ๒ คน ท่านปัญญานันทภิกขุอยู่อังกฤษ พอทราบข่าวท่านก็โทรศัพท์มา ยายก็นิมนต์ท่านให้มาเป็นประธานงานเผาศพ พระที่อยู่อังกฤษก็มากันหลายรูป

"เราอยู่กันมา ๕๔ ปีครึ่ง ก็อยากให้อยู่ต่อเป็นธรรมดา ยายก็นึกถึงอยู่เรื่อย มีรูปของเธอ ยายนึกถึงเธอมากที่สุดก็ตอนที่เสียชีวิตนั้นแหละ"

หลังจากนั้นท่านผู้หญิงพูนศุขได้นำเถ้าถ่านของรัฐบุรุษอาวุโสกลับบ้าน เมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๙

ผ่านไป ๒๑ ปี วันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๐ ซึ่งเป็นวันเกิดของรัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์ ท่านผู้หญิงพูนศุข ถึงแก่อนิจกรรม คืนสู่ธรรมชาติอย่างสงบ คงเหลือไว้แต่ประวัติศาสตร์และรอยอาลัยถึงวีรบุรุษและวีรสตรี ที่เกิดมาเพื่อทำหน้าที่แก่ประเทศชาติอย่างสมบูรณ์

จาก *มนสิการ โอวาทเภสัชซ์ คอลัมน์รายงานพิเศษ เนชั่นสุดสัปดาห์* ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๗๘๑ วันที่ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๕๐

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

ใสร็จงาน "วันปรีดี พนมยงค์" ๑๑ พฤษภาคม ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เพียงไม่กี่ชั่วโมง ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ก็จากพวกเราไปเมื่อเวลา ๐๒.๐๐ น. วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๐ โดยสงบด้วยโรคหัวใจล้มเหลว

การถึงแก่อนิจกรรมของท่านผู้หญิงพูนศุข หากจะว่าโดยอายุ ๙๕ ปี ๔ เดือน ๙ วัน หรืออย่างเข้าสู่วัย ๙๖ ปี ๘ รอบนักษัตร ก็นับว่าสูงมาก แต่ด้วยท่านมีสุขภาพแข็งแรง มีสติสัมปชัญญะบริบูรณ์ ประจักษ์แก่ทุกคน ย่อมเป็นการจากไปอย่างกะทันหัน เพียงวันที่ท่านมีอาการทางหัวใจ ๑๐ พฤษภาคม และเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ กระทั่งค่ำวันรุ่งขึ้นจนถึงแก่อนิจกรรมนับเป็นเวลาไม่ถึง ๒ วัน

ท่านผู้หญิงพูนศุข เป็นศรีภริยาที่เพียบพร้อมไปด้วยคุณสมบัติทุกประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับได้ว่าเป็นศรีภริยาคู่ทุกข์คู่ยากอย่างแท้จริง นับเนื่องตั้งแต่ได้สมรสกับท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ เป็นต้นมา ท่านต้องรับภาระทั้งเป็นภริยาผู้กอบกู้ชาติ ในฐานะเสรีไทย ซึ่งตัวท่านเองก็ได้ปฏิบัติหน้าที่นั้นโดยมิได้เห็นแก่ภยันตรายที่จะเกิดขึ้น ทั้งยังต้องเลี้ยงดูบุตรธิดาและปรนนิบัติสามีในเวลาเดียวกัน

คือคุณสมบัติของสตรีไทยสมที่ว่า "มือก็ไกว ดาบก็แกว่ง"

ตลอดเวลาที่ต้องระหกระเหินอยู่ในต่างแดน นับตั้งแต่วันที่ท่านอาจารย์ปรีดีต้องลี้ภัยการเมืองออกนอกประเทศ กว่าจะได้เจอะเจอกันอีกหลายปี และเมื่อได้อยู่ด้วยกันในต่างแดนก็มิได้รับความสะดวกสบายเท่าที่ควร แต่เท่าที่ทราบ ท่านผู้หญิงมิได้เคยบ่นว่าถึงความเดือดร้อนที่ได้รับจากการทำงานเพื่อชาติบ้านเมืองของสามีรัฐบุรุษอาวุโส ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์กับใครแต่อย่างใดทั้งสิ้น

ด้วยความทรนงองอาจที่แสดงออกเมื่อวันที่ท่านผู้หญิงเดินเข้าไปพบหน้าบุตรชาย "ปาล พนมยงค์" ในห้องพิจารณาของศาล คำพูดของท่านยังก้องอยู่ในความทรงจำซึ่งมีบันทึกไว้ว่า ท่านขอฝากบุตรชายของท่านไว้กับความยุติธรรม โดยมิได้หวังพึ่งอภิสิทธิ์อิทธิพลจากใครแต่อย่างใดทั้งสิ้น

ข้อกล่าวหาทั้งหลายทั้งปวง ในที่สุดศาลยุติธรรมของไทยในพระปรมาภิไธยก็ตัดสินให้ท่านและอาจารย์ปรีดีกับบุตรของท่านพ้นจากคดีทั้งปวงทุกประการ

นับย้อนหลังไปเมื่อท่านผู้หญิงอายุ ๘๖ ปี ๙ เดือน วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๔๑ ท่านได้เขียน "คำสั่ง" ประหนึ่งพินัยกรรมถึงวันที่ท่านต้องจากโลกนี้ไปถึงลูกทุกคน ให้ปฏิบัติ "เมื่อแม่สิ้นชีวิต" ไว้ ๑๐ ข้อ

ข้อใหญ่ใจความแสดงถึงความเรียบง่ายทั้งเมื่อขณะมีชีวิต ขณะเขียน "คำสั่ง" และเมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วด้วยการอุทิศร่างให้กับโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ ทั้งสิ้น ไม่มีการสวดพระอภิธรรม ไม่รบกวนผู้ใดไม่ว่าจะเป็นดอกไม้หรือเงินช่วยทำบุญ *"มีพิธีไว้อาลัยที่สถาบันปรีดี พนมยงค์ โดยนิมนต์พระที่แม่นับถือแสดงธรรมกถา (เช่นเดียวกับที่จัดให้ปาล) หากมีเงินบ้าง ก็ให้บริจาคเป็นทานแก่มูลนิธิต่างๆ ที่ทำสาธารณกุศล"* รวมถึงการประกาศทางวิทยุและหนังสือพิมพ์เพื่อให้ญาติมิตรทราบ-เท่านั้น

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เป็นผู้ที่ผู้หญิงไทยรุ่นนี้ ไม่ว่าจะมีตำแหน่งแห่งหนสูงส่งเพียงใด เป็นผู้หญิงรุ่นใหม่ ควรจะศึกษาถึงวัตรปฏิบัติของท่าน แล้วนำมาเป็นแบบอย่าง ไม่ว่าจะเป็นส่วนน้อยหรือส่วนใหญ่

ก็จะเป็นอานิสงส์ของตัวท่านเอง

เพราะการที่ปฏิบัติตามตัวอย่างที่ดีงาม ก็ถือเป็นบุญแก่ตัวเองอยู่แล้ว

นับตั้งแต่วันจันทร์ที่ ๑๔ พฤษภาคมเป็นต้นมา ที่สถาบันปรีดี พนมยงค์ ถนนสุขุมวิท ๕๕ (ซอยทองหล่อ) เปิดให้ทุกท่านที่เคารพนับถือท่านผู้หญิงไปลงนามไว้อาลัยได้ตั้งแต่เช้าจรดเย็น

ส่วนพิธีไว้อาลัย ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ จัดขึ้น ณ สถานที่เดียวกันในวันอาทิตย์ที่ ๒๐ ตั้งแต่เวลา ๑๓.๐๐ น. เป็นต้นไป

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เกิดเมื่อวันที่ ๒ มกราคม ๒๔๕๕ ที่จังหวัดสมุทรปราการ เป็นบุตรพระยาวิชิตวิศิษฏ์ธรรมธาดา (ขำ ณ ป้อมเพชร์) กับ คุณหญิงเพ็ง ชัยวิชิต สมรสกับนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส อดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในรัชกาลที่ ๘ อดีตนายกรัฐมนตรี เป็นผู้ก่อการคนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง มีบุตรธิดารวม ๖ คน ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นท่านผู้หญิงเมื่ออายุ ๒๘ ปี

....

จาก *เรืองชัย ทรัพย์นิรันดร์ น.ส.พ.มติชน* ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๕๐

ท่านผู้หญิงพูนศุข : คู่ชีวิตรัฐบุรุษอาวุโส (๑)

ในวันที่ ๒๐ พฤษภาคม วันอาทิตย์นี้จะมีการจัดงานพิธีไว้อาลัยแด่ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ที่สถาบันปรีดี พนมยงค์ ตั้งแต่เวลาบ่ายสองโมง...ผมติดภารกิจสอนหนังสือที่คณะบริหารธุรกิจมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ทั้งเสาร์และอาทิตย์ แต่ตั้งใจว่าจะมาให้ทันงานพิธีให้ได้อาจจะเข้าร่วมในช่วงท้ายๆ ของพิธี...ผมค้นคว้าชีวิตและผลงานของท่านปรีดี พนมยงค์ และท่านผู้หญิงพูนศุข อย่างละเอียดด้วยความศรัทธาต่อบทบาทของท่านที่ทำคุณประโยชน์ให้ประเทศชาติ ประชาชน เอกราชและประชาธิปไตยของไทยและชีวิตของสองท่านนี้จะเป็นแรงบันดาลใจให้สามัญชนที่ต้องการมีใครสักคนเป็นต้นแบบในการทำงานเพื่อสาธารณะสามารถยึดถือเป็นแบบอย่างได้อย่างสนิทใจ

ถ้าหากขาดซึ่งคู่ชีวิตอย่างท่านผู้หญิงพูนศุขแล้ว ท่านปรีดีก็อาจจะไม่สามารถทุ่มเทเวลาและชีวิตในการปฏิรูปและอภิวัฒน์ประเทศไทยได้มากเท่านี้ แม้นเวลาในการอยู่ในอำนาจทางการเมืองของท่านปรีดีค่อนข้างสั้น แต่ก็เป็นเวลาที่มีความหมายในการสร้างประโยชน์ให้บ้านเมืองและประชาชน

ผมได้เตรียมการจัดพิมพ์หนังสือรัฐบุรุษผู้อภิวัฒน์มาเกือบปี แต่ด้วยความวุ่นวายในภารกิจมากมายก็ไม่ได้ดำเนินการให้เรียบร้อยจนกระทั่งเวลาก็ล่วงเลยมา อย่างไรก็ตามท่านผู้หญิงก็ได้เขียนคำนิยมมอบ

หอหอสมุด พนดุง พนมยงค์

ไว้ให้ก่อนที่ท่านจะถึงแก่อนิจกรรม คาดว่าสำนักพิมพ์เนชั่นบิชบุ๊คคงจะได้พิมพ์ออกมาเผยแพร่ในอีกไม่กี่เดือนข้างหน้านี้

ท่านผู้หญิงพูนศุขต้องถือว่าเป็นภรรยาคู่ทุกข์คู่ยากของท่านรัฐบุรุษอาวุโสเลยทีเดียว เริ่มตั้งแต่การลี้ภัยทางการเมืองครั้งแรกของท่านปรีดีก็ส่งผลต่อชีวิตของภรรยาและลูกๆ อีกหลายคน...การลี้ภัยทางการเมืองครั้งแรกนั้นเกี่ยวพันกับการนำเสนอเค้าโครงเศรษฐกิจสมุดปกเหลือง และนำมาสู่การถูกป้ายสีด้วยข้อหาเป็นคอมมิวนิสต์...ในหมวดที่ ๑ ของร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจสมุดปกเหลือง ท่านปรีดีได้กล่าวว่า *"การบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรนี้เป็นจุดประสงค์อันยิ่งใหญ่ของข้าพเจ้า ในการทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ข้าพเจ้ามิได้ปรารถนาที่จะเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวมาเป็นหลายองค์ ซึ่งเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตยแต่เปลือกนอกเท่านั้น ข้าพเจ้ามุ่งต่อสาระสำคัญคือ "บำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎร" และถือว่ารัฐธรรมนูญเปรียบประดุจกุญแจที่จะไขประตูเปิดช่องทางให้ราษฎรได้มีส่วนมีเสียงในการปกครองให้จัดถูกต้องตามความต้องการของตน"*

ท่านปรีดีได้ร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร พระราชบัญญัติว่าด้วยการประกอบเศรษฐกิจ พุทธศักราช...ซึ่งใน พ.ร.บ.ฉบับนี้ ได้เสนอให้รัฐบาลจัดให้มีธนาคารแห่งชาติโดยเอาเงินทุนสำรองของรัฐบาลและเงินที่จะกู้จากเอกชนมาเป็นทุนของธนาคารแห่งชาติ

ครั้นต่อมาวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๖ พระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้ปิดสภาผู้แทนราษฎรและงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา พร้อมกันนั้น เมื่อวันที่ ๒ เมษายน ได้ออกกฎหมาย "พระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์" นายปรีดีเป็นเหยื่อคนแรกของพ.ร.บ.นี้ถูกประณามว่าเป็นคอมมิวนิสต์และบังคับให้เดินทางออกนอกประเทศ

หลังจากที่ท่านปรีดีเสนอร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจ บรรยากาศทางการเมืองค่อนข้างจะตึงเครียด

ท่านผู้หญิงพูนศุขกับครอบครัว จึงย้ายกลับมาอยู่บ้านป้อมเพชร์ ถนนสีลม เพื่อความปลอดภัย

นายปรีดีรู้ตัวว่าต้องออกนอกประเทศในวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๖ ซึ่งเป็นวันปิดสภาผู้แทนราษฎรนั่นเอง การเตรียมตัวค่อนข้างฉุกละหุก รัฐบาลโดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศได้ออกหนังสือรับรองว่าเป็นการเดินทางไปดูงานด้านเศรษฐกิจในต่างประเทศในฐานะพลเมืองสามัญและขอให้ได้รับความเอื้อเฟื้อและความสะดวกทุกอย่างตามอัธยาศัย...ชีวิตครอบครัวของท่านผู้หญิงพูนศุขนั้น ต้องระหกระเหินและผันผวนไปตามเส้นทางอันคดเคี้ยวของประชาธิปไตยไทย ลูกๆ ของครอบครัวพนมยงค์ได้เขียนบันทึกถึงเหตุการณ์ลี้ภัยทางการเมืองครั้งสำคัญของท่านปรีดีหลังการรัฐประหาร ๒๔๙๐ ว่า

"แม้คุณพ่อไม่ได้อยู่เมืองไทย เป็นเสี้ยนหนามขวางทางของคณะรัฐประหาร ๒๔๙๐ แล้วก็ตาม แต่ครอบครัวเราก็มิวายโดนกลั่นแกล้งจากผู้มีอำนาจในแผ่นดินมาโดยตลอด เมื่อจับคุณพ่อไม่ได้ ก็จับคุณแม่แทน เมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๙๕ คุณแม่ถูกตำรวจในยุคของ พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ จับกุมในข้อหาอุกฉกรรจ์ "กบฏภายในและภายนอกราชอาณาจักร" ทุกๆ ๑๒ วัน ตำรวจจะนำคุณแม่ไปศาลเพื่อฝากขัง ถึงแม้คุณยายจะยื่นขอประกัน แต่ศาลก็ไม่อนุญาต ทั้งๆ ที่ผู้พิพากษาที่นั่งบัลลังก์ก็เป็นศิษย์ของคุณพ่อ ต่างกับปัจจุบันโทษฐานฆ่าคนตายศาลก็ให้ประกัน

๘๔ วันในที่คุมขังกองสันติบาล กรมตำรวจ แม้คุณแม่จะปวดร้าวเพียงใดที่ถูกทำร้ายทางใจและถูกลิดรอนอิสรภาพ ซ้ำลูกชายคนโตก็โดนจับกุมในข้อหาเดียวกัน คุณแม่ยังคงมีจิตใจเข้มแข็ง ไม่ได้แสดงความอ่อนแอแม้แต่น้อย น้ำตาสักหยดก็ไม่มี นายตำรวจที่สอบสวนพยายามยุแหย่ให้คุณแม่เกิดความคลางแคลงใจในความซื่อสัตย์ของคุณพ่อ แต่ทว่าไร้ผล เพราะคุณพ่อกับคุณแม่มีความรักและเชื่อใจกันและกัน คุณแม่ไม่ยอมวอนขอความปรานีจากผู้มีอำนาจซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นเพื่อนตายคุณพ่อ

ขณะนั้นคุณแม่อายุ ๔๐ ปี"

นอกจากนี้ท่านผู้หญิงยังได้เขียนเล่าเหตุการณ์ที่ผู้มีอำนาจรัฐได้พยายามยัดข้อหาให้กับท่านผู้หญิงพูนศุขและบรรดาผู้ใกล้ชิดท่านปรีดีในข้อหา **กบฏ** ด้วยความกล้าหาญ และจิตใจที่เข้าถึงธรรมะอย่างแท้จริง

"หลังเหตุการณ์รัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐ ได้ประมาณ ๑ สัปดาห์ ความวุ่นวายของบ้านเมือง ความปลอดภัยของข้าพเจ้าและลูกๆ ซึ่งข้าพเจ้าไม่ทราบว่าจะถูกคุกคามเช่นเดียวกับเช้ามืดของวันที่ ๘ พฤศจิกายนที่คณะรัฐประหารใช้รถถังและปืนกลกระหน่ำยิงใส่ทำเนียบท่าช้างอีกหรือไม่

ข้าพเจ้าได้พาลูกๆ ไปหลบร้อนพึ่งเย็นที่บ้านพักนาวิกโยธิน อ่าวเตยงาม สัตหีบ ซึ่ง พล.ร.ต.ทหารขำหิรัญ ได้ให้การต้อนรับอย่างดี...

ต่อมาท่านผู้หญิงพูนศุขก็ถูกยัดข้อหา **กบฏสันติภาพ** โดยท่านเขียนบันทึกไว้ว่า

*"ในที่คุมขังกองสันติบาล กรมตำรวจ ข้าพเจ้าตั้งคำถามกับตนเองว่า **"ฉันทำผิดอะไร"** เป็นเพียงเพราะเป็นภรรยานายปรีดีที่ทางการต้องการตัวกระนั้นหรือจึงกลายเป็น **"ผู้ต้องหา"** เป็น **"กบฏ"** และ **"คนขี้คุก"***

*ยามปกติ คนเราจะไม่รู้สึกซาบซึ้งกับคำว่า **"อิสรภาพ"** เท่าใดนัก แต่เช่นในกรณีที่ข้าพเจ้าและเพื่อนร่วมชะตากรรมกบฏสันติภาพต้องอยู่ในที่คุมขังและเรือนจำแล้ว อิสรภาพเป็นสิ่งที่มีค่าที่สุด อิสรภาพเป็นสิ่งที่ผู้บริสุทธิ์ทุกคนถวิลหา ข้าพเจ้าเชื่อในพุทธภาษิตว่า **"ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม"** ในไม่ช้าก็เร็ว พวกเราทุกคนจะต้องได้รับอิสรภาพ"*

จาก *ดร.อนุสรณ์ ธรรมใจ คอลัมน์พลวัตเศรษฐกิจ น.ส.พ.กรุงเทพธุรกิจ* วันที่ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๕๐

ท่านผู้หญิงพูนศุข : คู่ชีวิตรัฐบุรุษอาวุโส (๒)

ภาพของชายอาวุโส มือหนึ่งถือไม้เท้า อีกแขนหนึ่งควงคู่ไปกับสตรีสูงอายุ ผมสีดอกเลา เดินเล่นอย่างสงบสุขในสวนสาธารณะ ชานกรุงปารีสในยามฟ้าใส เป็นที่ประทับใจแก่ผู้พบเห็นอย่างยิ่ง ชายชราและสตรีสูงอายุคู่นี้ คือ รัฐบุรุษอาวุโสของไทยผู้พลัดถิ่น พร้อมภริยาคู่ชีวิต

ลูกๆของท่านผู้หญิงพูนศุขได้บันทึกเหตุการณ์ไว้ว่า *"พอทีกับการถูกลิดรอนอิสรภาพและการถูกลิดรอนสิทธิมนุษยชน คุณแม่ถูกคุมขัง ๘๔ วัน ในกองสันติบาลกรมตำรวจ ตามอำนาจของพนักงานสอบสวนตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ภายหลังจากคุณแม่ได้รับอิสรภาพเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ๒๔๙๕ จากข้อกล่าวหา 'กบฏภายในและภายนอกราชอาณาจักร' แล้ว คุณแม่ได้ตัดสินใจเดินทางไปประเทศฝรั่งเศส ดินแดนแห่งเสรีภาพและประชาธิปไตย ที่ใดมีคุณพ่อที่นั่นย่อมมีคุณแม่*

จากประเทศฝรั่งเศส คุณแม่เดินทางไปร่วมทุกข์ร่วมความสุขกับคุณพ่อที่ประเทศจีน และต่อมาครอบครัวเราได้ย้ายมาพำนักที่บ้านอองโตนี ชานกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส จวบจนวาระสุดท้ายของชีวิตคุณพ่อ"

นอกจากนี้ท่านผู้หญิงยังได้บันทึกเหตุผลและเหตุการณ์ช่วงก่อนลี้ภัยทางการเมืองอันยาวนานไว้

อย่างละเอียด ความว่า *"คืนหนึ่งในเดือนกุมภาพันธ์๒๔๙๖ก่อนหน้าที่อัยการจะยื่นฟ้องคดีกบฏสันติภาพเพียงวันเดียว พ.ต.ต.เสริม พัฒนกำจร สารวัตรตำรวจที่รักความเป็นธรรมซึ่งข้าพเจ้ามิได้เคยรู้จักเป็นการส่วนตัวมาก่อนได้นำข่าวดีมาแจ้งให้ข้าพเจ้าทราบเป็นการส่วนตัวว่า "อัยการสั่งไม่ฟ้อง" เป็นอันว่าข้าพเจ้าถูกคุมขังครบ ๘๔ วัน ตามอำนาจของพนักงานสอบสวนตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาโดยเป็นผู้บริสุทธิ์ที่ไม่มีความผิดใดๆ"*

หลักปรัชญาชีวิตของท่านปรีดีและท่านผู้หญิงทำให้วิถีชีวิตของทั้งสองท่านมีความเรียบง่ายและงดงามด้วยคุณธรรม ท่านผู้หญิงพูนศุขไม่เคยอาศัยตำแหน่งหน้าที่ของสามีตักตวงผลประโยชน์เพื่อตนเองและวงศาคณาญาติ ไม่เคยจุ้นจ้านเกี่ยวข้องการงานของผู้นำ วัตรปฏิบัติแบบนี้ย่อมแตกต่างจากบรรดาภริยาของผู้นำของไทยหลายท่านในอดีตครับ

ชะตากรรมของประเทศและชีวิตอันผกผันของท่านปรีดีและท่านผู้หญิงพูนศุขนั้นเป็นผลมาจากการอภิวัฒน์ ๒๔๗๕ และความพยายามเปลี่ยนแปลงประเทศตามอุดมการณ์ รวมทั้งความขัดแย้งต่อสู้กันของสองขั้วใหญ่ทางเศรษฐกิจการเมืองหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ขั้วหนึ่งเป็นตัวแทนของความคิดอนุรักษ์นิยมศักดินาและมีทัศนะทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมศักดินา กลุ่มประกอบไปด้วยตัวแทนของระบอบเก่า กลุ่มเจ้าและกลุ่มศักดินาอนุรักษ์เก่า กลุ่มขุนนางเก่าและบางส่วนของคณะราษฎรที่มีความคิดอนุรักษ์

อีกขั้วหนึ่ง คือ กลุ่มที่มีความคิดก้าวหน้าทางการเมืองและเศรษฐกิจ นำโดยท่านรัฐบุรุษอาวุโส ดร.ปรีดี หรือ หลวงประดิษฐ์มนูธรรมมีแนวคิดประชาธิปไตยแบบก้าวหน้าผสมผสานกับเสรีนิยมที่มีส่วนผสมของแนวคิดแบบสังคมนิยมแบบอ่อนๆ

หลังจากท่านได้เข้ามาบริหารประเทศแล้วและผ่านประสบการณ์ช่วงสงครามโลกครั้งที่สองการจัดตั้งขบวนการเสรีไทยและการเจรจาต่อรองในเรื่องอธิปไตยทางเศรษฐกิจการเมืองและความเป็นธรรมในด้านต่างๆ ผมเข้าใจว่าท่านเป็นเสรีนิยมมากขึ้นแต่ก็มิได้ละทิ้งจุดยืนบางด้านของสังคมนิยมที่เป็นประโยชน์ต่ออาณาประชาราษฎร

ความโดดเด่นทางการเมืองของ "ปรีดี พนมยงค์" และความเอาการเอางานในการบริหารบ้านเมืองของท่านทำให้คู่แข่งทางการเมืองและกลุ่มคนจำนวนไม่น้อยที่สูญเสียผลประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลง รวมตัวกันเพื่อโค่นล้ม มีการปล่อยข่าวลือป้ายสีด้วยข้อหารุนแรงที่ปราศจากข้อเท็จจริงและนำมาสู่การรัฐประหาร ๒๔๙๐ ปิดฉากบทบาททางการเมือง และเป็นจุดเริ่มต้นของความระหกระเหินของครอบครัวพนมยงค์

ชีวิตบั้นปลายของ ดร.ปรีดี พนมยงค์ กับคู่ชีวิต ดำรงชีวิตอยู่ด้วยบำนาญเล็กๆ น้อยๆ อยู่ภายในบ้านชานกรุงปารีส ซึ่งซื้อด้วยเงินที่ได้จากการขายสมบัติของตระกูล ณ ป้อมเพชร์ มีรายได้จากการเขียนบทความขายและดำรงชีวิตอยู่อย่างสมถะ

การที่นักการเมืองอย่าง ดร.ปรีดี พนมยงค์ ผู้มีส่วนสำคัญในการนำประชาธิปไตยมาสู่สยามประเทศเมื่อ ๗๕ ปีที่แล้ว เป็นนักการเมืองที่ต้องลี้ภัยการเมืองนานกว่า ๓๐ ปี เป็นหัวหน้าเสรีไทยที่นำประเทศไม่ให้แพ้สงคราม นักการเมืองไทยที่เซอร์ วินสตัน เชอร์ชิล ก็ดี ลอร์ด หลุยส์ เมาท์แบตเตน ก็ดี จูเอนไหล ก็ดี ยกย่องให้มีความสำคัญระดับโลก

ต้องประสบชะตากรรมอันระหกระเหินและลี้ภัยในต่างแดน เป็นเรื่องที่ต้องนำมาขบคิดว่า สังคมไทยยอมปล่อยให้เกิดสิ่งเหล่านี้ได้อย่างไร?

ในช่วงบั้นปลายชีวิต ท่านผู้หญิงมีความจำเป็นเลิศและจดจำเหตุการณ์ที่ผ่านมาได้อย่างไม่ลืมเลือน

หอหอลัย พนดุง พนมยงค์

ท่านได้บันทึกไว้ว่า *"ข้าพเจ้าทบทวนเหตุการณ์หนหลังด้วยใจอันสงบ มิได้โกรธแค้นหรือคิดอาฆาตมาดร้ายต่อผู้ใด ขณะเดียวกันรำลึกถึงทุกท่านที่เสี่ยงภยันตรายช่วยเหลือนายปรีดีให้พ้นภัยในครั้งกระนั้นด้วยความซาบคุณ บันทึกฉบับนี้เป็นเพียงความทรงจำของผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ปรารถนาให้สาธารณชนและผู้สนใจได้ติดตามเสี้ยวหนึ่งในประวัติศาสตร์อย่างตรงไปตรงมาที่เป็นอยู่ มิได้บิดเบือนหรือปรุงแต่งแต่ประการใด"*

ผมเป็นผู้น้อยที่ไม่ได้มีความสลักสำคัญอะไร แต่ท่านผู้หญิงมักจะส่งหนังสือธรรมะและหนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเมืองไทยแนวคิดและผลงานท่านปรีดีให้ผมอ่านเป็นประจำ และมักเขียนด้วยลายมือตัวเองในการฝากฝังเรื่องบ้านเมืองด้วย

วันที่มีการจัดงานไว้อาลัยท่านผู้หญิงพูนศุขเมื่อวันอาทิตย์ที่ผ่านมานั้น ช่วงเช้าผมสอนหนังสืออยู่ที่คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ผมตั้งใจว่าจะต้องมาให้ทันร่วมงานให้ได้ ขึ้นเครื่องที่สนามบินเชียงใหม่เวลา ๒ โมงครึ่ง ถึงกรุงเทพฯ ๓ โมงกว่า ไปถึงช่วงท้ายงานพอดี (นึกว่าจะไปไม่ทันเสียแล้ว) เจอผู้คนมากมายรวมทั้งผู้หลักผู้ใหญ่หลายท่านมาร่วมงานได้สนทนากันอยู่จนเย็นค่ำ

ผมกลับบ้านด้วยความรู้สึกมุ่งมั่นกว่าเดิมในการเป็นฟันเฟืองเล็กๆ ในการช่วยกันผลักดันปฏิรูปเพื่อประเทศไทยที่ดีกว่า และร่วมกันฟื้นฟูประชาธิปไตย แม้หนทางจะยากลำบากเพียงใด ก็ต้องฟันฝ่าให้ได้

โดยที่ท่านปรีดีและท่านผู้หญิงพูนศุขได้แสดงให้เห็นเป็นแบบอย่างอันงดงาม ครับ

จาก *ดร.อนุสรณ์ ธรรมใจ คอลัมน์พลวัตเศรษฐกิจ น.ส.พ.กรุงเทพธุรกิจ* วันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๐

...เป็น 'พูนศุข'
อยู่แต่ในหัวใจชน...

ลูกๆ ของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ได้รับคำสั่ง ๑๐ ข้อว่าควรจะปฏิบัติอย่างไรเมื่อแม่หมดลมหายใจ ทุกข้อแสดงถึงความคิดที่แจ่มชัด มั่นคง เป็นขั้นตอน ไม่ปล่อยให้มีข้อสงสัยหรือความกำกวมใดๆ ในอันที่จะก่อให้ลูกๆ เกิดความลังเลใจ

ข้อแรก เป็นการอุทิศร่างกายให้แก่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เพื่อเป็นประโยชน์การศึกษาด้านการแพทย์ และจบท้ายลงด้วยข้อ ๑๐ ที่กำชับลูกๆ อีกครั้งหนึ่งว่า *"...ขอให้ลูกทุกคนปฏิบัติตามที่แม่สั่งไว้อย่างเคร่งครัด ไม่ต้องฟังความเห็นของผู้หวังดีทั้งหลาย ลูกๆ ที่ปฏิบัติตามคำสั่งของแม่จงมีความสุข ความเจริญ..."*

ทุกข้อเขียนสั้นๆ ตามแบบฉบับบุคลิกลักษณะวาจาของท่านผู้หญิง เช่น ข้อ ๒ *"ไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ"* ข้อ ๔ *"ไม่มีการสวดอภิธรรม ทั้งนี้ไม่ต้องรบกวนญาติมิตรที่ต้องมาร่วมงาน"* ข้อ ๗ *"เมื่อโรงพยาบาลคืนศพมาก็ทำการฌาปนกิจอย่างเรียบง่าย"* ข้อ ๙ *"หากมีเงินบ้างก็ขอให้บริจาคเป็นทานแก่มูลนิธิต่างๆ ที่ทำสาธารณกุศล"*

ผู้ที่ได้เคยฟังและสนทนากับท่านผู้หญิงพูนศุข จะรู้สึกได้ทันทีว่าท่านเป็นผู้มีวาจาตรงไปตรงมา มุ่งแก่นสารสาระเป็นสำคัญ ไม่นิยมถ้อยคำฟุ่มเฟือยหรือถ้อยคำไพเราะอันใดเพียงเพื่อพิธีกรรมทางภาษาที่ผู้อยู่

ในฐานะทางสังคมชั้นสูงมักจะนิยมใช้เป็นอาภรณ์และอาวุธ

โดยทั้งๆ ที่ตลอดชีวิตนับตั้งแต่วัยเด็กจนครองเรือน กล่าวได้ว่าท่านผู้หญิงพูนศุขมีกำเนิดและชีวิตที่แวดล้อมไปด้วยเกียรติและยศ นับตั้งแต่ชาติกำเนิดที่มีบิดาเป็นขุนนางชั้นพระยาและมารดาเป็นคุณหญิง ได้รับการศึกษาอย่างดีมีคู่ครองเป็นผู้มีทั้งความคิดและการกระทำที่ปราดเปรื่องล้ำหน้าคนร่วมสมัย ประกอบคุณงามความดีได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นท่านผู้หญิง

ที่สำคัญยิ่งก็คือท่านได้ครองตนอย่างมีศักดิ์ศรี กล้าหาญเด็ดเดี่ยวตลอดชีวิต แม้ในยามที่ต้องเผชิญความผันผวนปรวนแปรทางการเมือง หลายรูปแบบและโฉมหน้าตั้งแต่ท่านอายุเพียง ๒๑ ปี โดยแทบจะไม่ได้เตรียมตัวเตรียมใจมาก่อนเลย

๒. การแต่งงานของท่าน เมื่ออายุ ๑๗ ปี กับนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสของแผ่นดินไทย คือการผูกพันกันตลอดชีวิตและทุกสถานการณ์

ใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ปีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง หลังการแต่งงานเพียง ๔ ปี และลูกก็ยังเล็กๆ นายปรีดีเป็นผู้ร่างประกาศคณะราษฎรด้วยตนเอง ได้เข้าร่วมในคณะผู้ก่อการคณะราษฎรเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยที่ผู้เป็นภรรยาไม่ได้ทราบมาก่อนเลย ได้รับแต่จดหมายที่นายปรีดีเขียนมาบอกในตอนหลัง ความตอนหนึ่งที่ชวนให้สะท้อนสะท้านใจยิ่งนักมีว่า *"...ถ้าตายลงไป ก็คงพอมีเงินเลี้ยงลูกและเธอโดยมีประกันชีวิตและเงินสดในธนาคาร..."*

นั่นเป็นบุญของ 'เธอ' และชาวไทยอีกจำนวนมากที่นายปรีดี พนมยงค์ ไม่ได้ "...ตายลงไป..." ในเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนั้น แต่ได้อยู่กับ 'เธอ' และครอบครัวตลอดจนดำรงชีวิตในวิถีที่ท่านเชื่อมั่นต่อมาอีกนานจนถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๖

๓. หากความสุขใดเล่าจะเท่าการที่พ่อแม่ลูกสมาชิกทุกคนในครอบครัวได้อยู่กันพร้อมหน้า ในทำนองเดียวกันก็จะมีความทุกข์ใดอีกเล่าที่จะทรมานสาหัสยิ่งไปกว่าเมื่อพ่อแม่ลูกสมาชิกในครอบครัว ต้องพลัดพรากอยู่กันคนละหนคนละแห่ง มรสุมทางการเมืองทำให้ชีวิตท่านผู้หญิงต้องประสบกับการพลัดพรากจากสามีและจากลูกๆ หลายครั้ง กว่าจะได้พออยู่พร้อมหน้าพร้อมตากันบ้าง

แล้วก็ต้องจากพรากกันอีก

ท่านผู้หญิงพูนศุขเคยเล่าสั้นๆ ถึงลูกปาล พนมยงค์ ผู้ต้องเข้าคุกเข้าตะรางเพราะภัยการเมือง เจ็บป่วยไม่ได้รักษาและในที่สุดก็เรื้อรังต้องเสียชีวิตก่อนวัยอันควร

เมื่อครั้งที่ท่านผู้หญิงตัดสินใจพาลูกๆ ระหกระเหิน เพราะเกรงชีวิตจะไม่ปลอดภัย เดินทางไปยุโรป นั่งรถไฟสายยาวนานไม่รู้กี่เส้นทางผ่านประเทศต่างๆ เพื่อเข้าจีนไปพบสามีผู้ได้ไปลี้ภัยอยู่ที่นั่น ก็เป็นอีกตอนหนึ่งที่ผู้ได้ยินได้ฟังน่าจะจำได้ดีทั้งๆ ที่ท่านเล่าเร็วๆ สั้นๆ ไม่ฟูมฟาย

เหตุก็เพราะน้ำเสียงความรู้สึกของท่านขณะเล่าสะท้อนความรู้สึกของมนุษย์ธรรมดาสามัญ ไร้การวางท่าเรียกร้องความเห็นใจและความสงสารตนเองในฐานะ 'ภริยา' รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ผู้เคยมีตำแหน่งสูงถึงระดับผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

๔. ในฐานะภรรยาอดีตนายกรัฐมนตรีและรัฐบุรุษอาวุโส ท่านผู้หญิงพูนศุขเคยต้องถูกจับขึ้นศาล เข้าคุก ระหกระเหิน ลี้ภัย แต่ทั้งหมดคือคดีการเมือง ไม่ใช่คดีทรัพย์สินเงินทอง การฉ้อราษฎร์บังหลวง หรือหมิ่นประมาท เหมือนอย่างที่ภรรยาอดีตนายกรัฐมนตรีของไทยบางคนต้องประสบ...ตรงกันข้าม ท่านเสียเองต่างหากที่ต้องไปขึ้นโรงขึ้นศาลเพื่อแสวงหาความยุติธรรมให้แก่ตัวท่านเองและครอบครัว เนื่องจากมีผู้มาหมิ่นประมาทจ้วงจาบท่าน

หอหอลัย พนคุย พนมยงค์

๔. ในช่วงสั้นๆ ที่นักเรียนไทยในฝรั่งเศสส่วนหนึ่งได้ไปถึงบ้านพักชานกรุงปารีสของครอบครัวพนมยงค์ ความเมตตาเป็นกันเองของท่านผู้หญิงและครอบครัว เป็นที่ประจักษ์และยินดีของทุกคน

ก็ใช่ว่าทุกคนจะไปถึงที่บ้านพักของรัฐบุรุษอาวุโส เพราะเป็น "สาวก" หรือเชื่อทุกสิ่งทุกอย่างที่ครอบครัวพนมยงค์พูดแต่อย่างใดเล่า ใครไปถึงด้วยจิตใจของผู้แสวงหาความจริงและไต่ถาม ท่านผู้หญิงจะยินดีและเอื้ออำนวยอย่างมีเมตตาให้ได้แสวงหาและไต่ถาม

หลังอนิจกรรม ก็ถึงเวลาที่ท่านผู้หญิงจะได้มีแต่นามบัญญัติ "พูนศุข" ที่ไม่จำเป็นต้องมีคำนำหน้าหรือตามหลังดังที่นายกสมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย ชมัยภร แสงกระจ่าง เขียนเป็นวรรคสุดท้ายได้อย่างงดงามในบทกวีไว้อาลัยท่านผู้หญิง...**เป็น "พูนศุข" อยู่แต่ในหัวใจชน**...

เมื่อ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๐

จาก *สุกัญญา หาญตระกูล คอลัมน์ร้อยแปด วิถีทัศน์ น.ส.พ.กรุงเทพธุรกิจ ทัศนะวิจารณ์* วันที่ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๕๐

"ไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ..."

หนึ่งในสิบข้อที่ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เขียนไว้ใน 'คำสั่งถึงลูก' ก่อนที่ท่านจะถึงแก่อนิจกรรม ๙ ปี ระบุสั้นๆ แต่มีความหมายลุ่มลึกว่า

"ไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ ทั้งสิ้น..."

และเขียนไว้ในข้อสุดท้ายว่า

"ขอให้ลูกๆ ปฏิบัติตามที่แม่สั่งไว้ให้เคร่งครัด ไม่ต้องฟังความเห็นผู้หวังดีทั้งหลาย..."

ท่านผู้หญิงพูนศุข จากไปเมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม, สิริรวมอายุ ๙๕ ปี ๔ เดือน และ ๙ วัน, ทิ้งไว้ซึ่งเกียรติประวัติและความเป็นคนดีมีศีลธรรมรักความยุติธรรม ในฐานะเป็นคู่ชีวิตของอดีตรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ อย่างไม่มีใครลืมเลือนได้

แต่ท่านต้องย้ำกับลูกๆ ว่าไม่ขอรับ 'เกียรติยศใดๆ ทั้งสิ้น'

น้อยคนที่มีความกล้าของจิตวิญญาณที่จะวางปรัชญาชีวิตของตนไว้เช่นนี้...และน้อยคนที่จะมีความเด็ดขาดชัดเจนในความคิดอ่านจนถึงขั้นที่บอกไว้ล่วงหน้าเป็นลายลักษณ์อักษรถึงลูกหลานว่าแม้แต่ 'คนหวังดี' อยากจะ 'ทำอะไรให้' เพื่อ 'เกียรติยศของวงศ์ตระกูล' ก็อย่าได้ใจอ่อน หรือโอนเอนตามเป็นอันขาด

เพราะท่านผู้หญิงคงจะรู้ดีว่าสังคมเป็นอย่างไร

สังคมไทย คือสังคมที่ต้องการ 'เกียรติยศ' ในรูปแบบมากกว่าเนื้อหา, ดังนั้น คนจำนวนไม่น้อยจึงดิ้นรนทุกวิถีทางเพื่อแสวงหา 'เกียรติยศ' ที่มาในรูปของวัตถุ, สิ่งของ, เครื่องประดับ, เหรียญตราและคำประกาศ

ใครบอกว่าไม่อยากได้, อาจจะถูกมองว่าเป็นเพียงแค่การแกล้งพูดให้ไพเราะเท่านั้น แต่ใจจริงๆ คงจะต้องการ 'เหรียญตรา' เพื่อให้คนอื่นได้เห็นความสำคัญของตนเอง...ดังนั้น 'ผู้หวังดี' จึงเกิดขึ้น, และเป็นความหวังดีที่อาจจะเกิดจากเจตนาดีด้วยซ้ำไป

นี่กระมังเป็นสิ่งที่ท่านผู้หญิงพูนศุขเป็นห่วงเป็นใย ว่าจะเกิดกับลูกหลานของท่านเมื่อท่านไม่อยู่ที่จะทัดทาน 'เจตนาดีจากผู้หวังดี' ...จึงต้องเขียนบอกเอาไว้ให้จะแจ้งอย่างที่ไม่ต้องมีความสงสัยในวิธีคิดของเจ้าของชีวิตตนเอง

การเขียนสั่งลูกหลานเอาไว้ว่า 'ไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ ทั้งสิ้น' เป็นพินัยกรรมแห่งชีวิตที่ทรงคุณค่ายิ่งนัก...เพราะนี่คือ 'ความพอเพียง' ทางจิตใจที่ยิ่งใหญ่กว่าเหรียญตราหรือยศถาบรรดาศักดิ์ใดๆ ที่ใครๆ จะพึงมอบให้ได้กับชีวิตของคนคนหนึ่ง ที่ต่อสู้กับอุปสรรคนานัปการมาแล้ว

สำหรับคนที่เชื่อในหลักการและสัจธรรมนั้น, 'เนื้อหาแห่งชีวิต' จึงมีความสำคัญกว่า 'รูปแบบของการแสดงออก' เพื่อการยอมรับในสังคม

ผมไม่เคยเกี่ยวข้องสัมผัสเป็นการส่วนตัวกับท่านปรีดี และท่านผู้หญิงพูนศุข, แต่จากการศึกษาเนื้อหาของชีวิตของผู้ใหญ่บ้านเมืองคู่นี้, สิ่งที่ประจักษ์ให้เห็นอย่างปราศจากความสงสัยคือการเคารพในงานมากกว่ารูปแบบ, การให้เกียรติกับจิตวิญญาณแห่งความถูกต้องเป็นธรรม มากกว่าการเสแสร้งแกล้งสร้างภาพของกลุ่มชนในแวดวงการเมืองและสังคมของไทย

การไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ จากการทำงานในฐานะเป็นสมาชิกสังคม ที่บ่อยครั้งไม่ค่อยได้รับความเป็นธรรม และความเข้าใจจากคนจำนวนหนึ่งนั้น เป็นการตอกย้ำว่า เมื่อตัดสินใจจะทำงานเพื่อชาติ เพื่อสังคม เพื่ออุดมการณ์แล้ว, 'เกียรติยศ' ย่อมไม่ได้มาจากการคน หรือสถาบันอื่นใด

เกียรติยศของมนุษย์อยู่ตรงใจของตัวผู้ทำงานเท่านั้น, ไม่ว่าจะในยามมีชีวิต หรือเมื่อจิตใจแห่งการต่อสู้นั้นต้องร่ำลาจากสังขารไป

จาก *สุทธิชัย หยุ่น เนชั่นสุดสัปดาห์* ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๗๘๑ วันที่ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๕๐

แด่ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

ถ้าท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ดำรงชีพอยู่จนถึงวันที่ ๒ มกราคม ๒๕๕๑ ท่านก็จะมีอายุครบ ๘ รอบนักษัตร คือ ๙๖ ปีบริบูรณ์ พวกเราที่เคารพนับถือท่าน ก็หวังกันว่าท่านอาจจะมีชีวิตอยู่กับพวกเราเกินไปกว่านั้น เพื่อเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรให้พวกเราได้พึ่งพาในทางจิตใจต่อไป เพราะจะหาคนร่วมสมัยเช่นท่านนั้นไม่มีแล้ว คือท่านเชื่อมความเป็นกุลสตรีอย่างเก่า โดยเข้ากันได้ดีกับความทันสมัยของประชาธิปไตยที่เนื้อหาสาระ ท่านยืนหยัดอยู่ฝ่ายคนยากไร้ มั่นคงในสัจจะและสันติวิธี พร้อมๆ กับความจงรักภักดีต่อพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งท่านได้รับใช้อย่างใกล้ชิดมาแต่สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าโดยที่สมเด็จพระพันปีหลวงก็ได้พระราชทานนามแก่ท่านอีกด้วย

ท่านรักสามีและลูกๆ ของท่าน ในฐานะเมียและแม่ที่ควรแก่การเอาเยี่ยงเป็นอย่างยิ่ง หากท่านยังขยายความรักความเข้าใจไปยังคงอื่นๆ อีกมากหน้า สมดังคาถาในกรณียเมตตาสูตรที่ว่า มารดารักลูกน้อยโดยยอมสละชีวิตเพื่อลูกฉันใด พึงเจริญความรักเช่นนี้ไปยังสรรพสัตว์ฉันนั้น กล่าวคือท่านผู้หญิงพูนศุขเป็นพุทธศาสนิกตามเนื้อหาสาระ ยิ่งกว่าตามรูปแบบ ท่านไม่เคยผิดศีลทั้ง ๕ ข้อ ท่านมากไปด้วยทานบารมี และที่สำคัญเหนืออื่นใด คือท่านไม่พยาบาทใครๆ ทั้งๆ ที่หลายคนเบียดเบียนบีฑาท่านและสามี ตลอดจนลูกชาย

ของท่านอย่างจังๆ หรือในทางอ้อมก็ตามที

ถ้าท่านอยู่จนถึงวันที่ ๒๔ มิถุนายนนี้ ท่านก็จะเป็นประจักษ์พยานคนสุดท้าย ที่ได้เห็นการอภิวัฒน์ของสยามแต่เมื่อค่อนศตวรรษมาแล้ว แต่แล้วการอภิวัฒน์ดังกล่าวกลับถูกเผด็จการปู้ยี้ปู้ยำมาเกือบโดยตลอด จนการรัฐประหารล่าสุดเมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๔๙ การที่ท่านไม่อยู่จนถึงวันดังกล่าว ก็อาจจะเป็นการเหมาะสมแล้วกับสภาพทางการเมืองอันกึ่งดิบกึ่งดีที่เป็นไปในบัดนี้

ที่สำคัญยิ่งกว่านี้ก็ตรงที่ท่านเลือกวันจากไปสู่ปรโลก ณ วันที่ ๑๑ พฤษภาคม (ถ้านับอย่างสมัยใหม่ก็ต้องถือว่าเป็นวันที่ ๑๒ แล้ว เพราะท่านสิ้นใจลงเมื่อสองยามล่วงแล้วไปสองชั่วโมง แต่ตามปฏิทินโหรและการนับแบบไทยๆ ย่อมถือได้ว่ายังเป็นวันที่ ๑๑ อยู่) ซึ่งตรงกับวันคล้ายวันเกิดสามีท่าน โดยที่ท่านทั้งสองครองรักกันตลอดมา และร่วมทุกข์กันยิ่งกว่าร่วมสุข โดยที่ท่านถือว่าความทุกข์ของราษฎรส่วนใหญ่นั้นหนักหนาสาหัสยิ่งกว่าท่านมากนัก ท่านจึงรับได้อย่างรู้เท่าทัน นับว่าท่านเป็นพุทธาทิบัณฑิตโดยแท้ เพราะจะหาชนชั้นบนที่เข้าใจความข้อนี้นับว่ายากยิ่งนัก และใช่แต่ท่านจะเข้าใจความทุกข์ยากของคนส่วนใหญ่เท่านั้น หากท่านยังร่วมกับสามี อุทิศชีวิตเพื่อช่วยกันปลดเปลื้องความทุกข์ยากนั้นๆ ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรม หากยังทำไม่สำเร็จ เพราะมารที่ครอบงำโครงสร้างทางสังคมอันอยุติธรรมและรุนแรง ยังมีพลังอย่างเข้มแข็ง โดยผนวกเอากำลังจากบรรษัทข้ามชาติและอภิมหาอำนาจที่เป็นจักรวรรดิ์อย่างใหม่เข้ามาหนุนเป็นแรงผลักดันอย่างสำคัญยิ่งอีกด้วย

อาจารย์ปรีดี ล้มเหลวจากงานอภิวัฒน์ของท่าน ก็เพราะน้ำน้อยย่อมแพ้ไฟ ดังที่สัจจะยังแพ้อาสัตย์อยู่ในระยะสั้น แต่ตามพระอนิจลักษณะ ทุกอย่างย่อมต้องเปลี่ยนแปลงไป และข้าพเจ้าเชื่อว่าเมล็ดพืชที่อาจารย์ปรีดีและคณะราษฎรเพาะพันธุ์เอาไว้ในทางประชาธิปไตย รวมถึงขบวนการเสรีไทยที่กอบกู้ความเป็น

หอหอสมุด พนดุง พนมยงค์

ไทให้สยามอย่างสมภาคภูมิ จักต้องคืนกลับมา ก่อนเวลาครบศตวรรษของการอภิวัฒน์สยาม ณ วันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ นั้นแล อย่างน้อยท่านผู้หญิงก็ได้อยู่มาจนแลเห็นงานฉลองศตวรรษชาตกาลของสามีท่าน ซึ่งได้รับการเนรคุณจากชนชั้นปกครองมาเกือบจะโดยตลอด แต่ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ เป็นต้นมา ยังงานฉลอง ๕ ทศวรรษและ ๕ รอบนักษัตร ของวันประกาศสันติภาพ ซึ่งก็คือวันประกาศอิสรภาพ ที่สามีท่านกระทำในพระปรมาภิไธยของในหลวงรัชกาลที่ ๘ เมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๔๘๘ โดยที่ขบวนการเสรีไทยก็ได้รับการเนรคุณมาเฉกเช่นงานอภิวัฒน์ของคณะราษฎรนั้นแล

อาจารย์ปรีดีเป็นคนไทยจำนวนน้อย ที่ไม่มักใหญ่ใฝสูงและเมื่อมีอำนาจแล้ว ก็ไม่เป็นงัวที่ลืมตีนท่านอยู่ข้างคนยากไร้ตลอดมา และท่านเป็นผู้ชายไทยจำนวนน้อยอย่างพิเศษ ที่ไม่เคยนอกใจภรรยาเอาเลย แม้ขณะมีอำนาจวาสนา ท่านอุทิศตนให้ครอบครัวอย่างอบอุ่นแต่ก็ไม่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย นอกไปจากนี้แล้วท่านอุทิศทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อประชาชาติและราษฎร ตลอดจนมนุษยชาติ ด้วยความเสียสละในทุกๆ ทาง ไม่แต่ความคิดความอ่านและเวลาอันควรเป็นส่วนตน รวมถึงทรัพย์สินเงินทองที่ท่านหามาได้นอกเหนือเงินเดือน กล่าวคือท่านตั้งโรงพิมพ์และสำนักพิมพ์แต่ก่อนการอภิวัฒน์ ๒๔๗๕ ทั้งต่อมาท่านยังร่วมกับมิตรสหายตั้งธนาคารเอเชียอีกด้วย และแล้วท่านก็อุทิศผลงานทั้งหมดนี้ ให้มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เพื่อสถาบันอุดมศึกษาแห่งใหม่ จะได้เป็นอิสระจากรัฐบาล แม้จนเบี้ยประชุมที่ท่านได้จากรัฐวิสาหกิจ หรือธุรกิจเอกชน เช่นบริษัทปูนซิเมนต์ไทย ท่านก็ไม่รับเบี้ยประชุมหรือค่าตอบแทนใดๆ ทั้งสิ้น ทั้งนี้โดยมีท่านผู้หญิงร่วมอนุโมทนาด้วยอย่างจริงใจ

ครั้นเมื่ออาจารย์ปรีดีได้รับการเนรคุณจากรัฐบาลไทย หลังรัฐประหาร ๒๔๙๐ ซึ่งเป็นต้นตอแห่งการทำลายประชาธิปไตยของไทย รัฐบาลแต่นั้นมาทุกยุคทุกสมัยไม่ยอมจ่ายเบี้ยบำนาญให้ท่านเฉกเช่นไม่

ออกหนังสือเดินทางให้ท่านอีกด้วย ทั้งๆ ที่นั่นคือสิทธิอันชอบธรรมของท่าน หากท่านไม่มีศรีภรรยาอย่างท่านผู้หญิงพูนศุข ท่านคงลำบากยากเข็ญในทางเศรษฐกิจ ไม่ย่อหย่อนไปกว่าทางการเมือง เดชะบุญท่านผู้หญิงมีทรัพย์สินจากสกุลเดิมของท่านอยู่บ้าง จนถึงขนาดขายบ้านป้อมเพชรที่ถนนสีลม และนำเอาส่วนแบ่งมาซื้อที่ อยู่ ณ ตำบลออองโตนี นอกกรุงปารีส และมีทุนทรัพย์พอสำหรับจับจ่ายใช้สอยในยามอพยพหลบภัยอยู่ฝรั่งเศส โดยที่นายป๋วย อึ๊งภากรณ์ ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ได้กล้าอนุมัติให้ท่านโอนเงินออกไปต่างประเทศได้ ทั้งๆ ที่นั่นไม่ผิดกฎหมาย แต่คนที่ขาดความกล้าหาญทางจริยธรรมย่อมยากที่จะกระทำได้ ดังที่นายป๋วยเป็นคนแรกของลูกศิษย์ที่กลายมาเป็นชนชั้นนำรุ่นหลัง แล้วกล้าออกไปพบท่านอาจารย์และท่านผู้หญิงซึ่งเป็นเหตุให้คุณป๋วยถูกหมายหัวไปในทางเลวร้ายแต่นั้นเป็นต้นมา โดยเฉพาะก็ในแวดวงของชนชั้นสูงที่กลัวสัจจะ

ใช่แต่ท่านผู้หญิงจะช่วยเหลือสามีทางด้านเศรษฐกิจเท่านั้น ก็หาไม่ หากในทางการเมือง ท่านก็ช่วยอย่างปิดทองหลังพระมาโดยตลอด และที่สำคัญยิ่งก็ตอนที่อาจารย์ปรีดีแพ้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ในกรณีที่เรียกกว่ากบฏวังหลวงในปี ๒๔๙๒ ท่านผู้หญิงหาที่หลบซ่อนให้สามีได้อย่างแยบคาย เป็นเวลานาน ทั้งยังวางแผนให้ท่านอาจารย์หลบหนีออกนอกประเทศได้โดยสวัสดิภาพ

ดังได้กล่าวแล้วว่าอาจารย์ปรีดีไม่ต้องการเพียงอิสรภาพของราษฎรสยาม (ซึ่งรวมถึงคนซึ่งไม่ใช่ไทย) หากท่านต้องการรับใช้มนุษยชาติอีกด้วย โดยเฉพาะก็ประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งตกอยู่ใต้อาณานิคมของฝรั่ง จนหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ท่านผู้หญิงสนับสนุนสามีในทุกกรณี จนประเทศนั้นๆ เข้าใจในคุณูปการดังกล่าว เมื่อลาวและเวียดนามฉลองเอกราชครบครึ่งศตวรรษ รัฐบาลของทั้งสองประเทศได้มอบเหรียญมิตรภาพอันสำคัญยิ่งแด่ท่านผู้หญิง ด้วยความคารวะสักการะถึงตัวท่านเองและถึงสามีของท่านผู้ล่วงลับไปแล้วด้วย ใน

หอหอสมุด พนดุง พนมยงค์

ขณะที่รัฐบาลไทยไม่เคยยกย่องเชิดชูเกียรติท่านด้วยประการใดๆ นอกเหนือไปจากการจับกุมท่านและบุตรชายคนโต ในข้อหาว่าเป็นกบฏทั้งภายในและภายนอกราชอาณาจักร ทั้งๆ ที่ปราศจากข้อเท็จจริงใดๆ สิ้น

สตรีที่เป็นท่านผู้หญิงนั้น ย่อมได้รับพระราชทานตราทุติยจุลจอมเกล้าฯ วิเศษของฝ่ายใน โดยที่ในรัชกาลที่ ๘ สตรีที่ได้รับเกียรติยศถึงขั้นนี้มีเพียงสาม อีกสองท่านคือ ๑) ท่านผู้หญิงพหลพลพยุหเสนา ภรรยาของท่านเชษฐบุรุษ ซึ่งเป็นผู้นำของคณะราษฎรในการนำอภิวัฒน์มาสู่สยาม เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ๒) ท่านผู้หญิงละเอียด ภรรยาจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีที่มีความเป็นเผด็จการจนตลอดรัชกาลที่ ๘ แต่แล้วในช่วงนั้น ใครๆ ก็พากันยกย่องท่านผู้หญิงละเอียด ให้เป็นดัง First Lady ทั้งๆ ที่ต่อมาอาจารย์ปรีดีเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แต่เพียงผู้เดียว ท่านผู้หญิงของท่านก็แสดงบทบาททางข้างหลังอย่างละเมียด ทั้งๆ ที่ภรรยาของอดีตประธานผู้สำเร็จราชการฯ คนก่อนได้รับพระราชทานตราปฐมจุลจอมเกล้าฯ ของฝ่ายในด้วยซ้ำไป หากท่านผู้หญิงพูนศุขไม่ปรารถนายศศักดิ์อัครฐานใดๆ ให้เกินสถานะของสามัญชนไป

ทราบว่าเมื่อรัชกาลปัจจุบันเสวยราชครบ ๕๐ ปี ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนชั้นตราจุลจอมเกล้าแก่ทุกๆ ท่านที่เคยได้รับตราดังกล่าวมาแต่รัชกาลที่ ๘ เช่น ม.ล.ปุย ชัยนาม ได้รับเลื่อนจากตติยะจุลจอมเกล้าฯ วิเศษ (ต.จ.ว.) เป็นทุติยะจุลจอมเกล้า (ท.จ.) หากท่านที่ได้รับทุติยะวิเศษมาแล้ว และมีเพียงผู้เดียว หาได้รับเลื่อนชั้นไม่ ซึ่งท่านผู้หญิงพูนศุขก็ไม่ได้แสดงความแปลกใจหรือเสียใจแต่ประการใด

ท่านเป็นคนเข้าใจโลกธรรมทั้ง ๘ ประการ อย่างรู้เท่าทัน ไม่ว่าจะลาภ ยศ สุข สรรเสริญ หรืออธรรมที่อยู่ตรงกันข้าม ซึ่งเป็นของคู่กัน

แม้ข้าพเจ้าเองจะเคยเข้าใจท่านอาจารย์ปรีดีมาอย่างผิดๆ ทั้งยังเคยโจมตีท่านอย่างรุนแรง เมื่อรู้สำนึกผิด

ไปขอขมาท่าน ทั้งท่านและท่านผู้หญิงอโหสิให้อย่างจริงใจ และทั้งสองท่านได้เมตตากรุณาข้าพเจ้าตลอดมา แม้เมื่อท่านอาจารย์จากโลกนี้ไปก่อนแล้วแต่ พ.ศ. ๒๕๒๖ ท่านผู้หญิงก็กรุณาปราณีข้าพเจ้ากับครอบครัวและบริษัทบริวารทั้งหลายอยู่เนืองนิตย์ เมื่อญาติมิตรจัดงานฉลองอายุข้าพเจ้าครบ ๖ รอบนักษัตรในพระอุโบสถวัดทองนพคุณ ณ วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๔๘ ท่านผู้หญิงได้กรุณาไปเป็นประธานในงานและมอบพระพุทธรูปหยกให้ข้าพเจ้า ท่านกล่าวว่า พระพุทธรูปหยกองค์นี้ ท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ได้บูชาเสมอมาจนตลอดชีวิต ท่านผู้หญิงได้ปรึกษากับลูกๆ แล้ว เห็นสมควรมอบให้ข้าพเจ้า เพื่อรับไว้บูชาสักการะสืบต่อไป ข้าพเจ้าถือว่านี่เป็นนิมิตมงคลอันสำคัญ เท่ากับเป็นการสืบทอดเจตนาประชาธิปไตย ในทางสันติประชาธรรมตามรอยพระพุทธวัจนะจากท่านรัฐบุรุษอาวุโส ผู้ซึ่งเป็นต้นตอที่มาของประชาธิปไตยไทย ในระบอบที่มีพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญอันชอบธรรม ข้าพเจ้าขอตั้งจิตอธิษฐานที่จะรักษาสภาพการปกครองดังกล่าวไว้ด้วยคำพูดข้อเขียนและการกระทำ ในแนวทางของพระอริยมรรค จนกว่าชีวิตจะหาไม่ และเชื่อว่าจะมีอนุชนสืบทอดแนวทางนี้สืบต่อไปชั่วกาลนานเพื่อประโยชน์สุขของพหูชนชาวสยาม และมนุษยชาติ ตลอดจนสรรพสัตว์ (จากหลังปก ค่อนศตวรรษประชาธิปไตยไทย ที่เต็มไปด้วยขวากหนาม ของ ส. ศิวรักษ์ ๒๐ เมษายน ๒๕๕๐)

อนึ่งวันที่ ๒๔ มิถุนายนที่จะถึงนี้ ข้าพเจ้าได้รับเชิญจากคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนให้ไปนั่งภาวนาร่วมกับมหาชนแต่คืนก่อนนั้น แล้วเขาอุปโลกให้ข้าพเจ้ากล่าวนำ ณ เวลาย่ำรุ่ง ที่หน้าพระบรมรูปทรงม้า ซึ่งมีหมุดจารึกข้อความไว้ว่า ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ เวลาย่ำรุ่ง ณ ที่นี้ คณะราษฎรได้ก่อกำเนิดรัฐธรรมนูญเพื่อความเจริญของชาติ

ก็ ณ วันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ เวลาย่ำรุ่งนั้น ผู้ที่อ่านประกาศของคณะราษฎรฉบับแรกคือนาย

หอหอสัย พนดุย พนมยงค์

พันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) ผู้นำของคณะอภิวัฒน์โดยที่ท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์เป็นผู้ร่างเอกสารอันสำคัญยิ่งนี้ และบัดนี้เจตนารมณ์ของคำประกาศดังกล่าวได้ปลาสนาการไปเกือบหมดสิ้นแล้ว วาทะของข้าพเจ้า ๗๕ ปีให้หลังคำประกาศครั้งแรก ย่อมขาดความแหลมคมเช่นแถลงการณ์ฉบับดังกล่าว แต่ข้าพเจ้าก็จะพยายามแสดงเจตนารมณ์ไปในทางอภิวัฒน์ให้ราษฎรสยาม ได้เดินหน้าไปในทางเสรีภาพที่แท้อย่างมีภราดรภาพเป็นน้ำกระสายที่สำคัญ ในอันที่เข้าสู่ความเสมอภาคให้จงได้ ทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม อย่างน้อยก็ขอให้สัมฤทธิ์ผลก่อนกาลครบศตวรรษของประชาธิปไตยไทย ทั้งนี้เพื่ออุทิศน้ำพักน้ำแรงบูชาคุณท่านอาจารย์ปรีดีและท่านผู้หญิงพูนศุขพนมยงค์ซึ่งเป็นที่เคารพสักการะอย่างสูงยิ่งของข้าพเจ้า แม้ท่านทั้งสองจะละโลกนี้ไปแล้ว ก็แต่ในทางร่างกาย ข้าพเจ้าเชื่อว่าท่านย่อมจะรับทราบได้โดยญาณวิถี และเชื่อว่าทั้งสองท่านจะมาเป็นพยานร่วมกับมหาชน ณ วันที่ ๒๔ มิถุนายน ที่จะถึงนี้ โดยที่ท่านและปูชนียบุคคลอื่นๆ ในขบวนการของคณะราษฎรที่ไม่ทรยศต่อมวลชน และในขบวนการเสรีไทย คงจะรวมพลังกันจากปรโลกมาปกป้องพวกเราทั้งหลาย ในการที่จะเอาชนะมาร เพื่อความยุติธรรมและสันติของประชาชาตินี้ และของมวลมนุษยชาติ ตลอดจนสรรพสัตว์ทั้งหมดทั้งสิ้น

จาก *ส.ศิวรักษ์ น.ส.พ.ข่าวสด* วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๐

พิธีไว้อาลัย 'ท่านผู้หญิงพูนศุข' บุคคลสำคัญร่วมงานล้นหลาม

บุคคลสำคัญ แขกผู้มีเกียรติ ทูตานุทูต และประชาชน ร่วมพิธีไว้อาลัย "ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์" จำนวนมาก ถือเป็นการปฏิบัติตามคำสั่งที่ระบุไว้ใน "คำสั่งถึงลูก" ที่ท่านผู้หญิงเขียนไว้ด้วยลายมือก่อนถึงแก่อนิจกรรม

บรรยากาศพิธีไว้อาลัย ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ภริยารัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์ อดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในรัชกาลที่ ๘ ซึ่งเริ่มตั้งแต่เวลา ๑๔.๐๐ น. เป็นไปอย่างคึกคัก โดยมีประชาชน นักการเมือง เอ็นจีโอ และผู้มีชื่อเสียงด้านต่างๆ เข้าร่วมพิธีจำนวนมาก เช่น พระพรหมมังคลาจารย์ หรือหลวงพ่อปัญญานันทภิกขุ เจ้าอาวาสวัดชลประทานรังสฤษฎ์ จ.นนทบุรี นายอานันท์ ปันยารชุน อดีตนายกรัฐมนตรี นายมีชัย ฤชุพันธุ์ ประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติ นายสุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ นายจาตุรนต์ ฉายแสง รักษาการหัวหน้าพรรคไทยรักไทย และนายวสันต์ ภัยหลีกลี้ กรรมการผู้อำนวยการใหญ่ บริษัท อสมท. จำกัด (มหาชน) เป็นต้น

ในงานมีการอ่านบทกวีของนายอังคาร กัลยาณพงศ์ และการขับร้องเพลงไว้อาลัย *"พุทธทาสจะไม่ตาย"* ก่อนเข้าสู่พิธีการไว้อาลัยอย่างเป็นทางการ ในเวลา ๑๕.๐๐ น. ซึ่งผู้เข้าร่วมพิธียืนไว้อาลัยแก่ท่านผู้หญิง ตาม

หอหอลัย พูนศุข พนมยงค์

ด้วยเทปบันทึกการแสดงธรรมกถา โดยพระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) และการอ่านบทกวีของนายเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ศิลปินแห่งชาติ จากนั้น ธิดาท่านผู้หญิงพูนศุข กล่าวขอบคุณแขกผู้มีเกียรติ ญาติมิตร และทูตานุทูตที่มาร่วมไว้อาลัย ปิดท้ายด้วยบทเพลง "แม่จ๋า" "คนดีมีค่า" โดยคณะนักร้องประสานเสียงสวนพลู

บรรยากาศของงานมีการจัดบอร์ดแสดงประวัติของท่านผู้หญิง โดยมีเนื้อหาและรูปภาพเรียงตามลำดับเหตุการณ์สำคัญในช่วง ๙๕ ปี ๔ เดือน ๙ วัน ที่ท่านผู้หญิงมีชีวิตอยู่และมีการฉายวีดิทัศน์เรื่องราวและคำให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับชีวิตของท่านผู้หญิง ซึ่งมีเนื้อหาแสดงถึงบทบาทในการเมืองไทยที่ผ่านมา ทั้งนี้ มีผู้ร่วมงานบางคนถึงกับร้องไห้กลั้นสะอื้นไว้ไม่อยู่

จาก *น.ส.พ.คมชัดลึก* ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๕๐

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ คู่ชีวิตที่โลกยกย่อง

ข่าวการถึงแก่อนิจกรรมของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ที่ได้รับทราบกันเมื่อวันเสาร์ที่ผ่านมานับเป็นความสูญเสียครั้งสำคัญของสังคมไทย

เกียรติประวัติอันสง่างามของท่านปรีดี พนมยงค์ "รัฐบุรุษอาวุโส" ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในรัชกาลที่ ๘ ที่ได้สร้างคุณงามความดีแก่ประเทศชาติเป็นที่เคารพยกย่องอย่างกว้างขวาง จนองค์การยูเนสโกยังได้เชิดชูเกียรติ เป็นบุคคลสำคัญของโลก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๓

การที่ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เป็นที่เคารพยกย่องก็เพราะความงามสง่าของวิถีปฏิบัติและการแสดงออกทางความคิดที่มั่นคงต่อแนวทางของท่านปรีดีที่รักความเป็นธรรมและเห็นแก่ประโยชน์ประเทศชาติเป็นสำคัญ

ในระดับโลกท่านก็ได้รับการยกย่องด้วยการมอบรางวัลสตรีผู้มีบทบาทดีเด่นทางพุทธศาสนา เนื่องในวันสตรีสากลแห่งสหประชาชาติ เมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๔๘

แน่นอนครับวีรกรรมการอุทิศตัวเพื่อชาติและความเป็นนักประชาธิปไตยของท่านปรีดีก็ผ่านความเหนื่อยยากและโดนทำร้ายจากผู้เสียผลประโยชน์ทางการเมือง จนต้องลี้ภัยทางการเมืองไปอยู่ต่างแดนและ

ถึงแก่อสัญกรรมในต่างแดน

ท่านผู้หญิงพูนศุขได้แสดงความมานะอดทนและเป็นคู่ชีวิต "นักสู้" ที่ร่วมทุกข์ร่วมสุข อย่างน่ายกย่อง

เมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๕๐ ขณะเข้ารับการรักษาโรคหัวใจ ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ค่ำวันศุกร์ที่ ๑๑ พฤษภาคม ซึ่งเป็นวัน "ปรีดี พนมยงค์" อาการของท่านผู้หญิงได้ทรุดหนักลงโดยลำดับ กระทั่งได้ถึงแก่อนิจกรรมโดยสงบ เมื่อเวลา ๐๒.๐๐ น. ด้วยโรคหัวใจล้มเหลว

สิริอายุ ๙๕ ปี ๔ เดือน ๙ วัน

ก่อนหน้านี้ท่านผู้หญิงได้เขียน "คำสั่งถึงลูก" ไว้ด้วยลายมือ เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๔๑ ความว่า

เมื่อแม่สิ้นชีวิต ขอให้ปฏิบัติดังต่อไปนี้

๑) นำส่งโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ทันที เมื่อหมอตรวจว่าหมดลมหายใจแล้ว

๒) ไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ ทั้งสิ้น

๓) ประกาศทางวิทยุ และลงหนังสือพิมพ์เพื่อแจ้งข่าวให้ญาติมิตรทราบ

๔) ไม่มีการสวดอภิธรรม ทั้งนี้ไม่รบกวนญาติมิตรที่ต้องมาร่วมงาน

๕) มีพิธีไว้อาลัยที่สถาบันปรีดี พนมยงค์ โดยนิมนต์พระที่แม่นับถือแสดงธรรมกถา (เช่นเดียวกับที่จัดให้ปาล) และทำบัตรรับหนังสือที่ระลึก

๖) ไม่รบกวนญาติมิตร ไม่ว่าจะเป็นดอกไม้ หรือเงินช่วยทำบุญ

๗) เมื่อโรงพยาบาลคืนศพมาก็ทำการฌาปนกิจอย่างเรียบง่าย

๘) ให้นำอัฐิและอังคารไปลอยที่ปากน้ำเจ้าพระยาซึ่งเป็นสถานที่ที่แม่เกิด

๙) หากมีเงินบ้าง ก็ขอให้บริจาคเป็นทานแก่มูลนิธิต่างๆ ที่ทำสาธารณกุศล

๑๐) ขอให้ลูกทุกคนปฏิบัติตามที่แม่สั่งไว้อย่างเคร่งครัด ไม่ต้องฟังความเห็นผู้หวังดีทั้งหลาย ลูกๆ ที่ปฏิบัติตามคำสั่งของแม่จงมีความสุข ความเจริญ

พูนศุข พนมยงค์

แม้เป็นชีวิตที่มีคุณค่ายิ่งใหญ่ แต่ก็มีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย

ตัวผมเองโชคดีที่เคยได้สัมผัสกับความเมตตาตั้งแต่คราวที่จบการศึกษาหลักสูตรการบริหารงานหนังสือพิมพ์ที่กรุงเบอร์ลินด้วยทุนรัฐบาลเยอรมัน เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ได้มีโอกาสพบและสัมภาษณ์พิเศษท่านปรีดี พนมยงค์

ผมได้รับความเมตตาให้ค้างคืนที่บ้านท่าน ณ ชานกรุงปารีส และยังไม่ลืมรสอร่อยของ "ข้าวต้มเครื่อง" ที่ท่านผู้หญิงเมตตาปรุงเพื่อแก้หิวโซของเด็กหนุ่มที่เดินทางไปถึงบ้านท่านตอนค่ำแล้ว

นี่คือแบบอย่างของคู่ชีวิตที่ยิ่งใหญ่ที่มีคุณค่าต่อประเทศชาติ ซึ่งจะเป็นแรงบันดาลใจแก่คนรุ่นหลังตลอดกาล

จาก *สุวัฒน์ ทองธนากุล คอลัมน์ตะวันออกที่ท่าพระอาทิตย์ น.ส.พ.ผู้จัดการรายสัปดาห์*
วันที่ ๒๑-๒๗ พฤษภาคม ๒๕๕๐

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ 'คนดีไม่มีวันตาย'

ข่าวการถึงแก่อนิจกรรมของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ อาจทำให้ข้าพเจ้าเศร้าใจ แต่ก็เพียงระยะเวลาสั้นๆ เพราะท่านกลับมามีชีวิตอีกครั้งในความทรงจำและในหัวใจของข้าพเจ้า

ข้าพเจ้าได้พบท่านผู้หญิงเมื่อกว่า ๑๐ ปีที่แล้ว ครั้งเป็นผู้สื่อข่าวหน้า Outlook หนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์

แม้จะได้มีโอกาสพูดคุยกับท่านเพียง ๒ ครั้งเท่านั้น แต่หญิงชรากิริยาสงบและสง่า มีเมตตาผู้นี้ได้ฝากรอยแห่งความประทับใจที่ข้าพเจ้าไม่รู้ลืม

สำหรับข้าพเจ้า ท่านผู้หญิงพูนศุขไม่ได้เป็นเพียงภริยาของอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส แต่ท่านผู้หญิงยังเป็นวีรสตรีที่มีคุณงามความดีอยู่ในเนื้อตัวของท่านเองอย่างเพียบพร้อม

ข้าพเจ้าพบท่านผู้หญิงพูนศุขครั้งแรกในวันที่ ๑๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๗ เป็นวันแรกของอาชีพการเป็นนักข่าว ข้าพเจ้าถูกมอบหมายให้รายงานข่าววันทำบุญรำลึกวันเสรีไทย ที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปีที่โรงพยาบาลจุฬาฯ

ที่นั่น ข้าพเจ้าได้พบกับวีรบุรุษ วีรสตรี ที่อยู่เบื้องหลังขบวนการช่วยประเทศไทยให้รอดพ้นจากการ

ตกเป็นผู้แพ้สงครามในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ ทำให้เราไม่ต้องชดใช้ค่าเสียหายในสงครามอย่างมหาศาล หรือถูกยึดครองโดยประเทศที่ชนะสงคราม

พิธีการทำบุญเป็นไปอย่างเงียบๆ และเรียบง่าย มีชายและหญิงชราอดีตเสรีไทยพร้อมลูกหลานประมาณ ๕๐ คน มาร่วมงาน บรรยากาศในงานเหมือนงานเลี้ยงในหมู่ญาติมิตรอย่างเป็นกันเอง

ท่านผู้หญิงเป็นคนง่ายๆ ไม่มีพิธีรีตรอง ให้เกียรติคนทุกคนเสมอกัน ท่านให้ความเอ็นดูข้าพเจ้าเสมือนลูกหลานของท่านคนหนึ่ง ท่านตอบคำถาม ชวนข้าพเจ้ามาร่วมพิธีการทำบุญ

ท่านผู้หญิงพุนศุขมาเป็นประธานในพิธี ไม่ใช่เพราะท่านเป็นภริยารัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ผู้ก่อตั้งขบวนการนี้ หากแต่ตัวท่านเองก็เป็นหนึ่งในสมาชิกเสรีไทยเช่นกัน

ท่านผู้หญิงเล่าว่า ท่านทำหน้าที่ส่งรหัสข่าวสารทางวิทยุให้ฝ่ายพันธมิตร *"ฉันกลัวมาก ถ้าหากพวกเราถูกจับได้ คงต้องตายกันหมด"*

คนเหล่านี้ทำความดีในที่ลับ คนมองไม่เห็น และไม่ต้องการป่าวประกาศ

คนที่ปิดทองหลังพระได้ต้องมีหัวใจที่ยิ่งใหญ่และคนที่เรียบง่ายนั้น แท้จริงแล้ว เป็นคนที่มีความพิเศษในตัวอย่างล้นเหลือ และด้วยความพิเศษของท่าน ข้าพเจ้าจึงอยากรู้จักท่านให้มากขึ้น

๒ ปีต่อมา ข้าพเจ้าจึงได้มีโอกาสเข้าพบและสัมภาษณ์ท่านที่บ้านย่านสาทร

สุภาพสตรีผมสีดอกเลาเดินมาทักทายข้าพเจ้าด้วยรอยยิ้ม ทำให้ข้าพเจ้าหายเกร็งไปบ้าง ท่านแต่งตัวเรียบง่าย นุ่งผ้าถุงและเสื้อสีสันสดใส ไม่มีเครื่องประดับใดนอกจากแว่นตา นาฬิกา และแหวนที่นิ้วนางข้างซ้าย

ในขณะนั้น แม้ท่านจะอายุ ๘๔ ปีแล้ว แต่ความทรงจำของท่านก็ยังกระจ่างชัด ไม่มีวี่แววของการหลงลืมแต่อย่างใด ท่านเล่าเรื่องราวต่างๆ ในชีวิตของท่านให้ข้าพเจ้าฟัง ตั้งแต่สมัยยังเยาว์จนกระทั่งชีวิตในวัยชรา

หอหอลัย พนดุง พนมยงค์

ท่านผู้หญิงเกิดและเติบโตในตระกูลขุนนาง ณ ป้อมเพชร์ พ่อของท่านเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการ แม้จะเกิดในครอบครัวขุนนาง แต่ท่านถูกสอนให้ดูแลช่วยเหลือตัวเอง ต้องทำงานบ้าน โดยเฉพาะห้องนอนของตัวเอง พ่อของท่านผู้หญิงบอกว่า *"เราไม่รู้ว่าวันข้างหน้าจะมีความสุขสบาย หรือยากลำบาก รอเราอยู่ เราต้องเตรียมตัว"*

ท่านผู้หญิงทำอะไรเองมาตลอด แม้ตอนที่ข้าพเจ้าสัมภาษณ์ก็จะสังเกตเห็นว่าท่านไม่ได้ร้องเรียกคนมาช่วยให้หยิบโน่นนี่ หรือทำอะไรให้ หากท่านสามารถทำเองได้

ท่านได้เรียนหนังสือที่โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์ จนกระทั่งอายุ ๑๖ ปี ก็ลาออกมาแต่งงานกับท่านอาจารย์ปรีดี หนุ่มนักเรียนนอกจากฝรั่งเศส อนาคตไกล สิ่งที่ท่านประทับใจใน "นายปรีดี" คือ "ฉันประทับใจที่เขาเป็นผู้มีความรู้ ความประพฤติดี และขยันขันแข็ง"

ท่านผู้หญิงช่วยงานอาจารย์ปรีดีหลายอย่าง ตั้งแต่การเตรียมการบรรยายการสอน หรือการพิสูจน์อักษรหนังสือต่างๆ ที่โรงพิมพ์

ในขณะที่พ่อบ้านทุ่มเทเวลาและแรงกายให้กับบ้านเมือง ท่านผู้หญิงก็เป็นทั้งพ่อและแม่บ้านที่ดูแลจัดการธุระภายในบ้าน โดยไม่ได้เรียกร้องหรือน้อยใจที่สามีไม่มีเวลาทานข้าว หรือสนุกสนานกับครอบครัว

"งานของนายปรีดีเป็นไปเพื่อบ้านเมือง มีความสำคัญมากกว่าธุระในครอบครัว ถ้าบ้านเมืองดี มีความสุข เราเองก็จะมีความสุขเช่นกัน ดังนั้น เราจะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว เอาแต่ความสุขลำพังไม่ได้"

"ฉันโชคดีที่มีสามีที่ดี อุทิศตัวเพื่อประเทศชาติ"

ชีวิตของท่านผู้หญิงพูนศุขและครอบครัว พลิกผันไปตามกระแสการเมืองของโลกและภายในประเทศ ไม่ว่าภาวะสงคราม การถูกกล่าวหาด้วยข้อหาร้ายแรงต่างๆ จนต้องลี้ภัยทางการเมืองไปต่างประเทศ และ

ความรุ่งเรืองทางการเมืองของท่านอาจารย์ปรีดี ที่ทำงานเป็นเจ้ากระทรวงต่างๆ มากมาย ตั้งแต่กระทรวงมหาดไทย กระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงการคลัง จนกระทั่งเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในรัชกาลที่ ๘ และท่านผู้หญิงทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่สามีในฐานะสตรีหมายเลข ๑ ของประเทศในขณะนั้น

ความรุ่งเรืองและความยากลำบากในชีวิต ไม่ได้ทำให้ท่านผู้หญิงหวั่นไหวเท่าใดนัก อาจเป็นเพราะท่านเป็นสุภาพสตรีที่เข้มแข็ง เด็ดเดี่ยว และพื้นเพทางครอบครัว ที่ปลูกฝังธรรมให้ท่านตั้งแต่ยังเล็ก

"ฉันไม่ได้เป็นคนทะเยอทะยาน ไม่ดิ้นแต้นกับเกียรติยศชื่อเสียง ฉันใช้ชีวิตอย่างที่เป็นมาตั้งแต่เด็ก ถ้าเราดำเนินชีวิตตามทางสายกลาง จะมีหรือไม่มี เราก็ไม่หวั่นไหว" ท่านกล่าว

คราวที่ท่านอาจารย์ปรีดีต้องลี้ภัยออกนอกประเทศ หนึ่งปีครึ่งหลังจากรัชกาลที่ ๘ สวรรคต ท่านผู้หญิงพูนศุขต้องยืนหยัดฝ่าวิกฤตชีวิตอย่างเข้มแข็งและกล้าหาญ

ท่านถูกควบคุมตัวด้วยข้อหา ทรยศต่อราชอาณาจักร คราวนั้น สาววัย ๔๐ ปี ไม่หนี ไม่ถอย แต่รอการมาเชิญตัวของเจ้าหน้าที่อย่างสงบ ในภาพถ่ายประวัติศาสตร์ เราจะเห็นสุภาพสตรีเดินอย่างองอาจ สง่างาม ท่ามกลางวงล้อมของเจ้าหน้าที่พร้อมอาวุธ

แม่ของท่านผู้หญิงบอกว่ารู้จักเจ้าหน้าที่ตำรวจระดับสูงในสมัยนั้นและจะขอให้ช่วยแต่ท่านผู้หญิงปฏิเสธ *"ฉันบริสุทธิ์ ไม่จำเป็นต้องกลัวอะไร และจะไม่คุกเข่าร้องขอความเมตตาจากใคร"*

ท่านอยู่ในห้องคุมขังเป็นเวลา ๘๔ วัน ในนั้นมีเพียงเสื่อนอนและโต๊ะ ๑ ตัว และทุกวันญาติๆ จะมาเยี่ยมพร้อมข้าวปลาอาหาร ลูกชายคนโตของท่านก็ถูกจับกุมเช่นกัน และในฐานะผู้เป็นแม่ ท่านก็ไม่ได้แสดงความหวั่นไหวอันใดในวิกฤตเช่นนี้

ข้อกล่าวหาทั้งหลายมีอันต้องตกไป เพราะขาดหลักฐาน ไม่กี่เดือนต่อมา ท่านก็เดินทางไปอยู่ต่างประเทศ

หอหอสัย พนดุย พนมยงค์

จนท้ายที่สุดทั้งท่านและอาจารย์ปรีดีก็ได้ใช้ชีวิตอย่างสงบที่ประเทศจีนและฝรั่งเศสกว่า ๓๐ ปี จนกระทั่งอาจารย์ปรีดีเสียชีวิต ท่านจึงกลับมาอยู่เมืองไทยแดนเกิดและแผ่นดินแม่ที่ท่านปรารถนาจะจบชีวิตลง

ในบั้นปลายของชีวิต ท่านผู้หญิงเล่าให้ฟังว่า ท่านมีชีวิตสงบ ออกกำลังกายเบาๆ ฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ ฟังธรรม อยู่กับลูกหลาน ไปร่วมงานต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับท่านอาจารย์ปรีดีบ้างและวันเสรีไทย

ข้าพเจ้าได้ตระหนักว่า การได้สนทนากับคนดีนั้น เป็นมงคลชีวิตจริงๆ สิ่งที่ท่านเล่าเป็นบทเรียนให้ข้าพเจ้าเรียนรู้ และที่สำคัญบุคลิกภาพ ท่าทีของท่าน เป็นสิ่งที่ฝังแนบเข้าในใจของข้าพเจ้า

นี่คือการสอนโดยไม่สอน เป็นวิธีที่ทั้งท่านอาจารย์ปรีดีและท่านผู้หญิงใช้สอนลูกหลานของท่าน การทำให้ดูเป็นตัวอย่างสำคัญมากกว่าการพูดสอน

จวบวาระสุดท้าย ท่านก็สอนโดยการแสดงให้เห็นวิถีของผู้ดีที่แม้ตายก็ยังสร้างประโยชน์แก่ผู้อื่นต่อไป ท่านอุทิศร่างกายให้เป็นครูแก่นักเรียนแพทย์ ผู้ซึ่งจะช่วยดูแลรักษาชีวิตคนอีกมากมายต่อไป ท่านยังระบุให้ลูกหลานทำพิธีศพและรำลึกถึงท่านอย่างเรียบง่าย ไม่สิ้นเปลือง หรือรบกวนผู้ใด

ความยิ่งใหญ่ของท่านคือความเรียบง่ายและชีวิตที่ครองธรรมอยู่เสมอ

ไม่ว่าชีวิตจะขึ้นหรือลงทั้งอาจารย์ปรีดีและท่านผู้หญิงพูนศุขยึดถือสัจธรรมข้อเดียว

"ธรรมจะคุ้มครองผู้ที่ปฏิบัติธรรม ความดีงามที่เราทำไม่มีวันจางหาย" ท่านผู้หญิงพูนศุขบอกข้าพเจ้า

คนดีไม่มีวันตาย ความดีของท่านผู้หญิงพูนศุขยังดำรงอยู่ในโลก ในหัวใจของใครหลายคนที่ยังมีชีวิตและสานต่อความดีงามต่อไป

จาก *กรรณจริยา สุขรุ่ง คอลัมน์ชีวิตรื่นรมย์ น.ส.พ.โพสต์ TODAY* วันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๕๐

ธรรมศาสตร์...หลัง ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

ข่าวการถึงแก่อนิจกรรมของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ภรรยาคู่ชีวิตของท่านผู้ประศาสน์การ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ต้องถือเป็นข่าวใหญ่ข่าวสำคัญสำหรับชาวไทย โดยเฉพาะชาวธรรมศาสตร์

เพราะท่าน ดร.ปรีดี พนมยงค์ คู่ชีวิตของท่านและตัวท่านมีความผูกพันโดยตรงกับธรรมศาสตร์ โดย ดร.ปรีดี ซึ่งเป็นผู้ให้กำเนิดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำให้คนสามัญชนธรรมดาได้มีโอกาสในด้านการศึกษาและสร้างความเจริญก้าวหน้าในชีวิตได้มากมาย

ในอีกทาง "ธรรมศาสตร์" ได้เป็นสถาบันที่มีบทบาทต่อการสร้างและต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยของการเมืองไทยมาช้านาน ด้วยจิตวิญญาณการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยและความมีอิสรภาพ เสรีภาพกับความเสมอภาคของคนไทย

ด้วยปัญหาการเมืองในอดีต ทำให้ชีวิตของท่านทั้งสองต้องผกผันจากบ้านเมืองห่างไกลไปพำนักในต่างแดน จนท่านผู้ประศาสน์การได้ถึงแก่อนิจกรรมในต่างแดน

เรื่องราวของธรรมศาสตร์หลังท่าน ดร.ปรีดี จึงผูกพันใกล้ชิดกับท่านผู้หญิงพูนศุข ภรรยาของท่าน ที่ชาวธรรมศาสตร์รุ่นหลังได้รู้จักหลังจากท่านได้เดินทางกลับมาอยู่เมืองไทยจนถึงแก่อนิจกรรม

หอหอสัย พนดุย พนมยงค์

ธรรมศาสตร์ได้มีประวัติการต่อสู้ที่โชกโชน ผมได้มีโอกาสสัมผัสซาบซึ้งถึงการบอกเล่าถึงจิตวิญญาณและเรื่องราวบรรยากาศการต่อสู้จากศิษย์เก่าหลายรุ่น ตั้งแต่ในยุคแรกๆ จนถึงรุ่น ต.ม.ธ.ก. หลายรุ่น ตั้งแต่สมัยเรียนเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ และในสมัยที่เข้าทำงานเป็นอาจารย์เมื่อพ.ศ. ๒๕๑๑ ประสบการณ์ของผมเท่าที่มีต่อท่านทั้งสองคือ ดร.ปรีดี ท่านผู้ประศาสน์การได้วางรากฐานให้กับธรรมศาสตร์หลายๆ อย่าง ทั้งหลักสูตร แนวทางการศึกษา แล้วยังรวมถึงการออกแบบ พ.ร.บ.ธรรมศาสตร์ ให้มีรูปแบบกลไกการบริหารที่คล่องตัว กับมีทรัพย์สินบางส่วนเป็นกองทุนไว้ให้สำหรับธรรมศาสตร์

กับอีกครั้งเมื่อหลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ท่านได้กล่าวสุนทรพจน์ (บันทึกเสียงจริงในเทป) มาถึงชาวธรรมศาสตร์ โดยนายก อมธ. สมัยนั้นนำมาเปิดให้ฟัง ในวันครบรอบสถาปนาธรรมศาสตร์

เป็นที่น่าเสียดายที่ท่านผู้ประศาสน์การไม่ได้มีโอกาสมาเห็นถึงสภาพธรรมศาสตร์ในยุคของลูกหลาน

ทางเดียวของการแสดงถึงความกตัญญูต่อท่านหลังท่านผู้ประศาสน์การถึงแก่อนิจกรรมแล้วคือ การทำผ่านท่านผู้หญิงพูนศุข ศรีภรรยาของท่าน ดังเช่นพิธีนำอัฐิของท่านกลับประเทศ การทำพิธีและสร้างรูปปั้นของท่านพร้อมกิจกรรมรำลึกเป็นประจำทุกปี

งานใหญ่ที่ผมได้ร่วมคือ พิธีเปิดห้องสมุดปรีดี พนมยงค์ ที่สร้างใหม่ โดยท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เป็นประธานเปิด อีกครั้งที่ผมได้มีโอกาสทราบและคุยกับท่านคือ ในงานแต่งงานของ รุธิร์ พนมยงค์ หลานย่าของท่านผู้หญิง ในครั้งนั้นท่านได้เล่าว่า ท่านรู้จักคุ้นเคยกับ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มานาน โดยเคยเป็นเพื่อนนักเรียนร่วมชั้นเรียนภาษาฝรั่งเศสกับ ดร.ป๋วยด้วย

ตลอดการจัดงานวันรำลึกถึง ดร.ปรีดี ทุกปี ผู้บริหารธรรมศาสตร์ จะเชิญท่านผู้หญิงพูนศุขมาร่วมงานทุกครั้ง จนถึงปีนี้ด้วยปัญหาสุขภาพจึงมาไม่ได้ ในฐานะคู่ชีวิตของท่านผู้ประศาสน์การ ที่ได้ร่วมทุกข์

ร่วมสุขกันมาตลอด ผมเชื่อว่า ท่านผู้หญิงพูนศุข ทราบดีถึงปณิธานการตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นอย่างดี รวมถึงการคาดหมายและหวังให้ชาวธรรมศาสตร์รักษาไว้ซึ่งบทบาทหน้าที่อันควรของธรรมศาสตร์ ในการเชิดชูประเทศชาติและระบบประชาธิปไตย กับการดูแลคนยากไร้ ให้คนไทยมีศักดิ์ศรีและอยู่ดีกินดี มีสิทธิเสมอภาค กับการรักษาความเป็นธรรม คือ หน้าที่ของชาวธรรมศาสตร์ ที่จะต้องรักษาและทำต่ออย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกและของประเทศ ธรรมศาสตร์ยุคหลังในช่วงยี่สิบปีกว่าที่ผ่านมาได้มีการเปลี่ยนแปลงมากมาย ซึ่งเป็นธรรมดาที่ธรรมศาสตร์ได้มีการเปลี่ยนแปลงพัฒนามากด้วย โดยเรื่องใหญ่ที่เป็นข่าวอยู่นานระยะหนึ่งคือ การย้ายการเรียนการสอนไปรังสิต ซึ่งมีการแก้ต่างว่าแท้จริงเป็นเพียงการขยาย ไม่ใช่ย้ายไป เรื่องต่อมาคือ ในท่ามกลางปัญหาการเมือง ได้มีศิษย์เก่าและประชาชนทั่วไป ถามถึงบทบาทที่น้อยและเลือนหายไปในการติดตามและวิพากษ์ปัญหาเศรษฐกิจสังคมกับการเมือง

แต่ที่แน่ๆ คือ ธรรมศาสตร์ยุคใหม่มีความทันสมัย เกาะติดและตามทันกระแสทุนโลกกับความเจริญทางเทคโนโลยี รู้จักการทำประชาสัมพันธ์สร้างภาพลักษณ์ในรูปแบบใหม่ๆ โดยเฉพาะมีการก่อสร้างปรับปรุงภูมิทัศน์มากมาย พร้อมกับบุคลากรจำนวนหนึ่งที่ไปอยู่ใกล้ชิดกลุ่มอำนาจทางการเมืองด้วย ซึ่งก็ไม่ใช่สิ่งผิดปกติอะไร หากยังมีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อหน้าที่และเข้าใจกับรู้จักรักษาไว้ซึ่งจิตวิญญาณที่ผู้ก่อตั้งได้ให้ไว้ สิ่งหนึ่งที่อาจเป็นปัญหาขึ้นได้คือ ปัญหาการมีกิเลสกับโลภ มากกว่าการมีปัญญาความรู้ กับความซื่อสัตย์และความกตัญญู

ธรรมศาสตร์ทุกวันนี้ร่ำรวยกว่าแต่ก่อนมาก จากรายได้ตามปริมาณกิจกรรมพิเศษต่างๆ มากมาย จนดูคล้ายธรรมศาสตร์ได้แปรรูปตัวเองสำเร็จไปแล้วอย่างเงียบๆ สอดคล้องกับความเจริญของยุคโลกาภิวัฒน์

หอหอลัย พนดุย พนมยงค์

แต่ปัญหาที่ท้าทายให้คิดในวาระที่เราทำพิธีรำลึกถึงท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ คือ เราได้มีความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่มุ่งทำตามปณิธานของท่านผู้ประศาสน์การหรือไม่ เพียงใด ?

เพราะทุกวันนี้ ทิศทางของธรรมศาสตร์จะไปทางไหน แม้คนในเองก็งงงวย ในวาระนี้จึงเป็นวาระเหมาะที่ผู้บริหารที่รับผิดชอบต้องตั้งสติ นำธรรมศาสตร์ให้ทำหน้าที่ที่พึงทำ คือถือประเทศชาติและประชาชนเป็นใหญ่มากกว่าประโยชน์ส่วนตนกับพรรคพวก ทั้งนี้เพราะผมเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันกับปณิธานความมุ่งมั่นของผู้ก่อตั้ง รวมไปถึงเจ้าที่เจ้าทางที่ได้เคยต่อสู้ให้ได้ที่ผืนนี้มาด้วยความยากลำบาก

ในช่วงเวลาของการรำลึกและไว้อาลัยต่อการจากไปของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ จึงขอถือโอกาสเตือนเราทุกคน ให้รู้จักถึงการต้องมีความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ รู้จักทำความดีและมีความกตัญญูกับผู้มีพระคุณที่ได้ให้โอกาสกับเรา

จาก *ธงชัย สันติวงษ์ คณะพาณิชยศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์ คอลัมน์บริหารรัฐ จัดการธุรกิจ น.ส.พ.กรุงเทพธุรกิจ ทัศนะวิจารณ์*
วันที่ ๒๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๐

แด่ 'ท่านผู้หญิงพูนศุข'

การจากไปของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ภริยาของท่านรัฐบุรุษอาวุโส ดร.ปรีดี พนมยงค์ ในวัย ๙๕ ปี มีข้อให้คิดสำหรับอนุชนรุ่นหลังอย่างสำคัญ

"พูนศุข" เป็นชื่อพระราชทาน จากสมเด็จพระพันปีหลวงหรือสมเด็จพระบรมราชินีนาถในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ท่านเจ้าของชื่อภาคภูมิใจมาก และจะไม่พอใจหากใครสะกดชื่อของท่านตรง "ศุข" ด้วย ส.เสือ) ตลอดชีวิตของท่าน ท่านได้รักษาเกียรติแห่งชื่อพระราชทานอย่างน่าสรรเสริญ

ผู้เขียนขอนำเสนอข้อเขียนนี้จากแง่มุมของผู้ที่นับตนเองว่าคุ้นเคยและนับถือท่านผู้หญิงพูนศุขอย่างยิ่งเสมอเสมือนญาติผู้ใหญ่ของครอบครัว นอกจากท่านจะเป็นปิยมิตรและมีเมตตาธรรมแก่คุณพ่อคุณแม่ผู้ล่วงลับไปแล้วของผู้เขียน ผู้เขียนยังพลอยได้รับอานิสงส์แห่งความเมตตาไปด้วย

ชีวิตของผู้หญิงที่ต้องดูแลลูก ๖ คน สามีต้องพลัดพรากจากไปเป็นเวลานับปี และเมื่อได้อยู่ร่วมกันก็เป็นดินแดนต่างประเทศที่ไร้ความสะดวกสบาย พ่อแม่ลูกพลัดพรากจากกันไม่เคยอยู่พร้อมหน้ากันอย่างอบอุ่นเช่นครอบครัวปกติ จนลูกคนหนึ่งต้องตายจากไป

สิ่งที่เกิดขึ้นทั้งหมดมิได้เป็นผลพวงจากการกระทำในอดีตของตนหรือครอบครัวหากเป็นผลจากพิษการเมืองที่ใส่ร้ายป้ายสี มุ่งทำลายเพื่อไม่ให้สามารถกลับบ้านเกิดเมืองนอนได้ถึงแม้สามีของท่านได้ประกอบ

หอหอลัย พนดุง พนมยงค์

คุณงามความดีแก่แผ่นดินเป็นที่เลื่องลือในความซื่อสัตย์สุจริตเคยเป็นถึงผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน นายกรัฐมนตรีและรัฐบุรุษอาวุโสก็ตาม

ท่านผู้หญิงพูนศุข ครั้งหนึ่งถูกจับกุมคุมขังโดยอำนาจเผด็จการอย่างไม่มีการพิจารณาคดีในศาลเป็นเวลาเกือบ ๓ เดือน ใน พ.ศ. ๒๔๙๕ พร้อมกับบุตรชายคนโตที่มีอายุเพียง ๑๘ ปี ซึ่งถูกคุมขังเป็นเวลา ๕ ปี ในข้อหาฉกรรจ์ว่า บ่อนทำลายความมั่นคงภายในและภายนอกของประเทศ แต่ท่านก็มิได้สะทกสะท้าน เดินอย่างอาจหาญงดงามในวัยท่านผู้หญิงอายุ ๔๐ ปี (รูปภาพคลาสสิคนี้วางอยู่บนเวทีในงานอาลัยการจากไปของท่านเมื่อ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๐)

ความเข้มแข็งของท่านทำให้ท่านสามารถอยู่รอดได้อย่างดีจากความมุ่งร้ายที่ถาโถมเข้าใส่ครอบครัวของท่านอย่างไม่หยุดหย่อนตลอดเวลาหลายทศวรรษ สิ่งที่น่าสรรเสริญก็คือท่านมิได้เพียงอยู่รอดมาได้เท่านั้น หากยังคงสามารถรักษาศักดิ์ศรีของการเป็นภรรยาผู้มีเกียรติยิ่งของประเทศได้อย่างงดงาม

ท่านเชิดชูความเป็น "ท่านผู้หญิง" ของท่านที่เป็นมาตั้งแต่อายุ ๒๘ ปี ได้อย่างน่าชื่นชมอย่างไม่อาจมีใครปฏิเสธได้

ผู้เขียนได้มีโอกาสคุยกับท่านนานนับชั่วโมงหลายครั้งในเรื่องเก่าๆ ที่ผู้เขียนเคยได้ยินมาบ้างจากพ่อแม่ ท่านคุยอย่างมีอารมณ์สนุกสนาน มีแต่ความรักใคร่ปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์ท่านไม่ได้พูดถึงใครในด้านลบ แม้แต่คนที่เคยทำร้ายท่านและครอบครัวในอดีต ท่านอโหสิกรรมให้หมด ท่านมีอารมณ์ผ่องใสและมีอายุยืนยาวเช่นนี้ได้ก็เป็นเพราะความมีจิตใจที่งดงาม

ใครที่เคยช่วยเหลือ เป็นมิตรที่รักและซื่อสัตย์ต่อท่าน ท่านจะเอ่ยนามให้ประจักษ์อยู่เสมอ สิ่งที่เป็นลบ ท่านไม่พูดถึง ถึงแม้บางครั้งเสียงของท่านจะแสดงความขมขื่นอยู่บ้างกับเรื่องเล่าที่ไม่มีการเอ่ยนามด้วย ยังเป็นมนุษย์ปุถุชนก็ตามที

คนที่อโหสิกรรม ไม่อาฆาตพยาบาท ไม่เจ้าคิดเจ้าแค้นกับผู้ที่ทำร้ายตนเองอย่างที่ชนิดตนเองไม่เคยประกอบกรรมชั่วแม้แต่น้อยในอดีตนั้น เป็นคนไม่ธรรมดา จะต้องเป็นคนที่มีจิตใจที่สูงส่งและมีหลักการในการครองชีวิต

ชีวิตการเป็นภรรยาของบุคคลสำคัญของประเทศของท่านผู้หญิงพูนศุขงดงามและเป็นที่ยอมรับในแวดวงสังคมในสมัยนั้นเพียงใด ความเข้มแข็งในการเป็นคู่ชีวิตและแม่ของลูก ๖ ชีวิตก็เป็นที่ประจักษ์แก่ผู้คนในปัจจุบันเมื่อย้อนไปพิจารณาชีวิตที่ระหกระเหินของครอบครัวท่าน

ท่านผู้หญิงพูนศุขยึดมั่นในคติธรรม "ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม" ท่านมักเอ่ยสัจธรรมนี้อยู่เสมอ และก็เป็นจริงกับชีวิตของครอบครัวท่านที่เมื่อประพฤติธรรมแล้ว ธรรมเองนั้นแหละที่ให้ความคุ้มครองในที่สุด ("เมื่อสร้างป้อมปราการให้แข็งแรง ป้อมปราการอันแข็งแรงนั้นแหละที่จะปกป้องตัวเองในที่สุด") วันเวลาจะพิสูจน์ให้เห็นว่าความดีงามที่ได้ทำไว้นั้นจะไม่มีวันสูญสลาย

ท่านผู้หญิงได้กระทำความดีตลอดชีวิตอันกล้าหาญและเข้มแข็ง การเป็นคู่ชีวิตคู่คิดของสามีและเป็นแม่ที่ประเสริฐของท่านเป็นตัวอย่างให้อนุชนได้เรียนรู้และเลียนแบบ เพื่อสร้างความแข็งแกร่งและความงดงามให้แก่ชีวิตตนเอง

ไม่เพียงแต่ท่านจะมีประโยชน์เมื่อมีชีวิตอยู่เท่านั้น แม้เมื่อสิ้นไปแล้วร่างของท่านก็ยังเป็นประโยชน์แก่นักศึกษาแพทย์อีกด้วย (ตามคำสั่งอุทิศร่างกาย) พิธีกรรมต่างๆ ที่ทำให้ผู้คนไม่สะดวกก็สั่งไม่ให้จัด ไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ ขอให้ทุกอย่างเป็นอย่างสมถะไม่สิ้นเปลืองทรัพยากร

การมีชีวิตซึ่งเป็นตัวอย่างที่งดงามเพื่อให้สังคมได้เลียนแบบพอจะปลอบประโลมความเศร้าของผู้ที่รักเคารพท่านลงได้บ้างกระมัง

จาก *วรากรณ์ สามโกเศศ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ คอลัมน์กระแสทรรศน์ น.ส.พ.มติชนรายวัน* วันที่ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๐

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ผู้ฝ่ามรสุมการเมืองด้วยหลักธรรม

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ภริยาของนายปรีดี พนมยงค์ หนึ่งในคณะราษฎร ๒๔๗๕ อดีตนายกรัฐมนตรี รัฐบุรุษอาวุโส ผู้นำขบวนการเสรีไทย ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง และบุคคลสำคัญของโลก ได้ถึงแก่อนิจกรรมอย่างสงบเมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๕๐ อันตรงกับวันคล้ายวันเกิดของนายปรีดี พนมยงค์ ผู้สามีที่ครองรักร่วมกันมานานกว่า ๕๔ ปี ท่ามกลางมรสุมการเมืองที่โหมกระหน่ำชีวิตของท่านทั้งสอง ท่านผู้หญิงพูนศุขได้ฝ่าวิกฤตการเมืองด้วยหลักธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างน่าสรรเสริญยิ่ง โดยเชื่อมั่นตามพระพุทธวจนะที่ว่า "ธรรมย่อมคุ้มครองผู้ประพฤติธรรม"

ในวัยสนธยา ท่านผู้หญิงพูนศุขได้เล่าเรื่องราวชีวิตของท่านกับนายปรีดี พนมยงค์ ในหลายโอกาส อันเป็นประวัติศาสตร์ทางการเมืองที่สำคัญของไทย โดยแฝงด้วยคติธรรมอย่างน่าศึกษายิ่ง ผู้เขียนจึงขออนุญาตนำเรื่องราวของท่านทั้งสองเสนอต่อสังคมไทย เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีของนักการเมืองและภรรยานักการเมืองผู้ซื่อสัตย์สุจริตที่มุ่งต่อความอยู่ดีมีสุขของราษฎรและถือเอาประโยชน์สุขของประเทศชาติเป็นที่ตั้ง

นายปรีดี พนมยงค์ เกิดเมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๔๔๓ ณ บ้านตรงข้ามวัดพนมยงค์ ตำบลวาสุกรี อำเภอกรุงเก่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นบุตรของ นายเสียง และ นางลูกจันทน์ พนมยงค์ ส่วนท่านผู้หญิง

พูนศุข เป็นบุตรของ พระยาชัยวิชิตวิศิษฏ์ธรรมธาดา (ขำ ณ ป้อมเพชร์) กับ คุณหญิงเพ็ง ชัยวิชิตฯ (สุวรรณศร) แต่งงานกันเมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๔๗๑ มีบุตรทั้งหมด ๖ คนคือ ลลิตา ปาล สุดา ศุขปรีดา ดุษฎี และวาณี

นายปรีดีเป็นคนเรียนหนังสือเก่ง สำเร็จวิชากฎหมายภายใน ๑ ปี (แทนที่จะเป็น ๒ ปีตามหลักสูตรสมัยนั้น) และได้รับคัดเลือกให้เรียนต่อที่ฝรั่งเศสเป็นเวลา ๗ ปี จนสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอก (Docteur en Droit) และเข้ารับราชการเป็นผู้ช่วยเลขานุการกรมร่างกฎหมาย (ปัจจุบันคือคณะกรรมการกฤษฎีกา) พร้อมกับเป็นอาจารย์สอนวิชากฎหมายที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม นอกจากนี้ยังตั้งโรงพิมพ์นิติสาส์น (ย่านศาลาแดง) เพื่อพิมพ์ตำราวิชากฎหมายอีกด้วย ในวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๗๑ นายปรีดีได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นรองอำมาตย์เอกหลวงประดิษฐ์มนูธรรม

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ นายปรีดีมีภาระหน้าที่บริหารราชการแผ่นดิน โดยเริ่มตั้งแต่เป็นเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎรคนแรก กรรมการคณะราษฎร และรัฐมนตรี ในวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๖ มีพระราชกฤษฎีกาปิดสภาผู้แทนราษฎรและงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา รัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดา จึงได้ส่งนายปรีดีไปดูการเศรษฐกิจในต่างประเทศ และได้มอบหมายให้ร่าง "เค้าโครงการเศรษฐกิจ" เพื่อความผาสุกของราษฎร อันเป็นหนึ่งในหลัก ๖ ประการของคณะราษฎรที่ดำเนินการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

แต่แล้วสภาวะใหม่ พลังใหม่ และความคิดใหม่ ไม่อาจต้านแรงเสียดทานของสภาวะเก่า พลังเก่า และความคิดเก่าได้ นายปรีดีถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ และถูกเนรเทศไปยังฝรั่งเศส ท่านผู้หญิงพูนศุขได้ติดตามไปด้วยโดยทิ้งลูกน้อยสองคนไว้กับคุณตาคุณยาย นับเป็นความทุกข์ครั้งแรกของท่านผู้หญิงอัน

หอหอสมุด พนมยงค์

เนื่องมาจากมรสุมการเมือง ขณะอยู่ที่ฝรั่งเศสนายปรีดีมิได้ท้อแท้ หากมุ่งมั่นศึกษาวิชาการที่จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศ

เมื่อพระยาพหลพลพยุหเสนา พร้อมด้วยทหารบก ทหารเรือ และพลเรือน ยึดอำนาจเมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๔๗๖ เพื่อเปิดสภาและให้มีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร นายปรีดีจึงกลับสู่บ้านเกิดเมืองนอน โดยได้รับตำแหน่งศาสตราจารย์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ต่อมาได้รับโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย กระทรวงการต่างประเทศ และกระทรวงการคลังตามลำดับ รวมทั้งผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

วันที่ ๘ ธันวาคม ๒๔๘๔ ญี่ปุ่นยาตราทัพเข้าสู่ประเทศไทย รัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ยอมจำนนอย่างไม่มีเงื่อนไข นายปรีดีพร้อมกับคนไทยที่รักชาติทั้งในประเทศและต่างประเทศ รวมทั้ง ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ได้ร่วมกันจัดตั้งขบวนการใต้ดิน "เสรีไทย" ขึ้นเพื่อต่อต้านญี่ปุ่น ขณะนั้นนายปรีดีเป็นหนึ่งในคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในรัชกาลที่ ๘ โดยมติของสภาผู้แทนราษฎร และต่อมาดำรงตำแหน่งเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแต่ผู้เดียว จึงทำให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ในฐานะหัวหน้าขบวนการเสรีไทยได้อย่างเต็มตัว ท่านผู้หญิงพูนศุขได้เข้าร่วมขบวนการเสรีไทยด้วย โดยเป็นคนคัดลายมือรหัสวิทยุสำหรับติดต่อกับฝ่ายสัมพันธมิตร และรับฟังข่าวสารการสู้รบในสมรภูมิต่างๆ เพื่อการประเมินบทบาทของเสรีไทย

วันที่ ๘ ธันวาคม ๒๔๘๘ สันติภาพได้กลับคืนสู่ประเทศไทย มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ยกย่องนายปรีดีในฐานะ "รัฐบุรุษอาวุโส" ให้มีหน้าที่รับปรึกษากิจราชการแผ่นดิน และในวันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๔๘๙ นายปรีดี พนมยงค์ ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ตามมติของสภาผู้แทนราษฎร

วันที่ ๙ มิถุนายน ๒๔๘๙ เป็นวันวิปโยคของชาวไทยทั้งประเทศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ต้องพระแสงปืนสวรรคต ศัตรูทางการเมืองถือโอกาสใส่ร้ายป้ายสีนายปรีดี โดยใช้ให้คนไปตะโกนในโรงภาพยนตร์ว่า "ปรีดีฆ่าในหลวง" เพียงข้อกล่าวหาคดีสวรรคตในหลวงรัชกาลที่ ๘ (ต่อมาศาลได้ตัดสินว่านายปรีดีเป็นผู้บริสุทธิ์) ไม่อาจโค่นล้มพลังประชาธิปไตยภายใต้การนำของนายปรีดีได้ การทำรัฐประหารด้วยความรุนแรงจึงเกิดขึ้นในคืนวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ คณะรัฐประหารนำโดย พลโท ผิน ชุณหะวัณ ได้ใช้รถถังบุกทำเนียบท่าช้าง ยิงปืนกราดใส่ตึกที่พัก หมายจะจับตายนายปรีดี ทำให้นายปรีดีต้องลี้ภัยการเมืองไปยังต่างประเทศ

ขบวนการประชาธิปไตย ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๒ (หรือที่เรียกกันว่า "กบฏวังหลวง") ของนายปรีดีกับคณะที่หวังจะฟื้นฟูรัฐธรรมนูญฉบับ ๒๔๘๙ ประสบความล้มเหลว นายปรีดีต้องหลบซ่อนอยู่ที่บ้านผู้รักความเป็นธรรม ณ บ้านสวนฉางเกลือ ฝั่งธนบุรี เป็นเวลา ๖ เดือน ก่อนที่จะลี้ภัยไปต่างประเทศอีกครั้งหนึ่ง

วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๙๕ ท่านผู้หญิงพูนศุขถูกตำรวจในยุคของ พลตำรวจเอก เผ่า ศรียานนท์ จับกุมในข้อหาอุกฉกรรจ์ "กบฏภายในและภายนอกราชอาณาจักร" (หรือเป็นที่รู้จักในชื่อ "กบฏสันติภาพ") เพียงเพราะท่านเป็นภรรยาของนายปรีดี โดยถูกควบคุมตัวที่สันติบาลเป็นเวลา ๘๔ วัน อัยการจึงสั่งไม่ฟ้องเนื่องจากไม่มีหลักฐาน ส่วน ปาล พนมยงค์ บุตรชายคนโตซึ่งไม่มีส่วนเกี่ยวข้องใดๆ เลย ก็ถูกจับจองจำในคุกด้วยข้อหาเดียวกันเป็นเวลาเกือบ ๕ ปี จึงได้รับนิรโทษกรรมเนื่องในโอกาสกึ่งพุทธกาล

เมื่อต้องผจญกับความไม่เป็นธรรมทั้งหลายที่โถมกระหน่ำ ท่านผู้หญิงพูนศุขจึงตัดสินใจเดินทางออกนอกประเทศ เพื่อไปใช้ชีวิตในบั้นปลายกับนายปรีดีที่ประเทศจีนและที่บ้านอองโตนี ชานกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส จนนายปรีดีสิ้นอายุขัยเมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๒๖

หอสมุดปรีดี พนมยงค์

วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๔๓ อันเป็นวันครบรอบ ๑๐๐ ปีชาตกาลนายปรีดี พนมยงค์ องค์การยูเนสโก (UNESCO) ได้ประกาศในปฏิทินการเฉลิมฉลองบุคคลสำคัญและเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ ค.ศ. ๒๐๐๐ - ๒๐๐๑ ว่านายปรีดี พนมยงค์ เป็นหนึ่งในบุคคลสำคัญของโลก

ท่านผู้หญิงพูนศุขกล่าวถึงความรู้สึกของท่านว่า *"เมื่อฉันรำลึกถึงความหลังคราใดก็รู้สึกซาบซึ้งที่นายปรีดีได้เสียสละและไม่เห็นแก่ตัว... และอดภูมิใจไม่ได้ว่าเป็นภริยานักการเมืองที่มุ่งบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎร โดยมิเคยฉ้อราษฎร์บังหลวง หรือกอบโกยผลประโยชน์เพื่อตัวเองและครอบครัวเลย... เหตุการณ์มากมายหลายอย่างได้เข้ามาสู่ชีวิตของฉัน ล้วนสอนให้ฉันได้เข้าใจในสัจจะของโลกอย่างแจ่มชัด... ฉันตั้งอยู่ในเจตนารมณ์ที่บริสุทธิ์ ยึดมั่นในความซื่อสัตย์สุจริต อโหสิกรรมกับทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ถือโกรธเคืองแค้นใดๆ อีก... นั่นคือความภาคภูมิใจที่สุดในชีวิตของฉันแล้ว"*

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ได้รับรางวัลสตรีดีเด่นในพระพุทธศาสนาแห่งโลก ประจำปี ๒๕๔๘ เนื่องในโอกาสวันสตรีสากลแห่งสหประชาชาติ ณ ตึกสหประชาชาติ กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๔๘ โดยท่านยึดคติธรรมประจำใจอยู่เสมอว่า "ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม"

จาก *ทวีวัฒน์ ปุณฑริกวิวัฒน์ คอลัมน์หน้าต่างความจริง น.ส.พ.มติชนรายวัน* วันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๕๐

มองท่านผู้หญิงพูนศุข ผ่าน ๗๓ ปีธรรมศาสตร์

๒๗ มิ.ย. ๒๕๕๐ วันครบรอบ ๗๓ ปี การสถาปนามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง หรือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปัจจุบัน

เพื่อเป็นการรำลึกถึงคุณความดีของท่านผู้สถาปนามหาวิทยาลัย นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส อดีตผู้นำคณะราษฎร เปลี่ยนแปลงการปกครองของไทย อดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในรัชกาลที่ ๘ อดีตผู้นำขบวนการเสรีไทย และอดีตนายกรัฐมนตรี

คณาจารย์ ศิษย์ปัจจุบัน ศิษย์เก่าจึงร่วมกันจัดงานรำลึกการก่อตั้งมหาวิทยาลัยนอกเหนือจากการจัดกิจกรรมต่างๆ ในปีนี้ยังจัดอภิปรายเรื่อง "ท่านผู้หญิง พูนศุข พนมยงค์ กับ ๗๕ ปี ประชาธิปไตย และ ๗๓ ปี มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง" เพื่อร่วมรำลึกถึงท่านผู้หญิง พูนศุข พนมยงค์ ภริยานายปรีดี ซึ่งจากไปเมื่อวันที่ ๑๒ พ.ค. ที่ผ่านมา ครบ ๔๗ วัน

การจัดอภิปรายครั้งนี้เชิญ น.ส.รสนา โตสิตระกูล นักรณรงค์ด้านสุขภาพและเพื่อผู้บริโภค และอดีตว่าที่ ส.ว. นายจริย์วัฒน์ สันตะบุตร รองปลัดกระทรวงต่างประเทศ และ นายวิษณุ วรัญญู ผู้พิพากษาศาลปกครองกลาง ลูกศิษย์ใกล้ชิดมาพูดถึงท่านผู้หญิงในแง่มุมต่างๆ เกี่ยวกับคุณความดี และการต่อสู้ร่วมกับสามีเพื่อประชาธิปไตย

หอสมุดแห่งชาติ พนมยงค์

นายวิษณุกล่าวว่า รู้จักท่านผู้หญิงมาก่อนหน้านี้จากการอ่านหนังสือ แต่มารู้จักตัวจริงเมื่อวันที่ ๒๗ มิ.ย. ๒๕๑๘ ในงานครบรอบการสถาปนามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และท่านผู้หญิงกลับมาเยี่ยมประเทศไทย ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในสมัยนั้น เชิญท่านผู้หญิงมาร่วมงานด้วย รู้สึกว่าท่านเป็นผู้ใหญ่ที่มีเมตตามาก ต่อมาได้ใกล้ชิดกับท่านผู้หญิงในโอกาสที่ได้รับทุนจากรัฐบาลฝรั่งเศสไปเรียนต่อ และด้วยความที่มีตำแหน่งประธานกรรมการบัณฑิต ต้องประสานขอคำขวัญจากอาจารย์ปรีดี จึงได้ใกล้ชิดกันตั้งแต่นั้นมา และได้รับความกรุณาทั้งเรื่องการงาน และเรื่องส่วนตัวมาโดยตลอด

ส่วน น.ส.รสนาเล่าว่า เมื่อครั้งที่นำอัฐิท่านปรีดีกลับประเทศไทยได้เข้าไปร่วมด้วย หลังจากนั้นจึงเข้าไปรู้จักครอบครัวท่านและใกล้ชิดกับท่านผู้หญิงมากขึ้น เมื่อท่านให้ใช้สถานที่หน้าหอพักลลิตาตั้งร้านเพื่อสุขภาพ จำหน่ายอาหาร และนวด เพื่อระดมทุนให้กับมูลนิธิสุขภาพไทย ทำให้ได้พบท่านเป็นประจำ และรู้สึกว่าท่านเป็นคุณยายใจดี และสนใจติดตามการบ้านการเมืองตลอดเวลา

"ท่านเคยบอกว่าสมัยนี้บ้านเมืองวุ่นวายมาก ตั้งแต่ท่านเกิดมายังไม่เคยเห็นบ้านเมืองวุ่นวายขนาดนี้ ยิ่งกว่าสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลง และสิ่งหนึ่งที่พวกเราแปลกใจ คือหลังการรัฐประหาร ๑๙ ก.ย. ขณะที่ทุกคนต่างคาดเดาว่าใครจะมาเป็นนายกรัฐมนตรี หลายคนพูดว่าจะทาบทามหม่อมอุ๋ย ทาบทามคุณศุภชัย ท่านพูดฟันธงเลยว่า พล.อ.สุรยุทธ์ ตอนนั้นพวกเราไม่มีใครคิดถึง พล.อ.สุรยุทธ์ เพราะฉะนั้นต้องถือว่าท่านเป็นเกจิทางการเมืองจริงๆ" น.ส.รสนากล่าว

ส่วนนายจริย์วัฒน์ บอกว่า รู้จักท่านผู้หญิงเมื่อครั้งที่เป็นนักเรียนที่ประเทศอังกฤษ และเป็นกรรมการสามัคคีสมาคม วันหนึ่งมีโอกาสไปฟังท่านปรีดีพูดที่ประเทศเยอรมนี นับจากวันนั้นรู้สึกชื่นชม และเคารพในความเก่ง ความกล้า และความดี ของท่านและท่านผู้หญิง หลังจากกลับไปที่อังกฤษจึงเชิญท่านไปพูดที่นั่นบ้างและจึงเริ่มติดต่อกันกระทั่งมีโอกาสไปเรียนภาษาที่ประเทศฝรั่งเศส ท่านปรีดีติดต่อมาให้ไปนั่ง

พูดคุยกัน กระทั่งสนิทกันจนไปพักอาศัยที่บ้านท่านเป็นเวลานานๆ

"ด้วยความที่เป็นนักเรียนทุนกระทรวงต่างประเทศ ท่านปรีดีจึงเรียกมานั่งคุยนั่งถกปัญหาต่างๆ ท่านพยายามสอนให้รู้ว่า ประเทศอังกฤษมองอย่างไร ฝรั่งเศสมองอย่างไร เวลาดูข่าวแล้วต้องวิเคราะห์อย่างไร แล้วถ้าเป็นท่านจะคิดอย่างไรจนกระทั่งเรียนจบมา เมื่อท่านผู้หญิงกลับมาเมืองไทยมีโอกาสไปเยี่ยมบ่อยๆ จนเวลาท่านพูดกับใครจะบอกว่าผมนี่เป็นลูกชายคนเล็ก เป็นสิ่งที่ปลื้มใจมาก"

นายวิษณุยังเล่าเรื่องราวของท่านผู้หญิงที่ร่วมต่อสู้เพื่อบ้านเมืองพร้อมสามีว่า เมื่อศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองไทยจะพบว่า ท่านผู้หญิงเป็นผู้อยู่เบื้องหลังการทำงานของท่านปรีดีในหลายเรื่อง อย่างช่วงการเปลี่ยนการปกครอง เดี๋ยวนี้มีเอกสารออกมาเผยแพร่มากขึ้นเกี่ยวกับจดหมายที่ท่านปรีดีเขียนถึงท่านผู้หญิง ในยุคเสรีไทยหลายคนอาจไม่ทราบว่า ท่านผู้หญิงเป็นผู้ที่ทำรหัส ถอดรหัส ส่งข้อมูลต่างๆ สำหรับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ท่านมีความใกล้ชิดสนิทสนมมาก กระทั่งนักเรียนสมัยนั้นต่างเรียกท่านว่าคุณแม่

ด้าน น.ส.รสนาให้ความเห็นเสริมว่า คำพูดที่ว่า ความสำเร็จของผู้ชายมีผู้หญิงอยู่เบื้องหลัง เป็นคำพูดที่เหมาะสมกับเรื่องของท่านผู้หญิงเป็นอย่างยิ่ง เพราะหากท่านปรีดีไม่มีท่านผู้หญิงเป็นศรีภรรยาแล้วหลายสิ่งหลายอย่างอาจไม่เป็นแบบนี้

"ท่านไม่ใช่เพียงอยู่เบื้องหลัง แต่ทำในหลายสิ่งหลายอย่างที่ไม่ใช่เป็นแค่เพียงแม่บ้าน ท่านเคยเล่าให้ฟังว่าในสมัยเด็ก คุณพ่อฝึกไม่ให้กลัวผีด้วยการเดินผ่านป่าช้า ในที่สุดสิ่งที่ท่านผู้หญิงได้ฝึกมาก็มาช่วยท่านปรีดี สมัยที่ต้องหนีช่วงที่เกิดการรัฐประหาร ท่านผู้หญิงต้องพาท่านไปซ่อนตัวไว้ และเวลาที่ต้องติดต่อกับท่านปรีดี ต้องใช้วิธีเดินผ่านป่าช้าเพื่อจะไม่ให้คนรู้จักได้เห็น"

ขณะที่นายจริย์วัฒน์ระบุว่า ท่านผู้หญิงนับเป็นผู้ที่ถูกกระทำตลอดเวลา เป็นผู้หญิงอายุ ๓๐ ปี ที่สามารถยืนหยัดต่อสู้สิ่งที่เลวร้ายรอบด้าน และในที่สุดท่านยังให้อภัยได้เช่นเดียวกับท่านปรีดี เมื่อมองกลับมา

หอหอลัย พูนศุข พนมยงค์

ถ้าเป็นคนอื่นจะรู้สึกอย่างไร นั่นเป็นเพราะท่านยึดในธรรมะ ยึดถือในสิ่งที่ถูกต้อง และรักชาติ ยึดถือสิ่งที่ต้องช่วยเหลือคนอื่น เหมือนวันนี้ที่มีคนออกมาบอกว่า รักชาติต้องกู้ชาติ แต่ท่านทั้ง ๒ คน นอกจากรักชาติแล้วยังยอมตัวเองเสียสละเพื่อสิ่งที่ท่านรัก

ด้านบทบาทในการผลักดันความคิดให้เป็นสังคมประชาธิปไตยของท่านผู้หญิง นายวิษณุบอกว่าท่านผู้หญิงไม่ได้ยึดมั่นในหลักประชาธิปไตยและหลักธรรมะเพียงอย่างเดียว แต่ยังสอนลูกหลานและคนใกล้ชิด รวมถึงปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่างด้วย เช่น พ.ศ. ๒๔๙๕ มีขบวนการเรียกร้องสันติภาพ ลูกชายท่านเอาเอกสารมาให้ท่านร่วมลงชื่อ ท่านยึดมั่นในอุดมการณ์อยู่แล้ว จึงลงชื่อไปโดยไม่รั้งรอและในที่สุดก็ถูกจับในข้อหากบฏด้วย

"โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเอกสารคำสั่งเสียจัดการศพของท่าน เขียนถึงสิ่งที่เป็นสาระสำคัญในการละจากโลกจริงๆ เท่านั้น ทั้งที่ท่านเป็นท่านผู้หญิงในสมัยรัชกาลที่ ๘ สามีของท่านเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง"

สุดท้ายวิทยากรทั้ง ๓ ท่าน ร่วมกันสรุปความเป็นท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ไว้ว่า

เป็นผู้ที่สะอาดบริสุทธิ์ ไม่ว่าจะมีอะไรเข้ามาในชีวิต ท่านก็ยังคงเป็นคนที่มีเมตตาเผื่อแผ่ รักเพื่อนมนุษย์ด้วยกันและมีธรรมะ

ดังนั้น ท่านจึงสามารถให้และให้อภัย ไม่มีอะไรปกปิดซ่อนเร้นให้ขุดคุ้ยขึ้นมาโจมตีได้เลย มีความรับผิดชอบต่อครอบครัว สามี สังคม และไม่เอาตัวไปผูกพันกับการเสื่อมลาภ ได้ลาภ เสื่อมยศ ได้ยศ

จาก *มนตรี จิรพรพนิต คอลัมน์ข่าวสดหรรษา น.ส.พ.ข่าวสด* วันที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๕๐

สารคดีสัมภาษณ์

ศุขปรีดา พนมยงค์

บุตรชาย

เหตุการณ์สมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒

ศุขปรีดา : ผมเป็นบุตรคนที่ ๔ ลูกชายคนที่ ๒ ตอนผมเกิดปี ๒๔๗๘ คุณแม่อายุประมาณ ๒๔ ปี สมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ ผมเรียนที่โรงเรียนวชิราวุธ วันแรกที่ทหารญี่ปุ่นมาติดตั้งไฟฉายส่องเครื่องบินในสนามกีฬาโรงเรียน ท่านก็มองว่าไม่ได้แล้ว ถ้าตั้งไฟฉายไปแบบนี้ก็เท่ากับเป็นจุดยุทธศาสตร์ให้เครื่องบินฝ่ายสัมพันธมิตรมาทิ้งระเบิด คุณแม่ก็ย้ายผมกับพี่ปาลไปเรียนที่เซนต์คาเบรียล จากนั้นสงครามขยายวงมากขึ้นๆ เราก็อพยพไปอยู่ที่บางปะอิน อยุธยา จนสงครามสงบ ตอนนั้นเราไม่ค่อยมีเวลาใกล้ชิดกับคุณพ่อ ท่านเป็นหัวหน้าเสรีไทย คุณแม่ท่านก็ร่วมงานอย่างสำคัญ แต่ชื่อของท่านไม่ค่อยได้รับการกล่าวถึง ทั้งที่จริงๆ แล้วท่านทำงานด้านเสรีไทยอย่างมาก คืองานรับฟังข่าววิทยุเพื่อติดต่อกับเสรีไทยภายนอกประเทศ และเขียนรหัสซึ่งเป็นงานที่สำคัญที่สุด มีอยู่คราวหนึ่ง อาจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์ โดดร่มลงมา แล้วโดนจับไปที่

หอหอสมุด พนดุง พนมยงค์

สันติบาล ตอนนั้นหลวงอดุลเดชจรัส อธิบดีกรมตำรวจก็เป็นเสรีไทยด้วย ได้ให้อาจารย์ป๋วยส่งวิทยุติดต่อกับสัมพันธมิตรที่อินเดีย ทางนั้นต้องการตรวจสอบว่าที่ติดต่อมานั้นไม่ใช่โดนฝ่ายญี่ปุ่นบังคับ จึงวิทยุกลับมาขอทราบที่อยู่ที่สก็อตแลนด์ของนายแอนดรูว์ กิลคริสต์ อดีตเลขานุการโทของสถานทูตอังกฤษประจำประเทศไทย ทุกคนงงกันหมดว่าจะหาที่อยู่นี้จากไหน คุณพ่อก็ร้อนใจ แต่คุณแม่ไวมาก ท่านนึกได้ว่าสมัยที่คุณพ่อเป็นรัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศ คุณแม่ก็ได้คุ้นเคยกับคณะทูตในงานสโมสรต่างๆ คุณแม่สังเกตว่าแอนดรูว์มีความสนิทสนมกับสุภาพสตรีท่านหนึ่งพอสมควร ดังนั้นเสรีไทยที่รู้จักสตรีผู้นั้น ก็ไปติดต่อขอที่อยู่ของแอนดรูว์จนสำเร็จ อาจารย์ป๋วยก็เคาะวิทยุส่งไปอินเดีย เขาก็ดีใจมากที่รู้ว่าเป็นพวกเดียวกัน นี่เป็นงานชิ้นสำคัญของคุณแม่ที่ทำให้อังกฤษไม่แคลงใจว่าอาจารย์ป๋วยไม่ได้ตกอยู่ในมือญี่ปุ่น

ช่วงคุณแม่ถูกจับวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๙๔

ศุขปรีดา : ตอนนั้นผมเรียนชั้น ม. ๘ โรงเรียนอำนวยศิลป์ ตำรวจเตรียมออกหมายจับคุณแม่ บังเอิญวันนั้นท่านไปเป็นเถ้าแก่ให้คุณศักดิชัย บำรุงพงศ์ กับคุณเครือพันธ์ ปทุมรส บุตรสาวคุณเฉลียว ปทุมรส ตำรวจเชิญตัวคุณเฉลียว ปทุมรส ไปโรงพัก เมื่อเห็นคุณแม่เลยจับไปด้วย มาทราบทีหลังว่าตำรวจเสนอให้จับตัวผมด้วยแต่มีคนคัดค้าน ตอนนั้นผมอายุ ๑๗ ไปเคลื่อนไหวเรื่องลงนามยกเลิก พ.ร.บ. การพิมพ์ ๒๔๘๔ คุณแม่เล่าให้ฟังว่าระหว่างถูกคุมขังในห้องขังสันติบาล ก็ถูกถามตลอดว่าคุณพ่ออยู่ที่ไหน พอมองออกมาเห็นฝรั่งอเมริกันจากหน่วยข่าวกรองของสถานทูตมาที่สันติบาลทุกวันยามวิกาล คุณแม่จำได้ว่าเป็นคนเดียวกับที่ขีดฆ่าวีซ่าผ่านแดนสหรัฐอเมริกาบนพาสปอร์ตของคุณพ่อ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๑ ทำให้สงสัยว่าที่คุณแม่ถูกจับตัวมาเป็นเพราะสหรัฐอเมริกาหรือผู้มีอำนาจเหนือไทยในขณะนั้นอยากรู้ว่าคุณพ่ออยู่ที่ไหน

ตอนอยู่ที่เมืองจีน อาจารย์ปรีดีเคยไปเยี่ยมประธานโฮจิมินห์ที่เวียดนาม ทำไมท่านจึงสนิทสนมกับทางเวียดนาม

ศุขปรีดา : ท่านประธานโฮจิมินห์รู้สึกถึงหนี้บุญคุณของคุณพ่อที่มีต่อประเทศเวียดนาม เมื่อครั้งหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ สมัยที่ชาวเวียดนามต่อสู้กู้อิสรภาพจากฝรั่งเศส อาจารย์ปรีดีได้มอบอาวุธของเสรีไทยให้ชาวเวียดนามไปกู้ชาติ จึงมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน พอปี ๒๕๐๕ โฮจิมินห์ได้เชิญคุณพ่อไปเวียดนามในฐานะแขกคนสำคัญของรัฐบาล มิตรภาพนี้ยังยืนยงมาจนถึงวันนี้ ตอนคุณพ่อจากไปสัก ๑๐ ปีมาแล้ว ทางประธานประเทศเวียดนามได้มอบเหรียญอิสริยาภรณ์มิตรภาพให้คุณแม่ และการจากไปของคุณแม่ที่ผ่านมาทางการเวียดนามก็ได้ส่งสารมา แสดงความเสียใจ ตั้งแต่นายกรัฐมนตรีเวียดนาม ทั้งที่เขาเป็นคนรุ่นใหม่ไม่รู้จักอาจารย์ปรีดีมาก่อน พลเอกโวเหงียนเกี๊ยบ ปูชนียบุคคลของกองทัพเวียดนาม อายุ ๙๖ แล้ว ก็ส่งสารมาแสดงความเสียใจ เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ที่ผ่านมาผมได้ไปเยี่ยมท่าน ตอนนั้นเป็นวันตรุษเวียดนาม ท่านก็ให้ทหารนำ ส.ค.ส.เขียนด้วยลายมือของท่านเองอวยพรมายังคุณแม่ ผมก็เอากลับมาให้ท่าน

หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ อาจารย์ปรีดีมีบทบาทในการสนับสนุนขบวนการกู้อิสรภาพในประเทศแถบนี้

ศุขปรีดา : นอกจากเวียดนามแล้วคุณพ่อก็ช่วยเหลือลาวในการกู้อิสรภาพ ตอนนั้นขบวนการกู้ชาติลาวยังไม่แตกแยกเป็นลาวฝ่ายขวา ลาวฝ่ายซ้าย ช่วงแรกเขาลำบากมาก อาจารย์ปรีดีก็ช่วยเหลือ ไม่ว่าจะเป็นการส่งอาวุธและส่งคนคือบรรดา ส.ส. อีสานอย่างนายเตียง ศิริขันธ์ ไปช่วย กัมพูชาก็เคยช่วย อินโดนีเซีย พม่าก็มีนะครับ แต่หลักฐานเหล่านี้เหลือน้อยแล้ว พอเกิดรัฐประหาร ๒๔๙๐ ทุกอย่างเปลี่ยนหมด รัฐบาลเผด็จการเวลานั้นเป็นปฏิปักษ์กับขบวนการกู้ชาติมาก ต่อมาอเมริกาเข้ามาก็เลยไปกันใหญ่ คือเรารู้สึกว่าเมื่อก่อนนี้การ

ที่พวกมหาอำนาจตะวันตกมา ล่าอาณานิคมยึดเอาดินแดนในภูมิภาคแถบนี้ไป เป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องอย่างยิ่ง ทุกชาติต้องการเสรีภาพของตนเอง การให้ความสนับสนุนขบวนการกู้ชาติจึงเป็นเรื่องถูกต้อง แต่บางคนยังหลงในคำโฆษณาชวนเชื่อ ยังเข้าใจผิด เขาบอกว่าไม่นับถืออาจารย์ปรีดี เพราะอาจารย์ปรีดีไปช่วยพวกเวียดนาม ท่านเป็นนักเรียนเก่าฝรั่งเศส แต่ก็เลือกที่จะสนับสนุนฝ่ายกู้อิสรภาพ สนับสนุนเวียดนาม ทั้งๆ ที่ฝรั่งเศสรู้สึกว่าอาจารย์ปรีดีเป็นผลิตผลอันน่าภาคภูมิใจของฝรั่งเศส สมัยท่านเป็นรัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศ รัฐบาลฝรั่งเศสเคยมอบเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดให้ ตอนบั้นปลายชีวิตท่านไปอยู่ฝรั่งเศสแบบธรรมดาที่สุด แม้กระทั่งพิธีฌาปนกิจ อดีตเอกอัครราชทูตฝรั่งเศสท่านหนึ่งไป ในงานแล้วก็กล่าวถึงเรื่องประชาธิปไตยที่ฝรั่งเศสภูมิใจในตัวท่าน พูดยาวและดีมาก

คุณแม่เคยพูดถึงกรณีสวรรคตไหมครับ

ศุขปรีดา : ท่านรู้ดีถึงการเสกสรรปั้นแต่ง ท่านพยายามต่อสู้ หาทนายพิสูจน์ในชั้นศาล ในปี ๒๕๐๐ ปลายสมัยจอมพล ป. เป็นนายกฯ จอมพล ป. คิดว่าจะรื้อฟื้นคดีกรณีสวรรคตขึ้นมาพิจารณาใหม่เพื่อความเป็นธรรมกับทุกฝ่าย ตอนนั้นคุณพ่ออยู่ที่ประเทศจีน ลูกศิษย์ที่เป็นทนายความ ๒ คน คือคุณลิ่วละล่อง บุนนาค และคุณชิต เวชประสิทธิ์ ได้มาช่วยท่านทำคดีนี้ ปลายเดือนสิงหาคมทนายก็กลับมาเมืองไทย แต่เดือนกันยายนเกิดรัฐประหารโดยจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำให้จอมพล ป. ต้องหนีออกนอกประเทศ การที่จะหยิบยกเอาคดีนี้ขึ้นมาพิจารณาใหม่จึงยุติลง มีการวิเคราะห์ต่อว่าสาเหตุการรัฐประหารครั้งนี้มองได้หลายอย่าง คือหนึ่ง นโยบายด้านการต่างประเทศ จอมพล ป. เริ่มเปิดการคบค้ากับจีน มีการส่งตัวแทนไปเจริญสัมพันธไมตรี ทำให้อเมริกาที่เข้ามามีอิทธิพลเหนือไทยและต่อต้านคอมมิวนิสต์ไม่สบายใจ เริ่มไม่ไว้ใจ

จอมพล ป. สอง กรณีสวรรคต อันนี้จะเป็นอย่างไรไม่ทราบ แต่มันอาจเป็นปัจจัยเร่งให้การรัฐประหารเกิดขึ้นเร็ว ภายหลังรัฐประหาร จอมพล ป. จึงลี้ภัยไปอยู่ญี่ปุ่น ต่อมาได้ส่งการ์ดมาหาคุณพ่อ เขียนเป็นภาษาอังกฤษว่า "Please อโหสิกรรม"

ดร. ปรีชา สุวรรณทัต
กรรมการมูลนิธิปรีดี พนมยงค์

"ประวัติศาสตร์ของอาจารย์ปรีดีส่วนหนึ่งมีท่านผู้หญิงอยู่ในนั้น ท่านอาจารย์ปรีดีถูกแกล้ง เขาจับท่านไม่ได้ก็จับภรรยาแทน ชีวิตท่านผู้หญิงพูนศุขคือชีวิตของภรรยาที่ดี เป็นคู่ทุกข์มากกว่าสุข เป็นแม่ที่ต้องรับภาระทุกอย่าง เพราะอาจารย์ปรีดีต้องลี้ภัยตั้งแต่ลูกยังเล็กๆ ความแข็งแกร่งต่างๆ ส่วนหนึ่งของอาจารย์ปรีดีมาจากท่านผู้หญิง เพราะอาจารย์ปรีดีโดนมรสุมการเมืองหนักมาก ไม่ผิดหรอกที่จะกล่าวว่าท่านเป็นวีรสตรีของผู้ที่มองเห็นสัจจะของประวัติศาสตร์ อาจารย์ปรีดีพูดเสมอว่าที่ท่านประสบความสำเร็จและอดทนต่อความยากลำบากมาได้เพราะมีท่านผู้หญิงเป็นกำลังใจ ทั้งตอนที่แยกจากกันและอยู่ร่วมกัน อาจารย์ปรีดีเห็นใจภรรยามาก ตอนที่แยกจากกัน ท่านเขียนในจดหมายว่า วันหนึ่งความดีของท่านผู้หญิงต้องปรากฏ คนจะเห็นความสำคัญของท่านผู้หญิง ซึ่งผมคิดว่าตอนนี้เราเห็นกันแล้ว

"ทุกวันนี้กระแสที่จะบิดเบือนข้อเท็จจริงยังมีอยู่ โดยเฉพาะข้อกล่าวหาเรื่องคดีสวรรคต เขาคงกลัวว่าข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์จะปรากฏมากขึ้น จึงยังคงมีความพยายามที่จะบิดเบือน เพราะในเมืองไทยการใส่ร้ายป้ายสีที่หนักที่สุดคือใส่ร้ายป้ายสีเรื่องเกี่ยวกับสถาบัน

"สำหรับคนรุ่นหลัง ขอแนะนำให้ศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองไทยในยุคที่อาจารย์ปรีดีเกี่ยวข้อง และ

ในความเสียสละของท่านปรีดี จะมองเห็นท่านผู้หญิงอย่างแน่นอน อาจารย์ปรีดีได้รับใช้ชาติตอนอายุยังน้อย แต่พออายุมากท่านก็ไม่มีโอกาส ท่านจึงพูดเป็นคติเตือนคนรุ่นหลังเสมอว่า ตอนที่ท่านมีอำนาจท่านขาดประสบการณ์ แต่พอมีประสบการณ์ท่านก็ไม่มีอำนาจ

"ผมอ่านคำสั่งถึงลูกๆ ของท่านผู้หญิงแล้ว ข้อหนึ่งที่ประทับใจมากคือ **ไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ** ข้อนี้มีอะไรลึกๆ ทำไมท่านสั่งเช่นนี้ เพราะเกียรติยศคนเราตายแล้วคนข้างหลังก็มักจะคิดถึง แต่ท่านไม่เอาเลย สิ่งที่อยู่หลังคำสั่งนี้คืออะไร ผมคิดว่ามันลึกมาก ลองคิดดูว่าตอนอาจารย์ปรีดีถึงแก่อสัญกรรม พิธีศพท่านเรียบง่ายมาก เมื่อถึงคราวท่านผู้หญิง ทำไมท่านจะต้องมารับเกียรติเพราะอาจารย์ปรีดียังไม่ได้รับเกียรติแต่ประการใดเลย นี่ผมเดาใจท่านผู้หญิงนะครับ ผมอาจจะผิดก็ได้ ส่วนข้ออื่นๆ เรื่องการยกศพให้โรงพยาบาลนั้นถือเป็นเรื่องปรกติที่คนอื่นๆ ก็สามารถทำได้

"ทุกวันนี้ บ้านออองโตนีที่ท่านอาศัยช่วงลี้ภัยการเมืองที่ฝรั่งเศสมีคนเวียดนามมาซื้อไปแล้ว ครั้นจะไปเขียนป้ายหน้าบ้านว่าที่นี่เคยเป็นที่พำนักของรัฐบุรุษอาวุโสของประเทศไทยเขาก็คงไม่ยอม เราเสียดายมาก บ้านนี้ถูกขายเพราะความจำเป็นทางเศรษฐกิจของท่านผู้หญิง ความจริงควรจะเป็นหน้าที่ของรัฐบาลไทยที่จะอนุรักษ์บ้านหลังนี้ เอาไว้"

ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

อดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

"สมัยผมเรียนธรรมศาสตร์ ยุคสายลมแสงแดด ๒๕๐๓-๒๕๐๖ ต้องพูดว่าเกือบจะไม่รู้จักท่านอาจารย์ปรีดีเลย เพราะในสมัยที่จอมพล ถนอม กิตติขจร เป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ความทรงจำของคน

ธรรมศาสตร์มันหายไปหมด ฉะนั้นคนรุ่นผมจะไม่รู้จักอาจารย์ปรีดี เราอาจเคยได้ยินเรื่องของเสรีไทยแว่วๆ แผ่วๆ แต่เราไม่รู้หรอกว่าท่านปรีดีเป็นคนสำคัญ ผมคิดว่าความสามารถของคณาธิปไตยทหารเยี่ยมมาก ทำให้เราไม่มีความทรงจำเกี่ยวกับอดีต ไม่มีในตำราเรียน ไม่มีในห้องเรียน ไม่มีใน ๔ ปีของธรรมศาสตร์ที่แม้ว่าจะเรียนรัฐศาสตร์การทูต ก็ไม่รู้เรื่องเกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่ ๒ ไม่รู้เรื่องเกี่ยวกับขบวนการเสรีไทย ไม่รู้เรื่องว่าท่านปรีดี พนมยงค์ นั้นเป็นผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เราเพ้อเจ้อขนาดว่าถ้าจุฬาฯ มีรัชกาลที่ ๕ เป็นนามของมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ก็น่าจะมีเจ้านายสักองค์หนึ่งเป็นผู้ก่อตั้ง ตอนนั้นผมจึงคิดว่ากรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์เป็นผู้สถาปนามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

"ผมเริ่มสนใจเรื่องราวของอาจารย์ปรีดีเมื่อไปเรียนต่อต่างประเทศ ผมไปค้นห้องสมุดหาหนังสืออ่าน จึงเริ่มรู้เรื่องของท่านมากขึ้น ผมไปค้นเจอหนังสืองานศพ นายเสียง พนมยงค์ ในมหาวิทยาลัยคอร์แนล ข้างในมีเนื้อหาเกี่ยวกับการทำนา พอปี ๒๕๑๓ ผมไปเที่ยวปารีส มีฉายหนังเรื่อง พระเจ้าช้างเผือก เสียงในฟิล์มผมก็ไปดู แล้วผมก็เลยไปขอสัมภาษณ์ท่านปรีดี วันนั้นเป็นวันแรกที่พบท่านปรีดีกับท่านผู้หญิง จำได้ว่าประทับใจมาก จำได้แม่นมากๆ ท่านผู้หญิงเลี้ยงมื้อกลางวันเป็นข้าวคลุกกะปิ ผมจำได้ว่าท่านปรีดีให้สัมภาษณ์แล้วท่านผู้หญิงนั่งอยู่ด้วย เมื่อถามท่านปรีดีก็จะตอบเป็นหลักเป็นฐานในฐานะนักกฎหมาย ส่วนท่านผู้หญิงจะเสริมให้ข้อมูลที่ละเอียดมาก มีเกร็ดเล็กเกร็ดน้อย โดยเฉพาะในปี ค.ศ. พ.ศ. จำแม่นยำมาก มหัศจรรย์มาก

"ในฐานะอาจารย์สอนประวัติศาสตร์ เมื่อคิดกลับไปตอนที่สัมภาษณ์ท่าน เราไม่เห็นอารมณ์ความเจ็บช้ำ ขุ่นแค้น เคืองแค้นของท่านเลย คือท่านจะเล่าเหตุการณ์ไปตามเนื้อผ้า แน่นอนเราก็รู้สึกได้ว่าทั้งสองท่านนี้ถูกกระทำ เป็นเหยื่อของการเมืองไทยที่รุนแรงมากที่สุดในประวัติศาสตร์ของชาติไทย แต่ว่าความรู้สึกที่โกรธ

เกลียด แค้น ไม่ปรากฏ ผมเองก็สัมภาษณ์คนเยอะมาก เห็นอารมณ์ความโกรธของหลายคนที่ให้สัมภาษณ์ แต่ในกรณีของสองท่าน เราไม่เห็นอันนั้น เราไม่ได้ยินเลย

"โดยชาติกำเนิดท่านผู้หญิงเป็นสตรีสูงศักดิ์ แต่ว่าในแง่ของการดำเนินชีวิตมาจนกระทั่งถึงแก่อนิจกรรม ก็ลงมาสู่ความเป็นสามัญ ผมคิดว่าท่านดำรงชีวิตในฐานะสตรีสมัยใหม่ที่เคียงบ่าเคียงไหล่กับสามี ไม่ใช่ช้างเท้าหลังตามปรกติที่เรารู้จักกัน แล้วในด้านหนึ่งก็เป็นภริยาคู่ชีวิตที่ดี ในอีกด้านหนึ่งก็เป็นแม่ที่ดี ผมว่าในบั้นปลายชีวิต ท่านมีความงามตามวัย แก่ไปตามวัย แล้วก็จบอย่างงดงาม ผมคิดว่าบุรุษหรือสตรีในเอเชียฝืนอายุเยอะมาก คือหมายความว่าไม่ยอมแก่ ไม่งามตามวัย แน่นอนพออายุ ๖๐-๗๐ แล้วจะให้งามแบบ ๒๐-๓๐ มันเป็นไปไม่ได้ แต่ผมคิดว่าท่านผู้หญิงถ้าเราดูรูปถ่ายแล้วเราจะรู้ว่าท่านงดงามไปตามวัย ไปตามเวลาและตามธรรมชาติ"

ดร. จริย์วัฒน์ สันตะบุตร

รองปลัดกระทรวงการต่างประเทศ

"ผมได้ทุน ก.พ. เรียนที่ประเทศอังกฤษ ปี ๒๕๑๕ เขาให้เป็นตัวแทนนักเรียนไทยไปเยอรมนี ท่านปรีดีก็ไปพูดที่นั้น ผมเริ่มทึ่ง เพราะท่านบอกว่าสิ่งที่ท่านพูดนี่อย่าเชื่อ ท่านขอให้เอาไปคิด ไปไตร่ตรองเอง เอาไปย่อยให้ดี ถ้าสิ่งที่พูดเป็นตรรกะก็เชื่อ ไม่เป็นก็อย่าเชื่อ และถ้ารู้ข้อมูลอื่นซึ่งไม่เป็นตามที่ท่านพูด ขอให้มาบอกท่านบ้าง ท่านจะได้เปลี่ยนความคิดในบางส่วนได้ เพราะทุกคนต้องใช้เหตุผล ผมรู้สึกว่าคนคนนี้ยิ่งใหญ่มาก เคยเป็นมาแล้วทุกอย่างในชีวิต แต่ทำไมเขาบอกไม่ให้เราเชื่อ ขณะที่นักการเมืองคนอื่นๆ มักบอกว่าผมเป็นรัฐมนตรี คุณต้องเชื่อผม

"ตอนนั้นผมกำลังเขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง *'นโยบายต่างประเทศไทยในช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครองจนถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ ๒'* ผมอยากจะอ่านประวัติท่านมากขึ้นก็ไปสัมภาษณ์ท่านเป็นประจำทุกวัน จนคุณป้าชวนให้ไปค้างที่บ้านเวลามาฝรั่งเศส ท่านก็สอนหลายเรื่อง เช้าๆ ผมอ่านหนังสือพิมพ์อังกฤษ ท่านอ่านหนังสือพิมพ์ฝรั่งเศส ท่านฟังวิทยุฝรั่งเศส ผมฟังบีบีซี แล้วมานั่งถกกัน อังกฤษมองยังไง ฝรั่งเศสมองยังไง ท่านจะจบว่าเราควรมองอย่างไร คุณป้าจะตื่นเช้ามาก ฟังวิทยุพร้อมกัน เตรียมอาหาร ทานอาหารเสร็จท่านปรีดีจะไปเขียนหนังสือ คุณป้าจะไม่กวน ส่วนมากแขกจะมาช่วงสายๆ หรือไม่ก็บ่ายๆ มีคนมาหา ท่านจะเตรียมการต้อนรับ บางทีคุณป้าจะเดินไปตลาดแต่เช้า บางวันท่านปรีดีไปด้วย บางทีก็นั่งรถเมล์ไป กลับมาก็ทำอาหาร บ่ายนี่ปรกติท่านจะพักหลังอาหารกลางวัน นอนพักผ่อน ตื่นบ่ายๆ ก็มาทานน้ำชา ออกไปเดินในสวนสาธารณะบ้าง

"ตอนนั้นปี ๒๕๑๐ - ๒๕๒๑ อาจารย์ปรีดีสนใจแม้แต่เรื่องอาวุธนิวเคลียร์ เพราะท่านคิดว่าถ้าเขามาทิ้งนิวเคลียร์ที่เมืองไทย ตรงไหนจะเป็นอย่างไร ท่านไปอ่านหนังสือ ท่านก็ไม่มีเงินนะครับ ต้องไปขอซื้อเล่มเก่าๆ เพื่อนำไปศึกษา ดิกชันนารีผมก็เรียนรู้จากท่าน วันหนึ่งพูดเรื่องภาษาอังกฤษ ท่านก็แนะนำว่าคำนี้ควรเป็นแบบนั้นแบบนี้ ผมก็แย้งท่านว่าผมเข้าใจว่าแบบนี้ วันต่อมาท่านบอกว่าที่หลานเข้าใจก็ถูกนะในบริบทแบบอังกฤษ แต่บริบทแบบอเมริกันมันอีกแบบ นี่คือความละเอียดของท่านเรื่อง ภาษาอังกฤษ ทั้งที่ท่านเก่งภาษาฝรั่งเศส

"ตอนที่พี่ปาลจะเสีย คุณป้าต้องมาเมืองไทย ผมก็ไปอยู่เป็นเพื่อนอาจารย์ปรีดี วันหนึ่งท่านไปเดินเล่นในสวนสาธารณะใกล้ๆ บ้าน ท่านยืนเหม่อมองฟ้า แล้วหันมาพูดกับผมว่าปาลไม่น่าเลย ยังอายุไม่มาก ยังไม่ได้รับใช้ชาติให้คุ้มค่าเลย นี่ท่านพูดทั้งที่ท่านถูกรังแกมาตลอด นี่คือท่านปรีดี นี่ลูกไม่สบายอยู่

ท่านไม่เคยคิดออกจากแนวนี้เลย"

"คุณป้าเป็นคนหัวก้าวหน้ามากในยุคนั้น และได้อิทธิพลจากอาจารย์ปรีดี ความยุติธรรมต้องมาก่อน รูปที่ท่านภูมิใจที่สุดคือเดินเชิดหน้าเข้าคุก คุณป้ามีจิตใจเข้มแข็ง เยือกเย็น และสงบ ท่านเป็นพุทธมามกะตัวจริง ท่านไม่เคยว่าใครให้ผมฟัง ไม่เคยแสดงความเคียดแค้น ท่านเล่าด้วยความนิ่งว่าใครทำอะไร ท่านธรรมดาที่สุด เรียบง่าย ชีวิตสมถะที่สุด ทั้งที่ท่านเป็นลูกพระยา พ่อแม่เลี้ยงท่านมาอย่างดี ท่านประสบเคราะห์กรรม พี่น้องท่านก็ช่วยเหลือ ท่านสั่งว่ามีเงินเหลือให้บริจาค ตอนมีชีวิตท่านก็ทำ เสียชีวิตก็ทำ ที่บ้านท่านก็อยู่ธรรมดาไม่ต้องแอร์ ไม่ต้องมีอะไรมากมาย ถ้าผมจะพูดถึงครอบครัวนี้คือคนธรรมดาผู้ยิ่งใหญ่ ทั้งสองท่านมีสิ่งที่เหมือนกัน คือ มีสมองและสองแขน

"ช่วงหลังคุณป้ามาสานงานต่อจากอาจารย์ปรีดี โดยเฉพาะเรื่องเสรีไทย และ ๑๖ สิงหาคม วันสันติภาพ คนไทยไม่ค่อยระลึกถึงเรื่องนี้ ถ้าอยากจะระลึกถึงท่าน ผมว่าเราต้องมาฟื้นฟูตรงนี้"

จาก *นิตยสารสารคดี ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๒๖๙ กรกฎาคม ๒๕๕๐*

คือหนึ่งในสตรีของแผ่นดิน ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

ในปลายปี พ.ศ. ๒๕๓๔ ข้าพเจ้าเพิ่งจบการศึกษาระดับปริญญาตรี และเข้ามาทำงานในกองบรรณาธิการ **นิตยสารแพรว**ได้ไม่นาน วันหนึ่งคุณสุภาวดี โกมารทัต อดีตบรรณาธิการบริหารของแพรวคนแรก ได้ถามในที่ประชุมกอง บ.ก. ว่า "มีใครสนใจจะทำชีวประวัติของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ บ้าง"

ข้าพเจ้าเคยศึกษาประวัติของท่านปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ผู้มีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ มาบ้างพอสมควร ทำให้ทราบว่า ท่านมีภรรยาชื่อท่านผู้หญิงพูนศุข ซึ่งถือได้ว่าท่านเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์ที่ยังมีชีวิตอยู่ ข้าพเจ้าสนใจมาก จึงยกมือเสนอตัวเอง ซึ่งคุณสุภาวดีก็ไว้วางใจมอบหมายให้ไปติดต่อขอทำชีวประวัติของท่าน

จากนั้นข้าพเจ้าได้ติดต่อผ่านทางอาจารย์ดุษฎี พนมยงค์ บุญทัศนกุล บุตรสาวคนที่ ๓ ของท่าน ครั้งแรกอาจารย์ดุษฎีแจ้งว่าท่านไม่ค่อยสบาย ยังไม่สะดวกให้พบ ต่อมาอีกไม่นานนัก อาจารย์ดุษฎี ก็ติดต่อกลับมาว่า ท่านหายดีแล้ว อนุญาตให้นัดหมายเข้าพบได้

ข้าพเจ้าจำได้ว่า วันแรกที่ได้พบท่านนั้นเป็นวันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๔ วันที่ไปพบนั้น ท่านเชิญไปนั่งสนทนาในส่วนที่จัดเป็นที่รับแขก รอบๆ นั้นประดับด้วยภาพเก่าของคุณพ่อ-คุณแม่ของท่าน และภาพ

ของท่านปรีดีกับท่านในอริยาบถต่างๆ ดูสวยงาม ขรึมขลัง ระหว่างการสนทนา ท่านให้ความเมตตาเอ็นดูแก่ข้าพเจ้ามาก

เมื่อข้าพเจ้ากราบเรียนท่านถึงจุดประสงค์การทำงานชิ้นนี้ว่า ต้องรบกวนขอเข้าพบท่านหลายครั้ง ท่านก็เข้าใจและอนุญาต ตอนหนึ่งข้าพเจ้าเรียนถามถึงลูกชายคนโต (คุณปาล) ท่านถามว่ารู้จักด้วยหรือ ข้าพเจ้าตอบว่าเคยอ่านพบว่าคุณปาลเสียชีวิตก่อนท่านปรีดี แต่ไม่พบว่าเป็นอะไร ท่านก็เล่าว่า เสียชีวิตด้วยมะเร็ง แล้วท่านก็พูดด้วยความถ่อมตนว่า หากจะสัมภาษณ์ท่าน ชีวิตส่วนตัวของท่านนั้นไม่มีอะไร เรื่องราวของท่านส่วนใหญ่จะผูกพันกับท่านปรีดีมาอย่างยาวนาน ควรจะศึกษาประวัติของท่านปรีดีด้วย แล้วท่านก็มอบหมายให้อาจารย์ดุษฎีและอาจารย์วาณี สายประดิษฐ์ (บุตรสาวคนเล็ก) จัดหนังสือต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับท่านปรีดี เป็นทั้งผลงานการเขียนของท่านปรีดีเองและที่ผู้อื่นเขียนถึง ในวันนั้นข้าพเจ้าจึงกลับมาพร้อมหนังสือจำนวนหลายเล่ม

ก่อนจะลากลับในวันนั้น ท่านบอกข้าพเจ้าว่า

"ครั้งหน้ามาอย่าเรียกว่า 'ท่าน'นะ ให้เรียก 'คุณยาย' เพราะคุณยายไม่อยากเป็นเหมือนคนสมัยนี้ที่ใครๆ ก็เป็น 'ท่าน' กันหมด"

สำหรับการนัดหมายเข้าพบนั้น อาจารย์ดุษฎีได้แนะนำว่า ควรจะมาพบสัปดาห์ละครั้ง ครั้งละประมาณ ๒ ชั่วโมงในช่วงเช้า (ข้าพเจ้าจำไม่ได้ว่าไปพบทุกวันจันทร์หรืออังคาร) เพื่อว่าท่านจะได้ไม่เหนื่อยเกินไป และมีเวลาเตรียมตัวล่วงหน้าที่จะเล่าเรื่องในแต่ละประเด็น และอย่านัดเช้าวันศุกร์ เพราะท่านจะไปเดินตลาดนัดที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งท่านมีกิจวัตรเดินตลาดมาตั้งแต่ครั้งที่ยังอยู่ที่ประเทศฝรั่งเศส

ครั้งที่สองที่เข้าพบ ท่านบอกว่า *"ไปนั่งที่โต๊ะกินข้าวดีกว่า ถือว่าเป็นคนกันเองแล้วนะ"* ดังนั้นในครั้ง

ต่อๆ มาข้าพเจ้าจึงได้นั่งคุยกับท่านที่โต๊ะอาหารตัวยาว ซึ่งท่านได้เตรียมตัวอย่างดี บอกเล่ารายละเอียดทุกอย่างตามที่ข้าพเจ้าถามท่านไปหลายๆ เหตุการณ์ที่ข้าพเจ้ายังหาอ่านไม่ค่อยพบและยังสงสัย ก็ได้เรียนถาม ก็ได้รับคำตอบที่น่าทึ่งมาก เช่น เหตุการณ์ตอนท่านปรีดีหลบหนีออกจากประเทศไทย หลังพ่ายแพ้ในเหตุการณ์กบฏวังหลวง โดยมีท่านเป็นผู้วางแผนการเดินทาง หรือในบางประเด็น ท่านก็จะให้อาจารย์สุดา คุณศุขปรีดา อาจารย์ดุษฎี และอาจารย์วาณี มาร่วมเล่าด้วย บางคำถามที่ท่านอาจจะไม่สามารถตอบได้ชัดเจนนัก ท่านก็บอกว่า *"เธอน่าจะทันได้พบกับคุณตานะ"* ข้าพเจ้ายิ่งรู้สึกปลื้มใจที่ได้รับความเมตตาอย่างมาก

เมื่อการสัมภาษณ์จบลง และเริ่มเรียบเรียงเป็นบทๆ สำหรับเตรียมลงพิมพ์ในแพรว ข้าพเจ้าก็นำไปให้ท่านตรวจทานก่อนทุกครั้ง ท่านจะนั่งอ่านอย่างเงียบๆ และใส่ใจมาก ท่านบอกว่า *"คุณยายเป็นคนตรวจปรู๊ฟเก่าตั้งแต่ 'นายปรีดี' ตั้งโรงพิมพ์"*

ท่านเรียกท่านปรีดีว่า "นายปรีดี" ต่อหน้าคนอื่นๆ เสมอ แล้วท่านก็อธิบายถึงการที่คนไทยส่วนใหญ่จะเรียกว่า "ท่านปรีดี" คงเป็นเพราะว่า ในช่วงที่ท่านปรีดีเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในหลวงรัชกาลที่ ๘ ความที่ได้ลาออกจากบรรดาศักดิ์จากหลวงประดิษฐ์มนูธรรมมาเป็นสามัญชน ใช้ชื่อเดิมว่า นายปรีดี พนมยงค์ ต่างจากผู้สำเร็จราชการฯหลายท่านที่เป็นเจ้านายเชื้อพระวงศ์หรือขุนนางชั้นผู้ใหญ่ คนที่มาติดต่อราชการกับท่านไม่รู้จะเรียกอย่างไร ที่จะเป็นการยกย่อง จึงเรียกว่า "ท่านปรีดี" คนทั่วไปเลยพลอยเรียกตามกันมา ซึ่งท่านปรีดีเองก็ไม่ทราบจะว่าอย่างไรได้ ในเรื่องนี้ลูกๆ ของท่านเอง เวลากล่าวถึงท่านปรีดีต่อหน้าบุคคลอื่น ก็จะเรียกว่า "นายปรีดี" เสมอ

เรื่องหนึ่งที่ข้าพเจ้าจำได้เสมอคือ ทุกครั้งเมื่อท่านอ่านตรวจทานเสร็จแล้ว ท่านจะพูดว่า "bien" (เบียง - ภาษาฝรั่งเศส) เหมือนเป็นการให้คะแนน ข้าพเจ้าก็จะกราบขอบคุณท่านด้วยความปิติเสมอ จนถึงบทสุดท้าย

เมื่อท่านอ่านจบ ท่านพูดคำว่า "Très bien" (ดีมาก) แล้วม้วนกระดาษต้นฉบับนิ่งๆ อยู่ครู่หนึ่ง ก่อนส่งคืนให้ข้าพเจ้า หากตาข้าพเจ้าไม่ฝ้าฟางเกินไป ข้าพเจ้าเห็นนัยน์ตาของท่านทั้งสองดวงวาววามด้วยหยาดน้ำใสๆ ที่คลออยู่บางๆ

แม้ว่าการทำงานชีวประวัติของท่านชิ้นนั้นจะจบลงไปนานแล้ว แต่ข้าพเจ้าก็ถือเป็นธรรมเนียมของชีวิตที่จะไปกราบขอพรจากท่านที่บ้านในช่วงสิ้นปีก่อนขึ้นปีใหม่เป็นประจำทุกปี ท่านก็เมตตาซักถามทุกข์สุขของข้าพเจ้า และเล่าเรื่องสุขภาพของท่านให้ฟัง ซึ่งก็ไม่มีอะไรหนักหนา ท่านพูดเสมอว่า หากท่านเป็นอะไรไป ท่านก็ไม่มีกังวล เพราะได้อุทิศร่างให้โรงพยาบาลจุฬาฯ ไว้ศึกษาเหมือนกับที่ลูกชายคนโตของท่านได้ทำไว้ และสิ่งที่ท่านจะพูดบ่อยครั้งคือ

"คุณยายไม่โกรธไม่แค้นใครที่เคยทำร้ายคุณยายนะ คุณยายจะไม่จำคนที่เคยทำไม่ดีกับคุณยาย จะจำแต่คนที่ดีกับคุณยาย" แล้วก่อนจะลากลับ ท่านและอาจารย์วาณีก็จะมีหนังสือต่างๆ ที่มีคุณค่ามอบให้กลับมาอ่านทุกครั้ง

จนกระทั่ง ๒-๓ ปีหลังมานี้ ท่านเปลี่ยนที่ต้อนรับข้าพเจ้ามาเป็นที่ระเบียงชั้นล่างหน้าห้องนอนของท่านที่ตกแต่งทำขึ้นใหม่ แทนที่โต๊ะอาหารข้างในบ้าน ท่านบอกว่าลูกๆ ของท่านไม่อยากให้ท่านขึ้น-ลงบันได เพราะไม่ปลอดภัยสำหรับท่านที่มีอายุมากขึ้น ซึ่งรอบๆ พื้นที่นั้นมีผู้ที่เคารพนับถือท่านมาตกแต่งด้วยต้นไม้ดอกไม้อย่างสวยงาม ท่านเล่าว่า *"เขามาทำให้โดยไม่คิดเงิน"*

ทุกครั้งที่ข้าพเจ้าไปกราบท่าน รู้สึกเหมือนวันเวลานั้นหยุดนิ่ง เปี่ยมไปด้วยความสงบและอบอุ่นใจอย่างมาก ความรู้สึกเคร่งเครียดต่างๆ ที่ต้องพบเจอ เหมือนถูกโยนทิ้งไว้นอกรั้วก่อนจะเดินเข้าไปพบท่าน และข้าพเจ้าก็มักจะมีคำถามไปเรียนถามท่านเสมอ โดยเฉพาะเรื่องราวของผู้คนในสายตระกูลต่างๆ ของสังคมไทย

ท่านมีความจำที่แม่นยำมาก คนไหนที่ท่านรู้จัก ท่านสามารถโยงสายตระกูลได้หมดว่าใครเป็นลูกของใคร เคยทำอะไรมาบ้าง จนลูกๆ ท่านบอกว่า ท่านเป็นเหมือน "ดิกชันนารี" เรื่องบุคคลในสังคมไทยยุคก่อน ซึ่งท่านได้บันทึกเรื่องราวนี้ไว้บางส่วนใน "ย้อนรอยถนนสีลม" ดังที่เคยตีพิมพ์ลงในแพรวไปเมื่อช่วงต้นปี พ.ศ. ๒๕๔๙ (และเข้าพเจ้าได้ขออนุญาตลูกๆ ของท่านนำมาตีพิมพ์รวมไว้ในเล่มนี้อีกครั้ง)

ครั้งสุดท้ายที่ข้าพเจ้าได้ไปกราบท่านคือวันที่ ๒๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๙ ภาพของท่านกับป้าสมใจ ณ ป้อมเพชร์ (ลูกพี่ลูกน้องของท่าน) ที่นั่งอยู่ตรงระเบียงแวดล้อมด้วยต้นไม้ ดอกไม้ ก่อนที่ข้าพเจ้าจะเดินเข้าไป ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกอบอุ่นใจอย่างประหลาดกว่าทุกครั้ง เมื่อได้เข้าไปนั่งพูดคุยกับท่านก็ยิ่งอบอุ่น ตอนหนึ่งท่านพูดว่า

"เดี๋ยวนี้คุณยายเริ่มจะลืมๆ แล้วสิ บางทีจำหน้าคนได้ แต่นึกชื่อไม่ออก เมื่อเดือนก่อนเจอเธอที่งานศพคุณวิวรรธน์ (คุณวิวรรธน์ ณ ป้อมเพชร์ ญาติของท่าน) จำเกือบไม่ได้" ข้าพเจ้าตอบว่า เป็นเพราะข้าพเจ้าใส่ชุดที่ท่านไม่คุ้นตามากกว่า แล้วท่านก็เล่าเรื่องต่างๆ ในอดีต แล้วถามว่า *"คุณยายลืมไหม"* ข้าพเจ้าตอบว่า *"ไม่เห็นจะลืมเลย ผมเองเสียอีกยังลืมไปแล้ว"*

ก่อนลากลับในวันนั้น ท่านบอกว่า

"ปีหน้าคุณยายอายุ ๙๖ ลูกๆ เขาจะจัดใหญ่ให้ แล้วพบกันนะ"

แต่วันนั้นก็มาไม่ถึง...

วันศุกร์ที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๐ เพื่อนรุ่นน้องคนหนึ่งของข้าพเจ้าโทรศัพท์มาแจ้งข่าวว่า *"ท่านผู้หญิงพูนศุขถึงแก่อนิจกรรมแล้วเมื่อเช้ามืด ด้วยอาการหัวใจวาย"* ข้าพเจ้าตกใจมาก ถึงกับนิ่งอึ้งไปชั่วขณะ สักครู่ข่าวต้นชั่วโมงของสถานีโทรทัศน์ช่องต่างๆ ก็รายงานถึงข่าวอันน่าเศร้าสลดนี้ พร้อมกับสรุปสาระสำคัญ

จาก "คำสั่งถึงลูกๆ ทุกคน" ที่ท่านได้บันทึกไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๑ เช่น ท่านไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ สั่งห้ามมีการจัดพิธีสวดพระอภิธรรมศพ และมอบศพให้โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ และให้จัดพิธีไว้อาลัย ณ สถาบันปรีดี พนมยงค์ ฯลฯ ซึ่งลูกๆ ของท่านได้ดำเนินการตามคำสั่งอย่างเคร่งครัด

ตอนสายของวันอาทิตย์ที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๐ ซึ่งเป็นวันที่ลูกๆ ของท่านได้กำหนดจัดพิธีไว้อาลัย ณ สถาบันปรีดี พนมยงค์ ถนนสุขุมวิท ๕๕ (ซอยทองหล่อ) ข้าพเจ้าขึ้นรถไฟฟ้าไป เพราะเป็นการเดินทางที่สะดวกที่สุด ข้าพเจ้าเห็นผู้คนมากมายทั้งชายหญิงหลากหลายวัยในขบวนรถแต่งชุดดำ เมื่อถึงสถานีทองหล่อ ต่างก็ทยอยกันเดินออกจากรถลงบันได ข้าพเจ้าเห็นแล้วนึกถึงสายธารสีดำที่ไหลเรื่อยเป็นทางยาวเข้าไปในถนนสุขุมวิท ๕๕ ข้าพเจ้าก็เดินร่วมเส้นทางไปกับพวกเขาด้วย แต่พลางนึกในใจว่า พวกเขารู้จักท่านด้วยหรือ

ก่อนจะถึงหน้าสถาบันก็เห็นรถสุขาสาธารณะ ๒-๓ คันที่ทางกรุงเทพมหานคร ได้จัดมาให้บริการแก่ผู้ที่มาร่วมงาน เมื่อไปถึงหน้าสถาบันก็เห็นผู้คนมากมายแต่งชุดดำยืนบ้างนั่งบ้างอยู่ทั่วบริเวณ ท่ามกลางอากาศที่ร้อนอบอ้าว ใต้ถุนของอาคารปกติใช้เป็นที่จอดรถ ถูกจัดวางเก้าอี้เต็มไปหมด มีจอฉายวีดิทัศน์เมื่อครั้งที่ท่านเคยไปให้สัมภาษณ์แก่รายการโทรทัศน์รายการหนึ่ง และมีภาพเขียนของท่านตั้งอยู่ หลังจากลงทะเบียนเพื่อรับบัตรมารับหนังสือที่ระลึกฯ ในภายหลังและเขียนคำไว้อาลัยถึงท่านแล้ว ข้าพเจ้าเดินขึ้นไปชั้นบนเพื่อจะเข้าไปในห้องประชุม แต่ก็เข้าไม่ได้ เพราะเต็มทุกที่นั่งแล้ว จึงต้องลงมานั่งที่ใต้ถุน ซึ่งได้เห็นผู้หลักผู้ใหญ่ในบ้านเมืองหลายท่านนั่งอยู่ใกล้ๆ เมื่อเหลียวมองไปรอบๆ ก็ยิ่งรู้สึกตื่นเต้น เพราะไม่คิดว่าจะมีผู้คนที่เคารพและนับถือท่านมากมายถึงเพียงนี้

เวลาบ่ายสามโมง ท่านอังคาร กัลยาณพงศ์ อ่านบทกวีไว้อาลัย ต่อด้วย "เสนีย์ เสาวพงศ์" หรือนาย

ศักดิชัย บำรุงพงศ์ รองประธานมูลนิธิปรีดี พนมยงค์ เชิญชวนยืนไว้อาลัย ฉายวีดิทัศน์ของท่าน และวีดิทัศน์แสดงธรรมกถา โดยพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ซึ่งเป็นสงฆ์ท่านหนึ่งที่คุณยายเคารพนับถือมาก จากนั้นเป็นการกล่าวคำไว้อาลัยของ ศ.ดร.วิเชียร วัฒนคุณ ประธานสถาบันปรีดี พนมยงค์ ศ.ดร.สุรพล นิติไกรพจน์ อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และนายวิเชียร กลิ่นสุคนธ์ ประธานชมรม ต.ม.ธ.ก.สัมพันธ์ ตามลำดับ แล้วเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ อ่านบทกวี ก่อนที่อาจารย์สุดาได้กล่าวขอบคุณในนามของบุตร-ธิดา และปิดท้ายด้วยการขับร้องบทเพลง "แม่จ๋า" และ "คนดีมีค่า" โดย คณะนักร้องประสานเสียงสวนพลู

ข้าพเจ้าฟังแล้วน้ำตาปริ่มด้วยความระลึกถึงท่าน

ขอกราบอำลา "คุณยาย" ด้วยความรักและระลึกถึงยิ่งครับ...

จาก *นรุตม์ หนังสือเรื่อง "หลากบทชีวิต ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ภริยาของรัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์ ผู้ใช้ธรรมเป็นแสงสว่างส่องทางให้ชีวิต" แพรวสำนักพิมพ์ ฉบับปรับปรุง พิมพ์ครั้งที่ ๕* กรกฎาคม ๒๕๕๑

Making Waves

As part of a special themed issue to celebrate themagazine's 4th Anniversary, we consider the lives of eight women who, for good or bad, have changed the face of politics around the world

THANPUYING POONSUK BANOMYONG

(1913 - 2007)

Memorable quotes :

"I wish to have no honours conferred on me."

"Why do you come to this house to change the government? You should change it through the parliament"

Biography :

Graceful, steadfast and deeply dedicated to her husband and his ideals for democracy, Thanpuying Poonsuk Banomyong witnessed many of Thailand's watershed moments in her 95-year-long life, and played her part in more than a few of them.

She married her French-educated husband, Pridi Banomyong, before her 17th birthday. It was 1928, Thailand was still called Siam, and an ever-increasing political awareness was gaining momentum among young Thais educated abroad. At home, Thanpuying Poonsuk was starting a family, and Pridi - 12 years her senior - would hand over his civil servant salary for her to manage every month.

Thanpuying Poonsuk stood by her husband in 1932, when he led the peaceful revolution that ushered in Thailand's first Constitutional Monarchy, and later, when he advocated social reforms that were not popular with the ruling elite, including universal suffrage, increased investment in education and an economic plan that threatened the status quo. Later, Thanpuying Poonsuk joined Pridi's Free Thai Movement, which resisted the Japanese occupation during World War II.

Around midnight on Novermber 8, 1947, Thanpuying Poonsuk woke to find that Pridi was not at home. Sometime before dawn, soldiers fired into the house. When they entered and told Thanpuying Poonsuk that they planned to change the government, she responded:

"Why have you come to my home? Why don't you go to the Parliament [building] ?"

Pridi had managed to escape the hands of the military coup, but he would later be forced to live the rest of his life in exile from the country he had served as "Senior Statesman" and "Father of Thai Democracy." Back home, Thanpuying Poonsuk was locked in jail for 84 days. She refused to request to be released on bail because, she said, "I had done nothing wrong."

She remained an anchor for her family by supporting her husband-in-hiding, taking care of their six children and eventually establishing a new life for them together in France, where Pridi died in 1983 after more than 30 years abroad. Later, Thanpuying Poonsuk lamented that "the Thai government didn't even send a wreath."

In 2005. Thanpuying Poonsuk received a United nations "Outstanding Women in Buddhism Award" for her peaceful courage throughout her life. She passed away this year just a few hours after what would have been her husband's 107th birthday. In her will she asked for a modest funeral ceremony with a simple cremation and "no honours." The woman who had sat at her husband's side as he died in exile would never have to leave home again. In her directions to her children, she made her last request: "Scatter my ashes at the source of the Chao Phraya River, where I was born."

Notable:

The first Thai constitution, written by Pridi Banomyong, sits enshrined in the Democracy Monument in Ratchadamnoen Avenue.

To find out more :

English material devoted exclusively to Thanphuying Poonsuk is hard to find, but *Pridi by Pridi: Selected Writings on Life, Politics, and Economy,* by Pridi Phanomyong offers some first-ever translations of her husband's work. The Pridi Banomyong Institute on Soi Thong Lor has a Thai-only website at www.pridiinstitute.com

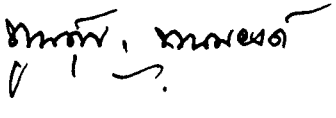
หมายเหตุ : ในโอกาสครบรอบ ๔ ปีของนิตยสาร ***themagazine*** ของ นสพ. Bangkok Post, (ฉบับวันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๐๐๗) ทางนิตยสารเห็นว่า ไม่ว่าจะในทางดีหรือไม่ดี ชีวิตของสตรี ๘ คน ได้เปลี่ยนโฉมหน้าการเมืองในโลกเรา ดังนี้

อันดับแรก	ท่านผู้หญิงพูนศุข	พนมยงค์	(THANPUYING POONSUK BANOMYONG)
อันดับที่สอง	นางอินทิรา	คานธี	(INDIRA GANDHI)
อันดับที่สาม	นางเอวา	เปรอง	(EVA PERÓN)
อันดับที่สี่	นางมาร์กาเรต	แทชเชอร์	(MARGARET THATCHER)
อันดับที่ห้า	นางอีเมลดา	มาร์กอส	(IMELDA MARCOS)
อันดับที่หก	นางอองซาน	ซูจี	(AUNG SAN SUU KYI)
อันดับที่เจ็ด	นางเบนนาซีร์	บุตโต	(BENAZIR BHUTTO)
อันดับที่แปด	นางสาวอีโลน่า	สตาเลอร์	(ILONA STALLER)

โดยเรียงลำดับปีเกิดก่อนหน้าและหลังของแต่ละท่าน

ในที่นี้ ขอคัดเฉพาะบทความเรื่องท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เพียงท่านเดียว

"ก็ทำจิตใจสงบนะคะ ไม่ดิ้นรนอะไร คือว่าถูกจับก็ทนอยู่ได้ ๘๔ วัน ขาดอิสรภาพ แล้วก็อยู่มาจนอายุป่านนี้...(ดนตรี) ก็คงมีส่วนบ้าง แต่จิตใจนี่สำคัญ เราไม่ยอมท้อถอย ทนคืออะต้องอยู่ไป จะเอาความอยู่นี่เป็นชัยชนะ"

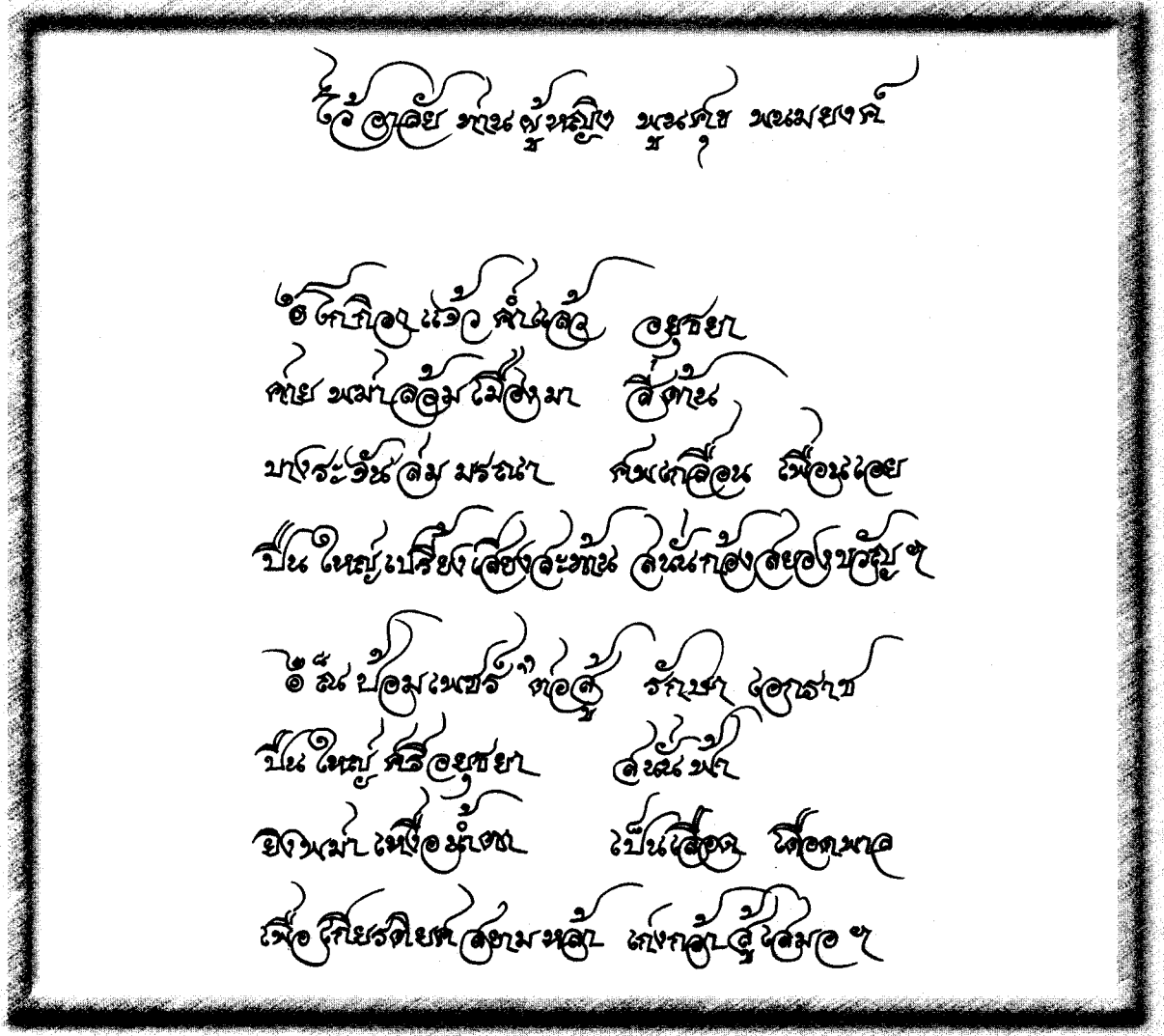

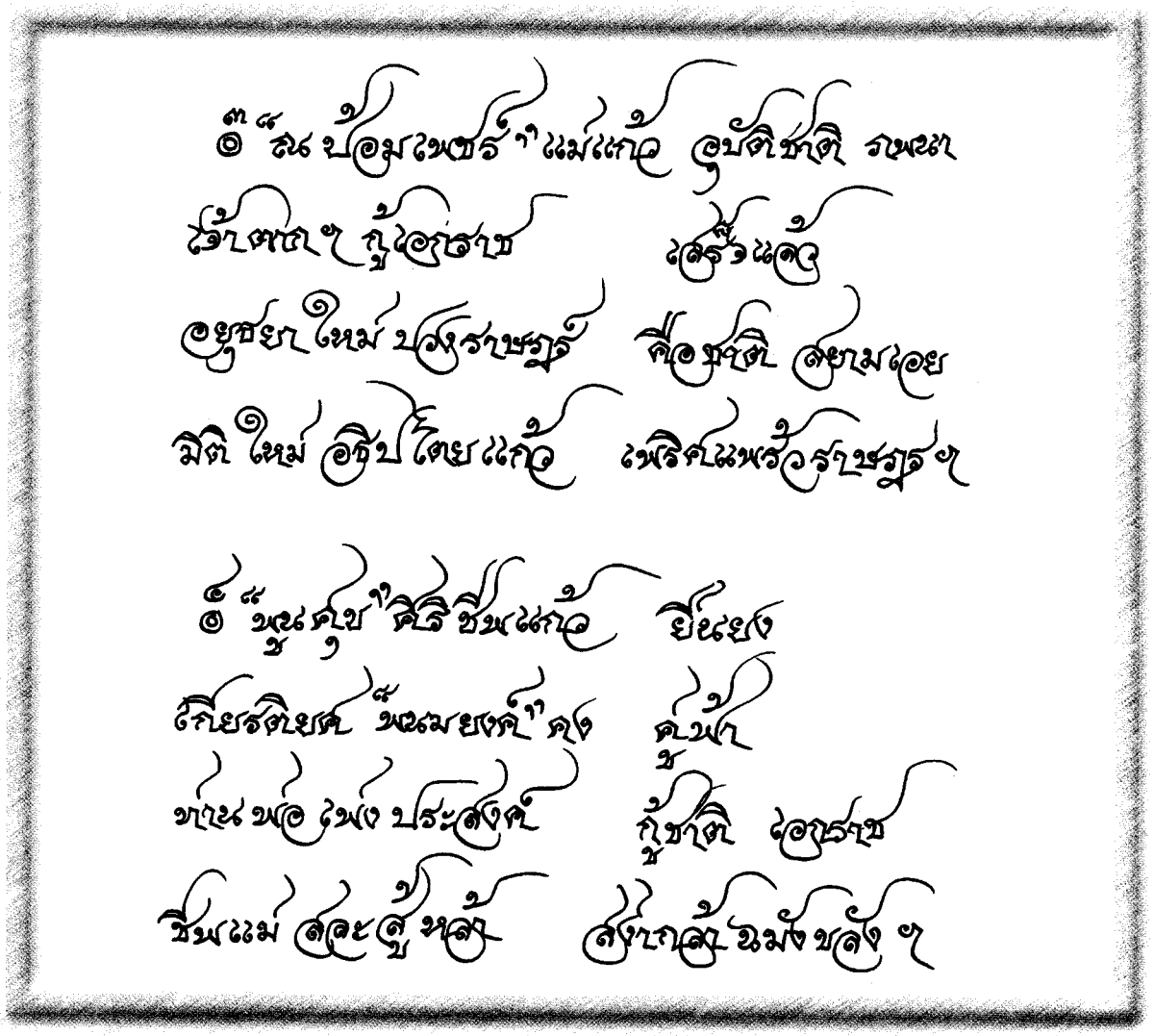

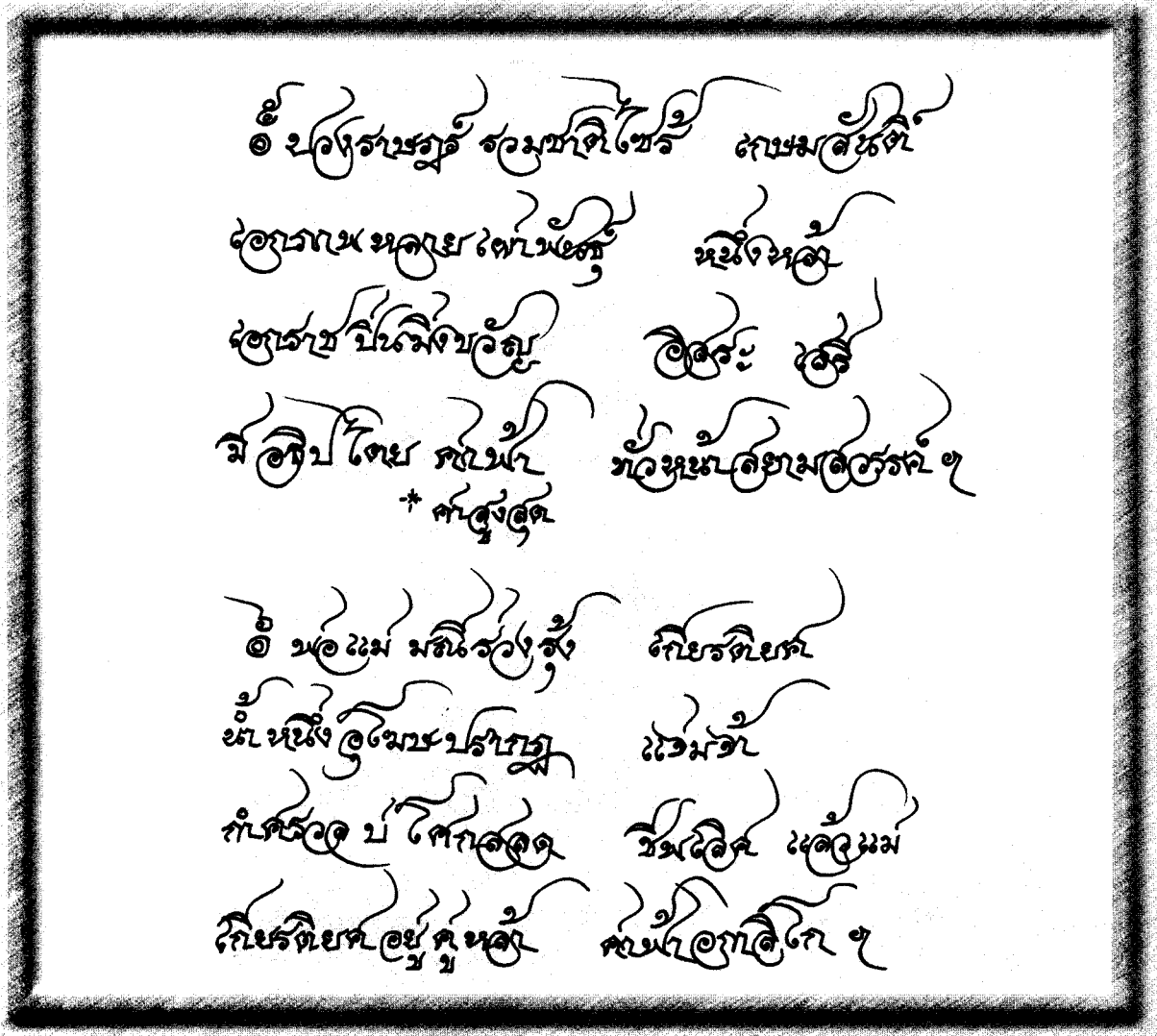
ภาพวาดโดย : ชาติชาย ปุยเปีย

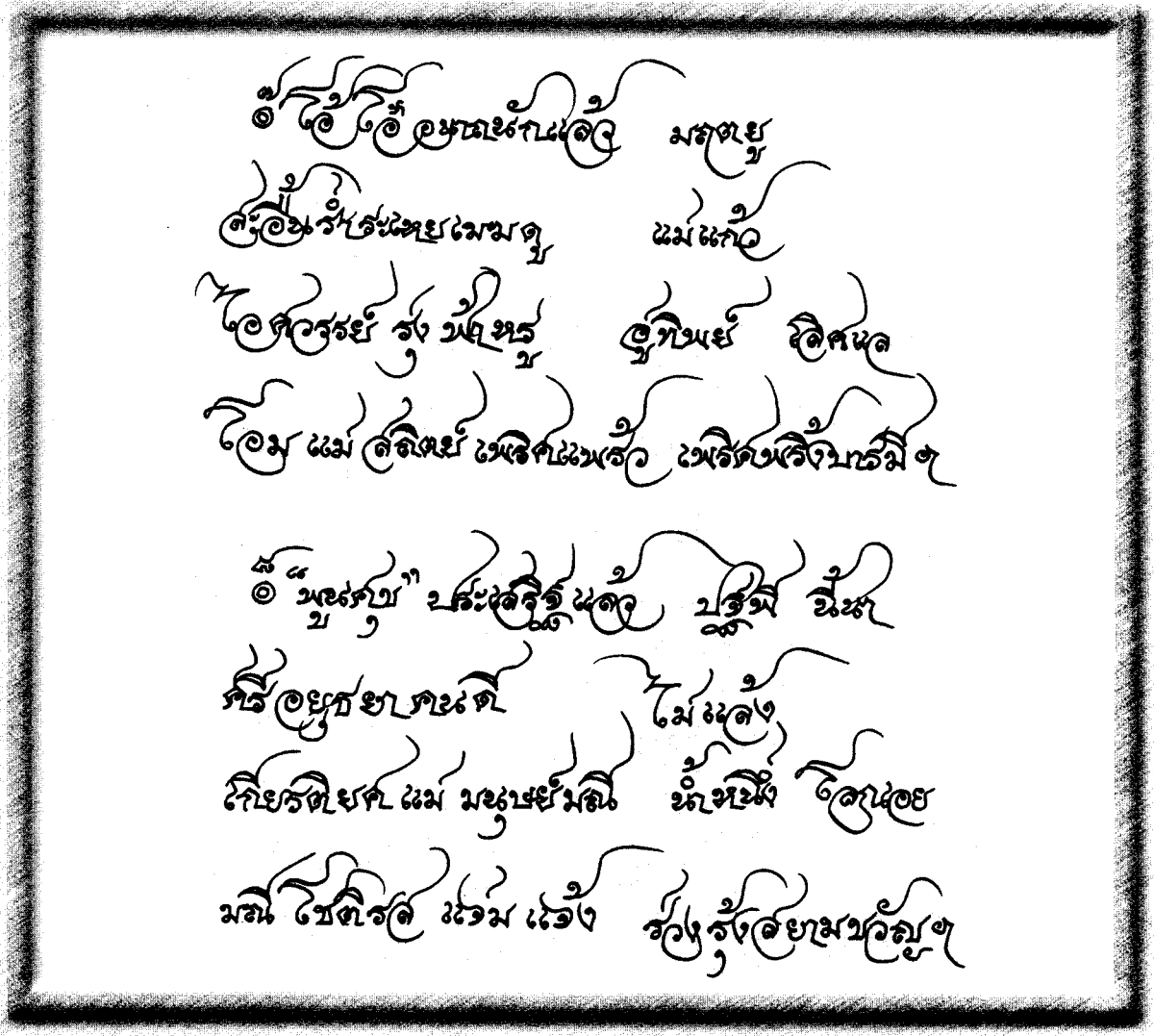
๙

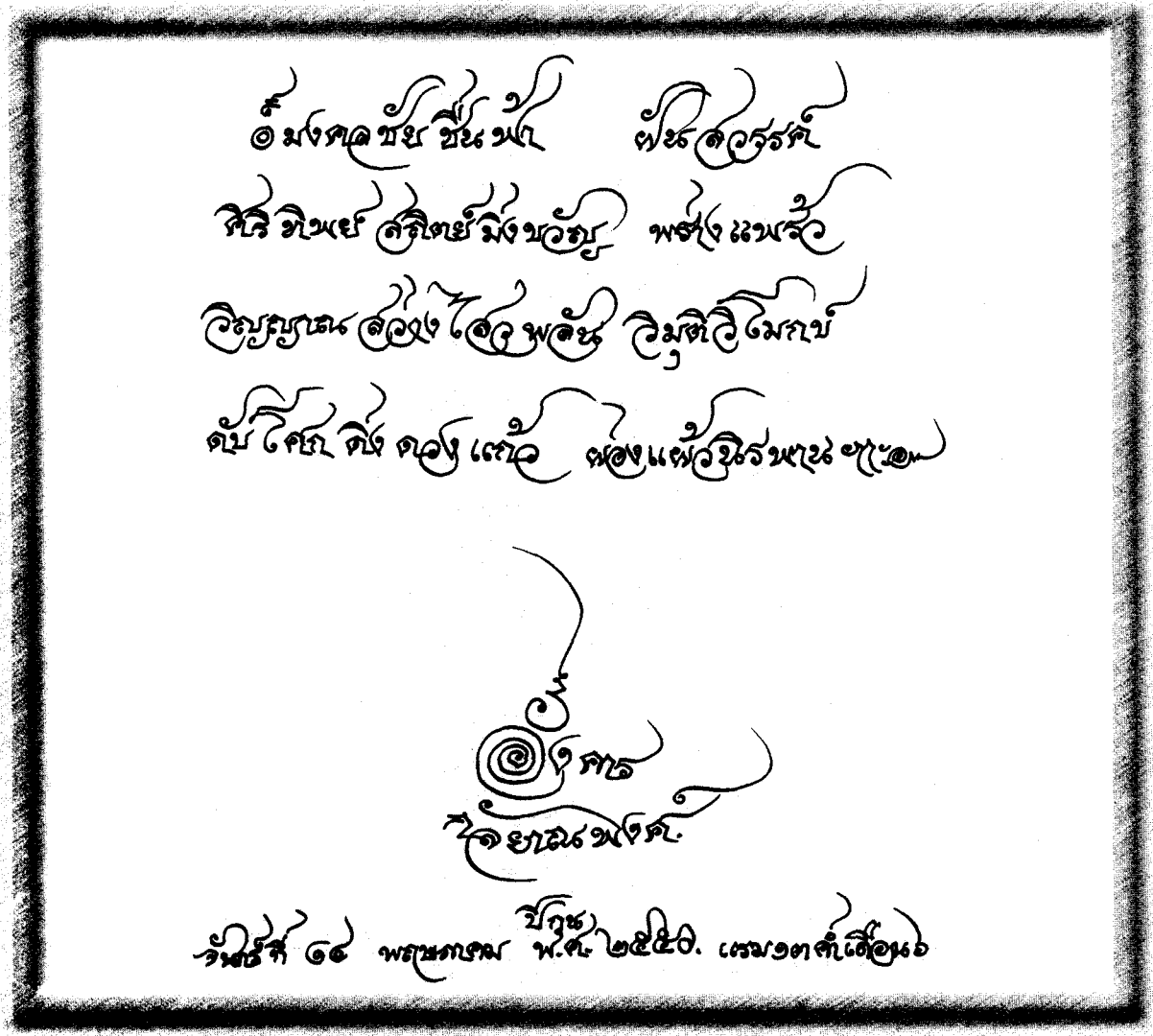
เป็น “พูนศุข” นิรันดร์ในหัวใจชน

๏ ๕ ฉะนี้ข้อมาเพชรีแม่แก้ว ดูบัติชาติ ลหนา
ถ้าตาย กู้ข้อราช เสร็จแล้ว
อยุธยาใหม่ บรมราชฐาน์ คือชาติ สยามเอย
มิตใหม่ อธิปไตยแก้ว เพริศแพร้วราชฐาน์ ฯ
๏ ๖ ฐานะกูบ ศิริชีพแก้ว ยี่ยง
เกียรติยศ พนมยงค์ คง คนนำ
ทานพอ ใฝ่ประสงค์ กู้ชาติ ข้อราช
ชีพแม่ สละสู้หล้า สยามสิ้น อมังขลัง ฯ

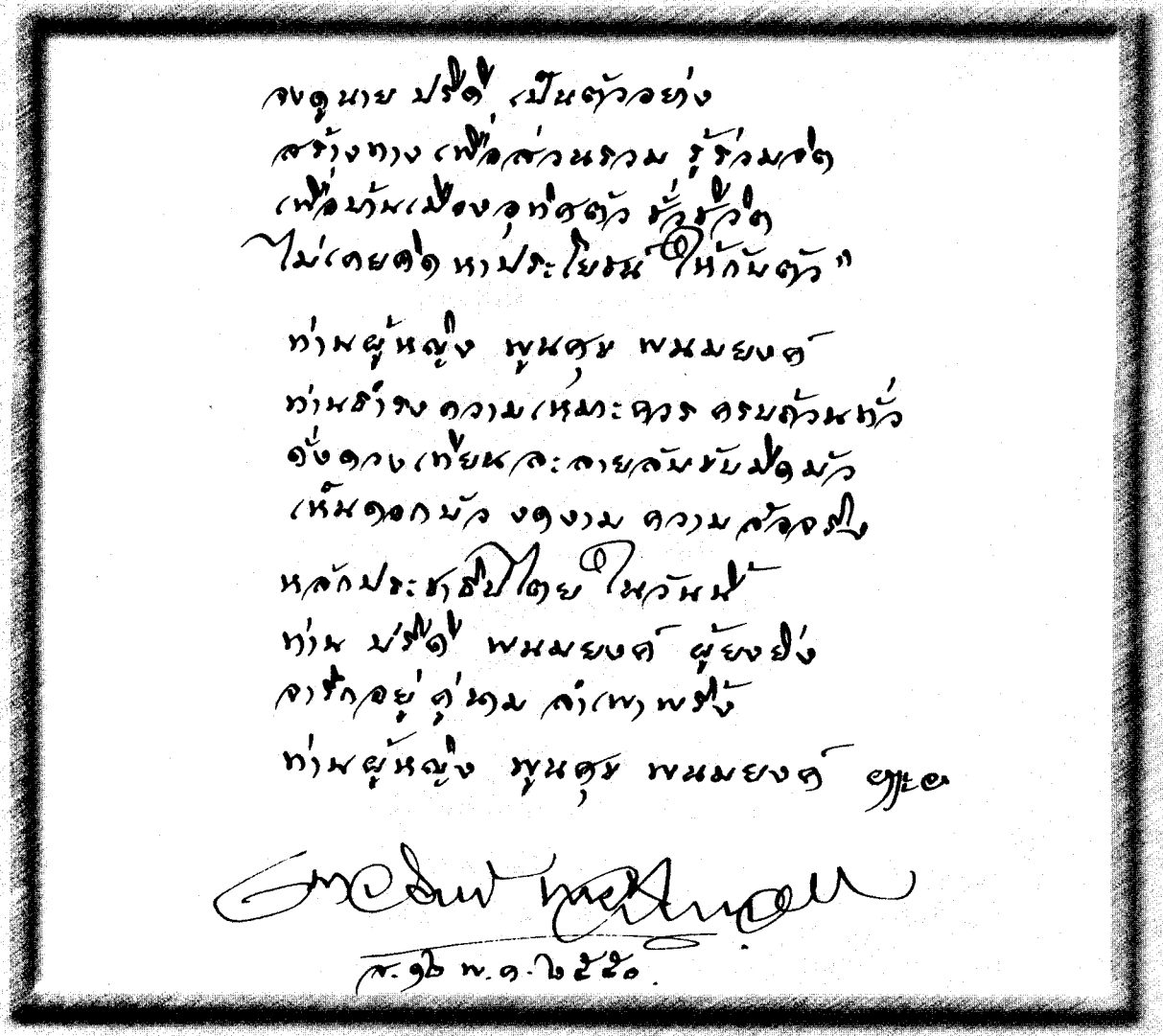
๏ พุทธทาส พนมยงค์ ๏

๏ ท่านผู้หญิง พุทธทาส พนมยงค์
ผู้ทรงคุณ อยู่ทุกสมัย
ผู้นำสตรี ปรีดี ปรีชัย
ชั้น ประชาธิปไตย ไพบูลย์ยิ่ง

ผู้ร่วมรัก ประดับปัญญา ประคองพี่
ผู้ร่วมคิด นำทาง ร่วมสร้างสรรค์
ร่วมทุกข์ ร่วมประชา ร่วมปรีดิ์
ชักใบให้เรือถึงฝั่งฝัน ประชาชน

ร่วมทุกข์ ร่วมสุข ร่วมเรียนรู้
สมถะ สันโดษ เสียสละ
ผู้ยิ่งใหญ่ ในหัวใจ ของมหาชน
เป็นเยี่ยงอย่าง ให้ลูกหลาน ตราบนานเท่านาน

ท่านผู้หญิงเป็นครูสอนนักการเมือง
ดังประกาศิตก้องสนั่นหวั่นไหว
ทั่วแผ่นดินสยามงามตระการ
"นักการเมืองที่ดีมีน้อยคน"

ลงนาม ปรีดี เป็นตัวอย่าง
สร้างทาง เพื่อส่วนรวม รู้ร่วมใจ
เพื่อมั่นเป็นอยู่ท่ามตัว ชั่วกาลนาน
ไม่เคยค่า หาประโยชน์ ให้กับตัว"

ท่านผู้หญิง พูนศุข พนมยงค์
ท่านอำนวย ความเหมาะควร ครบถ้วนทั่ว
ดั่งดาวเทียมหลายลำยังมั่วมัว
เหมือนดอกบัว งดงาม ความสำคัญ
หลักประชาธิปไตย ในวันนี้
ท่าน ปรีดี พนมยงค์ ผู้ยิ่งยง
ดำรงอยู่ คู่ความ สำเร็จ ตลอดไป
ท่านผู้หญิง พูนศุข พนมยงค์ ตลอดกาล

ส.ศ.ปรีดี พ.ศ. ๒๕๒๐

กราบคารวาลัย

เยี่ยงพายุมัจจุราชฉกาจกล้า
ฟาดสายฟ้าประกาศิตปลดไม้ใหญ่
แผ่นดินแยกแทรกกระชากรากโพธิ์ไทร
ฟ้าร่ำไห้โหยหวนคร่ำครวญคราง

อตุบททวิบาทต่างหวาดไหว
ขาดที่พึ่งซึ้งกายใจในป่ากว้าง
ดั่งสิ้นสูรย์มืดมิดทุกทิศทาง
ไม้ใหญ่คว้างลอยแควกระแสชล

ดั่งเดือนแรมไร้ดาริกาก่อง
ไร้แสงส่องห้องเวหาสน์ดาดเวหน
เย็นยะเยียบเฉียบยอกซอกกมล
เพียงอำพนแวบอัมพรสะท้อนสะเทือน

เก้าสิบห้าฉนำกาลอันแกร่งกล้า
พนมคงสูงส่งค่าหาใดเหมือน
ไม่โทษสิ้นดินฟ้าชะตาเตือน
มิเขยื้อนเคลื่อนล้มพนมลง

คงความแกร่งนกกาเข้าอาศัย
กางร่มใบแผ่กิ่งก้านหาญระหง
ปีกปกปักพิทักษ์ไพรไว้มั่นคง
ตราบวันปลงยิ่งยิ่งใหญ่ให้ปรีดี

ทุกคราผ่านร่มโพธิ์ไทรยิ่งใหญ่นั้น
อภิวันท์ทศนัขซ้องศักดิ์ศรี
ด้วยเอิบอาบซาบซึ้งตรึงรตี
ยิ่งทวีพูนศุขสมพนมยงค์

ประยอม ซองทอง

หอสมุดวชิรญาณ พนมยงค์

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

หลับสนิท จิตสงบ จบสะอาด
ไม้มงคลของชาติขนาดใหญ่
ล้มสะท้านสะเทือนถิ่นแผ่นดินไทย
และเป็นการจากไปอย่างง่ายงาม

งามทั้งเบื้องต้นจนเบื้องปลาย
ในท่ามกลางทั้งหลายก็ล้นหลาม
ด้วยความดีธรรมดาน่าทำตาม
แต่ในความจริงยากลำบากทำ

สิบข้อ คำสั่ง หลังชีพดับ
กำชับ ให้ปฏิบัติ ชัดดังย้ำ
ด้วยลายมืออ่อนช้อยร้อยถ้อยคำ
โดยจิตนิ่งชี้นำคำความคิด

ไม่ขอรับเกียรติยศใดทั้งสิ้น
ประชาชนได้ยินนิ่งสนิท
ไม่รบกวนเดือดร้อนวอนญาติมิตร
ชวนพินิจลึกเหลือถึงเนื้อใน

ก้มกราบปูชนียบุคคล
อริยธรรมงามล้นและยิ่งใหญ่
คือแบบอย่างแห่งชีวิตและจิตใจ
ยากจะหามีไม่ ไม่ค่อยมี

วิสา คัญทัพ
พฤษภาคม ๒๕๕๐

คารวาลัย - ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

ดั่งภูผาเด่นตระหง่านต้านแสงแดด
ร้อนอะแผดเผาผลาญสักปานไหน
ยังยืนตั้งเขียวครึ้มกระหึ่มใจ
ไม่คณนาแสงใดในนภา

แม้สายลมโบยโบกกระโชกฟาด
ยังยืนเด่นผงาดเป็นภูกล้า
แม้ฝนกรากกรรชากเกลียวลดเลี้ยวมา
ยังยืนท้าลมฝนตั้งตนตรง

เป็นหญิงเก่งเคียงคู่ชายผู้เลิศ
เป็นแม่ผู้ประเสริฐคอยเสริมส่ง
เป็นแรงใจไฟฝันอันทระนง
คอยสืบส่งให้หญิงสู้ทุกผู้ไป

ถึงเวลาจากพราก
เป็นเรื่องยากเกินใจไม่ไหวได้
ขอเก็บเอาชีวิตสู้กว่าผู้ใด
มาเทิดแทบหัวใจไว้อาจอำ

ภูเขายังยิ่งใหญ่ในใจอยู่
ภูเขายังยืนสู้ทั้งเช้าค่ำ
ภูเขายังเป็นแรงในเป็นไฟนำ
ภูเขายังเลิศล้ำเป็นธรรมใจ

ท่านผู้หญิงพูนศุข
เกิดมาทุกก้าวสร้างแต่ทางไสว
เป็น 'พนม' ยืน 'ยงค์' ดำรงไทย
เป็น 'พูนศุข' นิรันดร์ในหัวใจชน

ชมัยภร แสงกระจ่าง : ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๐

หอสมุดกลาง พนมยงค์

แด่พนมยงค์ พนมอันยืนยง

เขาสูงเด่นเย็นเยียบยอดเสียบฟ้า
ทานแดดกล้าท้าทายสายลมฝน
พืชพันธุ์เตียนเหี้ยนหดมิอดทน
มีเพียงสนยืนสล้างไร้ยางยูง

จิตยิ่งใหญ่ใฝ่รักศักดิ์มนุษย์
หมายชักฉุดเชิดชูขึ้นสู่สูง
ด้วยสายใจใยรักช่วยชักจูง
เพื่อสิทธิ์ฝูงชาวประชาเทียมหน้ากัน

ท่านปรีดีที่คิดกิจไพศาล
มีเพียงท่านผู้หญิงเป็นมิ่งขวัญ
เป็นเพื่อนคิดมิตรทุกข์สุขแบ่งปัน
คือสนอันเคียงภูอยู่ยืนยาว

สู้เล่ห์เหี้ยมเหลี่ยมโหดความโฉดเขลา
เหมือนขุนเขาเคียงสนยืนทนหนาว
รอเวลาอารยะจะมีคราว
ประชาชาวไทยตระหนักศักดิ์เสรี

แม้ถึงคราลาลับดับสังขาร
อุดมการณ์ท่านก่อทอรังสี
กายท่านสูญพูนศุขปลุกปรีดี
ทันทวีท่วมกมลทุกคนไทย

มะเนาะ ยูเด็น
๑๕ พฤษภาคม ๒๕๕๐
มติชนสุดสัปดาห์
๒๕ - ๓๑ พฤษภาคม ๒๕๕๐

หวยอาลัย พนดุ๊ย พนมยงค์

๏ พูน เทียบจริยะพร้อม จริยา
ศุข ทุกข์ตามประสา มนุษย์แท้
พนม ธูปเทียนหัตถา สุคนทิพย์ ไหว้แม่
ยงค์ อยู่อย่างไม่แพ้ ประเสริฐผู้พิสุทธิ์เสมอฯ

ขรรค์ชัย บุนปาน
มติชนสุดสัปดาห์
๑๘ - ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๕๐

泰國商會大學
人文學院
中文系
敬輓

張振國敬題

偉績垂千古
遺愛動人心
駕鶴西歸日
萬衆泪紛々

西蓮素·帕濃榮夫人蓮座

สดุดีท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

อ้ายนี้คุณูปการ
อันธรรมศาสตร์เพราะ
อนุสรรค์นิรันดร์
ทุกผู้วิญญูชน

จงบ่เน้นนานนิรันดร
สถิตในดวงใจชน
ท่านสู่ฟ้าเวหาหน
ก็สิร้างแสนสิ่งแดนสรวง ๆ

ด้วยความอาลัยจากคณาจารย์
มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย

๑๕ พฤษภา ๒๕๕๐

ศาสตราจารย์ จางเจิ้นกว่อ
แห่งมหาวิทยาลัยปักกิ่ง เขียน
เฉินชัน แปล
มติชนสุดสัปดาห์
๒๕ - ๓๑ พฤษภาคม ๒๕๕๐

หอหอสมุด พนมยงค์

พนมยงค์

ไม่ต้องการเกียรติยศ
ขอให้งดงานสวดศพ
บริจาคร่างกายสมทบ
แม่ถึงจุดจบประทับใจ

ยามตายกายเราก็เท่านี้
อวดมั่งอวดมีก็เผาไหม้
พนมยงค์ยังเหลือเยื่อใย
ชายหญิงผู้ยิ่งใหญ่ยืนยง

ประกายสำนึก พ.กิ่งโพธิ์
ไทยโพสต์
๑๔ พฤษภาคม ๒๕๕๐

ณ สถาบันปรีดี

คำกล่าวไว้อาลัยใหญ่ยิ่ง
ยกย่องท่านผู้หญิงยิ่งใหญ่
พระประยุทธ์ย้ำธรรมาลัย
เพลงสวนพลูก้องในคำนึง

เขากราบราบพื้นคนยืนนิ่ง
หน้ารูปภาพผู้หญิงคนหนึ่ง
ส.ศิวรักษ์นักด่าติดตราตรึง
ฉันซาบซึ้งยิ่งกว่าไว้อาลัย

ประกายสำนึก พ.กิ่งโพธิ์
ไทยโพสต์
๒๑ พฤษภาคม ๒๕๕๐

ใดใดในโลกล้วน อนิจจัง
ตัวตายแต่ชื่อยัง อยู่ได้
พูนศุขพนมยงค์สั่ง เรียบง่ายสิบประการ
เจตนาท่านไซร้ ตัวอย่าง สาธารณ

ท่าน ผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
ผู้หญิง ใหญ่ยิ่งยง หาญกล้า
พูน เพิ่มเกียรติดำรง สกุล สืบมั่น
ศุข นิรันดร์ธรรมา ปฏิบัติ นิจกาล

สุจิตรา สุวรรณประทีป
(ชาวไทยในเยอรมนี)

หวงอาลัย พูนศุข พนมยงค์

อาลัยรักสตรีศรีสยาม
นาม พูนศุข พนมยงค์

ศรีอยุธยาไม่สิ้นศรีสตรีแก้ว
ประจักษ์แล้วว่าค่าแท้แก่นสมัย
นามปรีดี พนมยงค์คงเกรียงไกร
เพราะนามใครคงอยู่คู่เคียงกัน
เป็นเพื่อนและภรรยาผู้ร่วมทุกข์
ฝ่าทรยุคอันคุกคามหยามหยัน
ยืนหยัดรัฐบุรุษอาวุโสโต้อาธรรม์
ไม่หวาดหวั่นแม้น้ำน้อยจะแพ้ไฟ
ชั่วชีวิตนี้แม้ความจริงไม่ปรากฏ
แต่สัจจะอันงามงดไม่สูญหาย
ความตายของแม่ย่อมไม่ตาย
ยังประกายฉายสว่างกลางใจชน

รสนา-สันติสุข โสภณสิริ : พฤษภาคม ๒๕๕๐

ครึนครึมกระหึ่มหน
เปรี้ยงปลาบวะวาบปลาย
พฤกษ์พงเป็นผงคลี
ไศเลนทระพังภินท์
ชีวิตนั้นหนึ่งน้อย
ขวากหนามทั้งรักชัง
พูนศุขปรีดีคง
อุดมการณ์ล้ำอำไพ
เกียรติ์ตนแลเกียรติ์ชาติ
เชิดหน้าสู้อาธรรม์
เกินปฏิมาใด
ลาภยศสุขสรรเสริญ
รอยเท้าทุกก้าวย่าง
อำนาจอธรรมใด
เทอดแท้พระคุณควร
พูนศุขมิรู้สิ้น

เสียงฟ้าฝนบรรสานสาย
วิชชุฟาดพระธรณินทร์
ทั่วไพรศรีกระแสสินธุ์
ด้วยพายุแห่งอนิจจัง
บ่ห่อนด้อยด้วยความหวัง
ก็เอนอิตรด้วยแจ้งใจ
ดำรงอยู่คู่ยุคสมัย
พันดาวเดือนเฟือนตะวัน
ราษฎรนั้นเดียวกัน
แลหัวใจนั้นแกร่งเกิน
อันลอยล่วงอยู่หาวเหิร
บ่อข้องคล้องเป็นโซ่ใจ
คือเยี่ยงอย่างไผทไท
จะยับย่อยลงจมดิน
บรรเจิดแจ่มอยู่อาจินต์
สถิตทั่วทุกใจไทย ฯ

ปอง ต้นกล้า

หวนอาลัย พนดุ๊ย พนมยงค์

ผงเกิดสิดับแล้ว *คงผง*
อดีตเก่าล่วงลับลง *อดีตล้วน*
คุณธรรมอยู่ยืนยง *เคียงคู่ โลกา*
สู่สุคติถ้วน *ทวิไท้ โทท่าน*

เอกภาพ เลิศวรรณการ (ลูกหลานเสรีไทย)

อำลาอาลัย *จากดวงใจทั่วธรณินทร์*
แต่เจตนาอินต์ *จะสืบล่วงเป็นพลัง*
คือหรีดและมาลัย *จากดวงใจชนรุ่นหลัง*
สายใยไม่หยุดยั้ง *แต่ยังอยู่อย่างยืนยง*
แม่โดมจักผงาด *ธรรมศาสตร์จักธำรง*
ปรีดี - พูนศุข พนมยงค์ *ประดับไว้ในใจชน*

จะเรียงร้อยสักกี่คำก็ไม่อาจแทนใจและความอาลัยได้หมด
จิตติมา เตมียเสน

พนมยงค์

มียอดไม้ในกระถางกลางร้านค้า
แดดไม่ต้อง วสันตาแตะไม่ถึง
กลับแดงสดดั่งกบฏปักธงตรึง
ตั้งแข็งตรงเสาหนึ่งตอกใจเมือง

พรึด สะบัดกวัดเสรีสุดปรีดา
ดินแดงเข้มข่มมายาดอกทองเหลือง
เมินผิวเปลือกปล้นมวลชนมาหมดเปลือง
โทนและไท ไม่เชื่องในไหทองปลอม

ไม้หนึ่ง ก. กุนที
มติชนสุดสัปดาห์
๒๕-๓๑ พฤษภาคม ๒๕๕๐

หอสมุดกลาง พนมยงค์

กราบท่านผู้หญิง

๑ แล้วดาวที่ดาษอยู่ดื่นดก
ก็ตกอีกดวงจากห้วงหาว
แต่กะพริบตาดูเพียงครู่คราว
จบสิ้นตำนานดาว หนึ่งดวงนั้น

๒ เทียบไม่ได้กับค่าคนๆ หนึ่ง
ละชีพสุขซึ่งสู่สรวงสวรรค์
บันลือเกียรติก้องกลบปัจจุบัน
อนาคตยังสนั่น-สดุดี

๓ ผู้ไม่ขอน้อมรับเกียรติยศ
ยิ่งระชดด้วยดอกไม้หลากสี
ที่เด็ดจากมือไทยทั่วธานี
ไม่มีห่อตรา-ราชการ

๔ ท่านผู้หญิงพูนศุขฯ ประณมแล้ว
กราบลงหน้ากรอบแก้วภาพกล้าหาญ
สยบเหล่าสมุนอันธพาล
ด้วยศักดิ์ศรีและวิญญาณ 'พนมยงค์'

ธาร ธรรมโฆษณ์ : ๖ ตุลาคม ๒๕๕๐
เนชั่นสุดสัปดาห์ ๗ ธันวาคม ๒๕๕๐

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

๑ "ไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ ทั้งสิ้น"
แต่ชีวินมิเคยสิ้นเกียรติศักดิ์
คงคู่นาม 'ปรีดี' วิถีมรรค-
ผลอันประจักษ์ประกาศธรรม

๒ ย่อยลงเพียงรูปสังขารอันไม่เที่ยง
แท้เพลงธรรม์สั่นเผดียงและดิ่งต่ำ
จักมิเลือนลบลงจากทรงจำ
ขออนุชนผู้ใฝ่ทำแต่ความดี

๓ คือคุณค่ายิ่งใหญ่ในประเทศ
เหนืออวิชชาอาเพศแห่งห่าผี
ทระนง-ละมุน เยี่ยงกุลสตรี
ท่ามการณ์อันกาลีวิถียุค

๔ คือเส้นทางและสายธรรมอันล้ำลักษณ์
คือการตื่นและตระหนักแม้เข็ญขุก
คือผู้ต้านทานท้าพายุทุกข์
คือท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

ปรีชา ปรีชาญ : ๖ ตุลาคม ๒๕๕๐
เนชั่นสุดสัปดาห์ ๑๑ มกราคม ๒๕๕๑

พูนศุข พนมยงค์

พูนศุขปลุกเร้าคู่ ปรีดี
บานเบ่งเปล่งรัศมี เจิดจ้า
เกื้อราษฎร์เพื่อชาติพลี หยาดเหงื่อ
เหน็ดเหนื่อยถึงเมื่อยล้า ปริ่มน้ำใจงาม
เกิดมายอมสละแม้ ชีวิน
เป็นข่อยข้าแผ่นดิน สู่สร้าง
น้อมนบทบปฐพิน เกิดก่อ
ด้วยรักชีพจักมล้าง ถ่อมเนื้อเจียมตน
ฝากซื่อถือท่วมฟ้า คืนคง
พูนศุขพนมยงค์ คู่บ้าน
ผองชนก่นความดี สูงยิ่ง ยวดแฮ
หว่านรักประจักษ์ทุกด้าน ผ่องเนื้อดินสมัยฯ

ฮอยล้อ : ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๐ : หนองบัวลำภู
เนชั่นสุดสัปดาห์ ๔ มกราคม ๒๕๕๑

มั่นคงเคียงบ่าไหล่
ปรีดี ประดับ ประดา
มีค่าควรเมือง ความหมาย
ปรีดีประทับ มิวาย
มิคลาย คงทน ถาวร
ไทยอยู่คู่ฟ้าอนุสรณ์
ตราบคืน ตราบวัน นิรันดร
พูนศุข ค่อนเคียงเรือน เพื่อนตาย
เป็นน้ำกับป่าอัชฌาสัย
เป็นหัวใจปณิธิ มิสลาย
เป็นคู่คิดมิตรแท้ ดูแลกาย
เป็นโซ่ สายสัมพันธ์ อันมั่นคง
พูนศุข แม้ทุกข์ ขลุกเข็ญ
ลำเค็ญ มิท้อส่อหลง
เข้มแข็ง มิล้ม พนมยงค์
มั่นคง เคียงบ่าไหล่ ใจงาม

บรรณกร กลั่นขจร
เนชั่นสุดสัปดาห์ ๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๐

หอหอลัย พูนศุข พนมยงค์

ธรรมาลัย แด่ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

ธรรมาพูน ศุขบุญคุณนี้ กู้ปรีดี พนมยงค์
ยั่งยืนอยู่ กู้ภูเขาโขง ธรรมมีหมั้นคง อรรโลงโลกหล้า
กู้แผ่นดินไทย เก้าไม้ใบหญ้า กู้สายธารา กู้ฟ้า

คุณงามความดี เลิศมีล้ำค่า ดีเด่นแนวหน้า แม่ญิง
สุงส่งอั้น เกียรติต่านผู้หญิง ศักดิ์ศรีแม่ญิง ใหญ่ยิ่งยืนสู้
อดทนเข้มแข็ง กล้าแกร่งกอบกู้ ธรรมาเชิดชู กู้ซ้อน

เป็นธรรมาลัย ตี่ได้สะต้อน ย้อนหาคนฮัก ษาธรรม
ปรีดีพูนศุข โป้นตุ๊กข์ย้อนก่ำรรม ผลก่ำนกระทำ ผลก่ำนก่อสร้าง
ไว้ดีแล้วดี บ่มีบิ่นบ้าง บ่สูญหายปัง แตกม้าง

เป็นธรรมนิรันดร์ ส่องแสงแฮงค้าง สร้างประชา ธิปไตย
ประวัติศาสตร์ ธรรมาสาดใจ๋ เป็นธรรมาลัย กู้ไปแหล่งหล้า
พูนศุขพนมยงค์ มั่นคงเก่งกล้า ธรรมาโลกา แซ่ซ้อง

อักขระภาษา-ทำนอง 'จ้อย เจียงใหม่'
จำปา แสนพรม : ในนามศิลปินสร้างสรรค์งานศิลปกับสังคม
เนชั่นสุดสัปดาห์ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๕๐

หวหอาลัย พูนศุข พนมยงค์

ด้วยคารวะอาลัย

พูน สถิตพิศพร้อม แด่ชน
ศุข เถลิงทิพย์นฤดล สู่โพ้น
พนม ทิวถวิลทวาท ทมึนแกร่ง แม่นา
ยงค์ ยศหยัดอยู่ยั้ง เยี่ยงแท้ โลกเฮย

เคียงคู่เคียงบ่าข้าง เคียงกาย
เคียงทุกข์เคียงสุขสบาย คู่แท้
เย็นร้อนค้อมเคียงคิด ตรองตรึก ปรึกษา
ปรีดี-พูนศุข พนมยงค์ คู่กล้าคู่ท้าอธรรม

ระหกเหินแต่สยาม ต่างเมือง
คับข้องผิวขุ่นเคือง ด้วยคิด
อุดมการณ์คติมั่น ยึดธรรม แท้นอ
ยอมหักฤาอ่อนย่อ บ่ห้อ สยามยง

แต่นี้แต่ไหนไกล ร่างลับ
แต่ชื่อแต่นามนับ อารึกสมัย
แข้งแอ่มกระอ่างใส ใจอิต อรัสอ้า
อภิวาทศาสตร์นามแม่ พูนศุข พนมยงค์

อนันต์ ปัญญาวัน : อุดรธานี
เนชั่นสุดสัปดาห์ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๐

หอสมุดแห่งชาติ พนมยงค์

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

หนักแน่น แก่นแกร่ง แฝงฝัง
ให้พินิจ อดีต ปัจจุกาลา
คือแม่พระสง่างาม
น้ำเยือกเย็นเค้นกระบอกปืน
คือดัชนีชี้ตรวจวัด
สังคมสยามห่ามดำรง
คือความลุ่มลึกผนึกขวัญ
เกียรติยศงดงามท่ามมายา
แน่นหนัก หลักแกร่ง แฝงฝัง
คุณูปการผ่านฝ่าสาหัส

คืนพลังยุคสมัยไกลกว่า
ระวังอนาคตหยดยืน
เรืองอร่ามท่ามความขัดขืน
ได้เติบตื่นยืนทะนง
สยามรัฐก้าวอย่างลุ่มหลง
สูญเหง้าเผ่าพงษ์ปัญญา
กลั่นประวัติศาสตร์ค่า
ตราชูคู่บุญผู้อภิวัฒน์
พูนพลังปลุกตื่นยืนหยัด
ฉายปริทัศน์หยัดอยู่คู่ไทย

ปราโมช ปราโมทย์ : ยโสธร
เนชั่นสุดสัปดาห์ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๐

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
สตรีที่ตั้งใจให้โลกลืม

พูนศุข สุขแก่ผู้
ดับสังขารจึงเฉลย
เรียบรับอย่างมิเปรย
ยากแสนยากอยู่สู้
สตรีเหล็กแกร่งกล้า
กอบกิจเก่งทุกยาม
คับขันมิหวั่นประณาม
เกลียดโกรธโทษบ่มใต้
ปฏิบัติตนเกินอ้าง
กฎก่อเขตขังคน
เกียรติใจกว่ากายตน
อดทนกี่พันครั้ง
อื่นเอย
เริ่มรู้
โอ้อวด แม่เอย
คู่สร้างท่านปรีดี
แห่งสยาม
อยู่ได้
หยามหมิ่น ท่านเอย
เก็บกู้ใจเอง
วีรชน
สุดยั้ง
แน่แล้ว แม่เอย
เชื่อพันวิบากกรรม

หอสมุดแห่งชาติ พนัสนิคม

เกียรติกมลแจ่มแจ้ง โลกประจักษ์
ตัวตนแห่งความรัก ชื่นแท้
บุปผากลิ่นหอมสัก หมื่นแสน พันธุ์เอย
กราบกลางใจท่านแล้ ประดับด้วยศรัทธา
มะลิหอมกลิ่นฟุ้ง รัศมี
กลับเบ่งบานบารมี เฟื่องหล้า
งามสะอาดดั่งคนดี มีประโยชน์ โลกเอย
พูนศุข ปลุกคนกล้า เช่นเชื้อมะลิหอม
พุดตานออกดอกเช้า สีขาว
ตอนบ่ายหายสกาว ม่วงสิ้น
การเมืองเรื่องสดคาว เกลือกกลั้ว แม่เอย
เจ็บจำคำกล่อมลิ้น เท่ารู้ทันคน
ดาวเรืองเหลืองแจ่มจ้า เจิดแสง
สีแผ่ธรรมแสดง ค่ำเช้า
สตรีมุ่งสงบแสวง ไตรรัตน์ ท่านเอย
ทุกข์ทับแทบอกร้าว แข็งกร้าวโดยธรรม
บานบุรีบรรเจิดแจ้ง ชาวประชา
ชีพดั่งคนธรรมดา เด่นกว้าง
รักชาติเช่นรักษา ปรีดี พ่อเอย
ยันคนบริสุทธิ์สร้าง ค่าไม้บานบุรี

หางนกยูงรำแพนป้อง ความดี
ความชั่ว ลาม ราคี เลี่ยงสี้
เกสรส่งราศี สัมเหลือง สลับเอย
ความดีสลับธรรมชี้ ท่านผู้วายชนม์
พิกุลอยู่ยืนต้น ร่มเงา
คนเก่งฉลาดเกลา แหล่งรู้
ลมโชยกลิ่นคลายเหงา หอมชื่น ใจเอย
พูนศุข สุขอย่างผู้ พิกุลแก้วพนมยงค์
แซมดอกไม้เสร็จแล้ว รำลึก
อีกกี่พรรณจึงผนึก แน่นหล้า
แทนใจที่ตกผลึก รักท่าน ยิ่งเอย
รักเพราะธรรมดากล้า เก็บให้โลกลืม

พูนสุข พูลพิพัฒน์ (สุวรรณอักษร)
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทะเบียน ๓๘๖๓/ศศ.
หอสมุดแห่งชาตินครศรีธรรมราช
เนชั่นสุดสัปดาห์ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๕๐

"ท่านผู้หญิง พูนศุข พนมยงค์"

○ คนเขาว่าแหล่งคุ้มเกล้าพระยา หญิงราชาหญิงแกร่งแห่งสยาม
รักประชาธิปไตยสุดใจงาม สานต่อตามท่านปรีดีพนมยงค์

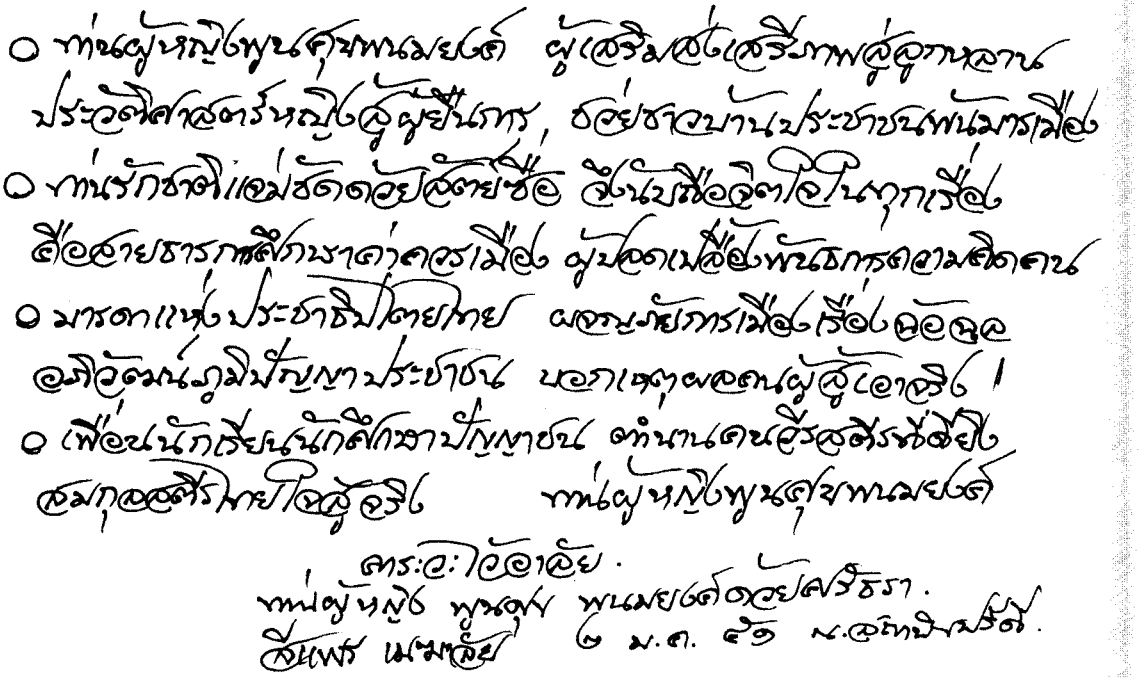
○ ท่านเสียงขานคนทุกข์ยากยากเข็ญ ท่านเห็นเห็นคุณค่าความสะอาดหมด
ท่านต้านมืดโหดร้ายกลับตาบ ท่านดำรงค์คุณธรรมอันดีงาม

○ สืบสกุลสุจริตกตเวทีสุขสด สืบเผ่าพงษ์ชาติพันธุ์ท่านไม่ใฝ่
สู่สกุลพนมยงค์ดังตรงใจ ผู้เสียสละกล้าสู้กันท่านปรีดี

○ ผดุงการกล้ากายท่านหลายครั้ง เสาท่านยังละการยกให้หมดสิ้น
ลูกท่านเปรมเมตตาและปรานี ลูกท่านมีธรรมะและธรรม

○ คือผู้หญิงที่โลกต้องกล่าวขวัญ คือหญิงหนึ่งเป็นผู้สู้เพื่อมวลชน
คือสตรีที่โลกต้องจดจำ ผู้สร้างทำทานแด่ให้เราดู

○ ภพภาระนอกอาจสู้กล้าหาญ นอกคุณค่าหญิงไทยใจนักสู้
น้อมรำลึกใช้อาลัยใจเชิดชู ให้แด่ผู้สละตนเพื่อคนอื่น

ท่านผู้หญิงพูนศุขพนมยงค์ ผู้เสริมสร้างเสริมภาพสู่ความสำเร็จ
ประวัติศาสตร์หญิงผู้ยิ่งใหญ่ ย่อยชาวบ้านประชาชนพันมาร
ท่านรักชาติแม่ชัดดอยสุดยอด ลิ้นปลื้อใจในทุกเรื่อง
สื่อสารการศึกษาต่างคราวเมื่อ ผู้นำเปลี่ยนพันธกรรมศึกษา
มารดาแห่งประชาธิปไตยไทย ผลงานยังการเมืองเรื่องยอดเยี่ยม
อาจิตมนุษย์มีปัญญาประชาชน นอกเหตุผลคนผู้ดูเอาใจ
เพื่อนนักเรียนนักศึกษาปัญญาชน ตำนานคนดีศรีสยามชั่วฟ้าดิน
สมกุลสตรีไทยใจสู้อาจิต ท่านผู้หญิงพูนศุขพนมยงค์
คารวะไว้อาลัย
ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ด้วยศรัทธา
ลีนพร นพมณี ๒ ม.ค. ๕๖

หอหอสมุด พนมยงค์

รัฐบุรุษและท่านผู้หญิง

คนคู่ควรค่าไซร้
รัฐบุรุษนาม
เคียงคู่ทุกข์สุขตาม
สลักนามท่านได้
เมื่อนั้น ลูกชาวนา
พ่อค้ำแม่หนุนจริง -
เป็นดั่ง มันสมอง -
แท้ปวงชนเป็นใหญ่
หลวงประดิษฐ์มนูธรรม
ชาติสยามสร้างมา
สิทธิที่เทียมเท่า
ไทยอภิวัฒน์ดู
ท่านปรีดี พนมยงค์
เคียงสุขทุกข์ด้วยกัน-
งดงาม
ก่อไว้
เกียรติศักดิ์ มิ่งยาม
ที่พื้นโศลกอิง ฯลฯ
เติบกล้าใฝ่เพียรเรียนยิ่ง
ให้เรียนรู้รัฐราษฎรไทยฯ
ของชาติประชาของไท้
ถือนำหลักนี้มีมา ฯ
ผู้นำหลักคิดรัฐธรรม -
ถึงหมู่ผู้คนเฟื่องฟู ฯ
ทางใหม่เก่าทั้งเรียนรู้
ได้กอบก่อกู้คู่กัน ฯ
ดำรง ศักดิ์คงใฝ่ฝัน
ท่านผู้หญิง พูนศุข นาม ฯ

ยุค 2551
ใดแฝง ทาสทาน ทาม
ไทยอยู่เป็นเช่นชาติ
ไพร่ฟ้าหล้าดวงแด-
ท่านผู้หญิงพูนศุข
พ่อค้า รัฐ ประชา
'ไม่ขอรับเกียรติใด'
ลายสือ สื่อใจคน
ถึงเดือนปีวันไหว้
ถึงคนคู่ควรคุณค่า
ใดซาบรู้ซึ้งตอบถาม
ถึงรุกเร้าเผาเหลือบแล ฯ
พุทธะวาดใจแน่แท้
สลดโศลกโลกโลกา
ปลุกเกียรติศักดิ์เสน่หา
ถึงกล้ารู้ไหมว่า 'พอ' ฯ
จึ่งไว้หมึกจดหยดหนอ
ไว้ฐานต่อรัฐประชา ฯ
ต่อไปเกียรติยศรัฐฐา
ขอคารวะดวงใจ

ณรงยุทธ์ โคตรคำ : นครราชสีมา : ๖ มกราคม ๒๕๕๑
เนชั่นสุดสัปดาห์ ๒๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑

หอสมุดอาลัย พูนศุข พนมยงค์

อาลัยท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

พูน *ธรรมะเพิ่มแม้น* *มณีสรวง*
ศุข *เปรียบราวผึ้งรวง* *เด่นล้ำ*
พนม *ชีพประดับดวง* *ไม้ดอก*
ยงค์ *จริยะอยู่คำ* *เขตด้าวแดนถวิล*
พูนศุขผู้ประเสริฐ *ชาวโลกเทิดประทับจินต์*
คือหนึ่งแห่งนารินทร์ *จรรโลงเอื้ออธิปไตย*
เย็นร้อนกว่าผ่อนพัก *พร้อมพิทักษ์เสรีไทย*
สูงส่งจักสืบสมัย *บริสุทธิ์มนุษยธรรม*
เหนื่อยท้อมิเคยถอย *เรื่องเล็กน้อยช่วยหนุนนำ*
เรื่องยิ่งใหญ่ใฝ่กระทำ *ทะนุเกื้อเนื้อนาบุญ*
แบบอย่างทางชีวิต *สำรวมจิตบรรเจิดสุนทร์*
เป็นแม่มากพระคุณ *เคียงคู่ขวัญท่านปรีดี*
ยืนหยัดพนมยงค์ *รักมั่นคงวงศ์อักรี*
เปิดทางหลากวิถี *ประเทืองชาติพัฒนา*
ผองชนดลผ่องแผ้ว *ดั่งแสงแก้วเกริกศรัทธา*
ส่องทางสร้างปัญญา *อภิวัฒน์อรัสอรุณ*

ประชาธิปไตย
เสียสละอนุกูล
อิสตรีสี่แผ่นดิน
หญิงกล้าแกร่งกว่าชาย
เรื่องราวที่เล่าขาน
ใช่เรียนร่ำเพียงตำรา
สูงศักดิ์สืบเชื้อสาย
เป็นหลักชนพักพิง
สงครามกลิ่นคาวเลือด
ปะทะฝ่าคลื่นลม
ร่างกายใช่หินผา
มีเลือดเนื้อแม้นั่งนอน
รำลึกอย่างลึกซึ้ง
เติบกล้าไปตามกาล
คือ พูนศุข พนมยงค์
คือหนึ่งแห่งวารี
จึงยิ่งใหญ่เบิกไพบูลย์
การุณย์อยู่คู่ใจกาย
ปราบทมิฬสิ้นสลาย
วิกฤตสู้อนสร้างฯา
ใช่ตำนานที่ผ่านมา
แต่รู้แจ้งชีวิตจริง
นำพร่างพรายในสรรพสิ่ง
พลิกกันดารกลับอุดม
กลายแห้งเหือดทานห่อห่ม
แรงบุญสร้างสถาพร
อาจอ่อนล้าและสั่นคลอน
กลับนิ่งได้แม้ไฟราน
นามตราตรึงตราบเนิ่นนาน
สมานรักสามัคคี
คือนางหงส์คงศักดิ์ศรี
น้อมจารึกนิรันดร์สมัย

วาสนา บุญสม : กรุงเทพมหานคร
เนชั่นสุดสัปดาห์ ๒๕ มกราคม ๒๕๕๑

หอสมุดกลาง พนดุง พนมยงค์

เกียรติยศปรากฏการณ์

๑ *"ไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ"*
เป็นพินัยกรรมฝากอยากให้พบ
ไม่ต้องวิ่งวุ่นวาย หลายตลบ
ชีวิตจบ จบพันธะ ภาระชีวิต

๒ *เหลือแต่เพียงความดีที่สร้างสม*
ลบมายาค่านิยม สังคมประดิษฐ์
ให้มนุษย์ทบทวนและหวนคิด
ก่อนจะปลิดชีพร้าง วางก่อนวาย

๓ *คนเช่นนี้มีกี่คนที่บนโลก*
ที่พ้นโศกพ้นทุกข์ปลุกความหมาย
หยุดโลภโมโทสันก่อนวันตาย
ไปสบายไม่ยึดติด ชีวิตพ้น

๔ *(เห็นแต่พวกขันแข่งแย่งเก้าอี้*
อยากเป็นรัฐมนตรีนี้สักหน
พูดโอ้อวดเหรียญตรา-น้อยกว่าตน
ตัวอย่างคนด้านหนาเกินกว่าใคร

๕ *แม้นตายไปคงให้เผาเอาไปด้วย*
จะขึ้นเขาลงห้วยก็ยังไหว
กอบโกยแล้วชาติหนึ่งไม่ถึงใจ
อยากจะให้เขาสรรเสริญเขาเยินยอ)

๖ *ประดับเกียรติวงศ์ตระกูลเพิ่มพูนสุข*
ให้กับยุคกับสมัยไปเถิดหนอ
ทำความดีก็คือดีนี้เพียงพอ
ขอไม่ขอเกียรติยศ ปรากฏการณ์

จู พเนจร : ๒๘ มกราคม ๒๕๕๑
เนชั่นสุดสัปดาห์ ๑๔ มีนาคม ๒๕๕๑

พูนศุข พนมยงค์

พูน ศรีพูนศักดิ์
ศุข เศิกเผชิญชีวี
พนม หนักดังนามมี
ยงค์ ย่อมประจักษ์ท้า

เป็นสตรี ศรีศักดิ์ คู่ปรีดี
มิหวาดหวั่น จองจำ ด้วยอำนาจ
อุทิศตน สตรี ตามหน้าที่
มิขอ เกียรติยศ เอาใส่ตน
ชูธรรมาธิปไตย ในแดนดิน
คือสตรี สามัญชน ทระนง

เกียรติปรีดี
แกร่งกล้า
คงอยู่
สู่หน้า ประวัติศาสตร์ฯ

ค้ำสามี คงหยัด อย่างองอาจ
ส่งเสริมญาติ มิตรเยี่ยง วีรชนฯ
นำชีวี ครอบครัว ฝ่าร้ายหน
มิร้องผล ใครใคร เชิดยศยงฯ
ห่วงยลยิน สยามชน ใยเลือนหลง
อ่อนโยน มั่นคงคือ วิญญูชนฯ

ไศล ภูลี้
เนชั่นสุดสัปดาห์ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๑

หอสมุดแห่งชาติ พูนศุข พนมยงค์

แด่ดวงวิญญาณท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

ฆ้องชยันตร์สรรเสริญใช่เกินเหตุ
ท่านผู้หญิงพูนศุขพนมยงค์อยู่คงทน
ด้วยคุณงามความดีที่ท่านสร้าง
เป็นคู่ครองท่านปรีดีผู้ปรีดา
ท่านซื่อสัตย์สุจริตโดยคิดชอบ
ฝ่ายสามีมีมรสุมเหมือนกุมภัย
แต่มูลเหตุเภทภัยอันใหญ่หลวง
กลับคลี่คลายเพราะความดีที่อยู่ยง

ท่านปรีดีมีคุณเอื้ออุ้นประเทศ
แม้ต้องเสี่ยงชีวิตหลบพิษภัย
ได้เสริมงานเสรีไทยฟูชัยชาติ
เสี่ยงชีวิตพิชิตงานประสานตน
โดยมีเจตนามุ่งผดุงผล
ให้มวลชนรำลึกระทึกมา
ถ้าจะอ้างคงเห็นเด่นหนักหนา
นำชีพมาในสังคมอุดมชัย
ในระบอบชีวิตน่าพิสมัย
เพราะถูกใส่ร้ายประหลาดพินาศลง
ไม่ถึงช่วงชื่นำให้ย้ำหลง
ได้นำส่งหมดสิ่งเศร้าที่เร้าใจ

ไปตามเจตนาดีแห่งนิสัย
กลับอยู่ในธรรมครองไม่หมองมน
นำชีวาตม์เป็นอำนรรฆสู่มรรคผล
นำมวลชนชูประเทศสมเจตนา

ท่านผู้หญิงพูนศุขร่วมทุกข์ด้วย
สร้างพลังตั้งมั่นปานสัญญา
ถึงวันนี้ท่านล่วงลับมาดับชีพ
สรีระแห่งเรือนศพอบเรื่องราว
ไม่ขอรับเกียรติใดใดในชีวิต
เจตนาทั้งนี้ย่อมมีแนว

โอ้คุณงามความดีที่ปรากฏ
ชื่อเสียงยืนรื่นหูทุกหมู่คน
โดยชูช่วยเป็นคู่คิดไม่อิจฉา
อนนำพาชีพชื่นมายืนยาว
สู่ทวีปดุสิตาแห่งฟ้าขาว
ไม่น้อมน้าวเกียรติประดับให้วับแวว
ไม่เกาะติดลาภนานามาเป็นแถว
ชีวิตแพร้วเพริศชั้นสามัญชน

เป็นเกียรติยศเชิดนามอร่ามผล
ประจวบจนชั่วกัลป์นิรันดร์เอย

'เดือนเต็มดวง' (อาจิณ จันทรัมพร)
เนชั่นสุดสัปดาห์ ๔ เมษายน ๒๕๕๑

หอหอลัย พูนศุข พนมยงค์

พูนศุข พนมยงค์

พูน สติถูกต้อง
ศุข คู่ปัญญานำ
พนม ดั่งทองคำ
ยงค์ ยิ่งหญิงชัดชี้

ครองธรรม
ชาตินี้
แลเขื่อง นาแม่
โชติหล้าสว่างหาว

'พูนศุข' พูนศักดิ์ศรี
'พนมยงค์' คงยืนยาว
แม่พิมพ์พิมพ์เพรียบพร้อม
ดุจเพลิงเหลิงลมพัด
เกิดศึกรู้สึกเศร้า
อนิจจาอนาถใจ
ญี่ปุ่นหนุนปั่นป่วน
แตกแยกแตกจุดยัน
ผลงานสานเป็นเงื่อน

เคียง 'ปรีดี' ประดับด้าว
คู่ชีวิตอภิวัฒน์
ชนนบน้อมแน่นขนัด
ลามทั่วถิ่นประเทศไทย
บ้านถูกเผาเมืองถูกไหม้
ต่างแร้นแค้นแสนคับขัน
ชาติแปรปรวนชวนป่วนปั่น
จึงร่วมสร้าง 'เสรีไทย'
เปรียบเสมือนผ้าแพรไหม

วาววับกับทุกวัย
ยามทุกข์ทุกข์ท่วมทัน
ขายของมิขัดเขิน
ตำรวอมาตรวอลับ
ฝากขังรังแต่ขม
อำนาจเหนือรัฐธรรมนูญ
รันทดหมดศรัทธา
หญิงไทยใจแกร่งแท้
กล่าวเน้นเห็นเลือดเนื้อ
ต่อสู้ผู้อสัตย์
ตรากตรำนำอุดไต้
จับมือสื่อคำมิตร
ละเบ็งเร่งขบวน
ก้าวย่างอย่างยวดยิ่ง
ปรากฏตามกฎกรรม
ระบอบชอบบิดเบี้ยว
กลิ่นคาวฉาวราคิน
ประชาธิปไตย

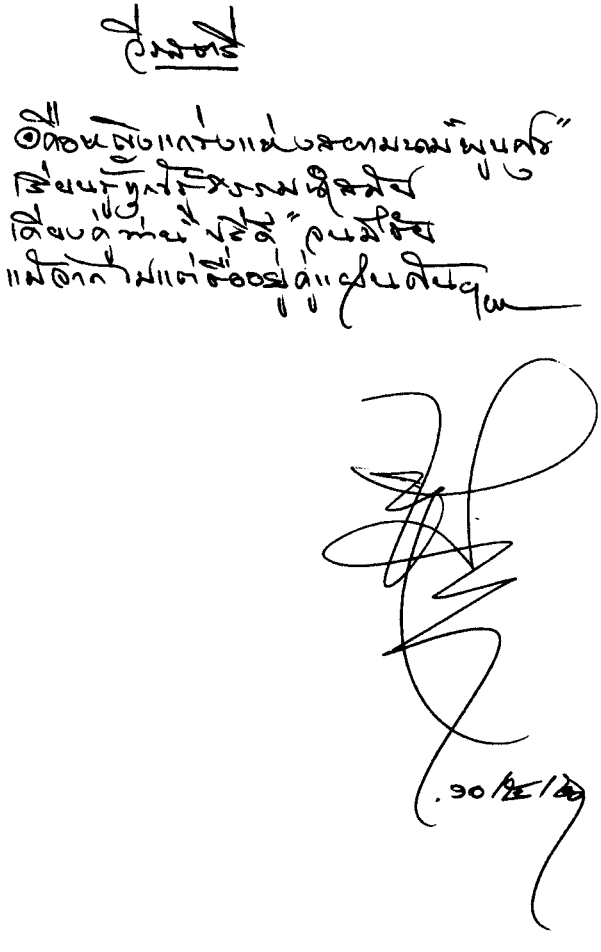
สัมผัสพลางพลันเพลิดเพลิน
แม้ขัดสนคนสรรเสริญ
เลี้ยงลูกหลานกร้านแดดลม
จาบจ้วงจับให้ล่มจม
รวมเจ็ดหนไร้ข้อหา
ทวีคูณแบ่งซ้ายขวา
ไม่ล้างบางตายเป็นเบือ
เทิดเป็นแม่ได้ทุกเมื่อ
แจ้งประจักษ์ประทับใจ
หมายลอบกัดยังชิดใกล้
ส่องสังคมว่าใดควร
ประกาศิตทุกๆ ส่วน
สืบสายธารอันชอบธรรม
ยกเหตุอิงมิอึ้งอ้ำ
เกิดคนดีกู้แผ่นดิน
เคยลดเลี้ยวเลิกเล่นลิ้น
ค่อยๆ จางจากวงจร
ก่อกลไกมากว่าก่อน

หอสมุดแห่งชาติ พูนศุข พนมยงค์

สิทธิมิบั่นทอน
เสรีที่ได้รับ
จักต้องถูกถองต้าน
รู้คิดรู้เคารพ
รวบชั้นปัญญาชน
กฎหมายที่หมายกด
ถือฤกษ์เบิกชำระ
พลังขลังเร้นลับ
เทียมทันมั่นทานทน
แนวหลังตั้งเป็นหลัก
อดกลั้นโดนมันแกล้ง
จังหวะละชีวิต
เชิดชูกราบบูชา

ปากเสียงดังกังสดาล
ต้นตำรับใครรอนราน
ทรงคุณค่าความเป็นคน
รู้ครับครบรู้ไขค้น
ย่อมสู่ยุคอารยะ
ที่อารอดชัดจะจะ
สมานฉันท์สิ้นชั้นชน
'พ่อ' สดับด่วนดั้นด้น
สู้ต่อไปไม่เปลี่ยนแปลง
ซึ่งตระหนักยากหน่ายแหนง
ถึงอิดโรยยากโรยรา
พรหมลิขิตสูงล้ำค่า
แม่ 'พูนศุข พนมยงค์'

สมบัติ ตั้งก่อเกียรติ
ประพันธ์ในนามสมาคมการอ่านแห่งประเทศไทย
เนชั่นสุดสัปดาห์ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๕๑

(ว. วชิรเมธี)

หอสมุดกลาง พนมยงค์

ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม
ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

๑.
คือสตรีศรีสง่าท้าทายยุค
ความเลวร้ายรานรุกคุกคามสมัย
แผ่นดินร้อนเมี่ยนโบยแผ่โพยภัย
ความชั่วช้าประกาศชัยอย่างชิงชัง
กระหน่ำซ้ำกระหน่ำซ้อนยอกย้อนยิ่ง
แล้วความอริงก็ถูกลบถูกกลบฝัง
ความงามถูกทำลายถึงพ่ายพัง
ความดีแต่หนหลังถูกบิดเบือน
๒.
คือสตรีศรีสง่าท้าอสัตย์
สู้มั่นคงยืนหยัดหาใครเหมือน
เปี่ยมศรัทธาสัทธรรมนำจิตเตือน

ไม่หลงเลือนพลาดผิดอวิชชา
ยิ่งหนาวร้อนย้อนยอกยิ่งกลอกกลิ้ง
กลับจะยิ่งขับเน้นให้เด่นค่า
นำบุคคลข้ามผ่านกาลเวลา
เป็นต้นแบบให้บูชาไปตราบนาน
๓.
คือสตรีศรีสง่าน่าเลื่อมใส
เป็นผู้หญิงยิ่งใหญ่ในทุกด้าน
ประวัติศาสตร์หลายบทได้จดจาร
พร้อมสืบสานมโนธรรมเต็มสำนึก
ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
ผู้ธำรงธรรมเข้มเต็มรู้สึก
นามสตรีศรีศักดิ์หลักบันทึก
ร่วมรำลึกคู่ขาน ท่านปรีดี

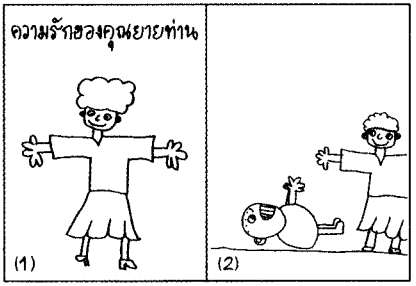
อชันตะ
๒๔ มิถุนายน ๒๕๕๑

"กว่า ๙๐ ปีของชีวิตฉันที่ผ่านมา เหตุการณ์มากมายหลายอย่างได้เข้ามาสู่ชีวิตของฉัน ล้วนสอนให้ฉันได้เข้าใจใน "สัจจะ" ของโลกอย่างแจ่มชัด แม้ในอดีตจะมีความแปรผันที่ทำให้ชีวิตต้องเปลี่ยนแปลงไป และต้องผจญกับความไม่เป็นธรรมทั้งหลายที่โหมกระหน่ำเข้ามา

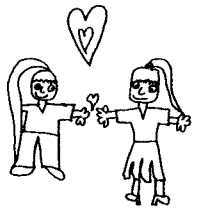
หากฉันตั้งอยู่ในเจตนารมณ์ที่บริสุทธิ์ ยึดมั่นในความซื่อสัตย์ สุจริต อโหสิกรรมกับทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ถือโกรธเคืองแค้นใดๆ อีก ตลอดเวลา ฉันไม่เคยลืมตัวหรือรู้สึกว่าต้องสวมหัวโขน จึงไม่เคยคิดว่าชีวิตได้มีความแปรเปลี่ยนแต่อย่างใด..."

ความรัก ความเมตตา ของคุณยายท่าน

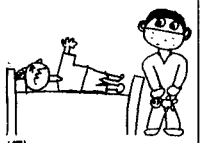

วันหนึ่งแม่ของผม
ได้แต่งงานกับพ่อ
แม่ของผมทำงาน
อยู่ที่หอพัก แม่ของผม
จึงพาพ่อของผม
มาอยู่ด้วยครับ
(3)

(4)

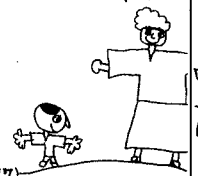
แล้วแม่ผมก็คลอดลูก
ออกมาครับ

(5)

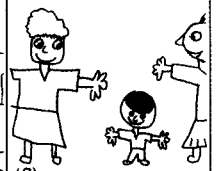
พอผมอายุได้ 4 วัน
คุณยายท่านก็อุ้มผม
ทันทีเลยครับ

(6)

ทุกๆ วันคุณยายท่าน
ก็จะมากอดผมทุกๆ วัน

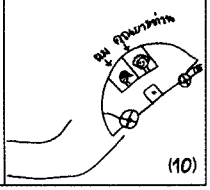

(7)

จนผมรู้สึกอบอุ่นครับ

(8)

ทุกเช้าที่ผม
จะไปโรงเรียน
คุณยายท่าน
จะมาคอยส่งผม
ไปโรงเรียน
ทุกครั้งครับ
(9)

ตอนผมไปโรงเรียน
บางครั้งคุณยายท่าน
ก็ไปส่งผมที่โรงเรียน

(10)

แล้วตอนกลับมาผมก็
ไปกอดคุณยายท่าน
อีกครั้งครับ

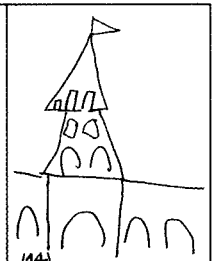

(11)

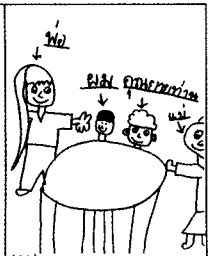

(12)

วันปรีดีทุกปีผมจะไป
ธรรมศาสตร์กับคุณ
ยายท่าน

(13)

(14)

พอผมโตขึ้นมา
ได้ 2 ปีคุณยายท่าน
ก็พาผมไปกินอาหาร
ที่อร่อยๆ ครับ
(15)

(16)

ทุกวันที่ผมไปหาคุณ
ยายท่าน คุณยายท่าน
ก็บอกกับผมว่า ผมต้องเป็น
คนดีครับ แล้วคุณยาย
ท่านก็บอกว่า พอผมเกิด
ชาตินี้ท่านขอให้เป็นลูกคุณ
ยายท่านนะ ผมจึงจำไว้
ได้แม่นมากครับ
(17)

คุณยายท่านเรียกผมว่า
ชื่นใจคุณยายท่านครับ

(18)

แล้วเมื่อวันสุดท้าย
ที่เราสองคนจะได้พบกัน
ครั้งสุดท้าย ก่อนที่
คุณยายท่านจะลา
จากโลกไป คุณยายท่าน
พูดว่าโอมต้องเป็นคนดี
ตลอดไป แล้วเมื่อผมตื่นเช้า
ขึ้นมาผมก็เป็นแม่อ้วงไป
(19)

แล้วแม่ก็บอกว่า คุณยาย
ท่านตายไปแล้ว
ผมถึงกับสะอึก ผมสัญญา
กับท่านว่า ผมจะเป็นคนดี

(20)

เรื่อง - ภาพวาดโดย : ด.ช. พลศิษฏ์ โสภณสิริ ชั้นประถมปีที่ ๑ โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียน

๑๐

มรณานุสรณ์

วาระสุดท้ายแห่งชีวิต

องฟ้าในห้วงเวลาแห่งวันใกล้ครบรอบ ๗๕ ปี ของการอภิวัฒน์ไทย ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ดูหม่นเศร้าไม่สว่างไสวเจิดจ้าราวกับว่าจะร่วมแสดงอาการโศกาอาดูรไปกับเรื่องราวที่จะเกิดขึ้นบนแผ่นดิน ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๐ งานวันปรีดีประจำปี ฝนพรมลงมาเพียงเล็กน้อย บรรยากาศโดยรอบค่อนข้างเงียบเหงา เนื่องจากผู้ที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของการจัดงานทุกปีที่ใครๆ ตั้งใจมากราบไหว้ให้เป็นสิริมงคลกับตนเองล้มป่วย ไม่สามารถเดินทางมาร่วมการจัดงานดังเช่นทุกปีได้

ก่อนหน้านี้หนึ่งวัน ฉันรับทราบข่าวการป่วยของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ผ่านทาง อาจารย์วาณี พนมยงค์-สายประดิษฐ์ ว่าท่านต้องเข้ารับการรักษาตัวที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ คงไม่สามารถเดินทางไปร่วมงานวันปรีดีได้ ฉันจึงรีบแจ้งให้รองศาสตราจารย์ ดร.อุดม รัฐอมฤต รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ได้รับทราบ ในวันงานดังกล่าว จึงมีเพียงบุตร-ธิดามาร่วมงาน แต่อยู่ไม่ทันเสร็จงานก็รีบกลับไปเฝ้าอาการท่าน หลังอาหารกลางวัน ฉันและเจ้าหน้าที่สถาบันปรีดี พนมยงค์ เดินทางกลับสถาบันโดยไม่ได้เฉลียวใจ หรือมีความวิตกกังวลในเรื่องการเจ็บป่วยของท่านแม้แต่น้อย พบท่านคราใดท่านจะแข็งแรง กระฉับกระเฉง เปี่ยมด้วยพลังแห่งชีวิต

หอหอลัย พนดุข พนมยงค์

จนกระทั่งเวลาประมาณ ๑๗.๐๐ น. ของวันเดียวกันนั้นเอง ขณะที่นั่งทำงานในห้องสำนักงานสถาบันปรีดี พนมยงค์ อาจารย์ดุษฎี พนมยงค์-บุญทัศนกุล ได้โทรศัพท์มาแจ้งว่า ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ อาการอยู่ในขั้นวิกฤตแล้ว ฉันหันไปบอกนงค์ลักษณ์ เหล่าวอ สมชาย สนตะคุ สายฟ้า ตันธนา เจ้าหน้าที่สถาบัน จากนั้นรีบเดินทางไปยังโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สถานที่ที่ท่านผู้หญิงพูนศุขรักษาตัว

ภายในอาคารตึกสุกรี-สุภา โพธิรัตนังกูร ชั้นสอง บริเวณหน้าห้อง CCU. อู-สมพล โสภณสิริ กับอิ่ม และใครอีกสองคนกำลังนั่งสมาธิภาวนาเพื่อส่งพลังใจให้ท่าน ฉันพบ ดร.วิษณุ วรัญญู และนายแพทย์ท่านหนึ่ง ซึ่งรู้จักกับท่านเป็นการส่วนตัวมาเยี่ยมไข้ และยังมีหลานๆ ที่เป็นแพทย์มาเฝ้าอาการอย่างใกล้ชิด ส่วนอาจารย์ดุษฎี อาจารย์วาณี ผลัดกันเดินเข้าออกห้อง ซีซียู ห้องที่แพทย์นำท่านผู้หญิงพูนศุขมารักษา

คุณศุขปรีดา-พี่น้อย (จีรวรรณ) พนมยงค์ ดร.รุธิร์ พนมยงค์ คุณเลิศศรี พนมยงค์ กับคุณป๊อม คุณชาญ กับป๋อง-ดนย บุญทัศนกุล คุณญาดา พนมยงค์ กับภรรยา พร้อมญาติสนิทและผู้มาให้กำลังใจอีกหลายคน เฝ้าอยู่บริเวณหน้าห้อง ซีซียู ด้วยความกระวนกระวายใจ ทุกคนมีความหวังว่าท่านจะฝ่าพ้นวิกฤตไปได้

ในสมุดลงนามเยี่ยมไข้ บนโต๊ะเล็กหน้าห้อง CCU. ทุกๆ คำพูดจากใจอวยพรให้ท่านผู้เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของลูกหลานจงหายจากป่วยไข้ แข็งแรงโดยเร็วไว

ศาสตราจารย์ นพ. ภิรมย์ กมลรัตนกุล ผู้อำนวยการโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ได้ให้การดูแลเอาใจใส่อาการของท่านผู้หญิงพูนศุขเป็นพิเศษ ทั้งกำชับแพทย์พยาบาลให้พยายามรักษาอย่างเต็มความสามารถ

ท่านผู้หญิงพูนศุขป่วยด้วยโรคหัวใจแบบเฉียบพลัน เส้นเลือดที่ไปหล่อเลี้ยงหัวใจไม่ทำงานสามเส้น แพทย์ได้ตัดสินใจทำบัลลูนที่ตึก สก. ชั้น ๘ ตั้งแต่ช่วงเย็นของวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ช่วงเช้าวันที่ ๑๑ ท่าน

ยังรู้สึกตัวดี สื่อสารว่าปวดเมื่อยตามลำตัว แต่ด้วยท่านสูงวัย(๙๕ ปีกว่าๆ) อาการแทรกซ้อนประดังมา ปอดชื้น เลือดในกระเพาะอาหารออกจากการใช้ยาขยายเส้นเลือด ความดันต่ำลงๆ จากนั้นผลที่ตามมา ท่านมีอาการไตวาย จำเป็นต้องทำการฟอกไต หลังจากลูกๆ ได้ลงนามเซ็นอนุญาตให้ทำการฟอกไตแล้ว อาจารย์วาณีได้เข้าไปสัมผัสตัวท่านผู้หญิงพูนศุข ที่นอนสงบนิ่งบนเตียงพยาบาล โดยมีเครื่องช่วยหายใจสวมอยู่ พูดเบาๆ กับท่านว่า “คุณแม่สู้นะคะ” อยู่สองสามครั้งติดต่อกัน

แพทย์ได้ทำการฟอกไตให้ท่าน เป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่มีผู้มาเยี่ยมท่านเพิ่มขึ้น เช่น ดร.จริย์วัฒน์-คุณกรองแก้ว สันตะบุตร ดร.ฐาปนันท์ นิพิฏกุล ดร.ปริญญา เทวานฤมิตรกุล ฯลฯ หลังแพทย์ทำการฟอกไตเสร็จ ปรากฏว่าอาการของท่านไม่ดีขึ้น ความดันโลหิตลดลงอยู่ในเกณฑ์อันตราย สันติสุข โสภณสิริ ได้พยายามโทรศัพท์ติดต่อประสานงานนายแพทย์เกษม วัฒนชัย ซึ่งเป็นอาจารย์แพทย์ที่เชี่ยวชาญด้านหัวใจ ให้ได้สนทนากับแพทย์เจ้าของไข้เพื่อหาทางช่วยชีวิตท่าน แพทย์ได้ตัดสินใจทำการฟอกไตอีกครั้งโดยเปิดเครื่องให้เบาที่สุด แต่ความดันโลหิตของท่านบ่งชี้ถึงสถานการณ์อันเลวร้าย ในที่สุดแพทย์ต้องยุติการฟอกไต รอดูอาการจนกว่าความดันโลหิตจะดีขึ้น จึงจะเริ่มลงมือทำการฟอกไตครั้งใหม่ได้ บรรยากาศตึงเครียดขึ้นเป็นลำดับ หลายคนเดินเข้าออกห้อง ซีซียู รสนา โตสิตระกูล เดินทางมาถึงก่อน ดร.โคทม อารียา กับภรรยาเพียงเล็กน้อย

แพทย์เจ้าของไข้แจ้งว่าสถานการณ์ไม่ดีขึ้น อาการของท่านทรุดลงเป็นลำดับ อาจารย์สุดา อาจารย์ดุษฎี อาจารย์วาณี หลานชัยวัฒน์ (อ้าย) ลูกชายคนโตของคุณปาล พี่เลี้ยงท่านและลูกหลาน รายล้อมอยู่รอบเตียง มีบางคนเฝ้าดูเครื่องวัดความดัน เครื่องวัดการทำงานของหัวใจ... หลายคนตั้งจิตอธิษฐานขอให้เกิดปาฏิหาริย์...แต่แล้ว...อนิจจา...พยาบาลได้เข้ามาถามว่ามีใครนำเทปหรือซีดีธรรมะมาด้วยหรือไม่ เมื่อไม่มี

ใครนำมาด้วย พยาบาลได้นำซีดีธรรมะที่มีอยู่เปิดผ่านเครื่องเล่นขนาดกระเป๋าหิ้วที่ตั้งบนโต๊ะข้างเตียงท่าน ลูกๆ และพี่เลี้ยงบรรจงบีบนวดเฟ้นบริเวณเท้าและขาของท่าน แล้วนำพระเลี่ยมเงินที่ท่านสวมติดตัวตลอดเวลามาวางข้างๆ หมอน ขณะที่เครื่องวัดความดันได้แสดงให้เห็นว่า ความดันโลหิตของท่านอยู่ในขั้นวิกฤต ทุกคนใจระทึกไม่อยากให้วาระสุดท้ายมาถึง หลายคนภาวนาช่วยกันรำลึกถึงคุณพระศรีรัตนตรัย...หลานบางคนยืนสวดคาถาชินบัญชรอยู่ปลายเตียง

เวลา ๐๒.๐๐ น. กราฟในเครื่องวัดการทำงานของหัวใจตกลงมาเป็นแนวระนาบ เส้นสีแดงวิ่งไล่ตามมาถี่ๆ แล้วหายไปจากจอภาพ... เสียงร่ำไห้ดังระงมไปทั่วห้อง ซีซียู ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ได้ละสังขารจากพวกเราไปอย่างสงบ ความโศกรันทดปกคลุมทั่วอาณาบริเวณ เมื่อตั้งสติได้ ทุกคนที่ไปเฝ้าอาการป่วยอยู่ทยอยเข้าไปกราบท่านซึ่งนอนสงบนิ่งอยู่บนเตียง ทุกคนน้ำตาเอ่อล้นด้วยความอาลัยอาวรณ์อย่างยิ่งยวด ถึงจะโศกเศร้าเพียงใด แต่ลูกๆ ของท่านได้ทำหน้าที่ดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิดทุกขั้นตอน...

ลูกๆ ของท่าน และ ดร.จริย์วัฒน์, สันติสุข, ดร.ปริญญา, ฉันและผู้มาเฝ้าติดตามอาการป่วยของท่านอีกสองสามคน ช่วยกันร่างคำแถลงต่อสาธารณะและสื่อมวลชนในเรื่องการจากไปของท่าน โดยยืนยันจะปฏิบัติตามข้อเขียน **คำสั่งถึงลูกๆ ทุกคน** ของท่านอย่างเคร่งครัด

พยาบาลได้ทำการถอดสายเครื่องมือการแพทย์ต่างๆ แล้วจึงได้เคลื่อนย้ายท่านไปยังตึก สก. ชั้น ๒๐ เพื่อเตรียมให้ญาติมิตรและผู้เคารพรักศรัทธาได้กราบลาท่านเป็นครั้งสุดท้ายอย่างใกล้ชิด ก่อนที่จะส่งมอบร่างท่านในเวลา ๐๙.๐๐ น. ของวันที่ ๑๒ พฤษภาคม ให้โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เพื่อนำไปเป็น “อาจารย์ใหญ่” ตามเจตนารมณ์ของท่านต่อไป

ฉันก้มลงกราบท่านอีกครั้ง ก่อนมุ่งตรงกลับสถาบันปรีดี พนมยงค์ เพื่อทำหน้าที่แจ้งข่าวการจากไป

ของท่านตามแถลงการณ์ที่ได้ร่างร่วมกันให้สื่อมวลชนและผู้เคารพรักศรัทธาในตัวท่านได้รับทราบอย่างทั่วถึง

ความวิเวกวังเวงอาลัย อาวรณ์ เกาะกุมความรู้สึกภายใน นาทีแล้ว นาทีเล่า
ผ่านไปเนิ่นนานจึงได้พานพบความสงบนิ่งใสเย็น...

เมื่อท่านละสังขารไปตามกฎธรรมชาติ ความตรอมตรมโศกเศร้าย่อมปกคลุมไปทั่วทุกอณู แห่งจิตใจเป็นธรรมดา สำหรับฉันการที่ได้เกิดมาชาติหนึ่ง ได้มีโอกาสทำงานรับใช้ท่าน ภายใต้อุดมการณ์ปรีดี-พูนศุข พนมยงค์ ย่อมเป็นมงคลสูงสุดของชีวิตไปตราบนิรันดร์

หม่อมหลวง พูนศุข พนมยงค์

สภากาชาดไทย
The Thai Red Cross Society

ที่ จฟ.ล. 0978 /2535

โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์
1873 ถนนพระราม 4 แขวงปทุมวัน
เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330

17 กุมภาพันธ์ 2535

เรื่อง ส่งบัตรประจำตัวผู้อุทิศร่างกาย

เรียน ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

สิ่งที่ส่งมาด้วย บัตรประจำตัวผู้อุทิศร่างกาย จำนวน 1 ฉบับ

ตามที่ท่านแจ้งความประสงค์ไว้กับโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ว่าจะอุทิศร่างกายเมื่อถึงแก่กรรมแล้วให้โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สภากาชาดไทย เพื่อการศึกษาแพทย์ นั้น

โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ได้รับทราบแล้ว และได้จัดทำบัตรประจำตัวผู้อุทิศร่างกายเพื่อการศึกษาแพทย์แบบมาพร้อมนี้ ขอได้โปรดดูคำแนะนำด้านหลังและถือปฏิบัติด้วย จะเป็นพระคุณยิ่ง

จึงเรียนมาเพื่อทราบ

ขอแสดงความนับถือ

(นายแพทย์สมหมาย พงษ์เวช)
ผู้ช่วยผู้อำนวยการ ฯ ฝ่ายบริหาร
ปฏิบัติการแทน ผู้อำนวยการโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์

แผนกเลขานุการ
โทร. 256-4312

ผู้อุทิศร่างกาย

ศาสตราจารย์

หัวหน้าภาควิชากายวิภาคศาสตร์

โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ CHULALONGKORN HOSPITAL

00114/35

เลขที่

บัตรอุทิศร่างกายเพื่อการศึกษาแพทย์

ชื่อ ท่านผู้หญิงพูนศุข

นามสกุล พยมยงค์

ที่อยู่ 172 ซ.สวนพลู ถ.สาธรใต้

ต.ทุ่งมหาเมฆ อ.ยานนาวา จ.กรุงเทพฯ

ผู้อำนวยการ

คำแนะนำ

๑. เมื่อถึงแก่กรรมให้ญาติแจ้งโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ภายใน ๒๔ ชั่วโมง โทร. ๒๕๒๘๑๘๑ ต่อ ๔๓๑๗ ถ้าอยู่นอกเขตกรุงเทพมหานคร ญาติต้องนำส่งโรงพยาบาลเอง

๒. โรงพยาบาลจะไปรับศพที่อุทิศ เมื่อมีใบมรณบัตรเรียบร้อยแล้วเท่านั้น

อาจาริยบูชา

๙๑ วันแล้วที่ลูกไม่ได้พบคุณแม่ ลูกจำได้แม่นยำว่า วันสุดท้ายที่ได้กราบคุณแม่ คือ วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๐

ทุกๆวันที่ผ่านไป ไม่มีวันใด เวลาใด กลางวันหรือกลางคืน ที่ลูกจะไม่คิดถึงคุณแม่ คุณแม่ปรากฏในมโนภาพของลูกเสมอ

แล้ววันที่ ๖ มิถุนายน ๒๕๕๑ ลูกได้พบคุณแม่อีกครั้ง ณ วินาทีแห่งการรอคอยอย่างใจจดใจจ่อ ขณะที่ลูกได้ไปกราบแทบเท้าคุณแม่ ลูกบางคนกลั้นน้ำตาไว้ไม่อยู่ ลูกอยากปลุกคุณแม่ให้ตื่นขึ้นมาเดินเล่น พูดคุย เล่าเรื่องราวในอดีตให้ฟังเหมือนเช่นเคย

ทว่า เมื่อ ๓๙๑ วันก่อน คุณแม่ได้จากโลกนี้ไป และในวันนี้ คุณแม่นอนหลับอย่างสงบ บนเตียงหมายเลข ๑ ท่ามกลาง "อาจารย์ใหญ่" รวม ๔๗ ท่าน ในห้องปฏิบัติการ Gross Anatomy Laboratory ที่กว้างใหญ่ สว่างไสว และทันสมัย บนชั้น ๕ ของอาคารเรียนรวมใหม่ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์

ทุกอย่างขับเคลื่อนไปตาม **"คำสั่งถึงลูกๆทุกคน"** คุณแม่ได้สั่งไว้ว่า *"เมื่อแม่สิ้นชีวิต ขอให้ปฏิบัติ ดังต่อไปนี้ ๑) นำส่งโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ทันที เมื่อหมอตรวจว่าแม่หมดลมหายใจแน่แล้ว....."* ลูกๆภูมิใจที่

คุณแม่เป็นต้นแบบของการอุทิศตนบำเพ็ญประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์ ไม่ว่าขณะมีชีวิต หรือหมดลมหายใจ

นับแต่นี้ไป คุณแม่สมหวังที่ได้เป็น **"อาจารย์ใหญ่"** ของนิสิตแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตลอดปีการศึกษา ๒๕๕๑ แพทย์ในอนาคต ๖ คนจะได้ศึกษาสรีระของคุณแม่

พวงมาลัยของนิสิตแพทย์ที่บรรจงวางบนร่างของ **"อาจารย์ใหญ่"** นั้น แสดงความรู้สึกสำนึกในพระคุณ และเป็นการขอขมาต่อ **"อาจารย์ใหญ่"** อีกด้วย

นอกจากจะได้เรียนรู้ Anatomy ของมนุษย์คนหนึ่งแล้ว ยังได้เรียนรู้ชีวิต ๙๕ ปี ๔ เดือน ๙ วัน ของหญิงชราใจแกร่งผู้ซึ่งเป็นเสี้ยวหนึ่งในตำนานประวัติศาสตร์การเมืองไทยในรอบศตวรรษที่ผ่านมา ที่มีความจำเป็นเลิศ กระฉับกระเฉง มีความเบิกบานใจและพร้อมที่จะมีอายุอยู่ในโลกใบนี้จนถึงอายุ ๑๐๐ ปี หรือ ๑๒๐ ปี เพื่อเฝ้าดูการเปลี่ยนแปลงสังคมใหม่ที่ดีกว่าเก่า

ลูกๆ หวังว่า ชีวิตที่ดีงามของอาจารย์ใหญ่ จะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้นิสิตแพทย์ตระหนักและปฏิบัติตามคำปฏิญาณของพวกเขา ถึงภาระหน้าที่การเป็นแพทย์ที่ดี มีคุณธรรมและจริยธรรม ทุ่มเททั้งกายและใจ เพื่อบำบัดทุกข์ขจัดโรคพยาธิของเพื่อนร่วมโลก ทุกเพศทุกวัย ให้มีสุขภาพกายและใจแข็งแรงถ้วนหน้า ไม่ว่าคนคนนั้นจะยากดีมีจนเพียงไร

นี่แหละ คือ อาจาริยบูชา อย่างแท้จริง !

วาณี ขนนะยะศรี บันทึก "พิธีขอขมาและทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ท่าน 'อาจารย์ใหญ่' ประจำปีการศึกษา ๒๕๕๑" เมื่อวันที่ ๖ มิถุนายน ๒๕๕๒

ความรู้สึกและคำขอบคุณที่มีต่อท่านอาจารย์ใหญ่

นชีวิตนิสิตแพทย์ปี ๒ การเรียนกายวิภาคศาสตร์ ถือว่าเป็นพื้นฐานที่สำคัญต่อการเรียนแพทย์ในขั้นสูงต่อไป ซึ่งสิ่งที่ขาดไม่ได้ในการเรียนวิชากายวิภาคศาสตร์นั้นก็คือ "ท่านอาจารย์ใหญ่" เมื่อพวกเราได้ทราบว่าท่านอาจารย์ใหญ่ที่เราจะได้ศึกษานั้นคือ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ พวกเราก็เกิดความรู้สึกปลาบปลื้มใจเป็นอย่างยิ่ง และหลังจากที่พวกเราได้รับทราบข้อมูลเกี่ยวกับประวัติของท่าน พวกเราก็ยิ่งเกิดความรู้สึกภาคภูมิใจมากอย่างยิ่ง เนื่องด้วยจากที่ท่านผู้หญิงพูนศุขเป็นบุคคลสำคัญของประเทศชาติ ซึ่งท่านได้อุทิศตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น ทั้งในขณะที่ท่านมีชีวิต และเมื่อท่านจากพวกเราไปแล้ว

ท้ายสุดนี้ พวกเราขอกราบขอบพระคุณในความเสียสละครั้งยิ่งใหญ่ของท่าน พวกเราต่างมีความรู้สึกเป็นเกียรติอย่างยิ่งที่ได้ศึกษาร่างของท่านอาจารย์ใหญ่ จากการเสียสละของท่านอาจารย์ใหญ่ในครั้งนี้ พวกเราจะนำความรู้ที่ได้จากการศึกษา ไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อประเทศชาติและสังคม ให้สมกับเจตนารมณ์ของท่าน

หากจากการศึกษาในครั้งนี้ พวกเราได้กระทำการอันใดที่ถือเป็นการล่วงเกินท่านทั้งโดยเจตนาและไม่เจตนา ทั้งกาย วาจา ใจ พวกเราต้องขออภัยและขออโหสิกรรมไว้ ณ ที่นี้

นางสาววรินญา ศรีสุดดี
นางสาวกชกร ทองประทีป
นายกนก วัยธรรม
นางสาวกนกกาญจน์ ชูพิศาลยโรจน์
นางสาวกนกวรรณ เจริญงามวงศ์วาน
นางสาวกนกวรรณ ชื่นฤดี
นิสิตชั้นปีที่ ๒ คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อาจารย์ใหญ่ คนไข้ผู้เสียสละ

กศึกษาแต่ละสาขาต่างต้องการอุปกรณ์เครื่องมือประกอบการเรียนการสอนแตกต่างกันไป แต่ใครจะรู้บ้างว่าร่างกายที่ไร้วิญญาณจะมีประโยชน์ สามารถช่วยเหลือผู้คนได้อีกจำนวนมหาศาล ในทางการแพทย์ร่างที่ไร้วิญญาณเหล่านี้ได้รับการยกย่องให้เป็น **"อาจารย์ใหญ่"** (Cadaver) ตามที่นิสิต นักศึกษาแพทย์ ยกย่องเชิดชูเกียรติให้กับเจ้าของร่าง

นิสิตแพทย์ทุกคนจะต้องผ่านการเรียน **"กายวิภาคศาสตร์"** ซึ่งเป็นวิชาพื้นฐานของการเรียนแพทย์ทุกสาขา เรียนรู้เพื่อให้เข้าใจระบบ กลไกการทำงานของร่างกาย ทั้งเรื่องเนื้อเยื่อ กล้ามเนื้อ ชั้นผิวหนัง เส้นเอ็น เส้นโลหิต กระดูก และต่างๆ ที่ทำงานสอดประสานกัน

ร่างกายเพียง ๑ ราย เป็น "อาจารย์ใหญ่" ให้กับนิสิตแพทย์ได้มากถึง ๖ คน นักเรียนแพทย์เหล่านั้นเมื่อจบการศึกษาเป็นแพทย์ ตลอดชีวิตการเป็นแพทย์ สามารถทำงานช่วยเหลือรักษาชีวิตของประชาชนได้อีกเป็นหมื่นเป็นแสนคน

"อาจารย์ใหญ่" จึงเป็นเสมือน **"คนไข้รายแรก"** ของเหล่านิสิตแพทย์ ซึ่งได้เรียนรู้ ได้ทดลองศึกษาและรักษา นิสิตแพทย์ชั้นปีที่ ๒ ทุกคนจะต้องเรียนวิชา "กายวิภาคศาสตร์" เพื่อเรียนรู้ระบบการทำงานของ

มนุษย์ ส่วนนิสิตแพทย์ชั้นปีที่ ๔ และ ๕ จะต้องเรียนวิชา **"พยาธิสภาพ"** เป็นหลัก โดยนักศึกษาแพทย์ทุกชั้นปีรู้ถึงความสำคัญของอาจารย์ใหญ่

รศ.นพ.ธันวา ตันสถิตย์ หัวหน้าฝ่ายกายวิภาคศาสตร์ โรงพยาบาล (รพ.) จุฬาลงกรณ์ สภากาชาดไทย กล่าวว่า โรงเรียนแพทย์หลายๆ แห่ง ส่วนใหญ่จะให้นักศึกษาชั้นปี ๔ ปี ๕ เรียนจากคนไข้จริงโดยการปฏิบัติการในแผนกผู้ป่วยในโรงพยาบาลเพื่อหาประสบการณ์ ทั้งฉีดยา ใส่เข็มน้ำเกลือ ฯลฯ แต่ที่คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ให้โอกาสนักศึกษาแพทย์ปี ๔ และปี ๕ ในการเรียนกับอาจารย์ใหญ่อีกครั้ง ในเรื่องพยาธิสภาพ เพื่อให้มีความมั่นใจขึ้นในการใช้เครื่องมือแพทย์ต่างๆ

บรรยากาศในการเรียนกับอาจารย์ใหญ่บางคนที่เคยมีประสบการณ์ในการดูภาพยนตร์อาจคิดว่าเป็นสิ่งน่ากลัว อาจจะมีเรื่องของผีมาเกี่ยวข้อง แต่ในการเรียนจริงๆ ของนักศึกษาแพทย์ ต่างรู้สึกถึงความทุกคนจะปฏิบัติต่อร่างของอาจารย์ใหญ่อย่างเคารพที่สุด

ก่อนเรียน นักศึกษาจะนำพวงมาลัยไปไหว้ที่ร่างอาจารย์ใหญ่ และเริ่มต้นเรียนในแต่ละส่วนของร่างกายไล่ไปเรื่อยๆ โดยจะใช้เวลาในการเรียนจนครบในเทอม โดยแต่ละเทอมจะมีนักศึกษาชั้นปี ๒ ปี ๔ ปี ๕ รวมทั้งแพทย์เฉพาะทางต่างๆ ที่กลับเข้ามาเรียนกับอาจารย์ใหญ่เพื่อเพิ่มความเชี่ยวชาญทักษะในการผ่าตัด การใช้เครื่องมือใหม่ๆ

ศัลยศาสตร์และกายวิภาคศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถือว่าเป็น **"ศูนย์ฝึกผ่าตัด"** ที่ใหญ่ที่สุดในขณะนี้ และเป็นสถาบันแห่งแรกในเอเชีย เพราะมีการใช้เทคนิคแบบใหม่ในการรักษาสภาพอาจารย์ใหญ่ เนื่องจากวิธีแบบเดิมๆ นั้นจะผ่านการแช่ในบ่อดองด้วยฟอร์มาลิน จะทำให้สภาพอาจารย์ใหญ่แข็งเกินกว่าที่จะผ่าตัดได้ และมีกลิ่นแรงมาก แต่หากไม่ผ่านกระบวนการดองก็จะรักษาสภาพได้ยาก

หอหอสัย พนดัย พนมยงค์

วิธีใหม่ที่คณะคิดขึ้นจะไม่ต้องผ่านการดองโดยจะใช้การฉีดสารที่คิดค้นขึ้นโดยเฉพาะเข้าไปทำให้รักษาสภาพได้ง่าย และสามารถใช้ได้ภายใน ๒ สัปดาห์ แต่จะใช้ตู้เย็นรักษาอุณหภูมิแทน ทำให้นักศึกษา และแพทย์เฉพาะทางสามารถเรียนรู้กายวิภาค พยาธิสภาพ และเทคนิคการผ่าตัดใช้อุปกรณ์ต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด เพราะร่างกายของอาจารย์ใหญ่จะยังมีความยืดหยุ่นมาก ใกล้เคียงสภาพร่างกายจริง

ศูนย์ฝึกผ่าตัดจะช่วยให้แพทย์เกิดความชำนาญก่อนที่จะนำวิธีการต่างๆ ที่ได้เรียนรู้ไปใช้กับผู้ป่วยได้จริง และลดอัตราการเสี่ยงอันตรายลงได้

ในแต่ละปีเมื่อจบเทอมการศึกษา นักศึกษาแพทย์จะร่วมกันจัดพิธีพระราชทานเพลิง (เป็นกรณีพิเศษ) โดยพิธีจะถูกจัดขึ้นอย่างสมเกียรติ เพื่อเคารพต่ออาจารย์ใหญ่และญาติพี่น้องของอาจารย์ใหญ่ ซึ่งจะมีการอัญเชิญไฟพระราชทานเพื่อเป็นเกียรติแก่ครอบครัวและเพื่อระลึกถึงความเสียสละอันใหญ่หลวงของอาจารย์ใหญ่

สำหรับประชาชนทั่วไปสามารถร่วมอุทิศร่างกายให้กับคณะแพทย์ในมหาวิทยาลัยต่างๆ ได้เพราะถือว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งในการเรียนให้เกิดประสิทธิภาพมากที่สุด โดยการบริจาคร่างกายนั้น สามารถทำได้ทุกเพศ ทุกวัย โดยมีเงื่อนไขว่าคณะแพทย์จะรับร่างกายที่ไม่มีคดี และไม่ถูกทำลายจากเชื้อไวรัสเพราะไม่สามารถใช้ในการเรียนได้ โดยสามารถร่วมอุทิศร่างเพื่อการศึกษาได้ที่สภากาชาดไทย หรืออีกช่องทางในการช่วยสนับสนุนการเรียนการสอน การพัฒนาทางการแพทย์ ก็สามารถร่วมบริจาคเข้ากองทุน “อาจารย์ใหญ่เพื่อการศึกษาด้านการแพทย์และสาธารณสุข” เลขที่บัญชี ๐๔๕๒ ๘๘๐๐๐-๖ ชื่อเงินฝากเพื่อพัฒนาอาจารย์ใหญ่เพื่อการศึกษาด้านการแพทย์

ถือเป็นการเสียสละอย่างยิ่งใหญ่อย่างมากสำหรับการอุทิศร่างกาย ซึ่งการแพทย์ที่พัฒนาไปเรื่อยๆ นั้น ทำให้มีความจำเป็นที่แพทย์จะต้องมีความสามารถมากยิ่งขึ้น เชื่อว่าการได้ลงมือปฏิบัติและมีประสบการณ์จริงนั้น จะช่วยให้ความผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้นนั้นลดลงได้ด้วย

คุณก็มีส่วนร่วมในการพัฒนานั้นได้!

หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน หน้า ๑๐ วันพุธที่ ๑๖ เมษายน ๒๕๕๑

หอสมุดกลาง พุทธศักราช ๒๕๕๐

ท่านจะมีส่วนร่วมในการทำนุบำรุงวิชาชีพด้านการแพทย์ได้

1. การอุทิศร่างกายเพื่อการศึกษา
2. การบริจาคอวัยวะ(ในกรณีอยู่ในภาวะสมองตาย) เพื่อให้ผู้ป่วยอื่นๆ ได้ใช้ต่อไป
3. บริจาคทรัพย์สินเข้ากองทุนเพื่อสนับสนุนและพัฒนากิจกรรมทางการศึกษาแพทย์และสาธารณสุข ที่โรงพยาบาลฯ ได้จัดตั้งมา ชื่อ "เงินฝากเพื่อพัฒนาอาจารย์ใหญ่เพื่อศึกษาด้านการแพทย์"

ซึ่งมีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. การรักษาสภาพอาจารย์ใหญ่ให้เหมาะสมกับเป็นปูชนียบุคคลที่พึงได้รับความเคารพนับถืออย่างสูง
2. การพัฒนาด้านการรักษาสภาพอาจารย์ใหญ่
3. การจัดหาอุปกรณ์การเรียนการสอน
4. สนับสนุนงานพระราชทานเพลิงศพอาจารย์ใหญ่
5. การประชาสัมพันธ์เพื่อแสดงความกตัญญูและเชิดชูเกียรติอาจารย์ใหญ่ให้ประจักษ์แก่ประชาชนทั่วไป

***ท่านสามารถสอบถามข้อมูลการอุทิศร่างกายได้ที่**

1. แผนกอุทิศร่างกายเพื่อการศึกษา โทรศัพท์ 02-2564628
2. ภาควิชากายวิภาคศาสตร์ โทรศัพท์ 02-2527028, 02-2528181-9 ต่อ 3247
3. ทาง http://www.md.chula.ac.th/th/cadaver/index.htm

ปรับปรุง 31 พฤษภาคม 2550 : จัดพิมพ์โดย
หน่วยเอกสารและสิ่งพิมพ์ ฝ่ายประชาสัมพันธ์ สำนักงานสภากาชาดไทย โทรศัพท์ 0 2256 4032-6

แบบฟอร์มการบริจาคทรัพย์สิน

กรุณานำส่ง
แผนกอุทิศร่างกายเพื่อการศึกษา
ศาลาทินทัต โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์
ถนนพระราม 4 เขตปทุมวัน กทม. 10330

ข้าพเจ้า .....

ขอบริจาคเงิน จำนวน ..... บาท

(ตัวอักษร .....)

เข้ากองทุนสภากาชาดไทย เพื่อการบริจาค

เลขที่บัญชี 0452 88000-6 เพื่อสมทบบัญชี

"เงินฝากเพื่อพัฒนาอาจารย์ใหญ่เพื่อการศึกษาด้านการแพทย์"

รหัสบัญชี 4300071

ทั้งนี้ขอให้โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ออกใบเสร็จรับเงิน

ในนาม .....

ตามที่อยู่บ้านเลขที่ .....หมู่ .....

หมู่บ้าน.....ถนน.....

ตำบล (แขวง) ..... อำเภอ (เขต) .....

จังหวัด ..... รหัสไปรษณีย์ .....

โทรศัพท์.....

ลงนาม .....ผู้บริจาค

(ผู้บริจาค/ผู้แทน)

หรือ โอนเงินเข้าบัญชี ธนาคารไทยพาณิชย์ สาขาสภากาชาดไทย
ชื่อบัญชี กองทุนสภากาชาดไทย เพื่อการบริจาค
เลขที่บัญชี 045288000-6 โดยระบุชื่อ บัญชี
"เงินฝากเพื่อพัฒนาอาจารย์ใหญ่เพื่อการศึกษาด้านการแพทย์"
หมายเลขบัญชี 430 0071
สอบถามรายละเอียดและข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่
โทรศัพท์ 02-2564628, 02-2564281 (ในวันและเวลาราชการ)

ภาควิชากายวิภาคศาสตร์
คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
และ
โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สภากาชาดไทย

อาจารย์ใหญ่ : ครูผู้สอนวิชาแพทย์

อาจารย์ใหญ่คือใคร

อาจารย์ใหญ่ เป็นชื่อที่แพทย์ทุกคนใช้เรียกผู้อุทิศร่างกาย เพื่อการศึกษาด้านการแพทย์ เพื่อเป็นการยกย่องเชิดชูเกียรติที่ท่านเหล่านั้นได้อุทิศร่างตนเอง เป็นครูสอนนิสิตแพทย์หรือแพทย์ให้เข้าใจถึงระบบกายวิภาคของมนุษย์ อันจะเป็นพื้นฐานสำคัญของการเรียนแพทย์ทุกสาขาต่อไป

การอุทิศร่างกายเพื่อการศึกษา

การอุทิศร่างกายเพื่อการศึกษา คือการที่ท่านเจ้าของร่างยอมสละสิ่งที่มีค่ามากที่สุดคือร่างกายของตนเป็นครูเพื่อสอนแพทย์ให้เกิดความรู้ด้านกายวิภาคศาสตร์ของมนุษย์ อาจารย์ใหญ่ 1 ท่านเป็นครูสอนนิสิตแพทย์ ตั้งแต่ต้นปีจนจบปลายปีได้ 6 คน เมื่อนิสิตแพทย์ทั้ง 6 คนนี้เรียนจบไปเป็นแพทย์ เขาจะนำความรู้นี้ไปใช้รักษาผู้ป่วยได้อีกเป็นแสนคน ตราบชั่วชีวิตของการเป็นแพทย์ จึงนับได้ว่าการอุทิศร่างกายฯ เพื่อเป็นอาจารย์ใหญ่ เป็นการทำกุศลครั้งสุดท้ายแห่งชีวิต แต่มากด้วยประโยชน์ ผู้อุทิศร่างกายเป็นผู้เสียสละ เพราะไม่มีผลตอบแทน นอกจากอานิสงส์แห่งการเป็น *"ครูสอนวิชาแพทย์"* เท่านั้น

การอุทิศร่างกายฯ เป็นการ *"ให้"* ด้วยความสมัครใจ ไม่มีผู้ใดบังคับ ผู้อุทิศร่างกายฯ และทายาทต้องมีความพร้อมใจกัน อย่างไรก็ดี ในบางกรณีผู้ถึงแก่กรรมไม่ได้แสดงความจำนงอุทิศร่างกายไว้ แต่ทายาทพร้อมใจจะอุทิศศพให้เพื่อการศึกษาก็สามารถทำได้

อาจารย์ใหญ่ เป็นครูสอนแพทย์ในทางใด

การอุทิศร่างกายเพื่อการศึกษา เป็นการสร้างประโยชน์ทางวิชาการด้านสาธารณสุข อาทิเช่น

1. เพื่อใช้ในการศึกษามหกายวิภาคศาสตร์ของมนุษย์ ซึ่งเป็นพื้นฐานความรู้ที่สำคัญสำหรับการเป็นแพทย์ที่ดีต่อไปในอนาคต
2. เพื่อส่งเสริมทักษะและการเรียนรู้ทางกายวิภาคศาสตร์ของแพทย์เฉพาะทาง เช่น ศัลยแพทย์ทางระบบหลอดเลือดหัวใจ ศัลยแพทย์ทางสมองและระบบประสาท ศัลยแพทย์ทางกระดูก เป็นต้น
3. เพื่อการศึกษาวิชาชีพทางด้านสาธารณสุขอื่นๆ
4. เพื่อเป็นครูแพทย์ในพิพิธภัณฑ์กายวิภาคศาสตร์ (กรณีนี้จะทำได้เฉพาะเมื่อเป็นความประสงค์ของผู้อุทิศร่างกายเท่านั้น)

เมื่อแพทย์ได้ศึกษามหกายวิภาคศาสตร์จนเกิดทักษะและมีความเชี่ยวชาญ จะได้นำความรู้ไปรักษาผู้ป่วยได้อย่างถูกต้อง ช่วยให้ผู้ป่วยหายจากการเจ็บป่วยได้อย่างรวดเร็ว จากคุณประโยชน์อย่างเอนกอนันต์ นี้ ผู้อุทิศร่างกายฯ จึงได้รับการยกย่อง เชิดชู ให้เป็นอาจารย์ใหญ่ ของนิสิตแพทย์และแพทย์ทุกคน

จนกระทั่งเมื่อนิสิตแพทย์หรือแพทย์ได้ศึกษาแล้ว โรงพยาบาลฯ จะจัดพิธีพระราชทานเพลิงศพ (เป็นกรณีพิเศษ) อย่างสมเกียรติ โดยโรงพยาบาลฯ จะติดต่อแจ้งให้ทายาทมาร่วมงานพิธีพระราชทานเพลิงศพอันยิ่งใหญ่และสมเกียรติกับการเสียสละนี้ด้วย

ขั้นตอนการอุทิศร่างกายเพื่อการศึกษา

ก่อนถึงแก่กรรม

ท่านสามารถขอแบบฟอร์ม แสดงความจำนงอุทิศร่างกายฯได้ ที่ ศาลาทินทัต โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สภากาชาดไทย ถนนพระราม 4 เขตปทุมวัน กทม. 10330 โทรศัพท์ 02-2564628 ตั้งแต่เวลา 8.30 -16.00 น. หากท่านไม่สะดวกในการเดินทาง ท่านสามารถส่งแบบฟอร์มมาทางไปรษณีย์ได้เช่นกัน

หลักฐานที่ต้องเตรียม

1. รูปถ่ายขนาด 1 หรือ 2 นิ้ว จำนวน 2 รูป
2. สำเนาบัตรประจำตัว จำนวน 1 ฉบับ

เมื่อถึงแก่กรรม ทายาทสามารถแจ้งได้ที่

เวลาราชการ ติดต่อที่ ภาควิชากายวิภาคศาสตร์ โทรศัพท์ 0 2252 7028, 0 2252 8181-9 ต่อ 3247

นอกเวลาราชการ ติดต่อที่ศูนย์แจ้งการรับศพ โทรศัพท์ 0 2 256 4317

หลักฐานที่ทายาทต้องเตรียมมีดังนี้

1. สำเนาใบมรณบัตร
2. สำเนาบัตรประจำตัวของทายาท

หอสมุดวชิรญาณ พนมยงค์

ถึงวันนี้ฉันวางหมด ไม่เอา คือเราป่านนี้แล้ว ๙๔ ย่างเข้า ๙๕ มีพอกินพอใช้ ไม่เดือดร้อนอะไร ไม่มีหนี้สิน ได้น้อยใช้น้อย ทานอาหารก็ไม่ได้มีอะไรเป็นพิเศษ อาหารมื้อกลางวันเหลือก็เก็บไว้กินมื้อเย็น

ทุกวันนี้ก็สุขดี แข็งแรงดีตามวัย สวดมนต์ก่อนนอนทุกวัน ทำมาตลอด ตั้งแต่รู้ความ อยู่ที่ไหนก็ทำ นานๆ จึงไปฟังเทศน์ของพระคุณเจ้าที่เคารพบ้าง อ่านหนังสือธรรมะของท่านพุทธทาสบ้าง ท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) บ้าง เตรียมใจวันที่ต้องจากไปเป็นไปตามกฎธรรมชาติ

ฉันไม่ประมาทในเรื่องนี้ เมื่ออายุ ๘๖ ปี ๙ เดือน ได้เขียนคำสั่งถึงลูกๆ ทุกคน ทั้งดวงตาและร่างกายได้อุทิศให้โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ฉันไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ ทั้งสิ้น และแม้แต่การสวดอภิธรรมก็ไม่ต้องมี มีเพียงพิธีไว้อาลัยที่สถาบันปรีดี พนมยงค์ โดยนิมนต์พระสงฆ์ที่ฉันนับถือมาแสดงธรรมเทศนาก็พอแล้ว

วนิดา พนมยงค์

ภาพวาดโดย : สินธุ์สวัสดิ์ ยอดบางเตย

๑๑

ภาคผนวก

จากวัดประชาธิปไตย
สู่วัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร

มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ คณะราษฎรซึ่งนำโดย พันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) ได้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยเป็นผลสำเร็จ

หนึ่งปีกับหกเดือนหลังจากนั้น กล่าวถึงเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ พระองค์เจ้าบวรเดช ได้รวบรวมกำลังทหารจากโคราช เข้ามายึดและตั้งมั่นที่กรมอากาศยานดอนเมือง เพื่อยื่นคำขาดเตรียมใช้กำลังเข้าล้มล้างรัฐบาลขณะที่พระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นนายกรัฐมนตรีอยู่ในขณะนั้น ทหารฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายกบฏได้เผชิญหน้าและต่อสู้กันตามบริเวณทุ่งบางเขน ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของเส้นทางรถไฟสายเหนือและสายอีสาน ทุ่งบางเขนในยุคนั้นเป็นที่ราบกว้างใหญ่ชาวนาใช้เป็นที่ปลูกข้าวมาช้านานแล้วตั้งอยู่ทางตอนเหนือของกรุงเทพฯ ในที่สุดรัฐบาลได้ชัยชนะแต่ชีวิตเลือดเนื้อของคนไทยด้วยกันก็ได้สูญเสียไป อนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญจึงได้ถูกจัดสร้างขึ้นเป็นอนุสรณ์ ณ บริเวณอันเป็นการสู้รบในครั้งนั้น

ในปี พ.ศ. ๒๔๘๓ คณะรัฐมนตรีได้มีมติให้สร้างวัดเพื่อเป็นที่ระลึกถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาสู่ระบอบประชาธิปไตย และให้ใช้ชื่อวัดที่สร้างขึ้นนี้ว่า “วัดประชาธิปไตย”

ความตั้งใจและวัตถุประสงค์ในการสร้างวัดนี้ก็คือการทำนุบำรุงพุทธศาสนาให้เป็นหลักยึดเหนี่ยวของ

หอหอลัด พนดัง พนมยงค์

ประชาชนสอดคล้องกับการบริหารประเทศของรัฐบาล ในการพัฒนาประเทศ ประสงค์จะให้วัดนี้เป็นที่รวมคณะสงฆ์ "มหานิกาย" และ "ธรรมยุตินิกาย" เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ในกาลต่อมา ก็มิอาจให้เป็นไปตามที่มุ่งประสงค์ไว้ พระยาพหลพลพยุหเสนา หัวหน้าคณะผู้ก่อการ ๒๔๗๕ ได้รับเกียรติเป็นบุคคลแรกที่เข้าอุปสมบท ณ วัดแห่งนี้ อนึ่งจากการสู้รบระหว่างรัฐบาลฝ่ายกบฏดังได้กล่าวมาแล้วก็ยังถือได้ว่าขออโหสิกรรมด้วยการสร้างวัดสร้างบุญแผ่ส่วนกุศลแก่ลูกหลานไทยด้วยกันที่ต้องมาจบชีวิตจากการต่อสู้ในครั้งนั้น

ในจำนวนเนื้อที่สำหรับใช้ในการก่อสร้างวัดและสิ่งปลูกสร้างสำคัญและมีความจำเป็นปรากฏว่า คุณวิไล รัตตกุล มารดาของคุณพิชัย รัตตกุล และคุณย่าของ ดร.พิจิตต รัตตกุล เป็นผู้ที่มีศรัทธาอย่างสูงจึงได้บริจาคที่ดินของท่านที่อยู่บริเวณใช้สร้างวัดจำนวน ๔๒ ไร่ ๑ งาน ๑๖ ตารางวา ตามโฉนดเลขที่ ๙๙๑๐ นอกจากนี้ยังมีผู้มีจิตศรัทธาอีกหลายท่าน ที่ได้ร่วมบริจาคที่ดินทรัพย์สิน เงินทอง สำหรับการสร้างวัด และทางคณะรัฐมนตรีก็ได้บริจาคเงินหนึ่งแสนบาทในขั้นต้นตามค่าของเงินในสมัยนั้น

ขณะที่การก่อสร้างกำลังดำเนินการอยู่ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๘๓ เป็นต้นมานั้น รัฐบาลได้แต่งตั้งคณะทูตพิเศษอันมีหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์เป็นหัวหน้าเดินทางไปอินเดีย ซึ่งยังคงอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษ เพื่อติดต่อรับมอบพระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพร้อมทั้งได้ขอกิ่งพระศรีมหาโพธิ์ ๔ กิ่งและดินจากสังเวยนียสถานอันเป็นที่ประสูติ ตรัสรู้ ปฐมเทศนา และปรินิพานเพื่อนำมาประดิษฐาน คณะรัฐมนตรีจึงได้มีมติให้ตั้งนามวัดนี้จาก "วัดประชาธิปไตย" มาเป็น "วัดพระศรีมหาธาตุ" และในเวลาต่อมาก็ได้รับการโปรดเกล้าฯ เป็นวัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร อารามหลวงชั้นเอกแห่งธรรมยุตินิกาย

รัฐบาลได้มอบหมายให้หลวงเสรีเริงฤทธิ์และหลวงวิจิตรวาทการเป็นผู้อำนวยการก่อสร้างและได้พระพรหมวิจิตรสถาปนิกเอกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นผู้ออกแบบโดยมีนายช่างจากกรมรถไฟ ภายใต้การบังคับ

บัญชาของหลวงเสรีเริงฤทธิ์ ที่มีผลงานด้านการก่อสร้างโยธาที่มีชื่อเสียงและได้รับความเชื่อถือมาแล้วเป็นอย่างดี ส่วนช่างจากกรมศิลปากรที่หลวงวิจิตรวาทการเป็นอธิบดี ก็ได้บรรจงสร้างผลงานศิลปกรรมภายใต้การดูแลกำกับจากพระพรหมวิจิตรอีกทีหนึ่ง ดังนั้นรูปแบบการก่อสร้างและตัวภูมิสถาปัตย์จึงสะท้อนแนวความคิดแห่งอุดมการณ์ของคณะราษฎรในการพัฒนาประเทศ ควบคู่ไปกับการทำนุบำรุงพุทธศาสนา

ปูชนียสถานที่สำคัญที่สุดของวัดคือพระเจดีย์ศรีมหาธาตุ มีความสูง ๓๘ เมตร ภายในมีเจดีย์เล็ก อันเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ระหว่างผนังด้านในของเจดีย์องค์ใหญ่กับเจดีย์องค์เล็ก มีทางเดินโดยรอบมีความกว้างสองเมตรครึ่งและมีประตูเข้าออก ๔ ด้าน สำหรับให้ประชาชนเข้าไปนมัสการพระบรมสารีริกธาตุ ผนังด้านในของเจดีย์ใหญ่ได้ทำเป็นช่องไว้ ๑๑๒ ช่อง สำหรับบรรจุอัฐิของผู้ทำคุณประโยชน์ให้กับประเทศชาติตามที่คณะรัฐมนตรีได้มีมติไว้เมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน ๒๔๘๔

อัฐิของผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ส่วนใหญ่ก็ได้มีการบรรจุไว้ในช่องด้านในของเจดีย์ใหญ่ตามที่ได้กำหนดเตรียมไว้ และในวันที่ ๒๔ มิถุนายนของทุกปี บรรดาทายาท ญาติมิตรของผู้ก่อการฯ ได้มาร่วมกันทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้วายชนม์ ถึงแม้ว่า

หอหอลัย พนดุย พนมยงค์

ในปัจจุบันนี้จะมีความพยายามจงใจหรือไม่จงใจก็ตามที่ทำให้วันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ลบเลือนหายไปจากประวัติศาสตร์ ซึ่งจะเป็นใครหรือผู้ใดบ้างก็ย่อมเป็นที่รู้อยู่แก่ใจ

พระอุโบสถได้ก่อสร้างเป็นแบบพระที่นั่งจตุรมุข มีลักษณะรูปทรงคล้ายคลึงกับอุโบสถวัดเบญจมบพิตร ด้านหน้าตรงกับพระเจดีย์ศรีมหาธาตุ บริเวณรายล้อมพระมหาเจดีย์ไปทางด้านถนนพหลโยธิน ได้มีการขุดสระน้ำขนาดย่อมและได้นำดินจากสังเวยนียสถานและกิ่งต้นศรีมหาโพธิ์ ๔ กิ่ง ปลูกไว้ใกล้บริเวณริมน้ำซึ่งในปัจจุบันจากกิ่งพระศรีมหาโพธิ์ก็ได้เติบโตเป็นต้นศรีมหาโพธิ์ขนาดใหญ่ อันทำให้ภูมิทัศน์สวยสดงดงามเป็นอย่างยิ่ง

ฌาปนกิจสถานวัดพระศรีมหาธาตุ ซึ่งอยู่ในความดูแลของกรมสวัสดิการกองทัพอากาศ ถือเป็นสถานที่อันเป็นสาธารณกุศล ให้บริการในด้านฌาปนกิจให้แก่บุคคลทั่วไปโดยมิได้มีการแบ่งชั้นวรรณะ ประกอบด้วยเมรุเผาศพ ๒ เมรุ และศาลาสวดศพจำนวนมากที่สามารถรับการตั้งสวดศพอย่างพอเพียงสร้างความสะดวกให้แก่ญาติมิตรผู้วายชนม์เป็นอย่างดี จนได้รับการยกย่องยอมรับนับถือจากบุคคลทั้งหลายโดยทั่วไป ทั้งนี้เท่ากับเป็นการเสริมสร้างความสำคัญให้แก่วัดพระศรีมหาธาตุอีกด้านหนึ่ง

วัดประชาธิปไตยในชื่อเดิมและวัดพระศรีมหาธาตุอันเป็นวัดที่เป็นอนุสรณ์ของการเริ่มแรกระบอบประชาธิปไตย คงอยู่คู่ประเทศตลอดไป

ศุขปรีดา พนมยงค์

ตุลาคม ๒๕๕๑

ภาพวาดโดย : สุรพล ปัญญาวชิระ

กำหนดการบำเพ็ญกุศลศพ

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

ณ วัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร แขวงอนุสาวรีย์ บางเขน กรุงเทพมหานคร

วันอาทิตย์ที่ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๕๑

เวลา	๑๐.๓๐ น.	ทักษิณานุประทานพระสงฆ์ ๑๐ รูป
เวลา	๑๑.๐๐ น.	ถวายภัตตาหารเพล ถวายเครื่องไทยธรรม กรวดน้ำ รับพร
เวลา	๑๕.๓๐ น.	เชิญศพเวียนเมรุแล้วตั้งบนจิตกาธาน
เวลา	๑๖.๐๐ น.	ปาฐกถาธรรม โดย พระไพศาล วิสาโล
เวลา	๑๖.๔๕ น.	ขับร้องเพลง "หวนอาลัย" "แม่จ๋า" และ "คนดีมีค่า"
เวลา	๑๗.๐๐ น.	ประชุมเพลิง

หวนอาลัย

หวนอาลัยหัวใจคร่ำครวญ
ทุกวันเหงาใจให้หวน
คร่ำครวญจำคนึง
กรรมเอ๋ยกรรมต้องจำคิดรำพึง
ครวญถึงคนหนึ่ง
โศกซึ้งไม่คลายคลา
บางเวลาน้ำตาหลั่งไหล
โดกรรมชักนำจากไป
เศร้าใจทรมา
คอยทุกวันตื้นตันทุกวันมา
บุญน้อยคอยท่า
กลับร้างกลับราไป
หมองใจตรมระทม
ไร้ร่มโพธิ์ทอง
สุดปองหมองหม่นไหม้
ยามพร้อมบุญยังอุ่นใจ
ครั้นบุญมาขาดไป
ดั่งใจขาดพลัน
ยามแรมไกลเหงาใจเยือกเย็น
ฉันปองทุกข์ครองยากเข็ญ
เยือกเย็นในอุรา
ไกลแสนไกลเมื่อไรถึงจะมา
ยังหลงคอยท่า
อย่าร้างอย่าราเลย

เนื้อร้อง เวศ สุนทรจามร ทำนอง แก้ว อัจฉริยะกุล

ประพันธ์ขึ้นหลังจากนายปรีดี พนมยงค์ จำต้องลี้ภัยการเมือง
หลังรัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐

แม่จ๋า

มีสมองและสองแขนเป็นแกนหลัก
ชีวิตแม่อุทิศความรักและเมตตา
คุณธรรมประจำใจ เลิศความหมายล้ำชีวา
เกินกว่าจะหาสิ่งเปรียบปาน

(สร้อย) แม่จ๋า แม่จ๋า แม่คือฟ้าอันสูงส่ง
แม่ยืนยงบนหนทางสร้างสิ่งดี
แม่จ๋า แม่จ๋า แม่คือฟ้า คือศักดิ์ศรี
*คือความรัก คือสตรีที่ไม่ท้อต่อผองภัย**

ถึงพ่อจะพลัดจะพรากจากไป
หากยังมีแม่ดูแลไม่ห่างไกล
บ้านก็คงไว้และหัวใจก็คงอยู่
แม่อุ้มชูประสานใจ

เป็นพลังอยู่เบื้องหลังกำลังแห่งจิตใจ
ต่อเติมฝันสดใสชี้นำพา
เป็นดั่งแสงส่องนำใจ
ให้ลูกเดินก้าวสืบมาด้วยศรัทธา
ลูกนั้นกตัญญู

(สร้อย) .....

คือความรัก คือความดี
รักแม่นี้ตราบชีวิตวาย

เนื้อร้อง ดร.จริย์วัฒน์ สันตะบุตร / ไกวัล กุลวัฒโนทัย
ทำนองและเรียบเรียงเสียงประสาน ไกวัล กุลวัฒโนทัย

ประพันธ์ขึ้นในโอกาสที่ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ มีอายุครบ ๙๐ ปี วันที่ ๒ มกราคม ๒๕๔๕

คนดีมีค่า

ใครคือคนดีมีค่า
เมื่อเกิดบรรเจิดบรรจง

ใครคือคนดีคนนั้น
เพื่อประชาชีพพร้อมยอมพลี

(สร้อย) ใจไม่เคยจะหวั่นไหวคลอน
ตามองไปสู่จุดหมายตรง
เทิดไทยนี้ในดวงใจ
ด้วยสมองสองแขนนำความดี

อาจแค่คนธรรมดาฟ้าส่ง
ยืนยงเพราะคุณความดี

สร้างสรรค์พิทักษ์ศักดิ์ศรี
รักเสรีพร้อมสู้กู้ไทย

มือไม่เคยจะอ่อนล้าลง
มุ่งดำรงสู่ประชาธิปไตย
ปรารถนานำไทยให้รักสามัคคี
เพื่อแผ่นดินถิ่นนี้ดำรงสมนามไทย

รู้ทุกข์รู้ธรรมรักถิ่นเสียสละ *เพื่อแผ่นดินไว้ชื่อลือไทย*

กล้าหาญแม้ทางมีอุปสรรคเพียงไหน *ไม่เคยท้อใจ ไม่เคยท้อเลย*

ยังมั่นคงดั่งฟ้า *เฉิดฉายตะวัน*

(สร้อย)

.....

นี่คือคนดีมีค่า ปรารถนานำไทยรุ่งเรือง *สมดังจินต์ สุขสมจินต์*

ด้วยสมองสองแขนเพื่อแผ่นดิน *ฝากความดีพร้อมพลีชีวินเพื่อเมืองไทย*

เนื้อร้อง ดร.จรีย์วัฒน์ สันตะบุตร / ไกวัล กุลวัฒโนทัย
ทำนองและ เรียบเรียงเสียงประสาน ไกวัล กุลวัฒโนทัย

ประพันธ์ขึ้นในโอกาส ๑๐๐ ปีชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์
ซึ่งได้รับยกย่องจากองค์การยูเนสโกให้เป็นบุคคลสำคัญของโลก
วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๔๓

หม่อมหลวง พูนศุข พนมยงค์

ISBN : 978-974-576-227-5
พิมพ์ครั้งแรก : ๑๔ ธันวาคม ๒๕๕๑
ผู้จัดพิมพ์ : ลลิตา สุดา ศุขปรีดา ดุษฎี วาณี
จำนวนพิมพ์ : ๕,๐๐๐ เล่ม
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมจัดพิมพ์จำนวน ๔๐๐,๐๐๐ บาท

บรรณาการแด่ผู้มาร่วมงานฌาปนกิจศพ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
และผู้ที่สมทบ**กองทุนท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เพื่อสาธารณกุศล**
มูลนิธิปรีดี พนมยงค์
๖๕/๑ ถนนสุขุมวิท ๕๕ (ซอยทองหล่อ) เขตวัฒนา กรุงเทพฯ ๑๐๑๑๐ โทรศัพท์ ๐-๒๓๘๑-๓๘๖๐-๑ โทรสาร ๐-๒๓๘๑-๓๘๕๙
เนื้อหาและภาพสิ่งพิมพ์นี้สงวนสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ ห้ามลอกเลียนแบบส่วนหนึ่งส่วนใดของหนังสือเล่มนี้
นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษร
รูปแบบตัวอักษรปกหน้า : Font Pridi Banomyong

คณะทำงานหนังสือ :
สุดา พนมยงค์, ศุขปรีดา พนมยงค์, ดุษฎี พนมยงค์, วาณี พนมยงค์, จีรวรรณ พนมยงค์, สันติสุข โสภณสิริ
สินธุ์สวัสดิ์ ยอดบางเตย, ฐาปนันท์ นิพิฏฐกุล, นงลักษณ์ เหล่าวอ, เกศรา แซ่แต้, สมพล โสภณสิริ, วรนุช สิทธิยานันท์
ภาพถ่ายปกหน้า : สมคิด ชัยจิตวนิช
ประพันธ์บทกวี "แม่จ๋า" : ดร.จริย์วัฒน์ สันตะบุตร
ออกแบบปก - รูปเล่ม : ชื่นใจ

จัดรูปเล่ม - ดำเนินการผลิต : บริษัท ปาปิรุส พับลิเคชั่น จำกัด โทร. ๐-๒๒๘๗-๒๔๙๒
พิมพ์ที่ : บริษัท วี.พริ้นท์ (1991) โทร. ๐-๒๔๕๑-๓๐๑๐
จัดจำหน่ายโดย : สายส่งสุขภาพใจ บริษัท บุ๊คไทม์ จำกัด www.booktime.co.th

ราคา ๕๐๐ บาท

อโถ สุจิณฺณสฺส ผลํ น นสฺสติ

ผลของการที่ก่อสร้างไว้ดีแล้ว ย่อมไม่สูนย์หาย

แม่จ๋า

มีสมองสองแขนเป็นแกนหลัก
มีคุณธรรมเคียงคู่ประจำใจ
แม่จ๋า แม่จ๋า แม่จ๋า
คือสายใยเยี่ยงอย่างแห่งทางดี
พ่อจะพลัดพ่อจะพรากหากมีแม่
คำบ้านให้ไม่แตกสาแหรกคง
แม่จ๋า แม่จ๋า แม่จ๋า
คือสายใยเยี่ยงอย่างแห่งทางดี
เป็นพลังหลังบ้านสานงานพ่อ
เป็นแสงทองส่องสว่างทางยาวไกล
มีความรักเมตตามามอบให้
มีคุณค่ากว่าใครในชีวี
แม่คือฟ้า แม่คือรัก คือศักดิ์ศรี
ใจลูกนี้มีรักแม่แผ่ยืนยง
คอยดูแลครอบครัวไม่กลัวหลง
คอยสานส่งสายใยด้วยใจดี
แม่คือฟ้า แม่คือรัก คือศักดิ์ศรี
คือสตรีที่ไม่ท้อต่อผองภัย
เป็นผู้ต่อเติมฝันอันสดใส
เป็นชื่นใจให้ลูกนั้นกตัญญู

ISBN 9789745762275
9 789745 762275
ราคา ๕๐๐ บาท